

José Ang

1080042189

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

6#2-6#4

INSTITUTIONES

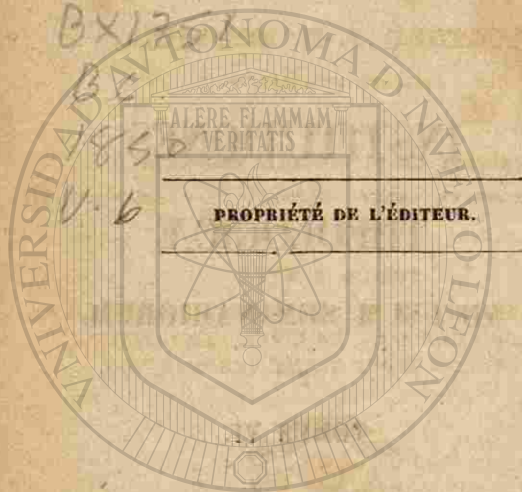
THEOLOGICÆ

AD USUM SEMINARIORUM.

TOMUS VI.

UANL

®

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

DE L'IMPRIMERIE DE BEAU, A SAINT-GERMAIN-EN-LAYE.

INSTITUTIONES THEOLOGICÆ AD USUM SEMINARIORUM,

AUCTORE J.-B. BOUVIER,

EPISCOPO CENOMANENSI.

SEPTIMA EDITIO, ACCURATE EMENDATA.

ACCEDIT RERUM INDEX GENERALIS ALPHABETICUS.

TOMUS SEXTUS.

DE JURE, INJURIA ET RESTITUTIONE. — DE CONTRACTI-
BUS. — DE CENSURIS. — DE IRREGULARITATIBUS. —
APPENDIX. — INDEX RERUM MEMORABILIUM.

APUD MÈQUIGNON JUNIÈRE

J. LEROUX ET JOUBY, SUCCESSORES,

FACULTATIS THEOLOGICÆ BIBLIOPOLAS,

Via Majorum Augustimanorum 7.

M DCCC L

53526

87788

DES ESTADOS DE NUEVO LEON

INSTITUTIONES THEOLOGICÆ

AD USUM SEMINARIORUM.

TRACTATUS DE JURE, INJURIA ET RESTITUTIONE,

JURI NOVO GALLICANO ACCOMMODATUS.

Hunc Tractatum in tres partes dividemus : 1^a erit de justitia et principiis generalibus juris ; 2^a de injuria et restitutione in genere ; 3^a de injuria et restitutione in specie.

PARS PRIMA.

DE JUSTITIA ET PRINCIPIIS GENERALIBUS JURIS.

Primæ hujus partis duplex erit caput : primum, de justitia in genere ; secundum, de principiis generalibus juris.

CAPUT PRIMUM.

DE JUSTITIA IN GENERE.

Justitia aliquando sumitur pro complexione omnium virtutum, ut cum Christus dicit : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam*, Matth. v, 6 ; sed prout est virtus specialis, definitur : *Virtus moralis, constanter inclinans voluntatem ad perpetuo reddendum alteri jus suum ad æqualitatem.*

FONDO BIBLIOTECA PÚBLICA
DEL ESTADO DE NUEVO LEÓN

1° Dicitur *virtus*; nam virtus in genere est habitus qui reddit hominem et illius opus bonum: atqui justitia reddit hominem illiusque opus bonum: ergo est virtus.

2° Dicitur *moralis*; illa enim virtus est moralis, quæ non habet Deum pro objecto immediato, sed ad mores spectat; atqui justitia Deum non habet, etc.: ergo.

3° Dicitur *constanter inclinans voluntatem*; non pertinet enim ad intellectum qui solummodo veritatem percipit, nec ad memoriam quæ præterita recordatur, sed ad voluntatem quam perficit, et cujus est actus simul et habitus, et ideo dicitur *constanter inclinans*, etc.

4° Dicitur *ad perpetuum*; quia virtus justitiæ non consistit in aliquo particulari actu, aut in quibusdam tantum actibus particularibus, sed in firmo et constanti proposito reddendi alteri, etc.

5° Dicitur *ad reddendum alteri jus suum ad æqualitatem*; per illa verba justitia a cunctis aliis virtutibus moralibus differt, v. g., a temperantia, a prudentia, vel a religione qua Deo jus suum reddimus, sed non ad æqualitatem.

Justitia, sic generaliter sumpta, dividitur in justitiam legalem, distributivam, commutativam et vindicativam.

Justitia *legalis* est illa quæ hominem relative ad principem vel ad rempublicam, velut partem ad totum, ordinat, et definiri potest: *Virtus qua quis reddit reipublicæ cujus est pars, vel principi cujus est subditus, quod ipsis debitum est, nempe obediendo legibus et bonum publicum procurando.*

Justitia *distributiva* ea est quæ rempublicam vel principem aut ejus ministros ordinat ad cives, velut totum ad partes, et definiri potest: *Virtus qua reipublicæ locum tenens, bona et onera communia civibus, juxta uniuscujusque merita, dignitates, vires ac facultates distribuit: unde non æqualitatem rei ad rem, sed proportionem rerum ad personas, seu ad personarum merita, dignitatem, conditionem et facultatem spectat.*

Justitia *commutativa* ea est quæ hominem ad hominem, tanquam partem ad partem ordinat, et definiri potest:

Virtus inclinans hominem ad reddendum proximo quod ipsi stricto jure debitum est, servando perfectam æqualitatem rei ad rem, scilicet pretii ad merces, restitutionis ad damnum, nulla ratione habita meriti, dignitatis vel facultatis, v. g., ut ille cui centum debentur nummi, eos obtineat. Dicitur commutativa, quia commutationes et contractus dirigit.

Sæpe etiam justitia *commutativa*, sensu paulo extensiori sumitur: sic dicitur justitia quæ jura perfecta et stricta complectitur et cujus violatio ad restitutionem obligat; illam in eo sensu nosmetipsi infra pluries accipimus, uti exponemus data occasione. Justitia stricta apud multos hoc nomen accepit, quia jura stricta plerumque in justitia commutativa proprie dicta reperiuntur.

Justitia *vindicativa* est ea qua superior reum pro culpa, ad servandum et procurandum bonum publicum, plectit.

Cujuslibet supradictæ justitiæ violatio de genere suo est peccatum mortale; graviter enim rectæ rationi et bono ordini repugnat, ut omnibus aperte videtur. Ergo.

Cujusnam autem justitiæ violatio obligationem restituendi inducat, expendemus postea.

CAPUT SECUNDUM.

DE PRINCIPIIS GENERALIBUS JURIS.

Duplici potissimum sensu jus accipitur: nempe 1° pro lege: sic dicitur jus naturale, jus positivum divinum, jus humanum; 2° pro facultate quam quis ad rem aliquam possidendam habet, et sic acceptum definiri potest: *Legitima potestas aliquid faciendi vel obtinendi, cujus violatio ad restitutionem vel ad satisfactionem obligat.*

Dicitur 1° *legitima*, id est, lege concessa, aut legi conformis et justo inuixa titulo.

Dicitur 2° *aliquid faciendi vel obtinendi*, et illa verba expriment quidquid objectum juris esse potest; concipi-

1° Dicitur *virtus*; nam virtus in genere est habitus qui reddit hominem et illius opus bonum: atqui justitia reddit hominem illiusque opus bonum: ergo est virtus.

2° Dicitur *moralis*; illa enim virtus est moralis, quæ non habet Deum pro objecto immediato, sed ad mores spectat; atqui justitia Deum non habet, etc.: ergo.

3° Dicitur *constanter inclinans voluntatem*; non pertinet enim ad intellectum qui solummodo veritatem percipit, nec ad memoriam quæ præterita recordatur, sed ad voluntatem quam perficit, et cujus est actus simul et habitus, et ideo dicitur *constanter inclinans*, etc.

4° Dicitur *ad perpetuum*; quia virtus justitiæ non consistit in aliquo particulari actu, aut in quibusdam tantum actibus particularibus, sed in firmo et constanti proposito reddendi alteri, etc.

5° Dicitur *ad reddendum alteri jus suum ad æqualitatem*; per illa verba justitia a cunctis aliis virtutibus moralibus differt, v. g., a temperantia, a prudentia, vel a religione qua Deo jus suum reddimus, sed non ad æqualitatem.

Justitia, sic generaliter sumpta, dividitur in justitiam legalem, distributivam, commutativam et vindicativam.

Justitia *legalis* est illa quæ hominem relative ad principem vel ad rempublicam, velut partem ad totum, ordinat, et definiri potest: *Virtus qua quis reddit reipublicæ cujus est pars, vel principi cujus est subditus, quod ipsis debitum est, nempe obediendo legibus et bonum publicum procurando.*

Justitia *distributiva* ea est quæ rempublicam vel principem aut ejus ministros ordinat ad cives, velut totum ad partes, et definiri potest: *Virtus qua reipublicæ locum tenens, bona et onera communia civibus, juxta uniuscujusque merita, dignitates, vires ac facultates distribuit: unde non æqualitatem rei ad rem, sed proportionem rerum ad personas, seu ad personarum merita, dignitatem, conditionem et facultatem spectat.*

Justitia *commutativa* ea est quæ hominem ad hominem, tanquam partem ad partem ordinat, et definiri potest:

Virtus inclinans hominem ad reddendum proximo quod ipsi stricto jure debitum est, servando perfectam æqualitatem rei ad rem, scilicet pretii ad merces, restitutionis ad damnum, nulla ratione habita meriti, dignitatis vel facultatis, v. g., ut ille cui centum debentur nummi, eos obtineat. Dicitur commutativa, quia commutationes et contractus dirigit.

Sæpe etiam justitia *commutativa*, sensu paulo extensiori sumitur: sic dicitur justitia quæ jura perfecta et stricta complectitur et cujus violatio ad restitutionem obligat; illam in eo sensu nosmetipsi infra pluries accipimus, uti exponemus data occasione. Justitia stricta apud multos hoc nomen accepit, quia jura stricta plerumque in justitia commutativa proprie dicta reperiuntur.

Justitia *vindicativa* est ea qua superior reum pro culpa, ad servandum et procurandum bonum publicum, plectit.

Cujuslibet supradictæ justitiæ violatio de genere suo est peccatum mortale; graviter enim rectæ rationi et bono ordini repugnat, ut omnibus aperte videtur. Ergo.

Cujusnam autem justitiæ violatio obligationem restituendi inducat, expendemus postea.

CAPUT SECUNDUM.

DE PRINCIPIIS GENERALIBUS JURIS.

Duplici potissimum sensu jus accipitur: nempe 1° pro lege: sic dicitur jus naturale, jus positivum divinum, jus humanum; 2° pro facultate quam quis ad rem aliquam possidendam habet, et sic acceptum definiri potest: *Legitima potestas aliquid faciendi vel obtinendi, cujus violatio ad restitutionem vel ad satisfactionem obligat.*

Dicitur 1° *legitima*, id est, lege concessa, aut legi conformis et justo inuixa titulo.

Dicitur 2° *aliquid faciendi vel obtinendi*, et illa verba expriment quidquid objectum juris esse potest; concipi-

tur enim jus exerceri posse vel in proprias actiones, et est potestas aliquid faciendi; vel in res exteriores, et est potestas aliquid obtinendi.

Cætera definitionis nostræ voces differentiam illius constituent et aliquid expriment juri stricto formali essentielle; probabimus enim infra obligationem restituendi aut satisfaciendi omni et soli istiusmodi juris violationi esse connexam.

Jus ita acceptum dividitur 1° in jus ad rem et in jus in re. Jus ad rem legitima est potestas quam quis habet ut res aliqua fiat sua; dat actionem in personam, non autem in rem ipsam, id est, efficit ut persona ante judicem citari, non vero ut res ante sententiam occupari possit. Jus in re est legitima potestas quam quis habet in re aliqua jam sibi acquisita, et est ipsummet dominium, de quo mox dicturi sumus.

Dividitur 2° præcipue in dominium, usum, usufructum, servitutem, pignus et hypothecam. De pignore et hypotheca in Tractatu de Contractibus dicemus: nunc igitur nobis dicendum est tantum de dominio, usu, usufructu et servitute, quod in duobus articulis persolvemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE DOMINIO.

Hunc articulum in quatuor dividemus paragraphos: in 1° videbimus quid et quotuplex sit dominium; in 2° quodnam sit ejus subjectum; in 3° quodnam sit ejus objectum; in 4° quibus modis acquiratur.

§ I. — Quid et quotuplex sit dominium.

Duplex in genere distinguitur dominium, aliud scilicet jurisdictionis et aliud proprietatis. Dominium jurisdictionis est jus seu potestas subditos in ipsorum commodum gubernandi: de illo hic non agitur. Dominium proprietatis est jus de re aliqua tanquam sua disponendi, nisi usus illius lege aut pacto prohibeatur. De dominio eo sensu accepto hic nobis tractandum est.

1° Dividitur in altum et humile. Dominium altum est jus quod habet princeps vel respublica de bonis privatorum pro bono publico disponendi, et ad dominium jurisdictionis revocatur, quia princeps ea bona non sibi possidet nec de iis in suum commodum velut propriarius disponere potest. Vide quod de isto dominio dicitur in Tract. de Contractibus, cap. 8, art. 3, § 9, et auctores ibi citatos præsertimque D. Carrière, de Justitia et Jure, t. 1, p. 25. Dominium humile est jus quod habet privatus de re sua prout sibi libuerit disponendi, juxta tamen dispositiones legum, quæ semper in conscientia obligant, ut in Tractatu de Legibus docemus: ipsa est igitur proprietas.

2° Dominium humile dividitur in perfectum et imperfectum. Dominium perfectum est jus de re sua et de omnibus ejus commodis, usu, usufructu, disponendi. Dominium imperfectum est jus disponendi de re sola, aut de solis ejus commodis; et ideo dividitur in directum et indirectum. Directum est illud quo sola habetur rei proprietatis: indirectum est illud quo sola habentur rei commoda, ut fructus, et vocatur dominium utile.

§ II. — Quodnam sit domini subjectum, seu quoniam domini sint capaces.

Certum est omnem et solam substantiam intellectualem domini esse capace[m]; dominium enim legitima est potestas de re aliqua disponendi: atqui omnis et sola substantia intellectualis hanc habere potest facultatem: ergo.

Moveri tamen potest dubium de quibusdam hominum conditionibus, nempe de parvulis et amentibus, de filiis-familias, de uxoribus et de clericis: de his in sequentibus sectionibus dicemus.

SECTIO PRIMA. — De parvulis et amentibus.

PROPOSITIO.

Parvuli et amentes domini sunt capaces.

Prob. 1° Script. sacra. Gal. IV, 1: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus

omnium; ergo parvuli declarantur honorum domini; eadem est ratio pro amentibus: ergo domini sunt capaces. Ergo 1°.

2° *Ratione*. 1° Si parvuli et amentes domini non essent capaces, bona eorum pertinerent vel ad rempublicam, vel ad curatores aut tutores: at duo posteriora dici nequeunt: ergo. 2° Si domini non essent capaces, maxime quia usum rationis non habent: at usus rationis necessarius est quidem ad disponendum de bonis, non vero ad ea possidenda, seu ad dominium habituale; sic omnes judicant: ergo.

SECTIO SECUNDA. — De filiis-familias.

Nomine filiorum-familias ii intelliguntur qui sub potestate patris, vel matris, vel tutoris vivunt bonis familiae nondum divisis.

Certum est 1° filios-familias nullorum honorum suorum administrationem habere ante suam majoritatem vel emancipationem. Sunt autem majores anno vigesimo primo completo: emancipari possunt a patre vel a matre, anno decimo quinto; ab alio tutore, anno decimo octavo.

Certum est 2° eos habere dominium et commoda (*jouissance*) honorum quæ per industriam separatam acquirunt, aut quæ ipsi dantur vel legantur sub expressa conditione quod nec pater nec mater illis fruatur: id expresse statuitur in Codice civili, art. 387. Ad eandem speciem revocantur bona ex successione ablata parentibus tanquam indignis provenientia (*Cod. civ. art. 730*), vel *majoratus* componentia.

Pariter, qui patrem et matrem amiserunt, vel patrem tantum, si mater tutela privetur (*Cod. civ. art. 395*), omnium honorum suorum dominium et commoda habent, et tutor omnes fructus illis reddere tenebitur, tantummodo expensas educationis et administrationis deducendo.

Si vero pater vel mater filiorum suorum tutelam suscipiat, fructus omnium honorum facit suos, usque dum hi decimum octavum ætatis annum attigerint vel emancipen-

tur. Sed requiritur ut pater vel mater fieri procuret estimationem (*inventaire*) bonorum conjugis defuncti. (*Cod. civ. art. 1442*.) Excipienda sunt bona de quibus supra in *Certum est* 2°.

Pater autem aut mater dominium utile non habet in bona filiorum naturalium vel spuriorum. Sic *Delvincourt*, t. 1, p. 100 et 459, et *Toullier*, t. 2, p. 302.

Quadruplicis generis olim distinguebantur, juxta veteres leges, bona filiorum-familias, scilicet, bona castrensia, bona quasi-castrensia, bona adventitia et bona profectitia.

Per bona castrensia ea intelligebantur quæ in militia et occasione militiae acquirebantur, ut stipendia militum, spolia hostium, dona ducum, etc.

Bona quasi-castrensia ea dicebantur quæ honorum castrensiu privilegio gauderent, et acquirebantur occasione militiae sacræ, togatæ et litteratæ, sicut stipendia pro officiis sacris, stipendia judicis, assessoris, advocati, notarii, stipendia magistrorum in scholis, etc.

Bona adventitia ea vocabantur quæ filio, aliunde quam ex prædictis causis, adveniebant, quæ nec a patre, nec intuitu ejus donabantur: talia reputabantur bona ex successione matris, ex amicorum donatione aut legato, ex thesauri inventione, ex propria industria aut labore provenientia.

Bona profectitia ea erant quæ a patre vivo veniebant, vel intuitu ejus donabantur, vel ex bonis ejus proveniebant, v. g., ex eis negotiando.

Bona castrensia et quasi-castrensia revocanda videntur ad ea quæ in novo Codice dicuntur per industriam separatam acquisita, ac proinde filii-familias perfectum in hujusmodi bona dominium habent.

Bona autem adventitia et profectitia revocari debent partim ad ea quæ dicuntur per industriam separatam acquisita, et partim ad ea quæ per talem industriam non sunt acquisita: in quædam igitur filii-familias perfectum habent dominium, scilicet, in ea quæ ipsis data sunt sub conditione quod nec pater nec mater illis fruatur: in

alia vero dominium habent directum et non utile, ante decem et octo annos vel emancipationem.

Queritur 1° utrum filius-familias perfectum habeat dominium in bona a parentibus sibi data.

R. 1°. Perfectum habet dominium in ea quæ usu consumptibilia sunt, ut, v. g., pecunia; de illis, juxta omnes, pro nutu valide disponere potest. Ergo.

Attamen si pecuniam sub aliqua conditione accepisset, v. g., ad emendos libros, ad pensionem solvendam, etc., dominium in eam sub omni respectu perfectum non haberet, ut patet: si ergo ad alium finem illam impenderet, onus restituendi incurreret, nisi rationabiliter judicaret parentes de hoc rogatos condonationem facile concessuros esse.

R. 2°. Filius-familias non perfectum, sed utile tantum habet dominium in bona a parentibus sibi data, quando usu non consumuntur, ut sunt vestimenta, libri, etc.; parentes enim improbare solent dispositiones quas filii-familias de hujusmodi bonis, ipsis inconsultis, faciunt: ergo. Hæc itaque bona filii-familias donare, vendere aut mutare non possunt absque consensu parentum, saltem rationabiliter præsumpto.

Queritur 2° specialiter utrum lucra quæ filius-familias in domo paterna facit, ad ipsum vel ad patrem pertineant.

Notandum hæc lucra duplici modo acquiri posse, nempe industria omnino separata, v. g., labore extraordinario et indebito, aliqua arte propria, ut musica, scriptura, etc., et industria non separata, v. g., una cum patre laborando, vel ex bonis paternis et nomine patris negotiando, etc.

His notatis, R. In priori casu lucra sic acquisita ad filium-familias omnino et absolute pertinent, sicut et bona quæ ipsi sub expressa conditione dantur quod nec pater nec mater iis fruantur. *Cod. art. 387.*

In posteriori vero casu, certum est filium-familias perfectum non habere dominium in prædicta lucra, eo sensu quod ante decem et octo annos, vel ante suam emancipa-

tionem ea sibi arrogare possit; nam, juxta articulum 384 Codicis civilis, pater, durante matrimonio, vel pater aut mater, dissoluto matrimonio, omnibus filiorum snorum bonis fruitur usque ad annum eorum decimum octavum completum, vel usque ad emancipationem, exceptis iis quæ per industriam separatam acquiruntur: at bona de quibus hic agitur per industriam separatam non acquiruntur: ergo.

Verum filius-familias semel emancipatus, vel decem et octo annos completos assecutus, potestne præfata lucra petere aut etiam secreto sibi arrogare? Circa hunc casum silet omnino lex nova sicut jus antiquum: ex solo itaque jure naturali solvenda est difficultas. Circa illam autem multum scinduntur theologi: alii namque putant filium supposita petere vel etiam secreto sibi arrogare posse lucra, absque ulla injustitia, modo adsint plures conditiones de quibus infra, alii vero id negant. Sententia eorum qui affirmant alteri satis probabilitate præstare nobis videtur, ut, positis quibusdam conditionibus omnino necessariis, tuto admitti queat.

PROPOSITIO.

Filius-familias contra justitiam non peccat petendo vel etiam clam sumendo prædicta lucra, modo adsint conditiones infra notandæ.

Prob. Filius non deterioris est conditionis quam extraneus: atqui extraneus jus proprie dictum haberet ad stipendium: ergo et filius.

Præterea, jus strictum ad prædicta lucra habet filius, si ea titulo gratuito patri relinquere non teneatur: atqui filius non tenetur prædicta lucra titulo gratuito patri suo relinquere, excepto casu paupertatis. Si enim illa relinquere teneretur, vel propter legem naturalem, vel propter legem positivam: atqui neutrum dici potest: non propter legem naturalem, nullam quippe lex naturalis obligationem imponit filio bona temporalia patri suo sufficienter habenti unde juxta conditionem suam vivat, tribuendi; non similiter propter legem positivam, cum lex positiva circa

hanc questionem omnino sileat : ergo. Ita Lessius, l. 2, c. 12, n. 81 ; card. *de Lugo*, disp. 5, n. 42 ; *Cabassut*, l. 6, c. 4, n. 3 ; *Pontas*, v^o *Compensation*, cas. 5, etc.

Conditiones autem requisitæ, sunt : 1° ut filius expressam non habuerit intentionem gratis laborandi, alioquin ea lucra patri reliquisse censeretur ; quod vero semel datum est, tanquam suum jam repeti non potest ; non tamen necesse est ut intentionem suam patri manifestet : verum si illam manifestaverit, vel pater acquievit, et nulla est difficultas ; vel recusavit, data filio licentia domo exeundi, et filius nullum habet jus, si nihilominus laboraverit ; 2° ut patri ob paupertatem vel consuetudinem omnino receptam subvenire non teneatur et labor sit notabilis ; parvus enim pro nihilo reputaretur ; 3° ut pater nullum inde patiatur damnum, quod contingeret si alios invenisset qui gratis laborassent, vel si opus illud ipse fecisset ; 4° ut alii liberi injustum non patiantur detrimentum, quod eveniret, si æqualiter laborassent, et compensationem non obtinerent, sive eo tempore quo ipse lucra prædicta sibi sumit, sive saltem in partitione hæreditatis ; 5° ut omnes deducantur expensæ quas fecit pater in alendo et vestiendo filio, etc. Vide *S. Ligorium*, l. 3, n. 544.

Ex iis principiis sequitur filium-familias, qui in domo paterna præ cæteris laboravit, plus exigere, aut aliquid labori suo proportionatum clam sibi arrogare posse.

Quantitas autem exigenda æstimari debet in bona fide ex modo laborandi et natura operis ; si enim filius laboravit ut socius, v. g., in commercio, habet jus ad lucra, juxta regulas istiusmodi societatum ; si ut mercenarius, habet jus ad stipendium in tali conditione usitatum.

Quod de filio-familias dicitur, pari ratione de nepote, de filia-familias et de nepte dicendum est ; quod de patre, de matre similiter dici debet.

Sedulo autem notandum est hanc sententiam nostram, circa præsentem gravissimi momenti questionem, publice docendam non esse propter incommoda quæ per abusum inde sequerentur ; sed in praxi non parum erit utilis ad solvandos ea de re casus existentes et difficiles.

SECTIO TERTIA.— De uxoribus.

Per matrimonii contractum quamlibet conventionem circa bona secum inire queunt sponsi, dummodo nihil statuunt contra bonos mores, auctoritatem mariti in uxorem, paternam potestatem in liberos, jura alterutrius sponsi superviventis relative ad minores, ordinem successionum, etc. *Cod. civ. art. 1387 et seq.*

Sub triplici regimine constitui possunt sponsi quoad bona : videlicet, sub regimine communitatis, sub regimine communitatem excludente, et sub regimine dotali.

1° Duplex est communitas, alia legalis et alia conventionalis.

Communitas legalis locum habet quando sponsi matrimonium legitime ineunt sine ulla conventionem quoad bona, vel quando simpliciter declarant, per contractum, sub regimine communitatis se constituere. *Cod. art. 1400.*

Hæc autem communitas coalescit 1° ex omnibus bonis mobilibus quæ sponsi incuntes matrimonium possident, vel quæ sibi tempore matrimonii, titulo successionis vel donationis, adveniunt ; 2° ex omnibus fructibus et quibuscumque redditibus honorum immobilium quæ sponsi ante matrimonium possidebant, vel quæ, durante matrimonio, quocumque titulo sibi advenerunt ; 3° ex omnibus bonis immobilibus qui ex bonis communibus tempore matrimonii acquisita sunt. *Cod. civ. art. 1401.*

Prædicta honorum communitas speciali conventionem variis modis augeri vel limitari potest, et tunc communitas conventionalis vocatur. *Cod. art. 1497 et seq.*

Solus maritus habet proprietatem et administrationem bonorum communium, durante communitate ; solus quippe ea vendere, commutare et in hypothecam tradere potest, etiam absque consensu uxoris. *Cod. art. 1421.*

Hæc autem, ut docet *Toullier*, t. 12, p. 440 et seq., denotant proprietatem in marito. Verum illa proprietates sub quibusdam respectibus lege limitatur : sic maritus bona communitatis immobilia vel etiam mobilia titulo universali gratis donare nequit, nisi de statu unius e liberis

suis constituendo agatur : at mobilia , titulo particulari , cuiilibet personæ habili , per actus inter vivos gratis donare potest , modo usumfructum sibi non reservet . Per testamentum vero nihil ultra partem suam valide donare potest . *Art. 1422 et 1423.*

2° Regimen communitatem excludens quemdam tenet locum medium inter regimen communitatis et regimen dotale ; duplici modo illud constituunt sponsi , vel declarando se matrimonium inire sine communitate , vel statuendo se in bonis suis futuros omnino separatos .

In priori casu , vir cunctos percipit redditus bonorum uxoris , et ipse solus quæcumque bona , sive mobilia , sive immobilia , sive ante matrimonium existentia , sive durante matrimonio uxori advenientia , administrat . Sed ea omnia , aut illorum valorem , si usu consumuntur , dissoluta communitate , integra reddere tenetur . *Art. 1530 et seq.*

Ubi vero statuerunt sponsi se in bonis suis futuros esse omnino separatos , tunc mulier liberam habet omnium bonorum suorum mobilium et immobilium administrationem , et cunctis redditibus eorum perfecte fruitur . Uterque sponsus ad onera matrimonii per conventionem specialem simul concurrat . Ex hypothese autem quod nulla hujusmodi existat conventio , usque ad tertiam partem reddituum suorum concurrat uxor . *Art. 1536 et 1537.*

Quamvis mulier in eo casu plenam habeat proprietatem et administrationem bonorum suorum , immobilia tamen alienare non potest , sine speciali approbatione seu permissione mariti , vel tribunalis primæ instantiæ , marito renitente . *Art. 1558.*

3° Regimen dotale non ita præcise vocatur , quia dos aliqua traditur ; per dotem enim ea intelliguntur bona quæ mulier affert et tradit marito ad onera matrimonii sustinenda : porro in utroque regimine præcedenti , et in primis in communitate , mulier quædam tradit bona ad onera matrimonii sustinenda . In eo præcipue regimen dotale ab aliis regiminibus distinguitur , scilicet quod bona in dotem constituta integra semper remanere debeant , et siuita societate , integra reddantur .

Mulier constituere potest in dotem vel omnia bona sua , tum præsentia , tum futura , vel bona præsentia tantum , vel partem bonorum præsentium et futurorum , vel unam tantum partem specialiter designatam , v. g. , tale prædium aut talem pecuniæ summam , etc. ; sed dos illa per solum matrimonii contractum constitui potest , et matrimonio semel inito , nec constitui , nec augeri potest . *Art. 1542 et 1543.*

Maritus omnimodam bonorum dotalium administrationem habet , omnes eorum redditus percipit , eisque plene fruitur : uxor igitur solam illorum habet proprietatem .

Potest tamen , ex speciali conventionione , aliquam partem reddituum singulis annis , proprio dato chirographo , percipere ad subveniendum impensis suis . *Cod. art. 1534 et 1549.*

Cuncta alia bona uxoris , quæ non traduntur marito ad onera matrimonii sustinenda , dicuntur paraphernalia , a duobus verbis græcis *παρά* , præter , et *επιτή* , dos . Plenam eorum administrationem uxor habet , licet pro eis coram tribunalibus comparere , aut immobilia quocumque titulo alienare nequeat , sine expresso mariti consensu legitime dato , aut , renitente marito , sine tribunalis primæ instantiæ auctoritate . *Cod. art. 1575.*

Bona quæ sibi comparat uxor vel propria industria , vel labore extraordinario , post datam gubernationi familie debitam attentionem , vel aliquid subtrahendo de sibi concessis a marito ad victum , vestitum , recreationes , etc. , vel quæ sibi data sunt sub expressa conditione quod ad maritum non pertineant , ad paraphernalia revocanda esse videntur : de illis idcirco disponere potest uxor ad quoslibet voluerit usus honestos et lege permissos . Ita olim judicabant theologi , et in novo Codice nihil contrarium reperitur .

Quæritur an uxor ex bonis communibus eleemosynas facere possit , aut aliquid pro se vel liberis vel pro aliis personis clam sumere valeat .

R. Uxor non est serva , sed domina : quamdam igitur administrationem habere debet in domo mariti , juxta ho-

nestum morem communiter receptum. Hinc aliquas ex bonis communibus facere potest eleemosynas his bonis proportionatas, præsertim si maritus nullas faciat; tunc enim obligationi satisfacit mariti qui rationabiliter invitus esse non potest. Pariter quæ sibi necessaria sunt ad honestam sustentationem, juxta suam conditionem, ex bonis communibus clam subreptis emere potest, si maritus ea præstare nolit aut difficillime tantum concedat; jus enim habet ut hæc a marito sibi concedantur: contra justitiam ergo non peccat, modo id ad quod jus habet non excedat. Idem simili argumento dicendum est de iis quæ pro liberis suis, etiam primi matrimonii, emeret, de parvis muneribus quæ aliis personis propter decentiam vel necessitatem daret, v. g., amicis, consanguineis, proximis, etc. Ita cum pluribus aliis *Bonacina, Habert, P. Antoine, Collet, Bilquart, etc.*

Item contra justitiam non peccat uxor cujus vir est dissipator, si de communitate ea surripiat et abscondat quæ ad honestam sui suæque familiæ sustentationem necessaria sunt, vel ne dos sua in decoctione pereat. *Sic communiter theologi.*

Caute admodum nihilominus hæc omnia, non dicimus suadenda, sed etiam permittenda sunt uxoribus, quibus potius restringendæ quam laxandæ sunt habent; sed multum illa principia inserviunt in praxi ad solvendo casus particulares sæpe occurrentes.

Si quid autem de bonis communibus, et a fortiori de bonis dotalibus, surripiant uxores, præter causas assignatas aliasve similes, veram committunt injustitiam erga maritum, et illi vel hæredibus ejus tantum restituere debent quantum necesse est ut damnum injuste illatum perfecte reparetur.

SECTIO QUARTA. — De clericis.

Bona clericorum triplicis distinguuntur generis, videlicet, bona patrimonialia, bona quasi-patrimonialia et bona ecclesiastica.

Bona *patrimonialia* sunt ea quæ clericis obveniunt, sive ante sive post clericatum, independenter ab omni ministerio aut beneficio ecclesiastico, ex hæreditate, dono, industria, etc.

Bona *quasi-patrimonialia*, quæ alii quasi-ecclesiastica vel casualia vocant, sunt illa quæ clericis adveniunt, non ratione beneficii, nec ex bonis ipsi Ecclesiæ oblati et appropriati, sed ratione ministerii personalis, v. g., oblationes vel stipendia ob missarum celebrationem, concionem, cantum in choro, ob munia professoris in litteris, in scientiis, etc.

Bona *ecclesiastica* ea sunt quæ secundum suam originem ad ipsam Ecclesiam pertinent, et clericis attributa sunt in congruam eorum sustentationem, ob ministerium spirituale ab ipsis præstandum, qualia sunt beneficia.

Certum est 1º clericos perfectum habere dominium in bona sua patrimonialia, sicut laicos; nam si dominium in illa bona non haberent, vel propter votum, vel propter legem aliquam: atqui neutrum dici potest. Non propter votum, paupertatem enim non voverunt; non propter legem, siquidem nulla lex hac proprietate clericis interdicat: ergo. *Sic generaliter theologi.*

Certum est etiam 2º apud omnes theologos, clericos habere dominium perfectum in bona quæ acquirunt ob functiones non sacras, v. g., docendo philosophiam aut theologiam, proindeque de illis bonis sicut de patrimonialibus suis disponere posse: non minus enim sunt capaces domini in hujusmodi bona quam laici. Ergo.

Sed utrum dominium habeant perfectum in cætera bona quasi-patrimonialia, id est, in ea quæ ob functiones sacras personales acquirunt, v. g., in stipendia pro missarum celebratione, pro divini officii cantu, etc., non conveniunt inter se theologi.

Communius affirmant auctores illos perfectum in ea habere dominium: Nam, inquit, fideles hæc bona titulo mere gratuito non tribuunt, sed tanquam aliquid ob ministerium personale vere debitum; ea libera eorum dispensationi omnino relinquunt, nec ullum eis imponere volunt

onus : ita omnes apprehendunt. Præterea, bona hæc ad clericos pertinent, vel ad Ecclesiam, vel ad donatores : sed duo posteriora dici nequeunt. Non pertinent ad Ecclesiam, siquidem ipsi non sunt appropriata ; non pariter ad donatores, quia omnino ea abjecerunt : restat igitur ut ad clericos pertineant. Ergo clerici perfectum in ea habent dominium. Sic *Lessius*, l. 2, cap. 4, n. 36 ; *de Lugo*, disp. 4, n. 23 ; *Sylvius*, q. 185, art. 7, concl. 2 ; *Billuart*, *S. Ligorius*, l. 4, n. 491, qui plures alios citant theologos, inter quos *Major*, *Navarrus*, *Covarruvias*, etc.

Plures tamen negant clericos perfectum habere dominium in hujus generis bona : Si enim, aiunt, clerici perfectum haberent dominium in dicta bona, maxime quia tanquam aliquid debitum dantur : atqui prædicta bona non dantur clericis tanquam aliquid ipsis debitum : nam 1° res sacra et ordinarius labor administrationis rei sacræ necessario annexus pretio æstimari non possunt, quin grande simoniæ sit crimen : atqui tamen res sacra aut illius labor ordinarius pretio æstimaretur, si bona de quibus agitur tanquam debita darentur ; 2° de illis contractus iniri posset, quod nemo admittet ; 3° in primis Ecclesiæ sæculis, omnia bona quæ clericis ut talibus adveniebant, erant quasi-patrimonialia ; proveniebant enim ex fidelium oblationibus : atqui, juxta sanctos Patres et innumeros conciliorum canones, tenebantur clerici omnia honestæ suæ sustentationi superflua pauperibus erogare, vel in pias causas impendere ; tunc igitur in illa dominium perfectum non habebant ; ergo nunc pariter non habent. Etenim ea percipere non possunt, nisi ex concessione Ecclesiæ, ad honestam suam sustentationem : ergo ad alium usum illa adhibere non possunt. Ita *Habert*, *P. Antoine*, *Collet*, *Theologia Cenomanensis*, et *Bailly* qui dicit hanc sententiam esse communem.

Prior sententia longe probabilior nobis videtur ob sequentes rationes : 1° *Benedict. XIV*, de Synodo diocæses., l. 13, cap. 8, n. 3, probat ex regula S. Chrodegangi, sub fine VIII sæculi, eleemosynas pro missa vel pro alia functione sacra receptas, in quoslibet usus, pro voluntate acci-

piensis, expendi posse ; 2° pro ea opinione multo communius stant auctores. 3° S. Penitentiaria, interrogata an responsio ab ipsa die 19 januarii 1819 data relative ad salaria a gubernio soluta, extendi deberet ad oblationes fidelium, respondit die 9 aug. 1821 *negative* ; magis adhuc expresse locuta est de vero dominio clericorum circa hujusmodi bona die 9 jan. 1823. Ergo, etc.

Ad hujusmodi bona pertinent distributiones chorales, jura curialia et variæ oblationes personis ecclesiasticis datæ, non vero ecclesiis appropriatæ.

Quoad bona ecclesiastica, certum est 1° clericos non habere dominium in fundum, ita ut illum valide commutare, vendere aut donare possint.

2° Nunc theologi communiter tenent clericum, qui aliqua canonice possidet bona ecclesiastica, ex illorum redditibus sumere posse quidquid necessarium est ad honestam sui sustentationem, etiamsi habeat bona patrimonialia ex quibus vivere posset ; nam, juxta beatum Apostolum, qui annuntiant Evangelium, jus habent ex Evangelio vivendi. I Cor. IX, 14.

3° Omnes adhuc conveniunt clericum teneri sub peccato de genere suo mortali dare pauperibus vel in pios usus impendere omnes redditus qui honestæ suæ sustentationi necessarij non sunt : ex hypothesi autem quod illos non sic impendat, graviter controversatur inter theologos an peccet contra justitiam nec ne. *Lessius*, l. 2, c. 4, n. 43, *Sylvius*, q. 185, art. 7, concl. 7, et *Billuart*, cum multis aliis, contendunt clericos perfectum habere dominium in hujusmodi bonorum ecclesiasticorum proventus, ac proinde, licet graviter peccent eos male consumendo, ad restitutionem tamen non teneri. Duobus præsertim argumentis nituntur.

1° In primis Ecclesiæ sæculis, omnia bona ecclesiastica in communi possidebantur, ad Ecclesias pertinebant, et ab episcopis secundum necessitates distribuebantur ipsis ecclesiis, clericis et pauperibus ; at, in variis temporibus, a tertio usque ad octavum vel nonum sæculum, hæc bona

divisa sunt in tres partes, quorum una assignata est fabricis ecclesiarum, altera pauperibus, et tertia clericis qui ecclesiis deserviebant : ergo illius partis clerici vere facti sunt domini.

2° Concilium Tridentinum, sess. 23, cap. 1, declarat clericos non residentes, fructus suos non facere : ergo qui resident, faciunt fructus suos : porro facere fructus suos, est perfectum in illos acquirere dominium : ergo.

Multi alii theologi contrariam sententiam fortiter tuentur, inter quos *Habert, Natalis Alexander, P. Antoine, Pontas, Collet, Coll. Andeg., Theol. Cen., Bailly, etc.* Gravissimis autem nituntur rationibus, scilicet, 1° intentione fundatorum, qui clericos ditare noluerunt, sed bona opera facere ; 2° mente Ecclesiae, quae intentionis donatorum executioni providere voluit, non vero ei derogare : exigit ergo ut superflua in pia opera impendantur ; 3° auctoritate concilii Tridentini, quod, sess. 25, cap. 1 de Reformat. « omnino eis interdicit ne ex redditibus Ecclesiae » consanguineos familiaresve suos augere studeant ; » 4° pluribus summorum Pontificum decretis et consueta agendi ratione sacrae Pœnitentiariae Romanae in suis responsis. Ergo. Ratio fundamentalis hujus sententiae est, quod praedicta bona ecclesiis sint appropriata et clerici sint eorum tantum administratores, sicut tutores administrant bona pupillorum ; ita saepe loquitur jus canonicum : at aetonomi et administratores non habent dominium bonorum sibi commissorum. Ergo. Ad rationes oppositas respondetur 1° bonorum divisionem de qua agitur ab adversariis non probari et probabilius non existisse, siquidem nulla hujus divisionis reperiuntur vestigia ; 2° clericos dici posse dominium reddituum bonorum ecclesiasticorum habere, non autem illud habere nisi oneribus gravatum, ac consequenter locutiones primo aspectu oppositas, eo modo fieri concordas.

Quamvis igitur momenta prioris opinionis spernenda non sint, posterior tamen sola sequenda est in praxi ac proinde qui titulo haereditatis bona ecclesiastica acceperunt,

ea ex integro restituere tenentur, nisi ipsi sint pauperes : quo in casu partem suae paupertati proportionatam retinere possent.

Arbitrari eramus pensiones quae a gubernio nunc solvuntur clericis in Gallia, et bona quae titulo supplementi parochis et vicariis a parochianis tribuuntur, ad bona quasi-patrimonialia revocanda esse ; cum enim haec bona ratione ministerii sacri percipiantur, sunt quasi-patrimonialia vel ecclesiastica : at ecclesiastica nobis non videbantur, quia ecclesiis non sunt appropriata, sed clericis personaliter tribuuntur, praesertim populorum supplementa, sicut stipendia pro missarum celebratione, etc.

Verum nobis prolata est sacra Pœnitentiariae decisio quae sic se habet : *Quaesitum* : « An salaria quae in Belgio » a gubernio solvuntur pastoribus et canonicis, induant » naturam beneficiorum seu bonorum ecclesiasticorum, » et annexam habeant obligationem inhaerentem his bonis, » scilicet strictam et canonicam obligationem expendendi » superfluum pauperibus seu piis causis, et residentiae, » sub pena non faciendi fructus suos. »

Responsum : « Sacra Pœnitentiaria perpensis expositis, » respondet jam alias a sancta Sede, de consilio selectae » congregationis, responsum fuisse affirmative. Datum » Romae, die 19 januarii 1819. »

De authenticitate hujus sacrae Pœnitentiariae decisionis nullus nobis dubitandi est locus. Aliunde illa satis congruit decreto novae sedium episcopaliū circumscriptionis a cardinali Caprara dato Parisiis die 7 aprilis 1802, et in quo statuitur : « Declaramus earundem ecclesiarum dotationem ex iis redditibus conflata fore, qui ab ipso gubernio, juxta praefatae conventionis tenorem, singulis » archiepiscopis et episcopis assignandi erunt. » Saltem tutius est igitur pensiones a gubernio variis titulis ecclesiasticis assignatas, ut bona vere ecclesiastica habere, atque ideo regulas a sacris canonibus pro hujusmodi bonis statutas apprime sequi. In quacumque autem hypothesis, certum est clericos functiones titulis suis essentialiter annexas graviter negligentes, contra justitiam peccare

et ad restitutionem teneri; jus enim non habent sive ad pensiones gubernii, sive ad parochiarum supplementa, nisi in quantum officia sibi præscripta fideliter adimplent, si legitime non impediantur.

Bona quæ passim ecclesiis in perpetuum donantur, vel quibus seminaria dotantur aut in futurum dotanda sunt, vere ecclesiastica judicari debent; non enim personis, sed ipsis ecclesiis aut seminariis appropriantur.

Hic quærendum esset an et quando servi dominium habere possint; sed cum status servitutis in Gallia amplius non existat, quæstionem istam prætermittimus.

Alia moveri posset quæstio de religiosorum dominio; verum illam sufficienter tractavimus in præcedenti volumine, ubi de *Voto paupertatis*.

§ III. — De objecto dominii.

Hic de variis bonorum speciebus, quæ sub dominio hominis cadere possunt, agitur.

Certum est 1° omnia bona in prima rerum origine fuisse communia; Adamo enim et posteritati ejus terram, absque ulla divisione, Deus concessit. Hæc communitas dicitur negativa, quia nullum supponit jus commune realiter existens, nec proprietatem individualement excludit.

Certum est 2° quamdam bonorum divisionem etiam primo tempore factam fuisse, ita ut bona unius non essent alterius: sic Abel dicitur obtulisse Deo munera de primogenitis gregis sui. Gen. IV, 4.

Certum est 3° divisionem bonorum fuisse legitimam et sapientem. 1° Legitimam; Scriptura sacra enim eam refert et approbat, loquens, v. g., de divisione inter viros sanctissimos, ut Abraham et Loth, de emptionibus, donationibus, etc., et ita omnes consenserunt. 2° Sapientem; si enim Abraham et Loth communiter habitare nequiverint eo quod substantia eorum multa esset et quasi indivisa, quid inter alios minus pios futurum fuisset? quot bella, dum unusquisque rem communem, ea utendo, suam facere voluisset!

Aliunde agri remansissent inculti; si enim homo tardus ad laborem, non raro propria negligit, quanto magis communia neglexisset! Ergo. Hinc procul rejicienda sunt systemata *J.-J. Rousseau*, et eorum qui dicuntur *Saint-Simoniens* et *Communistes*, jam in philosophia confutata.

Certum est 4° res omnes sublunares, humanis usibus idoneas, quæ occupari possunt, sunt utiles, nec usus inexhausti, ut aer, ventus, etc., dominio hominis jure naturæ subjici posse: nam hæc omnia propter hominem a Deo facta sunt. Res illæ sunt corporeæ vel incorporeæ. Corporeæ seu sensibiles dividuntur in bona mobilia et in bona immobilia. Bona mobilia ea sunt quæ moveri possunt, sive per se, ut equus, sive extrinsece, ut pecunia. Alia sunt fungibilia, ut panis vel pecunia; et alia non fungibilia, ut vestes. Bona immobilia ea sunt quæ transferri nequeunt, sive ex natura sua, ut ager, sive ex destinatione, ut jumenta alieni prædio annexa. Vide *Cod. art. 517* et seq.

Res incorporeæ sunt jura pretio æstimabilia quæ sub sensibus non cadunt, ut jus per agrum transeundi, jus pensionem percipiendi, hæreditatem colligendi, proprietatis litteraria, diploma inventionis (*brevet d'invention*), etc.

De his posterioribus, dici posset quod, quando scripta aut inventa publica fiunt, quisque ea intelligit et sic vere sua facit, unde jure naturali non possunt perfectum et exclusivum dominium constituere: hoc in se certum videtur; sed non minus inconcussum est quod auctoribus et inventoribus, societas, titulo compensationis sumptuum, remunerationis et gratitudinis, hujusmodi pro tempore dominium circa fetus ingenii sui concedere possit.

Certum est 5° hominem dominium habere indirectum et utile in vitam et membra sua; illis enim absque cujuscunque injuria, prout sibi placet, uti potest. Ergo.

Superest igitur ut expendamus an homo dominium habeat directum 1° in vitam suam, 2° in famam suam, 3° utrum dominium habere possit in alterum hominem.

1° Homo non habet dominium directum et absolutum in vitam suam neque in membra, nisi pro servanda vita.

Prob. Sap. xvi, 13 : Tu es, Domine, qui vitæ et mortis habes potestatem. Unde sic : Auctor sacer loquitur de potestate vitæ et mortis tanquam de attributo Deo speciali : atqui hæc potestas attributum Deo speciale non esset, si homo dominium haberet, etc. Ergo.

2° *Ratione.* Homo seipsum propriis manibus occidere non potest quin injuriam faciat Deo et communitati : Deo cujus est servus, servus enim non potest propria voluntate servitium domini sui abjicere ; communitati cujus est pars, et ad quam ipse, in quocumque sit statu, pertinet ; hujusmodi autem injuria certe nec Deo, nec communitati licite fieri valet : atqui tamen seipsum occidere posset, si perfectum et absolutum in vitam suam haberet dominium : ergo. Pariter directum et absolutum non habet dominium in membra sua, quæ omnia, pro modo suo, ad constituendam vitam concurrunt ; sed, cum illa subordinentur ad corpus, sicut partes ad totum, de illis ad servandam vitam disponere licet.

3° Homo dominium, aliquo modo tamen ligatum, habet in famam suam ; ex omnium enim consensu, potest eam propriis laboribus comparare, vel in periculum conjicere ; vel injuste læsam in judicio tanquam rem suam repetere, vel se ipsum infamare, v. g., ad petendum consilium, ad humilitatem acquirendam, ad superbiam coercendam, ad misericordiam Dei commendandam, ad famam alteri restituendam, et, nisi hæc infamia alicui noceat, nemo de tali agendi ratione, tanquam de injuria sibi illata, legitime conqueri potest. Qui tamen sine rationabili causa graviter se infamaret, eodem modo peccaret ac qui bona sua sine prudentia administraret, et eo gravius quo melior est fama, quæ bonis fortunæ longe præstat ; ille adhuc gravius peccaret, cujus fama ad gloriam Dei vel utilitatem proximi necessaria esset. Ergo.

4° Homo habere potest dominium in alterum hominem, adeo ut licite possit eum emere, vendere vel illo ad laborandum uti, non vero aliter.

Prob. Si homo perfectum habere non posset dominium in alterum hominem, certe quia illud jure naturali, vel

jure divino, vel jure civili, vel jure ecclesiastico prohiberetur : atqui nihil horum dici potest.

1° *Non jure naturali.* Si enim status servitutis jure naturali prohiberetur, maxime quia omnes homines jure naturali sunt æquales et liberi : atqui hæc ratio non impedit quin fieri possint servi : nam omnia bona erant communia, et tamen legitime divisa et facta sunt uniuscujusque propria : eodem modo libertas de qua hic agitur, scilicet jus ad operas, est quasi bonum negativum quod, sicut et possideri, sic amitti et alienari potest : ergo *a pari*, etc.

Præterea, fieri potest ut aliquis seipsum libere in servitutem redigat, vel ut aliqua sit ratio sufficiens propter quam libertate sua privetur, v. g., 1° *jus belli*; hostes enim qui capiuntur, retineri possunt ut victi : ergo etiam retineri possunt ut servi ; 2° *delictum* ; nam in punitionem delicti licet aliquem damnare ad mortem, *a fortiori* et ad servitutem. Nihil impedit quin exstent servi *a nativitate* ; nam dominus qui matrimonium servorum suorum prohibere potuisset, illud permittere potest ea conditione ut liberorum opera et fructus ad se pertineant. Liberi autem conqueri non possunt injuriam sibi fuisse illatam, quia melius est eos sic esse quam non esse. Ergo 1°, etc.

2° *Non jus divinum.* Nam si jus divinum servitutem improbare, lex illa reperiretur in Veteri, vel in Novo Testamento : at in neutro reperitur ; imo in utroque supponitur servitutem esse licitam : in Veteri, Exod. xxi et Levit. xxv ; in Novo autem, I Tim. vi, 1. Ergo.

3° *Non jus civile.* Nam multis temporibus jus civile servitutem in regionibus nostris permisit, etiam nunc illam in aliis regionibus permittit : ergo non ut illicita in se a jure civili habetur, nec, ubi est prohibita, ut talis interdicitur. Ergo 3°.

4° *Denique jus ecclesiasticum* servitutem non prohibet, nam variis in locis juris canonici de servitute disseritur, et semper e contra illam licitam esse supponitur : ergo 4°, etc. Aliunde, etc. Ergo 4°.

Religio Christiana invenit servitutem ubique existentem ; illam non prohibuit ; servos ad fidelitatem, obedientiam

et patientiam, dominos autem ad misericordiam et benignitatem hortata est, sicut et nunc hortatur. Constanter simul, sed magna cum prudentia, usum parum veræ charitati congruentem illique, imo et ipsi justitiæ, propter abusus, sæpe adversum, amovere enixa est; sic multum servorum conditionem allevavit, et ad perfectam eorum emancipationem non parum contulit.

Quæritur 1º utrum servis fugere liceat.

R. Servi a nativitate, vel qui seipsos vendiderunt, vel ab alio juste venditi sunt, vel promiserunt se nunquam fugituros, sine injustitia fugere non possunt; legitimus enim tunc in favorem possessoris adest contractus: hujusmodi autem contractus sine injustitia violari non potest. Ergo.

Servi tamen qui a dominis excitarentur ad peccatum et gravè periculum consentiendi incurrerent, vel inhumaniter tractarentur, licite fugere possent; domini namque in eo casu potestate sua manifeste abuterentur et jus obedientiam exigendi non haberent: si vero domini suam agendi rationem mutarent, tunc servi ad illos redire tenerentur.

Qui jure belli vel in pœnam alicujus delicti redacti sunt ad servitutem, in foro conscientiæ damnandi non essent, si secluso alterius damno, fugerent, juxta id quod in Tractatu de Legibus, cum *S. Th.* et plerisque theologis, docemus, ubi de pœnis.

Quæritur 2º utrum commercium Nigrorum sit licitum.
R. Commercium Nigrorum, quamvis lugendum, absolute tamen posset licitum esse, si tres adessent conditiones omnino necessariæ, scilicet 1º ut justo titulo libertate sua priventur; 2º ut nulla sit fraus neque dolus ex parte mercatorum; 3º ut humano modo tractentur.

Prob. Positis tribus his conditionibus, commercium Nigrorum est licitum, si nec humanitati, nec religioni, nec æquitati naturali repugnet: atqui, positis tribus prædictis conditionibus, commercium Nigrorum nec humanitati, nec, etc., repugnat:

1º *Non humanitati*; solummodo enim usus vitæ et mem-

brorum venditur: porro usus vitæ et membrorum sub dominio hominis cadere potest: ergo.

2º *Non religioni*; siquidem Nigri sub Christianis in servitutem redacti, veram religionem facilius edoceri possunt, quam si liberi in religione sua mansissent.

3º *Non æquitati naturali*; nam, juxta hypothesim nostram, venduntur ab eis qui potestatem habent eos vendendi; et minime repugnat alios esse dominos, alios vero servos; si enim, ut ait Grotius, « nemo a natura servus » est, nemo a natura habet ut non serviat. » Ergo. Ita *Collator Andeg.*, t. 2, des États, *Theol. Cenom.*, etc.

Cum autem tres supradictæ conditiones fere nunquam reperiantur, vix accidere potest ut qui tale commercium exercent, damnabiliter non peccent.

Recentiores nostri pseudosapientes Romanam Ecclesiam calumniati sunt, falso dicentes quod tristi ac dolendo Nigrorum commercio nimis faveat; nunquam enim positive illud approbavit; nunquam ad illud directe vel indirecte homines impulit. Non quidem Nigros in servitutem jam redactos ad rebellionem adversus colonos excitavit, ut plures philosophiæ et humanitatis furibundi præcones: at semper et ubique nihil non molita est ut miserimam eorum existentiam mitiorem atque tolerabiliorem redderet, ut principiis veræ religionis eos imbueret, et ad meliorem vitam feliciter perduceret; quod constat ex plurimis monumentis, et præsertim ex *Constit. In supremo apostolatus*, die 3 decembris 1839, à Gregorio XVI, sanctæ memoriæ, ad episcopos catholicos directa, in qua Pontifex, zelo charitatis accensus, quantum prudentia et sapientia permittunt, dolendum illud commercium Nigrorum ipsorumque servitutem, impedire conatur. Hæc constitutio legi potest in diario dicto *Ami de la Religion*, n. 3219.

§ IV. — Quibus modis dominium acquiri possit.

Dominium acquiri potest vel per contractum, vel extra contractum. Ut per contractum olim acquireretur, legiti-

mus requirebatur titulus et rei traditio; nunc autem, secundum novas leges, requiritur et sufficit titulus legitimus, ut in *Tractatu de Contractibus dicemus*.

Varii sunt modi quibus dominium acquiri potest extra contractum: præcipui sunt occupatio, inventio et præscriptio, de quibus in tribus sequentibus dicturi sumus sectionibus; deinde de minus præcipuis obiter in sectione quarta dicemus.

SECTIO PRIMA. — De occupatione.

Licet bonorum divisio in prima rerum origine facta fuerit, quædam tamen semper remanserunt communia, ut fera in sylvis, aves in aere, pisces in aquis maris et fluminum, lapilli in profundo aut in littore maris, thesauri in sinu terræ, etc.

Bona quæ nullius sunt, ad primum occupantem pertinent, nisi leges aliter statuunt; illa enim bona ad primum occupantem pertinere merito dicuntur, quæ sine ullius injuria a quocumque occupari possunt: atqui bona quæ nullius sunt, a quocumque possunt, etc. Ergo.

Diximus nisi leges aliter statuunt; si enim leges aliter statuunt, jam illa bona occupari non possunt quin alteri fiat injuria, siquidem leges jus tribuunt illi in cujus gratiam existunt.

In jure novo statuitur res dominum non habentes ad rempublicam seu ad gubernium pertinere. *Cod. civ. art. 713.*

Quædam tamen sunt res ad usus hominum creatæ quæ a nemine, ne a principe quidem, possideri possunt, ut aer, lumen, aquæ fluminum, etc., sed omnibus communes semper remanent, ut ipse Codex civ. agnoscit. art. 714, et generalissimus usus determinavit plurimarum rerum occupationem dare proprietatis titulum. Sic conchæ in littore maris jam collectæ, lapides jam coacervati ad collectores pertinent, etc.

Plurimæ occurrunt difficultates circa animalium occupationem. Animalia vero triplicis distinguuntur generis;

alia enim sunt fera, alia cicurata et alia mansueta seu domestica: de his separatim dicendum est.

1º Animalia fera, sive terrestria, ut lepores, cuniculi, etc., sive volucres qui libere in aere volant, sive pisces in mare et fluminibus nantes, sunt primi occupantis, servatis tamen legibus circa venationem et piscationem specialiter existentibus; hæc enim animalia ad nullum proprie pertinent: licite ergo primi fiunt occupantis.

Sed nonnullæ in Gallia speciales existunt leges quæ tempus et modum quo venari aut in fluminibus piscari liceat determinant, *Cod. civ. art. 715*: leges autem quæ non sunt evidenter injustæ, in conscientia et sub peccato obligant. At dici non potest leges circa venationem et piscationem evidenter injustas esse: quicumque ergo venari aut piscari volunt, illas observare tenentur. Circa venationem vide legem 30 aprilis 1790, decretum 11 julii 1810, *Bulletin*, n. 5729, et præcipue legem novissime latam 3 maii 1846.

Hinc 1º venari non licet absque legali permissione, dicta *port-d'armes*. An autem mortaliter peccet qui sine hac permissione venatur, non dicimus. Multo saltem tutius est dictæ legis dispositioni se conformare, sed qui licentiam legalem petere omisit, ad solvendum pretium hujus licentiæ, ante sententiam judicis non tenetur, quia contra justitiam commutativam non peccavit.

Hinc 2º in alterius fundo venari non licet sine expresso vel rationabiliter præsumpto ejus consensu, siquidem juxta leges, unusquisque jus venationis in fundum suum habet. Qui tamen contra leges istas venatus esset, ad prædarum restitutionem non teneretur; cum enim hæc animalia ab uno loco in alium libere transeant, ad nullum proprie pertinent; secus, si in laqueo deprehensa inveniuntur, aut si graviter vulnerata certo ab eo qui ea vulneravit capienda forent; tunc enim suam libertatem amiserunt et jam occupari inceperunt.

Hinc 3º retibus piscari non licet in navigabilibus fluminibus; jus enim in illis fluminibus piscandi pretio locatur. Projectili linea, non vero dormiente, in illis piscari

olim licebat : non videtur hanc dispositionem fuisse mutatam. Cæterum speciales consulantur leges, tum circa flumina navigabilia, tum circa minores rivos. Citatur *Avis du conseil d'État approuve le 30 pluviôse an XIII, au Bulletin des lois*, n. 932.

Jus in fluviis non navigabilibus piscandi ad eos solos quorum proprietates sunt adjacentes, pertinet, et ab ipsa proprietate separari non potest. *Avis du conseil d'État du 19 avril 1811.*

Qui contra leges piscarentur, peccarent quidem, sed ad restitutionem piscium non magis tenerentur quam venatores ad restituendam prædam occisam aut captam : utriusque tamen tenerentur reparare notabile damnum quod venando aut piscando intulissent. v. g., magnam quantitatem prædarum vel piscium capiendo, destruendo, dispergendo, etc., tunc enim jus venandi et piscandi minoris sit pretii. Item, si segetes graviter conculcentur, sepes evellantur, etc. Qui hujusmodi damnum inferunt, illud reparare tenentur ; unusquisque enim jus stricte dictum habet ut tale sibi non inferatur damnum. Ergo.

Qui feras muro aut sepe circumclusas occideret, qui pisces in vivario vel in stagno et a fortiori in rete caperet, hæc restituere teneretur animalia ; nam libertatem suam amiserunt, ac proinde ad illum pertinent cujus est rete, stagnum vel vivarium.

Si libertatem recuperassent et probabiliter a domino comprehendi jam non possent, ad primum occupantem pertinerent, perinde ac si nunquam capta fuissent.

Idem dicendum est de examine apum : quandiu dominus illud prosequi non cessavit, habet jus illud reclamandi et apprehendendi : secus, examen ad proprietarium fundi in quo requiescit pertinet. *Toullier*, t. 3, p. 237, et t. 4, p. 51, citans *la loi du 6 octobre 1791*. Attamen, si dominus fundi apes istas nondum occupavit, qui eas apprehenderet, non magis contra justitiam peccaret, quam si nidos avium in arboribus vicini positas tolleret. Vide *DD. Goussset*, in art. 714, n. 4.

2º Animalia cicurata, id est, quæ ex feris fiunt mansueta, aut quasi mansueta, sicut columbæ in columbario, cuniculi in garena, etc., ad dominum columbarii, garenæ, etc., pertinent : hæc ipsa ratio dictat ; imo animalia ista in jure novo bona immobilia reputantur. *Cod. civ. art. 514.*

At si columbæ ex uno columbario in aliud columbarium, cuniculi ex una garena in aliam, pisces ex uno vivario vel stagno in aliud transeant, ad dominum posterioris columbarii, garenæ, vivarii aut stagni pertinent, modo illecebris allecti non fuerint. *Cod. civ. art. 564.*

Si columbæ aut cuniculi vicinis graviter noceant, eos abigere licet : si ad avertendum damnum illos abigere non sufficiat, videtur licitum ea occidere, præsertim cum jus columbarii aut garenæ nunc titulo oneroso non existat, nec titulo gratuito, sed unusquisque jus habeat columbas aut cuniculos in fundo suo tantum alendi, non autem in vicinorum agris.

3º Si animalia cicurata ad dominum ita pertineant ut sine injustitia auferri nequeant, multo magis et animalia domestica, ut patet.

Qui hæc igitur animalia quolibet modo caperet, qui eorum lanas, plumas, ova, pelles, pilos, etc., sibi appropriaret, ea restituere teneretur. Pariter qui partem ovis, v. g., e faucibus lupi eripuisset, eam domino reddere deberet. Facile tamen crederemus animalia quæ magni non sunt pretii, ut gallinas, anseres, etc., occidi posse, quando graviter nocent, et aliter a damno inferendo averti nequeunt ; sed eorum cadavera semper domino relinquere debent.

Fodinæ et lapidicinæ jure naturali ad dominum fundi pertinent ; nam dominus titulo proprietatis jus habet, non solum in superficiem fundi sui, sed in profundum usque ad centrum terræ : attamen, juxta jus novum, fodinas metallicas, carbonarias, salinacidas, etc., effodere aut effossas continuare sine permissione gubernii non licet. *Loi du 21 avril 1810 (Bulletin des lois, n. 5401), citée par Delvincourt*, t. I, p. 327, édit. in 4º, et par *Toullier*, t. III, p. 102.

Omnes alia fodinæ, v. g., cretaceæ, arenariæ, marmoreæ, etc., quæ jure positivo non sunt exceptæ, ad dominum fundi pertinent.

Quæritur quid sentiendum sit de iis qui ligna cædunt in sylvis, vel jumenta, v. g., equos, asinos, oves, etc., mittunt in pascua publica, sed prohibita.

R. 1°. Qui ligna viridia et notabilis pretii cædunt in sylvis, sive ad privatos pertineant, sive ad principem, sive etiam ad communitatem, cujus sunt pars, ad restitutionem tenentur; injustum quippe damnum inferunt, aut privati aut etiam communitati, quæ legitime invita est in eo quod unus de communi bono propria auctoritate disponat.

R. 2°. Pauperes qui ligna minoris pretii cædunt in sylvis, v. g., ligna sicca vel parva virgulta, qualia sunt gallice *les genêts, la bourdaine, la bruyère*, etc., pro sua gravi utilitate et necessitate, non peccant nec ad restitutionem tenentur; nullum enim fere damnum dominis sylvarum inferunt, aut domini rationabiliter non sunt invitati, et aliquo modo consentiunt; quotidie enim vident aut saltem non ignorant hujusmodi ligna ex sylvis suis auferri, et non obstant. Ergo. Ita generaliter theologo.

Idem dicendum esse nobis videtur de pauperibus qui in agris et in sepibus quædam minuta ligna sicca pro gravi necessitate sua colligunt, si ea colligendo, aliud damnum non inferant, v. g., sepes divellendo, nam domini tunc rationabiliter invitati esse non possunt. Secus ratiocinandum est de iis qui ligna notabilis valoris auferunt, v. g., brachia quereuum cædunt vel frangunt, alias arbores præsertim fructiferas evellunt, juniora succidunt ligna quæ pretiosiora futura fuissent, etc.

Diximus pauperes nam rationabiliter invitati essent domini, si divites hujusmodi ligna vel etiam sicca cæderent atque auferrent.

Diximus pro sua gravi necessitate; non videntur enim facile excusandi pauperes qui talia colligunt ligna sive in locis campestribus, sive in sylvis, ut ea vendant, nisi alio modo vivere non possint, aut nisi domini illud cognoscant et impedire non curent.

Quod de lignis dicitur, per proportionem dicendum est de pascuis. Duplicis generis distinguuntur pascua, pingua scilicet, id est quorum fructus colligi, conservari aut vendi possunt, et pascua vana, vulgo *vaine pâture*. Nemo pecora sua deducere potest in prioris generis pascua, nisi aut jus habeat, aut consensum domini obtineat vel rationabiliter præsumat. Pauperes autem domestica animalia mittere possunt in vana pascua, juxta consuetudinem in variis locis receptam.

SECTIO SECUNDA. — De inventione.

Quadruplicis generis distinguuntur bona qui inveniri possunt, scilicet thesauri, res nuper amissæ, bona derelicta et bona vacantia, de quibus in sequentibus punctis dicemus.

Punctum primum. — De thesauris.

Thesaurus definitur in novo Codice, art. 716: Res quæcumque abscondita vel infossa in quam nemo se jus habere potest, et quæ casu fortuito detegitur.

Jure naturali thesaurus ejus est qui eum detegit, quia antequam detegatur nullus, ne quidem proprietarius fundi, habet in eum dominium. Jure vero positivo, qui thesaurum in proprio fundo invenit, totum retinere potest; qui vero illum in fundo alterius invenit, vel terram ex consensu domini fodiebat, v. g., ad domum ædificandam, vel absque illius consensu: in priori casu, habet jus ad dimidiam partem thesauri, et altera dimidia pars ad proprietarium fundi pertinet. Item si casu omnino fortuito, v. g., transeundo per agrum, thesaurum inveniat. Si autem terram absque consensu domini fodiendo, thesaurum inveniret, totum domino fundi reddere deberet, quia ex actione alteri injuriosa fructum licite percipere non posset. Ita veteres statuerant leges. *Delvincourt*, t. 1, p. 175 et 580, *édit. in-4° de 1831*, et *Toullier*, t. 4, p. 40, putant judices se hanc veterum legum dispositionem sequi teneri, si hujusmodi casus ad eorum tribunalia deferretur.

Si vero thesaurus inveniatur in via publica, in littore maris, in fluminibus navigabilibus, aut in aliis fundis qui, juxta art. 538 Cod. civ., ad rempublicam pertinent, media pars ad principem deferenda est.

Si usufructuarius thesaurum in fundo cujus habet usumfructum inveniret, mediam partem retinere posset tanquam inventor, non vero tanquam usufructuarius; usufructuarius enim jus habet tantum ad fructus. *Cod. civ. art. 598.*

Proprietarius qui ex industria thesaurum in proprio fundo quaerit ac invenit, habet jus in totum ut inventor et proprietarius; usufructuarius sic ex industria agens, haberet jus in dimidiam partem tanquam inventor, juxta *Delvincourt*, quia injuriam non fecit domino, terram fundi cujus habet usumfructum fodiendo. Equidem posterior, scilicet usufructuarius, ex industria et sine consensu domini agens, ex ipsamet littera legis excluderetur; sed potius quaerenda est mens legis quae illi favet propter rationem modo expositam.

Observandum est essenziale dari discrimen inter eum qui thesaurum casu fortuito invenit, et eum qui ex intentione thesaurum inveniendi terram fodiebat; lex enim quae dimidiam partem thesauri domino fundi adscribit, est lex dirigens et non mere poenalis, ac proinde ante sententiam judicis obligat: lex autem quae domino fundi totum attribuit thesaurum de industria quaesitum et reperi- tum, est lex poenalis et ante sententiam judicis non obligat; ideo namque inventor ad totum reddendum in illo casu condemnatur, quia jus non habebat terram ita fodiendo in alterius agro: porro lex poenalis, quando poena est activa et gravis, ante sententiam judicis non obligat ut videre est in multis quae pro quibusdam criminibus lege decernuntur; juxta omnes, non est obligatio eas ante judicis sententiam solvendi. Unde in eo casu, inventor ante sententiam judicis tenetur dimidiam partem thesauri domino reddere, sed alteram dimidiam retinere potest donec ad eam solvendam condemnetur. Ita *Lessius*, l. 2, c. 5, n. 59; *card. de Lugo*, d. 6, n. 112; *Sylvius*, t. 3, concl. 9, et

Billuart. Si autem de consensu domini thesaurum quaesisset, totum sibi retinere posset, quia injuriam ei non intulisset. Requireretur tamen ut jus quaerendi thesaurum, non vero alias substantias, v. g., lapides, arenas, etc., obtinuisset. Ita *Billuart* cum aliis.

Quaeritur 1° an homo qui pretio communi emit agrum, suspicans thesaurum in eo esse reconditum, totum sibi retinere possit, si reipsa illum inveniat.

R. Totum retinere potest; valor enim rei non praecise ex majori aut minori utilitate vel bonitate ejus intrinseca pensari debet, sed ex communi hominum aestimatione: porro emptor agrum juxta communem aestimationem emisse supponitur: ergo, etc. Et vero thesaurus nondum repertus, ad dominum agri non pertinet, siquidem jure naturali nullius est. Ergo. *Ita communiter theologi.*

Qui autem thesaurum inveniens, illum reconderet et agrum emeret, mediam partem tantum sibi retinere posset, quia media pars ejus ad dominum fundi pertinet, statim ac repertus est.

Quaeritur 2° an opifex qui in angulo parietis, vel in arca veteri, aut in veste summam pecuniae invenit, illam aut illius partem sibi retinere valeat.

R. Vel quaedam adsunt vestigia quibus prudenter judicatur hanc pecuniam ad talem personam vel familiam pertinere, vel nulla exstant hujusmodi vestigia. Si adsint, tota pecunia reddi debet; habet enim dominum. Si nulla hujusmodi sint vestigia, ex definitione novi Codicis, haec pecunia ut thesaurus haberi debet, ac proinde media pars ejus ad inventorem et altera pars ad proprietarium pertinet. Sic *Lessius*, *card. de Lugo*, in locis modo citatis. Qui bona fide emit arcam in qua gemmas vel pecuniam invenit totum sibi retinere potest, si nulla sint vestigia quibus judicari possit ad quem haec pertineant, quia est simul inventor et dominus. Ita *Lessius*.

Punctum secundum. — *De rebus amissis.*

Res amissae eae intelliguntur quae involuntarie perditae sunt, et dominum adhuc merito judicantur habere.

Certum est 1° apud omnes, res istas reddendas esse domino, si inveniri possit; nam res clamat domino.

Certum est 2° etiam apud omnes, inventorem debere dominum inquirere cum diligentia eo majori quo res reperta majoris est pretii; hoc enim præceptum charitatis exigit, et, juxta plures, quasi-contractus proveniens ex eo quod, rem arripiendo, eam subtraxit eis qui forte tales fecissent inquisitiones; per suam ergo negligentiam jus domini læderet. Illa vero inquisitio cum expensis domini rei amissæ faciendæ est: sed, inquisitione diligenter facta, si dominus non appareat, quid faciendum est?

In Codice civili, art. 717, statuitur jus in res hujusmodi legibus particularibus determinandum esse.

D. *Delvincourt*, t. 1, p. 580, testatur se nullas hujusmodi leges cognoscere, et probabilius judicat res inventas, post tres annos, fieri inventoris, si dominus non compareat: hoc autem satis supponere videntur Codicis civilis art. 2279 et 2280, in quibus statuitur quod, si dominus rem suam intra tres annos repetat, inventor eam reddere teneatur, seu potius quod dominus rem suam apprehendere possit intra cujuscunque manus eam reperiat: si ergo dominus non compareat, inventor potest eam retinere. Hæc quidem pro foro externo.

Si speciales de quibus fit mentio in art. 717 revera existant leges, non dubium est quin sequendæ sint; ex hypothesi vero quod non existant, potestne inventor, facta sufficienti ad dominum inveniendum diligentia, rem inventam sibi retinere?

Sepositis legibus positivis, omnes fere theologi censent rem sic inventam jure naturali pauperibus erogandam, vel in alios usus pios impendendam esse. Sic ratiocinantur: 1° nulla est ratio cur dicatur rem amissam ad dominum jam non pertinere; porro jus naturale dictat rem istam secundum voluntatem domini rationabiliter præsumptam impendendam esse: at rationabiliter præsumitur dominum velle ut res sua perdita pauperibus erogetur, vel in pios usus impendatur, ut pote ipsi magis prorutura. Sic communiter doctores, conscientiarum directores et in praxi fideles. Ergo.

Alii autem recentiores cum *D. Soto* putant inventorem jure naturali rem retinere posse; nam 1° rationabiliter præsumitur dominum velle ut inventor eo modo de re sua disponat, quo ipse de re aliena inventa disponere vellet; 2° præsumitur dominum velle ut inventor, post inquisitiones diligenter factas, rem faciat suam, sicque omnes ad colligendas res amissas et faciendas inquisitiones alliciantur; 3° præsumitur velle ut inventor de re sua eo modo disponat quo facilius poterit eam recuperare: at facilius eam recuperare poterit, si in manibus inventoris remaneat, quam si pauperibus distribuatur; 4° tandem, res, domino non apparente, æquiparanda est thesauro, et in communitatem negativam recidit.

Rationes posterioris sententiæ non videntur firmæ: si enim res inventa ecclesiæ, xenodochio, seminario, etc., tradatur cum obligatione eam reddendi domino apparenti, facillime a domino recuperari poterit; nec merito comparari potest thesauro dominum realiter non habente, moraliter non reperibili et ideo in communitatem negativam recidente, quod dici non potest de re amissa. Pars igitur tutior in praxi suadenda, imo et exigendum est, præsertim si de valore notabili agatur, ut res inventa sic alicui detur communitati cum onere eam reddendi, si dominus appareat. Ipse *Soto* non nisi dubitanter et hæsitando suam proponit opinionem, eamque comparatione cum thesauro probat, quod non est accuratum.

Inventor nullum habet titulum ad mercedem exigendam pro re inventa domino reddenda, nisi aliquid pretio æstimabile fecerit. Attamen, si quid ultro promissum fuerit inventori, debetur ex fidelitate, et probabiliter ex justitia. Libere oblatum, sive adfuerit promissio, sive non, procul dubio acceptari potest.

Quæritur quid sit agendum, si postquam res ab inventore fuit consumpta, vel in pios usus impensa, dominus compareat.

R. 1°. Inventor qui graviter neglexit dominum inquirere, pretium rei et damnum ex destructione ejus secutum reparare tenetur; quamvis enim contra charitatem

tantum peccaverit, dominum inquirere negligendo, justitiam commutativam læsit rem alienam temere destruendo, vel aliis donando, nisi ex bona fide agens, a peccato gravi excusatus fuerit.

R. 2°. Si res adhuc existat, domino reddi debet, quia res, ubicumque sit, clamat domino. Attamen si vendita fuisset in foro publico, vel a mercatore res hujusmodi publice vendente, emptor eam reddere non teneretur, nisi pretio quo eam emit sibi soluto; ita enim lex positiva statuit, art. 2280, pro bono societatis, nempe ut emptores sufficientem obtineant securitatem. Dominus autem semper recursum ad venditorem habet.

R. 3°. Si post adhibitam sufficientem diligentiam, res consumpta sit quando dominus apparet, vel ipse inventor eam consumpsit, vel pauperibus erogavit, vel in alios pios usus impendit. Si eam in bona fide consumpserit, tenetur id domino reddere ex quo factus est ditior; si pauperibus, eam erogaverit, ad nihil tenetur, et pauperes id tantum restituere debent ex quo ditiores facti sunt; plerumque, ut patet, ad nihil tenentur et obligari possunt; si in alios usus pios illam impenderit, ecclesia, xenodochia, monasteria, etc., quibus fuit distributa, eam si adhuc existat, vel id quod eam representat, si non existat, reddere debent; secus ad nihil tenentur. Ratio responsionum istarum est, quod res inventa non detur nisi sub conditione saltem implicita eam reddendi, si dominus compareat.

Punctum tertium. — De bonis derelictis et vacantibus.

Bona derelicta ea dicuntur quæ a domino relinquuntur vel abjiciuntur cum intentione ut non sint sua.

Bona vacantia sunt ea quæ relinquuntur a personis sine hæredibus legitimis et absque testamento decedentibus.

Bona hæc tam derelicta quam vacantia nunc pertinent ad gubernium. *Cod. civ. art. 539 et 713.*

Inter bona derelicta aut vacantia computari non debent bona quæ in mare vel in flumina ad vitandum naufragium projiciuntur; hæc enim habent dominum: eorum

restitutio vel partitio specialibus regulis determinatur. (*Voyez un arrêté des Consuls, du 17 floréal an VII, au Bulletin des lois, n° 665. Cet arrêté renvoie à l'ancienne ordonnance de Louis XIV, de 1681, et à la loi du 13 mai 1791, relative à ces différentes espèces de choses trouvées sur les bords des fleuves, ou sur le rivage de la mer, et dites épaves. On peut voir encore un arrêté des Consuls du 10 thermidor an X, au Bulletin des lois, n° 1385*)

In constitutione regia, mensis augusti anni 1681, distinguuntur res a mari productæ quæ ad neminem adhuc pertinuerunt, et res projectæ vel ex naufragio proveniæ. Res prioris generis, ut gallice *le corail, l'ambre, les poissons gras ou à lard, tels que balanes, marsoins, veaux de mer, thons, souffleurs, etc.*, ad occupantem pertinent, si in mari capiantur vel ad littus industria ducantur: si vero in arena jacentes inveniantur, tertia pars ad inventorem pertinet et duæ aliæ partes ad fiscum regium.

Res autem quæ in mare projectæ fuerunt, vel ex naufragio proveniunt, si, ex fundo maris extractæ, intra duos menses reclamata non fuerint, ad extractorem pertinent, quales sunt anchoræ, quæ tempore naufragii projectæ, nullo notatæ sunt signo quo recognosci possent. Si agitur de aliis rebus mobilibus quæ e fundo maris extractæ vel in fluctibus repertæ fuerint, statim res illæ officariis maritimis declarari debent, et tertia pars ad extractores integra solvetur in specie vel in denariis: duæ aliæ partes proprietario eas intra annum et diem reclamanti reddentur; secus ad fiscum regium pertinebunt. Res vero quæ in ipsomet tempore naufragii salvarentur, domino integræ solvendæ essent, deductis solummodo expensis ad eas salvandas factis. Idem dicendum est de rebus in littore vel prope naves repertis et de ipsis navibus in terram ejectis: nihil debetur inventoribus, præter justam compensationem laboris.

Excipiuntur pecunia, gemmæ aliæque res hujus generis quæ apud cadavera submersorum inveniuntur; si intra annum et diem non repetantur, tertia pars ad inventorem pertinet et duæ aliæ partes, deductis impensis, ad fiscum regium. Vide *Toullier*, t. 4, p. 42, et seq.

SECTIO TERTIA. — De præscriptione.

Præscriptio in novo Codice, art. 2219, definitur: Modus acquirendi (dominium) vel se liberandi (ab aliqua obligatione) per certum ac definitum temporis lapsum, sub conditionibus a lege præfixis.

Duplex ille præscriptionis modus gallice dicitur, *prescrire un droit, prescrire contre un droit*.

Si de priori modo agatur, motiva præscriptionis sunt, 1° ne bona diutius maneant incerta; 2° ut litibus finis imponatur; 3° ut possessores assicurati, majori cura res suas administrent magisque in illis augendis invigilent; 4° quia ex possessione jus præsumitur. Si de posteriori modo sit locus, præcedentibus motivis alia accedunt, nempe 1° ne quis nimia cura conservare teneatur instrumenta quibus constat se liberatum esse; 2° ne post longum tempus magnam debeat solvere pecuniam, quod ipsi nimis onerosum esset.

Præscriptio a jure naturali non oritur immediate, sed ei valde conformis est; unde apud omnes populos existit. Cum autem vim suam a lege positiva mutuat, duplex exsurgit quæstio, scilicet, 1° utrum quis possit in conscientia per præscriptionem dominium alicujus rei acquirere, aut ab aliqua obligatione se liberare; 2° quænam requirantur conditiones ut pro conscientia præscriptio valeat. In duplici puncto igitur dicemus 1° de præscriptione in se spectata; 2° de conditionibus ad legitime præscribendum requisitis.

Sed quædam notanda sunt, scilicet: 1° nemo præscriptioni nondum inceptæ renuntiare potest, ex art. Cod. 2220, quia est dispositio pro bono communi a lege statuta; verum præscriptioni absolutæ valde renuntiat si bona sua alienare possit, tunc enim habet jus acquisitum, et unusquisque ad contrahendum idoneus de jure suo cedere potest. Item præscriptioni inceptæ et nondum absolutæ renuntiare potest, eo sensu quod præscriptionem interrumpat, non vero renuntiare potest juri novam incipiendi præscriptionem.

2° Duplici modo renuntiatio præscriptioni acquisitæ fieri potest, expresse videlicet, et tacite. Renuntiatio expressa fit per actum, et tacita deducitur ex facto renuntiationem ad jura acquisita supponente. *Art. 2221.*

3° Cum præscriptio jus reale producat, creditores et quælibet persona cujus interest ut existat, renuntiationi se opponere possunt. *Art. 2225.*

Pactum primum. — *De præscriptione in se spectata.*

Diu plerique theologi negaverunt præscriptionem legalem verum creare posse titulum pro foro iæterno. Dubius erat *S. Raymundus de Pennafort*, in sua theologiæ Summa circa annum 1235 scripta, et dicit theologos eo tempore in varias abire sententias. At sententia affirmans nunc generaliter admittitur.

PROPOSITIO.

Præscriptio, servatis conditionibus debitis, legitimus est modus quo quis potest in conscientia dominium alicujus rei acquirere, vel ab aliqua obligatione liberari.

Prob. 1° ex lege civili. Modus ille acquirendi dominium vel se ab obligatione liberandi est legitimus, si suprema auctoritas civilis potuerit et voluerit dominium sic transferre: at utrumque constat: 1° *Potuit*; nam vi alti domini sui, de bonis subditorum disponere potest, quando grave societatis commodum id exigit; *a fortiori* leges condere potest ad definiendos proprietatum limites: ex dictis autem graves rationes præscriptionem, non solum utilem, sed quasi necessariam faciunt. 2° *Voluit*, ut, ex verbis, motivis et sine legis, ex omnibus quæ statuuntur in Codice, ex apprehensione omnium et jurisperitorum interpretatione evidenter sequitur. Non agitur ergo tantum de actione civili denegata ut in quibusdam casibus ubi verum jus non transmittitur, sed de vero jure possessori transmissio. Ergo 1°.

2° *Ex jure canonico*, in quo de Præscriptione sæpius

agitur; v. g., Decret. part. 2, causa 16, q. 3, Decretal. tit. 26, etc. Jus autem canonicum non loquitur tantum pro foro externo, siquidem præcipuus finis ejus est ut a peccato removeat. Idem astruitur indirecte ex iis quæ de bona fide dicuntur. Ergo 2º.

3º Veritas propositionis nostræ constat etiam ex unanimi canonistarum et theologorum nunc existentium sententia. Ergo 3º, etc. Ergo, etc.

Obj. Nemo invitus, et absque sua culpa aut negligentia, re sua legitime privari potest: atqui tamen per præscriptionem multi re sua absque sua culpa aut negligentia privantur: ergo.

R. 1º. *Dist. maj.* Nemo, etc., si bonum publicum illud non postulet, *conc.*; si bonum publicum illud postulet, *nego maj.* Bona enim privatorum bono publico cedere debent: atqui bonum publicum exigit ut aliquoties privati absque consensu, culpa vel negligentia, re sua priventur, videlicet propter rationes tanquam motiva præscriptionis modo expositas: ergo.

R. 2º. *Nego minorem*, propter nimiam generalitatem suam; sæpe enim qui vi præscriptionis spoliatur, a culpa negligentia non sunt immunes: hanc negligentiam pro bono societatis præcavere voluerunt legislatores, ut advertit *Bigot de Préameneu, Exposé des motifs de la Loi relative à la prescription.*

Attamen, etiamsi constaret nullam exstitisse negligentiam in aliquo casu particulari, nihilominus valeret præscriptio propter alias rationes superius allatas.

Unde qui bonum aliquod per legitimam præscriptionem obtinuit, etiamsi postea clare advertat alterius fuisse, potest tamen, tuta conscientia, illud retinere.

Punctum secundum. — *De conditionibus ad legitime præscribendum requisitis.*

Ad legitime præscribendum dno generatim requiruntur, nempe 1º ut per totum temporis spatium lege statutum bona sit fides, non solum externa et apparens, sed interna

et realis, id est, ut possessor persuasum habeat rem esse suam; 2º ut omnes conditiones a lege civili requisitæ accurate impleantur, quod per duas sequentes propositiones stabiliemus.

Notandum duplicem distingui bonam fidem, unam theologicam et alteram juridicam. Bona fides *theologica* ea est quæ excludit peccatum: bona fides *juridica* excludit indicia ex quibus in foro civili mala fides probari possit. Unde una sine altera existere potest. Ad præscribendum in foro civili bona fides juridica sufficit: pro foro autem conscientia requiritur bona fides theologica, et insuper juridica, alioquin lex dominium non transferret. Dicenda in sequenti propositione præcipue intelligenda sunt de bona fide theologica.

PROPOSITIO PRIMA.

Bona fides interna et realis requiritur.

Prob. 1º auctoritate concilii Lateranensis III, can. 41: *Quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est, synodali judicio definimus ut nulla valeat absque bona fide præscriptio tam canonica quam civilis; unde oportet ut qui præscribit, in nulla temporis parte habeat conscientiam rei alienæ.*

2º *Ex 2ª regula juris in Sexto: Possessor malæ fidei ullo tempore non præscribit.*

3º *Ex ratione:* nisi enim bona fides interna et realis ad legitime præscribendum requiretetur, fur, simoniacus, usurarius præscribere possent: at illud manifeste repugnat. Unde jus canonicum merito in hoc puncto, juxta æquitatis regulas, civiles reformavit leges, quæ ad solam malæ fidei probationem attendere videntur. Ergo, etc.

Bona fides ad legitime præscribendum requisita, est firma persuasio qua quis prudenter judicat rem quam possidet esse suam, non vero alienam. Hæc bona fides in ipso possessionis initio existere debuit, adeo ut qui bonum aliquod mala fide cæpit possidere, nunquam illud legitime in conscientia præscribere valeat, quantumvis longo tem-

poris spatio illud tranquille possideat, etiamsi postea penitus oblivisceretur illud esse alienum, alioquin fraus ipsi patrocineretur: unde statim atque recordatur bonum istud non esse suum, illud reddere tenetur. Ita theologi, præsertim *Collator Parisiensis*, t. III; ita et juristæ, inter quos *Domat*, lib. 3, tit. 7, sect. 4; *Pothier*, *Traité des Obligat.*, n. 657; *Troplong*, *de la Prescription*, t. II, etc.

Bonæ fidei obstare possunt mala fides auctoris, dubium, ignorantia et culpa.

1° *Mala fides auctoris*. Duplici modo aliquis succedere potest alteri, scilicet titulo particulari et titulo generali. Si succedat titulo particulari, v. g., accipiens, ex dono inter vivos vel per testamentum, summam fixam vel obiectum determinatum, præscribere potest: mala fides enim auctoris ei non imputatur, quia non est eadem possessio continuata, et auctor non censetur ei transmittere bonum male acquisitum, nisi forsitan tota ejus possessio esset injusta, aut bonum speciatim transmissum injuste fuisset acquisitum: tunc enim legatarius titulo particulari, advertens rem sibi datam esse alienam, eam proprietario reddere teneretur, ex naturali æquitate. Ita *Domat*, et *DD. Gousset* eum citans, *Cod. civ. comm.*, art. 2236. Hanc decisionem ex mente legis desumptam applicantes, volunt, si præscriptio in foro civili jam compleatur, restitutionem faciendam esse proprietario pauperi, et, e contra, rem a legatario pauperi, ob titulum legis, retineri posse.

Qui autem alteri succedit titulo generali, v. g., totam hæreditatem, vel dimidiam, vel tertiam ejus partem accipiens, præscribere non potest vi possessionis auctoris: eadem enim habet jura quæ habebat auctor cujus possessionem continuat: auctor vero nulla habebat jura, ut supponitur. Ergo, etc. Sic expresse *Pothier*, n^o citato, et *Troplong*, n^{is} 495, 932 et seq. de ipso civili foro agens.

At, qui bona titulo generali ab auctore malæ fidei accepit, eaque per triginta annos possedit, credens esse sua, eorum dominium acquisivit in conscientia vi præ-

scriptionis? Non est dubium quin valeat præscriptio in foro externo. Valetne in foro interno? Plures affirmant, inter quos *DD. Gousset*, *Code commenté*, 2e édit. p. 755, et alii recentiores theologi, strictis principiis innixi: alii vero, solum sensus communis et inditæ æquitatis dictamen sequentes, negant, et dicunt, cum lege romana, hæredem immediatum possessoris malæ fidei nullo tempore rem a suo auctore receptam præscribere posse, quamvis eam bona fide habeat et velit a seipso præscriptionem inchoare. *Ferraris*, v^o *Præscript.*, § 2, n. 11, dicit hanc opinionem esse communem. Idem sentiunt *Pothier* et *Troplong*, jam citati. *Ferraris* autem, *Reiffenstuel*, *Lessius* aliique passim asserunt hæredem mediatum præscribere posse, computando solum tempus quo ipse possedit, et non tempus quo hæres immediatus possedit, quia non censetur, sicut hæres immediatus, possessionem mala fide acquisitam continuare.

2° *Dubium*. Vel dubium possessionem antecedit, vel possessioni inceptæ supervenit. In priori casu, communiter docetur tale dubium bonam fidem impedire: bona fides enim ad præscribendum requisita est persuasio rem esse suam, non vero alienam: porro qui cum dubio rem quamdam apprehendit, firmam non habet persuasionem illam esse suam. Illam ergo possidere non potest nisi cum intentione verum quærendi dominum cui eam remittat. Si, diligentia facta, detegat eam nullius esse, illius dominium acquirit titulo occupationis: si verum inveniat dominum, illam restituet: si advertat existere dominum, sed ignotum, res erit tractanda, sicut diximus de bonis inventis, et dominium ejus titulo præscriptionis acquiri non poterit.

Si autem possessioni ex bona fide initæ dubium superveniat, possessor tenebitur, juxta omnes, convenientem adhibere diligentiam ad excutiendum dubium. Diligentia vero facta et dubio permanente, multi dicunt præscriptionem inceptam currere; nam, inquirunt, ad legitime præscribendum sufficit bona fides practica: at ille cui aliquid supervenit dubium, nihilominus habet bonam fidem præ-

tiam, cum in dubio melior sit conditio possidentis. Ita *Biluart*, et, apud ipsum, *Sylvester*, *Navarrus*, *Covarruvias*; ita etiam *Sylvius*, *Habert*, *Collat.*, *Andeg.*, *S. Lygourius*, etc. Alii non pauci, cum *Soto*, volunt rem ratione dubii esse dividendam, et sic ratiocinantur: Possessor rem totam retinere non potest nisi prudenter judicet esse suam: in præsentem autem casu prudenter judicare non potest esse suam, cum graves habeat rationes credendi esse alienam.

Præterea, ipsi alterius sententiæ patroni fatentur rem pro ratione dubii esse dividendam, si possessio cum dubio fuerit inchoata: porro rationes dubium possessioni superveniens constituentes, eundem producere debent effectum ac si in ipso possessionis initio exstissent, modo ejusdem sint gravitatis. Ergo.

Laudatum vero axioma: *Melior est conditio possidentis*, est regula pro foro externo; id est, in tali dubio iudices damnare non debent possessorem rei ad eam reddendam, donec probetur ipsius non esse, quod quidem videtur justum: melior est ergo conditio possidentis. Melior est etiam aliquo sensu in foro interno: in simplici enim suspitione possessor rem, tuta conscientia, retinet; in vero dubio eam adhuc retinere potest, donec sufficientem adhibuerit diligentiam ad excutiendum dubium. Ergo.

Prior opinio est communior et sat probabilis videtur, ut eam in praxi damnare nollemus, licet posterior, iudicio nostro, magis sit fundata.

3° *Ignorantia*. Alia est ignorantia facti et alia juris: ignorantia facti ea est qua quis, sciens legem, ignorat tale factum legi esse oppositum; v. g., noscens minores contrahere non posse, ignorat talem personam esse minorem. Ignorantia juris illa est qua quis naturam facti cognoscens, legem illud prohibentem nescit.

Certum est 1° ignorantiam notabiliter vincibilem, sive facti, sive juris, bonam fidem ad legitime præscribendum requisitam procreare non posse: qui enim tali laborat ignorantia, dici non potest merito persuasus rem alienam a se detentam esse suam.

Certum est 2° ignorantiam facti invincibilem constituere bonam fidem ad legitime præscribendum requisitam, alioquin aut bonum alienum non possideretur, aut nulla unquam existeret bona fides ad legitime præscribendum sufficiens.

3° In præscriptionibus 30 annorum non exigitur bona fides juridica, et proinde non impedit præscriptiones illas ignorantia juris, quæcumque sit. In præscriptionibus in quibus bona fides juridica requiritur, nunquam admittitur in foro civili excusatio ab ignorantia juris, sive clari, sive obscuri, petita. Dicendum est ergo, cum theologis et jurisperitis generaliter, ignorantium juris titulum legis ante 30 annos completos impedire, ac proinde nunquam esse sufficientem ad constituendam legitimam præscriptionem pro foro interno. Vide *Pothier*, de la *Prescript.*, n. 26; *Troploag*, n. 926; *DD.* *Gousset*, in art. 2262, etc.

4° *Culpa*. Culpa theologica, de qua sola hic agitur, ea est quæ fit contra justitiam, quæ scilicet, jus domini lædit; potest esse gravis, vel venialis: si sit gravis, cum bona fide manifeste est incompatibilis et præscriptionem impedit. Si autem sit tantum venialis, quod accidit quando aliquo superveniente dubio, possessor venialiter negligit adhibere sufficientem diligentiam ad excutiendum dubium, videtur eam non impedire præscriptionem pro foro interno: si enim vel minima negligentia validitati præscriptionis obstaret, talis modus acquirendi dominium aut ab obligatione se liberandi, timoratis conscientis nullius esset utilitatis, imo eas multis anxietatibus turbaret. Ergo.

Juxta multos theologos et juristas alia est bona fides ad dominium acquirendum, et alia ad se ab aliqua servitute passiva liberandum. Ad dominium enim acquirendum, ea necessaria est bona fides huc usque exposita: ad se autem ab alia servitute passiva vel a debito requirendo (*debté requérable*) liberandum, bona fides requisita in eo consistit ut nullum ponatur obstaculum, quo alter ab usu juris sui impediatur: debitor enim, in his casibus, creditorem admonere non tenetur; sufficit ergo ut nihil faciat qua illum

ab utendo jure suo removeat. Attamen *Pothier, Traité de la Prescription*, n. 149, ita sentire non videtur: requirit enim ut possessor alicujus fundi contra census, hypothecas aliasque ejus generis servitutes legitime præscribat, quod eam habeat bonam fidem qua judicet se acquisisse dominium a tali servitute liberum. Hæc opinio regulis æquitatis conformior esse videtur. Vide etiam *Toullier*, t. 3, p. 523 et seq.

PROPOSITIO SECUNDA.

Ad legitima præscribendum, omnes conditiones lege positiva determinatæ impleri debent.

Prob. Dominium rei alienæ per præscriptionem non transmittitur, nisi vi legis positivæ et auctoritate legislatoris: lex igitur totus est titulus quo dominium rei acquiritur. Ut autem legitimus sit titulus, omnes conditiones ad illum constituendum requisitæ impleri debent, ut patet. Ergo.

Jam de bona fide requisita egimus. Cæteræ conditiones sunt, 1º ut res sit præscriptibilis; 2º ut adsit possessio; 3º titulus; 4º tempus lege determinatum.

1º *Ut res sit præscriptibilis.* Conditió hæc, in *Cod. civ. art. 2226* expressa, ratione evidenter fundatur: res enim quæ a privatis possideri non possunt, vel contra quas legitimus haberi non potest titulus, præscribi nequeunt; talia sunt flumina, viæ publicæ, pontes, ecclesiæ, cœmeteria, etc.

2º *Ut adsit possessio.* Hæc autem possessio debet esse tranquilla, publica, certa, titulo proprietarii et tempore præfixo continuata. 1º *Tranquilla*, quia ex *art. 2233* *Codicis* et ex ratione, actus violentiæ constituere nequeunt possessionem ad præscribendum utilem: possessio utilis non incipit nisi a momento cessationis omnis violentiæ. 2º *Publica*, id est talis ut is contra quem præscriptio currit eam cognoscere possit: unde servitutes non apparentes, v. g., prohibitio in tali fundo ædificandi, vel ædificium ultra talem altitudinem extollendi, præscribi non possunt.

Cod. civ. art. 689 et 691. 3º Certa, et non dubia aut æquivoca, alioquin vera non existeret bona fides. 4º *Titulo proprietarii*, non vero nomine alterius, ut colonus, procurator, etc. 5º *Tempore præfixo continuata*, ac proinde sine interruptione. Duplici autem modo possessio interrumpi potest, naturaliter scilicet et civiliter. Possessio interrumpitur naturaliter, si res ab alio titulo proprietarii possideatur: cum requiratur possessio unius anni ut quis actionem juridicam *possessoriam* exercere possit, statutum est in *Codice civ. art. 2243*, interruptionem existere si res a legitimo proprietario vel ab alia persona per temporis spatium longius anno possideatur. Civiliter vero interrumpitur, si possessor, in cujus favorem currit præscriptio, ante tribunalia etiam incompetencia citatur, si mandatum ad eam restituendam, ad pretium ejus solvendum, etc., intrometur. *Cod. civ. art., 2244 et 2246, etc.*

Possessio aliquando non interrumpitur, sed suspenditur, ut videre est in *Cod. civ. art. 2251 et seq.*

Inter suspensionem autem et interruptionem præscriptionis hoc datur discrimen, quod tempus suspensionem præcedens cum tempore subsequente jungatur ad complendum spatium temporis lege determinatum, dum in interruptione valida tempus præcedens pro nihilo reputatur.

3º *Ut adsit titulus.* Titulus generatim est causa propter quam aliquid possidemus. Hic non agitur de *vero* titulo, quia ubi est verus titulus non datur locus præscriptioni. Est autem titulus præsumptus, titulus coloratus et titulus vitiosus. Titulus *præsumptus* ille est qui habetur ut verus, dum nullus existit: ad præscriptionem non sufficit, nisi ubi nullus requiritur titulus. Titulus *coloratus* ille est qui ex natura sua proprietatem transferre potest, v. g., si quis falso reputatus proprietarius, rem alienam vendat, commutet aut donet, per actum authenticum, ut suam. Ad præscribendum sufficit. Titulus *vitiosus* est ille qui caret aliqua e conditionibus lege statutis: nunquam allegari potest, quia dispositiones in lege statutæ ut necessariæ nunquam reputantur ignotæ. Imo si exhiberetur titulus

lus ex quo constaret possessionem in initio fuisse vitiosam, v. g., possessorem rem obtinuisse ut colonum, non ut proprietarium, non valeret præscriptio, quantumvis longa exstisset possessio tranquilla. Unde sequens prodiit axioma: *Melius est non habere titulum quam titulum vitiosum.* *Cod. civ. art. 2231, 2236 et 2237.* Titulus nullus in forma, v. g., donatio sub chirographo privato, nunquam esse potest fundamentum sufficiens ad præscribendum, licet bona fides theologica existat, nisi ubi non requiritur titulus. *Cod. civ. art. 2267.*

4° *Ut adsit tempus lege statutum.* Plus minusve longum temporis spatium requiritur ad præscribendum, secundum varias circumstantias rei, tituli et personæ.

Omnes actiones, tam reales quam personales, per 30 annos præscribuntur, et qui eam allegat præscriptionem, non tenetur exhibere titulum, nec mala fides ei objici potest. Talis autem præscriptio in foro civili valida, et quidem merito, ne proprietates maneant incertæ et quia præsumitur titulum per tam longum tempus perire potuisse, obligationem naturalem restituendi non exstinguit, nisi juncta sit bonæ fidei, de qua supra diximus.

Qui per titulum in forma validum acquisivit in bona fide bonum aliquod immobile, illius dominium virtute præscriptionis obtinet per decem annos, si realis proprietarius in territorio ejusdem curiæ appellationis (*ressort de la même cour d'appel*) habitet, et per 20 annos, si proprietarius in territorio alterius curiæ appellationis maneat. *Cod. civ. art. 2265.*

Aliæ præscriptiones, contra nonnullas actiones, absolventur per quinque annos, per duos annos, per unum annum, per sex menses. Vide *Cod. civ. art. 2271 et seq.* In hujusmodi præscriptionibus semper supponitur pretium debitum fuisse solum, et actio in foro civili denegatur ne perpetuæ oriantur lites; sed legislatores non intendunt dominium a creditore in debitorem transferre: hoc patet ex recta ratione, ex communi auctorum sententia, et si de præscriptionibus sex mensium aut unius anni agatur, ipso Codicis articulo 2275, in quo statuitur jura-

mentum alleganti talem præscriptionem deferri posse ipsismet viduis, hæredibus, ac minorum tutoribus, ut declararent an debitum realiter adhuc existat, vel per solutionem legitime fuerit exstinctum.

Ubi agitur de bonis mobilibus, possessio habetur ut titulus, id est, qui rem detinet censetur ejus dominus, nisi contrarium probetur. Attamen possessor rem tutâ conscientia retinere non potest, vi præscriptionis, nisi bona fide persuasum habeat esse suam, non vero alienam, aut nisi eam in mundinis, vel in foro publico, aut a mercatore res hujus generis publice vendente emerit; quo in casu, ex art. *Cod. civ. 2280*, rem vero proprietario reddere non tenetur donec pretium a se solum sibi restitutum fuerit. Bona Ecclesiæ olim præscribi non poterant, nisi per 40 annos, et bona Ecclesiæ Romanæ per centum annos. Novæ autem leges nostræ hanc non admittunt distinctionem: bona ecclesiastica aliaque bona eodem temporis lapsu, et iisdem aliis conditionibus præscribuntur.

Debitor census annui per præscriptionem non extincti cogi potest a creditore, post elapsos viginti et octo annos a die ultimi tituli, ad novum constituendum titulum propriis expensis. *Cod. civ. art. 2263.* Sic statutum est ad amovendam fraudem et ad præbendum medium præscriptionem impediendi.

Queritur utrum census annui olim ecclesiis aut privatis debiti, qui ab initio perturbationis Gallicanæ non fuerunt soluti, nec hodie juridice repetuntur, in foro conscientie solvendi sint, an vero virtute præscriptionis maneat extincti, saltem quoad præteritos redditus vocatos *arriérages*.

R. Omnes census dicti *rentes foncières*, *rentes constituées*, ecclesiis vel privatis debiti, sive titulus eorum existat, sive perierit, minime virtute præscriptionis extincti sunt, quia bona fides ad præscribendum requisita non existit; debitores enim titulum de natura sua proprietatis transmissivum non habent, nec rationabiliter præsumere possunt se nihil debere: prædicti ergo census vi præscrip-

tionis non sunt extincti pro foro interno. Debitores igitur sub denegatione absolutionis cogendi sunt ad solventes redditus præteritos, et ad novos titulos concedendos. Quia tamen nimis onerosum esset omnes redditus præteritos solvere, et quia aliunde debitores communiter ex his omnibus non facti sunt ditiores, recurrendum est ad compositionem bona fide factam.

Nonnulli censuum ecclesiasticorum redditus, dum impossibile erat eos ecclesiis solvere, bona fide ad alios usus pios propria auctoritate adhibuerunt, vel aliter impendunt, nec ditiores inde facti sunt. De istiusmodi rebus nunc teneri non videntur erga ecclesias; si enim de illis tenerentur, vel ratione rei alienæ, vel ratione culpæ, *ut infra dicemus*: atqui neutrum dici potest. Non ratione rei alienæ, cum apud eos res aliena non existat: non ratione culpæ, siquidem ex bona fide prædictos redditus impendisse supponuntur. Ergo.

Si autem illos in mala fide sic impendissent, vel si inde rebus suis pepercissent et ditiores facti fuissent, ad totum tenerentur, nisi, ob rationes sufficientes, aliquam immutationem ab episcopo, vel a consilio fabricæ, episcopo approbante, obtinerent.

Qui capitale huiusmodi censuum ante Concordatum anni 1801 Reipublicæ aut ab ipsa delegatis solverunt, et legalem obtinuerunt exonerationem, vi prædicti Concordati ab obligatione restituendi liberati videntur; deterioris enim conditionis esse non debent ac cæteri honorum ecclesiasticorum acquirentes, quos ad restitutionem stricte obligatos esse negamus in Tractatu *de Contractibus*. †

Qui vero a tempore Concordati usque ad decretum diei 26 julii 1803, quo omnes census nondum alienati restituti sunt fabricis ecclesiarum, sponte capitale eorum solverunt, totum etiam refundere tenentur, tunc enim ecclesias culpa sua spoliaverunt, et virtutem atque efficaciam Concordati in sui gratiam invocare non possunt. Si autem coacte illud solvissent, ad nihil tenerentur, nisi forte integrum capitale non præstitissent: in illo casu, ad partem valoris non solutam et ad partem reddituum proportiona-

tam obligarentur, quia pars illa census extincta non esset proindeque ad ecclesiam adhuc pertineret. Ergo.

Omnes alii census ecclesiastici, sicut et cuncta bona non vendita, quæ, non ad fabricas, sed ad monasteria, ad seminaria, vel ad alia beneficia amplius non existentia pertinebant, reddi debent episcopo qui ea ad alium finem legitimum applicanda curabit. 1º Reddi debent; possessores enim in ea jus non habent; imo sunt possessores malæ fidei, ac proinde universos fructus restituere tenentur. 2º Reddi debent episcopo; sunt enim bona ecclesiastica in pias causas fundata; sed finis a fundatoribus intentus jam obtineri nequit. Porro, ubi de causis piis agitur, episcopus pro sua diocesi legitimus est voluntatis defunctorum interpres, ut constat ex conc. Trid., sess. 25, c. 4, de Reform. Ergo.

Juxta leges 4 *ventôse* et 7 *messidor* an IX, quicumque novit bonum aliquod ecclesiasticum non fuisse venditum, et injuste ab aliqua persona detineri, obtinere potest ut illud ecclesiæ, xenodochio aut alteri religiose institutioni restituatur. Sic procedere debet; declaret auctoritati competenti, puta præfecto, se bonum immobile cognoscere quod administrationi bonorum nationalium fuit celatum; ostendat se illud manifestare paratum esse, modo ad talem aut talem finem applicari gubernium permittat. Præfectus sollicitat edictum (*ordonnance*), quo approbatur ut bonum istud ad finem designatum applicetur; tunc qui declarationem fecit, bonum memoratum manifestat, et possessor illud illiusque fructus statim reddere cogitur.

Hæc decisio non mediocris erat utilitatis tempore quo præsens Tractatus prima vice in lucem prodiit, nempe anno 1817: nunc vero applicari non potest efficaciter, quia huiusmodi bonorum possessores, si qui sint, præscriptionem fere semper invocare queunt.

SECTIO QUARTA.— De aliis modis minus præcipuis dominium acquirendi.

Præter memoratos dominium acquirendi modos, plures alii numerantur, videlicet, alluvio, specificatio, confu-

sio seu commixtio, ædificatio, plantatio, accessio et nati-
vitas.

Alluvio est incrementum lætens et insensibile quod uni prædio flumen adjicit. Hoc autem duplici modo fieri potest, nempe quando flumen terram, arenas et glareas trahit, atque prædio alicujus proprietarii jungit, et quando unam e suis ripis insensibiliter deserit alteramque invadit. In utroque casu incrementum istud ad dominium fundi cui adjicitur pertinet. *Cod. civ. art. 556 et sequentibus.*

Quædam tamen sunt exceptiones in ipso Codice legendæ, art. 558 et seq.

Specificatio est confectio novæ alicujus speciei ex aliena materia, v. g., si quis ex alienis uvis vinum, vel ex auro alieno poculum fecerit; in illo casu proprietarius materiæ novam speciem ex materia sua confectam repetere potest, solvendo artificis laboris ipsius pretium. *Cod. civ. art. 570.*

Si pretium laboris artificis longe materiæ alienæ valorem superet, v. g., si sculptor marmor alienum in statuam converterit, vel pictor alienam telam pinxerit, tunc artifex novam speciem sibi retinere potest, solvendo proprietario materiæ justum illius valorem. *Cod. civ. art. 571.* At si artifex materiam alterius ad novam speciem conficiendam mala fide adhibuisset, omne quod intulisset illi damnum reparare teneretur in foro interno, et ad illud etiam in foro externo damnaretur. *Cod. civ. art. 577.*

Confusio vel *commixtio* dicitur quando duæ res confunduntur, ut duo vina diversa, vinum et mel, etc., aut commisceantur, ut duo acervi tritici, duo greges ovium. Quæ in specie propria et in individuo separari possunt, ut greges, separanda sunt: quæ separari nequeunt, ut quinque modii tritici, dividi debent, si dividi possint; sin autem, pertinent in communi ad dominos materiæ sic confusæ, pro ratione partis prius unicuique competentis. *Cod. civ. art. 573.*

Ædificatio dicitur quando quis ex aliena materia in suo fundo, vel ex sua materia in fundo alieno ædificat. In

priori casu, ædificationes suas retinere potest, solvendo proprietario materiæ justum ejus pretium; in posteriori autem casu, dominus fundi jus habet retinendi ædificationes, justo earum pretio, sive quoad materiam, sive quoad laborem, soluto: si nolit ædificationes in fundo suo retinere, exigere potest ut ille qui ædificavit, ædificationes suas propriis expensis destruat, et insuper omnia quæ inde sequuntur damna resarciat. Si tamen qui in alterius fundo ædificavit, hoc in bona fide fecerit, proprietarius exigere non poterit ut ædificationes destruat, sed tenebitur, vel materiæ et artis pretium solvere, vel augmentum valoris quod fundus inde suscepit restituere. *Cod. civ. art. 555.*

De plantatione eodem modo ratiocinandum est ac de ædificatione. *Eodem art. Cod. civ.*

Accessio. Proprietas rei, sive mobilis, sive immobilis, dat jus in omnes productiones ejus et in omne quod ei naturaliter aut artificialiter adjungitur. *Cod. civ. art. 546.* Jura in varias accessiones per sequentes Codicis articulos determinantur.

Nativitas. Virtute accessionis animalia quæ nascuntur ad dominum animalis feminei sexus pertinent, non vero ad dominum animalis masculini sexus, juxta vetus axioma: *Fetus ventrem sequitur.* *Cod. civ. art. 2247.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE USUFRUCTU, USU ET SERVITUTE.

Paucis notionibus absolvemus quidquid de usufructu, usu et servitute dicturi sumus. Consulat unusquisque Codicem civilem, et fusius ibi videbit quod solummodo hic indigitaturi sumus.

1º *Usufructus* est jus rebus alienis utendi et fruendi tanquam ipse proprietarius, salva earum substantia. *Cod. civ. art. 578.*

Hinc 1º usufructuarius habet non solum rei alienæ usum, v. g., equi, domus, agri, sylvæ, etc., sed omnes

fructus ejus facit suos, atque de illis pro nutu disponere potest. Jus habet percipiendi quidquid in fundo nascitur, sicut segetes, fenum, fructus arborum, proventus piscationis et venationis; lapidicinas aliasque quascumque fodinas inceptas continuare potest, sed novas aperire nequit. *Cod. civ. art. 582 et 598.*

In sylvis cæduis (*bois taillis*) usufructuarius cædere potest earum portionem quam pater-familias cædere solet. In sylvis altis (*futaies*) nihil cædere valet, nisi propriarius inceperit eas per quamdam portionem singulis annis cædere; in illo enim casu usufructuarius potest eodem modo per singulos annos eas cædere. *Cod. civ. art. 591.*

Usufructuarius habet adhuc fetus animalium, eorum lanam, lac, plumas, etc. *Cod. civ. art. 585.*

Jus suum alteri titulo venditionis, locationis vel donationis cedere potest. *Art. 595.*

Percipit fructus qui nondum collecti sunt, quamvis maturi, cum usumfructum incipit habere; e contrario fructus etiam maturos, sed non collectos tempore quo usufructus desinit, non facit suos, nisi contrarium fuerit stipulatum. *Cod. civ. art. 582 et sequentibus.*

Hinc 2° cum usufructuarius rei substantiam integram domino conservare debeat, tenetur 1° illa uti sicut bonus pater-familias utitur re sua quam sibi et posteris vult integram conservare: unde non potest sylvas non cæduas cædere, grandiores arbores tempestate eversas sibi arrogare, agrum sua negligentia deteriorem facere, etc. Tenetur 2° gregem ita servare ut in locum demortuorum capitum alia substituat, sed non ultra numerum capitum quæ ex fetibus proveniunt. *Cod. civ. art. 616.* Similiter, loco vitium aut arborum fructiferarum quæ mortuæ sunt, novas arbores vel vites plantare tenetur: mortuæ autem illi cedunt, sicut et quæ per accidens evertuntur. *Cod. civ. art. 594.* Tenetur 3° modicas reparaciones de suo præstare, non vero majores. Has propriarius facere tenetur, nisi earum necessitas ex negligentia usufructuarii contingat. *Art. 605.* Ædes vetustate vel casu fortuito collapsas reædificare non tenetur usufructuarius, nec propriarius

ad id obligatur. *Cod. civ. art. 607.* Tenetur 4° denique omnes præstare sumptus ad fructuum perceptionem necessarios, et omnia solvere tributa, sive ordinaria, sive extraordinaria, quæ pro re frugifera debentur. *Cod. civ. art. 608.*

Dispositiones istæ et omnes aliæ quæ ad usumfructum spectant, in Codice civili exprimuntur sub titulo, *de l'Usufruit*, ab art. 578 incipiente.

2° *Usus* est jus re aliena in proprium usum tantum seu in propriam utilitatem utendi, salva ejus substantia: unde jus usuarii minus extenditur quam jus usufructuarii.

Usuarius jus suum vendere non potest, nec collocare, nec donare. Si tamen jus domo aliqua utendi habeat, in illa cum familia sua habitare poterit, etiamsi tempore quo usum acquisiit conjugatus non fuerit. *Art. 632.*

Pariter, si jus habeat oleribus, pomis aliisque fructibus ad proprium usum utendi, ad sustentandam suam familiam uti poterit, si contrarium non fuerit stipulatum. *Cod. civ. art. 630.*

Si usuarius omnes fructus absorbeat, totam domum occupet, ad sumptus culturæ et reparationum, nec non ad omnia tributa solvenda tenebitur, perinde ac usufructuarius. Si autem fructus ex parte tantum percipiat, si unam tantum partem domus occupet, ad portionem æquivalentem sumptuum, reparationum aut tributorum tenebitur. *Cod. civ. art. 635.*

Legatur in *Cod. civ.* totus titulus *de l'Usage*, ab art. 625 ad art. 638.

3° *Servitus* in jure novo definitur: Onus prædio uni impositum in usum vel utilitatem prædii ad alterum proprietarium pertinentis. *Art. 637.* Triplex distinguitur servitus, scilicet naturalis, legalis et conventionalis.

Servitus naturalis ea est quæ derivatur ex positione naturali locorum: sic ager inferior suscipere debet aquas quæ naturaliter ex superiori fluunt. Hinc propriarius superioris agri nihil facere debet ut aqua vehementius fluat, nec dominus fundi inferioris potest quacumque via arte cursum naturalem aquæ impedire. *Cod. civ.*

art. 640. Multa sunt scitu digna circa aquarum fluentia : legatur Codex civilis ab articulo præcedente 640 usque ad art. 645.

Servitus legalis illa est quæ lege, absque ulla conventionione particulari, stabilita et firmata est pro bono publico vel communi, aut pro utilitate privatorum. *Cod. civ. art. 649.*

Pro utilitate publica vel communi, ut, v. g., in ripis fluminum navigabilium, via qua homines navigia trahentes incedere possint; obligatio vias publicas reficiendi vel in bono statu conservandi, vias scilicet quæ ad gubernium non pertinent. Art. 650.

Pro utilitate privatorum, v. g. : 1º jus gallice dictum droits d'indivis, quod est servitus qua diversi proprietarii, qui diversa ejusdem domus tabulata possident, pro sua portione ad communes reparationes faciendas simul concurrere tenentur. Cod. civ. art. 664. 2º Jus quo aliquis vicinum cogere potest ad proprietates sibi invicem contingentes communibus expensis separandas. Art. 646. 3º Jus seu potius facultas jus obtinendi, dato pretio, per alterius fundum transeundi, vel animalia conducendi. Cod. civ. art. 682. 4º Jus habendi, in determinatis tantum circumstantiis, fenestras quæ alterius prædium respiciant, prohibitio altius ædificationes extollendi, stillicidia in tectum vel arenam vicini avertendi. Cod. civ. art. 678, 681 et 689.

Servitus conventionalis est illa quam privati inter se contractu speciali statuunt. Quasumque voluerint servitutes ita statuere possunt, modo præteritam non redoleant feodalitatem, nec bono publico adversentur. *Cod. civ. art. 686.*

Servitutes autem cessant, 1º per conditionis non-adimplentem vel illius extinctionem, quando erant conditionata; 2º per renuntiationem illius in cuius gratiam existunt; 3º per consolidationem, si nempe idem homo fiat utriusque domini proprietarius; 4º per præscriptionem juxta regulas superius expositas; 5º per circumstantiarum mutationes, ita ut usus servitutum fiat impossibilis. Ubi vero, per novam mutationem, usus earundem servitutum

fit possibilis, iterum existunt, nisi præscriptio sit completa. Servitutes autem absque titulo per 30 annos præscribuntur. *Cod. civ. art. 703 et seq.*

Multa circa diversas servitutes in Codice civili statuuntur sub titulo *des Servitudes* : hæc ibi legantur,

PARS SECUNDA.

DE INJURIA ET RESTITUTIONE IN GENERE.

Cum, ex dictis, certum sit homines in quædam bona habere dominium, modo tantum utile, modo perfectum, sequitur inter ipsos jus proprie dictum existere. Violatio istius juris dicitur injuria, quæ proinde recte definitur : *Voluntaria juris alieni violatio.*

Injuria hæc de genere suo peccatum est mortale, nam intra speciei suæ limites sistendo, graviter rectæ rationi et bono ordini adversatur; sed non semper rectæ rationi et bono ordini graviter adversatur; dari enim potest levitas materiæ, ut omnes fatentur : ergo de toto genere suo non est peccatum mortale, id est, aliquando fieri potest levis defectu gravitatis materiæ. Quandonam autem hæc injuria sit gravis, quandonam vero sit levis, ex prudentum virorum æstimatione judicandum est.

Quæritur utrum scienti et volenti fiat injuria proprie dicta.

R. Scienti et libere ac valide volenti nulla fit injuria; quia tunc, omnibus fatentibus, ibi non est violatio juris proprie dicta. Tres tamen inveniri debent conditiones, scilicet : 1º requiritur plenus consensus, id est, consensus qui a voluntate cum cognitione eorum in quibus est actio, procedat. Hinc qui pecuniam indebitam, falso debitam esse credens, solvit, veram patitur injuriam, quia adest error intellectus; pariter qui pecuniam offert malefactori aliquod malum minitanti, ad malum istud avertendum,

art. 640. Multa sunt scitu digna circa aquarum fluentia : legatur Codex civilis ab articulo præcedente 640 usque ad art. 645.

Servitus legalis illa est quæ lege, absque ulla conventionione particulari, stabilita et firmata est pro bono publico vel communi, aut pro utilitate privatorum. *Cod. civ. art. 649.*

Pro utilitate publica vel communi, ut, v. g., in ripis fluminum navigabilium, via qua homines navigia trahentes incedere possint; obligatio vias publicas reficiendi vel in bono statu conservandi, vias scilicet quæ ad gubernium non pertinent. Art. 650.

Pro utilitate privatorum, v. g. : 1º jus gallice dictum droits d'indivis, quod est servitus qua diversi proprietarii, qui diversa ejusdem domus tabulata possident, pro sua portione ad communes reparationes faciendas simul concurrere tenentur. Cod. civ. art. 664. 2º Jus quo aliquis vicinum cogere potest ad proprietates sibi invicem contingentes communibus expensis separandas. Art. 646. 3º Jus seu potius facultas jus obtinendi, dato pretio, per alterius fundum transeundi, vel animalia conducendi. Cod. civ. art. 682. 4º Jus habendi, in determinatis tantum circumstantiis, fenestras quæ alterius prædium respiciant, prohibitio altius ædificationes extollendi, stillicidia in tectum vel arenam vicini avertendi. Cod. civ. art. 678, 681 et 689.

Servitus conventionalis est illa quam privati inter se contractu speciali statuunt. Quasumque voluerint servitutes ita statuere possunt, modo præteritam non redoleant feodalitatem, nec bono publico adversentur. *Cod. civ. art. 686.*

Servitutes autem cessant, 1º per conditionis non-adimplentem vel illius extinctionem, quando erant conditionatae; 2º per renuntiationem illius in cuius gratiam existunt; 3º per consolidationem, si nempe idem homo fiat utriusque domini proprietarius; 4º per præscriptionem juxta regulas superius expositas; 5º per circumstantiarum mutationes, ita ut usus servitutum fiat impossibilis. Ubi vero, per novam mutationem, usus earundem servitutum

fit possibilis, iterum existunt, nisi præscriptio sit completa. Servitutes autem absque titulo per 30 annos præscribuntur. *Cod. civ. art. 703 et seq.*

Multa circa diversas servitutes in Codice civili statuuntur sub titulo *des Servitudes* : hæc ibi legantur,

PARS SECUNDA.

DE INJURIA ET RESTITUTIONE IN GENERE.

Cum, ex dictis, certum sit homines in quædam bona habere dominium, modo tantum utile, modo perfectum, sequitur inter ipsos jus proprie dictum existere. Violatio istius juris dicitur injuria, quæ proinde recte definitur : *Voluntaria juris alieni violatio.*

Injuria hæc de genere suo peccatum est mortale, nam intra speciei suæ limites sistendo, graviter rectæ rationi et bono ordini adversatur; sed non semper rectæ rationi et bono ordini graviter adversatur; dari enim potest levitas materiæ, ut omnes fatentur : ergo de toto genere suo non est peccatum mortale, id est, aliquando fieri potest levis defectu gravitatis materiæ. Quandonam autem hæc injuria sit gravis, quandonam vero sit levis, ex prudentum virorum æstimatione judicandum est.

Quæritur utrum scienti et volenti fiat injuria proprie dicta.

R. Scienti et libere ac valide volenti nulla fit injuria; quia tunc, omnibus fatentibus, ibi non est violatio juris proprie dicta. Tres tamen inveniri debent conditiones, scilicet : 1º requiritur plenus consensus, id est, consensus qui a voluntate cum cognitione eorum in quibus est actio, procedat. Hinc qui pecuniam indebitam, falso debitam esse credens, solvit, veram patitur injuriam, quia adest error intellectus; pariter qui pecuniam offert malefactori aliquod malum minitanti, ad malum istud avertendum,

patitur injuriam, quia non nisi invitus hanc pecuniam largitur.

2° Requiritur ut consentiens valide consentire valeat, alioquin consensus ejus foret nullus: unde donationes a pupillo oblatae acceptari non possunt, quin injuria, non quidem personalis, sed realis et lege fundata, ipsi inferatur. Item maritus qui consentiret ut alter uxore sua abuteretur, illegitime consentiret, quia jus suum cedere non potest, ita disponente lege divina, tum naturali, tum positiva; voluit enim Deus ut essent duo in carne una: merito igitur Innocentius XI hanc damnavit propositionem:

« Copula cum conjugata, consentiente marito, non est » adulterium, ideoque sufficit in confessione dicere se esse » fornicatum. »

3° Requiritur ut consensus agentis sit notus, alioquin formalis existeret injuria. Non requiritur ut sit expressus, sed rationabiliter præsumptus sufficit. Ne tamen domus rei, præter opinionem, de facto non consentiat, intentionem habere debet agens damnum quod inde sequitur reparandi.

Restitutio definitur: *Justitiæ commutativæ actus quo res alteri debita redditur, aut damnum injuste illatum reparatur.*

Dicitur 1° *justitiæ commutativæ actus*; nam ex violatione solius justitiæ commutativæ nascitur obligatio restituendi, *ut infra dicturi sumus.*

Dicitur 2° *quo res alteri debita*; nulla enim est nec esse potest obligatio rem indebitam reddendi.

Dicitur 3° *redditur, non vero solvitur*; quia restitutio supponit rem jam antea illius fuisse cui redditur, et e contra, solutio rem tradit ei cujus nondum fuit.

Dicitur 4° *aut damnum injuste illatum, etc.* Quamvis enim res ablata penes eum qui injuriam fecit non existat, stricta tamen adest obligatio damnum inde proveniens reparandi, *ut infra dicemus.*

Dicitur 5° *injuste*, quia si justam ob causam damnum fuerit illatum, v. g., ad inculpatam defensionem, nulla est obligatio illud reparandi,

His præmissis, secundam hanc partem in quinque dividemus quæstiones: in 1^a videbimus quæ sit obligatio restituendi et unde oriatur; in 2^a, quisnam ad restitutionem teneatur, et quid ac quantum restituere debeat; in 3^a, cui nam restitutio fieri debeat; in 4^a, quæ circumstantiæ observandæ sint in restitutione faciendâ; in 5^a, expendemus quænam causæ restitutione excusent.

QUÆSTIO PRIMA.

Quænam sit obligatio restituendi, et unde oriatur.

Hujus quæstionis duplex erit articulus: in 1° de obligatione restituendi agemus, et in 2° de restitutionis radicibus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE OBLIGATIONE RESTITUENDI.

Existere præceptum restituendi nonnulli olim negarunt Græci qui, teste *Alphonso a Castro*, sic ratiocinabantur: Nemo bonum suum temporale salutem æternam proximi anteponeere potest: sed qui restitutionem exigeret, bonum suum temporale salutem æternam proximi anteponeret, siquidem efficeret ut alter non restituens peccaret et damnaretur: præcepto igitur charitatis rem suam illi condonare tenetur, ac proinde nulla est obligatio restituendi. Contra quos sit cum omnibus theologis

PROPOSITIO.

Restitutio in re vel in voto absolute necessaria est ad salutem.

Prob. 1° Scriptura sacra. Ezech. XXXIII, 14: Si autem tixerit impius: Morte morieris, et egerit pœnitentiam a peccato suo, feceritque judicium et justitiam, et pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, vita vivet et non morietur.

Epistola B. Jacobi, v, 4: Ecce merces operariorum.....

quæ fraudata est a vobis, clamat : et clamor eorum in aures Domini Sabaoth. Unde sic : Illud necessarium est sine quo impius non vivet, et cujus violatio dicitur clamare in aures Domini : voces enim illæ grave denotant peccatum : atqui, ex Ezechiele, impius non vivet, nisi pignus restituerit et rapinam reddiderit ; ex B. Jacobo, transgressio hujus præcepti dicitur in aures Domini clamare : ergo.

Prob. 2º ex S. Aug., Epist. 54, num. 153 ad Macedonium, quæ in jure canonico refertur, causa 14, q. 6, cau. 1 : « Si res aliena propter quam peccatum est reddi potest et non redditur, pœnitentia non agitur, sed fingitur : si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, sed, ut dixi, cum restitui potest. » Ergo.

Prob. 3º ratione. Lex naturalis clamat : Alteri ne feceris quod tibi fieri non vis ; Unicuique suum tribuendum est : 1º autem hæc legis naturalis præcepta violantur quando res aliena non restituitur, cum restitui potest ; 2º si non esset obligatio restituendi ablatum, jura essent vana ac illusoria, omnis ordo turbaretur ; quod certe admitti non potest. Ergo.

Diximus *in re vel in voto* ; aliquando enim impossibile est rem ablatam aut ejus valorem reddere ; qui autem in tali constituitur impossibilitate, a restitutione in re excusatur, sed a restitutione in voto nunquam excusari potest, id est semper firmum habere debet propositum restituendi quando poterit ; si enim hujusmodi non haberet propositum, eo ipso affectionem ad rem malam retineret, sicque in peccato habituali versaretur. Ergo.

Hinc patet 1º eum qui ad restitutionem tenetur, statim restituere debere, si possit, et totum, si possit totum ; si vero partem tantum restituere valeat, partem possibilem reddere non differat.

Hinc patet 2º illum eo magis peccare quo magis restitutionem sine ratione sufficienti differt, atque novum committere numero peccatum quoties expresse aut tacite propositum non restituendi renovat : expresse quidem, cum positive statuat alienum detinere ; tacite vero, cum alie-

num se detinere advertens, illud restituere sibi non proponit : itaque declarare tenetur in confessione, et confessarius ab illo quærere debet 1º a quo tempore rem alienam detineat ; 2º an eam semper vel totam, vel ex parte restituere potuerit ; 3º an voluntatem eam retinendi pluries iteraverit.

Hinc patet 3º confessarium non debere eum absolvere qui, restitutioni obnoxius, firmum non habet propositum restituendi : illi autem merito judicantur firmum non habere propositum restituendi, 1º qui facultatem illud faciendi comparare negligunt ; 2º qui bis aut ter promiserunt se restituros, et promissis defuerunt ; 3º qui in articulo mortis restitutionem hæredibus suis faciendam committere volunt, cum illam per se ipsos facere possent ; 4º ii qui totum restituere possent, et partem tantum restituere volunt.

Quæritur utrum præceptum restituendi sit affirmativum vel negativum.

R. Est simul affirmativum et negativum, et primario negativum : 1. est affirmativum ; nam aliquid faciendum jubet, scilicet rem alienam reddere ; 2º est etiam negativum siquidem prohibet ne res aliena retineatur ; 3º primario est negativum ; ideo enim rem alienam reddere tenemur, quia illam detinere prohibemur. Ergo.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE RADICIBUS RESTITUTIONIS.

Ex triplici radice obligatio restituendi oriri potest, nempe ex ipsa re aliena injuste ablata et detenta, ex damno injuste illato, et ex violatione contractus aut quasi-contractus ; nam jus alterius triplici hoc modo violari potest : 1º si res ejus auferatur et ei non reddatur, quia, juxta notissimum juris axioma in ratione fundatum et ab omnibus admissum : *Res clamat domino* ; 2º si damnum illi injuste inferatur, v. g., si domus ejus incendatur ; 3º si contractus cum illo juste initus violetur, aut si res ipsius male tractetur.

Queritur 1° an ex sola justitia commutativa obligatio restituendi oriatur.

R. affirmative. Nulla enim est obligatio restituendi, nisi jus strictum alterius violetur : atqui jus strictum non violatur nisi per actum contra justitiam commutativam, *ut ex ipsius definitione patet* : ergo.

Sed dicendum est justitiam commutativam sæpe cum justitia legali, distributiva, aut etiam cum vindicativa conjungi ; ibi enim adest justitia commutativa, ubi jus strictum inter unum et alterum existit : at in justitia legali sæpe jus strictum inter unum et alterum existit ; sic 1° jus strictum habet princeps ut subditi hæc ipsi præsent sine quibus eos regere non posset, scilicet tributa ; obsequia, quando requiruntur, etc. Subditi pariter jus habent ut princeps recte eos gubernet, et onera necessitatem publicam excedentia eis non imponat ; societas pariter jus habet ut superior nullum ei inferat damnum, sed, e contra, bono ipsius invigilet ; sic 2° innocentes jus habent ut non puniantur, et nocentes ut non puniantur ultra culpam ; sic 3° parochiani pauperes jus habent, pro ratione suæ paupertatis, ad eleemosynas pauperibus ejusdem parochiæ ab aliqua persona destinatas, et a parochio, v. g., distribuendas.

Unde sæpe ex violatione justitiæ legalis, distributivæ aut vindicativæ nascitur obligatio restituendi, quia simul justitia commutativa violatur : v. g., qui officia, sive ecclesiastica, sive etiam civilia, committit indigno, jus strictum societatis religiosæ vel civilis violat, damnum illi infert et ad illud reparandum tenetur. Nullam tamen debet restitutionem digniori quem eligere debuisset : ita saltem numerosior et sanior pars theologorum. Qui enim eligi debuisset, jus ad officium ante collationem non habuit, alioquin illud tanquam rem suam petere, et coram iudicibus exigere potuisset ; quod nemo affirmare auderet. Præterea, ideo jus strictum ad illud officium haberet, quia est aptior : verum hæc qualitas jus illi non confert ; alioquin artifex peritior jus strictum haberet ut in labore cæteris anteponeretur, quod evidentè falsum est. Ergo.

Sic *Lessius*, l. 2, cap. 34, n. 72 ; *card. de Lugo*, d. 35, n. 75, et *Vogler*, n. 215, cum multis aliis.

Queritur 2° utrum obligatio restituendi semper supponat culpam.

Notandum duplicem distingui culpam, videlicet theologicam et juridicam.

Culpa theologica ea est qua Deus offenditur, seu est peccatum, sive mortale sive veniale.

Culpa juridica est debitæ diligentiae omissio qua damnum infertur. Olim distinguebantur culpa lata, culpa levis et culpa levissima ; sed hæc distinctio nunc accepta non videtur ; illa prætermittitur, lex simpliciter dicit culpam juridicam eam quam admittit homo qui, circa bonorum suorum administrationem vel aliorum jura servanda, non se habet tanquam bonus pater-familias. Vetus tamen distinctio aliquoties inservire potest.

R. 1° obligationem restituendi non semper supponere culpam : qui enim rem aliam detinet, eam restituere tenetur : at fieri potest ut quis rem alienam sine ulla culpa habeat, v. g., si ovis gregi ejus se immiscuerit, vel si equum alienum conscenderit, ut e manibus latronum facilius se eriperet ; pariter, si ex conventionem obligationem sibi imposuit rem alienam, etiam casu fortuito perituram, reddendi : in omnibus his casibus ab omni culpa est immunis, et tamen ad restitutionem tenetur. Ergo.

R. 2° cum maxima theologorum parte, nullam esse obligationem, extra contractum, reparandi damnum sine ulla culpa theologica illatum.

Prob. Actio qua damnum alteri infertur, non potest ab omni culpa theologica immunis esse, nisi in duplici casu, nempe, vel quia agens jus ad illam actionem habet, vel quia non prævidit nec prævidere potuit damnum alterius inde secuturum esse : at in neutro casu existit obligatio damnum reparandi. Non in priori ; nulla est enim obligatio damnum reparandi nisi jus alterius strictum violetur ; sed jus alterius violari non potest per actionem ad quam faciendam agens jus habet, quia jura naturalia opposita esse non possunt. Non magis in posteriori casu ; damnum

enim de quo hic agitur imputari non potest agenti; censetur advenisse per accidens. Ita generaliter theologi. Vide *Vogler*, n. 93.

Sine 1° ut quis damnum reparare teneatur, non sufficit quod illius fuerit causa efficax, sed insuper requiritur ut voluntarie illud intulerit. 2° Omissio diligentiae debitae obligationem damnum reparandi non imponit nisi fuerit voluntaria; sine voluntate enim nullum est peccatum. 3° Hoc admitti non debet axioma: *Suum cuique factum nocet*, nisi factum illud, quatenus est damnificativum, a libera voluntate procedat. 4° Non magis valet alterum istud adagium: *Melior est conditio innocentis*, nam qui damnum infert, est etiam innocens, siquidem, ex hypothesi, non peccavit.

Attamen, possunt esse leges positivae quae statuunt restituendum esse, etiamsi non adfuerit culpa theologica, sed tantum culpa juridica, et quibus omnes in conscientia obedire teneantur. Leges enim hujusmodi justae sunt; per se et ante omnem eventum omnes aequaliter obligant, bonum promovent, et non falsa praesumptione facti, sed motivis extrinsecis boni publici nituntur.

Leges autem illae non obligant ante sententiam iudicis; id enim non est necessarium ad scopum intentum, nimis durum foret, verbis legis non exigitur, et revera non requiritur neque a theologis, neque a jurisperitis. Vide *Lessium*, l. 2, cap. 7, n. 50; *card. de Lugo*, dist. 8, n. 49; *Vogler*, n. 93, etc.

Attamen si ageretur de re clara, et si damnificatus certo recurrere vellet ad iudicem et jus suum evidens prosequeretur, non expectanda esset, saltem ex charitate, sententia iudicis; sed, illo petente, restituendum foret.

QUÆSTIO SECUNDA.

Quinam ad restitutionem teneantur, et quid ac quantum restituere debeant?

Triplex est radix restitutionis, ex dictis, nempe res aliena detenta, damnum injuste illatum et violatio con-

tractus aut quasi-contractus. De obligatione restituendi, ex contractu aut quasi-contractu orienti, in speciali de *Contractibus* Tractatu agemus; nobis igitur nunc dicendum est de iis qui ad restitutionem tenentur, sive ratione rei alienae detentae, sive ratione damni injuste illati. Hanc quaestionem in tribus solvemus articulis: 1us erit de possessione rei alienae, 2us de injusto damnificatore; in 3° examinabimus quantum singuli damnificantes restituere debeant, et in quo ordine.

ARTICULUS PRIMUS.

DE POSSESSORE REI ALIENAE.

Possessio definitur in novo Codice, articulo 2228: *La détention ou la jouissance d'une chose ou d'un droit que nous tenons ou que nous exerçons par nous-mêmes, ou par un autre, qui la tient ou l'exerce en notre nom*. Hanc definitionem in propria Codicis lingua referendam esse duximus, quia eam in linguam latinam accurate vertere sat difficile nobis videtur.

Possessor autem rei alienae potest esse vel bonae, vel malae, vel dubiae fidei. Est bonae fidei, si post adhibitam sufficientem diligentiam, prudenter judicat et credit rem esse suam; est malae fidei, quando advertit et advertere potuit rem quam detinet esse alienam; est autem dubiae fidei, si quaedam ipsi adsint rationes dubitandi an res sit sua vel aliena. De his in tribus paragraphis dicemus.

§ I.— De possessore bonae fidei.

Certum est 1° possessorem bonae fidei non peccare quamdiu bona ipsius fides perseverat, atque sine ullo peccato de re aliena, sicut de sua disponere posse, eam donando, vendendo, etc.

Certum est 2° eum rem alienam reddere teneri statim ac advertit non esse suam, nisi tempus ad legitime praescribendum sit completum, et aliae inveniantur conditiones

enim de quo hic agitur imputari non potest agent; censetur advenisse per accidens. Ita generaliter theologi. Vide *Vogler*, n. 93.

Sine 1° ut quis damnum reparare teneatur, non sufficit quod illius fuerit causa efficax, sed insuper requiritur ut voluntarie illud intulerit. 2° Omissio diligentiae debitae obligationem damnum reparandi non imponit nisi fuerit voluntaria; sine voluntate enim nullum est peccatum. 3° Hoc admitti non debet axioma: *Suum cuique factum nocet*, nisi factum illud, quatenus est damnificativum, a libera voluntate procedat. 4° Non magis valet alterum istud adagium: *Melior est conditio innocentis*, nam qui damnum infert, est etiam innocens, siquidem, ex hypothesi, non peccavit.

Attamen, possunt esse leges positivae quae statuunt restituendum esse, etiamsi non adfuerit culpa theologica, sed tantum culpa juridica, et quibus omnes in conscientia obedire teneantur. Leges enim hujusmodi justae sunt; per se et ante omnem eventum omnes aequaliter obligant, bonum promovent, et non falsa praesumptione facti, sed motivis extrinsecis boni publici nituntur.

Leges autem illae non obligant ante sententiam iudicis; id enim non est necessarium ad scopum intentum, nimis durum foret, verbis legis non exigitur, et revera non requiritur neque a theologis, neque a jurisperitis. Vide *Lessium*, l. 2, cap. 7, n. 50; *card. de Lugo*, dist. 8, n. 49; *Vogler*, n. 93, etc.

Attamen si ageretur de re clara, et si damnificatus certo recurrere vellet ad iudicem et jus suum evidens prosequeretur, non expectanda esset, saltem ex charitate, sententia iudicis; sed, illo petente, restituendum foret.

QUÆSTIO SECUNDA.

Quinam ad restitutionem teneantur, et quid ac quantum restituere debeant?

Triplex est radix restitutionis, ex dictis, nempe res aliena detenta, damnum injuste illatum et violatio con-

tractus aut quasi-contractus. De obligatione restituendi, ex contractu aut quasi-contractu orienti, in speciali de *Contractibus* Tractatu agemus; nobis igitur nunc dicendum est de iis qui ad restitutionem tenentur, sive ratione rei alienae detentae, sive ratione damni injuste illati. Hanc quaestionem in tribus solvemus articulis: 1us erit de possessione rei alienae, 2us de injusto damnificatore; in 3° examinabimus quantum singuli damnificantes restituere debeant, et in quo ordine.

ARTICULUS PRIMUS.

DE POSSESSORE REI ALIENAE.

Possessio definitur in novo Codice, articulo 2228: *La détention ou la jouissance d'une chose ou d'un droit que nous tenons ou que nous exerçons par nous-mêmes, ou par un autre, qui la tient ou l'exerce en notre nom*. Hanc definitionem in propria Codicis lingua referendam esse duximus, quia eam in linguam latinam accurate vertere sat difficile nobis videtur.

Possessor autem rei alienae potest esse vel bonae, vel malae, vel dubiae fidei. Est bonae fidei, si post adhibitam sufficientem diligentiam, prudenter judicat et credit rem esse suam; est malae fidei, quando advertit et advertere potuit rem quam detinet esse alienam; est autem dubiae fidei, si quaedam ipsi adsint rationes dubitandi an res sit sua vel aliena. De his in tribus paragraphis dicemus.

§ I.— De possessore bonae fidei.

Certum est 1° possessorem bonae fidei non peccare quamdiu bona ipsius fides perseverat, atque sine ullo peccato de re aliena, sicut de sua disponere posse, eam donando, vendendo, etc.

Certum est 2° eum rem alienam reddere teneri statim ac advertit non esse suam, nisi tempus ad legitime praescribendum sit completum, et aliae inveniantur conditiones

ad hoc requisitæ. Circa hanc tamen materiam plures existunt difficultates: itaque,

Quæritur 1° an possessor bonæ fidei fructus quos, durante bona fide, ex re aliena percepit, restituere teneatur.

Notandum est quadruplicis generis esse fructus, videlicet naturales, industriales, mixtos et civiles. Fructus naturales sunt illi qui ab ipsa re sponte producuntur, ut fenum in pratis, lignum in sylvis, fructus in arboribus, etc. Fructus industriales illi sunt qui ex sola possessoris industria proveniunt, et quorum res aliena est solummodo instrumentum, ut lucrum ex pecunia. Fructus mixti sunt illi qui partim ex re possessa, partim ex possessoris industria proveniunt, ut segetes. Fructus civiles appellantur illi qui a lege inter fructus reputantur, quamvis revera fructus proprie dicti non sint: tale est pretium locationis alicujus rei, v. g., equi, domus, etc. *His prænotatis,*

R. 1° possessorem bonæ fidei non teneri fructus industriales reddere; nam fructus ad eum pertinent ad quem tota causa fructifera pertinet: atqui tota causa fructuum mere industrialium ad possessorem pertinet, siquidem ex sola ipsius industria proveniunt. Unde qui ex aliena pecunia negotiando ingentes comparavit divitias, nihil ex his domino pecuniæ debet.

R. 2°. Possessor bonæ fidei debet, jure naturali, omnes fructus, sive naturales, sive civiles, sive mixtos, in quantum ii sunt naturales, sed deducendo suas expensas, restituere; jure naturali enim ad eum pertinent fructus ad quem causa fructifera pertinet: atqui causa hujusmodi fructuum ad dominum rei pertinet, siquidem res ipsa eos producit: ergo. Inde prodiit axioma: *Res fructificat domino*. Si fructus in bona fide consumpti fuissent, ad nihil teneretur possessor.

In novo jure, omnes prædicti fructus possessori bonæ fidei assignantur, *Cod. civ. art. 549*, et communius dicunt auctores hanc dispositionem valere pro foro interno, quia lex dominium hujusmodi fructuum ad possessorem, intuitu pacis et securitatis familiarum, transfert. Sed, ex art. 550, possessor non reputatur bonæ fidei, nisi rem

tanquam proprietarius possideat, et ex titulo qui de natura sua dominium transmittere valet.

Possessor bonæ fidei nihil repetere potest pro impensis *ordinariis*, seu usufructuariis, quæ ipsa fruitione compensantur. Dominus valorem impensarum *necessariarum* cuicumque possessori refundere debet, ne ex alieno ditetur. Sub jure romano, hujusmodi impensæ compensabantur per fructus perceptos. *Delvincourt* putat id sub jure nostro non esse admittendum, et citat art. *Cod.* 862. Impensas *utiles* dominus compensare debet, solvendo, pro suo arbitrio, vel laboris pretium, vel rei valoris augmentum. Tandem possessor nihil exigere potest pro impensis *voluptuariis*, eas vero auferre potest, modo rem in eo statu in quo eam accepit relinquat; earum valorem etiam repetere potest a venditore malæ fidei, ex art. 1635. Si eas auferre non possit, et dominus ditior evadat, ille ex æquitate eas refundere debet.

Si quas fecerit expensas, sive necessarias, sive utiles, proprietarius tenebitur aut pretium materiæ et laboris seu artis, aut augmentum quod inde res suscepit solvere. *Cod. civ. art. 555*.

Quæritur 2° quid possessor bonæ fidei agere debeat, si rem non habeat quando illius dominum agnoscit.

R. Vel rem consumpsit, vel perit, vel illam donavit, vel vendidit.

1° Si illam consumpserit, vel inde rebus suis pepercit, vel non. Si prius, tantum restituere tenetur quantum rebus suis pepercit; si enim rem alienam adhuc possideret, eam reddere teneretur: ergo id quod eam representat reddere debet. Si rebus suis non pepercerit, ad nihil tenetur, cum rem alienam non habeat, nec eam consumendo injuriam domino fecerit.

2° Si res perierit, ad nihil tenetur, propter rationes expositas.

3° Si donata fuerit, vel existit, vel non: si existat, donatarius qui tunc eam habet, eam domino reddere tenetur, quia dominium in illam non acquisivit. Si non existat, aut donatarius eam consumendo rebus suis pepercit, et id ex

quo ditior factus est restituere debet; aut rebus suis non pepercit, et ad nihil tenetur, ob rationes superius expositas. Si ipse donator rebus propriis, rem alienam donando, pepercerit, id est, si quid aliud certo dedisset, id proprietario dare debet, quia ex hoc factus est ditior.

4° Si res a possessore bonæ fidei vendita fuerit, rursus vel existit, vel perit. Si existat, emptor eam reddere tenetur, juxta axioma: *Res clamat domino*, et recursus in venditorem habebit ut pecuniam suam recuperet. Sed juxta jus novum, si emptor rem illam in foro publico vel ab homine res hujusmodi publice vendente emerit, eam domino reddere non tenebitur, nisi pretium quo eam emit prius ab illo sibi solutum fuerit. *Cod. civ. art. 2280*. Dominus autem pretium istud a venditore repetere poterit.

Si non existat, nec ex toto, nec ex parte, neque etiam æquivalenter, ad nihil tenetur emptor, *ut patet*. Ad quid vero tenebitur possessor bonæ fidei, qui eam vendidit et pretium ejus accepit?

Nonnulli, inter quos citantur *Wigger* et *Decoq*, volunt illum ad nihil teneri: nam, inquirunt, pecunia quam accepit non præcise rem ipsam repræsentat, sed obligationem eam tradendi et contra evictionem defendendi: porro rem tradidit et emptor non fuit evictus: ergo pretium quod accepit retinere potest.

Alii vero, quos sequitur *Sylvius*, in 2 2, q. 62, art. 6, *Quæritur 2*, contendunt pretium reddendum esse domino vel emptori, si ab emptore rem suam dominus recuperet, modo pretium illud in bona fide non fuerit consumptum. Si enim res adhuc existeret, reddenda esset absque pretio: ergo reddendum est illud quod eam repræsentat, in quantum tamen venditor ex eo ditior factus est; alioquin ex alieno vere ditesceret, siquidem dominium rei non transiit, nec ideo dominium pretii acquirere potuit; emptor enim non intendebat dominium in pecuniam quam solvebat transferre, nisi in quantum dominium in rem sibi transmitteretur. Ergo.

At illa ratio, ni fallamur, multo magis probat pecuniam reddendam esse emptori in cujus manibus res perit: nam,

juxta præfatum ratiocinium, emptor pecuniam suam non tradidit, nisi sub conditione se dominium in rem acquiriturum: porro dominium in rem non acquisiit: ergo. Unde emptor teneretur reddere domino id quod adhuc haberet, et venditor reddere emptori pretium, in quantum ex eo ditior factus est. Et si venditor ille rem prius emisset a fure, id non impediret quin restituere deberet, quia non posset damnum sibi sic a fure illatum, per damnum a se ipso vero domino inferendum compensare.

Si vero res non perierit, et emptor non appareat, aut eam reddere nolit, aut, si eam consumpserit, et inde ditior factus, lucrum quod fecit et quod non oritur ex sola ejus industria, restituere renuat, nec ad id cogi possit, venditor dare debet domino pretium quod percepit, et ex quo ditior factus est, quia dominus habet jus ne re sua privetur: ergo habet jus in valorem quem venditor sine titulo possidet, etiamsi rem titulo oneroso ipse obtinisset, juxta multos theologos, contra multos alios. Vide *Vogler*, n. 96, et *Billaud*.

Advertendum est hos casus sæpe difficile et non sine magna attentione solvi posse, quia fieri potest ut adsint plures possessores successivi, alii bonæ, alii malæ fidei, alii venditores aut emptores, alii donatores aut donarii. Principia pro his variis posita tam sedulo et diligenter quam possibile est perpendenda et applicanda sunt.

Quæritur 3° utrum possessor bonæ fidei, qui rem alienam dono accepit vel mediocri pretio comparavit, et eam summo vendidit pretio, auctarium pretii domino reddere teneatur.

R. Multi negant, alii vero multi affirmant: sententia affirmans probabilior nobis videtur; auctarium enim istud non ex sola industria, sed etiam, et sæpe præcipue, ex re ipsa procedit: v. g., qui equum quinquaginta aureis emit, et in alio loco ductum centum aureis vendit, auctarium habere non potest ut merum industriæ suæ fructum; sua quidem industria equum in alium locum duxit, sed ibi ductus, talis per se erat valoris: id solum ergo retinere potest quod industriæ suæ respondet, id est, expensas quas

fecit, et pretium labori suo proportionatum, juxta viri prudentis judicium.

Queritur 4° utrum qui rem furtivam in bona fide emit, possit, ubi advertit illam fuisse ablatam, eam furi remittere ut pecuniam suam recuperet, an vero eam domino reddere teneatur.

R. 1°. Si fur rem domino sit restitutus, aut dominus eam e manibus furis facile eripere possit, emptor illam furi remittere potest ut pecuniam suam recuperet; dominus enim rationabiliter invitus esse non potest, siquidem damnum inde non patitur; hinc axioma: Quod mihi prodest et tibi non obest, teneris facere.

R. 2°. Si emptor rem in foro publico, vel ab homine res hujusmodi publice vendente emerit, eam domino reddere non tenetur, nisi pretio ejus sibi soluto, ut jam exposuimus. Cod. civ. art. 2280. Dici autem non potest hanc legem esse injustam: favet quippe commercio, bono publico, paci et tranquillitati possessionum utilissima est.

R. 3°. Si emptor rem vili pretio emisset, sciens esse furtivam, cum expressa voluntate eam domino reddendi, dominus teneretur hoc vile pretium illi refundere, et insuper expensas quas in re conservanda fecisset: in illo enim casu rem alienam quasi ex commissione utiliter gessisset: nemo autem propriis expensis rem alterius conservare tenetur: ergo. Si eam maximo pretio redemisset, dominus non teneretur totum pretium remittere, nam tunc emptor non utiliter rem alterius gessisset, sed potius onus illi imposuisset. Ita Billuart et P. Antoine, qui hanc sententiam tradit ut communem. Aliquam tamen partem pretii, secundum judicium et æstimationem viri prudentis, emptori concedere, aut rem illi relinquere deberet; iniquum enim foret emptorem tantum pati damnum propter bonam intentionem suam.

R. 4°. Si fur non compareat, aut si emptor ab illo pecuniam suam recuperare nequeat, rem alteri vendere non potest, nec eam in usus suos convertere ut se indemnem conservet; dominus enim jus in illam habet, et jure isto privari non potest absque injustitia. Unde quamvis pre-

tium a se solum amittat, rem domino restituere debet: pariter si dominus rem suam repetat, emptor eam furi reddere non debet; quia dominus, vi juris quo privari nequit, eam statim occupare potest.

Variae responsiones istæ ab omnibus communiter admittuntur ut certæ. Sed controvertitur inter theologos, utrum qui bona fide rem furtivam emit extra forum, eam domino etiam non petenti reddere teneatur cum periculo amittendi pecuniam quam furi tradidit; an vero possit eam furi remittere, ut pecuniam suam obtineat. *Sylvius, Billuart*, et communis theologo, contra non paucos, docent emptorem teneri rem domino reddere.

1° Quia res semper clamat domino et ipsi obstricta est, illi ergo semper reddi debet, ac proinde emptor eam furi remittere non potest; 2° patroni contrariæ sententiæ fatentur rem domino, eam juridice vel privatim repetenti, reddendam esse, et in eo casu furi remitti non posse ad recuperandam pecuniam injuste solutam: at petitio jus in rem non dat, sed illud supponit; 3° si fur non appareat aut pecuniam reddere nolit, conveniunt adversarii emptorem rem aliis vendere non posse, nec in proprios usus convertere ut se servet indemnem, quia dominus habet in eam jus quo sine injustitia privari non potest: attamen jure illo privaretur, si res furi daretur. Ergo.

Et revera non licet, per actum positivum et injustum, damnum alicui inferre ad vitandum damnum ex altera parte, v. g., ex malitia furis, imminens.

§ II. — De possessore malæ fidei.

Possessor malæ fidei ad id ratione rei acceptæ tenetur ad quod possessor bonæ fidei obligatur, et hæc obligatio latius etiam extenditur, ut patet. Unde rem ipsam restituere debet, si existat; aut ejus valorem, si eam vendiderit, consumpserit vel donaverit: tenetur insuper omnes restituere fructus, sive naturales, sive civiles, sive mixtos, quatenus sunt naturales, quia res fructificat domino. *Cod. civ. art. 549.* Fructus autem mere industriales restituere non tenetur, quia causa illorum fructifera ad ipsum per-

tinet, licet malæ sit fidei. Hinc thesaurarii, quæstores, receptores, telonarii et alii similes, qui ex pecuniis alienis sibi commissis vel apud se depositis lucrum faciunt negotiando, cambiando, ludendo, etc., hujusmodi lucrum restituere non tenentur: peccant tamen contra fidelitatem et obedientiam, si hæc invito domino faciant; sed non contra justitiam commutativam.

Possessor malæ fidei tenetur insuper quodcumque damnum emergens et lucrum cessans reparare; justitiæ enim commutativæ perfectæ satisfacere debet, ac proinde efficere ut proprietarius in eodem statu reponatur in quo esset, si res ipsius ablata non fuisset: porro hæc æqualitas restitui non potest, nisi omne damnum reparetur: ergo. Dispositio hæc quam ipsa ratio dictat, statuitur in Codice civili, articulo 555. Itaque possessor malæ fidei tenetur restituere omnes fructus quos dominus percepisset, quamvis ipse eos non perceperit, ut omne lucrum quod dominus fecisset, etsi ipse nullum fecerit. Non autem teneretur de lucris quæ alia persona fecisset, sed non dominus.

Si vero expensas ad rei conservationem necessarias vel utiles fecerit, dominus jure naturali eas, juxta viri prudentis æstimationem, solvere tenetur; nullum quippe habet titulum ad eas gratuito accipiendas aut retinendas.

Si dictus possessor plantationes vel constructiones in alieno fundo fecerit, dominus exigere poterit ut eas propriis expensis destruat, nisi eas servare consentiat; quo in casu valorem illarum solvere tenebitur, secundum materiæ ac laboris æstimationem. *Cod. civ. art. 555.*

Quæritur 1º an possessor malæ fidei restituere teneatur valorem rei furatæ, quæ apud ipsum periit et similiter apud dominum periisset.

Priusquam responsio detur, ea notanda sunt quæ apud omnes habentur ut certa.

1º *Certum est* possessorem malæ fidei ad restitutionem teneri, si res apud dominum injustitiâ alicujus tertii periisset, et ipse eam injuste destruxerit, nam tertius obligationem restituendi contraxisset: ergo qui eum prævenit eandem obligationem contrahit.

2º *Certum est* eum qui res alienas ab imminente excidio servavit, v. g., equum ab incendio, merces a naufragio, ovem a faucibus lupi, etc., et deinde injuste apud se detinuit, eas postea restituere teneri, etiamsi casu fortuito perierint; dominus enim jus habet in res suas in quocumque statu sint positæ; jure autem illo sine injustitiâ privari non potest: qui tamen res ita servatas cum animo eas retinendi asportavit, dominum jure suo stricto, saltem aliquo tempore, privavit, sicque fuit possessor malæ fidei: ergo sortem rei in se suscepit, ac proinde illam aut illius valorem representare tenetur.

3º Velut communius et probabilius admittimus illum ad restitutionem non teneri, qui subripuit rem certo apud dominum perituram, quæ eodem casu apud ipsum periit; tum enim furatur rem quæ nullius est valoris respectu domini nec apud se valorem cœpit habere, cum eodem casu moraliter periisse supponatur: ergo nullam injuriam de facto intulit domino.

Hinc 1º qui furatur equum ita morbo laborantem ut manifeste sit periturus, si revera pereat; qui subripit acervum tritici ab hostibus certo auferendum, si reipsa ab iisdem eodem tempore auferatur, ad nihil tenetur.

Hinc 2º si probabiliter tantum res peritura fuisset, major vel minor facienda esset restitutio, habita ratione periculi, secundum determinationem viri prudentis.

Nunc petitur ad quid teneatur ille qui furatur rem quæ non apparebat peritura, quæ tamen apud ipsum periit eodem casu quo certe apud dominum periisset.

Circa hanc difficultatem acriter inter se disputant theologo; alii enim affirmant, alii negant prædictum furem ad pretium rei restituendum teneri.

Si res vitio intrinseco tempore ablationis existenti apud furem pereat, et similiter apud dominum certo periisset, fur ad restitutionem teneri non videtur; nullum enim de facto intulit damnum; revera, si res venderetur, non emptori in eo casu, sed venditori periret, quia nullius fuisse valoris tempore contractus merito judicaretur: ergo,

a pari, nec res furata tempore ablationis : secus, si periret casu fortuito. Vide Cod. civ. art. 1657.

Quocumque alio modo res furata perierit, pretium ejus refundere debet fur. *Cod. civ. art. 1302*. Si tamen eodem casu et eodem tempore apud dominum periisset, fur pretium ejus domino solvere non teneretur ante sententiam judicis, quia realiter damnum ei non intulisset. Sic plures inter quos *Duranton, DD, Gousset, etc.*

Quæritur 2° ad quid teneatur fur si res varii fuit valoris pro vario tempore quo eam possedit, v. g. : pullus crevit, factus est equus generosus, postea decrevit, et factus est equus contemnendus; frumentum cujus pretium crevit et deinde decrevit, etc.

Certum est 1° rem apud furem deteriore factam, restituendam esse secundum valorem quem habebat tempore quo fuit ablata, nisi eodem modo deterior facta fuisset apud dominum. Hæc responsio ex præcedenti sequitur.

Certum est 2° rem apud injustum possessorem auctam sive intrinsece, sive extrinsece, domino restituendam esse cum omnibus incrementis suis hic et nunc existentibus; res enim in quocumque sit statu semper ad dominum pertinet.

3° Si dominus rem vendidisset aut consumpsisset tempore quo sibi ablata est, et fur eodem tempore eam ipse vendiderit vel consumpsisset, tenetur duntaxat restituere valorem quem res habebat tempore quo eam furatus est; non aliud enim damnum domino intulit.

4° Si res apud furem creverit ac postea decreverit, et constet dominum illam tempore majoris pretii venditum fuisse, fur ad totum majus pretium reddendum tenetur; totum quippe pretium istud dominus obtinisset rem vendendo. Ergo. Si tempore majoris pretii dominus eam consumpsisset, et possessor eam consumpsisset, ad solvendum incrementum tenetur, quia rem consumendo contrahit obligationem personalem totum pretium ejus solvendi.

Tota igitur difficultas est, an possessor malæ fidei te-

neatur restituere rem secundum majorem valorem quem apud se habuit, etiamsi constet dominum illam neque venditurum, neque consumpturum, sed usque ad tempus minoris pretii reservaturum fuisse.

Circa hanc difficultatem quinque aut sex numerantur theologorum opiniones, quæ non parum intricatæ sunt. Certum est furem de summo valore teneri, si alias ditesceret aut si dominus inde damnum pateretur : at si neutrum existeret, non videtur cur de summo valore teneretur. Ipsi enim obligatio est realis, id est, res ipsa debetur, non ejus pretium : ergo sufficit ut res reddatur, nec aliqua debetur compensatio nisi ratione fructuum perceptorum aut damni injuste illati.

Quæritur 3° utrum possessor malæ fidei deducere et retinere possit expensas quas in re conservanda aut melioranda fecit.

R. 1°. Si expensæ a re aliena absque detrimento separari possint, omnes fatentur possessorem malæ fidei eas auferre posse. Tabellæ, v. g., aut specula quæ domus alienæ parietibus fuerunt apposita, non ideo cessant esse apponentis, etiamsi hujus domus possessor malæ fidei fuerit.

R. 2°. Satis conveniunt doctores dominum rei aliquid ex naturali æquitate possessori malæ fidei solvere teneri pro expensis necessariis vel utilibus in re servanda factis quas ipse facere debuisset : si enim jus habet ut rem suam obtineat integram, jus non habet ut ex detrimento furis ditior existat. Ergo.

R. 3°. Si expensæ etiam necessariae per justam judicis sententiam domino in vindictam delicti assignentur, nihil possessor malæ fidei secreto sibi retinere potest; nam sententia justa in foro conscientiae et coram Deo obligat : porro hæc sententia dici non potest injusta : ergo.

An autem, seclusa judicis sententia, possessor malæ fidei possit valorem expensarum suarum ex pretio, quod restituere debet, secreto deducere, divisi sunt theologii. *Lessius*, l. 2, cap. 12, n. 101; *card. de Lugo*, d. 17, n. 16; *Pontas*, v^o *Rest.*, cas. 188; *Billuart* et communius alii affirmant; cum quibus.

R. 4°. Probabilius est, attento jure naturali, possessorem malæ fidei valorem expensarum necessariorum vel utilium quas in re servanda aut melioranda fecit, per seipsum secreto deducere posse; nam ex commissione domini rationabiliter præsumpta egisse censetur, quia rationabiliter præsumitur dominum velle ut fur, ex hypothesi quod non restituat, rem conservet integram, et quantum possibile est eam angeat.

Præterea, si possessor malæ fidei pretium dictarum expensarum deducere non posset, plura inde sequerentur absurda, v. g. : si quis furatus esset ovem quæ, pluribus annis apud se detenta, plures alias oves dedisset, et istæ iterum agnos produxissent; aut gallinam quæ ova edidisset et multorum facta esset mater pullorum qui alios multos dedissent, etc., post aliquot annos plura forsitan francorum millia restituere teneretur pro una ove aut una gallina furata : illud autem absurdum est : ergo.

Quæritur 4° utrum milites retinere possint bona quæ in bello obtinuerunt, vel in urbis deprædatione diripuerunt.

Quæstio hæc in praxi frequenter olim occurrit solvenda; innumeri enim exstabant in Gallia milites qui hujusmodi bona diripuerant, vel damna ejusdem generis intulerant : nunc quidem rarius inveniuntur. Cum autem quæstio semper sit gravis momenti, ad eam elucidandam

R. 1° : Non magis militibus quam aliis hominibus furari licet : *Contenti estote stipendiis vestris*, inquit S. Joannes, Luc. III, 14 : id ergo omne restituere debent quod propria auctoritate, sive apud suos concives, sive apud hostes, sibi arrogaverunt, sicut et ea tenentur reparare damna quæ sic intulerunt, neque eos excusaret ducum auctoritas vel dissimulatio, si evidenter injusta esset. Ad restitutionem tamen obligati non judicantur, si, deficiente aut diminuto stipendio, ea tantum sumpserint vel sibi dari jusserint, quæ ad victum et vestitum strictè necessaria erant : nam tunc domini rationabiliter inviti esse non possunt. Duces autem qui stipendium retinuerunt, vel illius solutionem injuste distulerunt, omnia te-

nentur reparare damna inde militibus provenientia, vel etiam privatis qui hac occasione spoliuntur.

R. 2°. In bello justo, princeps jure gentium acquirit dominium omnium honorum quæ vi prælii contra hostes occupantur aut capiuntur, ut sunt urbes, castra aliaque bona immobilia ad rempublicam pertinentia, qualia sunt pariter bona mobilia militum et exercitus hostium; hæc enim bona in bello justo ab hostibus merito auferuntur, ut apud theologos et eos qui de publico jure tractant certe constat : ad principem igitur victorem pertinent; vel enim ad principem victorem pertinent, vel ad milites ejus : sed milites omnem potestatem suam tenent a principe : nihil ergo de bonis hostium sibi retinere possunt, nisi ex consensu principis saltem rationabiliter præsumpto. Ita *Pothier, Traité du Droit de propriété*, 1 parte, cap. 2, art. 1, parag. 2.

Sed aliquando, imo ordinarie dux exercitus, de consensu regis saltem præsumpto, partem honorum apud hostes captorum militibus suis occupandam expresse vel tacite relinquit, v. g., occisorum spolia : tunc milites neutiquam peccant hæc bona prout sibi occurrunt capiendo. At contra justitiam peccarent, si alia bona non ita sibi concessa diriperent, qualia sunt arma aliaque belli instrumenta, annonæ, pecunia in ærariis publicis contenta, vel ad publicum ærarium pertinens, etc.

R. 3°. Innocentes, qui sunt pars reipublicæ hostilis, bonis suis juste spoliari possunt, si pacis vel satisfactionis necessitas id exigat; nam princeps victor totum acquirit jus quod habet hostilis respublica quam vincit; at respublica jus habet de bonis subditorum pro necessitate publica disponendi : ergo pariter, etc. Sic admittit consuetudo ubique jure gentium introducta, licet christianæ charitati parum congruens videatur.

Hinc, quando princeps, vel vices ejus in exercitu gereus, urbem apud hostes captam tradit in direptionem, milites contra justitiam non peccant cives illius urbis spoliando. Hospites autem et extraneos spoliare non debent, nisi forte hostibus faverent, ut si arma bellica et annonas

ad ipsos deferrent; similiter ecclesias spoliare non licet, quia illarum bona ad rempublicam non pertinent, sed Deo sunt dicata, proindeque sacrilegii et injustitiæ rei forent, qui ea diriperent. Attamen si hostes ecclesiis uterentur ad se tegendos, ad bellum acrius sustinendum aut continuandum, illas evertere ac etiam incendere et destruere liceret. Ita pro diversis his casibus *Sylvius*, in 2 2, q. 40, *Quæritur* 6; *Collator Andeg.*, *États*, t. 3, p. 56; *Billuart*, etc.

Item contra justitiam peccare non judicantur qui legitime missi vel approbati, excursions contra populos reipublicæ hostilis faciunt, eosque bonis temporalibus quantum possunt exspoliant; tales sunt vulgo *les partisans* in terra, *les pirates* in mari. Qui tamen auctoritate sua hæc etiam in tempore belli justis facerent, ad restitutionem tenerentur; a solo enim principe, qui juste bellum indicit, derivatur potestas hostibus directe nocendi. Ergo.

Si forte bellum, ut pluries accidit, evidenter injustum esset, quicumque ad illud positive concurrunt, omnia diversorum generum damna quæ inde provenirent reparare tenentur, et quidem sæpius in solidum, secundum quod infra in quæst. 2, art. 3, dicemus. *A fortiori* milites qui in hujusmodi bello, sive jussu, sive absque jussu ducum, aliqua diripuerunt bona, ea ex integro restituere debent ipsismet proprietariis, si cognoscantur, vel pauperibus, si proprietarii ignorentur aut si ad ipsos restitutio transmitti nequeat. At in illo casu, multum saltem conveniens foret ut restitutio ista ad episcopos, parochos aut magistratus locorum, in quibus damna fuerunt illata, transmitteretur, ac pauperibus eorundem locorum distribueretur; merito enim judicatur talem esse voluntatem eorum qui damna hæc passi sunt.

Vi contractuum pacificationis, et ne pax publica turberetur, quicumque in Gallia pro diversis guberniis etiam injustis olim militaverunt ipsique servierunt, minime in praxi inquietantur, nec damna inde secuta reparare jubentur, nisi ex propria auctoritate ea intulerint, vel ditiores ex iis facti sint.

§ III. — De possessore dubiæ fidei.

Duplici modo aliquis possessor dubiæ fidei esse potest, scilicet 1º si rem aliquam possidere incipiat, dubitans an vera sint sua nec ne; 2º si ipsi rem aliquam ut suam bona fide possidenti exurgat dubium de legitimo titulo.

1º Si rem, quam tenet cum dubia fide, tanquam verus dominus possidere incipiat, et ut suam retineat, graviter peccat; evidenti namque periculo rem alienam possidendi sese exponit. Tunc autem inquirere tenetur cum majori vel minori diligentia, prout res majoris vel minoris est pretii, quisnam verus sit ejus dominus. Si comperiat et multo probabilius judicet rem alterius esse, eam illi reddere debet, quia rem alienam retinere non licet: si vero, adhibita sufficienti diligentia, multo probabilius judicet rem esse suam, tuto eam retinere potest. Ita *Collet* et communiter alii.

Si denique, post sufficientem inquisitionem, dubium remaneat, rem inter se et alium dividere debet, juxta dubii rationem, ita ut major pars ei tribuatur pro quo major stat probabilitas; æquitas enim postulat ut in dubio innocens re, ad quam forsitan jus habet, totaliter non careat: similiter injustum esset possessorem, etiam dubiæ fidei, re quæ forte ejus est omnino spoliari. Ergo.

Notandum est illum qui cum fide dubia cœpit possidere, ad totum vel ad partem eodem modo teneri quo possessor malæ fidei tenetur, id est, debet fructus quos percepit, etiamsi dominus eos non percepisset, et quos ipse non percepit, sed quos dominus percepisset, reddere, damnum reparare, etc. Ita *Sylvius*, *Billuart*, etc.

2º Si dubium aliquod ipsi jam possidenti superveniat, adhibere debet diligentiam proportionatam rei quam detinet, ut verum detegat dominum; si dominus detegatur, totum illi reddendum est; si vero, adhibita sufficienti diligentia, dubium remaneat, nec ulla spes illud excutiendi affulgeat, res pro ratione dubii dividenda est, quemadmodum, ubi de præscriptione, p. 43, diximus; in utroque enim casu possessor ut dubiæ fidei habendus est.

Et tamen cum res sit valde controversa, non damnamus eos qui arbitrantur possessorem in dubio rem habitam retinere posse, donec eam non esse suam agnoscat, secundum axioma: *Melior est conditio possidentis*, in utroque jure admissum.

Eadem applicanda essent principia illi qui, prius possessor malæ fidei, postea, propter veras, etsi insufficientes, rationes, adverteret rem forsitan esse suam, et sic possessor dubiæ fidei fieret.

Possessor dubiæ fidei semper debet esse paratus ad rem domino, si appareat, reddendam: si eam vendat, de dubio existente monere debet emptorem.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE INJUSTO DAMNIFICATORE.

Triplici modo aliquis damnum alteri inferre potest, scilicet 1º immediate et per se ipsum, v. g., aliquem propriis manibus occidendo; 2º mediate et per alios, v. g., jubendo, suadendo, etc., ut aliquis occidatur; 3º alterum a consecutione alicujus boni impediendo. De his in tribus sequentibus paragraphis agemus.

Certum est apud omnes eum qui damnum injuste alteri infert, sive immediate, sive mediate, sive quolibet alio modo illud totum reparare teneri, quia jus illius strictum lædit.

§ I. — De his qui immediate damnum alteri inferunt.

De contractuum violatione hic non agitur, nec ideo de obligatione damnum per hujusmodi violationem illatum reparandi.

Ut quis, extra contractum aut quasi-contractum, damnum quod intulit reparare teneatur, quatuor requiruntur conditiones, videlicet: 1º ut actio ipsius sit positiva, 2º injusta, 3º damni efficax, 4º theologice culpabilis.

1º *Debet esse positiva*; repugnat enim nos teneri extra contractum aut quasi-contractum, vel etiam extra casum

obligationis natura fundatæ, v. g., patris erga filios, resarcire damnum, præcise quia illud non impedivimus; alioquin jure naturali teneremur ex justitia bonum alterius procurare aut malum ejus avertere: hoc autem nemo admittet, cum omnes homines jure naturali sint æquales, et a se invicem independentes: ergo.

2º *Debet esse injusta*; damnum enim proximo illatum reparare non tenemur, nisi quatenus jus illius strictum fuit violatum: at jus strictum proximi per actionem justam violari non potest; alioquin darentur jura hinc et inde opposita, quod manifeste repugnat: ergo.

Hinc ad constituendam obligationem damnum reparandi, non sufficit nec requiritur *causa sine qua non*, quæ de facto in actionem damnificativam non influxit; non *causa mere occasionalis*, quæ ad inferendum damnum nullo modo cooperatur; nec *causa accidentalis*, quæ damnum secuturum non habuit in mente, nec prævidere potuit saltem ut probabile.

3º *Debet esse damni efficax*; nam ut quis damnum reparare teneatur, non sufficit illum intentionem nocendi habuisse, sed insuper requiritur ut damnum revera intulerit, siquidem jus alterius per solam intentionem, absque externo opere, non violatur. Ergo.

4º *Debet esse theologice culpabilis*; superius enim probavimus nullam esse obligationem, extra contractum, reparandi damnum absque culpa theologica illatum. Ergo.

Quæritur 1º quid faciendum sit in dubio an actio fuerit damnificativa vel non.

Notandum est triplex concipi posse hujusmodi dubium; vel enim 1º plures personæ posuerunt sigillatim causam injustam per se ad damnum inferendum sufficientem, et dubitatur quænam ex illis causis damnum intulerit, v. g., quatuor viri commercium habuerunt cum eadem muliere conjugata, et dubium est cujus sit proles ex commercio nata; vel 2º duæ personæ posuerunt separatim causam per se sufficientem ad damnum inferendum; una fuit justa et altera fuit injusta, v. g.: maritus et adulter commer-

cium cum eadem muliere habuerunt, et dubitatur cujusnam sit proles; vel 3° dubitatur utrum damnum quod passus est proximus, proveniat ex causa naturali, vel ex causa injusta posita ad damnum sufficiente, aut utrum causa injuste posita sufficiens fuerit ad damnum inferendum, aut utrum talis causa injusta de facto posita fuerit nec ne, v. g., si dubitetur an quis mortuus fuerit ex morbo naturali, vel ex poculo sibi in infirmitate præstito, vel si dubitetur an poculum sufficiens fuerit ad mortem inferendam, vel denique si dubitetur an illud poculum reipsa propinatum fuerit.

His præmissis, R. ad primum. Omnes personæ quæ causam injustam posuerunt, damnum ex æquo reparare tenentur, nam omnes ex æquo tenentur; vel nulla, siquidem non datur ratio cur una potius quam altera hoc præstare debeat: sed dici non potest nullam ex præcedentibus personis damnum hujusmodi reparare teneri; nam in eo casu conditio innocentis pejor fieret conditione nocentis. Nec merito allegarentur axiomata: *Melior est conditio possidentis; Nemo præsumitur malus, nisi probetur*: nam illa axiomata constituunt regulas pro foro externo, ubi sufficientes requiruntur probationes ut ferantur judiciales sententiæ, non autem pro foro interno, in quo a regulis naturalis æquitatis recedere non licet.

R. ad secundum. Qui injustam posuit causam, damnum pro ratione dubii reparare tenetur; nam sibi persuadere non potest se nihil debere, quia nulla est ratio præsumendi damnum potius ex causa justa provenisse, quam ex causa injusta. Ergo. Ita *Habert, de Lugo, Sanchez, Billuart* et plures alii contra *Sylvium, Collatorem Andeg.*, et multos alios qui contendunt quod in dubio nulla sit obligatio reparandi damnum, quia melior est conditio possidentis. *S. Ligorius* tamen posteriorem hanc sententiam tradit ut sat probabilem, et priorem ut valde probabilem, l. 3, n. 562.

R. ad tertium. Variis in dubiis hic expositis adest obligatio damnum reparandi; qui enim in supradictis versantur dubiis, prudenter judicare non possunt se nihil debere,

propter rationes allatas. Ergo. Sic iidem modo citati theologi, contra alios.

Qui autem in memoratis dubiis constituuntur, restituere debent secundum gradum probabilitatis se causam fuisse damni efficacem; vel enim secundum hunc gradum restituere, vel totum reparare tenentur; at totum reparare non tenentur; eorum enim obligatio minor esse debet quam si certo fuissent causa damni efficax, ut recta ratio innuit; sed minor non esset eorum obligatio, si totum reparare tenerentur: tenentur igitur ad partem totius, et pars illa determinari debet juxta gradum probabilitatis quod damnum intulerint: unde si quatuor æqualiter ad damnum concurrerint, unusquisque quartam partem restituere debet.

Si ex actione ponenda certo prævideretur damnum injustum secuturum esse, ab ea actione procul dubio abstinendum foret: si vero tantum videretur dubium ex illa actione obventurum esse damnum injustum, sequendæ essent regulæ a nobis assignatæ, ubi de conscientia dubia tractavimus.

Quæritur 2° quænam sit obligatio reparandi damnum injuste illatum per culpam theologiam, sed venialem.

Notandum est culpam duplici modo venialem esse posse, videlicet levitate materiæ et defectu advertentiæ vel consensus.

R. 1°. Adest obligatio sub peccato veniali totum reparandi damnum per culpam ob levitatem materiæ venialem illatum; nam damnum istud plene est voluntarium; ergo totum est imputabile, proindeque totum reparandum. Sed obligatio hæc est tantum sub levi, quia proportionata esse debet materiæ et injuriæ.

R. 2°. Si grave damnum per culpam ob defectum advertentiæ vel consensus venialem inferatur, quinque sunt opinioniones: alii volunt auctorem damni ad nihil teneri; alii contendunt illum ad totum teneri sub peccato mortali; alii ad totum sub peccato veniali; alii ad partem sub peccato mortali; alii denique ad partem sub peccato veniali.

Ultima hæc opinio sola nobis videtur admittenda, ut ex aliarum quatuor confutatione patebit.

1° Dicitur non potest illum qui per culpam venialem grave intulit damnum, ad nihil teneri; debet enim saltem aliquo modo damnum illud reparare quod aliquo modo ipsi imputabile est: at grave damnum per culpam venialem illatum aliquo modo imputabile est agenti; eo modo enim imputabile est illi quo fuit voluntarium: porro damnum istud aliquo modo fuit voluntarium, ut supponitur: ergo.

Præterea, quod totam iniustitiæ causam non tollit, totam obligationem iniustitiam reparandi auferre non debet: porro advertentiæ vel consensus imperfectio totam iniustitiæ causam non tollit, ut patet: ergo. Sic multi theologi contra Lessium, l. 2, c. 7, n. 28; card. de Lugo, d. 8, n. 58; Vogler, n. 121, et quosdam alios.

2° Qui grave damnum per culpam venialem intulit, non tenetur sub gravi totum reparare; tota enim obligatio damnum in præsentis casu reparandi ex culpa oritur, adeo ut si nulla esset culpa, nulla esset obligatio restituendi: at ex culpa veniali oriri non potest obligatio gravis reparandi damnum, tum quia gravis obligatio ex causa levi oriri non potest, tum quia minor debet esse obligatio ex culpa levi oriens, quam si ex culpa mortali oriretur: ergo. Sententia hæc communissima est contra Henricum a Sancto-Ignatio et nonnullos alios. Vide theologos modo citatos.

3° Ad totum sub peccato veniali teneri non potest; nam aliqua debet esse proportio inter vim obligationis et illius objectum: at, in hypothese, nulla esset huiusmodi proportio. Aliunde talis obligatio repugnat; qui enim sub veniali tantum restituere tenetur, mortaliter non peccaret si non restitueret: at repugnat illum mortaliter non peccare, qui grave retinet objectum alienum: ergo. Ita Lessius, n. 17; card. de Lugo, d. 8, n. 57; Vogler, n. 109, et multo communius theologi.

4° Admitti non potest eum qui per culpam venialem

grave intulit damnum, teneri sub mortali gravem restituere partem; obligatio enim gravior esse non debet causa ex qua oritur: causa autem supponitur levis: ergo. Ita ibidem Lessius, card. de Lugo et Vogler cum multis aliis, adversus plures alios inter quos Layman.

Ergo qui per culpam venialem grave intulit damnum, partem tantum sub peccato veniali restituere tenetur, et pars illa levis esse debet; alioquin ex causa levi gravis nasceretur obligatio, quod repugnare videtur. Pars itaque restituenda excedere non debet id quod absque culpa mortali retineri non potest: unde in praxi nihil ordinarie pro huiusmodi damno restituendum præscribitur. Et revera multi nobiles theologi censent nullam in illo casu faciendam esse restitutionem, sicut nulla est obligatio servandi votum, quando cum deliberatione tantum semiplena fuit emissum: hanc tuentur opinionem Lessius, card. de Lugo et Vogler, in locis citatis.

Dices: Qui causam damni posuit, potius illud pati debet quam innocens, juxta istud axioma: *Melior est conditio innocentis*. Ergo.

R. 1° Retorqueo argumentum. Qui causam damni posuit, potius illud pati debet quam innocens; sed qui damnum sine culpa theologica infert causam illius ponit, alter vero est innocens. Ergo.

R. 2° Distinguo axioma quo fundatur antecedens. Melior est conditio innocentis, quando agitur de innocente cum mortaliter nocente comparato, *conc.*; quando de innocente et venialiter tantum nocente agitur, *nego axioma, saltem quoad applicationem*. Fateor itaque meliorem esse conditionem innocentis, quando de innocente cum mortaliter nocente comparato agitur: omnes enim fatentur eum qui per culpam mortalem grave damnum intulit, totum illud reparare sub peccato mortali teneri; sed nego axioma præfatum admitti posse cum eadem conclusione, ubi de innocente ex una parte, et de venialiter nocente ex altera parte agitur; tunc enim nocens censetur illud solum intulisse damnum quod iniustitiæ ipsius respondet: iniustitia autem, de qua hic agitur, levis fuisse supponitur. Ergo.

Maxime juvat hic cum omnibus theologis observare culpam damnificativam, in dubio, ut mortalem semper habendam esse; nam, in actionibus externis ita proximo noxiis, difficile est sufficientem non adfuisse advertentiam ad peccandum mortaliter; ex communiter contingentibus præsumendum est ergo peccatum fuisse mortale. Aliunde, cæteris paribus, magis præsumendum est in favorem innocentis quam nocentis. Ergo.

Notandum etiam eum qui ponens causam injuste damnificativam, malum quidem prævidens, sed non omne, non teneri ad partem damni a se invincibiliter ignoratam; sed invincibilis ille error non facile admittendus est, quia auctor voluntariæ damnificationis, communiter providere potest et debet consecutaria injustæ suæ actionis, saltem confuse.

Cæterum, in omnibus his casibus, sæpe tutius est suadere damnificatori ut cum eo qui damnum passus est transigat, id est, ut mutuo consensu conveniant quantum restituendum sit.

Quæritur 3° utrum qui per levia furta successive commissa grave intulit damnum proximo, illud sub peccato mortali resarcire teneatur.

R. 1°. Qui per levia furta notabilem acquisivit summam, adhuc exstantem in se vel æquivalenter, sub peccato mortali illam restituere tenetur; 1° quia summus Pontifex Innocentius XI hanc damnavit propositionem: « Non tenetur quis sub peccato mortali restituere quod ablatum est per levia furta, quantumvis magna sit summa totalis; » 2° quia illa obligatio in materia justitiæ gravis est, cujus objectum est grave: atqui summa notabilis, ex variis furtis parvis successive commissis composita, grave est objectum; quamvis enim singula furta in se leviana sint, grave tamen objectum totale efficiunt: atqui datur obligatio sub peccato mortali grave illud objectum restituendi, alioquin per furtum ditari liceret, et tunc grandis concussionariis aperiretur janua: ergo. *Est sententia communis.* Unde qui falsis ponderibus vel iniquis mensuris vendiderunt, id omne restituere tenentur

quod præter justum pretium obtinuerunt, sive majoribus mensuris et ponderibus utendo, sive summam sic injuste acquisitam quæ privatis restitui non potest, in bona opera impendendo.

R. 2°. Si agatur de iis qui res per minuta furta ablatas statim consumpserunt, nec ditiores inde facti sunt; vel inter ea furta unio moralis existit, vel non: si prius, datur obligatio gravis totum resarciendi damnum; 1° quia fur adverteus, aut advertere debens se per talia furta grave illaturum esse damnum, mortaliter peccat, et gravem contrahit obligationem damnum istud reparandi; 2° quia totum damnum est voluntarium, ac proinde totum imputabile: ergo totum reparandum est sub gravi, etsi per accidens culpa non fuisset mortalis; sicut res minutæ mutuo acceptæ et statim consumptæ sub gravi tamen reddendæ sunt, si ad notabilem perveniant valorem; 3° quia bonum societatis id exigit, ut fures ab hujusmodi damnis efficacius arceantur. Ita *Vogler*, n. 124, et cum ipso communissime theologi.

Si vero posterius, id est, si unio moralis inter illa furta non exstisset, non videretur esse obligationem gravem totum reparandi damnum: hæc enim obligatio non fundaretur re aliena injuste possessa, cum res per minuta furta ablata supponantur statim consumptæ, nec culpa gravi, siquidem singula furta fuerunt tantum venialia et in unum moraliter non coalescunt. Ergo. Unde qui esculenta successive, v. g., quosdam fructus pluribus subripiens, statim consumpserunt, integrum eorum pretium sub peccato mortali solvere non tenentur; sed tenentur sub veniali, et, quantum fieri potest, ad restitutionem cogendi sunt, ne talibus furtis assuescant.

Notandum unionem moralem et peccatum mortale multo facilius reperiri si furta hæc erga eandem personam fiant, quam si de diversis ageretur personis, quod ex sola prudentium æstimatione judicari potest.

Quæritur 4° an aliquis resarcire teneatur damnum quod ex errore invincibili uni intulit, volens illud alteri inferre.

R. affirmative; veram quippe, injustam et efficacem habuit voluntatem ei nocendi cui damnum illatum est, videlicet personæ præsentis cui tamen sciebat se jus nocendi habere. Forsitan quidem illi nocere nolisset si eam cognovisset; sed, in justitia sicut in contractibus, non attenditur quid agens facere voluisset, verum quid voluerit et fecerit: in casu autem nostro damnum personæ præsentis inferre voluit et intulit. Ergo. Sic P. *Antoine, Collet, Vogler*, n. 202, et communiter theologi, contra card. *de Lugo*, d. 17, n. 78, et quosdam alios.

Hinc qui domum Petri incendere volens, domum Pauli comburit, vel qui occidit Paulum credens invincibiliter esse Petrum, damnum reparare tenentur.

Quæritur 5° an qui inculpabiliter dixit aut fecit aliquid ad quod jus non habebat, et unde damnum proximo impendit, illud ex justitia impedire teneatur, aut restituere debeat si illud quantum potest non impediatur.

R. Multo probabilius est illum ex justitia teneri aut causam damni tollere, aut damnum reparare, si, quantum in se est, illud non impediatur; unusquisque enim tenetur damnum illud reparare quod libere vult et quod ex actione ipsius injusta vel injustæ æquivalenti procedit: atqui duæ conditiones istæ in præsentis casu reperiuntur: 1° præfatus homo libere vult damnum quod ex actione ipsius sequitur, siquidem facile illud impedire posset; 2° damnum illud ex actione injusta vel injustæ æquivalenti procedit; ille enim merito censetur actionem injustam aut injustæ æquivalentem facere, qui pravos perversæ suæ actionis effectus non impedit, cum illos absque gravi detrimento impedire posset: atqui talis est damnificator de quo hic quæstio movetur; quamvis enim non peccaverit causam injustam ponendo, ut supponitur, eo ipso peccati mortalis fit reus quod eam non tollat, cum auferre posset: ergo. Hinc pharmacopola qui venenum pro medicamento ex errore vendidit, emptorem ex justitia admonere tenetur, et monitionem omittens, damnum inde proveniens reparare debet. Ita P. *Antoine*, qui dicit hanc sententiam esse communem. Fatetur tamen nullam esse obligationem cau-

sam damnificativam auferendi, quando grave timendum est detrimentum, puta æquale damno quod ex causa injusta alteri imminet; cum enim causam ponendo non peccaverit, repugnat illum sub pœna adeo gravi eam auferre teneri. Item, si, antequam errorem cognovisset, damnum de facto ex actione ejus inculpabili illatum fuisset, ad nihil teneretur.

Quæritur 6° ad quid teneatur ille qui culpabiliter aliquid dixit aut fecit, ex quo, præter opinionem ejus, damnum alteri fuit illatum.

R. 1°. Qui aliquid dicit aut facit illicitum, sed non injustum, ex quo tamen, præter opinionem, et, data sufficienti diligentia, damnum alteri inferitur, ad nihil ex justitia tenetur, quia damnum istud ipsi imputari non potest, siquidem non fuit prævisum, nec prævideri potuit. Ergo. Ita *Lessius*, l. 2, c. 9, n. 103; *Sylvius*, q. 54, art. 8; *Vogler*, n. 169; *Billuart*, etc.

Unde clericus qui contra leges Ecclesiæ venationi vacat, et casu fortuito hominem pro fera occidit, non fit irregularis nec tenetur damnum reparare. Item qui alterum inducit ad carnes die prohibita comedendas, injustitiæ erga ipsum non erit reus si inde morbum contrahat; qui in domo aliena nocte deambulans ad fornicandum, vas pretiosum, de quo minime cogitare poterat, pedibus offendit, ad restitutionem non tenetur.

R. 2°. Qui aliquid dicit aut facit injustum, ex quo, præter expectationem et absque negligentia, illud sequitur damnum quod ex tali causa sequi non solet, illud reparare non tenetur, propter eandem rationem: damnum enim istud non fuit voluntarium, cum prævisum non fuerit, nec prævideri potuerit: ergo nec imputabile. Ergo. Sic, in locis citatis, *Lessius*, card. *de Lugo*, d. 8, n. 82; *Sylvius*, *Vogler*, *Billuart*, in dissertatione de Homicidio, art. VIII, t. 12, ed. in-8°, 1830.

Hinc qui in arborem ascendit ut fructus injuste colligeret, decidit, et aliquem subtus positum vel transeuntem obruit, damna ex morte ejus secuta reparare non tenetur. Paulus domum Petri effodit, intrat, frangit arcam, furatur

pecuniam; furtum istud Jacobo imputatur, qui, ex indicis apparentibus et falsis testibus, juridice convincitur et ad triremes damnatur: Paulus ex justitia hæc innocentis Jacobi damna resarcire non tenetur, nec seipsum manifestare ut illius famam et libertatem restituat. Si tamen Jacobus injustissime coactus damna Petri jam reparaverit, Paulus pretium hujusmodi damnorum huic refundere debet; hæc enim damna ipse reparare debuisset erga Petrum, etiam ante sententiam judicis. Ergo.

Queritur 7º ad quid teneantur qui, tempore perturbationis publicæ in Gallia (temps de la Révolution), debita ex chartis nummariis (papier-monnaie) solverunt, a die 1 januarii 1791 usque ad mensem thermidor an IV (1 julii 1796).

R. Tres sunt hæc de re opiniones; alii enim dicunt eos qui ex chartis nummariis, quomodocumque eas habuerint, debita solverunt, ad nihil teneri; nam, inquit, qui legali moneta utuntur ut debita sua solvant, ad nihil tenentur: at chartæ nummariæ erant moneta legalis: ergo.

Alii autem volunt eos qui hujusmodi chartis ad solvenda debita usi sunt, semper teneri reparare damnum quod passi sunt creditores, quia leges usum earum permittentes evidenter erant injustæ: illarum ergo beneficio cum alterius detrimento uti nunquam licitum esse potuit. Unde patroni hujus sententiæ semper exigunt saltem ut qui debita sua talibus chartis exstinxerunt, cum creditoribus bona fide paciscantur. Hæc sententia tutior est, sed durior esse videtur.

Alii denique distinguunt inter eos qui debita sua solverunt ex chartis ad solvenda debita ejusdem generis sibi datis, v. g., ad census annuos (*rentes constituées*) extinguendos, et eos qui tales vili pecuniæ pretio emebant chartas, easque juxta numericum valorem dabant. *In priori casu*, nulla est obligatio damnum reparandi; nam illæ chartæ publicæ erant calamitas; qui autem ex illis debita sua solvebant, non tam volebant damnum creditoribus inferre quam se a calamitate publica indemnes servare, onus quod injuste sibi imponebatur in alios rejiciendo:

porro æquitati naturali consonum esse videtur ut quis in tali calamitate quærat se indemnem servare: ergo.

At in posteriori casu, vera existit obligatio damnum reparandi; etenim si in calamitate publica liceat se servare indemnem, onus injustum rejiciendo, iniquum esset ex eadem calamitate cum alterius detrimento ditari. Ergo. Ad determinandum quale damnum resarciendum sit, attendendus et pensandus est valor realis chartarum eo tempore quo in solutionem datæ sunt, ac differentia inter hunc valorem et valorem numericum per restitutionem compensanda est, solvendo etiam interesse (*les arrérages*), juxta proportionem capitalis quod restitui debet.

Idem dicendum esse arbitramur de his qui eodem modo debita exstinguebant chartas quas ingenti quantitate pro parvo reali pretio accipiebant, v. g., ex rei alicujus venditione, ex suo labore, etc.; in utroque enim casu cum alterius detrimento ditiores facti sunt.

Tertia hæc sententia est D. *Asseline*, episcopi Bononiensis, in opusculo cui titulus: *Avis concernant l'exercice du saint ministère dans les circonstances présentes*, datum an. 1796. Parvum illud opus a maxima episcoporum Gallicanorum parte fuit admissum, et præsertim a D. *Jouffroy de Gonsans*, Cenomanensi episcopo.

Qui falsas supposuerunt chartas, aut eas cognitæ ut falsas in solutionem dederunt, tenentur totum reparare damnum, quia totum ipsis imputabile est. Si personæ quibus illatum fuit damnum inveniri nequeant, summa illis debita in pias causas impendenda est, vel pauperibus eroganda. Hæc decisio in eodem opere Bononiensis episcopi invenitur.

Queritur 8º ad quid teneantur conscripti desertores (conscripts déserteurs).

R. 1º. Procul dubio, ad militiam juste vocati, tenentur se manifestare et ad vexilla redire, alioquin absolvi nequeunt; qui enim ad militiam juste vocatur, illam refugere non potest quin injustitiæ fiat reus erga principem et totam rempublicam, ut evidens est. Ergo.

Si tamen se manifestare non possent quin morti, trire-

milibus aliisque gravibus pœnis afflictivis se devoverent, tunc occulti manere possent donec sibi licitum esset ad vexilla redire, quia nemo tam gravibus pœnis ultro se subijcere tenetur. Ita *Collator Andeg., États, t. 3.*

R. 2°. Ex conscriptionis lege, data die 10 martii 1818, art. 17, qui sorte designati sunt et tanquam milites semel fuerunt admissi et inscripti, soli requiruntur, nec alii pro ipsis deficientibus militare amplius coguntur: locum igitur non habet gravis quæ olim movebatur hac de re quæstio, utrum scilicet desertores rei essent injustitiæ erga eos qui pro ipsis ad militiam cogebantur.

Quoad vero præteritos hujus generis casus adhuc exstantes, arbitramur desertores ad restitutionem non teneri erga eos qui pro ipsis appellati sunt; in his enim casibus restituere non tenentur, si contra justitiam commutativam non peccaverint: atqui contra justitiam commutativam non peccaverunt erga eos qui pro ipsis appellati sunt; gubernio quidem tunc existenti non obediebant, sed illud efficaciter non incitabant ut hos vel illos pro seipsis appellaret. Et vero, quando detegebantur, vel sese voluntarie prodebant, ad pœnas afflictivas damnabantur vel militare obstringebantur; sed qui pro ipsis appellati fuerant, non ideo remittebantur, nec ulla ipsis aut parentibus eorum assignabatur compensatio. Præterea, in ultimis præsertim imperii Napoleonis temporibus, v. g., a bello Hispaniæ declarato, leges conscriptionis velut injustissimæ communiter habitæ sunt; ideirco inquietari non debent desertores. Sic respondit S. Pœnitentiaria, anno 1815.

Qui autem pro aliis pretio se locaverunt, et vexilla deinde fugientes, in causa fuerunt cur vexati sint ii pro quibus se obstrinxerant, tenentur totum reparare damnum inde secutum: verus namque existebat contractus cujus violatio onus restituendi importat.

Qui ex industria fingunt infirmitates, aut eas graviores faciunt, non statim damnandi sunt ad restitutionem, nam 1° raro decipiunt realiter membra consilii *revisionis*: 2° sæpe sunt in bona fide, et moniti ad restitutionem determinari non possent; 3° contendi potest, juxta plures,

eos contra justitiam commutativam non peccare, quia, seipsos solvendo per mendacia, non positive ac efficaciter inducunt magistratus ad alios in militiam adscribendos, non aliorum malum intendunt, sed tantum suam liberationem. Hæc posterior ratio quadam probabilitate non caret et inservire potest ad mitiorem decisionem imponendam, quando non alia suppetit via, nec amplius obtineri potest.

Nos autem, principiis strictis inhærendo, arbitramur quod qui fraude et mendacio decipiunt magistratus, vel pecunia aut aliis viis iniquis eos corrumpunt, et obtinent ut, contra legum justarum dispositiones, a militandi necessitate liberentur, atque alii pro se ipsis appellentur, contra justitiam peccant; certum est enim alios juvenes jus strictum habere ut sic non decipiantur nec corrumpantur magistratus. Ergo.

Defectu juvenum sic exemptionum eorumve parentum, qui injustam hujusmodi exemptionem obtinuerunt, totum damnum hinc illatum reparare debent magistratus corrupti, secundum regulas quas infra trademus pro cooperantibus ad actionem damnificativam.

Ut autem noscatur quis injustitiam ex fraude aut corruptione proveniente sustineat, quærendus est ille qui ultimus in catalogo militum ejusdem districtus fuit inscriptus. At si plures injustæ hujusmodi exemptiones in eodem districtu eodem anno exstiterint, certo detegere non potest damnificator quis injustitiam reipsa patiat. Quid vero agendum sit ubi ille cui facienda esset restitutio detegi non potest, videbimus infra. Item qui aliquo signo schedam certo bonam novisset et sumpsisset, certo fuisset injustus, et restituere deberet ferme summam quæ hoc anno fuisset necessaria ad aliquem ante scrutinium assecurandum. Sed cum impossibile esset dicere cui facienda restitutio, eroganda foret in bona opera, ut ostendimus infra.

Diximus *contra legum justarum dispositiones*; nam si leges militares forent evidentè injustæ, qui, mediante pecunia, ab illis se liberaret, nullo modo reus foret, sed ab injusta vexatione tantummodo se redimeret.

Quæritur 9° utrum artifices et professionem quamdam

exercentes, ut cæmentarii, lignarii, advocati, medici, chirurgi, notarii, etc., reparare teneantur damnum quod ex eorum negligentia vel imperitia sequitur.

R. Damnum hoc reparare non tenentur, nisi peccatum theologicum admiserint; nam, *ex probatis*, nulla est obligatio, extra contractum, reparandi damnum absque culpa theologica illatum: porro artifices et qui professiones exercent, quamvis ratione officii obligationem quasi-contractus habere reputentur, non tamen inierunt pactum quo de ipso casu fortuito tenerentur, ut communissime theologi fatentur; ergo.

Sed qui ne communem quidem seu medioerem habent peritiam, aut qui eam non adhibent diligentiam quam viri prohi ac prudentes ejusdem artis vel professionis adhibere solent, graviter vel leviter, pro casibus, contra status sui officia peccant et jus alterius violant: ergo restituere tenentur pro qualitate culpe suæ. Hinc qui satis peritus est, tenetur tantum ex culpa juridica levi et voluntaria; *a fortiori* teneretur ex culpa lata: qui autem tanquam aliis in arte sua peritiorum et diligentiorum se præbet, ex culpa levissima damnum reparare tenetur; nam eo ipso majorem adhibere debet diligentiam. *Ita generatim theologi.*

Quæritur 10° ad quid teneantur juvenes qui ope aliena gratuitam acceperunt educationem sub spe quod futuri essent clerici, si postea hunc statum sponte deserant, aut illo seipsos indignos culpa sua efficiant.

R. Si sincere in statu clericali se Deo consecrare intenderint, atque fecerint quod in se erat ut ad illum sese idoneos redderent, ac deinde a superioribus ob incapacitatem remittantur, vel clare agnoscant se ad tale genus vitæ non esse vocatos, restituere non tenentur, quia non egerunt contra eorum voluntatem a quibus beneficia acceperunt; horum enim intentio non potuit esse quod fierent clerici etiam absque divina vocatione. Ergo.

Contra vero, ad restitutionem tenentur si, nullam ad vitam clericalem sentientes inclinationem, dixerint se illam desiderare, ut educationem gratuitam obtinerent, aut si, culpa sua, sanctissimo illo statu sese cum advertentia

indignos reddiderint; nam, ut quis dono sibi præstito valide uti possit, condiciones sibi præscriptas implere debet: tunc autem istæ condiciones evidentem non implentur: ergo.

Non refert an illi juvenes pensionem habeant a gubernio solutam, quæ dicitur *bourse*, an vero simpliciter pensionem gratuitam in collegio aut seminario obtineant; nam pensiones a gubernio solutæ, ab episcopo, quibus voluerit, applicari possunt: porro episcopus eas applicare non intendit, nisi eis qui sincere clericatum desiderant, et faciunt quod in se est moraliter ut ad ministerium sacrum idonei efficiantur: imo ipsum gubernium aliis eas pensiones solvere non intendit: ergo.

Qui de vocatione sua dubitant, gratuitam educationem accipere non debent si nondum inceperint, nisi prius dubium suum eis aperiant a quibus beneficia accepturi sunt. Si autem gratuita eorum educatio jam incepta sit, quando dubium supervenit, quamprimum moraliter dubium illud excutere debent: si autem post adhibitam sufficientem attentionem, dubium perseveret, illud aperire tenentur; alioquin contra voluntatem eorum a quibus beneficia accipiunt agerent, ut satis patet. Multæ aliæ occurrunt difficultates quæ ex iisdem principiis solvantur.

§ II. — De his qui damnum per alios inferunt, seu de cooperantibus.

Duplici modo aliquis damno alteri inferendo cooperari potest, scilicet positive et negative.

1° *Positive*, quando influit in damnum per alios inferendum, quod physice et moraliter fieri potest. Physice, si actionis damnificativæ fiat particeps; et moraliter, si quempiam ad damnum inferendum determinet.

2° *Negative*, quando non impedit damnum quod alteri inferitur cum illud impedire posset et deberet. Omnes diversi modi quibus aliquis damno alteri inferendo cooperari potest, his comprehenduntur *S. Thomæ* versibus, 2 2, q. 62, art. 7:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Sex priores modi cooperandi dicuntur positivi, et tres posteriores dicuntur negativi.

Causæ negativæ, per se loquendo, damnum reparare non tenentur; nemo enim damnum alterius reparare tenetur, nisi jus illius strictum violaverit: atqui jus alterius strictum per causas negativas ut tales non violatur; nam ideo violaretur, quia alii homines damnum istud ab illo repellere tenerentur: illud autem admitti non potest, cum omnes jure naturali sint liberi et independentes: ergo. Itaque, qui alterius damno negative tantum cooperati sunt, illud reparare non tenentur, nisi ratione officii, vel alia via ad illud impediendum sese adstrinxerint.

Causæ autem positivæ damnum cui cooperatæ sunt reparare tenentur; sed requiritur ut causa vere fuerit positiva, injusta, damni efficax et theologice culpabilis, *ut probavimus supra*, pag. 80 et seq. Si causa influxerit, non in substantiam damni, sed in modum, obligatio non est damnum reparandi, nisi quatenus ille modus est ipse damnosus. Nunc de singulis cooperantibus seorsim agendum nobis incumbit, quod in sequentibus absolvemus sectionibus.

SECTIO PRIMA. — De jubente.

Jubens seu mandans ille est qui, ob proprium commodum, alium jussione, precibus, minis vel aliis mediis ad actionem alteri damnificativam movet. Dicitur *ad proprium commodum*, ut distinguatur a consulente, qui ad actionem damnificativam movet, non in suum, sed in alterius commodum. Quod autem fit ex mandato, nomine ipsius mandantis fieri censetur. Certum est illum reparare teneri damnum quod inferri jussit, et quod revera ex ipsius mandato fuit illatum; illius enim manifeste causa est positiva, injusta, efficax et theologice culpabilis. Ergo.

Hinc, si mandatum revocaverit, et hanc revocationem mandatario expresse manifestaverit, jam reparare non tenebitur damnum quod nihilominus mandatarius effecit; in illud quippe tunc non influit, sed totum mandatario tribui debet: attamen si mandatum, licet revocatum, ha-

bet rationem consilii, mandans sub hoc respectu ad reparationem damni tenebitur, quia reipsa damnum ipsi merito imputabitur. At si revocationem mandati sui manifestare non potuerit, etiamsi de illo vehementer doluisset, aut si mandatarius prudenter judicare potuerit hanc revocationem illusoriam esse et ad fucum faciendum, damnum reparare tenebitur, quia ex facto ipsius revera sequitur.

Quæritur 1° ad quid mandans teneatur, si mandatarius mandati limites excesserit.

R. Vel mandans prævidit aut prævidere potuit fore ut mandatarius jussionis limites excederet, vel non. In priori casu totum damnum reparare tenetur, quia totum illi adscribendum est: unde si servo iracundo jusserit ut graviter aliquem percutiat vel etiam vulneret, et servus illum occidat, totum homicidii damnum, quantum in se est, reparare debet mandans. In posteriori casu, illud tantum reparare tenetur quod mandavit, v. g.: si vero jusserit ut domum alicujus incendat, et servus domum incendat et dominum occidat, mandans valorem domus restituere tenebitur, non vero damnum ex homicidio secutum; nam homicidium soli mandatario tribui debet. *Est sententia communis.*

Quæritur 2° utrum qui verbis, nutibus vel aliis signis manifestavit se gratum habiturum si quoddam alteri inferatur damnum, illud resarcire debeat.

R. Procul dubio tenetur illud reparare, quia illius est causa positiva et injusta, ac proinde totum ipsi imputandum est: unde Henricus II, rex Angliæ, merito reum mortis S. Thomæ archiepiscopi Cantuariensis se existimavit.

Pariter, si quis nonnullos videns homines paratos ad damnum alteri inferendum ut ipsi placeant, taceat, damnum reparare tenetur; quamvis enim illud non jusserit, cum ex nomine suo inferendum videret, obsistere tenebatur, et quidem ex justitia, secundum multos; non dubie autem, sed certe apud omnes, si agentes scirent propositum suum ei cui placere intendebant et qui nihil contra-

rium dicebat, notum esse : a fortiori si silentium ipsius eos determinasset : si vero damnum aliquod ipso nesciente , ad ei placendum illatum fuisset, et ratum haberet, non ideo illud reparare teneretur; approbatio enim in eo casu non est causa positiva et efficax damni. Ergo.

Quæritur 3° utrum mandans reparare teneatur damnum quod mandatarius ex errore inculpabili alteri intulit, v. g., jussum acceperat occidendi Petrum, et ex errore occidit Paulum.

R. Si mandans prævidit aut prævidere potuit hunc errorem forsitan oriturum esse, damnum reparare tenetur : patet ex dictis. Si autem prædictum errorem non prævidit nec prævidere potuit, secundum plures, damnum adhuc reparare tenetur, quia vi mandati ejus sequitur. Ita Collet. Alii vero negant: Nam, inquiunt, teneri non debet de damno quod præter suam intentionem contigit, quod non mandavit, nec voluit, nec prævidit, nec quidem prævidere potuit : atqui tale est respectu mandantis damnum ex morte Pauli secutum. Sic Vogler, n. 279, cum pluribus aliis. Posterior hæc sententia videtur eo magis fundata et principiis a nobis superius expositis conformior, quod non sit obligatio reparandi damnum per accidens : at damnum ex errore solum alterius et præter intentionem illatum, est merum accidens. Ergo, etc.

Quæritur 4° utrum mandans reparare teneatur damna quæ mandatarius ipse jussioni obtemperans patitur.

R. Si mandatarius sponte ac voluntarie se obtulerit, vel si rogatus facile ob mercedem promissam acquieverit, ad nihil mandans tenetur; nam mandatarius omnia pericula in se suscepisse censetur. Si vero, vi, metu aut alio modo, coactus fuerit, ut superiores cogere solent inferiores per mandatum, mandans, juxta omnes, ea tenetur reparare damna quæ non raro, in actionibus hujusmodi peragendis, exsequentes patiuntur, quia hæc prævidere debuit, et aliunde jus mandatarii, eum cogendo, violavit. Hinc, si, ex mandato, alterum occidere quærens, ipse occidatur, vel deprehensus, ad triremes damnatur, hæc damna reparare tenetur mandans. At si mandatarius extraordinarium ali-

quod damnum patiatur, v. g., si fulmine in via percussus vel ex equo cadens moriatur, quidam dicunt mandantem damna hæc reparare non teneri, quia ea non prævidit nec prævidere debuit. Ita Vogler, n. 80. Alii autem docent illum etiam in eo casu damna hæc reparare debere; revera enim vi mandati eveniunt, ac proinde mandanti tribuenda sunt. Ita Billuart. Excipiunt nisi mandatarius pericula sponte et absque necessitate subire voluerit, ut si viam extraordinariam tenere elegerit; tunc in eo casu damna ipsi soli adscribenda sunt, nec ullo modo ex jussione procedunt. Prior sententia conformior esse videtur pluribus decisionibus quas superius, ubi de damno præter expectationem secuto, jam admisimus.

SECTIO SECUNDA. — De consulente.

Duplex distinguitur consulens: alius enim est qui de bonitate aut malitia alicujus actionis decernit, v. g., talem contractum licitum esse, nullam in tali casu faciendam restitutionem; alius vero qui, supposita actionis justitia vel injustitia, ad illam movet alterum blanditiis, precibus, pollicitationibus, adhortationibus, vel ostendendo illi utilitatem aut voluptatem quam percipiturus est, facilitatem executionis, suppeditando media et modos quibus efficaciter uti possit.

Præcipuum et fundamentale inter mandantem et consulentem discrimen est, quod actio fiat nomine mandantis, non vero nomine consulentis; hic enim ad actionem excitat in commodum illius cui dat consilium, alter autem in proprium commodum.

Certum est consulentem per se teneri ad restituendum damnum quod consuluit; nam in illud evidentem, positive, injuste et efficaciter influit, siquidem alterius voluntatem ad actionem movet.

Diximus per se teneri; fieri enim potest absolute ut ad nihil teneatur, vel saltem non ad totum; si consilium ipsius minime in damnum influxerit, quia consilium exsequens jam plene erat determinatus, ad nihil obligari potest. Equidem, stando principiis, forte non statim ab omni restitu-

tione facienda eximeretur qui consilium dedisset alteri jam ad agendum determinato, quia fieri posset quod consilium istud vere influxerit in actionem damnificativam : hic recidit fere quæstio quam infra expendemus in articulo III. Sed cum gradus influxus æstimari et existentia obligationis persuaderi rarissime possent, illa obligatio, si vere, ut multi volunt, existeret, non foret urgenda. Si in bona fide et absque culpa theologica consilium dederit, ad nihil tenetur; si partem tantum damni consuluerit, partem tantum reparare tenetur, v. g., si parato decem furari francos, suavit ut viginti subriperet, ad decem tenetur. E contra, si exsequens in bona fide, vi consilii damnum intulerit, ad nihil tenebitur, nisi ratione rei acceptæ et detentæ; consulens vero ad totum obligabitur, nisi aliqua ratione a peccato excusetur. Si consilium determinaverit tantum modum, circumstantias temporis aut celeritatis actionis damnificativæ, consulens in tantum restituere tenebitur in quantum illæ circumstantiæ æstimabuntur damnosæ. *Sic communiter doctores.*

Consulens autem qui, ratione professionis vel officii, decernit talem actionem esse licitam, in tali casu nullam restitutionem faciendam, ut sunt parochi, confessarii, concionatores, theologo, advocati, etc., totum tenetur reparare damnum ex consilio suo secutum, si, præ ignorantia vel negligentia, mortaliter peccaverit; non refert autem quod damnum istud respectu consilium petentis existat, vel respectu aliorum quibus consilio persuasus nocet; totum enim consulenti imputandum est. Idem dicendum est de iis qui, licet ratione officii consilium dare non teneantur, se tamen pro idoneis consiliariis gerunt, ac in tali re se peritos esse profitentur.

Qui vero nec ratione status aut officii consilium dare tenentur, nec peritiam profitentur, ut mulieres et plebei quorum nota est insufficientia, restituere non tenentur erga eum qui consilium petit; damnum enim quod patitur imprudentiæ ipsius tribuendum est. Sed erga alios quibus ex eorum consilio damnum inferitur, restituere tenentur, quia in illud injuste ac positive influunt.

Si quis tamen ostenderet se dubitare, se nescire, vel simpliciter diceret ita sibi videri, damnum inde secutum reparare non teneretur; totum enim imputandum esset agenti, qui, veritate non magis quæsita, periculo damnum inferendi sese exposuisset. Ita *Sylvius*, q. 62, art. 4, *Quer.* 4, cod. 5, 6; *Vogler*, n. 299, et *Billuart*, qui testantur hanc sententiam esse communem.

Quæritur 1º utrum qui, bona fide, injustum dedit consilium, teneatur ex justitia illud, ubi deprehendit esse falsum, revocare.

R. Tenetur ex justitia, ut fert sententia communior et longe probabilior, modo absque gravi detrimento illud revocare queat: *patet ex jam dictis.* Etenim consilium dando non peccavit, ex hypothesi; sed advertens illud esse injustum, et tamen non revocans, cum sine gravi incommodo illud revocare posset, eo ipso fit reus injustitiæ, quia tunc damnum ex consilio secutum ipsi imputabile est: illud ergo reparare tenetur si consilium revocare noluerit. Sic revera a probis et piis viris agitur, atque ita docet *Vogler*, n. 293, cum *Lessio*, card. *de Lugo* et pluribus aliis.

Quæritur 2º utrum qui minus consulit malum ad avertendum majus, restituere teneatur.

R. Vel hæc duo mala eidem personæ inferenda sunt vel diversis personis. Si eidem personæ inferenda sint, consulens minus ad avertendum majus, minime restituere tenetur, tunc enim honorum alterius fuit gestor utilis, nedum ei damnum intulerit.

Contra vero, qui furi grave damnum Petro inferre volenti et paratissimo consulere ut potius minus malum Paulo inferret quia ditior est, illud Paulo restituere teneretur; nam positiva illius fuit causa respectu Pauli, et quidem injuste, quia, etiam ad protegendum innocentem, damnum alteri innocenti directe et positive inferre non licet, nisi ita sit leve ut damnificatus rationabiliter præsumatur illud libenter pati ad malum multo gravius proximi avertendum. *Sic pro utroque casu communissime theologo.*

Quæritur 3° an liceat avertere maleficum a damno pauperi inferendo, consulendo illi ut potius alios quærat ditiores quibus noceat, nullos in particulari designando.

R. Juxta multos theologos, illud licitum est, si alia via maleficus averti non possit; illud enim licitum est, si nemini jus strictum lædatur: atqui nemo conqueri potest jus suum per tale consilium fuisse læsum; si consulens simpliciter dixisset furi: Noli, quæso, nocere Petro, quia valde pauper est: nulla restituendi obligatio existeret, etsi prævideretur quod fur aliis certe noceret. Porro idem esse videtur si dicat furi: Noli bona Petri subripere; si absolute furari velis, non tibi deerunt alii ditiores quibus cum pari tibi lucro minus noceas. Ita *Vogler*, n. 287, et alii.

Quæritur 4° utrum consulens, qui consilium suum ante operis executionem revocavit, reparare teneatur damnum si nihilominus sequatur.

R. Si consilium præstiterit decernendo actionem esse licitam vel illicitam, aut precibus, adhortationibus vel blanditiis alterum ad damnum excitaverit, et consilium ante executionem serio revocaverit, ac revocationem sufficienter manifestaverit, de damno postea secuto non tenetur, nam tunc ex sola malitia agentis provenit.

Si autem consilium sit vestitum, ut aiunt theologi, id est si consulens argumentis et sophismatibus quæsierit alterum impellere ad damnum, ostendendo utilitatem actionis vel voluptatem, docendo media quibus tute uti posset, revocatio consilii non semper ab obligatione restituendi eximit; fieri namque potest ut, non obstante hac revocatione, damnum ex consilio sequatur; in illa autem hypothese, adest obligatio damnum istud resarciendi, siquidem totum consulenti imputandum est, quicquid deinde ad illud impediendum fecerit; eodem modo enim se habet ac homo qui ab alto lapidem ex ira in inimicum jecisset, et statim de culpa etiam ante damnum doleret: porro, ille juxta omnes totum damnum reparare tenetur: ergo *a pari*, etc.

Quæritur 5° utrum qui malo exemplo alios ad damnum alteri inferendum inducit, illud reparare teneatur.

R. Si præbeat malum exemplum ea præcise intentione ut alios ad damnum determinet, evidenter nobis appareat ad restitutionem obligatus, quicquid nonnulli dicant; illius enim est causa efficax, perinde ac si expresse consulisset.

Si vero malum exemplum non posuerit ex intentione alium determinandi ad damnum inferendum, sed tamen prævidens aut prævidere debens hujusmodi damnum inde secuturum esse, teneretur illud reparare? Quæstio hæc inter theologos controvertitur; at probabilius multis videtur eum etiam in illo casu damnum reparare teneri, cum per actionem illicitam, ad quam nullum jus habebat, alterum ad damnum efficaciter determinaverit, ita ut, secluso perverso exemplo, damnum non fuisset illatum. Ergo. Sic *P. Antoine*, p. 232, edit. 1818; *Collet*, in *Cont. Journely*, p. 445, et *Bluwart*, contra *Layman*, lib. 2, tr. 3, cap. 13, n. 6, qui plures alios citat.

SECTIO TERTIA. — De consentiente.

Duplici modo aliquis in damnum alterius consentire potest: nempe vel consensu inefficaci, cum videt malum proximo inferri, aut illatum vel inferendum esse audit, et applaudit, gaudet et exultat; vel consensu efficaci, quando malum proximo inferendum a suo consensu pendet vel determinatur: eo modo consentiunt senatores et iudices, qui per suffragia ad injustas leges, ad iniquas sententias positive concurrunt; vocales in capitulo, qui indignum ad prælaturam vel ad officium aliquod eligunt. Qui priori modo tantum consentiunt, miuime ad restitutionem tenentur, siquidem etiamsi ex odio applaudant damno, nullo modo tamen in illud influunt: qui vero posteriori modo efficaciter consenserunt in damnum, illud reparare tenentur; manifeste enim in illud positive et injuste influxerunt. Idem dicendum est si, de industria et absque ratione sufficienti, absint a senatu vel a capitulo, quando prævident, defectu suffragii sui, numerum suffragiorum injustorum futurum esse ad damnum sufficientem; nam

tenentur ex officio suffragium suum in bonam partem dare, aut saltem debent quantum in se est impedire ne nomine totius collegii senatorum, canonicorum, etc., injusta sententia vel decisio evadat. Ergo. *Ita omnes.*

Verum gravis hic inter theologos movetur quæstio, an scilicet, qui dat suffragium quando suffragia ad injustam sententiam sufficientia jam præcesserunt, damnum reparare teneatur.

Certum est 1° eos qui primi dant suffragia, antequam numerus sufficiens compleatur, ad restitutionem in solidum teneri, etiamsi prævideant alios consensuros esse; in damnum enim positive, injuste et efficaciter influunt.

2° Communiter etiam admittunt doctores, omnes, tam ultimos quam primos, ad restitutionem in solidum teneri, quando suffragia secreto conferuntur, sive sciant quid alii facturi sint, sive non; cum enim sententia non feratur nisi post collationem omnium votorum, ab omnibus lata esse censetur, et damnum omnibus æqualiter imputatur: ergo omnes æqualiter istud reparare tenentur. In his igitur circumstantiis iudex stare debet pro justitia, vel a judicando abstinere, cum quocumque periculo.

Certum est 2° eos qui, post numerum suffragiorum ad damnum inferendum competentem, consentiunt, dum priores suffragantes ab iniqua sententia eloquentia sua revocare possint, ad restitutionem teneri; debent enim, ut jam diximus, quantum in se est, impedire ne injusta sententia nomine omnium feratur.

Difficultas igitur in eo consistit, an, ubi suffragia publice dantur, qui ex aliquo motivo humano consentit, postquam irrevocabiliter jam data sunt suffragia ad sententiam injustam sufficientia, nihilominus de damno inde secuto teneatur.

Duplex ea de re est theologorum sententia. Alii enim negant eum in illo casu ad restitutionem teneri: in damnum enim, inquit, minime influit, siquidem sufficientia jam irrevocabiliter data sunt suffragia, quando suum præbet consensum; ineffaciter ergo in damnum consentit, ac proinde illud reparare non tenetur. Ita *Lessius*, card. de

Lugo, Sylvius, Loyman, et Vogler, qui plures alios citat, n. 302.

Alii autem concedentes præcedentem opinionem esse veram, quando sententia fit definitiva statim ut major pars suffragiorum obtinetur, ita ut alia prætermitti possent, aliter opinantur et ad restitutionem obligant quando lex, ut fit ordinarie, indicat non existere decisionem, nisi omnes jus vocem suam emittendi habentes, suffragia sua libera dederint, et dicunt sententiam tunc ferri vi omnium suffragiorum collective sumptorum. Unde concludunt eum qui ultimus suffragium dedit, nihilominus in damnum influxisse, quia sententia injusta nomine ipsius sicut et nomine aliorum fertur: ergo et ipse ad restitutionem tenetur.

Et vero, si suffragia secreto conferrentur, ultimus suffragans, etiam juxta *Sylvium* et alios, ad restitutionem sitcat et priores teneretur, quia omnes in damnum per modum unius causæ concurrerent: at eodem sensu per modum unius causæ concurrunt ad damnum, quando suffragia publice dantur: ergo *a pari*, etc. Sic *Billuart, Henno, Daelman, Collat. Paris. et Andeg., Thomas de Charmes, Theol. Lugdun., Dens*, qui asserit hanc sententiam nunc esse communem.

Si quis dubitaret an suffragium suum ex prioribus et ad sententiam necessariis fuisset, ad restitutionem teneretur: id ipsi alterius opinionis patroni fatentur, saltem ex parte, dicentes suffragantem in illo casu pro ratione dubii restituere teneri.

Hinc qui sunt membra senatus vel capituli, cujus major pars ex inordinatis motivis facile suffragatur, sedulo cavere debent ne aliorum exemplo in dandis suis suffragiis determinantur.

SECTIO QUARTA. — De palpone et recurso.

Palpo ille est qui laudibus, plausibus vel etiam irrisionibus, exprobris, murmurationibus, etc., alios excitat et inducit ad damnum alteri inferendum. Adulator et palpo

sunt quid unum et idem. Adulatio autem sic intellecta ad consilium reducitur; itaque adulator sive palpo eodem modo ac consulens damnum reparare tenetur. Nihilominus advocatus defendere potest coram tribunalibus furem qui juridice defendi potest, quia non intendit eum liberare in foro conscientiae ab obligatione restituendi.

Recursum seu recursum praestans, ille est qui securitatem, commoditatem, protectionem, custodiam malefactori ut tali praebet, unde fit quod iste damnum inferat vel illatum non resarciat.

Receptator qui fuit causa cur damnum inferretur vel illatum non resarciretur, ad illud reparandum tenetur; illius enim fuit causa positiva, injusta et efficax. Ergo.

Hinc qui, ante factum, domum suam offerunt in asylum vel, post factum, malefactores ut tales recipiunt, eorum instrumenta et furta custodiunt vel occultant, etc., ad restitutionem tenentur. E contra, qui malefactores ut amicos, consanguineos, hospites recipiunt, ad restitutionem non tenentur; nec pariter quando illos sub spe emendationis occultant, vel ostendunt eis viam qua fugere possint, cum ad carcerem vel ad necem quaeruntur: sed curare debent ne occultatio haec vel fuga causa sit cur non restituant; nam tunc injustitiae eorum fierent participes et ad restitutionem tenerentur.

SECTIO QUINTA. — De participante.

Duplici modo aliquis fieri potest injustitiae particeps, nempe in praeda et in ipsa actione qua damnum inferitur. Ille fit particeps in praeda, qui partem damni absque suo consensu illati seu rei furtivae accipit. Si hanc partem in bona fide acceperit, eam reddere tenebitur, sicut possessor bonae fidei. Si vero in mala fide eam perceperit, damnum ratione illius partis reparare tenebitur, sicut possessor malae fidei.

Particeps actionis injustae, ille est qui cum alio concurrat ad actionem alteri damnificativam, quod duplici modo fieri potest, videlicet, immediate et mediate. Imme-

diatè concurrat, quando actionem alteri damnificativam simul cum aliis exercet, ut, v. g., si duo simul occidant hominem, domum spolient, incendant, etc.

Concurrat autem mediate tantum, quando ponit actiones quae per seipsas non sunt damnificativae, sed quibus malefactor utitur aut potius abutitur ad malum alteri inferendum, v. g., si scalam commodet, humeris portet, ad murum applicet, eam sustineat dum fures ascendunt; si excubias agat, si arma ministret, etc.

Iterum damnum ad quod concurrat, vel proximum laedit in bonis corporis, ut in vita et membris, vel in bonis fortunae. *His praemissis, sit*

PROPOSITIO PRIMA.

Nunquam licet, etiam ad mortem vitandam, cum alio immediate concurrere ad actionem qua proximus in bonis corporis laeditur, nisi forte agatur de vita mutilandi servanda.

Prob. Cooperari non licet ad actionem alteri damnificativam, nisi legitime praesumatur illum jus suum concedere aut rationabiliter invitum non esse: sed ubi de bonis corporis agitur, legitime praesumi non potest proximum jus suum concedere aut rationabiliter invitum esse non posse; nam homo perfectum non habet dominium in vitam nec in membra sua: ergo nunquam valide consentire potest ut haec sibi injuste tollantur, nisi forte ubi agatur de vita ipsius mutilandi servanda, ut diximus in propositione; quia sicut ipse partem corporis sui pro toto corpore servando probabilius abscindere valet, quando mors imminens ab extrinseco ita vitari potest, sic etiam consentire quod quis ipsum mutilet ut conservet vitam impetitam.

Unde, ut communiter notant doctores, ait *Vogler*, n. 310, captivi apud Turcas contra justitiam peccant et ad restitutionem tenentur, si in bello formaliter injusto adversum Christianos ignem bombardis admoveant, pilas explodant, sagittas jactant, etc., non item, ex metu mortis, renigare, annonas devchere, etc. *Vogler*, n. 313;

quia hæc de se et immediate ad mortem aut mutilationem non tendunt. Quod etiam de cæteris bellis evidenter injustis dicendum est.

PROPOSITIO SECUNDA.

Non licet generatim immediate ad actionem alteri in bonis fortunæ damnificativam concurrere, ne ad mortem quidem vitandam.

Prob. Nunquam licet facere mala ut eveniant bona; sed qui immediate concurreret ad actionem alteri in bonis fortunæ damnificativam, faceret malum. Etenim injusta alterius damnificatio est mala in se; porro in eo casu damnificatio est injusta: injusta quippe est, si damnificatus sit rationabiliter invitus; atqui est rationabiliter invitus, contraria enim doctrina malefactoribus faveret et cunctis oppressionibus viam aperiret. Ergo. Ita *Vogler*, n. 310, *Bill art*, et communiter alii.

Diximus *non licet generatim*; quidam enim absolute existere possunt casus in quibus liceat ad damnum alterius immediate concurrere, nempe 1º si cooperans intentionem ac potestatem habeat totum reparandi damnum ex actione sua secuturum; dominus enim rationabiliter invitus esse nequit quod grave malum avertatur per actum qui ut sibi damnosus non habendus est; 2º si, in aliis casibus, legitime presumatur dominum jus suum concedere aut rationabiliter invitum non esse: ut merito autem iudicetur dominum jus suum concedere aut rationabiliter invitum non esse, habenda est ratio ipsius fortunæ, quantitatis damni quod passurus est, et mali cooperatori imminuentis, si concursum suum denegaret; 3º si evidens sit damnum inferendum esse sive cooperetur, sive non, et grave timeatur malum, ex principio: *Quod mihi prodest et tibi non obest, teneris permittere.*

Illa autem decisio non extendenda esset ad casum in quo deficiente cooperatore, alii necessarii forent ad damnum inferendum; nec excusaretur qui æstimaret se cooperari posse, quia, si suam deneget cooperationem, alii certe

invenientur parati ad damnum inferendum; esset enim in eo casu causa positiva, efficax et injusta damni, et dominus rationabiliter foret invitus.

His casibus exceptis, omnis cooperatio immediata ad damnum alteri inferendum illicita et reprobanda videtur.

Neque dicatur licere, ex dictis in *Tractatu de Conscientiâ*, ponere actionem vel materiam in se bonam, ex qua duo prævidentur secuturi effectus, unus bonus et alter malus, bonum intendendo et malum permittendo: id quidem licitum est, modo duo effectus immediate sequantur ex causa posita; non vero licet malum primo producere, ut deinde bonus obtineatur, quia esset tunc facere malum ut eveniret bonum. Porro, in præsentī casu, sic præcise ageretur: malus effectus præcederet, et bonus, id est conservatio vitæ cooperatoris, ex cooperatione non immediate sequeretur; quod adeo verum est, ut actione peracta, si malefactor adhuc timeat, cooperatorem occidere possit: unde patet hanc vitæ servationem ne procedere quidem a cooperatione tanquam a causa proprie dicta. Ergo.

Injustus cooperator, defectu principalis damnificatoris, certo tenetur damnum illatum reparare.

PROPOSITIO TERTIA.

Licet mediate ad actionem alteri damnificativam concurrere ob mortem, mutilationem, aut aliud grave damnum vitandum.

Prob. Ob rationabilem causam ponere licet actionem ex se bonam vel indifferentem quæ ex malitia tantum alterius ad malum deducit effectum: sic omnes, post sanctum Thomam, fatentur quod, ad vitandum grave damnum, mutuum ab usurario petere, aut vinum petenti ad se inebriandum dare liceat: at mediata cooperatio, de qua licet agitur, ex se bona est vel indifferens, ex malitia tantum abutentis vel cogentis alteri fit damnificativa; quamvis enim arma malefactoribus subministrantur, instrumenta illis præbeantur, excubiæ pro ipsis agantur, non ideo

damnum inferitur : sed his actionibus ex se minime damnificativis abutuntur malefactores ut damnum inferant, sicut ebrius vino sibi prestito ad se inebriandum; si ergo gravis sit ratio prædictas actiones ponendi, non magis damnum tribuendum erit cooperanti, quam ebrietas tribuitur ei qui præbet vinum.

Et vero licet, juxta fere omnes, pro vitanda morte reddere gladium apud se depositum proprietario illum ad alterum occidendum petenti; multi etiam ex adversariis fatentur quod ad vitandum grave damnum res furtivas vehere liceat, quia furtum jam consummatum est; captivi apud Turcas naves ad bellum Christianis inferendum pro vitanda morte remis movere possunt: atqui non videtur cur potius in his quam in aliis casibus ad damnum sic mediate concurrere liceret: nostra igitur propositio admittenda est. Ita *Vogler*, n. 223, et *Billuart*.

Hinc ab omni culpa proindeque ab onere restitutionis immunes sunt qui, tempore perturbationis publicæ, metu mortis, vel alterius gravis damni, ad faciendas multas deprædationes coacti sunt mediate concurrere, v. g., deprædatores comitari, instrumenta illis subministrare, excubias agere, res deprædatas transvehere, etc.

Ut autem prudenter judicetur an sufficiens existat causa ponendi actionem quæ mediate ad damnum alteri inferendum concurrat, quatuor sunt consideranda: 1º gradus influxus hujus actionis in malum inferendum; 2º gravitas mali quod secuturum est; 3º probabilitas quod alioquin non inferretur; 4º examinandum est an malum istud sit contra justitiam. Major enim requiritur ratio, si causa efficacius in malum effectum influat, v. g., si scala sustineatur ut fur ascendat, quam si tantum commodaretur; major iterum requiritur ratio, si gravius sit malum ad quod concurratur; major adhuc esse debet, si probabilis sit quod alioquin non inferretur; major denique requiritur ratio, si malum sit contra justitiam, ac proinde contra voluntatem illius cujus violatur jus strictum, quam si ageretur de malo etiam spirituali illius qui voluntarie consentit.

Ratio fundamentalis cur non liceat immediate ad damnum alteri inferendum concurrere, liceat vero mediate concurrere quando malum aliquid concurrenti imminet, hæc esse nobis videtur, scilicet, æqualitas hominum. Cum enim omnes natura sint æquales, unusquisque merito alteri interdiceret potest actionibus quæ directe sibi nocent: verum, ex eodem principio, nullus habet jus interdicens actionibus ex se indifferentibus quæ non fiunt nocivæ, nisi ex malitia tertii, modo aliunde gravis sit causa eas ponendi; jus enim istud supponeret unumquemque exigere posse ut alter actiones suas in ipsius utilitatem convertat: hoc autem evidenter repugnat; eo ipso enim tolleretur æqualitas: ergo.

SECTIO SEPTIMA. — De muto, non obstante et non manifestante.

Causæ negativæ seu quæ positive in damnum non influunt, obligationem illud reparandi per se non incurrunt, sed tantum ratione contractus aut quasi-contractus quem transgrediuntur, vel officii, v. g., dominus qui non impedit ne animalia sua damnum vicinis inferant, denariis publicis præpositus qui fraudi sibi notæ non obstat, etc.: id patet ex dictis.

Unde qui solummodo ex charitate damnum impedire teneantur, si illud ex odio non impediunt, quamvis facillime impedire possent, nulla obligatione restituendi constringuntur ex justitia, quamvis teneri possint ex charitate. *Sic communiter theologi.*

Ut igitur causæ negativæ obligationem damnum reparandi incurrant, tria requiruntur: 1º ut illud ex justitia impedire teneantur; 2º ut illud impedire valeant, nisi forte quis ad illud reparandum se obligaverit etiamsi absque culpa sua eveniret; nam, secluso speciali contractu, nemo tenetur reparare damnum quod absque culpa sua fuit illatum; 3º requiritur ut damnum istud absque gravi detrimento impedire queant: *est sententia communis theologorum.* Etenim si omnes qui damnum aliorum ex officio impedire debent, ad id cum gravi detrimento

obligarentur, fere quicumque habent conscientiam timoratum, hujusmodi recusarent officia : atqui societas grave detrimentum inde pateretur ; maxime enim illius interest ut præcipua ejus officia a viris pietate et probitate conspicuis exercentur : ergo. Hinc famulus cum periculo vite aut mutilationis ligna domini sui servare non tenetur.

Aliquando tamen fieri potest ut cum gravi detrimento, etiam cum manifesto vite periculo, detur obligatio damnum impediendi, nempe si de bono publico agatur ; bonum enim particulare semper bono publico cedere debet. Unde milites cum periculo vite obsistere tenentur hostibus irruentibus, ne civitatem ingrediantur.

Triplici modo causæ negativæ cooperari possunt ad damnum alteri inferendum, scilicet, non loquendo, non obsistendo et non manifestando ; ideoque negative cooperans dictus est mutus, non obstans et non manifestans.

Mutus ille est qui, licet ex officio damnum impedire tenetur, tacet dum verbo, præcepto, minis, monito, precibus, litteris, clamore, strepitu, etc., illud impedire possit. Tales sunt superiores qui inferiores vident damnum alteri inferre, v. g., furari, detrahere, etc., et nihil dicunt ; custodes sylvarum, vinearum, etc., qui silent, dum clamore deprædatores avertere possent.

Non obstans est ille qui negligit operam dare ut malefactorem a damno avertat, v. g., dux exercitus qui civitati obsessæ non succurrit, advocatus qui defectu studii clientem male tnetur, magistratus qui sua segnitie scandala permittit grassari.

Non manifestans dicitur ille qui malefactorem dissimulat, iudicibus vel superioribus non manifestat, ad impediendum malum, si nondum sit illatum, ad illud vero reparandum, si jam sit peractum ; tales sunt præpositi negotiorum et vectigalium collectores, qui defraudantes non manifestant ut damnum dominorum vel reipublicæ impediant.

Certum est omnes hujus generis cooperantes damnum quod sic non impediunt reparare teneri ; ipsis enim imputabile est.

Quæritur 1° utrum confessarius qui cognoscit penitentem ad restitutionem teneri, et illum de restitutione facienda monere negligit, ad restitutionem teneatur.

R. Multum hoc in puncto scinduntur theologi, sed probabilius nobis videtur confessarium ad restitutionem non teneri, etiamsi ex gravi et mortaliter culpabili negligentia restitutionem præcipere omiserit ; confessarius enim teneri non potest ad restitutionem quam præcipere omisit, nisi, ratione officii, invigilare debeat bono temporali privatorum : at ratione officii invigilare non tenetur bono temporali privatorum ; ex officio enim curam de bono spirituali penitentis habere debet, sed minime de damno temporali alterius ; nulla enim existere videtur relatio justitiæ inter confessarium ut talem, et penitentis creditorem : ergo. Ita *Bonacina*, *Billuart* et *Vogler*, n. 325, qui pro eadem opinione decem et octo citat theologos, contra multos alios, inter quos *Navarrus*, *Sylvius*, etc.

Cæterum, omnibus fatentibus, si deinde confessarius penitentem de obligatione restituendi admoneat, pro ipso restituere non tenebitur ; quia vim negligentia suæ per monitionem sequentem sufficienter elisit, nisi penitens, qui tempore opportuno admonitus restituisset, jam non possit aut nolit restituere ; quo in casu, quæstio solvenda est ex modo dictis circa obligationem confessarii. Juxta opinionem quæ nobis probabilior visa est, restituere non teneretur, siquidem ad hanc monitionem faciendam ratione officii et ex justitia non obligatur.

Secundum probabilem sententiam, confessarius potest, imo debet non admonere penitentem invincibiliter se ad restitutionem teneri ignorantem, quando prævidet fore ut admonitus restituere nollit ; nam ex officio ea præstare tenetur quæ ad salutem penitentis magis conducunt : monitio autem in eo casu ad salutem penitentis non magis conducit ; non admonitus enim, materialiter tantum peccat ; admonitus vero et non restituens, formaliter peccabit et damnabitur : ergo.

Præterea, communissime docent theologi confessarium penitentem in pari ignorantia constitutum admonere non

debere quando de peccatis contra virtutes a justitia distinctas agitur, v. g., de invaliditate matrimonii, et nulla spes emendationis affulget, quia tunc monitio obsesset et non prodesset: at eadem existit ratio, cum de actibus contra justitiam agitur. Monitio oberit, siquidem pœnitens postea formaliter peccabit; minime proderit, cum illum monitioni cessurum non esse supponatur: ergo. Hæc decisio est contra *Collet*, in *Tractatu de Conscientia*, et plures alios.

Confessarius qui per decisionem positivam falso decrevit talem personam ad restitutionem non teneri, onus restituendi defectu pœnitentis incurrit, si propter gravem in acquirenda competenti scientia negligentiam, aut præcipationem, aut præsumptionem, mortaliter peccaverit.

Patet ex dictis ubi de consulente.

Positivam decisionem dare censetur, quando, interrogante pœnitente, nihil respondet, vel quando ita se gerit ut inde pœnitens ad restitutionem se non teneri concludat; ita enim concludere solent rudes, si confessarius nihil dicat.

Si confessarius venialiter tantum peccaverit, v. g., defectu attentionis, vel quia non omnem adhibuit diligentiam quam adhibere debuisset, ad id solummodo tenetur quod materia peccati mortalis esse non potest, juxta quod diximus, ubi *de damno per culpam venialem illato*.

Si nullo modo peccaverit, id est, si falsam decisionem dederit post adhibitam diligentiam cujus erat moraliter capax, et aliunde cognitiones in confessariis absolute requisitas habeat, ad nullam restitutionem tenetur, siquidem obligatio damnum reparandi semper aliquam culpam theologiam supponit.

Quod de confessario dicitur, pari ratione dicendum est de theologo qui casus extra confessionem solvit, de advocatione, etc.

Queritur 2º utrum pater-familias videns aliquod damnum ab iis qui sibi subjiciuntur aliis inferri, et non prohibet, ad restitutionem teneatur.

R. 1º. Si absque culpa theologica ipsius damnum fuerit

illatum, ad nihil ante sententiam judicis tenebitur; neque enim rem alienam possidet, neque in damnum injustum positive influxit: obligationem ergo illud reparandi contrahere non potuit. Sed, posita judicis sententia, damnum reparare tenetur; etenim justa sententia dat alteri jus strictum: porro sententia hæc dici non potest injusta: ergo.

R. 2º. Si damnum a liberis suis vel ab uxore inferri videat, et non prohibeat, illud reparare tenetur; liberi enim et uxor eadem persona moralis cum ipso esse censentur; illos regere ac gubernare debet et a malo avertere: ergo, ubi de justitia agitur, restituere debet, si a damno illos non averterit cum potuisset. Quod tamen plurimi restringunt, et non immerito, ad solos minores et contubernales, quia majores extra domum paternam degentes, non amplius censentur eadem persona moralis cum patre. Eandem existere obligationem restituendi volunt theologo, ubi agitur de mancipiis et animalibus, quia dominus in illos invigilare debet. Ita *Vogler*, n. 327.

In articulo 1384 Cod. civ. enumerantur, qui de factis suorum respondere debent, nisi demonstrent se facta impedire non potuisse.

Notandum patres, dominos, committentes, de damno ab inferioribus illato ante sententiam judicis non teneri in conscientia, si negligentia aliove modo culpam theologiam non admiserint, et insuper, si solvere debeant, compensationem a malefacientibus sibi subditis repetere posse, v. g., patrem habere jus imputandi parti hæreditatis folio obventuræ valorem damni ab illo illati, et quod ipse pater solvere debuit. Ita *DD. Gousset*, in art. 1384, et alii plures.

R. 3º. Si agatur non de mancipiis seu servis proprie dictis, sed de domesticis qui libere pretio ad operandum se locaverunt, aut de mercenariis, quidam volunt dominum ad restitutionem non teneri, si illos a damno avertere neglexerit, quia sub illo respectu stricte ipsi non subjiciuntur. Ita *Vogler*, eodem n. Excipit tamen hunc casum, nempe si delinquant in officiis quæ dominus specialiter illis demandavit.

Quæritur 3° utrum famuli restituere teneantur si non impediunt, cum possent, ne damnum heri suo inferatur.

R. Plura sunt certa et ab omnibus admissa. Famulus restituere tenetur quando damnum non impedivit: 1° si expressa conventionem ad id se obligaverit; 2° si ex speciali officio bonis heri sui invigilare debeat, qualis est, v. g., præfectus cellæ, granarii, horti, culinæ, etc., peccat contra justitiam, si non impediatur ne in bonis sic specialiter sibi commissis damnum inferatur a quibuscumque, sive extraneis, sive conservis: idem dicendum est de præfecto totius domus; omne damnum ex justitia avertere tenetur; 3° si famulus dominum in via comitetur, illum a latrone defendere ex justitia tenetur, quia illius est custos; 4° communis adhuc docetur famulos ex justitia teneri impedire ne domino damnum ab extraneis inferatur, saltem si absque gravi detrimento possint eos repellere; eo ipso enim quod in familiam domini ingressi sunt, obligationem sibi imposuisse censentur eam adversus extraneos defendendi. Ita *Layman*, *Lessius*, card. *de Lugo*, *Vogler*, n. 326, et communiter theologi; contra *Bonacinam* et quosdam alios.

Nunc difficultas est utrum famulus qui videt bona domini specialiter sibi non commissis a conservis dilapidari, ex justitia obsistere, aut dominum admonere teneatur. Valde scinduntur doctores: attamen communis et probabilis contendunt illum, etiam in hoc casu, teneri ex justitia obsistere, vel dominum admonere; ex dictis enim obsistere vel dominum admonere teneretur, si de damno ab extraneis inferendo ageretur: atqui debet a fortiori obsistere vel dominum admonere, quando de damno a conservis inferendo agitur; nam hujusmodi furta multo frequentiora sunt, et in illis patiens multo magis dominus debet esse invitatus: magis ergo exigere debet ut fidelis servus obsistat, vel ipsum admonere, modo agatur de re notabili respectu domini: ergo. Ita *Billuart* et multi alii, contra *Vogler*, n. 326, et multos alios.

Neque dicatur quod fidelis servus dominum sic admonendo conservis odibilis fieret; nam ita prudenter, saltem ordinarie dominum admonere potest, et dominus sic pru-

denter se gerere, ut infidelis servus suspicari nequeat quomodo mala ipsius agendi ratio fuerit detecta.

Quæritur 4° an custodes vectigalium mulctas non exigentes in iis circumstantiis in quibus exigere possent, ad restitutionem teneantur erga principem, vel erga dominum si vectigalia sint locata.

R. Duplex est theologorum opinio. Non pauci enim dicunt illos ad restitutionem mulctarum non teneri; nam, inquit, ad mulctas exigendas non sunt præpositi, sed ad vectigalia percipienda: ex officio igitur mulctas exigere non tenentur, et ideo si illas non exigant, restituere non obligantur. At restituere debent quidquid vectigalium negligentia sua non perceperunt. Sic *Vogler*, n. 330, *Billuart* et plures alii.

Alii autem probabilis docent et prætendunt præfatos custodes ad restitutionem teneri; eo ipso enim quod vectigalibus sint præpositi, ea colligere debent ad quæ dominus vel princeps jus habet: atque jus habent ad mulctas sicut et ad vectigalia; mulctæ enim sunt sanctio legis: si non exiguntur, brevi lex ipsa deficiet. Præterea, sunt velut quædam compensatio pro fraudibus quæ passim fiunt. Ergo. Ita cum pluribus aliis *Collet* et *P. Antoine*. Attamen si custodes consensum principis aut domini saltem rationabiliter præsumptum habeant, possunt et debent in quibusdam circumstantiis mulctas saltem ad totum rigorem non exigere.

Quæritur 5° utrum custodes qui, data opera, se abscondunt ut delinquentes facilius deprehendant et ab illis pœnas exigant, contra justitiam peccent.

R. Eos contra justitiam non peccare, siquidem, ita se abscondendo, jus debitorum non violant. Ergo. Nec etiam contra charitatem peccant, si eo fine se abscondant ut damnificantes deprehensi efficacius corrigantur; non possent tamen eorum peccatum sibi proponere, ut postea corrigerentur, quia tunc fieret malum ut eveniret bonum: igitur negative tantum erga peccatum istud se habere debent. Ita, in locis citatis, *Vogler*, *Billuart* et multi alii.

Quæritur 6º an testis restituere teneatur, quando veritatem in iudicio non manifestavit, et sic in causa fuit cur damnum illatum non repararetur.

R. 1º. Si per falsam depositionem positive in sententiam influxisset, nulla esset difficultas: omnes fatentur illum ad restitutionem teneri.

R. 2º. Si in iudicium non fuerit appellatus, nulla est adhuc difficultas; nemo enim ex justitia tenetur ultro ad testandum se offerre, quamvis sæpe ex charitate sub peccato mortali ad id teneatur, v. g., si testimonio suo innocentem facile liberare possit.

R. 3º. Si vero legitime sit vocatus, et per fraudes vel fugam iudicium declinet, juxta communioem opinionem, peccat contra justitiam; damnificatus enim jus habet recurrendi ad iudices ut sufficientem obtineat satisfactionem, iudices autem satisfactionem decernere non possunt, nisi veritas per testes manifestetur; testes iudice appellantur: comparare igitur debent: si veritatem manifestent, damnum reparabitur: ergo si illam occultent, aut si non compareant, revera in causa sunt cur damnum non reparetur: ergo ipsis imputabile est. Supponimus malum nimis grave non esse timendum testi vocato; nam mandatum iudicis non obligaret cum tanto incommodo. Ita P. Antoine, Habert, Collet, Theol. Canon., etc., contra Lessium, lib. 2, c. 30, l. 58; Sylvium, q. 70, art. 1, Quæ. 1, con. 5; Vogler, n. 337; Billuart, qui dicunt testem vocatum et non comparantem aut veritatem dicere recusantem, peccare quidem contra charitatem et justitiam legalei, non vero contra justitiam commutativam: unde testis qui vocatus, comparere aut justitiæ satisfacere recusat, ex Cod. Just. Crim. art. 80, ad mulctam damnatur, et nunquam ad restitutionem erga eum in cujus gratiam testificari debuisset.

Quæritur 7º an reus, qui legitime interrogatus crimen suum negavit, teneatur solvere mulctam ad quam certo alioquin fuisset damnatus.

R. Si de damno reali illato, sive per seipsum, sive per servum, sive per animalia, agatur, certum est illum præ-

dictam mulctam solvere teneri, quia tunc illa mulcta non est præcise ad puniendum delictum, sed ad compensandum damnum. At, si culpa esset tantum juridica, solvere non teneretur ante sententiam iudicis. Si vero de pœna proprie dicta agatur, scinduntur theologi: multi illum ad restitutionem teneri negant; nam, inquirunt, de hujusmodi pœna ratioeinandum est sicut de pœna corporali: porro qui pœnam corporalem declinasset, etiam per mendacia, non idcirco eam sibi infligere teneretur: ergo *a pari*, etc. Hæc sententia probabilis est. Alii tamen contendunt quod, in illo casu, reus mulctam solvere deberet; nam legitime interrogatur: recte igitur respondere tenetur: at si recte respondeat, ad mulctam certe damnabitur: ergo si mentiatur, solvere debet id quod per mendacium retinet; mendacium enim istud sit perniciosum vel respectu reipublicæ, si mulcta fisco sit adscribenda, vel respectu privati, si ei solvenda esset.

Quæritur 8º quandonam iudex ipse restituere teneatur, pro damno ab ipso illato vel non impedito.

Judex qui, absque legitima causa, pœnas pecuniarias relaxat, eas fisco vel privatis restituere tenetur; privati enim qui legitime postulant ut aliquis in sui gratiam ad mulctam condemnetur, jus habent ut illæ leges serventur: si autem leges istæ servarentur, mulctam obtinerent: ergo injustus est iudex qui negligit eam præscribere. Eadem ratio militat pro fisco; iudex ex officio leges observare tenetur: si vero, illas non observando, causa est cur damnum inferatur, totum ipsi adscribendum est: ergo. Non censetur autem pœnam sine legitima causa relaxare, quando ea ex prudentia mitigat, præsertim erga pauperes et eos qui minus rei iudicantur; tunc enim intentionem principis rationabiliter præsumptam sequitur.

Judex qui sine legitima causa a tribunali abest, sciens, vel ut probabile prævidere debens, ob suam absentiam injustam ferendam esse sententiam, a restitutione excusari non posse videtur, quia ex officio tenebatur tali ob stare injustitiæ.

Notandum est quod in pluribus contradictoriis senten-

tiis quas modo exposuimus, cum æquales fere sint hinc et inde rationes ac auctoritates, caute admodum præscribenda sit restitutio: sæpe ex parte tantum injungenda, vel transactio consulenda est, vel etiam pœnitens, qui bona fide putat se in tali casu ad restitutionem non teneri, non monendus est, quando scilicet prævidetur motionem futuram esse inutilem. Et aliunde, ex dictis in Tractatu *de Conscientia*, confessarius non habet jus exigendi ut, in materiis controversis, pœnitens opinionem probabilem deserat et tutiorem amplectatur.

§ III.—De iis qui alterum a consecutione alicujus boni impediunt.

Certum est 1° illum ad restitutionem teneri, qui alterum quovis modo, sive metu, sive fraude, sive precibus, sive suasionibus, etc., impedit a consecutione alicujus boni ad quod jus habet, sive in re, et tunc totum restituere debet; sive ad rem, et tunc secundum valorem spei bonum istud consequendi restitutio facienda est: evidenter enim justitia commutativa in illo casu violatur.

Certum est 2° illum ad restitutionem non teneri, qui per actiones etiam illicitas alterum impedit a consecutione alicujus boni quod absque injustitia consequi non poterat, v. g., qui per calumniam effecit ne episcopus indignum sacerdotem constitueret parochum; quamvis enim graviter peccaverit, non solum contra charitatem, sed etiam contra justitiam, quatenus eum calumniatus est, jus tamen illius strictum non læsit sub respectu officii quod indigne ac injuste obtinisset. Et vero, qui per vias injustas maleficium a furto retraheret, v. g., per mendacia, non ideo teneretur compensare luerum quod furando obtinisset, quia jus ad illud non habet: ergo *a pari*, qui, indignum etiam per vias injustas a beneficio retrahit, restituere non tenetur fructus beneficii, sed calumniam revocare debet.

A fortiori, qui indignum a beneficio licitis mediis repellit, ad nullam restitutionem tenetur: contra vero actum virtutis et meritorium peragit.

Qui vi, fraude, mendaciis aut aliis viis iniquis alterum impedit a consecutione boni quod absque injustitia quidem, non tamen absque peccato, obtinere potest, non tenetur ad restitutionem; impossibile est enim ut quis verum habeat jus ad rem quam sine peccato obtinere nequit. Hinc qui mendacio impedit ne mulier per meretricium lucrum faciat, hoc lucrum illi solvere non tenetur. Ita *Vogler*, n. 379 et 382.

Tota igitur nunc quaestio est an, qui alterum impedit a consecutione boni ad quod nullum jus habebat, sed quod legitime consequi poterat, ad restitutionem teneatur.

R. 1°. Si vi, metu, fraude, mendacio aut aliis viis injustis alterum a consecutione hujusmodi boni impenderit, ad restitutionem tenetur. Etenim vis, metus, fraudes, etc., cadere possunt vel in eum qui bonum erat consecuturus, vel in eum a quo bonum illud sperabat: porro in utroque casu existit obligatio restituendi. 1° Si vis, metus aut fraus exerceantur erga eum qui bonum erat consecuturus; nam jus habet ut libertate sua non privetur: at libertate sua aliquo modo privatur, quando per vim, metum vel fraudem a consecutione boni quod legitime consequi posset, privatur. 2° Idem dicendum est, si vis, metus aut fraus exerceantur erga eum a quo bonum sperabat; quamvis enim jus strictum non habeat ad bonum istud, jus habet ut alter artibus injustis a bono sibi concedendo non removeatur.

Hinc qui vi, metu vel fraude impediret ne quis alterum heredem vel legatarium suum institueret, ad restitutionem teneretur. Item qui per hujusmodi vias impedit ne artifex artem suam exercere valeat, ne dignus ad officium vel beneficium promoveatur, etc.

R. 2°. Qui precibus, adhortationibus, blanditiis, suasionibus, etc., aliquem impedit a consecutione boni quod legitime obtinere poterat, non ideo ad restitutionem tenetur, quia jus ejus non violavit, siquidem preces, adhortationes, etc., libertatem non lædunt. Nec obstat quod dominus donare stauisset, quia tale propositum jus non

contulisset tertio; nec quod impediens ex odio egisset, modo injustum non adhibuisset medium. Unde qui superiorem rogavit ut officium lucrativum alteri licet non digniori conferret, ad restitutionem non teneretur erga eum qui forte illud obtinisset. Si tamen, propter metum, reverentiam, timiditatem, etc., preces vel adhortationes libertatem tollerent, tunc restituendi obligatio existeret. Ita, pro variis responsionibus istis, *communissime theologi.*

Juxta multos, qui per actum etiam injustum erga aliquem, impediisset tertium, præter suam intentionem, a consecutione boni quod licite obtinisset, ad restitutionem non teneretur, quia jus strictum tertii non læsisset, v. g.: Petrus injuste occidit Paulum, non tenetur erga Jacobum de dono quod a Paulo certo accepisset; secus, si intentionem habuisset Jacobum per occisionem Pauli bono obtinendo privandi.

Queritur ad quid teneantur illi qui, ut eleemosynas obtineant, fingunt se esse pauperes, ægrotos, claudos, etc., dum revera tales non sunt.

R. Certum est illos ad restitutionem eleemosynarum quas sic extorserunt teneri; illas enim retinere non valent nisi quatenus prudenter judicare possunt talem esse intentionem eorum a quibus eas acceperunt: atqui prudenter judicare non possunt talem esse intentionem eorum a quibus eas acceperunt; multo probabilius est, e contra, erogantes eas non concessisse, nisi sub conditione quod petentes non essent impostores: ergo.

Coll. Andeg. sapienter observat nullam esse obligationem has eleemosynas erogantibus reddendi, quia ipsi formalem habuerunt intentionem dominio suo in gratiam personarum vere pauperum, ægrotorum, etc., sese exuendi: restitutio igitur facienda est hujusmodi personis, scilicet pauperibus, ægrotis, etc.

Præterea, falsi illi pauperes veris pauperibus damnum intulerunt, quia divites tantas singulis non præstant eleemosynas quantas præstarent, si ficti pauperes inter veros non existerent: ergo vere pauperibus restituere debent.

Propter eandem rationem, juvenes qui pensiones gratuita pauperibus destinatas obtinent, dum propriis expensis studere possent, ad restitutionem evidenter tenentur. Item parentes qui infantes suos in xenodochiis publicis collocant, dum eos alere possent, obligationem reparandi damnum incurruunt.

ARTICULUS TERTIUS.

QUANTUM SINGULI DAMNIFICANTES ET IN QUO ORDINE RESTITUERE DEBEANT.

Certum est 1° eum qui rem alienam apud se detinet vel illius pretium, aut eam in proprios usus consumpsit, ita ut inde ditior factus fuerit, eam integram vel ejus valorem reddere teneri; res enim semper clamat domino et illi reddenda est.

Certum est 2° eos qui eodem modo damno alteri inferendo cooperati sunt, illud reparare æqualiter teneri, v. g., si, ad comburendam domum mille aureorum, decem eodem modo concurrerunt, singuli ad centum tenentur: *hoc patet.*

Certum est 3° quod, si plures ad inferendum damnum seorsim et absque conspiratione mutua concurrerint, singuli ad partem cooperationi suæ respondentem solummodo teneantur; nullus enim fuit causa efficax totius damni. Hinc, si vinea secus viam sit posita, et viatoris unus post alium eam depopulati sint, unusquisque tenetur tantum ad partem quam abstulit. *Hæc ab omnibus admittuntur.*

At si plures mutua conspiratione simul ad damnum inferendum concurrerint, unusquisque, cæteris deficientibus aut restituere nolentibus, teneturne totum damnum reparare? Quæstio hæc maximi momenti quotidianæ est praxis. Ad eam solvendam

R. Vel unusquisque posuit actionem injustam per se ad inferendum damnum sufficientem, v. g., in homicidio, tres lethaliter hominem percusserunt: vel ita quisque concurrat, ut, deficiente ipsius concursu, damnum non

fuisset illatum; exempli gratia, duo apportaverunt rem furatam quam unus auferre non potuisset: vel concursus illius minime fuit ad damnum inferendum necessarius, id est, etiamsi non concurrisset, damnum nihilominus illatum fuisset.

In primo et in secundo casu, certum est, apud omnes, singulos cooperatores teneri in solidum pro aliis ad totum reparandum; ille enim ad totum tenetur cui totum imputabile est: atqui in primo et secundo casu, totum damnum unicuique cooperanti imputabile est, siquidem in totum ut causa efficax positive influit: ergo.

Si autem concursus omnium cooperantium non fuerit ad damnum necessarius, v. g., si tribus ad trabem auferendam paratis et sufficientibus, quartus superveniat, aliis se jungat et cum illis trabem æqualiter ferat, tenebiturne in solidum pro aliis ad totum restituendum? Hic major est difficultas. Scinduntur theologi: multi affirmant singulos ad totum pro aliis in solidum teneri, alii vero negant.

Prima sententia. Qui affirmant, his præcipue nituntur rationibus: 1° si unusquisque in totum damnum influxerit, totum tenebitur resarcire; nam totum erit ipsi saltem aliquo modo imputabile: at unusquisque cooperans in totum influxit damnum; quamvis enim absque ipsius concursu damnum fuisset illatum, nihilominus illud conjunctum cum aliis intulit, et revera in totum sicut et alii positive influxit: ergo totum ipsi imputabile est, ac proinde totum, deficientibus aliis, reparare debet. 2° Si unusquisque cooperator ad totum non teneretur, quando illius concursus non fuit necessarius, inde sequeretur cum qui damnum passus est, perfectam ab unoquoque exigere non posse reparationem, præcise quia in tali fuisset numero, v. g.: quatuor absolute erant necessarii, quatuor tantum fuerunt, unusquisque ad totum tenetur in solidum; si vero quinque fuissent, nullus ad totum teneretur: illud autem est ridiculum simul et absurdum: ergo. 3° Ea semper fuit tribunalium civilium praxis, ut, defectu aliorum, unusquisque ad totius damni reparationem condemnaretur. Ergo. Pro hac opinione citantur apud *Vogler*,

n. 343, *Sotus, Rebellius, Medina, Covarruvias, Navarrus, Vasquez, Dicastillus, Tannerus, etc.*

Secunda sententia. Qui negant singulos malefactores hoc in casu ad totum teneri, his nituntur argumentis: 1° si unusquisque totum reparare teneretur, inde concludendum esset quemlibet militem exercitus, qui junctis viribus gravissimum intulisset damnum, totum pro aliis in solidum reparare teneri; sed illud videtur absurdum; 2° qui homini nequam ad furandum paratissimo novum suggessisset motivum, quod seorsim sumptum contemneretur, licet spectatis omnibus circumstantiis, quemdam debilissimum addat stimulum, ad totum restituendum obligandus esset; porro illud nimis durum apparet; 3° obligatio reparandi damnum ex actione damnificativa oritur; itaque restitutionis mensura deduci debet ex gradu influxus causæ in damnum quod inferitur: at, in casu proposito, influxus causæ non est efficax, nisi in partem damni, siquidem unusquisque damnificator seorsim sumptus ad damnum inferendum inutilis est: ergo. Ita, apud *Vogler*, eodem numero, *S. Thomas, S. Antoninus, Paludanus, Richard, Angelus, Gabriel, Adrianus, Sylvester, Tamburinus, Sporer, Gomaz, etc.* Ita etiam card. *de Lugo*, d. 19, n. 80, et plures alii.

Utraque opinio gravibus nititur momentis. Prior tamen communius tenetur et docetur, sed in praxi difficillime admitti potest, quia diversi cooperatores ad damnum persuaderi non possunt se, defectu aliorum, ad totum strictissime teneri.

Quæritur quo ordine damnificantes, qui ad damnum reparandum tenentur in solidum, illud reparare debeant.

R. 1°. Si eodem modo et æqualiter concurrerint, æqualiter restituere debent, *ut jam diximus*: si vero inæqualiter, licet eodem modo concurrerint, unusquisque tenetur ratione partis quam habuisset si præda fuisset distributa, seu potius, secundum gradum sui influxus in damnum. Naturalis æquitas hoc evidenter dictat. Gradus influxus ex prudentum judicio pensari debet. Ita, post card. *de Lugo, Vogler*, n. 361.

Si autem unus ex cooperantibus totum restituerit, cæteri ad nihil tenentur erga personam quæ damnum passa est, restituere vero debent ei qui primus damnum reparavit; nam si primus non restituisset, singuli pro parte sua stricte tenerentur; obligatio eorum non fuit extincta per dilationem in illa implenda: qui primus restituit, totum solvere debuit, quia alii partem suam injuste volebant aut non poterant reddere: ergo pro ipsis satisfacit, ac proinde ipsi erga eum tunc tenentur. Unde, si quatuor damnum duodecim millium francorum alteri ex mutua conspiratione æqualiter intulerint, et unus, deficientibus aliis, totum restituerit, unusquisque ex tribus aliis ad tria millia erga ipsum tenebitur: si unus tantum ex tribus velit aut possit restituere, ad sex millia erga primum tenebitur, nam, ex hypothesis, æqualiter, defectu aliorum, ad totum damnum tenentur. Ita expresse card. *de Lugo*, d. 19, n. 118.

R. 2°. Si non solum æqualiter, sed diverso modo concurrerint, v. g., unus per mandatum, alter per consilium, etc., hoc ordine restituere tenentur: 1° qui rem accepit, illam reddere tenetur; res namque clamat domino. Si rem in mala fide consumpserit, ad totum primus tenetur, etiamsi ditior inde factus non fuerit; rem enim in mala fide detinendo, vel consumendo, novam erga dominum commisit injustitiam a qua per solam restitutionem liberari potest. Secus dicendum foret, si rem furtivam in bona fide consumpsisset; tunc enim ad id solum teneretur ex quo factus esset ditior.

2° Illo deficiente, jubens seu mandans ad totum tenetur; ille enim ad totum tenetur cui totum imputandum est: atqui totum damnum jubenti imputandum est, cum exsequentem efficaciter ad actum moveat; jubet ut proprio suo nomine, in sui gratiam, ad oblectamentum suum, damnum inferatur: totum ergo tribuendum est illi, ac proinde non nisi ridicule partem restitutionis ab aliis exigeret.

Nomine jubentis intelligendus est ille qui vi, metu, minis, fraude, precibus, consiliis, aut aliis mediis aliquem

efficaciter movet ad damnum in sui gratiam alteri inferendum; hæc enim omnia mandato æquivalent, et qui exsequentem sic movet, revera totius damni est causa efficax et principalis. Qui hujusmodi mediis mandantem efficaciter ad mandandum excitat, ipse primario ad totum tenetur: talis est princeps qui ducibus exercitus mandat ut per milites suos damnum inferendum jubeant. *Est sententia communis.*

3° Post mandantem, exsequens ad totum tenetur, et ipso restituente, ad nihil cæteri cooperantes tenentur. *Est adhuc sententia communis.* Ille namque ad totum ante cæteros tenetur, cui revera totum damnum tribuendum est: atqui totum damnum tribuendum est exsequenti; vel enim proprio nomine agit, vel auctoritate et nomine mandantis: si prius, nulla est difficultas; si posterius, plures quidem dubitant, quia secundarius est agens; communius tamen et probabilius docetur totum ipsi tribuendum esse; licet enim secundarius sit respectu mandantis, reipsa principalis est respectu cæterorum qui sunt causæ tantum accessoriæ et secundariæ, quia mediate damnum inferunt, ipse vero solus immediate; cæteræ causæ ipsius arbitrio subordinantur, solus ipse ad injustam damnificationem libere se determinat: ergo.

Id autem intelligendum est de exsequente, qui suo nomine vel mandantis auctoritate agit; nam si plures simul consilium inferendi damnum iniissent, et unus nomine omnium illud inferret, ignem, v. g., ad incendium accenderet, non teneretur ante alios; omnes vero æqualiter et in solidum eandem haberent obligationem. *Ita communiter theologo.*

4° Post rei aut ejus valoris detentorem, post mandantem et exsequentem, cæteri positive cooperantes alii ante alios non tenentur; non agunt enim alii ab aliis dependenter, nulla inter illos est subordinatio: consulens non agit per consentientem, nec consentiens per palponem aut per receptantem: nulli ergo totum damnum primario imputari potest. Ergo. *Ita nunc communissime theologo, contra Bonacinam et quosdam alios.*

5° Causæ negativæ ad restitutionem non tenentur, nisi omnibus causis positivis deficientibus; non influunt enim positive in damnum, sed illud simpliciter non impediunt, cum ex officio illud impedire deberent. Porro recta ratio et naturalis æquitas exigunt ut, qui positive damnum intulerunt, illud ante non impediens resarcire teneantur; quis enim risum cohibere posset, si alium audiret alteri serio dicentem: *Redde mihi partem restitutionis quam feci, quia damnum inferentem me vidisti et non impedivisti?* Ergo.

Inter causas negativas, scilicet mutum, non obstantem et non manifestantem, nullus existere videtur ordo, ita ut mutus, v. g., ante non obstantem, non obstans ante non manifestantem teneatur: *est sententia communissima*. Attamen fieri potest ut quis primario teneatur verbis aut actibus obstare, vel reum manifestare, et tunc ante alios restituere tenetur: sic custos specialis alicujus rei, secundum multos theologos, et probabilius, tenetur ante custodem generalem, cujus officium est invigilare ut speciales custodes munere recte fungantur.

Sequitur ex dictis quod, si ille qui primario ante omnes ad restitutionem obligatur restituerit, ad nihil omnino teneantur cæteri; item si condonatio ipsi facta fuerit. E contra si ille qui secundario tantum obligatur restituerit, vel condonationem obtinuerit, qui post ipsum veniunt manent liberi: qui vero ante ipsum restituere debuissent, totum ei refundere tenentur. Unde si proprietarius rei ablatae eam detinenti condonet, mandans, exsequens omnesque alii, eo ipso, ab omni obligatione restituendi solvuntur: si autem specialiter debitum exsequenti remittat, qui rem habet nihilominus eam reddere tenetur, et, illius defectu, mandans obligatur. Ita pro his responsionibus generaliter theologi.

QUÆSTIO TERTIA.

Cui sit facienda restitutio.

Notandum est inter bona restituenda alia dari posse certa et alia incerta. Bona certa sunt ea quorum legitimus

dominus cognoscitur. Bona incerta ea sunt quorum legitimus dominus non cognoscitur. Fieri potest ut juste vel injuste sint acquisita: juste quidem, si legitimo contractu vel bona fide sint accepta, v. g., si quis ab ignoto mercatore decem ulnas panni acceperit pro quinque quarum solvit pretium; injuste vero, si furto, usuris vel similibus viis hæc obtinuerit: quibus expositis, præsentis quæstioni per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Bona certa legitimo domino ordinarie reddenda sunt, vel ei qui in illius jura successit.

Prob. Restitutio eo facienda est modo quo reparetur injuria alteri per violationem juris ejus illata: atqui restitutio eo modo non fieret, si bona certa legitimo eorum domino non redderentur, vel ei qui in illius jura successit, ut satis patet: ergo. Attamen res furata apud commodatarium, opificem vel depositarium, eis et non domino reddi debet, et ratio hujus decisionis facile concipitur; si enim iis non redderetur, grave damnum inferri posset illorum famæ et fidei in ipsis habitæ. Aliunde, ipsimet ablationis momento, verum jus ad rem apud se tenendam habent.

Diximus 1° *ordinarie*; nam si quis ita restituere non posset quin periculum vite aut alterius gravis damni incurreret, ad id non teneretur, *ut infra dicemus*.

Diximus 2° *vel ei qui in illius jura successit*; cum enim dominus jus habeat strictum in hujusmodi bona, pertinent ad causam ab ipso habentes. Unde post mortem domini restitutio facienda est hæredibus ejus, vel legatariis, si per testamentum de omnibus bonis suis disposuerit. Si vero nullos habeat hæredes, bona ejus ut derelicta habentur, et, juxta Cod. civ. art. 239, ad gubernium pertinent,

Quæritur an quis restituere possit creditori sui creditoris.

R. Qui creditori sui creditoris restituit, aliquando pec-

5° Causæ negativæ ad restitutionem non tenentur, nisi omnibus causis positivis deficientibus; non influunt enim positive in damnum, sed illud simpliciter non impediunt, cum ex officio illud impedire deberent. Porro recta ratio et naturalis æquitas exigunt ut, qui positive damnum intulerunt, illud ante non impediens resarcire teneantur; quis enim risum cohibere posset, si alium audiret alteri serio dicentem: *Redde mihi partem restitutionis quam feci, quia damnum inferentem me vidisti et non impedivisti?* Ergo.

Inter causas negativas, scilicet mutum, non obstantem et non manifestantem, nullus existere videtur ordo, ita ut mutus, v. g., ante non obstantem, non obstans ante non manifestantem teneatur: *est sententia communissima*. Attamen fieri potest ut quis primario teneatur verbis aut actibus obstare, vel reum manifestare, et tunc ante alios restituere tenetur: sic custos specialis alicujus rei, secundum multos theologos, et probabilius, tenetur ante custodem generalem, cujus officium est invigilare ut speciales custodes munere recte fungantur.

Sequitur ex dictis quod, si ille qui primario ante omnes ad restitutionem obligatur restituerit, ad nihil omnino teneantur cæteri; item si condonatio ipsi facta fuerit. E contra si ille qui secundario tantum obligatur restituerit, vel condonationem obtinuerit, qui post ipsum veniunt manent liberi: qui vero ante ipsum restituere debuissent, totum ei refundere tenentur. Unde si proprietarius rei ablatae eam detinenti condonet, mandans, exsequens omnesque alii, eo ipso, ab omni obligatione restituendi solvuntur: si autem specialiter debitum exsequenti remittat, qui rem habet nihilominus eam reddere tenetur, et, illius defectu, mandans obligatur. Ita pro his responsionibus generaliter theologi.

QUÆSTIO TERTIA.

Cui sit facienda restitutio.

Notandum est inter bona restituenda alia dari posse certa et alia incerta. Bona certa sunt ea quorum legitimus

dominus cognoscitur. Bona incerta ea sunt quorum legitimus dominus non cognoscitur. Fieri potest ut juste vel injuste sint acquisita: juste quidem, si legitimo contractu vel bona fide sint accepta, v. g., si quis ab ignoto mercatore decem ulnas panni acceperit pro quinque quarum solvit pretium; injuste vero, si furto, usuris vel similibus viis hæc obtinuerit: quibus expositis, præsentis quæstioni per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Bona certa legitimo domino ordinarie reddenda sunt, vel ei qui in illius jura successit.

Prob. Restitutio eo facienda est modo quo reparetur injuria alteri per violationem juris ejus illata: atqui restitutio eo modo non fieret, si bona certa legitimo eorum domino non redderentur, vel ei qui in illius jura successit, ut satis patet: ergo. Attamen res furata apud commodatarium, opificem vel depositarium, eis et non domino reddi debet, et ratio hujus decisionis facile concipitur; si enim iis non redderetur, grave damnum inferri posset illorum famæ et fidei in ipsis habitæ. Aliunde, ipsimet ablationis momento, verum jus ad rem apud se tenendam habent.

Diximus 1° *ordinarie*; nam si quis ita restituere non posset quin periculum vite aut alterius gravis damni incurreret, ad id non teneretur, *ut infra dicemus.*

Diximus 2° *vel ei qui in illius jura successit*; cum enim dominus jus habeat strictum in hujusmodi bona, pertinent ad causam ab ipso habentes. Unde post mortem domini restitutio facienda est hæredibus ejus, vel legatariis, si per testamentum de omnibus bonis suis disposuerit. Si vero nullos habeat hæredes, bona ejus ut derelicta habentur, et, juxta Cod. civ. art. 239, ad gubernium pertinent,

Quæritur an quis restituere possit creditori sui creditoris.

R. Qui creditori sui creditoris restituit, aliquando pec-

cat et quidem graviter, nempe si absque ulla legitima causa et invito creditore suo ita se gerat : attamen de novo restituere non tenetur, modo debitum sui creditoris imminuat pro quantitate restitutionis quæ ipsi facienda erat; nam, secluso omni damno aliunde proveniente, jus strictum ejus non violat; imo fieri potest ut non peccet, si videlicet ipsius creditor debitum suum creditori injuste deneget; tunc enim opus charitatis erga creditorem sui creditoris, absque ejus detrimento, exerceat.

PROPOSITIO SECUNDA.

Bona incerta juste acquisita, post adhibitam diligentiam ad dominum inveniendum requisitam, haberi possunt ut res inventæ, quarum dominus non detegitur.

Prob. Res inventæ illæ sunt quæ, ab aliquo nolente perditæ, sine injustitia formali possidentur, et verum habent dominum : atqui bona incerta juste acquisita, absque formali injustitia possidentur et verum habent dominum : sub illo respectu sunt ergo sicut res inventæ. Porro res inventæ reddi debent domino, si inveniatur; si vero, adhibita sufficienti diligentia, dominus non inveniatur, in pias causas impendi debent, juxta communissimam theologorum opinionem : ergo pariter bona incerta reddi debent domino, si inveniri possit; si autem inveniri nequeat, impendi debent in pias causas. *Ita generatim theologo.*

Nos semper consuleremus, ut tutius, illa xenodochio, seminario vel alicui ecclesiæ tradere cum onere ea reddendi, si dominus compareat.

PROPOSITIO TERTIA.

Bona incerta injuste acquisita, quorum dominus inveniri non potest, in pias causas distribuenda sunt.

Prob. Bona hæc tractari debent secundum voluntatem domini rationabiliter præsumptam : at voluntas domini rationabiliter præsumpta non est quod possessor malæ fidei

ea retineat. Præterea nemini sua fraus patrocinari debet : attamen fraus possessori malæ fidei patrocineretur, si bona sic injuste acquisita retinere posset : ergo in pias causas id omne impendere tenetur quod domino, si inveniretur, restituere deberet, scilicet rem ipsam si exstat, ejus valorem si non exstat, ejus fructus quos percepit, fructus quos non percepit, sed quos dominus percepisset; item pretium damni quod dominus ex ablatione et retentione injusta rei suæ passus est.

Si autem bona prædicta sint tantum incerta *secundum quid*, id est, si dominus illorum modo solum confuso cognoscatur, meliori quo fieri potest medio domino reddi debent : *hoc patet evidenter.* Hinc si damnum uni ex duobus vel pluribus certo fuerit illatum, et, facta diligenti inquisitione, determinari non possit cui in particulari revera fuerit illatum, res omnibus in communi tradenda est, vel pretium ejus solvendum, ut inter illos dividatur, vel per sortem determinari oportet ad quem pertinere debeat. Si vero propter periculum infamiæ aut aliud incommodum res dividenda sic tradi nequeat, ipse possessor, ex judicio viri prudentis, eam omnibus distribuet secundum proportionem convenientem.

Si damnum alicui communitati sit illatum, non pauperibus, sed ipsi communitati restitutio facienda est. Unde qui ex redditibus civitatis summam subtrahit, ipsi civitati eam reddere tenetur. Si particularibus alicujus communitatis damnificator nocuerit, ut fit in bello injusto, in agrorum depradatione, in venditionibus, quando nempe mercatores, caupones, pistores et similes passim defraudant, adulteratas merces pro integris vendunt, falsis ponderibus, injustis mensuris utuntur, etc., et in individuo cognoscere non possunt cui damnum intulerint, non adhuc pauperibus, seu ipsis personis læsis, quantum possibile est, restituere debent, v. g., per tempus plus minusve longum pretium minuendo vel mensuras augendo. At si omnibus prudenter perpensis, revera eis restituere non valeant, pauperibus locorum id omne reddere tenentur quod dominis refundere deberent, si apparerent.

Quæritur 1° quid facere teneatur debitor, si bona ipsius non sufficiant ut omnibus creditoribus suis debita solvat.

Notandum est inter creditores, alios esse privilegiatos et alios non privilegiatos. Privilegiati sunt ei qui, ex natura crediti sui, omnibus aliis præferri debent. *Cod. civ. art. 2095.* Privilegia autem eorum sunt fundata vel in omnibus vel in quibusdam tantum bonis mobilibus, vel in bonis immobilibus tantum, vel in bonis mobilibus et immobilibus. *Art. 2099.*

Quibus notatis, res aliena, si adhuc existat, legitimo ejus domino reddi debet, quia, cum ad possessorem non pertineat, in solutionem debitorum ejus dari non potest. Itaque, si dominus inveniri possit, ei statim remittenda est; si inveniri nequeat, in pias causas impendi debet.

Si vero res ipsa aliena non existat, vel inter creditores nulli sunt privilegiati, vel quidam sunt privilegiati: si prius, debitor tenetur dividere bona sua inter omnes creditores secundum proportionem debitorum; cum enim omnibus æqualiter sit obstrictus, iniquum foret omnia uni et aliis nihil solvere. Ergo.

Si vero creditores privilegiati existant, aliis secundum ordinem privilegiorum præferri debent.

1° Autem omnia solvi debent, et quidem ex omnibus bonis mobilibus, impensæ judiciales, impensæ pro funere et pro ultimo morbo illius cujus hæreditas distribuitur, ut stipendia medicorum, chirurgorum, pharmacopolarum, et alia pro ultimo morbo debita æqualiter inter eos quibus solvenda sunt; stipendia domesticorum pro anno nuper claso et anno corrente; debita pro cibis a sex mensibus minutatim emptis. *Cod. civ. art. 2101.*

2° Nonnulla sunt privilegia in quibusdam bonis mobilibus specialiter fundata: sic proprietarius domus vel prædii rustici jus privilegiatum habet, pro locationis pretio, in fructus anni currentis, in valorem omnium mobilium quibus domus vel prædium sit instructum; in eadem bona jus privilegiatum habet pro reparationibus quæ dicuntur *locatives*, id est, quæ a locatario seu conduc-

tore fieri debent: illæ reparationes determinantur in Codice civili, art. 1754.

Attamen debita pro seminibus, pro labore ad fructus anni currentis colligendos, ex pretio messis solvi debent, sicut et debita pro instrumentis ex eorundem instrumentorum pretio exhiberi debent, etiam ante locationis pretium. *Cod. civ. art. 2192.*

Privilegium etiam habent creditores in pignus quod detinent pro summa sibi debita in cujus assecurationem fuit traditum, in rem conservatam pro impensis quas ad illam conservandam fecerunt, in bona mobilia quæ vendiderunt et tradiderunt, pro eorundem pretio obtinendo; imo venditor repetere potest bona quæ tradidit, si adhuc apud emptorem existant, eorumque revenditionem impedire, modo repetitio intra octo dies a tempore traditionis fiat, et bona in eodem sint statu ac fuerunt tradita. *Eodem art. n. 2 et 4.*

Ex hac dispositione, definita videtur gravis quæ olim inter theologos movebatur controversia, scilicet utrum res vendita et non soluta reddi debeat venditori præ aliis creditoribus. Omnes quidem fatebantur reddendam non esse venditori, sed inter creditores dividendam esse, si pretium ejus fuisset assecuratum per fidejussorem aut pignus, quia tunc in emptoris dominium absolute transierat: at, si pretium non fuisset assecuratum nisi per promissionem, multi adhuc communius et probabilius contendebant venditorem aliis creditoribus non esse præferendum; nam, venditione perfecta, res in emptoris dominium transit: non magis ergo, aiebant, ad venditorem quam ad alios creditores pertinet. Nunc autem, ex lege positiva, res intra octo dies tantum repeti quidem potest; sed solutio pretii ejus semper est privilegiata, dummodo res apud emptorem adhuc existat. *Art. 2102, n. 4.*

Caupones privilegium habent in bona viatorum apud se deposita, pro cibis et potibus traditis et non solutis; vectores (*voituriers*), in res quas transvehunt pro sumptibus ad transvectionem necessariis et debitis. Item si publici functionarii res sibi commissas male tractent, gubernium

semper privilegium habet in summas eorum in cautionem traditas (*cautionnement*).

3° In bona immobilia privilegium habent : 1° venditor pro solutione pretii ejusdem boni, et, si plures factæ sint successive venditiones absque ulla solutione : prima ante secundam, secunda ante tertiam solvi debet et sic deinceps; *Cod. civ. art. 2103*; 2° qui pecunias tradiderunt ad bonum istud acquirendum, modo actu mutui et venditoris chirographo, gallice dicto *quittance*, constet hanc summam ad talem emptionem esse petitam, ac revera solutionem ex ea factam fuisse; 3° cohæredes in bona successionis pro solutione portionum quæ ipsis ab aliis hæredibus refundi debent; 4° architecti, cæmentarii et alii operarii in ædificia et alia opera pro mercede laboris, et pretio sibi promisso ac debito : qui pecuniam mutuo dederunt, ut ex illa merces operarii solveretur, idem ac ipsi operarii habent privilegium. 5° Post omnes privilegiatos istos, veniunt hypothecarii, ut aiunt : qui enim habent hypothecam, eo ipso privilegium habent inter creditores ejusdem debitoris, a die inscriptionis. *Cod. civ. art. 2134*.

Quæritur 2° quis servandus sit ordo inter creditores ex delicto et creditores ex contractu.

R. Circa hanc quæstionem triplex est sententia : quidam voluat creditores ex delicto præferendos esse, quia debitores in eo casu ex duplici titulo ad restitutionem tenentur, nempe ex justitia et ex injuria. Alii contendunt creditores ex contractu anteposendos esse, nam, inquiunt, hujusmodi debita ex justitia et ex fidelitatis titulo debentur. Ita *Natalis Alexander et Collator Parisiensis*. Nunc autem communior opinio tenet nullum inter illos creditores instituendum esse ordinem. Sic *Lessius*, l. 2, c. 15, n. 16; *Collator Andegavensis*, *Vogler*, n. 448; *Billuart*, etc. Etenim stricta existit obligatio restituendi, quando justitia commutativa fuit violata : atqui non minus violatur justitia commutativa si debitum ex contractu non solvatur, quam si debitum ex delicto retineretur, et vicissim : ergo jure naturali nullus existit ordo prælationis : nullus pariter jure positivo fundatur, siquidem lex de tali ordine non

loquitur et iudices contrariam dispositionem sequuntur.

Quæritur 3° utrum creditores certi incertis præferri debeant.

R. Duplici modo creditores possunt esse incerti : vel enim dubitatur an aliquid debeatur, nec ne; vel certum est aliquid esse debitum, sed ignoratur ad quem pertineat. In priori casu communiter admittunt theologi creditores certos anteposendos esse; rationi enim et æquitati conforme esse videtur creditorem certum potius indemnem servari quam illum cui forte nihil debetur : attamen probabile est aliquid creditori incerto pro ratione dubii tribuendum esse. Ita *Billuart* et cum illo plures alii.

In posteriori casu valde scinduntur theologi. Probabilius videtur creditores certos incertis minime præferendos esse : ideo enim præferri deberent, quia debita hujusmodi incerta solvi non possunt ipsis dominis quibus debentur, sed pauperibus qui jus strictum non habent : atqui hæc ratio non probat creditores certos anteposendos esse : nam dominus ignotus semper jus suum et quidem certum habet, ut supponitur : ergo ipsius portio aliis absque ejus consensu dari non potest. Et vero, si mitteret personam quæ nomine ejus debita peteret, illi solvenda essent : at, juxta omnes theologos, pauperes representant personam creditorum qui inveniri nequeunt : ergo. Ita *Billuart* et plures cum illo, contra *Lessium*, card. *de Lugo*, *Vogler*, n. 441, et multos alios.

Excipiendum esse videtur si debitor grave timeret incommodum vel pro seipso, vel pro creditore certo, ex hypothesi quod illum creditori incerto non anteponeret. Tunc enim præsumi potest bona creditoris incerti voluntas.

Quæritur 4° utrum, cæteris paribus, creditores pauperes divitibus anteferri debeant.

R. Ex communissima recentiorum opinione, contra non paucos antiquiores, pauperes, nisi in extrema sint necessitate, præferri non possunt; nam ubi de justitia commutativa agitur, omnes, sive pauperes, sive divites, sunt æquales. Ergo.

Diximus nisi in extrema sint necessitate; nam in eo casu tam alii creditores quam ipse debitor illis succurrere teneantur.

Quæritur 5° an quæ debita sunt titulo oneroso prius solvere oporteat quam ea quæ titulo gratuito debentur.

R. Affirmative: est sententia communis. Etenim vel promissio, e qua debitum titulo gratuito oritur, ab illo facta est qui jam impar erat ad solvenda debita quibus tenebatur; vel ab eo qui tunc impar non erat. Si prius manifestum est promissionem non obligare; nemo enim valide mihi promittere aut dare potest gratuito quod aliis stricte debet; imo, qui ab huiusmodi homine aliquid gratis etiam in bona fide accepisset, illud restituere teneretur, quia donatio essentialiter est nulla. Si posterius, id est, tempore promissionis impar non erat donator ad debita quibus tenebatur solvenda, debita onerosa adhuc præferri debent; nam in omni promissione gratuita hæc semper includitur conditio, rebus in eodem statu remanentibus: Si, solutis stricte debitis, aliquid mihi supersit. Ergo. Si, post gratuitam promissionem de futuro, onerosa contraherentur debita, iterum præferri deberent; res enim promissa et nondum tradita aliis valide transferri potest. Si vero post donationem de præsentis factam et acceptatam constituerentur debita, postponerentur, quia res vel summa legitime donata, in donatarii dominium per acceptationem transiit: ergo nec titulo gratuito, nec titulo oneroso valide postea ad alios transmitti potest a donatore.

Quæritur 6° utrum debitor, ad debita sua jam impar, tuta conscientia et absque injustitia integrum debitum uni solvere possit.

R. Integrum debitum potest et debet creditori privilegiato solvere, siquidem omnibus præferendus est. Sed uni e non privilegiatis vel ex æquo privilegiatis totum proprio nutu solvere non potest; nam erga omnes eodem modo tenetur: omnibus igitur, juxta legitimam proportionem, bona sua distribuere debet. Ita generaliter theologi.

At si creditor non privilegiatus prior petat, debitor potestne totum ei solvere?

R. Si juridice petat, totum post sententiam judicis solvere debet, et creditor totum retinere potest; quia legitima judicis sententia vim privilegii confert: si autem privatim et occulte petat creditor, multo major est difficultas. Non pauci graves theologi, ut Lessius, l. 2, cap. 15; Sylvius, q. 62, art. 8, con. 8, et Billuart, censent solutionem integri debiti faciendam esse, et creditorem non peccare, quia jus suum prosequitur; sed probabilius alii cum cardinali de Lugo, d. 20, n. 176, tenent creditorem integram hanc solutionem petere non posse, nec debitorem eam concedere; nam, cum omnes creditores æquale jus habeant, iniquum foret unum aliorum detrimento servari indemnem. Id autem multo magis verum est, quando publica bonorum cessio fuit declarata. De illa specialiter dicemus infra.

Minime tandem inquietandos esse arbitramur creditores qui, exorta de fortuna debitoris suspicione, debitum statim repetunt, quia non constat illum ad omnia debita impari esse: itaque jus suum creditores legitime prosequuntur: vigilantia non est prohibita neque vitiosa; ut enim quis integrum debitum petere aut obtentum retinere non posset, evidenter constare necesse foret bona debitoris certo insufficientia esse; intolerabile siquidem esset aliquem jus suum certum prosequi non posse integrum, quia dubitat an bona debitoris ad omnia ejus debita sufficient. Ita ferme Billuart.

QUÆSTIO QUARTA.

Quæ circumstantiæ observandæ sint in restitutione faciendâ.

Sufficienter explicuimus quis ad restitutionem teneatur, cui restitutio faciendâ, quid et quantum restituendum sit: superest ut expendamus quo in loco, quo tempore, et quo modo fieri debeat restitutio. His quæstionibus per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Possessor bonæ fidei rem alienam in eo loco restituere tenetur ubi est, quando avertit non esse suam.

Prob. Possessor bonæ fidei nullum detrimentum propter rem alienam pati tenetur : attamen detrimentum propter rem alienam pateretur, si eam ad dominum propriis expensis remittere deberet : ergo. Itaque dominum admonere debet et querere ab illo quid de re sua fieri velit. Interim eam tuto expensis domini custodiet. *Ita communiter theologi.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Possessor malæ fidei rem alienam propriis expensis eo transferre tenetur ubi dominus eam possideret, si ablata non fuisset

Prob. Possessor malæ fidei omne damnum emergens reparare, ac indemnem dominum reddere tenetur : at damnum emergens non repararet, nec indemnem dominum redderet, si rem ejus ex propriis expensis non transferret ubi tunc eam possideret : ergo. Deducere tamen potest sumptus quos dominus ipse ad rem suam illuc transferendam fecisset.

Si autem sumptus transvectionis duplo, triplo et quadruplo valorem rei excederent, juxta communem sententiam, sufficeret ut pretium rei ad dominum mitteretur ; tunc enim dominus rationabiliter invitus esse non posset in eo quod res sua sibi non redderetur, nisi grave ex illius privatione pateretur damnum.

Ubi vero nec res, nec pretium ejus mitti potest ad dominum absque gravibus hujusmodi sumptibus, tunc si, ex omissione vel dilatione restitutionis, tantum dominus passurus sit damnum quantum debitor in expensis quæ ad restitutionem necessario faciendæ sunt, procul dubio has debitor sustinere tenetur. Si rationabiliter speret fore ut restitutionem postea facere possit, et creditor ex dilatione restitutionis notabile damnum non passurus sit, legitime

potest differre, quia dominus non videtur rationabiliter invitus. *Ita omnes.*

Si nulla spes affulgeat quod in posterum facilius futura sit restitutio, et creditor damnnum saltem notabile ultra debitum non patiatur, multi probabilissime docent dominum rationabiliter exigere non posse ut debitor cum tantis expensis restituat ; itaque juxta illos sufficiet vel restitutionem futuris hæredibus facere, vel rem in pias causas impendere. Ita contra *Pontas* et plures alios *S. Antoninus*, *Lessius*, card. *de Lugo*, *Vogler*, n. 414, *Billuart*, etc.

Notandum est possessorem malæ fidei curare teneri ut res aliena, quam injuste detinet, vel pretium quod restituere debet, ad dominum vel creditorem de facto perveniat, alioquin damnum non repararet. Unde si rem alteri personæ, sive amico, sive servo, sive etiam confessario dedisset, ut legitimo restitueretur domino, et revera illi tradita non fuisset, quacumque ex causa, sive casu fortuito, sive commissi injustitia, ad novam restitutionem, et insuper ad reparandum damnum ex majori dilatione secutum teneretur ; nam in eo casu res injusto possessori perit, et ab obligatione damnum alterius reparandi ipse non liberatur. *Ita omnes theologi.*

Si vero rem personæ a domino designatæ remisisset, ad nihil teneretur, quia ipsi proprietario eam restituisse tunc censetur. *Sic communiter theologi.*

Si quis, ex contractu, rem alienam reddere teneatur, vel inter eos conventum est de loco, vel non : si conventum est, servanda est conventio ; si non fuerit conventum, res reddenda est in loco ubi erat tempore quo contractus fuit initus ; si autem ad illam remittendam quedam faciendæ sint expensæ, a debitore solvendæ sunt, supposito quod res restituenda in ipsius possessione ad utilitatem et bonum ejus remanserit, ut in commodato. Dominus vero solvere debet expensas, si in illius commodum res possessori fuit tradita, ut in deposito. Communibus autem expensis res erit tradenda, si in utriusque gratiam possideatur, ut in locatione. Sic præscribere videtur naturalis æquitas, sicque plures censerunt theologi. Ex communi

tamen et recepto usu in hujus generis contractu, res remitti solet expensis illius ad cuius exigentiam fuit tradita, scilicet locatarii in locatione, etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Qui ad restitutionem tenetur, debet quamprimum moraliter restituere, nisi rationabilis causa illum exuset, atque, si statim non restituat, totum tenebitur reparare damnum ex mora culpabili emergens.

Prob. Præceptum restituendi est negativum, aut saltem præceptum negativum semper continet, nempe præceptum rem alienam non retinendi: atqui præceptum negativum obligat semper et pro semper, et ideo ipsi quamprimum moraliter satisfaciendum est: ergo.

Diximus 1° *quamprimum moraliter*; restituendi enim præceptum obligat quidem statim physice et mathematicè ad deponendum propositum rem alienam detinendi, sed non ita præcise ad realem obligat restitutionem, bene vero quamprimum moraliter, id est, data occasione opportuna et absque culpabili mora; hoc autem ex prudentum æstimatione dijudicandum est.

Diximus 2° *atque, si statim non restituat, totum tenebitur*, etc.; tunc enim illius damni causa est efficax, positiva et injusta. Ergo.

Diximus 3° *ex mora culpabili*: si enim restitutio non sit debita ex delicto, et mora restituendi sit inculpabilis, nulla est obligatio reparandi damnum inde emergens et lucrum cessans; nulla siquidem est culpa theologica, ut supponitur. Si autem restitutio ex delicto facienda sit, stricta erit obligatio compensandi damnum emergens, etsi mora non sit culpabilis, quia illud damnum ex causa injusta provenit.

Si tamen damnum istud extraordinarium esset, nec prævideri potuisset, debitor illud reparare non teneretur, juxta multos doctores, præsertim si creditor facile illum admonere potuisset, et non admonuisset; tunc enim damnum istud casui fortuito vel ipsius creditoris negli-

gentiæ tribuendum foret, non vero debitori. Ita *Yagler*, n. 426.

Nihilominus probabile videtur debitorem illud reparare teneri, quia reipsa causam illius positivam, injustam, theologice culpabilem, ut supponitur, et efficacem posuit, unde damnum istud vere imputabile est restitutionem culpabiliter differenti.

PROPOSITIO QUARTA.

Restitutionem eo modo fieri sufficit quo plene justitiæ violatæ satisfiat.

Prob. In eo consistit restitutio, ut damnificatus in eo statu reponatur in quo esset, si jus ejus violatum non fuisset. Ergo.

Hinc, etsi in ablatione rei alienæ aliquod subortum fuerit scandalum, nihilominus præcepto restituendi satisfiat per occultam rei traditionem, quamvis ex charitate publice reddi deberet.

Pariter non refert an restitutio per ipsum debitorem aut per alium fiat, an advertente aut non advertente domino perficiatur. Attamen si dominus, existimans restitutionem ita factam merum esse donum, aliud simile donaret, munus illud debitor non posset retinere, ut evidens est: imo qui sic restituit ut restitutio ejus tanquam donum gratuitum habeatur, semper contra veritatem peccat, siquidem alterum decipit.

QUESTIO QUINTA.

De causis a restitutione excusantibus.

Aliæ ad tempus tantum a restitutione excusant, et aliæ omnino liberant. De his et illis in duplici articulo dicemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE CAUSIS QUÆ AD TEMPUS A RESTITUTIONE EXCUSANT.

Præter ignorantiam invincibilem, quæ, dum permanet, restitutione excusat, tres sunt aliæ causæ propter quas

tamen et recepto usu in hujus generis contractu, res remitti solet expensis illius ad cujus exigentiam fuit tradita, scilicet locatarii in locatione, etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Qui ad restitutionem tenetur, debet quamprimum moraliter restituere, nisi rationabilis causa illum exuset, atque, si statim non restituat, totum tenebitur reparare damnum ex mora culpabili emergens.

Prob. Præceptum restituendi est negativum, aut saltem præceptum negativum semper continet, nempe præceptum rem alienam non retinendi: atqui præceptum negativum obligat semper et pro semper, et ideo ipsi quamprimum moraliter satisfaciendum est: ergo.

Diximus 1° *quamprimum moraliter*; restituendi enim præceptum obligat quidem statim physice et mathematicè ad deponendum propositum rem alienam detinendi, sed non ita præcise ad realem obligat restitutionem, bene vero quamprimum moraliter, id est, data occasione opportuna et absque culpabili mora; hoc autem ex prudentum æstimatione dijudicandum est.

Diximus 2° *atque, si statim non restituat, totum tenebitur*, etc.; tunc enim illius damni causa est efficax, positiva et injusta. Ergo.

Diximus 3° *ex mora culpabili*: si enim restitutio non sit debita ex delicto, et mora restituendi sit inculpabilis, nulla est obligatio reparandi damnum inde emergens et lucrum cessans; nulla siquidem est culpa theologica, ut supponitur. Si autem restitutio ex delicto facienda sit, stricta erit obligatio compensandi damnum emergens, etsi mora non sit culpabilis, quia illud damnum ex causa injusta provenit.

Si tamen damnum istud extraordinarium esset, nec prævideri potuisset, debitor illud reparare non teneretur, juxta multos doctores, præsertim si creditor facile illum admonere potuisset, et non admonuisset; tunc enim damnum istud casui fortuito vel ipsius creditoris negli-

gentiæ tribuendum foret, non vero debitori. Ita *Yagler*, n. 426.

Nihilominus probabile videtur debitorem illud reparare teneri, quia re ipsa causam illius positivam, injustam, theologice culpabilem, ut supponitur, et efficacem posuit, unde damnum istud vere imputabile est restitutionem culpabiliter differenti.

PROPOSITIO QUARTA.

Restitutionem eo modo fieri sufficit quo plene justitiæ violatæ satisfiat.

Prob. In eo consistit restitutio, ut damnificatus in eo statu reponatur in quo esset, si jus ejus violatum non fuisset. Ergo.

Hinc, etsi in ablatione rei alienæ aliquod subortum fuerit scandalum, nihilominus præcepto restituendi satisfiat per occultam rei traditionem, quamvis ex charitate publice reddi deberet.

Pariter non refert an restitutio per ipsum debitorem aut per alium fiat, an advertente aut non advertente domino perficiatur. Attamen si dominus, existimans restitutionem ita factam merum esse donum, aliud simile donaret, munus illud debitor non posset retinere, ut evidens est: imo qui sic restituit ut restitutio ejus tanquam donum gratuitum habeatur, semper contra veritatem peccat, siquidem alterum decipit.

QUESTIO QUINTA.

De causis a restitutione excusantibus.

Aliæ ad tempus tantum a restitutione excusant, et aliæ omnino liberant. De his et illis in duplici articulo dicemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE CAUSIS QUÆ AD TEMPUS A RESTITUTIONE EXCUSANT.

Præter ignorantiam invincibilem, quæ, dum permanet, restitutione excusat, tres sunt aliæ causæ propter quas

licitum est restitutionem ad tempus differre, videlicet 1° impotentia debitoris, quæ ex inopia ipsius nascitur, vel ex damno quod pateretur; 2° damnum creditoris aut alterius personæ; 3° cessio honorum.

§ I. — De impotentia debitoris.

Duplex distinguitur impotentia restituendi, scilicet impotentia physica et impotentia moralis. Impotentia dicitur physica, quando debitor est in absoluta impossibilitate restituendi, v. g., quia nihil habet unde restituat. Manifestum est hanc impotentiam, quandiu durat, a restitutione excusare.

Impotentia est moralis quando debitor absolute quidem restituere posset, sed non sine magna difficultate; quod duplici modo contingere potest, nempe propter necessitatem presentem, et propter damnum ex restitutione secuturum.

Necessitas autem triplex distinguitur, extrema, gravis et communis. Necessitas extrema est status personæ quæ adeo est indigens, ut periculum vitæ amittendæ incurrat nisi ei subveniatur; necessitas gravis est status personæ quæ ita ægre vivit, ut incurrat periculum in gravem incidendi morbum nisi auxilium ei præbeatur; necessitas communis est status personæ quæ non nisi difficulter et cum magno labore vivit: quibus positis, sit

PROPOSITIO.

Qui restituere non potest, nisi se suosve in extremam vel gravem conjiciat necessitatem, generatim a restitutione tandiu excusatur, quandiu necessitas durat.

Prob. 1° quoad extremam necessitatem; nam in extrema necessitate omnia bona sunt communia, saltem quoad usum, ita ut quilibet possit ad vitam suam conservandam bona alterius subripere; hoc omnes fatentur: a fortiori ea retinere potest.

Prob. 2° quoad gravem necessitatem; licet enim restitutionem differre quando creditor rationabiliter eam exi-

gere non posset: atqui creditor restitutionem rationabiliter exigere non posset, si debitor illam facere non valeret nisi se suosve in gravem conjiciendo necessitatem: ergo. *Sic communiter theologi.*

In necessitate gravi alienum sibi sumere non licet, ut diximus, et qui illud abriperet furaretur. Sed magnum adest discrimen inter summam alienam subripere, et illam jam habitam restituere differre. Septem rationes hujus discriminis assert *Vogler*, n. 477: hic eas require.

Diximus *se suosve*, etc. Per suos, illi intelliguntur qui ipsi arcte conjunguntur, ut pater, mater, uxor, filii, alii ascendentes et descendentes; horum enim propinquitas efficit ut aliquo modo una et eadem sint persona, atque ideo necessitas unius censetur necessitas alterius. Quidam etiam addunt fratres et sorores, et quidem merito, si adhuc in tenera sint ætate et sibi providere nequeant: et probabiliter adhuc si absque sua culpa ad gravem necessitatem fuerint redacti. At si propria culpa in tali angustia seipsum constituerint, tunc eorum indigentia non videtur ratio sufficiens restitutionem differendi.

Diximus etiam *generatim*, quia sunt quædam exceptiones quas in responsis ad sequentes quæstiones indicabimus.

Quæritur 1° utrum necessitas debitoris, sive extrema, sive gravis, a restitutione excuset, si creditor in eadem versetur necessitate.

R. 1°. Si creditor in gravi versetur necessitate, eadem necessitas debitorem a restitutione non excusat; in pari enim necessitate melior esse debet conditio non solum innocentis, sed etiam rei proprietarii: ubi de gravi necessitate agitur, creditor revera est proprietarius rei apud debitorem existentis, siquidem sola extrema necessitas omnia bona facit communia. *Sic doctores.*

R. 2°. Si creditor et debitor simul in extrema necessitate sint constituti, vel extrema creditoris necessitas venit immediate ex rei ipsius ablatione, vel non. In priori casu, rem non licet auferre, et ablata, si tempus adhuc existet, reddenda est; debitor enim tunc in mortem innocentis, po-

sitive et directe influeret; hoc autem non licitum est etiam ad tuendam propriam vitam: ergo, etc. Hinc eripere non licet naufraganti solam qua salvari possit tabulam, nec præ fame morienti auferre unicum quo vivere queat panem, etiam ad vitandam propriam mortem. *Ita omnes.*

At si extrema creditoris necessitas non oriatur immediate ex rei ipsius ablatione, sed ex alia causa, v. g., si quis alterius equum furatus fuerit, ac in communi hostium impetu postea supervenienti, dominus equi capiendus sit nisi equum ad fugiendum habeat, fur teneturne illum reddere si idem periculum incurrat? Hic theologi dissentiunt. Alii dicunt possessorem teneri equum alienum restituere, præsertim si ex delicto illum habeat; nam melior esse debet conditio domini innocentis, et invitus merito foret, si in tali extremitate res sua ipsi non redderetur; negant autem in eo casu omnia bona fieri communia, quia tales sunt circumstantiæ ut non adsit motivum propter quod doctores in eam communitatem bona aliquoties recidere senserunt. *Ita Henno, Pontas, Collet, etc.*

Alii negant obligationem in hoc casu existere rem alienam reddendi; in extrema enim necessitate omnia bona fiunt communia. Ergo stricte dici non potest possessorem detinere rem alienam et eam reddere teneri: non enim influit positive in mortem creditoris, sed simpliciter eam permittit ut vitam suam conservet. Sic *Lessius*, l. 2, c. 16, n. 13; *card. de Lugo*, d. 21, n. 4; *Vogler* eandem sententiam approbare videtur, n. 464.

Cæterum, communiter docetur eum qui rem alienam legitime, v. g., ex contractu, tenet, illam domino in extrema necessitate constituto reddere non obligari, si sit ipse in eadem necessitate, quia vere pro eo tempore jus ad rem tenendam habet.

Quæritur 2º utrum qui in extrema necessitate re aliena usus est, eam postea reddere teneatur.

R. Si res aliena adhuc subsistat, ut equus, v. g., quo usus est ad fugiendos hostes, nulla est difficultas: juxta omnes reddi debet; res enim clamat domino. Si ante extremam necessitatem debitum contraxerit, et restitutionem

legitime distulerit propter extremam necessitatem, ea transacta, ad restitutionem adhuc tenetur; debitum enim contrahendo, actionem personalem in se creditori dedit: hæc autem actio per supervenientem necessitatem non extinguitur: ergo. *Sic omnes theologi.*

Tota igitur difficultas est utrum qui in extrema necessitate rem alienam, v. g., frumentum, consumpsit, illius pretium solvere teneatur.

Probabile videtur illum ad restitutionem non teneri, si, tempore quo rem consumpsit, re et spe, id est, absolute et sub omni respectu, fuerit pauper; in extrema enim necessitate omnia bona fiunt, saltem quoad usum, communia: sed bona, de quibus hic agitur, usu consumuntur: nulla igitur potest esse obligatio ea deinde restituendi, præsertim si non fuerint ablata ante necessitatem, sed in ipsamet necessitate. *Ita communius theologi.*

Si autem debitor non fuerit pauper in spe sicut et in re, id est, si, quamvis actu indigens, alibi bona haberet, vel mox habiturus esset, in extrema necessitate absolute non erat constitutus, sicque res aliena ipsi mutuo data sufficiebat: eam ergo non fecit suam, ac proinde, eam consumendo, rem alienam consumpsit: ergo illius pretium solvere tenetur, nisi tamen ea res fuerit parvi momenti; quo casu omnino data merito censetur. *Ita card. de Lugo*, d. 16, n. 72; *Vogler*, n. 467; *Billuart* et communiter alii.

Qui restitutionem propter gravem necessitatem distulit, eam, transacta necessitate, facere tenetur; *illud patet.*

Quæritur 3º utrum debitor restituere teneatur cum dispendio boni alterius ordinis?

Notandum est quadruplicis generis distingui bona in quibus fieri potest læsio, nempe bona animi, bona corporis, ut vita et membra, bona famæ et bona fortunæ.

Qui in gravi necessitate versatur, restitutionem differre potest, ex dictis, modo creditor eandem fere non experiatur necessitatem: unde qui restituere non potest quin in bonis etiam ejusdem generis patiatur detrimentum longe gravius incommodo quod creditor ex rei suæ priva-

tione experitur, hanc restitutionem legitime potest differre: *a fortiori* ergo non peccaret eam differendo, si restituere non posset absque gravi dispendio boni altioris ordinis, sive respectu sui, sive respectu suorum.

Hinc, qui statim restituere non potest quin famam amittat, quin vitæ periculum incurrat, quin filia ejus præ paupertate prostitutioni ex fragilitate se tradat, a restitutione tunc facienda excusatur.

Attamen si, omnibus perpensis, bona restituenda prudenti judicio majoris aut non multo minoris pretii æstimentur, quam bona superioris ordinis per restitutionem amittenda, restitutio differri non potest; nam æqualitas reponenda id exigit, et alioquin creditor merito invitus esset: unde qui grandem pecuniæ summam furatus est, eam statim restituere tenetur, si leviter tantum timeat ne ut fur habeatur, aut si jam ut fur passim teneatur. *Sic communiter theologi.*

An vero sit obligatio bona superioris per bona inferioris ordinis compensandi, expendemus infra, ubi de homicidio.

Quæritur 4º utrum qui habuit rationem sufficientem ut restitutionem differret, damnum inde emergens reparare teneatur.

R. Vel ad restitutionem tenetur ex delicto, vel absque delicto: si prius, totum damnum emergens reparare tenetur; quamvis enim restitutionem differendo non peccaverit, causam tamen damni voluntarie et injuste posuit: illud ergo reparare debet: si posterius, ad damnum emergens ordinarie non tenetur; si enim ad illud teneretur, vel ratione rei alienæ, vel ratione injustæ damnificationis: atqui neutrum dici potest; non ratione rei alienæ, siquidem res aliena ex restitutionis dilatione pretiosior non evasit; nec ratione injustæ damnificationis, quia nullum admisit peccatum, ut supponitur: ergo. *Sic communiter theologi.*

Diximus ordinarie; nam si restitutionem ad lucrum percipiendum distulisset, etsi non peccavisset, quia, v. g., necessitatem domini ignorasset, damnum emergens reparare deberet; cum alterius enim detrimento ditari non

licet, et rationabiliter dominus invitus esset si damnum, quod occasione alterius lucri patitur, sibi non compensaretur; nam in pari causa melior est conditio creditoris qui jus ad rem suam habet, quam debitoris.

Quæritur 5º utrum qui restituere non potest quin a statu suo cum magno dedecore notabiliter excidat, restitutionem differre possit.

R. Vel statum suum juste acquisivit, vel injuste; si juste illum possideat, totum abjicere non tenetur ut restituat: magistratus, v. g., non tenetur artem mechanicam exercere; hoc enim creditores rationabiliter exigere nequeunt. *Ita censent doctores.* Tenetur tamen minuere, quantum fieri potest, expensas in victu, in vestitu, in famulatu, ut paulatim restituat; imo, si hæc debita, non ex infortunio, sed ex ludis, comessationibus, superfluis expensis contraxerit, et ea solvere non possit nisi a statu acquisito excidat, ab illo tunc excidere tenetur; hoc enim malum sibi imputare debet. *Ita Lessius, Vogler, n. 472, Billuart, etc.*

Si autem statum suum injuste acquisierit, v. g., usuris, concussionibus, rapinis, etc., illum penitus deserere tenetur. *Sic generaliter theologi.* Non enim proprie statum suum abjicit, sed alienum dimittit. Ergo.

§ II. — De damno creditoris vel alterius personæ.

Restitutio duplici modo creditori nociva esse potest, scilicet, si res ipsi eo reddatur tempore quo e manibus ejus eripienda est, vel tempore quo prævidetur ea in sui detrimentum abusus.

PROPOSITIO PRIMA.

Debitor potest, et aliquando ex charitate restitutionem ob damnum domino eventurum differre tenetur.

Prob. 1º. Potest, quia certe, in casu supposito, dominus rationabiliter non est invitus; 2º tenetur ex charitate; nam unusquisque tenetur ex charitate malum proximi, quantum moraliter potest, avertere. Ergo.

Hinc debitor reddere non debet ensem quo prævidet dominum in necem suam abusurum esse; si tamen dominus sub pœna mortis vel mutilationis illum peteret, reddi posset; ob gravem enim causam ponere licet actionem ex se bonam qua alter prævidetur abusurus: atqui redditio ensis in se bona est, et gravis est causa illum remittendi; eum igitur reddere licet: debitor permissive tantum se habet relative ad mortem domini, ut incolumem seipsum conservet. *Ita communissime theologi.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Debitor aliquando tenetur ex justitia restitutionem differre ob damnum alteri personæ eventurum.

Prob. Ille enim contra justitiam peccat, qui positive et injuste ad actionem alteri damnificativam concurret: sed aliquando debitor ad actionem alteri damnificativam positive et injuste concurreret, si rem alienam statim redderet, nempe si ad damnum inferendum manifeste peteret; si enim debitor in illo casu rem suam ad malum inferendum præberet, contra justitiam peccaret: porro non magis rem alienam quam suam concedere potest, quando ad injustitiam petitur; est enim participatio in ipsa injustitia: ergo.

At si grave malum debitori immineat ex denegatione rei alienæ, illam statim reddere potest absque ullo peccato, sive contra justitiam, sive etiam contra charitatem; damnum enim alteri inferendum ipsi imputari nequit, siquidem actionem ex se bonam facit, et rationabilem habet causam eam faciendi; non tenemur enim damnum alterius cum æquali aut fere æquali damno nostro impedire. *Est sententia communis.* Unde ad vitandam mortem imminentem reddere licet gladium domino, illum ad alterum occidendum petenti.

§ III. — De honorum cessione.

Cessio honorum est actus quo debitor, ad debita sua impar, positus, scilicet, in eo statu qui gallicè dicitur *ban-*

queroute, déconfiture, faillite, juxta casus et circumstantias personarum, omnia cedit bona sua creditoribus ut ea inter se dividant. *Cod. civ. art. 1265.*

Dnplex distinguitur bonorum cessio, voluntaria et judiciaria. Voluntaria est illa quam creditores libere acceptant et eos tantum habet effectus de quibus debitor et creditores inter se convenerunt. *Art. 1266 et 1267.*

Cessio autem judiciaria est beneficium quod lex, quacumque contraria non obstante conventionem, debitori bonæ fidei et infelici concedit ut, reliqua bona sua cedens, libertatem conservet, ita ut non possit ante judices citari, in carcerem conjici, vel in illo diutius retineri. *Cod. civ. art. 1268.*

Certum est bonorum cessionem, modo non sit fraudulenta, legitimam esse causam restitutionem differendi; lex eam instituit ab antiquiori tempore, et dici non potest hanc legem esse injustam,

Quæritur 1º utrum voluntaria cessio, in qua creditores cum debitor componunt, et de viginti, v. g., pro centum conveniunt, conscientiam penitus liberet.

R. negative. Ideo enim creditores sic componunt quia plus habere non possunt, nec propterea renuntiare censentur juri quod habent ad perfectam solutionem, si debitor aliquando solvere possit. Unde, si postea debitor pinguiorem obtineat fortunam, ad restitutionem semper tenebitur, donec omnibus suis debitis satisfecerit; ita omnes theologi et ipsa lex expresse, art. 1270; imo tenetur debitor quantum potest laborare, ut creditoribus suis satisfacere queat. Verumtamen, si creditores omnino sponte et libere misero debitori condonassent, ille ad ulteriorem solutionem non teneretur. Sed condonatio ista præsumi non potest, quamvis cessio ex bona fide facta fuerit. *Ita omnes theologi.*

Si cessio fuisset fraudulenta, non liberaret in conscientia ab obligatione creditoribus restituendi, quantum debitori esse possibile, sine dilatione, nisi in casibus supra expositis, neque debitor ille uti posset tuta conscientia privilegio quod lex concedit iis qui cessionem bonorum faciunt; lex enim bonam fidem supponit; *hoc patet.*

Quæritur 2° an qui bona cessurus est, aliquid occulte sibi retinere possit ad honestam sui suorumque sustentationem.

R. Ex bonis legitime acquisitis retinere potest quod sibi et suis stricte necessarium est; licet enim, ex dictis, ob gravem necessitatem restitutionem differre: sed qui retinet tantum quod stricte sibi et suis necessarium est, re ipsa istud reliquum reddere non potest quin se in gravem conjiciat necessitatem: legitime ergo illud retinere potest. Caveat tamen ne coram iudicibus juret se nihil retinuisse; nam tunc perjurii labem contraheret, et aliquid a iudicibus injuste obtineret. Sic *Vogler*, n. 542, et communiter alii.

Raro cum cessore ad quædam bona occultanda concurrere licet, quia semper timendum est ne plus quam legitime potest, retineat.

Diximus *ex bonis legitime acquisitis*; nam bona illegitima dimittenda sunt, juxta quod diximus ubi de statu injuste acquisito, p. 147.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE CAUSIS A RESTITUTIONE OMNINO EXCUSANTIBUS.

Varie sunt cause quæ ab obligatione restituendi omnino excusant; præcipuæ sunt: 1° remissio seu condonatio a creditore facta; 2° compensatio; 3° auctoritas publicæ potestatis.

Certum est tres illas causas omnem obligationem restituendi tollere.

1° *Quidem condonatio*; nam per condonationem dominus transfert dominium rei suæ debitori: nullum igitur ad eam jus retinet. Ut autem donatio obligationem restituendi extinguat, tres requiruntur conditiones, nempe 1^a ut creditor donare valeat, ac proinde perfectum habeat dominium in rem quam remittit; unde pupillus et filius familias remittere non possunt debita bonorum quorum administrationem non habent; 2^a ut persona cui fit remissio non sit inhabilis ad rem accipiendam; 3^a ut remissio fiat sponte, et absque ulla vi vel fraude.

2° *Compensatio*. Duplex distinguitur compensatio, una scilicet proprie dicta, quando ex utraque parte debitum est æquale et ejusdem generis, v. g.: centum pro panno mihi debes, et ego centum pro vino tibi debeo. Certum est hanc compensationem omnino ab obligatione restituendi excusare, si debitum et creditum sint æqualia quoad quantitatem et certitudinem, ac ejusdem insuper sint generis; hæc enim compensatio non est contra jus naturale, siquidem æqualitas utrinque servatur; non est pariter contra jus positivum, cum e contra jus positivum eam inter causas quæ debitum extinguunt annumeret. *Cod. civ. art. 1289 et 1291.*

Altera est compensatio improprie dicta, quæ in eo consistit ut quis rem suam apud alium exstantem propria auctoritate recuperet, vel aliquid apud debitorem suum debito æquivalens subripiat, v. g.: equum meum furatus es, illum apud te exstantem occulte eripio, vel tuum in mei compensationem subripio; summam pecuniæ mihi debes et non solvis, similem summam vel aliquid æquivalens clam a te aufero, etc.

Hæc compensatio ab obligatione restituendi penitus liberat, tum debitorem, tum creditorem qui rem suam vel aliquid credito suo æquivalens ita recuperavit; nulla est enim obligatio restituendi ubi nulla est inæqualitas: at in compensatione hic explicata nulla est inæqualitas: ergo.

Ut tamen sit licita, sex requiruntur conditiones: 1° ut debitum sit certum; nam in dubio melior est conditio possidentis. Tenetur tamen debitor pro ratione dubii aliquid restituere, ut supra ostendimus, p. 135, non peccaret igitur contra justitiam creditor aliquid dubio æquivalens subripiendo: sed valde periculosum est hoc principium in praxi; 2° requiritur ut debitum sit ex justitia; unde pauper cui dives deberet ex charitate eleemosynas erogare, nihil propriis manibus titulo compensationis sumere posset; 3° ut plus non accipiatur quam certo debetur; 4° ut debitum aliter obtineri nequeat, v. g., per petitionem a debitore, per iudicis sententiam, sive quia

desunt probationes, sive quia perierunt testes, aut prævaricantur iudices, sive quia majores timentur discordia; 5° requiritur ut vitentur scandala et periculum ne debitor iterum solvat; 6° denique ut debitor sit in mora culpabili, alioquin jus ejus violaretur. Hæc doctrina ab omnibus theologis moraliter contra quosdam Lovanienses, nunc tenetur. Inter condiciones enumeratas quædam non sunt stricte necessariae ut occulta compensatio sit valida, sed tantum ut sit licita.

Ex conditionibus ad legitimam compensationem requisitis patet 1° famulos, operarios, officiales publicos, nihil occulte subripere posse eo prætextu quod stipendia justo minora accipiant; nam majora hæc stipendia quæ subriperent stricte et certo illis non sunt debita. Unde Innocentius XI hanc damnavit propositionem: « Famuli et » famulae possunt occulte heris suis subripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario » quod acceperunt. »

Excipit tamen quidam theologus casum in quo servus, ad quædam opera conductus, aliis gravaretur operibus, et majus pro iis stipendium non acciperet; quamvis hanc decisionem *Collet* non admittat, et difficile nos ipsi eam in praxi admitteremus, forsitan ad restitutionem non damneremus servum qui ex æquo et bono aliquid suo labori extraordinario correspondens subripisset.

Patet 2°, ex conditionibus suprapositis, caute admodum compensationem in praxi admittendam esse, quia rarissime omnes condiciones requisitæ implentur: itaque prudentes confessarii difficile eam ut faciendam permittere et a fortiori suadere debent. At si penitentes ea jam usi fuerint, quando ad sacrum tribunal accedunt, non temere etiam ad restitutionem adducendi sunt; licet enim sæpe peccaverint, fieri tamen potest ut reipsa justitiam non violaverint.

III° *Auctoritas publicæ potestatis*, quæ adhuc duplex est, nempe auctoritas juris, quæ est præscriptio, et auctoritas iudicis.

Supra probavimus præscriptionem legitimam esse mo-

dum dominium quorundam bonorum acquirendi, proindeque certum est illam ab obligatione restituendi penitus excusare, quando omnes habet condiciones ad legitime præscribendum requisitas.

Non minus certum est iudicis sententiam ab obligatione restituendi excusare; iudex enim in sententiis suis ferendis leges sequitur: sed quod secundum leges habemus, legitime possidemus, nisi leges illæ evidenter sint injustæ: porro dici non potest leges vi quarum iudices certas muletas, v. g., propter delicta, ad reparationem injuriæ decernunt, esse injustas: qui ergo per sententiam justam tales obtinent muletas, tuta conscientia eas retinere possunt. Si vero sententia iudicis falsa niteretur præsumptione, a restitutione non liberaret, ut evidens est.

IV°. Præter has causas, quæ obligationem restituendi omnino tollunt, alii *ingressum in religionem* afferunt; sed hæc causa non liberat, nisi impotentia sit conjuncta, aut alia gravis existat ratio personalis iudicio prudentium æstimanda.

Aliquando autem debitor qui omnibus debitis suis nondum satisfacit, religionem nihilominus ingredi potest, si nempe in sæculo remanens, nullam aut ferre nullam habeat spem quod in posterum restituere valeat; tunc enim creditores rationabiliter exigere non possunt ut in sæculo cum detrimento boni sui spiritualis maneat. Si qua vero spes effulgeat quod remanendo in sæculo restituere possit, hunc ingressum differre, imo totaliter, juxta multos theologos, omittere tenetur; solutio enim debitorum est de præcepto, ingressus autem in religionem est tantum de consilio. Ita *Vogler*, *Billuart* et multi alii contra alios non paucos, qui contendunt debitorem, si remanendo in sæculo omnibus debitis satisfacere non possit nisi intra longum tempus, debere quidem omnia quæ possidet creditoribus suis relinquere, sed postea religionem ingredi posse; nam impotentia moralis a restitutione excusat: sed qui restituere non potest nisi remanendo in sæculo, dum ad vitam religiosam se vocatum esse sentit, in morali impotentia restituendi constituitur: ergo. Hæc opinio

valde probabilis nobis videtur, si restitutio non sit quid grave respectu creditorum, et non nisi intra longum tempus fieri possit; revera enim creditores tunc rationabiliter exigere non possent ut debitor cum tanto spiritali detrimento restitueret. Sic card. *de Lago* et plures alii.

Quæritur utrum qui, debiti sui immemor, aliquid gratuito creditori suo donavit, ad restitutionem adhuc teneatur.

R. Evidenter tenetur: *est sententia communis*; quod enim gratuito donatur, haberi non potest ut debiti solutio, nisi detur sub conditione restitutionis, si qua forte facienda sit. Ergo. Nec refert quod id donare noluisse, si debiti memor fuisset; non considerandum est enim quid in alia hypothesis factum fuisset, sed quid re ipsa factum est: titulo gratuito donavit, ergo debitum non exstinxit. E contra, si, debitum cognoscens, aliquid gratuito apparenter donaret, sed cum formali intentione debitum solvendi, ad aliam restitutionem non teneretur; quia cum dominium a voluntate nostra pendeat, secundum intentionem in contractibus existentem transmittitur, et non aliter, quidquid exterius appareat: at in præsentî casu non datur ut donum, sed ut vera debiti solutio: ergo.

PARS TERTIA.

DE RESTITUTIONE IN SPECIE.

Quadruplicis generis, ut diximus, distinguuntur bona, videlicet bona animi, bona corporis, bona famæ et bona fortunæ. Violatio cujuslibet juris stricti alterius obligationem restituendi imponit: at jus strictum alterius violari potest in bonis animi, in bonis corporis, in bonis famæ et in bonis fortunæ: ergo dari potest obligatio restituendi in diversis illis bonis. De his in quadruplici agemus questione.

QUÆSTIO PRIMA.

De bonis animi.

Duplicis generis sunt bona animi, supernaturalia scilicet et naturalia. Bona animi supernaturalia sunt ea quæ ad æternam conducunt salutem, ut fides catholica, innocentia, etc. Bona vero animi naturalia ea sunt quæ ad ipsam hominis naturam pertinent, sicut memoria et intellectus.

PROPOSITIO PRIMA.

Qui metu vel fraude alterum in bonis animi supernaturalibus lædit, illum, v. g., inducendo ad peccatum, a vera fide avertendo, etc., damnum istud ex justitia reparare tenetur.

Prob. Unusquisque tenetur illud reparare damnum cuius fuit causa positiva, injusta et efficax: sed qui metu vel fraude alterum induxit in peccatum, damni illius vere fuit causa positiva, injusta et efficax, nam omnes jus habent ut neque metu perturbentur, neque fraude decipiantur ad hoc ut in peccatum inducantur. Et vero, qui per hujusmodi vias damnum alicui in bonis fortunæ intulisset, ad illud reparandum certo teneretur: *a fortiori* ergo illud reparare tenetur quod in bonis supernaturalibus animi intulit, bona siquidem animi supernaturalia multo anteponi debent bonis fortunæ. *Ita generaliter theologi.*

Hinc qui falsa docuit dogmata, qui falsis rationibus alterum ad aliquid in se criminiosum induxit, ex justitia et cum propriæ vitæ periculo, fraudem suam detegere, et insuper omnia quæ inde secuta sunt damna, quantum in se est, reparare tenetur.

PROPOSITIO SECUNDA.

Qui sine metu, vi aut fraude alterum induxit in errorem vel in peccatum, v. g., suasionibus, precibus, non tenetur ex justitia, sed tantum ex charitate, damnum istud reparare.

Prob. Ille non tenetur ex justitia damnum reparare,

valde probabilis nobis videtur, si restitutio non sit quid grave respectu creditorum, et non nisi intra longum tempus fieri possit; revera enim creditores tunc rationabiliter exigere non possent ut debitor cum tanto spiritali detrimento restitueret. Sic card. *de Lago* et plures alii.

Quæritur utrum qui, debiti sui immemor, aliquid gratuito creditori suo donavit, ad restitutionem adhuc teneatur.

R. Evidenter tenetur: *est sententia communis*; quod enim gratuito donatur, haberi non potest ut debiti solutio, nisi detur sub conditione restitutionis, si qua forte facienda sit. Ergo. Nec refert quod id donare noluisse, si debiti memor fuisset; non considerandum est enim quid in alia hypothesis factum fuisset, sed quid re ipsa factum est: titulo gratuito donavit, ergo debitum non exstinxit. E contra, si, debitum cognoscens, aliquid gratuito apparenter donaret, sed cum formali intentione debitum solvendi, ad aliam restitutionem non teneretur; quia cum dominium a voluntate nostra pendeat, secundum intentionem in contractibus existentem transmittitur, et non aliter, quidquid exterius appareat: at in præsentî casu non datur ut donum, sed ut vera debiti solutio: ergo.

PARS TERTIA.

DE RESTITUTIONE IN SPECIE.

Quadruplicis generis, ut diximus, distinguuntur bona, videlicet bona animi, bona corporis, bona famæ et bona fortunæ. Violatio cujuslibet juris stricti alterius obligationem restituendi imponit: at jus strictum alterius violari potest in bonis animi, in bonis corporis, in bonis famæ et in bonis fortunæ: ergo dari potest obligatio restituendi in diversis illis bonis. De his in quadruplici agemus questione.

QUÆSTIO PRIMA.

De bonis animi.

Duplicis generis sunt bona animi, supernaturalia scilicet et naturalia. Bona animi supernaturalia sunt ea quæ ad æternam conducunt salutem, ut fides catholica, innocentia, etc. Bona vero animi naturalia ea sunt quæ ad ipsam hominis naturam pertinent, sicut memoria et intellectus.

PROPOSITIO PRIMA.

Qui metu vel fraude alterum in bonis animi supernaturalibus lædit, illum, v. g., inducendo ad peccatum, a vera fide avertendo, etc., damnum istud ex justitia reparare tenetur.

Prob. Unusquisque tenetur illud reparare damnum cuius fuit causa positiva, injusta et efficax: sed qui metu vel fraude alterum induxit in peccatum, damni illius vere fuit causa positiva, injusta et efficax, nam omnes jus habent ut neque metu perturbentur, neque fraude decipiantur ad hoc ut in peccatum inducantur. Et vero, qui per hujusmodi vias damnum alicui in bonis fortunæ intulisset, ad illud reparandum certo teneretur: *a fortiori* ergo illud reparare tenetur quod in bonis supernaturalibus animi intulit, bona siquidem animi supernaturalia multo anteponi debent bonis fortunæ. *Ita generaliter theologi.*

Hinc qui falsa docuit dogmata, qui falsis rationibus alterum ad aliquid in se criminiosum induxit, ex justitia et cum propriæ vitæ periculo, fraudem suam detegere, et insuper omnia quæ inde secuta sunt damna, quantum in se est, reparare tenetur.

PROPOSITIO SECUNDA.

Qui sine metu, vi aut fraude alterum induxit in errorem vel in peccatum, v. g., suasionibus, precibus, non tenetur ex justitia, sed tantum ex charitate, damnum istud reparare.

Prob. Ille non tenetur ex justitia damnum reparare,

qui nullam proprie dictam alteri fecit injuriam : sed qui sine metu, vi aut fraude alterum induxit in peccatum vel in errorem, nullam proprie dictam fecit illi injuriam ; scienti enim et plene volenti non fit injuria : ergo. Ita P. Antoine et communiter theologi, contra quos insurgit Collet, dicens veram et proprie dictam in illo casu fieri injuriam ; nam, inquit, ut scienti et volenti non fiat injuria, requiritur quod jus suum cedere possit : atqui homo jus suum cedere non potest ut in peccatum vel errorem inducatur : ergo.

Jus autem suum eo sensu cedere potest ut nulla sit obligatio justitiæ damnum ei illatum reparandi ; damnum quippe in presenti casu stricte imputari non potest ei qui precibus vel suasionibus alterum in peccatum aut in errorem inducit, sed ei qui inducitur, siquidem, etiam positus precibus vel suasionibus, cum deliberatione ad peccatum sese determinat. Ergo.

Cæterum, juxta omnes, qui alterum in peccatum aut in errorem ita induxit, tenetur saltem ex charitate, ac multo probabilius sub peccato mortali, facere quod moraliter in se est, ut illum a peccato vel errore retrahat : parvi ergo refert in praxi utrum ex justitia vel tantum ex charitate ad illud teneatur.

Quæritur utrum qui alium ab ingressu religionis avertit, restituere teneatur.

R. Quæstio hæc iisdem omnino principiis solvenda est ac quæstiones præcedentes : qui metu, vi vel fraude, mendacio aut calumnia alterum ab ingressu religionis avertit, tenetur ex justitia metum et fraudem tollere, et damna inde secuta reparare, tum erga eum quem decepit, tum erga monasterium a quo illum directe avertit. Qui precibus tantum ac suasionibus usus est, ex charitate solummodo damnum reparare tenetur.

Si autem hujusmodi persuasionibus religiosum professum ad egrediendum e monasterio induxisset, de damno erga ipsum religiosum non teneretur, nisi ex charitate, quia libere consentit. Nec etiam teneretur erga monasterium ex justitia : quoad enim religiosus professus est

et laborat in monasterio, fructum sui laboris illi debet ; sed sola virtute religionis, seclusis specialibus aliis circumstantiis, tenetur in monasterio remanere. Unde illicitè egressus, ad restitutionem erga monasterium, propter apostasiam, non damnatur : ergo nec damnandus est, sub hoc respectu, qui in sacrilegum egressum positive influxit aliter quam per fraudem, minas, etc. *A fortiori*, nec qui precibus, suasionibus, etc., egressum postulantis vel novitii determinavit.

Qui alterum ab ingressu religionis ea mente repellit, quia bona fide putat illum ad hunc statum a Deo non esse vocatum, aut vitam divinæ vocationi conformem non esse ducturum, nullum tenetur reparare damnum ; non enim peccavit, sed bonum operatus est.

PROPOSITIO TERTIA.

Qui alium in bonis animi naturalibus lædit injuste, ex justitia damnum istud reparare tenetur.

Probatur hæc propositio iisdem omnino rationibus ac prima. Unde qui veneno, vel alio quovis modo, alterum memoria vel usu rationis privavit, tenetur ex justitia hunc morbum curare, si curabilis est, et omne damnum inde secutum reparare.

Pariter, qui ex officio vel conventionem alios tenetur docere, sive artem, sive disciplinam, sive scientiam, si non fuerit satis peritus, aut si alumnos negligenter docuerit, pretium quod accepit, pro ratione suæ ignorantia aut negligentia restituere, et præterea damnum quod intulit, errorem docendo, aut ne melius docerentur impediendo, reparare tenetur. *Est sententia communis.* Si autem gratuito et absque ulla obligatione pacti vel officii male doceret ex ignorantia vel negligentia, ad restitutionem non teneretur ; cum enim ex justitia docere minime teneatur, contra justitiam non peccat si perfecte non doceat. Cavere tamen debet ne impediatur quominus ab aliis recte doceantur alumni, quia tunc contra justitiam peccaret. Item si, ex perversa intentione aut advertens se insufficientem esse, eos male doceret, ad restitutionem teneretur.

QUÆSTIO SECUNDA.

De bonis corporis.

Inter bona corporis numerantur vita, membra, virginitas ad quam accedit conjugalis castitas. Itaque injuria triplici modo alicui in bonis corporis inferri potest, scilicet 1° per homicidium, mutilationem, verbera et alia hujusmodi; 2° per stuprum; 3° per adulterium.

ARTICULUS PRIMUS.

DE HOMICIDIO ET MUTILATIONE.

Sub eodem titulo homicidium, mutilationem et etiam verbera concludimus, quia quod de homicidio dicitur, servata proportione, de mutilatione, verberibus et aliis hujus generis dici potest.

Notandum est autem duplicem moveri posse questionem de damno alteri in bonis corporis illato, quia duplex distinguitur hujusmodi damnum: unum enim dicitur naturale, quod est ipsamet amissio vitæ, membri alicujus, virginitatis, etc., et alterum temporale, estque suppressio honorum fortunæ quæ damnificatus, servata vita vel corporis sui integritate, comparare sperabat.

I. Prima igitur quæstio est utrum aliqua fieri debeat restitutio pro damno naturali præcise sumpto.

Apud omnes inconcussum manet damnum naturale ex justitia reparandum esse, si reparabile foret: unde quia occisor non potest hominem quem injuste occidit resuscitare, mutilator membrum quod amputavit renodare, etc., quæritur an sit obligatio illud damnum per bona alterius ordinis reparandi, v. g., per pecunias mutilato vel hæredibus occisi solutas, per aliquem honorem exhibitum, per eleemosynas aut preces pro anima defuncti oblatas, etc. Acriter circa illud punctum disputant theologi: alii negant esse obligationem illud damnum per bona alterius ordinis compensandi; alii affirmant.

Qui negant, hac potissimum ratione nituntur: nulla est, inquit, obligatio pro naturali damno restituendi, si

justitia commutativa ad restitutionem non obligat, quando res ablata reddi non potest in se aut in æquivalenti, saltem quoad aliquam partem, et si bonum naturale nec in se, nec in æquivalenti, saltem quoad aliquam partem, reddi possit: atqui hæc duo certa sunt. 1° Justitia commutativa ad restitutionem non obligat, quando res ablata reddi non potest nec in se, nec in æquivalenti, saltem quoad aliquam partem, quia ad impossibile nemo tenetur. 2° Bonum naturale reddi non potest in se nec in æquivalenti; non in se, *ut patet*; non pariter in æquivalenti, quia nulla est pecuniæ summa quæ vitæ ablatae aut membro amputato æquivalere possit, ut omnes fatentur. Ergo. Hanc sententiam docent *Azor, Panormitanus, Gomez, Navarrus, Thomas Sanchez, Bannez, Vasquez, Covarruvias*, apud P. *Antoine*, p. 2, c. 6, q. 6; *Lessius*, c. 9, n. 140, et alii, quos refert et sequitur card. *de Lugo*, d. 11, n. 5.

Contraria tamen nihilominus tenetur, ac æquitati naturali conformior esse videtur: quapropter sit

PROPOSITIO.

Aliqua restitutio ordinarie facienda est ad compensandum naturale damnum injuste illatum.

Prob. Si nulla existeret obligatio damnum naturale, sive pecuniis sive aliis bonis diversi generis reparandi, maxime, ut patroni sententiæ oppositæ fatentur, quia illud pretio æstimari nequit: atqui hæc ratio nulla est; quamvis enim damnum istud nimium sit ut pretio æstimari queat, saltem ordinarie minui et tolerabilis per restitutionem alterius generis effici potest; sic, v. g., pauper cui brachium aliquis amputavit, semper tristis et nimis afflictus remanebit, si mutilator tantum præcise illi restituat quantum ipse non mutilatus lucratus fuisset; si vero plus illi tribuat, non plane quidem illum de amissione brachii consolabitur, sed dolorem illius valde minuet atque tolerabiliorem efficiet. Idem dicendum est de familia cujus caput injuste fuit occisum. Ergo.

Et vero, omnes theologi consentiunt stupratorem ex justitia teneri damnatum illatum virgini, quam vi aut metu defloravit, reparare, illum ducendo, aut ita dotando ut æque commode nubat ac nupsisset si stuprata non fuisset: ergo stuprator saltem aliquo modo honorem virginis stupratæ pecuniis reparabit, siquidem efficiet ut pluris æstimanda sit a viris: atqui honor virginis non magis pretio æstimari potest quam dolor et tristitia hominis mutilati, aut familiæ cujus caput fuit occisum: ergo a pari, etc.

Præterea *S. Thomas* hanc tenet opinionem; sic enim se habet in 2 2, quest. 62, art. 2, ad 1: « In quibus non potest compensari æquivalens, sufficit quod ibi compensetur quod possibile est.... Ideo quando id quod est ablatum non est restituibile per aliquid æquale, debet fieri compensatio qualis possibilis est: puta, cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei compensare vel in pecunia, vel in aliquo honore, considerata conditione utriusque personæ, secundum arbitrium boni viri. » Ergo. Ita post *S. Thomam*, apud *Billuart*, *Scotus*, *Richardus*, *Paludanus*, *Sylvester*, *Cajetanus*, *Soto*, *Sera*; ita etiam *Sylvius*, *Habert*, *Coll. Andeg.*, *P. Antoine*, etc.

Diximus *ordinarie*; nam si mutilatus bonis fortunæ sit accommodatus, aut si familia occisi divitiis affluat, nulla restitutio in pecuniis videtur præcise pro naturali damno facienda; dolor quippe vel tristitia per talem pecuniæ solutionem non leniretur: hujus conditionis homines solent istiusmodi satisfactionem tanquam se indignam parvi pendere ac contemnere; neque etiam plerumque, quando agitur de fama, damnatum illatum per pecuniæ summam compensari potest.

Queritur utrum hæredes occisoris vel mutilatoris restituere teneantur illius defectu, pro naturali damno.

R. Multi dicunt eos non teneri; nam hæredes tenentur tantum solvere debita realia quibus hæreditas est gravata; minime vero de obligationibus mere personalibus tenentur: sic ad honoris reparationem, ad rem per simplex juramentum Deo obstrictam non tenentur: sed, inveniunt,

obligatio aliquid pro naturali damno restituendi est personalis: ad hæredes ergo non transit. Hæc sententia ut probabilis apud *Collet* et *Billuart* habetur.

Opposita tamen probabilior cum *Sylvio* nobis videtur: etenim hæredes, juxta omnes, tenentur ex justitia omnia solvere debita quibus gravatur hæreditas cui succedunt: sed occisoris vel mutilatoris hæreditas obligatione pro naturali damno satisfaciendi vere gravatur; hanc enim obligationem sibi imposuit occisor vel mutilator: at illam sibi imponere non potuit, quin eo ipso bona sua ad illam implendam obstringeret, sicut per votum reale ea obstrinxisset: porro hæredes tenentur vota realia implere: ergo et prædictæ obligationi satisfacere tenentur.

II. Nunc de damno temporali ex homicidio vel mutilatione proveniente nobis agendum est.

Certum est ex omni et solo homicidio voluntario et injusto oriri obligationem reparandi damnum temporale quod inferitur; nam, extra contractum aut quasi-contractum, ut quis damnatum aliquod reparare teneatur, requiritur et sufficit eum fuisse istius damni causam positivam, injustam et efficacem; sed in omni et solo homicidio voluntario et injusto, homicida est causa positiva, injusta et efficax damni temporalis inde sequentis: ergo. Si adesset contractus vel quasi-contractus vi cujus quis, ex justitia, mortem alterius impedire teneretur, et tamen non impediret, cum posset, ipsi tanquam *non obstanti* stricta incumberet obligatio restituendi, juxta regulas a nobis traditas.

Unde qui, servato moderamine justo, injustum occidit aggressorem, ad nullam tenetur restitutionem; judices qui reum ad supplicium secundum leges justas condemnant, familiam ejus alere non obligantur; qui involuntarie ac inculpate alium occidit, ad nihil tenetur. Omnis, e contrario, qui, sive ex propria et expressa determinatione, sive ex mandato alterius injusto, sive ex actione temeraria et mortaliter culpabili, alium occidit, omnia damna temporalia et realia reparare debet. Hinc qui in bello injusto sive per se, sive per alios occidit; qui, tempore perturbationis Gallicanæ, in fine sæculi proxime elapsi, ad sententias in

justas positive concurrat, vel eas executioni mandavit, damna inde secuta reparandi grave onus contraxit, etiamsi ab illis homicidiis injustis abstinere non potuisset absque manifesto propriae vitae periculo; nam millies potius moriendum est, quam positive et directe ad mortem innocentis concurrere.

Hæc occisoris et mutilatoris obligatio ad eorum hæredes transit integra pro hæreditatis quantitate, etiamsi extremo supplicio fuerint addicti; namque hæc obligatio evidenter est realis: atqui nemo dissuetur hæredes teneri omnia solvere debita realia, quibus hæreditas gravatur; non tenentur tamen nisi ratione hæreditatis, ac proinde secundum illius quantitatem duntaxat.

Diximus etiamsi extremo supplicio fuerint addicti; nam per extremum supplicium satisfit tantum justitiæ vindictivæ et reipublicæ, non vero justitiæ commutativæ et parti læsæ, saltem quoad damna realia; semper enim certum erit illa injuste fuisse illata nec reparata.

Tota igitur difficultas quæ restat est quibus et quantum injustus homicida vel mutilator debeat restituere. Quæstioni huic per sequentes propositiones respondemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Qui injuste alium occidit vel mutilavit, tenetur reparare omne damnum temporale quod per se ex homicidio vel mutilatione sequitur.

Prob. Qui alicujus damni fuit causa positiva, injusta et efficax, illud totum reparare tenetur: at injustus occisor vel mutilator fuit causa positiva, injusta et efficax totius damni temporalis quod per se ex homicidio vel mutilatione sequitur: ergo.

Hinc tenetur solvere expensas pro mutilati curatione necessarias, vel pro occiso ante ipsius mortem factas; item expensas pro funere, si majores faciendæ sint quam tempore mortis naturalis fieri debuissent; tenetur compensare lucrum ob læsi vel mutilati morbum et ob mortem occisi cessans.

Pariter si labore suo uxorem et liberos aleret, si ex negotiatione, vel ex aliquo officio, aut ex contractu dicto ad vitam (*rente viagère*) census annuos perciperet, hæc omnia mutilator vel occisor præstare tenetur. Horum autem æstimatio fieri debet juxta prudentis viri judicium, habita ratione circumstantiarum ætatis, roboris, artis aut professionis quam exercebat, peritiæ ejus et probabilitatis quod tale percepisset lucrum. Deduci debent expensæ quas ipse ad percipiendum hujusmodi lucrum fecisset; at probabilius æstimatio laboris vel molestiæ deduci non debet, tum quia ille labor injuste impeditur, tum quia libenter et non tanquam pœna sustinetur, tum denique quia plerumque nulla restitutio faciendæ esset; sæpe enim laboris et molestiæ æstimatio totum adæquaret lucrum. Ita communiter *theologi*. Imo, juxta multos, homicida reparare adhuc tenetur damnum spirituale quod occisus patitur, quia, v. g., nova merita acquisisset, novas pro peccatis satisfactiones obtulisset, si longius vixisset. Sic *Billuart* cum pluribus aliis. Illa autem restitutio fieri debet per preces, sacrificia, oblationes, eleemosynas et alia hujusmodi pia opera.

Diximus in propositione *damnum quod per se sequitur*: damnum enim quod ex mutilatione aut homicidio per se non sequitur, mutilatori vel occisori imputari non potest: itaque etiamsi mors vel amissio membri ex negligentia tantum vulnerati, vel ex incuria sola medici aut chirurgi sequeretur, mutilator aut occisor damnum inde proveniens reparare teneretur; quia reipsa mors aut mutilatio ex injusta mutilantis vel occisoris actione sequeretur; secus, si vulneratus aut medicus actionem qualemcumque posuissent unde mors vel mutilatio vere procedere posset. Similiter, si crimen imputaretur innocenti qui ad mortem damnaretur, non idcirco reus se manifestare teneretur ut ab illo damnum averteret; damnum enim istud quo innocens per accidens gravatur, occisori vel mutilatori strictè imputari non potest: ergo non nisi ex charitate illud ab innocente avertere tenetur. Porro charitas non exigit ut damnum proximi cum æquali aut fere æquali damno nostro avertamus. Si vero reus aliquo modo in damnatio-

nem innocentis positive influxisset, v. g., calumnia crimen illi imponendo, gladio aut vestibus ejus ad crimen patrandum utendo, tunc etiam cum periculo vitæ mortem illius impedire teneretur, quia damnatio ejus ipsi revera imputabilis esset. Ergo se manifestare teneretur, si per hanc viam liberare posset innocentem, et nisi hoc faceret, damna inde prosecutura resarciendi onus incurreret.

PROPOSITIO SECUNDA.

Qui alium injuste occidit, omnia reparare tenetur damna temporalia inde per se subsequentia, saltem omnibus hæredibus necessariis.

Prob. Tenetur ea damna omnibus hæredibus necessariis reparare, scilicet patri, matri, uxori, liberis aliisque ascendentibus et descendentibus; nam eis omnibus restituere tenetur quorum jus strictum violavit: atqui jus strictum omnium hæredum necessariorum violavit; nam hæredes necessarii eadem censentur esse persona moralis cum ea cui succedunt. Præterea, secundum leges civiles hæredes necessarii totaliter hæreditate privari non possunt, et ideo tempore mortis naturalis jus strictum habuissent in id quod defunctus reliquisset: nunc ergo jus habent ut spe probabili bonum istud aliquando possidendi non priventur. Ita communissime theologi.

Diximus saltem omnibus hæredibus necessariis. Valde enim scinduntur theologi relative ad hæredes liberos, id est qui a defuncto hæreditate privari potuissent.

Multi dicunt nullam restitutionem eis debitam esse, quia jus strictum ad hæreditatem non habebant. Excipiunt damna quæ occisus ante mortem passus est; nam moriendo transmisit ad omnes hæredes lege appellatos et per testamentum non exclusos omnia jura sua proprie dicta: at jus proprie dictum habebat ad reparationem adæquatam omnium damnorum quæ ratione vulneris passus fuerat. Ergo. Idem dicendum est de legatariis titulo universali; defunctus enim moriendo omnia jura sua eis transmisit.

Alii non pauci contendunt nullam admittendam esse distinctionem inter hæredes, et omnes, sive necessarios sive liberos, lege determinatos aut voluntate defuncti titulo universali designatos, jus strictum habere ad compensationem damnorum per mortem injustam illatorum; jus enim habent ad ea omnia quæ hæreditatem constituunt: at compensatio damnorum ex injusta morte secutorum pertinet ad hæreditatem: defunctus quippe eo instanti quo injuste percussus est, habuit jus ad compensationem adæquatam, et jus illud moriendo ad omnes hæredes suos transtulit. Ergo. Hæc sententia videtur magis fundata et rectius e principis deducta.

Attamen homicida non teneretur de damnis quæ nullatenus prævidere potuisset, ut jam pluries notavimus.

Queritur utrum homicida restituere teneatur creditoribus illius quem injuste occidit.

Certum est 1° quod si occisus bona ad satisfaciendum creditoribus suis sufficientia relinquat, ad nihil erga illos teneatur occisor; si illis enim non satisfiat, hoc tribui non potest occisori, sed tantum hæredibus; sufficit igitur ut his tantum restituatur quantum propter homicidium ipsis debetur.

Certum est 2° apud omnes quod si homicida sufficientem restitutionem hæredibus occisi tribuerit, ad nihil erga creditores teneatur; nam creditores non habent jus in debitorem, nisi in quantum valent bona ejus aut quæ habiturus fuisset: ergo si occisor ea bona restituerit hæredibus, nullum jam recursum in eum creditores habere possunt, sed ab hæredibus solutionem petere debent; si autem isti non solvant, hoc ipsis, non vero occisori,tribuendum est.

1° Juxta omnes, si occisor expresse intenderit per homicidium creditores occisi creditis suis frustrare, ea ipsis solvere tenetur; quamvis enim nemo jure naturali in actiones alterius dominari easque dirigere possit, unusquisque tamen jus habet ne alter sibi quærat damnum inferre aut a bono debito eum removere velit: ergo revera in illo

casu damnus creditorum merito imputatur occisori, qui proinde illud reparare tenetur.

2° Si homicida omnino ignoraverit occisum creditores habere, illis restituere non tenebitur; damnus enim illorum ipsi tribui non potest, siquidem non fuit prævium, sed tanquam eventus mere fortuitus haberi debet. *Est sententia communis*. Sed hæc invincibilis ignorantia raro existere potest.

3° Ex hypothesi quod creditores existere, saltem confuse, cognoverit occisor, nec formalem habuerit intentionem eis nocendi, tenebitur eis restituere? Scinduntur theologi. Non pauci contendunt quod in eo casu creditoribus occisi restituere debeat; illis enim restituere tenetur, si verum illis intulerit damnus: atqui verum illis damnus intulit; abstulit enim ab eis spem quam habebant solutionem obtinendi: porro spes ista vere erat pretio æstimabilis: ergo. Ita apud *Billuart, Scotus, Molina, Henricus a Sancto-Ignatio, Sporer*; ita etiam *Layman, Habert, P. Antoine, Bailly*, etc.

Multi alii oppositam tenent sententiam, et quidem ob duplicem præsertim rationem. 1° In foro externo nunquam datur actio creditoribus occisi contra homicidam, sed tantum illius hæredibus quibus ipse restituere tenetur: atqui perpetua fori externi praxis legitima est juris naturalis interpretatio. 2° Creditores jus habent quidem in personam debitoris ut ex illius labore vel industria solutionem obtineant, sed nullum jus habent in actiones quæ non nisi mediate et præter intentionem sunt damnificativæ; talis est autem actio occisoris respectu creditorum occisi: ergo. Aliunde, cum homicida restituere debeat hæredibus, ab eis solutionem debitorum petere possunt creditores; unde illorum quatenus creditorum status non fuit immutatus, quod præsertim verum est, in sententia modo a nobis exposita, nullam distinctionem statuente inter hæredes voluntarios et necessarios, quoad reparationem damnorum ipsis faciendam. Hæc videtur esse praxis tribunalium ratio. Illa sententia nunc communior et probabilior videtur. Ita *Lessius, Collat. Andeg., Sylvius, Billuart*, etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Injustus homicida nullam debet restitutionem pauperibus et aliis liberalitates ab eo qui occisus est sperantibus.

Prob. Nullam enim debet restitutionem eis quorum jus strictum non violavit: atqui jus pauperum et aliorum liberalitates sperantium non violavit; nullus quippe ex illis jus strictum ad hujus modi liberalitates habebat, ita ut injustum homicidam in justitia prosequi possit tanquam juris sui violatorem: ergo. *Est sententia communis*.

Si tamen defunctus aliquem ex adoptione, contractu vel promissione aleret, ad restitutionem erga illum injustus homicida, hanc circumstantiam non invincibiliter ignorans, teneretur, juxta multos theologos, nempe juxta eos qui æstimant injustum homicidam restituere teneri creditoribus occisi, quia prædictus homo haberi debet velut creditor respectu defuncti. Ergo.

PROPOSITIO QUARTA.

Injustus homicida ab omni restitutione videtur liberatus, exceptis tamen stricte debitis, si defunctus ante mortem declaravit expresse vel tacite et æquivalenter omnia se ei condonare.

Prob. Ab omni enim restitutione est liberatus, si defunctus hanc condonationem valide facere potuerit: atqui defunctus hanc condonationem valide facere potuit; nam hæredes jus strictum non habent ut bona ex labore suo futuro ipsis relinquat: ergo.

Diximus *exceptis stricte debitis*; donare enim non potest quod aliis debet: unde hujusmodi condonatio imminere non potuit jus quod habent creditores solutionem petendi, nec portionem hæreditatis hæredibus necessariis reservatam et jam exstantem. *Card. de Lugo* distinguit inter casum condonationis vulnere antecedentis, et casum condonationis illud sequentis; in priori, nullam restitutionem faciendam esse dicit; non item in posteriori, quia jus hæredum jam exortum est nec relaxari potest nisi

ipsis consentientibus; unde resolvendum esset ut in propositione 2^a. Alii autem non ita distinguunt. Multi adhuc, contra quos *Billuart*, excipiunt, tanquam stricte debita, alimenta quæ uxor et liberi accepissent a defuncto, qui tenebatur ex justitia illos alere.

Ex probatione quartæ illius propositionis duo sequuntur: 1° ille qui injustum aggressorem ad moderatam sui defensionem occidit, ad nullam tenetur restitutionem, uti supra dictum est; an vero ad restitutionem teneretur, si moraliter justam sui defensionem excederet, non conveniunt inter se theologi; alii enim volunt eum ad perfectam restitutionem teneri, quia eo ipso quod in defensione sua quod moraliter justum est excedat, injuste illum occidit: alii vero ab omni restitutione illum absolvunt; nam, inquit, ad restitutionem non tenetur, si occisus omnia damna libenter patitur, quia scienti et volenti non fit injuria: et in præsentî casu, occisus voluntarie subit damna quæ patitur, cum occisionem sui provocaverit: ergo. Ita *Sylvius*, *Billuart* et plures alii. Alii denique dicunt esse obligationem reparandi damna saltem quoad partem excessui defensionis proportionatam, quia talis excessus revera est injustus. Ergo. *Collet* testatur hanc sententiam esse communissimam apud theologos; sed fatendum est illam sæpius in praxi difficile enuntiari et applicari posse, nisi excessus ille fuerit vere notabilis.

2° Non est obligatio restituendi pro morte in duello, hinc et inde libere oblato et acceptato, illata, quia confligentes mutuo sibi condonasse censentur; sic generaliter theologi. Probabilius tamen ea excipienda sunt quæ aliis stricte sunt debita, v. g., creditoribus, uxori, liberis, quia defunctus ea valide condonare non potuit.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE STUPRO.

Stuprum est virginis seu puellæ non vitiatæ extra matrimonium defloratio: in stupro semper aliquod existit damnum naturale, nempe virginitatis amissio.

Eodem modo de hujusmodi damno ratiocinandum est ac de vitæ aut membri privatione.

Præter naturale damnum, sæpe aliquod ex stupro sequitur damnum temporale, scilicet amissio spei matrimonium conveniens ineundi, prolis nutritio, etc.

Stuprum autem fieri potest, vel puella plene et sponte consentiente, vel metu aut vi ad crimen adducta, vel promissione matrimonii illecta. Certum est stupratorem, quomodocumque stuprum fuerit illatum, ad restitutionem propter damnum temporale non teneri, si crimen non fuerit cognitum, quia tunc nullum reipsa existit damnum temporale. Totâ igitur quæstio ad hoc reducitur, utrum videlicet stuprator restituere teneatur, et quantum restituere debeat, si crimen innotescat aut proles nascatur.

Quæ dicturi sumus de stupro intelligendum est de commercio carnali cum quacumque muliere soluta seu non conjugata.

PROPOSITIO PRIMA.

Stuprator ad nihil tenetur erga puellam, ratione stupri, si sponte ipsa consenserit in crimen.

Prob. Scienti enim et volenti non fit injuria: atqui puella, ex hypothesi, sponte consensit: si ergo aliqua ei inferretur injuria, maxime quia valide de jure suo cedere non potuisset: at ratio hæc nulla est; non potuit quidem eo sensu de jure suo cedere quod ipsius defloratio licita esset, sed manifeste eo sensu potuit quod nullam reparationem temporalem exigeret: porro illud sufficit ut ad nihil erga illam teneatur stuprator: ergo. *Ita omnes.*

Diximus *ratione stupri*; ad aliquid enim teneri potest ratione prolis susceptæ, ut postea dicturi sumus. Item si crimen suum manifestaverit; infamiam puellæ et omnia damna inde secuta tunc reparare tenetur, non ratione stupri, sed ratione injustæ detractionis.

PROPOSITIO SECUNDA.

Qui vi, metu aut fraude virginem in stuprum adduxit, omne damnum inde secutum reparare tenetur.

Prob. Illud damnum reparare tenetur quod imputabile

est ipsi : atqui damnum virgini in illo casu illatum impu-
table est stupratori ; jus enim strictum certe habebat
puella ut talibus viis in crimen non adduceretur : ergo.

Ad metum autem revocantur preces nimis importunæ,
præsertim si jungantur cum metu reverentiali, v. g., si vir
sit nobilis, potens, in dignitate constitutus, puellæ domi-
nus, etc. Si erga illam sit beneficus, et dicat se in poste-
rum nulla beneficia ei collaturum esse, nisi desideriis suis
consentiat ; hæc enim omnia libertatem valde imminuunt.
Preces vero ordinariæ, blanditiæ et alia hujusmodi non
generant metum de quo hic agitur, quia libertatem non
graviter lædunt. *Ita generaliter theologi.*

Damna quæ ex hujusmodi copula solent sequi, sunt :
1° amissio virginitatis, si puella sit virgo, et injuria perso-
nalis, sive sit virgo, sive non : hæc autem injuria compen-
sanda est per satisfactiones, quantum fieri potest, propor-
tionatas, per veniæ petitionem, et etiam per pecuniam juxta
viri prudentis judicium solvendam, si, hac mediante,
dolor et tristitia puellæ leniri possint ; 2° diffamatio puellæ
et familiæ inhonoratio, quam stuprator omni modo possi-
bili reparare tenetur ; 3° inhabilitas ad honestum et con-
ditioni suæ congruens matrimonium, aut ad statum sibi
convenientem quem alioquin sibi invenire potuisset, v. g.,
in quadam religione, ubi deflorata jam admitti non potest.

Duplici modo stuprator damnum istud reparare potest ;
scilicet, 1° puellam sufficienter dotando, ut tam honeste
nubat quam nupsisset, vel tam opportunam inveniat con-
ditionem quam invenisset si violata non fuisset ; 2° illam
in legitimam uxorem ducendo. Ex duobus illis mediis
quod voluerit eligere potest ; ut enim ab obligatione sua
liberetur, id unum requiritur, quod videlicet damnum a
se illatum sufficienter resarciat : cum ergo duobus modis
satisfacere valeat, unum præ alio eligere potest. Attamen
si puella matrimonium cum stupratore recusaret, ille de-
beret ipsam dotare, quia ad matrimonium eam cogere non
potest ; sed, vice versa, si puella sufficientem dotem sibi
oblatam rejiciat et matrimonium determinate petat, non
ideo illam ducere tenebitur stuprator, cum alias damnum
possit reparare et matrimonium non promiserit.

Si vero puellam dotare non possit, matrimonium illi
offerre et eam, si velit, ducere tenetur, proindeque, si ali-
quo dispensabili impedimento ligetur, illius dispensatio-
nem propriis expensis obtinere debet : alioquin damnum
a se injuste illatum non quantum in se est repararet.

Si puella per vim aut fraudem stuprata religionem in-
gressa fuerit, aut æque commode nupsisset ac nupsisset,
aut si defloratio illius manserit occulta, ad nihil stuprator
ratione damni temporalis tenebitur, siquidem nullum de
facto existit, sed probabilius semper aliquid pro damno
personali debet ; damnum enim istud non fuit reparan-
tum per matrimonium subsequens aut ingressum reli-
gionis.

Cum autem istiusmodi damnum æstimari nequeat, ex-
pedit ut stuprator cum puella quam defloravit transigat,
et satis ei offerat ac tribuat ut plene et rationabiliter sit
contenta.

PROPOSITIO TERTIA.

*Qui puellam seduxit sub promissione matrimonii, ordinarie
illam ducere, aut, si ipsa velit, dotare tenetur.*

Prob. Promissio matrimonii fuit ficta vel vera. Si prius,
seductor tenetur, ratione fraudis, non vero ratione pro-
missionis, quæ fuit nulla, reponere puellam in statu in
quo esset, ex hypothesi quod stuprata non fuisset. Debet
ergo eam ducere, si ambo velint, vel eam convenienter
dotare, si alteruter matrimonium recuset. Si promissio
matrimonii fuit vera, solutio quæstionis pendet ex dicen-
dis in Tractatu sequenti, ubi *de promissione sub conditione
turpi*. Juxta eos qui dicunt talem promissionem esse nul-
lam, seductor ad nihil teneretur ; non quidem ratione
fraudis, quæ non existit, nec ratione promissionis, quæ
supponitur nulla. In aliorum autem sententia, puellam
ordinarie ducere tenetur, nec promissioni suæ satisfaceret
puellam dotando, nisi dotem ipsa libere acceptaret ; ma-
trimonium enim promisit, illam ergo ducere debet. (Re-
quire in *Tr. de Contr.* quid sentiamus de supradicta quæ-
stione.) Nec intra primum bimestre religionem ingredi

posset, quia promissionem non impleret. *Ita generatim theologi*, post *S. Thomam*. Vide *Sanchez*, de Matrimonio, l. 1, d. 10, n. 5; *Lessium*, l. 2, c. 10, n. 20; *card. de Lugo*, d. 12, n. 28; *S. Ligorium*, l. 3, n. 642; *P. Antoine*, edit. anni 1818, tom. 3, pag. 315; *Billuart*.

Quidam hanc doctrinam rejiciunt tanquam bonis moribus nocivam; nam, inquit, ea semel admissa, multo facilius seducentur puellæ sub spe matrimonii; sed, contrario sensu, respondent alii: Multo audacius seductores matrimonium promitterent, si persuasum haberent se nullo modo tali promissione obligari.

Diximus *ordinarie illam ducere tenetur*; quia varii sunt casus in quibus potest eam non ducere: sunt autem fere iidem in quibus sponsalia valide contracta dissolvi possunt absque consensu sponsæ: itaque

1º Illam ducere non tenetur si cum alio postea fornicata fuerit, nam *frangenti fidem nulla debetur fides*; item, si stupratorem illa deceperit, fingendo se esse virginem, dum esset corrupta, se esse nobilem vel divitem, dum esset pauper aut vilis conditionis, eam ducere non tenetur stuprator, nec ullum damnum in his casibus compensare obligatur: totum enim mulier hoc sibi imputare debet. Si vero ex errore proprio crediderit stuprator puellam esse virginem, nobilem, divitem, quamvis talis non esset, poterit illam non ducere, quia tunc sponsalia dirimere liceret. Tenebitur tamen, juxta *Sylvium* et *Billuart*, damnum compensare; nam puella vere fuit injuste decepta.

2º Puellam ducere non tenetur, si rationabiliter illa sinceritati promissionis credere non debuisset ob levitatem promittentis, ob conditionum disparitatem, ob impedimentum jam existens et ab illa cognitum, nam tunc seipsam decepit, et libere ac sponte consensisse judicatur. Si hunc conditionis excessum ignoraverit puella, vere fuit decepta, et stuprator damna compensare tenetur; non tamen illam ducere, quia talem dignitatem illa sperare non potuit. At si conditionis excessum cognoverit puella, et stuprator serio ac expresse matrimonium illi promiserit, illam revera vi promissionis ducere debet; nam de jure

suo cedere potest, et reipsa ei renuntiavit serio matrimonium promittendo. Sic, post multos alios, *Sylvius*, q. 62, art. 2, *Quæritur 5º*, con. 4. Si tamen graves rixas, familiæ dissidia, aut scandala rationabiliter timeret, illam ducere non teneretur, cum tunc sponsalia dissolvere posset; sed cuncta reparare deberet damna.

3º Eam ducere non tenetur, si dirimens ac indispensabile supervenerit impedimentum; sed tunc damna compensare tenebitur, ut evidens est; item, si quod existat impedimentum dispensabile, illius dispensationem propriis expensis obtinere debet: qui enim ad finem, et ad media etiam tenetur.

4º Disputant inter se theologi utrum stuprator puellam ducere teneatur, si voto simplici castitatis fuerit ligatus tempore quo matrimonium promisit. *Sylvius*, ibidem, *Quæritur 6º*, et multi cum illo negant; per promissionem enim Deo factam jus illi acquisitum est: unde secunda promissio de re aliena fuit, ac proinde nulla; alii vero non pauci affirmant, quia obligatio contractus onerosi præferri debet obligationi contractus gratuiti etiam antecedentis: atqui promissio Deo facta erat gratuita, promissio autem matrimonii onerosa, et omitti non potest quin injuria puellæ inferatur: ergo impleri debet. Sic qui centum nummos per votum Ecclesiæ promisisset, et deinde obligationem onerosam pro centum nummis contraxisset, hanc, neglecto voto, implere deberet: ergo *a pari*, etc. Nos autem in tali casu hoc consuleremus, videlicet, ut stuprator sufficientem dotem offerret puellæ, quæ si acciperet, votum ille servaret; si vero puella, rejecta dote, matrimonium exigeret, dispensationem voti petere deberet stuprator, et tunc promissionem impleret.

Quæritur 1º ad quid ratione prolis teneatur stuprator.

R. Vel puella sponte consensit, vel injuste in culpam fuit adducta. In priori casu, vir et mulier jure naturali tenentur in solidum prolem enutrire et educare usque dum sufficienter sibi providere possit. *Leges positivæ* nunc circa illud punctum nihil statuunt; igitur juri naturali standum est. Si autem vir puella dormiente, ebria, insanien-

te, vi oppressa abusus esset, aut fraude decepisset, omnes impensæ pro nutritione et educatione prolis ab ipso faciendæ essent. Renuente patre, ut sæpe accidit, ad omnia tenetur mater.

Si prolem in xenodochio exposuerint, ex communi sententia totum damnum restituere xenodochio tenentur, nisi vere sint pauperes; quia xenodochia in favorem infantium, non vero parentum fundata sunt, quidquid contra plures asserant. Ut autem quantitas restituenda recte determinetur, querendum est an proles vixerit, an autem et quando sit mortua: si vixerit, restituendi sunt omnes sumptus qui apud nutricem fieri debuerunt, et deinde in ipso xenodochio usque ad annum duodecesimum, quo sufficienter laborare incipit infans ad ea lucranda quæ vitæ et vestitui absolute sunt necessaria. Omnes illi sumptus nunc æstimantur moraliter Cenomani mille fr. Si proles mortua fuerit, sumptus restituendi a die expositionis ad diem mortis erunt computandi. Si vero nullo modo deprehendi possit utrum proles mortua sit an vivat, restitutio erit facienda secundum communes mortis et vitæ probabilitates. Tempore quo prima hujus Tractatus editio prodiit, anno 1818, vix pars vigesima hujusmodi infantium a die natiuitatis ad duodecesimum annum perveniebat: nunc vero longe minor est numerus decedentium, ex quo majori diligentia conservationi vitæ dictorum infantium consulitur. Multo plures in primis annis et maxime in primis mensibus moriuntur. Omnibus perpensis, videtur quod in tali dubio circa trecentos fr. restituere sufficiat. Quando infans expositus aliquo caractere distinctivo fuit insignitus, semper facile cognosci potest an vivat nec ne; omnes enim circumstantiæ expositionis accurate describuntur.

Si debitor moribundus esset, omnes sumptus jam existentes ex integro, et, pro futuris, secundum vitæ et mortis probabilitates restituere deberet. Eo minores fiunt probabilitates mortis, quo magis ætate ac constitutione robustior est infans.

Queritur 2° ad quid teneatur stuprator respectu paren-

tum puellæ, propter damnum temporale quod experiuntur, quia scilicet dotem illius augere tenentur ut convenienter nubere possit.

R. Si puellam vi, metu, fraude aut matrimonii promissione in crimen induxerit, evidenter, ob rationes superius expositas, totum illud damnum reparare tenetur. Si autem plene ac libere puella in crimen consenserit, multi theologi volunt stupratorem adhuc teneri prædictum reparare damnum; nam, inquit, jus parentum vere violatur, jus siquidem strictum habent ut filia sua digne atque decenter nubat. Ita P. *Antoine* et apud eum *Azor*, *Navarrus*, *Valentia* et alii multi, etiam *Habert* et *Collet*. Attamen æque saltem probabile videtur stupratorem ad hanc restitutionem erga parentes non teneri; ad illam enim non tenetur, si puella contra justitiam erga parentes non peccet, non nubendo, aut matrimonio inconvenienti consentiendo: atqui contra justitiam erga parentes non peccat; etenim parentes restitutionem a puella exigere non possunt quia nubere recusavit, vel matrimonium inconvenienti, ipsis invitis, contraxit; igitur contra justitiam erga parentes suos non peccavit, sed tantum contra reverentiam ipsius debitam, proindeque stuprator nullam eis debet restitutionem. Sic *Billuart* cum pluribus aliis.

At, juxta omnes, cum veram injuriam parentibus aut tutoribus puellæ intulerit, eam etiam consentientem corumpendo, hanc injuriam meliori quo fieri potest modo reparare tenetur, nempe per humilem sui submissionem, per infini doloris signa, per honoris pro opportunitate exhibitionem, per veniæ petitionem, etc.

Si autem puella jam sub potestate parentum aut tutorum non esset, ad nihil omnino erga ipsos stuprator teneatur; tunc enim non censeretur ullo modo jus strictum eorum violasse.

ARTICULUS TERTIUS.

DE ADULTERIO.

Adulterium, id est, accessus ad alterius torum, est commercium carnale cum persona alteri conjugata. In omni

adulterio semper aliqua personalis injuria erga conjugem innocentem reperitur; namque jus strictissimum habet ut fides conjugalis inviolabiliter sibi servetur. Quamdiu hæc injuria manet occulta, nulla est obligatio eam reparandi, quia in se irreparabilis est, et aliunde, cum sit ignota, nulla facienda est compensatio. Si vero innotescat, quantum fieri potest reparari debet, per honoris exhibitionem, per veniæ petitionem, etc.; id omnes fatentur. Quamcumque autem pecuniariam satisfactionem pro dicta personali injuria leges civiles olim prohibebant, ne maritus lenocinium uxoris facere existimaretur; sed illæ leges, juxta multos et saniores theologos, pro foro tantum externo vim habebant, atque ideo maritus poterat, tuta conscientia, pecuniam sibi oblatam ad compensandam injuriam per adulterium sibi illatam, accipere et retinere.

A fortiori, cum leges istæ nunc minime existant, talem licet accipere satisfactionem qua dolor ex injuria proveniens placari queat, et adulter hanc satisfactionem, si possibilis sit, dare tenetur, secundum id quod diximus, ubi de damno naturali per homicidium aut mutilationem illato.

At sæpe damnum temporale ex adulterio sequitur, nempe quando ex illo nascitur proles quæ bonis mariti cum filiis legitimis alitur, educatur, dotatur, et insuper in hæreditatem venit: nobis igitur statuendum est an et quomodo damnum istud reparandum sit.

PROPOSITIO.

Adulter et adultera tenentur in solidum totum reparare damnum quod occasione prolis ex adulterio sequitur

Prob. Illius damni fuerunt causa positiva, injusta et efficaciæ, ut patet. Ergo.

Tenentur in solidum; uterque enim in totum damnum ita influxit, ut, uno deficiente, illatum non fuisset: ergo totum imputandum est utrique.

Si tamen vi, metu vel fraude, vir in culpam mulierem

adduxit, totum damnum reparare primario teneretur, et mulier tantum illius defectu: hoc sufficienter ex dictis probatum manet. Si autem vi irresistibili mulier fuisset oppressa, ad nihil etiam defectu corruptoris teneretur ratione criminis quod non existit, sed teneretur ratione *maternitatis* ad curandam prolem, non tamen ad compensandum xenodochium, si proles fuisset exposita. Si vero precibus et adhortationibus vir mulierem seduxit, totum primario reparare tenetur, juxta *Sylvium*, tum quia principalis est causa damni, tum quia totum resarciendi onus sibi imposuisse censetur. Sed illa opinio nobis indubia non videtur; cum multis theologis probabilius judicamus adulterum ante adulteram non teneri, sed utrumque eodem gradu. Etenim quatenus exsequentes, eodem modo tenentur, ex aliunde probatis: vir quidem fuit consulens, sed consulens ante exsequentem non tenetur. Attamen, juxta plures, inter quos *Collet*, quia duplici titulo fuit causa damni, ut consulens et exsequens, ad ampliorem restitutionis partem tenetur. Illud vero, cum non sit certum, non semper urgeri debet.

Si proles in xenodochio exposita fuerit, restitutio erit facienda secundum id quod in præcedenti articulo diximus.

Si adulter probabiles habeat rationes dubitandi an vere sit pater prolis, aut si plures cum eadem muliere carnale habuerint commercium et dubitetur quinam ex eis sit pater, restitutio facienda est pro ratione dubii, juxta ea quæ alibi diximus, agendo de reparatione damni in dubio.

Queritur 1º quantum et quibus restituendum sit, ut dampnum per adulteram prolem illatum sufficienter reparetur.

R. Vel damnum jam totaliter illatum est, vel non: si jam sit illatum, totum resarciendum est. Omnes itaque sumptus quos fecit maritus in prole alenda, educanda, dotanda, etc., ex integro restituendi sunt. Si filius illegitimus cum legitimis jam hæreditavit, valor partis quam obtinuit referendus est filiis legitimis, vel aliis legitimis

hæredibus qui eam perciperent. Si autem damnum nondum totaliter sit illatum, quia proles spuria non adhuc hæreditavit, tunc adulter restituere debet, non totum damnum quod filii legitimi paterentur, si spurius reipsa partem hæreditatis acciperet, quia incertum est an patri putativo supervicturus sit, sed proportionate ad diversos gradus probabilitatis vitæ aut mortis ejus, habita ratione illius ætatis, complexionis ac sanitatis: hæc autem portio ex variis circumstantiis istis, secundum iudicium viri prudentis, erit determinanda. Sic quidam efficitur aleatorius contractus, qui adulterum pro semper liberat. Huiusmodi proportionatam restitutionem necessario statim facere tenebitur adulter quantum poterit, si morti sit proximus: si vero mors non immineat, debet quidem firmum habere propositum totum resarciendi damnum, si proles illegitima de facto hæreditatem patris putativi aut aliorum propinquorum injuste obtineat; sed ad restitutionem pro hæreditate differre posset, præsertim si mors infantis probabilis appareret; cum enim damnum istud nondum sit illatum, stricta adhuc non existit obligatio illud reparandi. Res tamen eo modo disponere debet quo restitutio sufficiens nihilominus quibus oportuerit fiat, si ante prolem ipse moriatur.

Queritur 2º utrum adulter et adultera restituere teneantur ea quæ ab ipsorum consanguineis dantur aut legantur spurio, quia filius legitimus reputatur, et quæ certo alioquin data aut legata non fuissent.

R. Hæc quæstio satis intricata est: quidam cum *Molina* affirmant eos ad restitutionem teneri; nam, inquam, donatio ex errore circa personam facta nulla est: donatio autem, de qua hic agitur, fit ex errore circa personam, ut patet; adulter vero et adultera vera sunt illius erroris causa: ergo.

Alii vero, post card. *de Lugo*, d. 13, n. 381, negant adulterum et adulteram ad illam restitutionem obligari; de damno enim quod per accidens et præter eorum intentionem evenit non tenentur: atqui tales sunt supradictæ donationes; eas saltem ordinarie non præviderunt nec

prævidere debuerunt adulteri: deceptio igitur per accidens evenit, ac proinde non imputanda est ipsis. Posterior hæc opinio probabilior videtur, et in praxi admittendam esse arbitramur, præsertim quando de re aliqua gravi non agitur.

Attamen proles illegitima, quæ se talem esse perfecte resciret, huiusmodi donationes ex errore sibi oblatas acceptare non posset, et acceptas restituere teneretur, quia revera in se sunt nullæ. Ita merito *Billuart*.

Queritur 3º quomodo mulier adultera restituere possit.

R. Si bona paraphernalia habeat, ex illis restituere debet, ea de manu ad manum vel per contractum donando. Si huiusmodi bona non habeat, tunc majori diligentia in rebus familiæ administrandis, et strictiori parcimonia in eis quæ sibi ad vestitum aut recreationes permittuntur, debet, quantum in se est, legitimos hæredes in eo divitiarum statu reponere in quo essent, si illegitimus in familiam non fuisset introductus. Ita omnes theologii.

Si hæc non sufficiant, conetur, prout spiritus prudentiæ ei suggesserit, marito sub aliquo prætextu persuadere ut secundum dispositiones legum plus filiis legitimis tribuat quam spurio, ipsumque spurium prudenter inclinet ad statum religiosum vel ad statum ecclesiasticum, si divinæ vocationis signa in eo appareant, aut ad vitam cælibem, ut saltem post mortem ejus bona quæ illegitime obtinuit ad hæredes legitimos redeant. Ita passim doctores, et quidem recte.

Notandum autem quod si mulier his aut similibus modis sufficienter pro parte sua restituere non possit, adulter debeat eam supplere et totum illius defectu solvere, si quidem in solidum tenentur.

Si tandem diversis præcedentibus modis damnum non sit sufficienter reparatum, mulier teneturne crimen suum manifestare, aut marito suo ut condonationem obtineat, aut filio illegitimo ut hæreditati renuntiet?

R. Ex communi sententia, in neutro casu mulier crimen suum, saltem ordinarie, manifestare tenetur: 1º non marito; ex probatis enim superius, p. 145, nulla ordina-

rie est obligatio damnum temporale per grave dispendium boni superioris ordinis reparandi : at in hoc casu mulier grave incurreret dispendium boni superioris ordinis, nempe famæ suæ, proles illegitima infamaretur, imo et aliquod opprobrium in ipsum maritum redundaret, pax et concordia forte pro semper turbarentur, unde maritus ipse invitus esse posset huic revelationi : ergo 1°. 2° Non filio ; forsitan enim filius matri non credet, nec juxta multos credere tenetur, quia *confitenti turpitudinem suam nulla debetur fides*; est regula juris : ex odio erga hunc et ex inordinata affectione erga alios filios agere præsumitur mulier. Aliunde, etiamsi filius illegitimus matri suæ crederet, verisimiliter hæreditati renuntiare nollet propter solum justitiæ amorem, sicque revelatio inutilis foret respectu filiorum legitimorum qui nihilominus damnum paterentur, et perniciosissima respectu illegitimi, qui deinde formaliter peccaret ac damnaretur. Ergo 2°. Unde Innocentius III : « Mulieri quæ, ignorante marito, de » adulterio prolem suscepit, quamvis id viro suo timeat » confiteri, non est poenitentia deneganda. » Decretal. l. 5, tit. 38, cap. 9.

Diximus *ordinarie*; quosdam enim theologi excipiunt casus in quibus mulier crimen suum manifestare debet, videlicet, 1° si jam antea famam suam amiserit, et grave detrimentum sub illo respectu ex revelatione non timeat : si alia tamen gravia mala ipsi imminerent, adhuc a revelatione abstinere posset ; 2° si spurium regno succedere debeat, et, propter mores perditos vel erroris amorem, religioni ac communi societatis bono futurus sit noxius, tunc mulier cum famæ suæ detrimento et aliis gravissimis incommodis turpitudinem suam manifestare tenetur, modo prudenter sperare possit spurium per hanc manifestationem a regno avertendum esse ; 3° si mulier rationabiliter præsumat, quod difficile tamen præsumi potest, spurium sibi crediturum et hæreditati renuntiatorum esse ; infamia enim alicujus nocentis apud unum aut alterum minus malum reputatur quam grave innocentis damnum,

Quæritur 4° utrum filius teneatur credere matri suæ ipsum illegitimum esse asserenti.

R. Communiter docent theologi illum matri credere non teneri, nisi declarationem suam evidentibus probet rationibus, v. g., ex mariti absentia, vel ex ejus impotentia ; nemo etenim in sui præjudicium credere tenetur unius etiam non suspecti testimonio, præsertim turpitudinem suam allegantis : est praxis juris. Ergo. Alii tamen dicunt spurium matri suæ credere teneri, si probæ sit fidei, conscientiæ rectæ, rem cum juramento affirmet, maxime quando in articulo mortis est constituta. Hæc sententia non est improbabilis. Si autem filius, tam ex matris suæ ejusdemque mariti confesso quam ex commercio diu in absentiam mariti publice ac certissime continuato, clare se spurium esse intelligat, certum nobis videtur illum, tuta conscientia, hæreditatem etiam per judices sibi adscriptam retinere non posse ; semper enim judices supponunt illum esse legitimum. Ergo. Ita card. *de Lugo*, d. 13, n. 62 et plures alii apud ipsum. Vide *S. Ligor.* l. 3. n. 654.

QUÆSTIO TERTIA.

De bonis famæ et honoris.

Fama, a *fando* sic dicta, est bona existimatio quæ de vita, moribus et aliis qualitatibus alicujus personæ habetur, v. g., de virtute, de ingenio, de eloquentia, de scientia, de opibus, de auctoritate, de potentia et de aliis similibus, quæ hominem efficiunt laudibus dignum. Honor est testimonium exterius bonæ illius existimationis ; testimonium autem istud ipsimet personæ per se vel per aliud præsentem exhiberi debet : sic honoratur rex non solum quando est præsens in persona, sed etiam in suo legato, in sua statua, etc. Triplici modo honor alicui personæ exhiberi potest, scilicet, per verba, illum, v. g., vocando magistrum, dominum, sanctissimum, sapientissimum ; per actiones, coram illo se inclinando, genuflectendo, obviam

rie est obligatio damnum temporale per grave dispendium boni superioris ordinis reparandi : at in hoc casu mulier grave incurreret dispendium boni superioris ordinis, nempe famæ suæ, proles illegitima infamaretur, imo et aliquod opprobrium in ipsum maritum redundaret, pax et concordia forte pro semper turbarentur, unde maritus ipse invitus esse posset huic revelationi : ergo 1°. 2° Non filio ; forsitan enim filius matri non credet, nec juxta multos credere tenetur, quia *confitenti turpitudinem suam nulla debetur fides*; est regula juris : ex odio erga hunc et ex inordinata affectione erga alios filios agere præsumitur mulier. Aliunde, etiamsi filius illegitimus matri suæ crederet, verisimiliter hæreditati renuntiare nollet propter solum justitiæ amorem, sicque revelatio inutilis foret respectu filiorum legitimorum qui nihilominus damnum paterentur, et perniciosissima respectu illegitimi, qui deinde formaliter peccaret ac damnaretur. Ergo 2°. Unde Innocentius III : « Mulieri quæ, ignorante marito, de » adulterio prolem suscepit, quamvis id viro suo timeat » confiteri, non est poenitentia deneganda. » Decretal. l. 5, tit. 38, cap. 9.

Diximus *ordinarie*; quosdam enim theologi excipiunt casus in quibus mulier crimen suum manifestare debet, videlicet, 1° si jam antea famam suam amiserit, et grave detrimentum sub illo respectu ex revelatione non timeat : si alia tamen gravia mala ipsi imminerent, adhuc a revelatione abstinere posset ; 2° si spurium regno succedere debeat, et, propter mores perditos vel erroris amorem, religioni ac communi societatis bono futurus sit noxius, tunc mulier cum famæ suæ detrimento et aliis gravissimis incommodis turpitudinem suam manifestare tenetur, modo prudenter sperare possit spurium per hanc manifestationem a regno avertendum esse ; 3° si mulier rationabiliter præsumat, quod difficile tamen præsumi potest, spurium sibi crediturum et hæreditati renuntiatorum esse ; infamia enim alicujus nocentis apud unum aut alterum minus malum reputatur quam grave innocentis damnum,

Quæritur 4° utrum filius teneatur credere matri suæ ipsum illegitimum esse asserenti.

R. Communiter docent theologi illum matri credere non teneri, nisi declarationem suam evidentibus probet rationibus, v. g., ex mariti absentia, vel ex ejus impotentia ; nemo etenim in sui præjudicium credere tenetur unius etiam non suspecti testimonio, præsertim turpitudinem suam allegantis : est praxis juris. Ergo. Alii tamen dicunt spurium matri suæ credere teneri, si probæ sit fidei, conscientiæ rectæ, rem cum juramento affirmet, maxime quando in articulo mortis est constituta. Hæc sententia non est improbabilis. Si autem filius, tam ex matris suæ ejusdemque mariti confesso quam ex commercio diu in absentiam mariti publice ac certissime continuato, clare se spurium esse intelligat, certum nobis videtur illum, tuta conscientia, hæreditatem etiam per judices sibi adscriptam retinere non posse ; semper enim judices supponunt illum esse legitimum. Ergo. Ita card. de Lugo, d. 13, n. 62 et plures alii apud ipsum. Vide *S. Ligor.* l. 3. n. 654.

QUESTIO TERTIA.

De bonis famæ et honoris.

Fama, a *fando* sic dicta, est bona existimatio quæ de vita, moribus et aliis qualitibus alicujus personæ habetur, v. g., de virtute, de ingenio, de eloquentia, de scientia, de opibus, de auctoritate, de potentia et de aliis similibus, quæ hominem efficiunt laudibus dignum. Honor est testimonium exterius bonæ illius existimationis ; testimonium autem istud ipsimet personæ per se vel per aliud præsentem exhiberi debet : sic honoratur rex non solum quando est præsens in persona, sed etiam in suo legato, in sua statua, etc. Triplici modo honor alicui personæ exhiberi potest, scilicet, per verba, illum, v. g., vocando magistrum, dominum, sanctissimum, sapientissimum ; per actiones, coram illo se inclinando, genuflectendo, obviam

illi eundo, primum locum cedendo; per res exteriores, ut statuam illi erigendo, munera offerendo, dignitates conferendo, etc. Discrimen igitur famam inter et honorem in eo potissimum consistit, quod fama sit præcipue opinio interna de perfectionibus alicujus, et honor testimonium externum de illius excellentia: fama fertur de absente, honor præsentem exhibetur; fama est simpliciter de perfectionibus et honor de excellentia, id est, de aliqua superioritate in perfectionibus.

Expenditur in Tractatu de Decalogo an, quale et quando infamatio sit peccatum. Nunc quærendum nobis incumbit utrum qui injuste alterum infamavit, ex justitia damnum istud reparare teneatur, quomodo illud reparare possit, et quæ causæ ab illa obligatione excusent: itaque sit

PROPOSITIO PRIMA.

Qui injuste alterum infamavit, tenetur ex justitia damnum istud reparare.

Prob. Ex infamatione sequitur 1° directe amissio famæ vel honoris; 2° indirecte aliquando quorundam amissio bonorum temporalium: atqui gravis existit obligatio hoc utriusque generis damnum reparandi.

1° Amissio famæ vel honoris est reparanda; probavimus enim restitutionem boni temporalis necessariam esse ad salutem: atqui fama et honor multo pretiosiora sunt quam bona fortunæ: ergo *a fortiori*, etc. *Est sententia communissima et certa.*

2° Adest obligatio reparandi damnum temporale quod ex diffamatione injusta sequitur: revera enim illud damnum injusto detractori imputandum est. Ergo. *Sic communiter theologi.*

Hinc qui per injustam detractionem fuit causa cur aliquis ab officio vel beneficio adepto aut adipiscendo repelleretur, cur puella conveniens non iniret matrimonium, cur famulus aut ancilla suas operas locare non posset, cur medicus, advocatus, non adhibeantur, mercator non vendat, artifex ad laborem non quærat, pauper eleemosy-

nam non obtineat, hæc omnia et alia similia reparare tenetur.

Diximus *qui injuste alterum infamavit*; si quis enim ex rationabili causa famam alterius abstulisset, nec illam, nec damna inde secuta reparare teneretur: ubi nulla est juris violatio, nulla est reparatio facienda.

Omnis autem qui efficaciter famam alterius absque legitima causa læsit, ad strictam tenetur restitutionem, juxta id quod diximus: porro non solum ii qui detrahunt, sed et ii qui in detractionem injustam positive influunt, famam alterius efficaciter lædere censentur: inde qui jubendo, consulendo, exhortando, inquirendo, alios efficaciter movent ad detrahendum, famam restituere tenentur; imo ipsi audientes, si verbis, nutibus, aut etiam aliquando silentio detractorem approbent, illumque sic ad detractionem augendam vel continuandam excitent, damnum reparandi obligationem incurrunt. Si vero interius detractione voluntarie delectarentur, hanc autem delectationem non manifestarent nec in detractionem influerent, peccarent contra charitatem, non vero contra justitiam.

Quæritur 1° utrum superior qui non impedit detractionem quam impedire posset, ipse defectu detractoris ad restitutionem teneatur.

R. Vel subditi de extraneis coram superiore detrahunt, vel de ipsis subditis detrahunt. Si superior audiat subditos de extraneis detrahentes, et eos non prohibeat, quamvis facile posset, probabilius contra justitiam non peccat; non magis enim in illo casu contra justitiam peccare videtur, quam confessarius qui penitentem de restitutione facienda non admonet: at ut probabilius admisimus confessarium contra justitiam non peccare; superior enim tenetur quidem ex officio subditos delinquentes corripere, sed non tenetur ex justitia bono extraneorum invigilare, eorumque malum avertere: ergo. Ita *Billuart*. Sed æque saltem probabile nobis videtur superiorem contra justitiam peccare, quando agitur de filiis et uxore quibus specialiter invigilare debet, propter rationem superius expositam, p. 115.

Si autem coram superiore detrahatur de ipsius subditis, sive ab aliis subditis, sive ab extraneis, ex justitia tenetur detractionem prohibere, si possit, aut restituere si eam non prohibuerit, quando ex speciali officio famam subditorum custodire debet: id sufficienter expositione patet. Tales sunt parentes respectu filiorum suorum minorum, tutores respectu pupillorum; hi enim omnibus bonis inferiorum prædictorum invigilare debent: tales sunt iterum publici magistratus, qui ex speciali officio libellos famosos proscribere debent, eorumque auctores ad reparationem famæ cogere tenentur.

Superiores vero qui temporalia bona subditorum ex officio speciali conservare non tenentur, ut sunt parochi relative ad parochianos, scholarum magistri respectue ad suos discipulos, etc., ex justitia obligari nobis non videntur impedire ne de illis detrahatur, nec proinde ad restitutionem damnorum, ex hypothesi quod detractionem non prohibuerint; parochi quidem, ex justitia, providere tenentur æternæ parochianorum saluti, scholarum magistri curare debent ut discipuli scientiam vel artem edoceantur, sed neutri curam de bonis eorum temporalibus habent. Idem de pluribus aliis dicendum est. Ergo.

Hæc decisio est contra multos theologos qui docent superiores generatim ex justitia teneri subditorum infamiam prohibere.

Quæritur 2º ad quid hæredes diffamatoris teneantur, quando ipse non restituit.

R. Si ex infamiatione quædam secuta sint damna realia, ea hæredes resarcire tenentur; hæc quippe realis obligatio bona defuncti non minus afficit quam alia debita realia: atqui hæredes, juxta omnes, cuncta debita realia solvere tenentur: ergo.

Ex communi sententia, ad restitutionem famæ non tenentur; nam hæc restitutio in aliqua re præbenda non consistit, sed in aliqua actione: porro hæredes non tenentur de actionibus ad quas obligatur defunctus, ut videre est in voto jejunandi, peregrinandi, etc. Ergo.

Si tamen talis esset detractio ut fama aliqua pecuniæ

summa compensari debuisset, juxta id quod diximus cum de damno naturali in articulo de Homicidio ageretur, ad hanc summam hæredes tenerentur, quia obligatio realis esset.

PROPOSITIO SECUNDA.

Qui injuste alterum infamavit, debet, quantum in se est, malam opinionem, quam in aliorum mente impressit, delere.

Prob. In eo consistit restitutio, ut inter unum et alterum æqualitas reponatur: sed æqualitas perfecte non reponetur nisi mala opinio omnino deleatur: quantum ergo poterit, eam delere tenetur infamator.

Hinc qui falsum crimen alicui imposuit, aperte se retractare tenetur apud eos qui eum detrahentem audierunt, aut ad quos fama criminis suppositi pervenit; idque retractatione efficaci facere debet quantum potest: itaque, si non sufficiat dicere crimen esse falsum, tenebitur etiam dicere se locutum esse falsum, se calumniatorem fuisse, etc.

Qui vero crimen occultum injuste manifestavit, tenetur, si possibile est, efficere ut non credatur, dicendo, v. g., se male et inconsiderate locutum esse, se alterum injuste diffamasse, etc. Si autem his modis efficere non possit, quod apud sagaces semper contingit, ut crimen non credatur, debet pro posse malam opinionem quam injecit minuere, eum nempe quem diffamavit laudando, de illo honorifice loquendo coram eis qui detractionem audierunt aut ad quos pervenit.

Attamen communi sententia docet detractorem non teneri famam apud mediatos tantum auditores reparare, si silentium fuerit stipulatus cum iis apud quos detrahebat, aut si rationabiliter sperare potuerit fore ut aliis non revelarent; quia hæc ulterior revelatio facta est ipso invito, et alterius malitiæ vel casui fortuito tribuenda est. Si præviderit aut prævidere debuerit quod primi auditores non tacerent et crimen aliis revelarent, tenetur, defectu aliorum, reparationem apud omnes qui de illo audierunt

facere : principalis enim et primaria est totius damni causa efficax et culpabilis.

Si autem nullo modo sufficienti fama reparari possit, quod saepe evenit, detractor tenetur veniam petere et condonationem obtinere?

Probabilius videtur quod absoluta non sit obligatio hanc veniam petendi; in aliis enim injustitiis quando vera est impossibilitas restituendi, non existit obligatio veniam petendi : atqui non magis existere debet in infamia. In dubiis tamen de sufficienti restitutione vel de possibilitate plus faciendi, tutius est veniam petere et condonationem obtinere. Quando autem diffamatus ignorat sui diffamationem, vel non cognoscit diffamatorem, tunc prudentius est veniam non petere.

Idem dici non potest cum de obligatione honorem reparandi agitur; nam inhonoratio semper fit conscia persona inhonorata : si alia igitur sufficiens exhiberi non possit honoris reparatio, petenda est venia.

Modus autem sufficiens reparandi honorem ex variis pendet circumstantiis, ut ex gravitate injuriæ, ex dignitate personæ læsæ, vel personæ satisfaciens, ex consuetudine patriæ, ex usu locorum, etc.; reparatio enim honoris eo debet fieri modo quò persona læsa rationabiliter sit contenta : atqui, ex communi hominum opinione, rationabiliter non esset contenta, si prædictarum circumstantiarum ratio non haberetur : ergo.

Unde aliquando sufficit amica salutatio, si de superiore cum suo inferiore agatur; loci honorifici concessio, si offensus et offendens sint æquales; invitatio ad mensam, laudatio apud eos coram quibus honor fuit læsus; aliquando vero requiritur veniæ petitio publica vel privata prout culpa fuit publica vel occulta, quando scilicet agitur de inferioribus relative ad superiores.

Quæritur utrum et quænam sint causæ quæ a restitutione famæ vel honoris excusent.

R. Variæ afferuntur causæ quæ, ex communi theologorum sententia, a restitutione famæ vel honoris excusant.

1° est condonatio valide facta; qui enim dominium in suam famam habet, valide consentire potest ut sibi auferatur, vel ablata non restituatur. Ergo.

Diximus *condonatio valide facta*; plures namque sunt casus in quibus bonam famam suam valide condonare non potest : 1° si infamia ejus in aliorum diffamationem vergat, v. g., si quis talem corrupisse virginem accusaretur; 2° si fama ad bonum publicum sit necessaria, ut est fama parochi, prælati et sacerdotis cujuslibet ministerium sacrum exercentis; 3° si illius infamia temporale alteri damnum afferat, v. g., si filius ita diffametur ut mater ejus honestas habere non possit ancillas.

2^a causa est si fama jam alia via sit recuperata, v. g., per judicis sententiam, per rei evidentiam, per testes, etc.; tunc enim nullum existit damnum, nec proinde ulla illud reparandi obligatio. Reparari tamen debet honor personæ læsæ, si diffamationem suam noverit.

3^a causa excusans est si restitutio famæ moraliter sit impossibilis; ad impossibile namque nemo tenetur; sed in illo casu famam meliori quo fieri potest modo compensare tenetur detractor, etiam per aliquam pecuniæ summam, secundum viri prudentis æstimationem. *Est opinio communior ac probabilior*. Patet ex jam supradictis, ubi de damno naturali.

4^a est si nulla ex detractone secuta sit infamia, v. g., quia auditores fidem detrahenti non adhibuerunt, vel quia crimen jam sciebant, sive publice sit notum, sive non; nam ut quis damnum reparare teneatur, non sufficit quod intentionem illud inferendi habuerit, verum requiritur ut reipsa nocuerit. Si hac tamen narratione infamia graviter augeatur, v. g., si crimen quod antea probabile tantum reputabatur, nunc ut certum habeatur, stricta existit obligatio famam reparandi.

5^a est si restitutio fieri non possit absque damno infamatoris graviter majori; tunc enim infamatus non esset rationabiliter invitus. Hinc qui injuste alterum infamavit, non tenetur cum periculo vitæ famam ejus reparare, nisi eum in simile conjecerit periculum, aut de bono publico

agatur: tenetur tamen famam alterius reparare cum damno æquali aut etiam paulo majori, quia melior est conditio innocentis.

6^a causa est si, post detractionem injustam, crimen alia via in earundem personarum notitiam venerit; nam tunc diffamatus jus ad famam suam apud illas personas non habet aut saltem rationabiliter exigere non potest ut primus detractor eam restituat.

7^a est si crimen in plenam venerit oblivionem; nam in eo casu fama de facto restituta est, et alia restitutio fieret ipsa infamatio. Sæpius autem difficile est certo judicare an detractio sit oblita, an vero tantum sopita. Unusquisque in hac circumstantia id prudenter facere debet, quod rationabiliter pro se ipso fieri vellet.

8^a causa a restitutione famæ excusans est, ex communiore sententia, contra *Navarrum*, card. *de Lugo* et plures alios, compensatio; id est, si duo homines sese invicem jam diffamaverint, unus non tenetur famam alterius reparare, nisi propria fama ab altero sibi restituatur; qui enim famam alterius injuste læsam non vult reparare, merito haberetur ut irrationabilis si reparationem propriæ famæ exigeret. Si tamen unus infamia in aliorum detrimentum vergeret, alter illius famam reparare deberet, etiamsi propriæ famæ restitutionem obtinere non posset: alii enim qui damnum paterentur, nisi leve esset, rationabiliter forent inviti.

Diximus *sese invicem jam diffamaverint*; nam si infamia nondum illata esset, alterum infamare non liceret, præcise quia prior diffamasset; hæc enim agendi ratio nihil aliud esset quam pura vindicta, quæ semper mala est, si propria auctoritate suscipiatur. Unicuique tamen licitum est, si aliunde innocentiam suam probare nequeat, ea detegere unde injusti detractoris testimonium labefactari possit, dicendo, v. g., illum esse mendacem, perjurum, furem, si revera talis sit, quia ex illa criminis manifestatione sequitur directe propriæ famæ defensio aut recuperatio. Sed requiritur ut diffamatio ad conservandam propriam famam necessaria sit, et præterea ut sal-

tem non multo gravior sit quam fama cujus conservatio intenditur.

Quæritur an debitor teneatur solvere debitum creditori de ipso injuste detrahenti, et an quis aliquid clam surripere possit maledico vel calumniatori titulo compensationis.

R. Non potest; 1° quia sunt bona diversi ordinis; 2° quia innumeris malis sic aperiretur via.

Notandum est illum qui, ex inadvertentia et absque culpa theologica, alterum diffamavit, teneri tamen, ex justitia, quod dixit retractare et famam reparare, si possit absque gravi incommodo: patet ex dictis in *Quæritur* 5° articuli de iis qui immediate damnum alteri inferunt, pag. 88 et 89.

QUÆSTIO QUARTA.

De bonis fortunæ.

De diversis modis quibus damnum proximo in bonis fortunæ inferri potest in Tractatu *de Decalogo* disseritur, ubi de furto et rapina. De obligatione restituendi proximo, sive ratione rei acceptæ, sive ratione injustæ damnificationis, jam in secunda parte hujus Tractatus egimus; de obligatione vero restituendi ratione contractus in speciali *de Contractibus* Tractatu dicemus: pauca igitur in præsentî quæstione dicenda nobis remanent, scilicet 1° utrum res ob turpem causam accepta retineri possit; 2° utrum res ob causam honestam, sed aliunde debitam, accepta reddi debeat; 3° utrum et qualis sit obligatio ratione tributorum restituendi: de his in tribus articulis tractaturi sumus.

agatur: tenetur tamen famam alterius reparare cum damno æquali aut etiam paulo majori, quia melior est conditio innocentis.

6^a causa est si, post detractionem injustam, crimen alia via in earundem personarum notitiam venerit; nam tunc diffamatus jus ad famam suam apud illas personas non habet aut saltem rationabiliter exigere non potest ut primus detractor eam restituat.

7^a est si crimen in plenam venerit oblivionem; nam in eo casu fama de facto restituta est, et alia restitutio fieret ipsa infamatio. Sæpius autem difficile est certo judicare an detractio sit oblita, an vero tantum sopita. Unusquisque in hac circumstantia id prudenter facere debet, quod rationabiliter pro se ipso fieri vellet.

8^a causa a restitutione famæ excusans est, ex communiore sententia, contra *Navarrum*, card. *de Lugo* et plures alios, compensatio; id est, si duo homines sese invicem jam diffamaverint, unus non tenetur famam alterius reparare, nisi propria fama ab altero sibi restituatur; qui enim famam alterius injuste læsam non vult reparare, merito haberetur ut irrationabilis si reparationem propriæ famæ exigeret. Si tamen unus infamia in aliorum detrimentum vergeret, alter illius famam reparare deberet, etiamsi propriæ famæ restitutionem obtinere non posset: alii enim qui damnum paterentur, nisi leve esset, rationabiliter forent inviti.

Diximus *sese invicem jam diffamaverint*; nam si infamia nondum illata esset, alterum infamare non liceret, præcise quia prior diffamasset; hæc enim agendi ratio nihil aliud esset quam pura vindicta, quæ semper mala est, si propria auctoritate suscipiatur. Unicuique tamen licitum est, si aliunde innocentiam suam probare nequeat, ea detegere unde injusti detractoris testimonium labefactari possit, dicendo, v. g., illum esse mendacem, perjurum, furem, si revera talis sit, quia ex illa criminis manifestatione sequitur directe propriæ famæ defensio aut recuperatio. Sed requiritur ut diffamatio ad conservandam propriam famam necessaria sit, et præterea ut sal-

tem non multo gravior sit quam fama cujus conservatio intenditur.

Quæritur an debitor teneatur solvere debitum creditori de ipso injuste detrahenti, et an quis aliquid clam surripere possit maledico vel calumniatori titulo compensationis.

R. Non potest; 1° quia sunt bona diversi ordinis; 2° quia innumeris malis sic aperiretur via.

Notandum est illum qui, ex inadvertentia et absque culpa theologica, alterum diffamavit, teneri tamen, ex justitia, quod dixit retractare et famam reparare, si possit absque gravi incommodo: patet ex dictis in *Quæritur* 5° articuli de iis qui immediate damnum alteri inferunt, pag. 88 et 89.

QUÆSTIO QUARTA.

De bonis fortunæ.

De diversis modis quibus damnum proximo in bonis fortunæ inferri potest in Tractatu *de Decalogo* disseritur, ubi de furto et rapina. De obligatione restituendi proximo, sive ratione rei acceptæ, sive ratione injustæ damnificationis, jam in secunda parte hujus Tractatus egimus; de obligatione vero restituendi ratione contractus in speciali *de Contractibus* Tractatu dicemus: pauca igitur in præsentî quæstione dicenda nobis remanent, scilicet 1° utrum res ob turpem causam accepta retineri possit; 2° utrum res ob causam honestam, sed aliunde debitam, accepta reddi debeat; 3° utrum et qualis sit obligatio ratione tributorum restituendi: de his in tribus articulis tractaturi sumus.

ARTICULUS PRIMUS.

UTRUM RES OB TURPEM CAUSAM ACCEPTA RETINERI POSSIT.

PROPOSITIO PRIMA.

Res ob turpem causam accepta retineri non potest, si malum opus nondum sit patratum.

Prob. Ut res accepta tuta conscientia retineri possit, requiritur quod saltem valide data fuerit: atqui res accepta ob malum opus nondum perpetratum, non solum illicite, sed et invalide data est; data est enim sub conditione quod malum perageretur opus; res autem sub conditione data, non valide transmissa est donec impleatur conditio: porro illa conditio, ut pote turpis, impleri non potest: ergo. Hinc qui ad aliquem occidendum pretium accepit, illud refundere debet, si crimen nondum sit patratum. *Ita omnes.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Probabilis est nullam esse obligationem ex justitia, ea restituendi quæ pro crimine patrato accepta sunt.

Distingui possunt, 1° res quæ datur occasione rei turpis, non vero tanquam rei hujus pretium; omnes fatentur eam retineri posse; 2° res quæ datur propter opus non malum in se, sed tantum accidentaliter, v. g., propter opus servile die dominica effectum. Omnes iterum concedunt rem hujusmodi absque injustitia retineri posse. Sensus igitur propositionis reducitur ad ea quæ accipiuntur tanquam pretium operis in se turpis.

Prob. Nulla est obligatio, ex justitia, ea restituendi, si valide data sint: atqui valide data esse videntur; valide enim data sunt, si donator veram habuerit intentionem bonis sic datis se spoliandi: atqui talem habuit intentionem, siquidem sua ipsius voluntas sub nulla conditione limitata est; si enim hæc bona postquam crimen fuit patratum donavit, donatio est absoluta; si ea, sub condi-

tionem quod crimen patraretur, donaverit, voluntas ejus, conditione purificata, licet illicite, transiit in absolutam: ergo. Sic P. *Antoine*, 2 p., q. 16, et apud ipsum, S. *Antoninus*, S. *Bonaventura*, *Covarruvias*, *Cajetanus*; sic etiam *Lessius*, c. 15, n. 15, card. *de Lugo*, d. 18, n. 45; *Sylvius*, q. 82, art. 7, con. 3; *Billuart* contra plures alios inter quos *Collator Paris.*, *Collator Andeg.*

Qui aliqua lege declararetur ad retinendum hujusmodi pretium inhabilis, illud procul dubio retinere non posset; quod enim contra leges justas possidetur, illegitimum semper reputatur. Sic qui per simoniam beneficium obtinent, totum restituere tenentur.

Observandum est confessarium, per modum penitentiae, imponere debere eis qui talia acquisierunt bona etiam valide, ut ea, vel ex integro, vel ex parte majori aut minori, secundum prudentiam, in pauperes vel in pias causas impendant, nisi his indigeant, aut alia ratio contrarium prudenter suadeat; satisfactio enim ista salutaris erit, et præterea non convenit aliquem ex crimine suo fructum percipere. Itaque mulier quæ ex meretricio dives facta est, talibus bonis abhorrere, ac ea in criminum suorum expiationem pauperibus erogare debet. Ita communiter theologi. Idem dicendum est de aliis bonis illicite acquisitis.

ARTICULUS SECUNDUS.

UTRUM RES OB CAUSAM HONESTAM, SED ALIUNDE DEBITAM, ACCEPTA REDDI DEBEAT.

Causa honesta sed debita potest esse debita titulo justitiæ, aut titulo alterius virtutis, v. g., ex charitate.

PROPOSITIO PRIMA.

Res ob causam ex justitia debitam accepta reddi debet.

Prob. Non posset enim retineri nisi titulo donationis: atqui res ob causam ex justitia debitam accepta retineri non potest titulo donationis; illud enim retineri non potest titulo donationis, quod omnino libere datum non fuit:

porro res quæ ob causam ex justitia debitam datur, dici non potest omnino libere data; semper namque rationabiliter præsumi potest eos qui talia donant, illa certe non donaturos si non timerent ne aliqua erga ipsos exerceretur injustitia: ergo. *Est sententia communis.*

Hinc latro cui pecunia datur ut aliquem non spoliaret, non occidat; detractor qui summam accepit ut alterum non diffamet; judex qui pretium exigit ut justam ferat sententiam; hi omnes totum quod acceperunt restituere tenentur: illudque verum est, sive res ab eo qui injustitiam timet, detur, sive ab aliquo tertio; in utroque enim casu nullum titulum habet donatarius ut pretium istud retineat.

PROPOSITIO SECUNDA.

Res accepta ob causam ex charitate debitam retineri potest quando in causa ista præstanda est labor, periculum aut quid aliud pretio æstimabile.

Prob. Qui rem hujusmodi accepit eam retinere potest, aut saltem non nisi ex charitate eam reddere tenetur, si sufficientem habeat titulum ut valide eam accipiat: atqui eo ipso quod in causa ex charitate tantum debita sit labor, periculum, etc., sufficientem habet titulum ut proportionatum valide accipiat pretium: ergo. Ita card. *de Lugo*, d. 19, n. 66. Unde dives, qui ex charitate teneri videretur pauperrimam familiam in domum ad se pertinentem gratuito suscipere, non peccabit tamen contra justitiam, si pretium locationis exigit; qui ex charitate juxta pauperem infirmum vigilare per noctem debet, reus injustitiæ non erit, si hoc gratuito præstare recuset.

PROPOSITIO TERTIA.

Res accepta ob causam ex charitate debitam, et in qua præstanda non est labor, nec periculum, nec aliud pretio æstimabile, reddi debet.

Prob. Res namque ista retineri non potest, nisi ex plena liberalitate data censeatur: atqui res in suppositione nos-

tra ex plena liberalitate data censi non potest; rationabiliter, e contra, præsumitur quod data non fuisset, si metus non existitisset ne accipiens sine tali dono rem ex charitate debitam præstare nollet: ergo. Unde qui pecuniam a viatore exigit ut illi viam indicet, restituere tenetur. *Sic communiter theologi.*

Si tamen aliquod pretium daretur ob bonum opus, cedens tantum in accipientis utilitatem, aut in honorem Dei, nulla esset obligatio restituendi; pretium enim istud ex mera liberalitate datum legitime præsumeretur, siquidem nihil existeret quod consensum donantis labefactare posset. Hinc qui pecuniam accepit ut se non inebriaret, ut caste viveret, ut sacramenta Ecclesiæ frequentaret, ut jam non blasphemaret, si revera conditionem impleat, ad restitutionem non tenetur.

ARTICULUS TERTIUS.

UTRUM ET QUALIS SIT OBLIGATIO RATIONE TRIBUTORUM RESTITUENDI.

Nomine tributorum, a verbo *tribuo* sic dictorum, ea omnia intelliguntur quæ ad communes reipublicæ sumptus a subditis solvuntur.

Diversi generis distinguuntur. Alia enim sunt directa et alia indirecta. Tributa directa sunt ea quæ actualia et determinata privatorum bona afficiunt. Afficiunt autem vel bona immobilia, et dicuntur realia, gallice *fonciers*; vel bona mobilia, habita ratione personarum earumque professionis et industriæ, et personalia vocantur. Hujus generis est tributum mercatorum, dictum *patente*.

Tributa indirecta sunt illa quæ immediate in quasdam merces cadunt, et mediate tantum in personas quæ eas vendunt aut emunt, ut sunt gallice *les contributions indirectes, les octrois, les douanes, le timbre et la régie*. Ad ea etiam revocantur *les droits d'enregistrement, le centième denier, les postes*, etc.

His notatis, inquiremus primo utrum omnes leges tributariæ obligent sub peccato et ex justitia; deinde nonnullas

quotidianæ praxis et maximi momenti difficultates relative ad tributa indirecta expendemus.

§ I.—Utram leges tributariæ obligent sub peccato et ex justitia.

PROPOSITIO.

Omnes leges tributariæ justæ obligant sub peccato mortali et ex justitia.

Prob. 1° ex Scriptura. Matth. XXII, 21 : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Ibi agitur de censu imperatoribus solvendo, et eodem modo hunc censum solvere tenemur quo ea quæ Dei sunt Deo tribuere debemus : porro tenemur sub peccato mortali ea quæ Dei sunt Deo tribuere : ergo.

Ex B. Paulo, Rom. XIII, 5 : Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam; ideo enim et tributa præstatis : ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum ; cui vectigal, vectigal. Per vectigal intelligebatur illud tributum quod pro transvectione mercium solvebatur ; B. Paulus asserit hæc tributa principi solvenda esse, tanquam vere debita : Reddite ergo omnibus debita, tanquam subjectionis argumentum : ideo et tributa præstatis : vult autem nos esse subjectos non solum propter iram, sed propter conscientiam : ergo et propter conscientiam tributa solvere tenemur. Principes enim ministri Dei sunt in hoc ipsum servientes, id est, suo regimine Deo militant populum pascendo : jus ergo habent ad tributa a populo exigenda, tanquam ministerii sui stipendia, juxta hæc ejusdem Apostoli verba, I Cor. IX, 7 : Quis militat suis stipendiis unquam ?

Prob. 2° ex S. Aug. In libro Expositionis quarundam propositionum ex Epist. ad Rom. in capite XIII, sic se habet : « Si quis ergo putat, quoniam Christianus est, non » sibi esse vectigal reddendum, aut tributum... in magno » errore versatur : » atqui non esset in magno errore, si stricta non existeret obligatio tributa et vectigalia solvendi. Unde Clerus gallicanus, anno 1700, hanc propositio-

nem : *Subditi possunt justa tributa non solvere, damnavit ut seditiosam et Apostolicæ doctrinæ contradicentem.*

Prob. 3° ex ratione. Subditi tenentur sub peccato et ex justitia omnia solvere tributa, si princeps juste et stricte ea exigere queat : atqui princeps juste et stricte tributa exigere potest ; eo ipso enim quod supremam reipublicæ administrationem suscipit, jus strictum habet ea obtinendi quæ sibi competunt, tum ad supremam dignitatem sustinendam, tum ad sumptus pro bono publico procurando necessarios : porro hæc obtinere non potest nisi per tributa : unusquisque ergo tenetur sub peccato, et quidem ex justitia, solvere tributa, sive directa, sive indirecta. Tributa enim indirecta, ejusdem sunt generis ac erant olim vectigalia apud Romanos, gabellæ apud nos ; sed ex B. Paulo, ex S. Aug., vectigalia ut vere debita erant solvenda : pariter universi melioris notæ theologi strictam docebant existere obligationem gabellas solvendi, propter rationes et auctoritates superius expositas. Etenim citantur pro vectigalibus et pro gabellis, apud Sylvium, art. 7, con. 5, Sylvester, Cujetanus, Bannez, Navarrus, Covarruvias, Lopez, Malderus ; idem docent Lessius, l. 2 ; card. de Lugo, d. 36, n. 28 ; ipse Sylvius, Collator Parisiensis, Collator Andeg., Billuart et communissime theologi, qui volunt defraudantes ad restitutionem teneri. Ergo.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1° cum quibusdam recentioribus, post nonnullos casuistas laxitatis patronos : Leges quibus tributa indirecta determinantur, sunt pœnales : ergo ante sententiam judicis non obligant, nec eas infringentes ad restitutionem tenentur.

R. Dist. ant. Leges istæ sunt pœnales simul et præceptivæ, conc. ; sunt pure pœnales, nego ant. Fateor quidem leges istas pœnales esse, cum pœnæ adversus delinquentes statuuntur ; sed nego eas esse pure pœnales ; leges enim pure pœnales illæ sunt quæ ad rem determinatam revera non obligarent sub peccato : porro dici non potest leges

quibus tributa indirecta determinantur, sub peccato non obligare; contrarium enim asserit B. Paulus de vectigalibus, et, post ipsum, omnes fere theologi: sed alia tributa indirecta ejusdem sunt generis ac vectigalia: ergo.

Præterea, leges pure pœnales eæ forent quibus legislatores minime intenderent subditos obligare: atqui dici non potest legislatores minime intendere subditos ad indirecta tributa obligare, tum quia intentio eorum rationalis non esset, tum quia verbis æque præceptivis illæ feruntur leges ac aliæ quæcumque leges: unde eodem modo obligare debent ac aliæ quæcumque leges: porro, juxta omnes, leges præceptivæ obligant in conscientia sub peccato de genere suo mortali: ergo leges tributariæ, etiam illæ quæ merces directe afficiunt, sic obligare debent: pœna autem ad observationem earum premendam decernitur, ac proinde vim illarum roborat, nedum infirmet.

Obj. 2º. Qui has transgreditur leges, contra obedientiam principi debitam peccat, non vero contra justitiam: ergo saltem ad restitutionem non tenetur.

R. Nego ant. 1º propter rationes jam allatas; 2º quia princeps jus habet strictum ea obtinendi quæ sibi sunt necessaria: leges autem quotam partem pro unoquoque cive determinant, vel pro singulis mercium speciebus, vel pro unaquaque ejusdem mercis parte, aut quantitate: tunc ergo princeps jus strictum habet ad quotam tributi partem sic legitime determinatam: qui illam igitur per fraudem non solvunt, contra justitiam peccant et ad restitutionem obligantur.

Obj. 3º. Princeps, eo ipso quod futuras esse fraudes prævidet, majora postulat tributa: atqui majora illa tributa respectu subditorum fidelium sunt injusta: ergo subditi fideles a parte excedente per fraudes se eximere possunt.

R. Nego min. Subditi fideles merito exigunt a principe ut bono publico invigilet illudque semper procuret: at princeps bono publico sufficienter invigilare illudque procurare non posset, si majora non postularet tributa, præcise quia futuras esse fraudes prævidet; ut bonum enim publicum procurare valeat, requiritur quod cunctis sump-

tibus necessariis non sit impar: porro his sumptibus necessario impar foret, si defraudationes per majora tributa non compensarentur: ergo.

Ad restitutionem tamen adigere nollemus eos qui, certam ac evidentem experti injustitiam ab exactoribus aut vectigalium præpositis, per nonnullas fraudes æquam tantum compensationem obtinuissent, v. g., qui ex ignorantia aut inadvertentia in apparenti delicto deprehensi, ad mulctam fuerunt damnati, et æqualem summam sibi comparaverunt ex legitimis tributis quæ solvere debuissent; mulcta enim indebita quam solverunt, hanc compensat summam: ergo injustitiæ non sunt rei.

Diximus in propositione, *leges tributariæ justæ*; nam apud omnes in confesso est leges injustas nullam pro conscientia creare posse obligationem, ac subditos tributa injusta solvere non teneri. Ut autem tributum sit justum, tres conditiones requirunt doctores, scilicet auctoritatem competentem in imponente, rationabilem causam finalem, et justam proportionem.

1º Competens requiritur auctoritas in imponente; ut autem auctoritas sit competens, debet esse suprema et legitima: suprema, quia impositio tributorum est actus primariæ jurisdictionis, et solvuntur tanquam subjectionis argumentum erga supremum in temporalibus dominum; ita apprehendunt omnes: unde duces exercitus, præfecti provinciarum et alii qui secundariam tantum habent potestatem, non possunt, nisi ex delegatione principis, aliqua imponere tributa. Auctoritas illa debet adhuc esse legitima; cum enim tributa sint stipendia pro reipublicæ administratione, qui hanc administrationem usurpavit injuste, nullum habet jus strictum imponendi aut exigendi tributa, nec populus ea solvere tenetur.

2º Requiritur rationalis causa finalis, id est, ut tributa ob necessitatem tantum aut utilitatem reipublicæ imponantur; patet ex ipsorum definitione. Itaque tributa quæ ad sustinendum bellum evidenter injustum postulantur, injusta merito reputarentur: nulla proinde esset obligatio ea solvendi aut restituendi.

3° Justa debet esse proportio inter bonum publicum et tributa quæ ad illud procurandum exiguntur : patet adhuc ex definitione. Item moralis semper dari debet proportio inter omnes cives, habita ratione uniuscujusque facultatum, conditionis et professionis; iniquum enim foret quosdam plus aliis absque sufficienti causa gravare : injustus proinde non esset, qui certo nimis gravatus, omnia non solveret. Ita doctissimus *Sylvius* qui sic se habet, q. 56, art. 8, con. 7, sub fine : « Si quis fraudet de illis » vectigalibus quantum bona fide existimat se plus æquo » gravari, neque peccat, neque tenetur ad restitutionem : » quod meminisse oportet confessarios, quando agitur » de fraudatorum vectigalium restitutione injungenda. » Idem docet *Billuart*.

Hinc nobis videtur quod pauperes ægre viventes non sint dure et aspere tractandi, nec statim ad restitutionem cogendi, quia aliquid defraudaverunt de tributis indirectis circa ea quæ sibi sunt necessaria; nec pariter damnare auderemus miserum patrem, aut viduam jam nimis afflictam, qui, cum familiam suam vix alere possint ex ea quam exercent professione, v. g., cauponis, et quam solum tunc exercere queunt, omnia quæ deberent non solvunt tributa indirecta, modo non mentiantur; rationaliter enim præsumitur principem non intendere eos in hujusmodi casu stricte obligare, et æquum non esset quod sic opprimerentur sub prætextu boni publici, ad quod non magis tenentur concurrere quam alii cives. Ita card. *de Lugo*, n. 43, et plures alii. Caveatur tamen ne hæc decisio ultra justos extendatur limites.

Quando autem dubitatur an tributa sint justa, plures theologi docent nullam esse obligationem ea solvendi; nam, inquit, in dubio melior est conditio possidentis; subditus res suas possidet, tributa ergo solvere non tenetur.

Alii vero dicunt solvenda esse pro ratione dubii; si enim nihil solveretur, forte princeps non obtineret quod stricte ipsi debetur; si ex integro solverentur, plus tribuerent subditi quam debent, siquidem debitum dubium

non tanti est valoris quanti debitum certum : ex parte igitur illa solvi oportet. Ita *Billuart*. Sententia hæc satis est consentanea principiis quæ superius exposuimus, ubi de præscriptione, et improbabilis non videtur, modo non de qualicumque dubio agatur, sed de vero et gravibus momentis fundato, non quidem ex debitoris arbitrio, bene vero ex virorum probitate ac prudentia conspicuorum existimatione ita judicato.

Attamen probabilior et in praxi tutior videtur opinio quam *Sylvius*, *Cabassut* et alii plures tuentur, scilicet, quod in tali dubio tributa solvi debeant, nisi rationes quæ pro illorum injustitia militant, rationibus oppositis longe sint graviore; nam si princeps legitimam habeat potestatem imperandi et tributa imponendi, jure suo privari non debet propter aliquod exurgens dubium circa causam finalem aut justam proportionem; pro eo enim standum est pro quo stat præsumptio : atqui præsumptio stat pro principe; aliunde æquus ordo et pax publica postulant ut subditi semper pareant legibus quæ non sunt evidenter injustæ. Ergo.

Raro verum existere potest dubium de legitima principis potestate; si reipsa, omnibus attentis, dubia foret, tunc facile admitteremus quod nulla esset in conscientia obligatio tributa solvendi saltem ex integro, donec excuteretur dubium, nulla siquidem existeret ratio potius in favorem principis præsumendi quam in favorem subditorum.

Ex huc usque dictis patet evidenter eos qui per fraudem quædam non solverunt tributa, ex justitia teneri id omne restituere quod solvere debuissent. Sed quæri potest cui hæc facienda sit restitutio.

Theologi hanc fere non movent quæstionem, et communiter dicunt aut supponunt hujusmodi restitutionem principi faciendam esse, vel publicano qui jus principis conduxit; etenim restitutio fieri debet ei cujus violatum fuit jus strictum : atqui jus strictum principis aut publicani fuit violatum, siquidem, ut probavimus, tributa ex justitia debentur, sive principi, sive ei cui jus suum princeps vendidit : ergo.

Multi tamen recentiores, pietate et doctrina conspicui, contendunt hanc restitutionem fieri debere, non gubernio, sed fidelibus subditis, et quidem ob varias rationes: 1° quia nullus existit modus quo istius modi restitutiones suscipiantur. 2° Nullus pariter est modus quo earumdem ratio reddatur, sicque nunquam certo constare potest quod ad publicum ærarium pervenerint. Hæc duo incommoda agnovit, in Belgio, gubernium, et ideo modum specialem quo restitutio sibi fieret instituit. 3° Restitutio fieri debet eis qui ex fraudibus damnum patiuntur: atqui gubernium nullum ex fraudibus patitur damnum; fraudes enim prævidens majora imponit tributa: soli ergo subditi fideles damnum patiuntur, cum plus solvere teneantur quam solverent si fraudes non existerent: ipsis igitur restituendum est. Cum autem singulis in individuo restitutio fieri nequeat, secundum intentionem illorum rationabiliter præsumptam facienda est, ac proinde summa restituenda pauperibus distribui, aut in alias publicas utilitates, juxta viri prudentis arbitrium, impendi debet.

Neque dicatur hanc decisionem fisco publico futuram esse noxiam; nam experientia constat quod vix quibusdam persuadere possimus ut ipsis agentibus fisci restituant; si a pœnitentibus id stricte exigeremus, multi sacrum tribunal desererent, non restituerent, nec a fraudibus deinceps cessarent; e contra, si restitutio pro fraudibus præteritis in favorem pauperum facienda præscribatur, libentius quod injuste retinuerunt, solvent, et postea quidquid leges ab ipsis postulant, bona fide præstabunt. Ergo.

§ II.— Quædam solvuntur difficultates ad tributa indirecta spectantes.

Tributa indirecta, ut jam observavimus, ea sunt quæ immediate in aliquas merces cadunt et mediate tantum in personas.

Triplicis generis distinguuntur merces relative ad leges quæ eas afficiunt: aliæ enim absolute prohibentur, ut olim merces ex Anglia provenientes; aliæ ab eis tantum

vendi possunt qui speciale ad hoc privilegium obtinuerunt, ut nunc in Gallia tabacum; aliæ sunt insuper quarum commercium omnibus indistincte permittitur, sed sub conditione quod certa solvantur tributa, ut vinum, aqua vitæ aliique liquores. *His notatis,*

Quæritur 1° an liceat vendere aut emere merces quæ absolute prohibentur.

R. Nunquam licet, nisi forte leges evidenter essent injustæ; nam legibus quæ non sunt evidenter injustæ semper obtemperandum est.

Qui autem leges istas transgrediuntur, sive emendo prædictas merces prohibitas, sive eas vendendo, ad restitutionem non tenentur; nullius namque jus strictum violant: non principis, cum illas merces sibi non reserverit; non alicujus privati, cum nullus privilegium eas vendendi habeat: ergo in hypothesi, nulla proprie dicta infertur injuria, proindeque nulla est obligatio restituendi.

Fieri tamen posset ut aliquod damnum negotiatoribus regni inferretur; quando enim in eorum gratiam, ut facilius merces suas vendant, alienæ prohibentur, qui eas in notabili quantitate introducit, ipsis damnum infert, ac proinde illud pro posse suo reparare tenetur.

Quæritur 2° utrum ille peccet et ad restitutionem teneatur, qui per fraudem vendit merces quarum commercium iis tantum permittitur qui speciale ad hoc obtinuerunt privilegium.

R. Ex principiis superius expositis, manifestum est illum peccare et ad restitutionem teneri, tum erga privilegiatos, tum etiam aliquoties erga principem: 1° erga privilegiatos, totum scilicet lucrum quod probabiliter et legitime fecissent, si fraudes non exstitissent, illis refundere debet; jus enim strictum habent ad lucrum istud, ut pote titulo oneroso acquisitum; 2° erga principem etiam aliquoties contra justitiam peccat; aliquando enim privilegiati tributum principi pro quantitate mercium quas vendunt, solvunt: tunc ergo jus principis per fraudem minuitur, ac proinde defraudans contra justitiam peccat.

Quæritur 3° an qui merces, pro quibus tributum debetur, a fraudantibus emunt, peccent, et ad restitutionem teneantur.

R. 1°. Minime peccarent si talibus indigerent mercibus, et eas non nisi apud defraudantes invenire possent; si enim tunc peccarent, certe quia fraudibus cooperarentur: atqui hæc cooperatio ipsis ad peccatum imputari non potest; rem quippe in se bonam petunt, scilicet mercium emptionem, et sufficientem habent rationem peccatum et injuriam defraudantium permittendi: ergo.

R. 2°. Qui, seclusa necessitate, hujusmodi merces a fraudantibus emunt, peccant, ut evidens est; valide tamen merces istas acquirunt; nullibi enim declaratur hujusmodi contractum irritum esse.

R. 3°. Si dubitetur tantum an merces quæ venduntur, per fraudem fuerint introductæ, nec ne, *Collator Paris.* et, post ipsum, *Collet* censent nullam esse obligationem restituendi; nam jus Romanum, quod naturali æquitate fere semper fundatum est, permittit ut in vero dubio facile contra fiscum respondeatur: ergo.

R. 4°. Qui absque necessitate emunt merces pro quibus tributum certissime non fuit solutum, injuriam fiunt rei, et restituendi obligationem incurrunt; injuriam enim vendentium fiunt participes, siquidem nulli defraudarent, si in tali casu ementes non invenirent. Ergo. Ita *Coll. Paris.* et *Collet*, qui contendunt ementes etiam ante vendentes ad restitutionem teneri; nam, inquiunt, obligatio hoc solvendi tributum est onus reale, et ipsas afficit merces, ut hypotheca, sicque ad ementes cum mercibus transit. Sed hæc hypothesis gratis admittitur; nullibi enim expressa reperitur, et communiter negatur, ut ait *Billuart*. Emptores igitur ad restitutionem ideo tenentur, quia injuriam vendentium participant, et in illam positive influunt: ergo post ipsos tantum et eorum defectu ad restitutionem tenentur.

Si tamen has merces ex fraude provenientes minori pretio emissent præcise propter fraudem, viderentur ex parte ad restitutionem obligari pro ratione imminutionis quam

sic obtinuissent; illa enim imminutio ex fraude proveniens injuste acquiritur, ac proinde ut res aliena habenda est: primario igitur hanc portionem, qua ditiores facti sunt, restituere debent.

Quæritur 4° utrum stricta sit obligatio solvendi tributa indirecta antequam petantur.

R. 1°. Omnes theologi fatentur quod præpositos mendaciis decipere non liceat, nec illos ex industria devitare, v. g., vias non usitatas aut obliquas sequendo, tempus noctis eligendo, et sic impedire ne tributum exigant. Hæc decisio ex principiis superius expositis evidentissime sequitur.

R. 2°. Inter tributa indirecta quædam procul dubio antequam petantur solvi debent; quando enim lex exigit ut quis merces alicujus generis priusquam eas vendat, de loco in locum transferat, vel possidere incipiat, declaret, et certum pro eis solvat tributum, tunc tributum istud antequam petatur solvendum est. Sic *Lessius*, *Bonacina*, *Sylvius*, et communiter alii. At hujusmodi nunc existunt leges. Hinc qui hæreditatem obtinet, illius valorem aperire et proportionatum solvere debet tributum; qui vinum, aquam vitæ aliosque liquores vult transferre et vendere, hæc pariter declarare, et taxatum pro eis vectigal solvere tenetur. Ergo.

R. 3°. Si consuetudo existat ut quædam tributa communiter non solvantur nisi petantur, tunc nulla est obligatio ea sponte offerendi: id satis patet; leges enim ultra consuetudinem legitime receptam non obligant. Unde vectigalia quæ ad portam civitatis, ad pontem, ad viam publicam solvuntur, non necessario præstari debent antequam petantur: itaque si nullus sit exactor qui vectigal petat, dum mercator seclusa omni fraude transit, contra justitiam nihil solvendo non peccat. Ita *Sylvius*, et communiter theologi. Exactor autem semper invigilare debet, atque si quod ex incuria ejus sequatur damnum, hoc ipsi imputandum est, et illud principali publicano vel gubernio aut civitati restituere tenetur, si principalis non sit publicanus.

Quæritur 5° an in contractibus tributum perscriptionis (*d'enregistrement*) patientibus, ut in successioneibus, valor integer bonorum necessario sit declarandus.

R. Fraus proprie dicta nunquam admitti potest ut licita: genuinus itaque quærendus videtur sensus legis, ut unusquisque legislatoris intentionem cum bona fide sequatur. Sic autem substantialiter se habet lex circa istiusmodi tributum, die 22 frimarii anno VII (11 februarii 1799) condita, et in pleno vigore adhuc existens.

ART. 14. « Pro bonis mobilibus valor in quem proportionatum solvendum est tributum, determinatur 1° per pretium in contractu expressum et onera ei annexa; 2° per capitale constitutum vel alienatum, si de censibus perpetuis agatur aut de censibus vitalitiis, sive in unum, sive in plura fundatis capita; 3° per voluntariam partium æstimationem, sine onerum deductione, ubi de transmissionibus gratuitis, sive inter vivos, sive causa mortis, agitur; 4° quando existunt census sine capitali designato creati, valor eorum æstimatur multiplicando censum perpetuum per viginti, et censum vitalitium per decem. »

ART. 15. « Pro bonis immobilibus et eorum usufructu, valor æstimatur, 1° in venditionibus, cessionibus aliisque onerosis contractibus, per pretium in contractu expressum, quod, si pretio venali inferius appareat, comparative ad proprietates adjacentes, director perscriptionum æstimationem per arbitros fieri jubere poterit; 2° in transmissionibus gratuitis inter vivos et causa mortis, redditus annui multiplicantur per viginti, sine onerum deductione. »

Si solus usufructus aut sola proprietas transferatur, redditus annui multiplicantur tantum per decem. Item si bona immobilia locantur ad vitam, sive in unum caput, sive in plura capita.

Quando pretium locationis solvitur, ex parte, in natura, v. g., in frumento, in feno, in palea, in butyro, in lacte, etc., valor huiusmodi rerum æstimatur et pretio principali additur. Additur etiam summa tributorum,

vulgo *impôts fonciers*, si locatarius ea solvere teneatur.

In successioneibus ergo nemo tenetur valorem bonorum immobilium supra redditus annuos aut pretium locationis æstimare. In emptionibus vero totum pretium exprimentum est in contractu, nisi forte in aliquo casu particulari supra valorem objecti venalem evidenter assurgeret, ut quidam arbitrantur, inter quos *Delvincourt*, in responsione manu scripta, die 27 decembris 1821.

Lex autem nullum instituit medium quo præpositi regii fraudem in æstimatione bonorum mobilium detegere queant; bonæ fidei partium credere necessario tenentur. Non idcirco declarationes falsas exhibere licet, nec etiam circa pecuniam, quæ inter bona mobilia certe computanda est, ut omnes quos consulimus fatentur: at summum pretium huiusmodi bonorum hæredes declarare non tenentur.

Nollemus tamen damuare eos qui in illa bonorum mobilium vel immobilium declaratione facienda, juxta sensum et communem praxim virorum proborum nec non jurisperitorum agerent, ea scilicet ratione fundati quod lex non obligat nisi secundum talium interpretationem et consuetudinem, et quod ultra urgere nimis durum nec sat æquum videretur.

Quæritur 6° quid sentiendum sit de iis qui bonum immobile emunt cum intentione illud revendendi, et ideo, ad vitandum duplex perscriptionis tributum, emunt sub chirographo privato (*par sous seing privé*) et stipulantur unicuique actum authenticum faciendum esse nomine primi venditoris.

R. Cum primus emptor non obtineat titulum legalem, qui in registris publicis inscribatur, non videtur strictè obligatus ad solvendum perscriptionis tributum. Insuper nimis onerosa esset talis solutio pro acquisitione transitoria. Lex diei 22 frimarii an. VII hujus generis operationes nunc frequentissimas non prævidit.

Directores perscriptionis (*les directeurs de l'enregistrement*) exoptant, pro utilitate ærarii publici, ut in prædicta

lege nova fiat dispositio hujusmodi contractibus, olim inauditis, nunc tam frequenter usitatis, proportionata.

Cæterum, si emptor sub chirographo privato ineat contractus locationis, si inscribatur ut proprietarius et solvat tributa, ex art. 12 dictæ legis requiri posset et condemnari ad solvendam summam pro mutatione proprietatis taxatam.

Quæritur 7° utrum confessarius suum interrogare debeat pœnitentem, quando scit aut suspicatur illum fraudes exercere.

R. 1°. Confessarius eos omnes interrogare debet quos scit in mala fide versari; nam in statu peccati existunt: ab illo igitur sunt avertendi.

Hinc 1° omnes interrogare debet præpositos (*commis*) qui cooperantur fraudibus privatorum, eos adjuvando, occultando, non requirendo, cum illis transigendo, etc.; evidens est enim eos in bona fide supponi non posse.

Hinc 2° eos omnes interrogare debet qui prohibitas merces furtive transvehunt, vel easdem ex professione vendunt, ut erant olim *les faux-sauniers*, ut etiam sunt hodie *les contrebandiers de profession*. Nam impossibile est eos in bona fide existere; formale sæpe habent propositum adversus exactores se defendendi, illos percutiendi, vulnerandi, vel etiam forte occidendi: atqui hæc omnia graviter sunt illicita, nec propter bonam fidem a peccato mortali excusari queunt: ergo hi omnes admoneri debent, et prius absolvi nequeunt quam a tali commercio penitus cessaverint, ac illata damna pro viribus se reparaturos promittant.

R. 2°. Confessarius secundum id quod pluries jam docuimus, potest, imo debet non interrogare eos quos in bona fide versari cognoscit, si rationabiliter præsumat eos admonitos a fraudibus non cessaturos, nec illata damna reparaturos esse; hæc enim monitio non facienda est quæ nociva foret et minime utilis: atqui monitio in præsentī casu nociva foret pœnitenti, siquidem formaliter postea peccaret, dum antea materialiter tantum peccabat: et

minime utilis, cum prævideatur quod admonitus restituere nollet, nec a fraudibus cessaret: aliquoties autem monendus est ut a fraudibus deinceps absteat, quamvis ad restitutionem pro fraudibus præteritis prudenter adduci nequeat; et tamen absolvendus est, quia fieri potest ut concipiat illicitas esse fraudes, et nihilominus non sibi persuadeat se ad restitutionem teneri. Ita cum pluribus aliis card. *de Lugo*.

At caveatur ne principium istud nimis extendatur: non semel equidem vera existit bona fides, præsertim in rebus parvi momenti ad vitam necessariis, aut quando de præteritis fraudibus agitur et tunc caute admodum injungenda est restitutio, maxime si pœnitentes sint pauperes; sed multum abest quin bona fides ubique reperiat: si a nimio rigore prudenter recedendum sit, damnabilis laxitas non minus timenda est.

FINIS TRACTATUS DE JURE, ETC.

TRACTATUS DE CONTRACTIBUS

AD NORMAM

JURIS NOVI GALLIE REDACTUS.

Contractus, a verbo *contraho* sic dictus, definitur: *Conventio qua una persona, vel plures personæ se obligant erga unam vel plures personas ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum.* Cod. civ. art. 1101.

1° Dicitur *conventio*, id est, in unum idemque consensus ex parte contrahentium; requiritur enim ut utraque pars contrahens in idem conveniat seu consentiat.

2° Dicitur *qua una vel plures personæ erga unam vel plures*, etc., quia contractus debet esse saltem inter duas personas: nemo namque secum contrahere potest. Sed inter plures personas simul existere potest, ut evidens est.

3° Dicitur *qua se obligant*, id est, qua una persona se obligat, vel plures personæ se obligant erga unam vel plures: obligatio aliquando est reciproca, seu ex utraque parte; aliquando vero ex una parte tantum, ut postea dicemus.

Dicitur *ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum*: hæc verba objectum contractuum designant.

Multipliciter dividitur contractus, nempe 1° in unilateralem et synallagmaticum seu bilateralem. Unilateralis est ille quo unus e contrahentibus erga alterum obligatur, sine ulla obligatione ex parte alterius, v. g., in promissione donationis. Synallagmaticus, ita vocatus a duobus verbis græcis *σύν* cum, *ἀλλήλοισιν*, *permuto*, ille est in quo uterque contrahens reciprociter obligatur, ut in venditione et locatione.

Synallagmaticus autem duplex est videlicet perfectus et imperfectus. Est perfectus, quando obligatio ex utraque

DE CONTRACTIBUS.

209

parte est essentialis, ut in venditione; est vero imperfectus, quando ex alterutra parte obligatio est duntaxat accidentalis, ut, v. g., in deposito: depositarius tenetur quidem essentialiter depositum reddere; sed qui depositum commisit, aliquod pretium depositario solvere non tenetur, nisi ex hypothesi quod in eo custodiendo quædam factæ fuerint expensæ.

Dividitur 2° in realem et consensualem. *Realis* ille est qui in sua specie non perficitur, nisi traditione rei de qua convenitur, ut, v. g., depositum, mutuum; *consensualis* est ille qui solo partium consensu perficitur, sicut nunc venditio, locatio, etc.

Dividitur 3° in onerosum, gratuitum et mixtum. *Onerosus* est ille in quo uterque contrahens obligatur ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum, ut sunt venditio, commutatio, etc. *Gratuitus* ille est quo unus tantum vel plures contrahentium ex pura liberalitate erga alterum ad aliquid se obligant: talis est promissio donationis vel ipsa donatio. *Mixtus* dicitur quando ex parte est gratuitus, et ex parte onerosus, ut, v. g., si bonum notabilis valcris sub onerosa seu levi conditione donetur.

Contractus onerosus duplex est: alius scilicet commutatorius, et alius aleatorius. *Commutatorius* ille est in quo uterque contrahens censetur dare aut accipere aliquid æquivalens et certum, sicut in venditione et in commutatione. In quatuor classes hujusmodi contractus dividuntur, et sic ab antiquis exprimebantur: *Do ut des, do ut facias, facio ut facias, facio ut des*. Contractus *aleatorius* est ille in quo æquivalens est spes lucri obtinendi vel damni vitandi ab incerto eventu pendens, ut in ludis, assecurationibus, censibus gallice dictis *rentes viagères*.

Dividitur 4° in principalem et accessorium.

Contractus *principalis* est ille qui in se et independenter ab alia conventionione subsistit, ut venditio; *accessorius* ille est qui ab alia pendet conventionione, aut eam supponit: talis est hypotheca.

Dividitur 5° in solemnem et non solemnem. *Solemnis* ille est qui debet fieri secundum quasdam legum formalit-

tates ut sunt matrimonii contractus, hypotheca conventionalis et testamenta. *Non solemnis* est ille qui nullas requirit speciales legum formalitates, sed dispositionibus tantum generalibus subjicitur, sicut diversæ venditionum species.

Dividitur 6° in purum et non purum. *Purus* ille dicitur cui nulla est conditio annexa; *non purus* ille vocatur qui sub aliqua fit conditio, v. g., donatio alicui facta sub conditione quod talem ducat puellam.

Dividitur 7° in nominatum et innominatum. *Nominatus* est ille qui proprium habet nomen, v. g., venditio; *innominatus* autem, qui proprio caret nomine, v. g., *facio ut des, do ut facias*.

Dividitur 8° in nudum et vestitum. *Nudus* ille est qui nullam in foro externo parit obligationem, sed in conscientia tantum obligat; tales sunt conventiones absque scripto aut sufficientibus testimoniis; tales sunt etiam pactiones in ludis: nullus datur recursus in foro externo contra eum qui perdidit et solvere recusat. Contractus *vestitus* est ille qui in foro civili sicut in foro conscientie obligat, ut sunt omnes contractus secundum leges initi, et qui coram iudicibus probari possunt.

Dividitur 9° in formalem seu expressum, et in virtuale seu tacitum. Contractus *formalis* seu *expressus* dicitur quando conventio fit verbis, scriptis vel aliis signis consensum directe manifestantibus: est vero *virtualis* vel *tacitus*, quando consensus in objectum conventionis existit quidem realiter, sed implicite tantum aliquo dicto vel facto manifestatur. Sic medicus et artifex, cum artem suam exercent, promittere censentur se id omne præstituros esse quod homines ejusdem professionis in simili casu præstare solent; et qui eos accersunt vel adhibent, implicite promittunt se id retributuros quod vi legis vel consuetudinis sancitum est. Uterque hujusmodi contractus eandem habet vim obligandi.

Theologi priorem simpliciter vocant contractum, et posteriorem communiter appellant *quasi-contractum*. Juristæ, e contra, utrumque vocant contractum, unum expressum

et alterum tacitum: nomen autem *quasi-contractus* unice applicat obligationi ex fictione legis nascenti et fundatæ naturali æquitate quæ consensum supplet, v. g.: Petro absente, ipsius domum ab incendio cum quibusdam expensis tueor; Petrus, ex quasi-contractu, valorem expensarum mihi refundere debet.

In omni contractu tria a jurisperitis distinguuntur notanda, nempe essentia, natura et accidentalia. Ea dicuntur ad *essentiam* contractus pertinere, sine quibus contractus non existit, vel est contractus alterius speciei, v. g.: ad venditionem tria sunt essentialia, scilicet, *res, pretium et consensus*; una deficiente, nullus est contractus. Si loco pretii alia res detur, est commutatio et non venditio. Ea pertinent ad *naturam*, quæ, licet non expressa, ex lege, consuetudine vel æquitate, in contractu comprehensa intelliguntur, et tamen non essentialiter, v. g., assicuratio rei venditæ. Contrahentes hanc conditionem mutuo consensu excludere possent, et nihilominus venditio existeret; sed conventionem expressam non interveniente, venditor rem venditam assicurare debet. Ea dicuntur *accidentalibus* quæ contractui adjungi possunt, sed ex lege, consuetudine aut æquitate adjecta non intelliguntur, nisi aliqua interveniat conventio specialis, v. g., talis aut talis dilatio solutionis pretii. Vide *Toullier*, t. 6, p. 208 et seq.

Omnes nunc contractus, quicumque sint, sive nominati, sive innominati, regulis generalibus, absque ulla exceptione, subjiciuntur. *Cod. civ. art. 1107.*

Præsentem Tractatum in duas partes dividemus: in prima de contractibus in genere et in secunda de contractibus in specie disseremus.

PARS PRIMA.

DE CONTRACTIBUS IN GENERE.

Præmæ hujus partis quinque erunt capita: 1um de consensu ad contrahendum requisito; 2um de formalitatibus

et nullitatibus a lege statutis; 3um de objecto contractuum, 4um de personis quæ contrahere possunt; 5um de obligatione contractuum.

CAPUT PRIMUM.

DE CONSENSU AD CONTRAHENDUM REQUISITO.

In duplici articulo dicemus 1° de dotibus consensus; 2° de vitiis quæ consensui nocere possunt.

ARTICULUS PRIMUS.

DE DOTIBUS CONSENSUS AD CONTRAHENDUM REQUISITI.

Certum est apud omnes aliquem requiri consensum ad contrahendum: nam, ex definitione, contractus est duorum vel plurium conventio; nulla autem fieri potest conventio absque consensu saltem externo. Ergo.

At non sufficit qualiscumque consensus, sed necesse est ut variis instruat dotibus, quæ ut pote generales et valde utiles, hic summam et per ordinem exponendæ sunt, licet quædam de his jam dixerimus in Tractatu *de Matrimonio* et alibi.

Consensus ergo ad contrahendum requisitus debet esse 1° internus, 2° externus, 3° mutuus, 4° actualis, 5° plenus.

1° *Internus*. Omnes fatentur aliquem necessarium esse consensum et quidem interiorem; nam *consensus* actum voluntatis supponit, et percipi non potest vere existens absque voluntatis adhæione quæ est ipse consensus. Difficultas vero est an sufficiat voluntas exterius proferendi verba intentionem contrahendi clare exprimentia, dum illa proferens dicit interius: Non contraho, contractum inire nolo, sed fingo, decipere volo.

Plures affirmant hanc voluntatem ad validitatem contractus sufficere. Nam, inquit, qui vult causam, vult effectum: at consensus sic expressus est causa obligatio-

nis, siquidem ex solo consensu illo iudicatur, non vero de consensu in voluntate abscondito. Aliunde, nisi principium istud admitteretur, omnes contractus essent dubii, quia de existentia consensus interni certo constare non potest.

Alii vero communius et longe probabilius contendunt necessarium esse consensum interiorem stricto sensu ad validitatem contractus. Contractus enim est conventio; conventio autem existere non potest sine consensu voluntatum, id est sine interiori utriusque contrahentis adhæione. In iure Romano contractus definebatur *Duorum vel plurium in idem placitum*, etc. Vox autem *placitum* internum manifeste designat consensum. Ergo antiquis legisperitis persuasum erat interiorem necessarium esse consensum. Insuper jus quod per contractum transmittitur, a voluntate pendet: ergo per solam voluntatem transmitti potest.

Ad rationes prioris sententiæ sic responderi potest:

1° Solus exterior consensus obligationem civilem facit, quia de illo tantum iudicare possunt homines: at inde falso concluditur internum consensum ad validitatem contractus, pro foro conscientie, necessarium non esse. 2° Ex sententia nostra non sequitur omnes contractus dubios esse: libere enim contrahentes interius consentire solent, et hoc sufficit ad securitatem. Præterea, nemo credere tenetur ei qui affirmat se interius non consensisse, nisi veram esse suam assertionem clare manifestet, quod evidenter præstare non potest, quando exterius libere contraxit. Ergo. Hæc igitur nullius est momenti quoad praxim. Qui reipsa exterius serio contraxisset, interius non consentiendo, alteri fecisset injuriam, quam teneretur reparare consentiendo.

Hinc contrahentes obligationem sibi imponere vel acceptare, gravem aut levem, juxta gravitatem materie voluisse censentur, quia hæc voluntas ad essentiam contractus pertinet. Si quod exurgat dubium de existentia voluntatis se obligandi, expendendum est an contrahens nihilominus contraxisset, si novisset obligationem ex pacto

orituram esse, an non. In priori casu judicandum est voluntatem se obligandi existisse et valere pactum; in posteriori vero aliter pronuntiandum foret.

Notandum adhuc voluntatem se obligandi stare posse cum proposito contractum non adimplendi, et propositum istud validitati contractus non nocere.

2° *Externus*. Consensus dicitur externus quando signis sensibilibus ad extra manifestatur: talis autem, ad validitatem contractus, requiritur consensus, tum quia secus dominia forent incerta, tum quia nullus credit se obligare, quantumvis firma sit ejus voluntas, nisi eam exterius sufficienter exprimat. Necesse est ergo ut unus saltem conventionem exterius proponat. An autem pariter necesse sit ut alter exterius manifestet se consentire vel acceptare, non ita omnes admittunt. Sententia affirmans communiter tamen tenetur: si enim, uno proponente, alter nihil exterius manifestet, jus ipsius manebit dubium. Attamen in variis circumstantiis silentium est signum sufficiens acceptationis, v. g., si quis accepta re grata ab amico missa, eam nihil dicens retinet.

Varia sunt signa quibus sufficienter exprimi potest consensus: jure naturali qualiacumque sufficiunt, etiam simplices nutus, modo ex eis innotescat voluntatem assentire. At jus civile plura et diversa statuit pro diversis contractibus. Sic 1° aliquando sola requiruntur verba, ut in venditionibus, donationibus de manu ad manum, etc. 2° Aliquando scriptum necessario requiritur, ut in hypotheca. 3° In nonnullis contractibus traditio rei, de qua conventum est, necessaria est ut contractus sit in genere suo perfectus: sic mutuum, commodatum, pignus, depositum, non perficiuntur nisi traditione rei; ante traditionem existit tantum mutui, commodati, etc., promissio. 4° In contractibus pro quibus lex positiva speciales non præscripsit formalitates, non requiruntur signa determinata: sola contrahentium voluntas obligationem producit. Si conventio juridice probari possit, valet in foro externo; secus, nulla est in foro externo; sed in utroque casu conscientiam tenet obstrictam.

Multa numerantur signa quibus obligationis existentia juridice probari potest, scilicet scriptum authenticum, scriptum privatum inter partes (*sous seing privé*), depositio testium, præscriptio, debitoris confessio, juramentum. Admittuntur etiam scripta sine chirographo, gallice, ut melius intelligatur: « Les écrits sans signature: tels sont » les livres des marchands, les écrits domestiques, comme » les registres ou mémoires pour son propre usage. Il y a » encore des titres qu'on appelle *récongnitifs* ou *confirmatifs*; ce sont ceux par lesquels on reconnaît et l'on confirme telle ou telle obligation, ou le titre qui la constitue. Les copies des titres primordiaux ou *récongnitifs* sont aussi des moyens de preuve devant les tribunaux, mais ne dispensent pas d'exhiber les titres mêmes, s'ils existent. Il y a encore un moyen de preuve dont on peut faire usage et qu'on appelle *la taille*: c'est un morceau de bois fendu en deux; chacune des parties contractantes conserve l'un des morceaux, et à chaque nouvelle fourniture, on fait une coche sur les deux morceaux en même temps. Cette manière d'exprimer l'obligation est en usage chez les boulangers. »

Depositio testium non admittitur nisi agatur de summa quæ 150 fr. non excedat. *Cod. civ. art. 1341*. Ubi tamen quoddam existit probationis initium per scripta, vel si constat creditorem testimonium scriptum habere non potuisse, ut sunt ordinarie viatores, qui bona secum asportata in diversoriis deponunt, probatio per testes admittitur.

Cæterum, cum hæc signa sicut tantum media quibus existentia contractus in foro externo probari queat, de illis longius hic discurrere non expedit. Unusquisque legat, si velit, Codicem civilem ab art. 1315 ad 1369.

3° *Mutuus*. Nemo per se jus suum amittit vel alienum acquirit, nisi velit: necesse est ergo ut consensus ab uno datus, ab altero sit acceptus, ac proinde ut sit mutuus. Unde non sufficit ut consensus unius alteri innotescat, sed debet ei intimari, id est manifestari ex intentione proponentis, et ab altero sic acceptari; alioquin non esset consensus in idem *placitum*.

Quamdiu igitur consensus datus non fuit acceptatus, contractus non est firmatus, et consensus valide revocari potest, licet non semper sine peccato nec sine obligatione reparandi damna inde provenientia; et hoc verum est etiamsi agatur de remissione debiti, nisi forsitan creditor expresse declarasset se velle omne jus absolute abjicere, ut explicat DD. *Cousset*, in art. 1282. Disputatur an vicissim necesse sit consensum acceptantis proponenti intimari. Communiter negatur pro casibus ordinariis, quia statim ac intentio unius alteri fuit intimata et ab eo exterius acceptata, utriusque consensus in idem placitum concurrat, quod videtur sufficiens ut vinculum obligationis existat.

Diximus *pro casibus ordinariis*, quia aliter contingere potest, sive ex dispositionibus legis, ut dicemus de donationibus, sive ex speciali voluntate contrahentium.

4° *Actualis*. Hic in memoriam revocanda sunt quæ in Tractatu de Sacramentis in genere diximus de intentione actuali, virtuali, habituali et interpretativa. Eodem fere modo concipitur ad contrahendum non sufficere consensum datum ex intentione interpretativa vel habituali: datum vero ex intentione virtuali sufficere; ita enim generatim apprehendunt homines, et communiter intentionis actualis diu perseverantis non sunt capaces. Consensus igitur mere præsumptus, qui revera defuit, non sufficit; sufficit vero consensus tacitus realiter existens.

Consensus ex sufficienti intentione datus, indefinite perseverat, nisi aliquo modo revocetur: quotidie enim ineuntur contractus inter absentes et post longum temporis spatium ab expresso consensu; ergo supponitur consensum perseverare. Si autem consensus per aliquod tempus perseveret, non est ratio, ex rei natura, cur ad tale vel tale tempus limitetur. Ergo, etc.

5° *Plenus*. Communiter apprehendunt homines et docent theologi ad valide contrahendum, ex parte intellectus, eam requiri advertentiam quæ ad peccandum mortaliter necessaria est. Quod spectat ad voluntatem, distinguunt inter contractus onerosos et contractus gratuitos. Dicunt ad contractus onerosos eam pariter requiri et sufficere li-

bertatem quæ requiritur et sufficit ad peccandum mortaliter: ad contractus vero gratuitos, qui a benevolentia procedere debent, et in quibus accipiens non dat æquivalens, requirunt consensum non tantum liberum, sed spontaneum, id est qui procedat a voluntate sine ulla rationali repugnantia. Hoc ex dicendis in sequenti articulo magis elucidabitur.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE VITIIS QUÆ CONSENSUI NOCERE POSSUNT.

Quatuor numerantur vitia quæ plus minusve consensum lædere possunt, nempe error, dolus, vis seu metus, et læsio. De his in tot sectionibus dicendum est.

SECTIO PRIMA. — De errore.

Error generatim est æstimatio unius pro altero. Versari potest vel circa objecti naturam, v. g., si quis emat vitrum credens esse gemmam; vel circa naturam contractus, v. g., si quis domum intendat locare et alter emere credat; vel circa qualitates rei, ut si quis equum tardum emat, putans esse velocem; vel circa pretii quotitatem, in contractibus onerosis, ut si quis putet emere 1,000 fr. quod alter credit vendere 2,000 fr.; vel circa personam, ut si quis nummum aureum Petro dare intendat et donet Paulo; vel denique circa motivum, quod triplex distingui potest, scilicet *impulsivum*, sine quo contractus fuisset initus, sed minus libenter; *determinans*, sine quo contractus initus non fuisset, v. g., falso credens equum meum interiisse, alterum emo; et *finale*, quod est finis contractus, v. g., persuasum habens, sine reali fundamento, patrem meum 100 fr. legasse Petro, eos solvo.

Error in genere est *substantialis* vel *accidentalis*. Dicitur *substantialis* quando substantiam contractus, sive in genere sive in specie, afficit: dicitur vero *accidentalis* quando in mera contractus accidentia cadit.

Ab omnibus, tum doctis, tum indoctis, generaliter admittitur errorem substantialem omnino irritare contrac-

tum; talis quippe error consensum penitus destruit, id est impedit quin contraheutes in idem consentiant: contra vero, cum error mere accidentalis non impediatur quin contraheutes in idem quoad substantiam consentiant, validitati contractus non officit. Sic ipse statuit Codex civilis, art. 1109 et 1110. Attamen, juxta sententiam communem, error accidentalis quandoque contractus gratuitos irritat: contractus enim gratuiti a spontanea voluntate procedere debent, et donatarius recte conqueri non potest si frustratur re indebita, quæ non nisi cum repugnantia sibi datur.

Hoc autem principium recte, pro diversitate contractuum et rerum circa quas error versari potest, applicare non est facile, nec eodem modo ab omnibus æqualiter judicatur. Ante omnia necesse est ut discernatur quando error est substantialis, et quando reputandus est accidentalis: ad hoc faciendum sequentes inservire possunt regulæ.

1º Illud habendum est ut substantiale, cui utraque vel alterutra pars suum stricte alligat consensum: hoc autem dignoscitur tum ex verbis, tum ex consuetudine, tum ex variis circumstantiis. Si vero hæc conditio manserit mere interna, applicanda sunt quæ supra diximus ubi de consensu ficto.

2º Illud censendum est substantiale, cujus defectus rem facit ad finem intentum inutilem: homines enim non contrahunt nisi ut inde varias percipiant utilitates.

3º Illud habendum est ut substantiale, cujus defectus tollit omne motivum rationabile agendi; nam homines supponi non possunt agere sine rationabili motivo. Hinc variae prodierunt decisiones pro variis casibus, ut sequitur:

1º Error circa speciem contractus, circa naturam objecti, et, si notabilis sit, circa pretii quotitatem, omnem irritat contractum: patet ex dictis.

2º Error circa rei qualitates quemlibet irritat contractum, quando consensus non præbetur nisi sub expressa vel saltem sub implicita conditione quod res talis sit qualitatis: tunc enim reipsa non adest consensus, si conditio non existat. Hinc qui jussu medici vinum Rhenarium

petit, non consentit in vinum Campanum sibi exhibitum. Si, e contra, qualitas rei nec expresse, nec ex circumstantiis aut ex communi hominum æstimatione habetur ut conditio sine qua non, contractum saltem onerosum non irritat, siquidem, non obstante isto errore, remanet consensus in rem ipsam. Unde qui apud bibliopolam emit librum quem æstimat bonum, et postea deprehendit malum, nihilominus valide contraxit quia præsentem librum absque restrictione voluit emere: sic pariter qui putat ducere uxorem pulchram, castam, nobilem, divitem quæ revera talis non est, validum tamen init matrimonium.

Diximus saltem onerosum, quia, cum, ex dictis, consensus in contractum gratuitum plenus esse debeat, si reipsa error circa qualitates accidentales consensum determinasset, contractus esset nullus aut daretur locus rescissioni: nec in eo casu donatarius, frustratus re sibi non debita, merito conqueri posset.

3º In contractibus onerosis error circa personam ordinariæ, excepto matrimonio, non irritat contractum. Ratio est quia, ut plurimum, consideratio personæ, in hujusmodi contractibus, est indifferens. Quod equum præsentem a Petro vel a Paulo emas, quid refert? Attamen si, per exceptionem, consideratio personæ substantiam contractus afficeret, illum irritaret, v. g.: credis emere tabellam a celebri pictore, puta a *Raphaelæ* depictam, et erras; emptio est nulla, nisi consensus tuus reipsa ceciderit in objectum præsens a te hujusmodi rerum amatore æstimatum præcipue ob qualitates quas in eo apprehendis.

In contractibus vero gratuitis, cum respectus personæ sit præcipua ratio determinans, in substantiam contractus redundat eumque irritat, ut patet. Si quandoque tamen hæc consideratio in mente donantis fuisset tantum accessoria, error validitati contractus non officeret, v. g.: dans elemosynam pauperi præsentem, quem falso credis esse Petrum, cum sit Jacobus vere pauper, cui etiam donasses, sed non tam libenter, valet donatio.

4º Error circa motivum finale quemlibet irritat contractum; nam consensus a tali motivo substantialiter pendet,

et motivo non existente, jam realiter non datur consensus. Eo sensu Codex civilis declarat, art. 1131, obligationem sine causa esse nullam. Error, e contra, circa motivum simpliciter impulsivum nullum irritat contractum, ut omnes fatentur, quia revera existit consensus. Error vero circa motivum determinans, quatenus a motivo finali distinguitur, onerosum non irritat contractum, quia consensus substantialiter existit et datur ratio rem de qua conventum est ex utraque parte tradendi. Irritaret vero contractus gratuitos, ob defectum *spontaneitatis*. Vide DD. *Gousset* in art. 1110.

Quamvis contractus cum errore initus in variis casibus sit nullus, nemo propria auctoritate ab illo resilire potest: expresse enim declaratur in Codice civ., art. 1117, talem contractum esse tantum rescindibilem. Illius ergo rescissio coram iudicibus petenda et ab eis obtinenda est. Attamen, si probationes sufficientes iuridice subministrari non possint, et nullitas sit certa, non existit obligatio pro conscientia conventionem adimplendi. Imo non videmus cur deceptus, qui solus habet jus rescissionem prosequendi, onera litis ultro suscipere teneretur. Potest ergo, nullitate supposita certa, conventioni suæ non stare et expectare quid altera pars facere voluerit. *A fortiori* contrahentes possent, tuta conscientia, ex mutuo consensu habere contractum sic inutum ut non existentem.

SECTIO SECUNDA.— De dolo.

Dolus est calliditas, fallacia, aut quæcumque alia machinatio ad alterum in errorem conjiciendum adhibita, ut inducatur in contractum sibi damnosum. Contractus igitur ex dolo initus est nullus in omnibus casibus in quibus ex errore factus esset nullus. Ratio enim est eadem, scilicet defectus consensus.

In cæteris autem casibus, in quibus contractus ex errore initus est validus, valet pariter contractus ex dolo peractus, modo aliæ reperiantur conditiones ad valide contrahendum requisite; sufficiens enim præbetur consensus, et

aliunde jus positivum hujusmodi contractum non irritat. Ergo.

Sed quandoque ille contractus est rescindibilis, quandoque vero deceptus habet jus petendi reparationem damni per dolum sibi illati. Est rescindibilis quoties, secluso dolo, non fuisset initus; idque tum jure civili, ex art. 1116 et 1117, tum jure naturali; unusquisque enim habet jus naturale deliberandi, examinandi, varia pensandi motiva antequam contrahat: qui ergo dolo erga eum utitur ut consensum ejus obtineat, illi facit injuriam quam ex justitia tenetur etiam ante sententiam iudicis reparare: eam autem convenienter reparare non potest, nisi plenam illi reddendo libertatem. Ergo talis contractus rescindibilis est ad nutum partis læsæ.

Ex eadem ratione patet decipientem non habere jus a contractu resiliendi.

Quando autem injuria aliter quam per rescissionem reparari potest, deceptus habet tantum jus exigendi ut damnum quod passus est sibi resarciatur.

Si dolus a tertio inferatur, absque participatione contrahentis, contrahens non tenetur consentire rescissioni, nec damnum illatum reparare, modo servetur æqualitas, sicut in omni alio contractu oneroso. *Art.* 1116.

Decipiens autem, quicumque sit, semper tenetur in conscientia omnia compensare damna ex ipsius machinatione provenientia, siquidem omnia ei tribuenda sunt.

SECTIO TERTIA.— De vi et metu.

Vis est motio a principio extrinseco contra voluntatis inclinationem nobis impressa. Metus est trepidatio mentis ob malum imminens. Duo igitur importat, nempe periculum mali et trepidationem mentis. Multiplex distinguitur, scilicet:

1º Alius est gravis et alius levis: gravis est ille quo timetur malum grave et probabiliter imminens, v. g., mors, mutilatio, incarceratio, bonorum amissio; levis ille est quo timetur malum leve, aut grave sed improbabile.

2° Metus iterum potest esse gravis absolute vel respectiva: est gravis absolute, quando in quemcumque virum fortem cadere potest, ut metus mortis et incarcerationis diuturnæ; respectiva gravis ille dicitur quo movetur puer, mulier, aut vir meticulosus, et quo vir fortis et constans minime afficeretur. Sic metus quorundam baculi ictum potest esse gravis respectu puellæ, et levissimus respectu militis assuefacti bellis.

3° Metus oriri potest a principio intrinseco, vel a principio extrinseco. Oritur a principio intrinseco, quando procedit a causa intrinseca ei qui timore movetur, v. g., a morbo; est autem a principio extrinseco, quando excitatur a causa extrinseca ei qui timore percellitur.

4° Metus a principio extrinseco duplici modo incuti potest, videlicet a causa necessaria, v. g., naufragio, et a causa libera, id est, ab homine.

5° Metus a causa libera proveniens duplicem ob rationem incuti potest: ob rationem justam, cum ille per quem incutitur legitimam habet potestatem inferendi malum quod minatur, v. g., si iudex minis reum cogat ad confitenda crimina de quibus fere est convictus, vel ad complices revelandos: incutitur autem ob rationem injustam, quando ille qui malum minatur, legitimam non habet potestatem illud infligendi, ut si latro in via mortem viatori minuet nisi crumenam ipsi tradat.

6° Metus denique incuti potest vel directe ad obtinendum contractum, vel ad alium finem a contractu distinctum, v. g., ad ulciscendam injuriam: quibus positis,

Certum est 1° metum ex omni parte levem, id est ratione tum mali formidati, tum trepidationis mentis, contractum per se non irritare; consensum enim non destruit. Multi tamen notant quandoque fieri posse ut metus etiam levis det causam contractui: tunc reddit contractum saltem rescindibilem. In foro externo, ubi malum leve est, metus semper reputatur levis et nullam dat actionem adversus contractum.

Certum est 2° metum gravem prorsus dirimere contractum, si huc usque veniat ut rationis usum tollat, vel inea-

pacem peccandi mortaliter reddat, cum tunc sufficiens consensus præberi nequeat.

Certum est 3° metum gravem a causa intrinseca, aut a causa extrinseca, sed necessaria, incussum, quo stante homo remanet sui compos, contractum non dirimere; non tollit enim libertatem, nec ullam infert injuriam ei qui propter hujusmodi metum ad contractum sese determinat.

Certum est 4° metum a causa libera et extrinseca, sed justa, incussum, non irritare contractum; non impedit enim quin verus præbeatur consensus, et qui propter hunc metum agit, conqueri non potest injuriam sibi inferri. Unde qui metu alicujus mali ducit puellam quam sub promissione matrimonii defloravit, valide contrahit.

Certum est 5° apud auctores communiter metum gravem a causa injusta incussum contractus *gratuitos* semper irritare: talis quippe metus impedit quin consensus procedat ex perfecto voluntario ad actus liberalitatis requisito.

6° Metus a causa extrinseca, libera et injusta incussum, sed ob finem a contractu diversum, contractum non dirimit; nam si illum dirimeret, vel propter defectum libertatis requisitæ, vel propter injustitiam: atqui neutrum dici potest; non propter defectum libertatis, cum usus rationis non tollatur; non propter injustitiam, siquidem metus, ut supponitur, in ordine ad contractum non fuit incussum: contrahens igitur proprio motu sese determinavit. Unde aliquis grave malum injuste tibi inferre paratus est; equum tuum quem cupit, de quo tamen non loquitur, vendere illi proponis et de pretio æquivalenti convenitis; valet contractus.

An autem contractus tunc sit rescindibilis, non sibi consentiunt auctores. Probabilior videtur sententia affirmans, saltem si metus ab altero contrahente incutiatur: qui enim metum injuste incutit injuriam facit; hanc injuriam reparare debet; illam vero convenienter reparare non potest, nisi perfectam reddendo libertatem ei qui metu fuit determinatus. Ergo.

Si metus a tertia persona fuerit incussum, res maxime

pendet a circumstantiis ex quibus judicandum est an contrahens fructum ex injustitia percepturus sit, an non.

At si contractus haberet pro objecto cessationem ab injusta vexatione, jure naturali esset nullus; in contractibus enim onerosis aliquid pretio æstimabile ex utraque parte dari debet: atqui cessatio ab injusta vexatione non est pretio æstimabilis ex parte vexantis, qui certe hanc cessationem vendere non potest. Ergo quidquid accepisset, ex justitia reddere teneretur. Ita *Collet*, conc. 4 de Metu; *Billuart*, *ibid.* et communiter theologi.

Hinc latro mortem ex ira viatori parat, nihil ab illo postulans; viator, timore percussus, summam pecuniæ illi promittit ut ab ejus manibus sese eripiat, contractus est nullus. At si viator oppressus transeuntes advocaverit, et pecuniam illis promiserit ut ipsum a periculo liberarent, valet promissio; dant enim aliquid pretio æstimabile, nempe auxilium quod præbent. Ita *Puffendorf*, l. 3, cap. 6, § II; *Pothier*, *P. Antoine*, *Collet*, *Th. Cenom.*

7° Quæstio superest an metus gravis a causa injusta ad extorquendum consensum in contractum incussus, illum efficiat jure naturali nullum; non conveniunt inter se doctores. Plures enim voluat omnes hujusmodi contractus esse jure naturali validos; nam verus non deest consensus, *voluntas coacta est voluntas*: sunt verba juris Romani. Ergo. Ita *Grotius*, lib. 2, c. 9. Juxta hunc auctorem, contractus ex gravi metu initus, est jure civili tantum rescindibilis. Alii autem contendunt hos contractus jure naturali esse irritos, quia injuste ad id cogemur faciendum quod a libera electione nostra pendet. Ergo. *Puffendorf*, lib. 3, cap. 6, § 11; *Barbeyrac*, *ibid.*; *Pothier*, n. 123, et plures alii. Omnes fatentur hujusmodi contractus esse jure naturali rescindibiles.

Alii denique distinguunt inter contractus qui habent pro objecto solam ab injusta vexatione cessationem, et alios in quibus aliquid pretio æstimabile utrinque datur et accipitur. Dicunt priores esse nullos, et posteriores esse jure naturali validos, sed rescindibiles. Hæc opinio probabilior nobis videtur, et sic probatur.

1° Contractus qui habent tantum pro objecto solam ab injusta vexatione cessationem, sunt jure naturali nulli: *patet ex modo dictis.*

2° Contractus in quibus aliquid pretio æstimabile utrinque datur et accipitur, sunt validi; si enim essent nulli, vel defectu materiæ sufficientis, vel defectu consensus requisiti: atqui neutrum dici potest. Non defectu materiæ sufficientis, cum ex hypothesi aliquid pretio æstimabile utrinque datur et accipiatur; non defectu consensus requisiti, siquidem contrahens remanet sui compos. Ergo.

Verum hæc opinio quoad praxim a præcedenti non discrepat; qui enim per metum injuste incussum ad contrahendum sic fuit adductus, veram passus est injuriam, illiusque sufficientem reparationem stricte exigere potest: atqui sufficienter illa injuria non reparatur, nisi perfecta contrahenti reddatur libertas: porro si perfecta ei debeatur libertas a contractu resiliendi, ipse contra justitiam non peccabit resiliendo. Ergo, re adhuc integra, promissioni suæ stare non tenetur. Si vero contractus per traditionem rei sit consummatus, illius rescissionem coram iudicibus postulare potest; idque verum est, sive metus ab altero contrahente incussus fuerit, sive ab alio tertio; sive malum quod timetur contrahenti imminet, sive ejus conjugis, descendantibus, aut ascendentibus. *Cod. art. 1111, 1112, 1113.* Imo si malum aliis propinquis vel amicitia conjunctis imminet, ita ut trepidationem mentis in contrahente pariat, eumque ad contrahendum inducat, jure naturali, ac proinde in conscientia, rescindibilis est contractus. Idem dicendum est si malum imminet, non quidem personis, sed earum fortunæ, ut supponit articulus 1112 Codicis.

Metus reverentialis, sic dictus ob reverentiam quibusdam personis, patri, v. g., vel matri debitam, per se contractum non reddit vitiosum, ne quidem efficit ut rescindi queat, *Cod. civ. art. 1114*; secus, si cum verberibus aut aliis violentiæ signis jungeretur; fieret enim tunc metus gravis.

Ita quidem lex pro foro externo statuit. At in foro in-

terno, si metus reverentialis multum moveat mentem, etiam absque verberibus et violentiæ actibus, reducitur ad metum gravem et ei applicanda sunt quæ diximus de metu gravi quoad conscientiam. Codex civilis hoc aliquatenus supponit articulo 1112 jam citato, dicendo rationem habendam esse ætatis, sexus et conditionis.

Cæterum, qui per metum injustum, sive gravem, sive levem, cujus auctor vel particeps fuit, aliquem in contractum adduxit, tenetur in conscientia et ante judicis sententiam totum resarcire damnum quod illi intulit; quisquis enim tenetur reparare injuriam cujus est auctor.

Cum autem ille contractus jure naturali sit validus, præter quosdam casus a nobis assignatos, sed tantum rescindibilis, sequitur eum solum rescissionem petere posse, qui propter metum contraxit, siquidem solus injuriam passus est: si ergo contractui stare velit, alter in foro externo resilire non potest, nec etiam in foro interno, sive particeps fuerit metus, sive non.

SECTIO QUARTA. — De læsione.

Læsio in eo consistit quod in contractibus onerosis æqualitas non servetur, sed plus accipiatur quam tradatur, sive id fiat ex errore, sive ex dolo.

Simplex læsio contractum non reddit jure naturali nullum, siquidem verus præstatur consensus; nec rescindibilem, siquidem, ut supponitur, nulla fuit injuria, sed tantum defuit æqualitas, quæ absque rescissione restitui potest. Qui ergo plus accepit quam dedit, excessum restituere debet, et insuper, si læsio ex dolo proveniat, totum tenetur reparare damnum inde secutum: quod quidem verum est de quibusvis contractibus et personis, etiam de minoribus.

Observandum est autem justum rerum pretium non consistere in aliquo puncto mathematicè determinato, sed varios suscipere gradus ex prudentium hominum judicio æstimandos, habita scilicet ratione circumstantiarum, temporum, penuriæ vel abundantiae rerum aut pecuniæ;

emptorum et vendentium. Dum pretium inter hujusmodi gradus sistitur, læsio adesse non judicatur: hinc infimo pretio emere et summo vendere licet.

Ex jure civili in nonnullis contractibus, et erga quasdam personas, læsio est causa sufficiens cur rescissio peti ac obtineri valeat. *Cod. civ. art. 1118.*

Sic 1° læsio quartam excedens partem in partitione hæreditatis, communitatis conjugalis, aut societatis commercialis, nisi alter velit læso solvere supplementum suæ partis et damna compensare. *Art. 887, 1476. 1872 et 891.*

Sic 2° in venditione boni immobilis, quod alienari potest absque auctoritate judicis, læsio excedens septem partes ex duodecim dat locum rescissioni in favorem solius venditoris, nisi emptor solvat supplementum justii pretii sub deductione decimæ partis pretii totalis. *Art. 1674, 1683 et 1684.*

Rescissio nunquam conceditur propter læsionem in bonis mobilibus, et quidem merito; cum enim hæc bona multipliciter de manu ad manum transeant, valde interest ut eorum venditiones sint firmæ et rescindi nequeant, ne plurimis turbationibus detur locus. In foro interno si æquitas naturalis læsa fuerit, reparanda erit. Idem dicendum est in variis conventionibus quas lex excipit, v. g., art. 889, 1706, 2052.

Sic 3° quæcumque læsio etiam levissima sufficit ut minores rescissionem obtinere possint. *Cod. civ. art. 1304.* Si sint emancipati, in actibus ad quos inhabiles sunt, æquiparantur minoribus non emancipatis; in aliis vero, majoribus. Facultas autem rescissionem ob læsionem petendi per decem existit annos, nisi aliter statuatur. *Cod. art. 1404.* Variæ sunt exceptiones sub diversis titulis expressæ.

CAPUT SECUNDUM.

DE FORMALITATIBUS ET NULLITATIBUS A LEGE
STATUTIS.

Certum est contractus regendos esse non solum lege divina naturali aut positiva, sed etiam lege humana. Non hic agemus de lege ecclesiastica, quæ sane quosdam contractus, non solum prohibere, sed et irritare potest, ut matrimonium. Loquemur tantum de lege civili, abstracto a matrimonio, quod specialibus subest difficultatibus alibi discussis.

Apud omnes constat dari posse leges civiles, quæ sive absolute, sive sub quibusdam conditionibus, quosdam prohibeant contractus, ut pote civibus vel societati noxios, et in conscientia obligent.

Omnes similiter admittunt legislatores irritare posse contractus pro foro externo, cum certis destituuntur formis: imo, plerique consentiunt irritationem fieri posse etiam pro foro interno, saltem post sententiam judicis, quia hæc potestas ad bonum societatis videtur necessaria.

An autem hæc irritatio valere possit in conscientia etiam ante omnem judicis sententiam, non ita omnes concordant. Cum plerisque affirmandum esse putamus; nam suprema civilis potestas, quando attingit materiam sibi subjectam, alios non agnoscit limites quam justitiæ et æquitatis: potest quidquid ex una parte non est iniquum et ex altera parte ad bonum publicum utile est. Porro materia contractuum generatim supremæ civili potestati subjecta est, siquidem contractus directe respiciunt ad bonum temporale societatis, cujus cura supremæ potestati civili commissa est. Suprema potestas civilis nullam civibus facit injuriam intra certos limites restringendo facultatem contrahendi, quam jure naturali habent: omnes enim apprehendunt hanc supremam potestatem quoddam

in actus membrorum societatis habere dominium, vi cuius eos intra certos limites aliquo modo cohibere possit, alioquin careret mediis attingendi finem ad quem procurandum fuit instituta. At quandoque non sufficit ut actus solummodo irretat pro externo, nec etiam pro foro interno tantum post sententiam judicis: si enim actus qui judicantur bono publico nocivi tantum prohibeantur, aut si irritentur solum pro foro externo aut post judicis sententiam, multi subditi ab eis ineundis non sufficienter arcebuntur; sperabunt fore ut irritationem effugiant, sive judicem decipiendo, sive alterum contrahentem per longam litem, per impensarum formidinem fatigando, etc. Ergo suprema auctoritas civilis sufficientes habere potest rationes ut quosdam actus, pro foro interno, ante omnem judicis sententiam, declaret irritos.

Examinanda erit quæstio facti, an scilicet voluerit. Ita esse apud nos supponunt theologi, et satis ostendunt varii Codicis civilis articuli, qui diversas memorant nullitates, non solum ex jure naturali manantes, de quibus nunc non agimus, sed mere positivas. Quapropter duo breviter enucleanda sunt; 1° quomodo nullitates jure nostro statutæ distinguuntur; 2° quinam earum effectus pro foro conscientia.

ARTICULUS PRIMUS.

QUOMODO NULLITATES JURE NOSTRO STATUTÆ
DISTINGUANTUR.

Prima difficultas, sæpe non modica, est discernere quandonam lex statuere voluerit nullitatem: nam, ut aiunt jurisperiti, verba *sub pœna nullitatis* non sunt sacramentalia; id est, non semper nec exclusive ad exprimendam nullitatem adhibentur. Similiter, expressio prohibitiva, vel negatio verbo *potest* præposita, vel mulctæ absentia non semper sufficiunt ad statuendam nullitatem.

Jurisperiti affirmant nullitatem induci quando lex dicit actum non esse validum, *art. 948, 1050, 1325, 1338*; vel non dari contractum, *art. 1587, 1592*; vel nullum pro-

ducere effectum, esse sine effectu, *art. 1131, 1430, 1974*; vel non esse obligatorium, *art. 1429*; vel reputari non adxentum (*non avenu*), *Code de procéd. art. 438*.

Fatendum est tamen nullam dari regulam generalem et certam dignoscendi in omnibus casibus nullitates; sed intentionem legislatoris requirendam esse ex sensu obvio verborum, ex motivo legis, ex discussionibus ejus, ex praxi tribunalium, ex opinione jurisperitorum, etc.

Multas nullitates numerant jurisperiti. Præcipuas breviter indicabimus.

1° Ratione *motivi* quo leges ad eas statuendas ducti sunt, distinguuntur nullitates *ordinis publici* et nullitates *ordinis privati*. Prioris generis sunt illæ quarum motivum primarium et principale est bonum generale societatis, ordo publicus, boni mores, securitas communis, etc. Posterioris, e contra, illæ sunt quarum motivum primarium et principale est commodum privatum. Fieri potest ut lex sit primario *ordinis privati*, et secundario *ordinis publici*, quales a multis dicuntur illæ quæ spectant ad actus minorum, interdictorum, uxorum, etc.

2° Ratione *causæ* ex qua oriuntur, præcipuæ sunt ex *defectu voluntatis* seu consensus, ut ex præcedenti capite intelligi jam datur; ex *defectu capacitatis*, qui procedere potest sive a jure naturali, sive a jure positivo, ut in capite quarto magis explicabitur; ex *defectu objecti*, si nempe res aliquo jure ponatur extra commercium, de quo in capite sequenti agemus; ex *defectu causæ*, si nulla, falsa aut illicita sit causa, ut jam dictum fuit ex *art. 1131*; ex *defectu ministri* ad recipiendam conventionem competentis; ex *defectu formalitatum*, quibus lex voluit certas conventiones esse adstrictas.

Per formalitates autem quædam intelliguntur conditiones aut formulæ in nonnullis contractibus celebrandis adhibendæ et lege humana præscriptæ, v. g., ut testamentum authenticum coram duplici notario et duplici teste fiat, vel coram uno notario et quatuor testibus; ut ab uno e duobus notariis sit scriptum, atque fiat mentio scripturæ a notario exarata.

Theologi duplicis generis olim distinguebant formalitates, videlicet substantiales et non substantiales. Docebant absolute nullos esse contractus quibus vel una deesset e formalitatibus essentialibus a lege præscriptis: dicebant, e contra, valere contractus quibus deesset formalitas non substantialis. At difficillimum tunc erat has formalitates a se invicem discernere et recte judicare quænam essent substantiales et quænam non substantiales. Distinctio hæc non occurrit expresse in novo jure. Multi tamen jurisperiti admittunt reipsa formalitates substantiales seu intrinsecas, quæ ipsum actum in esse suo constituunt, et formalitates accidentales, seu potius extrinsecas, quæ ad probationem tantum institutæ sunt.

3° Ratione *modi* quo operantur, sunt 1° nullitates *pleni juris*, quæ contractum faciunt irritum etiam in foro externo ante quamlibet judicis sententiam. Apud nos paucissimæ et variæ a variis auctoribus assignantur. 2° Nullitates *juris*, contractum quidem non reddentes pro foro externo ipso facto nullum, sed efficientes ut, interveniente sententia judicis factum existere declarantis, nullitas eo ipso constet, ita ut iudex non faciat, sed tantum declaret jus: sic actus interdicti, eo ipso quod factus est ab interdicto, pronuntiatur nullus, etiamsi factus sit in lucido intervallo. Actus cum tali vitio initus in se nullus est ab initio: sæpe tamen vi legis convalescere potest, si nullitas ejus intra tempus determinatum non postuletur. 3° Nullitates *simpliciter dictæ*, quæ locum habent quando lex nullitatem per se et immediate non pronuntiat, et iudex non tantum quasi materiale præstat ministerium, declarando factum existere, sed, circumstantiis æstimatis, ipse vi potestatis discretivæ a lege acceptæ, nullitatem pronuntiat: sic in *art. 503* dicitur actus interdictorum, ante sententiam interdicti initos, annullari posse, si causa interdictionis tunc manifeste exstiterit. Actus hujusmodi in principio validi, nullitatem simpliciter dictam in se includunt. 4° *Rescissio* seu *rescindibilitas*. An a nullitate simpliciter dicta differat non satis conveniunt jurisperiti. Communius tamen dicunt contractum esse rescindibilem, quando uni

e contrahentibus aliqua per dolum, vim, læsionem, etc., facta est injuria quam damnificator non vult reparare; in aliis vero casibus esse nullum. Quidquid sit de illa distinctione, constat nullitatem simpliciter dictam et rescissionem quoad effectus non discrepare, cum, in utroque casu, contractus reputetur validus usque ad sententiam judicis, et post eam habeatur tanquam ab initio invalidus. Inde sæpius rescissio et nullitas simpliciter dicta promiscue sumuntur. Quando nullitas rescindibilitati opponitur, ordinarie intelligenda est nullitas *juris*.

4° Ratione *objecti* aliæ attingunt ipsum pactum et aliæ solum actum seu instrumentum. Conventiones enim concipiuntur antequam instrumentum, v. g., scriptura authentica, fiat. Unde evenire potest ut valeat conventio et nullus sit actus, aut vice versa. Ut ergo aliqua nullitas recte noscatur, examinandum est an in solum actum seu instrumentum cadat, an vero in ipsam conventionem. Si prius, valet obligatio in foro conscientie, et non in foro civili; si posterius, ordinarie deficit ipsa conscientie obligatio, ut postea explicabitur.

5° Ratione *personarum* quæ eas invocare possunt, sunt nullitates *absolutæ* et *relativæ*. Absolutæ sunt illæ quæ ab omnibus quorum interest invocari possunt; relativæ vero eæ dicuntur quæ opponi nequeunt nisi a personis in lege determinatis. Prioris generis sunt stipulationes ob turpem causam, ob successionem futuram, etc.; posterioris sunt conventiones ab uxoribus, interdictis, prodigis, etc., initæ. Nullitates absolutæ confirmatione aut lapsu temporis communiter tolli nequeunt, quia ordinarie primario motivo ordinis publici nituntur; relativæ vero, cum motivo ordinis privati nitantur, tolli possunt confirmatione illius cui lex concedit jus petendi irritationem, sive expressa sive tacita, id est, lapsu temporis: ut plurimum decem conceduntur anni, ex art. 1304. Nullitas relativa tollitur etiam voluntaria executione conventionis, sine tertiorum præjudicio. Art. 1335.

ARTICULUS SECUNDUS.

QUINAM SINT NULLITATUM EFFECTUS PRO CONSCIENTIA.

D. *Lyonnet*, post D. *Carrière*, sequentes assignat regulas, quæ valde utiles nobis videntur:

1° Quando lex contractum irritans est proprietatis determinativa, id est definit cujus sit dominium, vel illud ab uno ad alterum transfert, contractus nullitate affectus, nullus est in conscientia ante sententiam judicis: qui enim hujusmodi legem violat, disponit de re non sua. Ergo. Unde ante sententiam judicis nullæ sunt in conscientia donationes partem reservatam attingentes, conventiones uxoris de bonis mariti, et mariti de bonis uxoris, dispositiones civiliter mortui, pactiones circa res extra commercium civile positas, etc.

2° Quando lex contractum irritat ut nocivum ordini publico, ut bonis moribus contrarium, contractus est nullus in conscientia ante sententiam judicis; quia legislator illum sic irritare potest ex dictis, et sic irritare velle debet, alioquin imperfecte ad finem a se intentum tenderet. Hinc nullæ sunt in conscientia, ante sententiam judicis, substitutiones prohibitæ, conventiones ob causam ex utraque parte turpem initæ, etc.

3° Quando lex, contractum simpliciter irritans, immediate fundatur motivo boni publici, contractus est nullus in conscientia, ante sententiam judicis; nam legislator, in eo casu, censetur agere secundum totam potentiam suam, ut bonum sibi propositum obtineat: irritationem autem pro foro interno pronuntiare potest; ergo reputandus est voluisse. Unde nullæ sunt pro foro conscientie alienationes honorum dotialium, art. 1554; dispositiones minorum in gratiam tutorum, ægrotorum in favorem medicorum, ministrorum cultuum, etc.; donationes factæ spuris, adulterinis, incestuosis, et partem lege determinatam excedentes.

4° Quando lex contractum irritans fundatur tantum motivo boni privati, contractus non est absolute nullus

sed rescindibilis in foro conscientiae, etiam ante sententiam iudicis, ad nutum illius in cuius utilitatem rescindibilitas fuit instituta, modo rescissionem intra tempus lege praescriptum exposcat. Ex articulo enim 1125 nullitas in his casibus inducta est duntaxat relativa et conditionata: si ergo non postuletur ab his qui jus habent, valet contractus. Sed nullitate invocata, contractus haberi debet ut in conscientia rescissus, alioquin lex finem suum imperfecte obtineret. Hinc non invalidi, sed rescindibiles sunt contractus a minoribus, interdictis, etc., initi. Statim atque rescissio petitur, concedenda est, si causa sit clara et aperta; alioquin petens exponeretur periculo injusta patiendi damna, incommoda, etc.

5° Si lex sibi proponat tantum attingere instrumentum, non vero ipsam conventionem, validus est contractus pro foro conscientiae: nam irrationes, ut pote odiosae, non extendendae sunt ultra legislatoris intentionem. Hinc generatim loquendo, valent in conscientia contractus formalitatibus destituti, quia lex hodierna eas exigit tantum pro validitate actus seu instrumenti. Specialius dicemus infra de donationibus et testamentis.

6° Quando lex contractum irritans fundatur praesumptione facti, facto deficiente, contractus est validus; secus, si fundaretur praesumptione periculi. In priori enim casu, facto deficiente, lex nullum habet fundamentum; in posteriori vero, etsi malum quod timebatur non existat, semper existere potest, et ideo motivum legis subsistit.

Unde actus a demente in intervallo lucido initus in conscientia valerent, non vero matrimonium clandestinum.

7° Si lex contractum irritans in poenam delicti feratur, ordinarie contractus non est invalidus ante sententiam iudicis, quia, ut diximus in Tractatu de Legibus, nemo tenetur poenam gravem afflictivam ultro subire.

Observandum superest homines saepissime diversas adhibere vias ad eludendas leges irritantes. Praeter ea quae jam exposita sunt in Tractatu de Legibus, dicendum est omnes conventiones in fraudem legis irritantis factas, habendas esse ut irritas in foro conscientiae et ante sententiam

iudicis, quia nemini sua fraus patrocinari debet; et aliunde legislator scopum suum attingere non posset, cum illae fraudes saepe detegi aut probari non queant. At notandum est ad fraudem proprie constituendam non sufficere intentionem eludendi legem, sed necessarium esse ut id reipsa fiat quod lex prohibere voluit.

CAPUT TERTIUM.

DE OBJECTO CONTRACTUUM.

Objectum contractus est id de quo conveniunt contrahentes, nempe res tradenda vel quid faciendum aut non faciendum, art. 1126. Nomine rei non intelligitur tantum substantia aliqua, v. g., fundus terrae, domus, bos, equus, etc., sed etiam usus, commodum et simplex possessio, sine proprietate et usu, ut in pignore.

Variae requiruntur conditiones, sive jure naturali, sive jure positivo, ut res aliqua objectum contractus esse possit, videlicet:

1° Ut sit possibilis in se et relative ad contrahentem; nemo enim obligari potest ad impossibile. Qui tamen de re quam novit impossibilem cum altero ignorante contraheret, ad damnum resarciendum teneretur, non vi contractus, sed propter injuriam ipsi illatam. Si res ex parte tantum sit possibilis, valet contractus pro hac parte, quia utile non debet per inutile vitiari, nisi ex natura rei vel ex mente contrahentis materia dividi nequeat.

2° Ut sit licita, quia non datur vinculum iniquitatis. De gravi hac quaestione agemus ubi de obligatione conditionali.

3° Ut existat vel saltem probabiliter exstitura speretur; alioquin non esset pretio aestimabilis. Hinc domus incendio consumpta non potest esse objectum venditionis nec alterius contractus: si pars ejus supersit, emptor habet facultatem aut contractum irritandi, aut retinendi partem, de-

ducto pretio parti destructæ correspondenti. *Art.* 1601.
 Quod si alteruter e contrahentibus rem jam destructam esse sciret, damna inde alteri eventura reparare teneretur. *Art.* 1382.

Res certo vel probabiliter futura potest esse materia contractus nisi lex civilis obstet; nam spes illius apud omnes habetur ut pretio æstimabilis. Sic vendere licet fructus ex agro tali anno proventuros, lucrum ex tali negotiatione speratum, etc. Sed attendendum est, in casu speciali, an res ipsa vel tantum spes ejus sit materia contractus.

Quælibet stipulatio, extra matrimonii contractum, circa successionem personæ viventis, propter bonos mores, art. 1120 stricte prohibetur, nec vim ullam, etiam in foro conscientiæ, habere potest.

4º Ut sit determinata vel saltem determinabilis quoad qualitatem et quantitatem, alioquin conferretur ejus illusorium. Sed sufficit ut ex lege, consuetudine vel aliis adjunctis intentio contrahentis dignosci possit. Unde non valeret conventio de tradendo animali in genere, valeret vero de tradendo equo vel bove in genere. Tunc ex Codicis art. 1022 et 1246, tradi deberet res quæ non esset pessima, nec daretur obligatio tradendi optimam, modo apta esset ad usum ad quem destinatur, et non haberet defectus a lege prohibitos. *Art.* 1641.

5º Ut sit pretio æstimabilis, id est apta ad aliquod procurandum commodum, vel ad voluptatem rationabilem. Hinc, juxta omnes, nullæ sunt pro utroque foro conventiones quarum objectum est inutile, ridiculum aut turpe. Inutilitas autem non est facile præsumenda, quia relativa est ad personas.

6º Ut in commercio civili sit posita, quod patet ex terminis et ex art. 1128. Porro res extra commercium civile reponi potest, vel jure naturali, ut aer, lumen solis, aqua fluminum vel maris, etc., item et turpia; vel jure positivo divino aut ecclesiastico, quales sunt res spirituales aut spiritualibus annexæ, sive concomitanter et intrinsece, sive consequenter, ut beneficia ecclesiastica, quemadmodum explicavimus tibi de simonia. Res tamen hujus posterioris

generis possunt esse objectum contractus gratuiti, et quandoque onerosi, si videlicet utrinque detur spirituale. Tandem sunt res jure civili extra commercium civile positæ, ut apud nos templa, viæ publicæ, fontes, flumina. Res istæ ad dominium privatum pertinere non possunt quin naturam mutant. Cum his confundendæ non sunt merces simpliciter prohibitæ, ut tabacum; conventio de hujus generis mercibus, licet in foro conscientiæ culpanda, probabilius valet, donec per sententiam judicis irritetur; sed quoad solvendum tributum, standum eis quæ in Tractatu de Restitutione diximus.

7º Ut sit tradentis propria, quia nemo potest ad alium transferre jus quod non habet. Nullæ sunt ergo naturali et positivo, conventiones de rebus licet et nunc alienis, præter quasdam exceptiones pro bonis mobilibus et pactis commercii, ut explicabimus agendo de venditione. *Art.* 1021, 1599, 2279 et 2280. Si agatur de rebus quas quis adhuc possidet, licet tertius jus ad eas jam habeat, conventio est quidem illicita, ut patet, imo et injusta, adeo ut eas tradens damnum inde primo creditori obvians resarcire teneatur, non tamen invalida; non contrahens realiter, adhuc habet talis rei proprietatem, nec jus civile obstat, saltem in casibus ordinariis, quominus eam transmittat, manente tamen obligatione damnum compensandi.

Qui per hujusmodi contractus accipit res ad quas alter jus habebat, fraudem ignorans, ad nihil tenetur; fraudem cognoscens et ei participans, defectu tradentis tenetur resarcire damna quæ primus creditor patitur, siquidem ad injustitiam libere cooperatur.

8º Ut non sit aliunde debita, saltem ex justitia; nam tunc non conferretur jus quod est conventionis objectum. Unde nullus est contractus quo aliquis prætendit alteri conferre dominium rei ad quem iste jus habet *in re*, vel etiam *in rem*; nihil enim pretio æstimabile illi confert: si quod ergo receperit pretium, illud restituere tenetur.

Diximus *saltem ex justitia*: si enim res ex alia virtute, v. g., ex charitate, ex religione debeatur, contractus erit

quidem ordinarie illicitus, sed tamen, juxta communem sententiam, validus, quia tradens revera transmittit alteri jus pretio aestimabile.

9° Ut spectet ad contrahentes, id est, ut unus pro se stipuletur et alter pro se promittat; nam sicut nemo potest alterum non consentientem ligare, nec pro illo non consentiente jus strictum acquirere. *Art. 1119 et 1165.*

Hoc tamen aliqua indiget explicatione. Patet quidem, ex dictis articulis, stipulationem, cujus objectum directum est utilitas tertiæ personæ vim ordinarie non habere in foro externo; at in foro conscientiae aliquam exsurgere obligationem ex parte promittentis docent *Grotius*, l. 2, c. 11, n. 18; *Pothier*, n. 55; *Theol. Cenom.*, part. 1, quæst. 2, et alii etiam recentiores jurisperiti supponunt. Promittens igitur resiliere non posset, quin veram faceret injuriam stipulanti, cujus interest ut per se alteri benefiat. Stipulans autem potest, ut evidens est, obligationem prorsus remittere quamdiu tertia persona in cujus gratiam facta est stipulatio, eam non cognovit et acceptavit; secus post acceptationem.

Si quis absque speciali mandato, factum tertiæ personæ promittat, obligationem ei non imponit, ut patet. An vero obligationem ipse contrahat, non ita constat. Ex art. 1120, tenetur stare contractui quoadusque hæc tertia persona illum cognoverit et approbaverit, tumque solum liber est. Si tantum sponderit se effecturum (*s'est porté fort*) ut tertiis hoc vel illud faciat, tertio recusante, promissarium tenetur indemnem reddere; nihil ultra debet. In conscientia præcipue standum est utriusque contrahentis intentioni, cui lex non videtur voluisse derogare: ubi vero de intentione contrahentium aliquod exsurget dubium, dispositionibus Codicis inhærendum erit.

Diximus generatim non valere stipulationem vel promissionem pro tertia persona; excipiuntur tamen varii casus: 1° quando fit, ex speciali illius personæ mandato, quia mandans censetur ipse facere quod fit nomine ejus; 2° quoties nostra interest ut quod in favorem alterius stipulamur fiat, v. g., si id facere aut præstare teneremur.

Item quod pro hæredibus nostris stipulamur vel promissum censetur; item, pro nostram habentibus causam. *Cod. civ. art. 1122.* 3° Quando quod pro tertio stipulatur vel promittitur, est duntaxat conditio vel modus stipulationis cujus objectum nostra interest, v. g.: domum meam tibi vendo sub conditione quod pretium solvas Petro; vel domum meam tibi dono, sed ea conditione quod agrum tuum tribuas Paulo, conventio in utroque casu valet; sed ego solus executionem illius premere possum donec tertius eam noverit et acceptaverit. *Art. 1121.* Vide *Pothier*, n. 57 et seq.

CAPUT QUARTUM.

DE PERSONIS QUÆ CONTRAHERE POSSUNT.

Dicere nobis incumbit 1° de iis in genere qui contrahere possunt; 2° de minoribus; 3° de interdictis; 4° de uxoribus; 5° de civiliter mortuis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE HIS IN GENERE QUI CONTRAHERE POSSUNT.

Omnes et soli qui usum rationis habent, jure naturali valide contrahere possunt, 1° *Omnes*: nam hi omnes valide contrahere possunt, qui bonorum suorum dominium transferre aliasque obligationes sibi imponere possunt; atqui omnes qui usum rationis habent, jure naturali valide possunt bonorum suorum dominium transferre, et alias obligationes sibi imponere, ut aperte videtur. 2° *Soli* qui usum rationis habent valide contrahere possunt, siquidem illi soli actionis humanæ sunt capaces.

Hinc infantes usum rationis nondum adepti, jure naturali contrahere non possunt, nec perpetuo amentes, nec etiam lunatici tempore dementiæ, nec furiosi, nec ebrii, dum furiosi et ebrii sunt.

quidem ordinarie illicitus, sed tamen, juxta communem sententiam, validus, quia tradens revera transmittit alteri jus pretio aestimabile.

9° Ut spectet ad contrahentes, id est, ut unus pro se stipuletur et alter pro se promittat; nam sicut nemo potest alterum non consentientem ligare, nec pro illo non consentiente jus strictum acquirere. *Art. 1119 et 1165.*

Hoc tamen aliqua indiget explicatione. Patet quidem, ex dictis articulis, stipulationem, cujus objectum directum est utilitas tertiæ personæ vim ordinarie non habere in foro externo; at in foro conscientiae aliquam exsurgere obligationem ex parte promittentis docent *Grotius*, l. 2, c. 11, n. 18; *Pothier*, n. 55; *Theol. Cenom.*, part. 1, quæst. 2, et alii etiam recentiores jurisperiti supponunt. Promittens igitur resiliere non posset, quin veram faceret injuriam stipulanti, cujus interest ut per se alteri benefiat. Stipulans autem potest, ut evidens est, obligationem prorsus remittere quamdiu tertia persona in cujus gratiam facta est stipulatio, eam non cognovit et acceptavit; secus post acceptationem.

Si quis absque speciali mandato, factum tertiæ personæ promittat, obligationem ei non imponit, ut patet. An vero obligationem ipse contrahat, non ita constat. Ex art. 1120, tenetur stare contractui quoadusque hæc tertia persona illum cognoverit et approbaverit, tumque solum liber est. Si tantum sponderit se effecturum (*s'est porté fort*) ut tertiis hoc vel illud faciat, tertio recusante, promissarium tenetur indemnem reddere; nihil ultra debet. In conscientia præcipue standum est utriusque contrahentis intentioni, cui lex non videtur voluisse derogare: ubi vero de intentione contrahentium aliquod exsurget dubium, dispositionibus Codicis inhærendum erit.

Diximus generatim non valere stipulationem vel promissionem pro tertia persona; excipiuntur tamen varii casus: 1° quando fit, ex speciali illius personæ mandato, quia mandans censetur ipse facere quod fit nomine ejus; 2° quoties nostra interest ut quod in favorem alterius stipulamur fiat, v. g., si id facere aut præstare teneremur.

Item quod pro hæredibus nostris stipulamur vel promissum censetur; item, pro nostram habentibus causam. *Cod. civ. art. 1122.* 3° Quando quod pro tertio stipulatur vel promittitur, est duntaxat conditio vel modus stipulationis cujus objectum nostra interest, v. g.: domum meam tibi vendo sub conditione quod pretium solvas Petro; vel domum meam tibi dono, sed ea conditione quod agrum tuum tribuas Paulo, conventio in utroque casu valet; sed ego solus executionem illius premere possum donec tertius eam noverit et acceptaverit. *Art. 1121.* Vide *Pothier*, n. 57 et seq.

CAPUT QUARTUM.

DE PERSONIS QUÆ CONTRAHERE POSSUNT.

Dicere nobis incumbit 1° de iis in genere qui contrahere possunt; 2° de minoribus; 3° de interdictis; 4° de uxoribus; 5° de civiliter mortuis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE HIS IN GENERE QUI CONTRAHERE POSSUNT.

Omnes et soli qui usum rationis habent, jure naturali valide contrahere possunt, 1° *Omnes*: nam hi omnes valide contrahere possunt, qui bonorum suorum dominium transferre aliasque obligationes sibi imponere possunt; atqui omnes qui usum rationis habent, jure naturali valide possunt bonorum suorum dominium transferre, et alias obligationes sibi imponere, ut aperte videtur. 2° *Soli* qui usum rationis habent valide contrahere possunt, siquidem illi soli actionis humanæ sunt capaces.

Hinc infantes usum rationis nondum adepti, jure naturali contrahere non possunt, nec perpetuo amentes, nec etiam lunatici tempore dementiæ, nec furiosi, nec ebrii, dum furiosi et ebrii sunt.

Hæc incapacitas est absoluta et radicalis, adeo ut in quovis casu contractum efficiat ab initio nullum, saltem pro conscientia, independenter a quavis judicium sententia.

Omnes qui usum rationis habent valide contrahere possunt, tum in conscientia, tum in foro civili, si lege positiva non reddantur inhabiles. Ex modo dictis enim, quicumque usum rationis habent, jure naturali valide contrahere possunt: at, ubi lex positiva non obstat, facultatibus nostris naturalibus pro libitu uti possumus. Ergo, *Cod. civ. art. 1123.*

Dicimus, *si lege positiva non*, etc.; nam si lex positiva eos ad contrahendum inhabiles reddat, tunc valide contrahere nequeunt, quia lex positiva, nisi sit evidenter injusta, pro conscientia obligat. Non tamen inde sequitur quod lex positiva legem naturalem destruat, siquidem ipsa lex naturalis dictat principes habere potestatem tales condendi leges, easque sic obligare.

Hæc incapacitas, ex jure civili oriens, sæpe non reddit contractum nullum, sed tantum rescindibilem, modo ante, modo per sententiam judicis, ut magis ex dicendis patebit.

Principia huc usque exposita applicantur contractibus tacitis, quos theologi vocant quasi-contractus; non vero iis obligationibus quæ, ad sensum jurisperitorum, consensum non supponunt, ut dictum est.

Inhabiles autem ad contrahendum lege positiva declarantur 1º minores, 2º interdicti, 3º uxores in certis casibus lege expressis, et nonnullæ aliæ personæ in specialibus quibusdam contractibus, ut in decursu hujus Tractatus videbimus. *Cod. civ. art. 1124. Vide art. 1449, 1595 et seq.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE MINORIBUS.

Distinguebantur olim infantes, pueri seu impuberes, et puberes seu minores: nunc hi sub generali denominatione minores vocantur; illi autem intelliguntur qui viginti et

num annos completos nondum attigerunt (*Cod. civ. art. 388*), potestati paternæ vel auctoritati tutoris subjiciuntur, aut saltem in pluribus suis actibus curatoris assistentia vi legis opus habent, quales sunt minores emancipati.

Minores etiam non emancipati de quibusdam bonis disponere possunt, ut in Tractatu *de Restitutione* vidimus; de cæteris autem disponere nequeunt absque consensu tutoris, vel assistentia curatoris. Expediit quædam hic de tutela et emancipatione pro casibus ordinariis et communiter contingentibus indicare, nec non de vi aut rescindibilitate actuum qui a minoribus eliciuntur.

§ I. — De tutela.

Duplex est tutela in genere, nempe officiosa et ordinaria.

Officiosa, est obligatio quam aliquis voluntarie sibi imponit minorem educandi, personam et bona ejus administrandi. Quicumque hanc tutelam suscipit, propriis expensis tenetur pupillum alere, vestire, convenienti educatione informare, ac in eo statu constituere ut sibi deinceps providere valeat, adeo ut, si bona quædam habeat, integra illa conservare debeat. *Cod. civ. art. 363 et 364.*

Nonnullæ requiruntur conditiones ut illa tutela institui queat. Ex parte tutoris requiritur 1º quod plus quam quinquaginta annos habeat; 2º quod nec liberos, nec alios descendentes legitimos habeat; 3º quod sui conjugis obtineat consensum. Ex parte pupilli vero requiritur 1º ut quindecim annos nondum obtinuerit; 2º ut consensum habeat patris et matris, aut superviventis, vel, eorum defectu, concilii familiæ, vel denique administratorum xénodochii in quo fuit receptus. *Cod. civ. art. 361.*

Tutela ordinaria est munus personam et bona minoris gratuito administrandi, alicui lege vel hominis voluntate impositum. Dividitur in legitimam, testamentariam et dativam.

Legitima ea est quæ directe, ipsa lege et pleno jure, alicui, absque ulla formalitate, defertur; ita ut existere in-

cipiat statim atque persona cui defertur notum habuit eventum ex quo sequitur. Triplicis generis distinguitur, scilicet, alia patris et matris, alia ascendentium, et alia hospitiarum.

Tutela patris et matris illa est quæ, mortuo uno conjuge, statim et ipso jure alteri defertur. Plurima tamen dantur discrimina inter patrem et matrem.

1° Pater tutelam recusare non potest, nisi legitimam habeat causam; mater, e contra, nunquam tenetur illam acceptare, tenetur duntaxat eam gerere donec, ipsa curante, alius tutor nominatus fuerit. *Cod. civ. art. 394.* 2° Si pater supervixerit, tutela ipsi delata nullo modo per matrem limitari potuit; dum ipse per testamentum, vel per actum coram notario, aut coram magistratu dicto *juge de paix*, speciale designare potest concilium sine quo mater nullos aut non nisi certos quos indicaverit actus perficere poterit. *Art. 391 et 392.* Secundæ nuptiæ patris nullam mutationem in ipsius tutela pariunt; mater vero in simili casu tutelam ipso facto amittit, nisi statim convocare studeat familiæ concilium; si concilium familiæ tutelam illi relinquere statuat, secundus maritus fit cum ea tutor ac in solidum astringitur pro omnibus actibus matrimonium sequentibus. *Cod. art. 395.* 4° Denique si mulier tempore mortis viri sit prægnans, tutela usque ad partum suspenditur, et interea concilium familiæ designat curatorem qui vocatur *curateur au ventre*; non dicitur tutor, quia non constituitur pro persona quæ nondum nata est, sed pro bonis quæ curare debet. Mulier per partum fit prolis suæ tutrix, et curator fit subrogatus tutor. *Cod. civ. art. 393.*

Tutela ascendentium illa est quæ, defectu patris et matris ac tutoris per testamentum a patre aut matre designati defertur uni e pupilli ascendentibus, masculini sexus; in gradu propinquiore, ita ut tamen linea materna masculina in æquali gradu præferatur. *Cod. civ. art. 402.*

Infantes in hospitibus recepti, sunt sub speciali administratorum tutela. Plures regulæ circa hanc tutelam statutæ reperiuntur in lege data die 15 *pluviöse an XIII*, *Bulletin*, n. 526.

Tutela testamentaria ea est quam pater aut mater ultimo moriens per testamentum, vel per actum ante notarium aut coram iudice pacis, alicui defert: persona sic nominata acceptare non tenetur, nisi in iis constituatur casibus in quibus tutelam recusare non licet. *Cod. civ. art. 400.*

Tutela dativa est illa quæ, ex hypothesi quod legitima et testamentaria non existant, alicui per concilium familiæ defertur. Concilium autem familiæ ordinarie componitur, præter iudicem pacis, qui est præses, ex sex propinquieribus pupilli cognatis vel affinibus, tum paternis, tum maternis, in æquali numero. *Art. 407.*

Diximus *ordinarie*; nam ascendentes masculi, mulieres ascendentes viduæ (*Delvincourt*, t. 1, p. 468, n. 5), fratres germani pupilli et sororum ejus germanarum mariti, sunt omnes concilii familiæ membra, in quocumque sint numero.

Concilium familiæ apud iudicem pacis vel in locum ab eo statutum coadunatur: tutor post deliberationem majori suffragiorum numero designatus, tutelam acceptare tenetur, nisi unam saltem causam legitime excusantem allegare possit. Causæ illæ excusantes exprimuntur in Codice civili, art. 427 et sequent. Præcipuæ sunt: 1° si cognatus non sit pupilli nec affinis, et cognati vel affines gerendæ tutelæ capaces existant in distantia quatuor myriametrorum, seu octo circiter leucarum, *art. 432*; 2° si sexaginta quinque habeat annos, *art. 433*; non potest tamen relinquere tutelam ante hanc ætatem sibi delatam, nisi septuaginta annos obtinuerit; 3° si quinque hoc tempore habeat liberos legitimos, *art. 436*; 4° si publicas exerceat functiones extra præfecturam in qua gerenda instituitur tutela, *art. 437*. Sub hac exceptione ministri divini cultus comprehenduntur. *Avis du conseil d'Etat approuvé le 20 novembre 1806.* Ideo quamvis sacri canones prohibeant ne clerici tutelam suscipiant, nullum tamen nunc privilegium habent; eodem modo ac laici, et non aliter, excusantur: unde si, post acceptam tutelam, in aliam præfecturam ab episcopo mittantur, ab illa exonerari possunt. *Art. 431.*

Qui putat legitimam se habere causam tutelam sibi delatam non acceptandi, eamque declinare intendit, debet statim, si deliberationi sit præsens, excusationem exhibere, alioquin ab illa penitus excidit. Si deliberationi non fuerit præsens, tres illi tantum conceduntur dies a notificatione sibi facta, ut concilium familiæ convocare et rationes suas illi proponere valeat. *Cod. civ. art. 438 et seq.*

Ubi lex tutelam imponit, non licet eam declinare, nisi sufficiens adsit ratio ab acceptatione excusans: ubi vero lex non præcipit, sed tantum permittit tutelam deferri, non est obligatio in conscientia eam acceptandi, nisi ex charitate, quando prævidetur ex denegatione grave obventurum esse præjudicium pupillo.

Tutor legitime institutus personam et bona minoris gratuito, non tamen propriis expensis, tanquam bonus pater administrare tenetur: unde curare debet ut educationem conditioni et facultatibus suis physice et moraliter proportionatam habeat; in cunctis actibus civilibus, excepto matrimonio, eum representare tenetur. *Cod. civ. art. 450.*

Non poterit pro illo mutuum accipere, nec bona ejus immobilia alienare, nec in hypothecam dare, nisi de expresso concilii familiæ consensu. *Art. 457.*

Multæ et variæ sunt tutoris obligationes quas in Codice legere oportet, a dicto art. 450. Universa minoris bona tanquam bonus pater-familias administrare debet: unde si mala sua agendi ratione congruens lucrum non faciat, vel damnum aliquod inferat, utrumque ex justitia restituere tenetur. *Ita theologi etiam molliores.* In foro externo supponitur quod pecunias fructuose semper collocare possit, et, post sex menses ab initio tutelæ, quinque pro centum solvere cogitur. *Art. 455.*

Tutor generatim tenet locum parentum, non tantum quoad temporalia, de quibus loquitur lex civilis, sed et quoad spiritualia. Unde pleræque obligationes parentum erga filios in Decalogo traditæ, tutori incumbunt, et quandoque curatori, proportionem servata.

In omni tutela necesse est ut existat subrogatus tutor per concilium familiæ designatus, qui ex officio contra

tutorem partes minoris defendat; ideo ejusdem esse non debet lineæ cognationis aut affinitatis ac tutor. *Cod. civ. art. 420 et seq.*

§ II. — De emancipatione.

Emancipatio est actus quo minor jus acquirit seipsum gubernandi et bona sua administrandi. Duplex distinguitur, legalis scilicet et expressa.

Legalis ea est quæ ipso jure fit per matrimonium, et nullam exigit formam.

Expressa est illa quæ fit a patre, vel, defectu patris, a matre per simplicem coram judice pacis declarationem; requiritur ut minor quindecim annos compleverit. *Art. 477.*

Defectu patris et matris, emancipatio fieri non potest nisi per declarationem concilii familiæ ad hoc specialiter per tutorem convocati, et tunc necesse est ut minor decem et octo annos completos habeat. *Art. 478.* Si tutor emancipationem postulare negligat, omnes cognati et affines in primo et in secundo gradu eam petere et obtinere possunt. *Art. 479.*

Minor emancipatus potest statim rationes tutelæ exigere, redditus bonorum suorum percipere, omnes locationes per seipsum inire, modo novem annos non excedant, de bonis pure mobilibus disponere, cuuctos denique actus administrationis peragere, absque beneficio rescissionis, nisi in iisdem casibus in quibus major tali gauderet privilegio. *Cod. civ. art. 480 et 481.*

Non potest autem sine curatoris assistentia pro bonis immobilibus litigare, capitalia pecuniæ sibi debita recipere, nec pro eorum solutione cautionem (*quitance*) dare. *Art. 482.* Non potest pariter sub illo respectu mutuum accipere absque concilii familiæ deliberatione, per tribunal prioris instantiæ confirmata (*homologuée*). *Art. 483.* Eadem requiruntur formalitates, ut bona immobilia alienare valeat, ac si non esset emancipatus.

Si autem commercium vel negotium aliquod exerceat, in omnibus actibus ad commercium istud spectantibus major reputatur. *Cod. civ. art. 487.*

§ III. — De vi et rescindibilitate actuum qui a minoribus fiunt.

Positis quæ in paragraphis superioribus diximus, plura notanda vel discutienda supersunt, præsertim pro foro conscientiæ.

Notandum 1° actus pro quibus minores declarantur inhabiles, non sunt ipso facto nulli, neque jure naturali, cum supponatur minorem rationis usu pollere; neque jure positivo, siquidem lex varias instituit regulas sine quibus rescissio obtineri non potest, et de absoluta nullitate nunquam loquitur. Sunt igitur tantum rescindibiles tum in foro externo, tum in foro conscientiæ.

Hinc 1° qui, servata naturali æquitate, cum minore contraxit, tuta conscientia contractu illo uti potest, donec fiat reclamatio. 2° Cum inhabilitas minorum in eorundem gratiam sit instituta, qui cum illis contraxerunt, rescissionem petere nequeunt. *Cod. civ. art. 1125.* Imo, nec sumptus quos vi hujusmodi contractuum tempore minoritatis solverunt, exigere possunt, nisi probando minores inde ditiores factos fuisse. *Art. 1312.*

Notandum est 2° quod minores ad beneficium legis confugere valeant, ut dissolutionem contractuum sibi damnificativorum obtineant; nam æquitas naturalis prohibet ne ex eorum inexperientia lucrum percipiatur, et præterea finis legis sapientissimæ apud omnes gentes existentis jam obtineri non posset, si, tuta conscientia, beneficio rescissionis uti non liceret. Ergo. Ita expressè *Pothier, Traité des oblig., part. 1, c. 1, n. 52,* et hoc sequitur ex dictis.

Non minus apertum est quod minor ultra legis concessionem progredi non possit, imò quod bonæ fidei et naturalis æquitatis rationem habere debeat. Inde plurima occurrunt solvenda.

1° Theologi generaliter docebant actus minorum rescindibiles non esse nisi in quantum læsionem inducebant. At sub jure nostro communiter volunt jurisperiti minorum incapacitatem ex natura sua, independentem a læsione, nullitatem in variis casibus inducere. Si talis fuerit mens

legislatoris, dici non potest hanc dispositionem esse injustam: si non sit injusta, vim habere debet etiam pro foro interno, licet difficile percipiatur cur minor non læsus sufficientem haberet rationem petendi rescissionem, præsertim si alter contrahens aliquid detrimenta inde passurus esset.

2° Si minor propria culpa contractum in suum detrimentum converterit, v. g., pecuniam in vanos usus impendendo, potestne tamen, tuta conscientia, ad beneficium rescissionis recurrere?

R. 1°. Potest, juxta omnes, si cum ipso contrahentes malam ejus agendi rationem præviderint aut prævidere potuerint et debuerint: ideo enim beneficium rescissionis minori concessum est, ne ex imprudentia et inexperientia bona sua male impendat ac dissipet. Beneficium autem istud illusorium evaderet, si ad illud, in præsentis casu, tuta conscientia recurrere non liceret. Rarissime enim minor illud invocare posset, sicque, non obstante lege, bonis suis spoliaretur. Qui damnus ex rescissione patiuntur, hoc sibi imputare debent. Ergo. Ita *Pothier, n. 52, et valde communiter theologi.*

R. 2°. Juxta doctrinam inter theologos olim communem, ut in præced. edit. diximus, varii sunt casus in quibus minor beneficio rescissionis tuta conscientia uti non posset, nempe 1° si publice habitus fuerit ut major, ut paterfamilias; 2° si contrahens persuasum habuerit minorem contractu in sui perniciem non esse abusurum; 3° si contrahens legem irritantem penitus ignoraverit. In his enim casibus ad rescissionem recurrere non potest, quin si qui cum ipso contraxerunt damnus propter suam bonam fidem patiantur: at naturalis æquitas hoc vetat. Ergo. Ita *Pothier, loco citato, et DD. Goussset, in art. 1315.* Alii, e contra, ut *D. Carrière,* dicunt has exceptiones in novo jure non admitti, ac consequenter minorem posse, non obstante fide secum contrahentium, tuta conscientia rescissionem in his casibus, sicut in cæteris, invocare.

3° Etsi minor scienter et cum plena cognitione contraxerit, rescissionem petere potest, quia lex in generali

præsumptione periculi fundatur; idque verum est etiam in casu in quo contrahentem decepisset, simpliciter dicendo se esse majorem: aliter enim lex securitati ejus sufficienter non providisset. *Cod. civ. art. 1307.*

4° Si minor aliter decepisset, et dolo vel fraude aliquem ad contrahendum adduxisset, non solum privilegio rescissionis excidisset, sed quodcumque damnum inde secutum reparare teneretur jure naturali, cui lex civilis non intendit derogare; declarat, e contra, art. 1310, nullam ipsi faciendam esse restitutionem propter obligationes ex delicto vel quasi-delicto provenientes.

Delictum autem et quasi-delictum, in stylo juris, sunt actiones illicitæ et alteri nocivæ. Verum hoc inter utrumque datur discrimen, quod delictum sit actio quæ ea præcise fit intentione ut alteri noceat, dum quasi-delictum sit actio inexcusabilis quidem, sed quæ magis ex imprudentia procedit quam ex intentione nocendi.

5° Ex jure civili, cui standum est in conscientia, minor rescissionem obtinere non potest, saltem non aliter quam major, si læsus fuerit tantum casu fortuito et improvise, vel solum in actibus suæ professionis, vel sui commercii; si post majoritatem ratum habuerit contractum in minoritate initum; si tempus præfixum, quod est communiter decem annorum, elabi permiserit; denique si ditior factus sit, v. g., partem pretii percipiendo, etc., certo rem acceptam restituere debet. *Cod. civ. art. 1306, 1308, 1311, 1241 et 484.*

Notandum est 3° ea quæ de rescissione dicta sunt, applicanda esse cunctis actibus minorum sine forma requisita initis, sive initi fuerint a minore solo, sive cum tutoris aut curatoris consensu, sive ab ipso tutore vel curatore; quia eadem est ratio, nempe securitas minorum a legislatoribus intenta. Verum ubi formalitates a lege pro actibus minorum præscriptæ servatæ fuerunt, minor læsus potestne ad rescissionem recurrere? Quidam volunt ipsi patere solummodo recursum contra tutorem. Alii communius affirmant eum, extra casus specialiter exceptos et supra memoratos, rescissionem obtinere posse. Quidquid sit, minor,

factus major, sententiam judicis, tuta conscientia, expetere eique absque fraude obtentæ stare potest.

Notandum 4° tandem plures esse minorum contractus, qui ex usu non censentur rescindibiles, præsertim in conscientia; tales sunt modicæ donationes, parvæ emptiones ex iis quæ liberæ voluntati eorum relinquuntur: item contractus urgente necessitate initi, v. g., mutuum in extranea regione acceptum ad fugiendum grave periculum. Si enim in his casibus minores valide contrahere non possent, lex in eorum gratiam lata ipsis de facto noceret. Ergo.

ARTICULUS TERTIUS.

DE INTERDICTIS ET PRODIGIS.

Interdictio est judicis sententia qua statuitur aliquem actus civiles per seipsum exercendi incapacem esse: igitur supponit statum habitualement inbecillitatis, dementiæ vel furoris. *Art. 489.*

Qui alterius est conjux aut propinquus, interdictionem ejus provocare potest; procurator reipublicæ potest etiam postulare interdictionem ejus qui nec conjugem nec propinquos habet. Propter furorem eam provocare tenetur, etsi sint conjux et propinqui, si taceant. *Art. 490 et 491.*

Maritus necessario tutor est uxoris interdictæ; sed uxor non est tutrix mariti interdicti, nisi concilium familiæ eam designaverit: quo in casu, certas illi constituere potest regulas quas in tutela administranda sequi debeat. *Cod. art. 506 et 507.*

In cunctis aliis interdictis, tutor per concilium familiæ designatur, sicut et subrogatus tutor, eodem modo ac ubi de minoribus agitur. Eadem in gerenda presenti tutela sequendæ sunt regulæ quæ pro tutela minorum statuuntur. *Art. 505.*

Etiamsi interdictus usum rationis perfecte haberet, omnes ipsius actus declarantur ipso jure nulli. *Art. 502.* Non tamen æstimandi sunt *pleno jure* nulli, siquidem art. 1304 decem concedit annos a cessatione interdicti in-

merandos ad postulandam actuum nullitatem. Actus illi sunt ergo nulli nullitate juris relativa, id est, eos quibuscum fuerunt initi obligant, sicut actus minorum, quamdiu non intervenit sententia judicialis eos rescindens.

Inter eos hoc datur discrimen, quod actus interdictorum absque ulla discussione circumstantiarum et mentione læsionis declarentur nulli, dum actus minorum non rescindantur, nisi probetur exstitisse læsionem, aut aliquam defuisse formalitatem pro his actibus a lege præscriptam. Actus interdictorum ante interdictionem initi, sunt validi, sed rescindibiles per iudicis sententiam, nempe si causa interdicti tunc manifeste exstiterit. *Cod. civ. art. 503.*

Contractus autem dementis jam defuncti, vel fuerunt onerosi vel gratuiti. In priori casu rescindi non possunt, nisi dementia ex ipsomet contractu pateat, aut jam ante ipsius mortem interdictio postulata fuerit, *art. 501*; in posteriori vero casu, declararentur nulli. *Art. 901.*

Cum variæ dispositiones hic expositæ in gratiam interdictorum latæ fuerint, ipsi vel eorum causam habentes iis, tuta conscientia, uti possunt, ferme sicut diximus de minoribus.

Si talis fuerit mentis imbecillitas vel dementia, ut defuerit consensus jure naturali requisitus, patet contractum ab initio fuisse in utroque foro nullum respectu utriusque contrahentis.

Præter interdictionem omnes actus interdicti afficientem, datur quandoque concilium judicarium, scilicet causa imbecillitatis vel dementiæ ad interdictionem non sufficientis, et etiam causa prodigalitat. *Art. 499 et 513.* Hujusmodi concilio subjecti, ad quosdam tantum actus lege determinatos sunt inhabiles; scilicet, ad litigandum, ad transigendum, ad mutuuum accipiendum, ad credita percipienda, ad bona alienanda vel in hypothecam aut pignus tradenda. *Art. 499.*

Hi autem actus sine assistentia concilii initi, et non alii, eodem modo ac actus interdictorum irritari possunt. Qui vero initi fuerint ante concilii judicarii existentiam rescindi non possunt, neque in casu imbecillitatis, ut pro-

habilius docent jurisperiti ad *art. 503*; neque in casu prodigalitat.

Juxta plures, qui scienter cum prodigo, ut tali cognito, prædictos iniiit contractus, eorum executionem in foro conscientiæ premere non potest, imo tenetur eos infirmare; damno enim quod prodigus patitur vere cooperatus est: ergo illud reparare debet. Ita *Pothier*, n. 51, et *Theol. Cenom.* At decisio hæc falsa esse nobis videtur; namque, ex dictis, contractus illi sunt validi, et damnum ex ipsis contractibus non provenit, sed ex mala agendi ratione subsequente: insuper prodigus valide, licet illicite, bona sua dissipare potest: igitur qui cum illo contraxerunt, contra charitatem forte peccaverunt, sed non contra justitiam commutativam, ac proinde ad nihil ex justitia tenentur.

ARTICULUS QUARTUS.

DE UXORIBUS.

Plura de uxoribus in Tractatu de Restitutione jam diximus: hic requirantur, ne eadem repetere cogamur; nihil fere hic dicendum nobis remanet.

Mulier conjugata sub regimine communitatis exclusivo, potest bona immobilia administrare, et mobilia alienare. *Art. 1449 et 1536.* Idem potest, cum eadem distinctione, sub regimine dotali, quoad bona paraphernalia. *Art. 1449, 1538 et 1576.*

Insuper, sub quovis regimine mulier negotiationi omnino separatæ et publicæ vacans, de speciali consensu mariti, valide se obligare potest in iis quæ ad commercium suum spectant: imo si adsit communitas, ipsum obligare potest maritum, *Cod. civ. art. 220 et Cod. comm. art. 4 et 5*; item ex delicto et quasi delicto, *Cod. civ. art. 216 et 1424*; item necessaria et communia ad sustentationem familiæ emendo, secundum jurisperitos et usum receptum, item denique per testamentum. *Art. 226.* Extra hos casus mulier conjugata inhabilis est ad contrahendum sine speciali consensu mariti vel auctoritate judicis.

Ipsius tamen conventiones non sunt nullæ pleno jure, nec etiam nullitate absoluta, sed tantum relativa, quæ scilicet a marito, ab uxore et ab utriusque hæredibus invocari potest, et per sententiam judicis pronuntianda est. *Art. 225.* Nullam læsionem talis nullitas exigit.

Quod ad forum conscientie spectat, maritus beneficio legis uti potest, etsi nullam expertus fuerit læsionem proprie dictam. An idem possit uxor, non ita clarum est, cum ipsa culpam admiserit. Attamen, cum lex in favorem mariti præsertim lata, sit etiam in privatam uxoris utilitatem, non videtur quare ab eodem beneficio excluderetur uxor, modo non adhibuerit dolum, sicut de minore diximus.

Mariti et uxoris hæredes, quatenus eos representant, ad irritationem pariter recurrere possunt; sed omnes, in quovis casu, id omne restituere debent, post irritationem, ex quo facti sunt ditiores. *Art. 1312.*

ARTICULUS QUINTUS.

DE CIVILITER MORTUIS.

Civiliter mortui ii dicuntur qui, propter pœnas ad quas damnati sunt, cessant inter membra societatis numerari. Igitur mors civilis non est præcise pœna, sed status, et sequitur ex pœnis, scilicet ex damnatione ad mortem, vel ad triremes perpetuas, vel ad exportationem: requiritur ut illæ pœnæ executioni mandentur, saltem in effigie. *Art. 22 et 23.*

Civiliter mortui proprietatem amittunt omnium honorum antea acquisitorum, quæ statim inter hæredes *ab intestato* dividuntur. *Art. 25.* Omnes contractus antea initi corrumpunt, præter censum vitalitium. *Art. 1982.*

Mortui civiliter titulo oneroso acquirere, possidere, negotiari possunt; nihil vero, præter alimenta, acquirere possunt per successionem, testamentum aut donationem, nec quidquam titulo gratuito dare. *Art. 25.* Interveniente morte naturali, bona defuncti pertinent ad fiscum, nisi

speciali concessione præses reipublicæ permittat ea ad uxorem, liberos aut propinquos transire. *Art. 33.*

Omnes illæ nullitates sunt absolutæ et faciunt contractus ex omni parte nullos, etiam ante judicis sententiam, quia fundantur motivo ordinis publici, vel lege proprietatis determinativa. Testamentum civiliter mortui, ante ipsius condemnationem factum, est nullum.

CAPUT QUINTUM.

DE OBLIGATIONE CONTRACTUUM.

Obligatio generatim est vinculum quo quis ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum adstringitur. Duplex est, imperfecta scilicet et perfecta. Obligatio imperfecta ea est quæ solo fundatur titulo charitatis, gratitudinis aut religionis, quæ proinde nullum supponit jus strictum: talis est obligatio dandi eleemosynam, gratum erga benefactorem se habendi. Obligatio perfecta ea est quæ titulo justitiæ commutativæ fundatur et strictum ac rigorosum inducit debitum. De hac posteriori in præsentī Tractatu dicturi sumus.

Multipliciter dividitur, nempe in naturalem, civilem et mixtam.

Obligatio naturalis ea est quæ conscientiam tenet obstrictam, et nullam in foro externo dat actionem: talis est obligatio justum solvendi debitum quod juridice probari nequit. Obligatio civilis ea est quæ in conscientia nulla est, et tamen, ob aliquam juris præsumptionem, dat in foro externo actionem, v. g., si quis ex depositionibus falsis ad mulctam damnetur, et nulla ipsi suppetat via qua innocentiam suam probare valeat. Obligatio mixta est illa quæ in utroque foro pariter ligat. Hujus generis obligationem pariunt omnes contractus juxta leges initi, qui sufficienter probari possunt. Pariunt quidem obligationem pro foro interno, ut ex ipsius contractus definitione liquet; evidens est enim quod homines stare debeant justis quas

Ipsius tamen conventiones non sunt nullæ pleno jure, nec etiam nullitate absoluta, sed tantum relativa, quæ scilicet a marito, ab uxore et ab utriusque hæredibus invocari potest, et per sententiam judicis pronuntianda est. *Art. 225.* Nullam læsionem talis nullitas exigit.

Quod ad forum conscientie spectat, maritus beneficio legis uti potest, etsi nullam expertus fuerit læsionem proprie dictam. An idem possit uxor, non ita clarum est, cum ipsa culpam admiserit. Attamen, cum lex in favorem mariti præsertim lata, sit etiam in privatam uxoris utilitatem, non videtur quare ab eodem beneficio excluderetur uxor, modo non adhibuerit dolum, sicut de minore diximus.

Mariti et uxoris hæredes, quatenus eos representant, ad irritationem pariter recurrere possunt; sed omnes, in quovis casu, id omne restituere debent, post irritationem, ex quo facti sunt ditiores. *Art. 1312.*

ARTICULUS QUINTUS.

DE CIVILITER MORTUIS.

Civiliter mortui ii dicuntur qui, propter pœnas ad quas damnati sunt, cessant inter membra societatis numerari. Igitur mors civilis non est præcise pœna, sed status, et sequitur ex pœnis, scilicet ex damnatione ad mortem, vel ad triremes perpetuas, vel ad exportationem: requiritur ut illæ pœnæ executioni mandentur, saltem in effigie. *Art. 22 et 23.*

Civiliter mortui proprietatem amittunt omnium bonorum antea acquisitorum, quæ statim inter hæredes *ab intestato* dividuntur. *Art. 25.* Omnes contractus antea initi corrumpunt, præter censum vitalitium. *Art. 1982.*

Mortui civiliter titulo oneroso acquirere, possidere, negotiari possunt; nihil vero, præter alimenta, acquirere possunt per successionem, testamentum aut donationem, nec quidquam titulo gratuito dare. *Art. 25.* Interveniente morte naturali, bona defuncti pertinent ad fiscum, nisi

speciali concessione præses reipublicæ permittat ea ad uxorem, liberos aut propinquos transire. *Art. 33.*

Omnes illæ nullitates sunt absolutæ et faciunt contractus ex omni parte nullos, etiam ante judicis sententiam, quia fundantur motivo ordinis publici, vel lege proprietatis determinativa. Testamentum civiliter mortui, ante ipsius condemnationem factum, est nullum.

CAPUT QUINTUM.

DE OBLIGATIONE CONTRACTUUM.

Obligatio generatim est vinculum quo quis ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum adstringitur. Duplex est, imperfecta scilicet et perfecta. Obligatio imperfecta ea est quæ solo fundatur titulo charitatis, gratitudinis aut religionis, quæ proinde nullum supponit jus strictum: talis est obligatio dandi eleemosynam, gratum erga benefactorem se habendi. Obligatio perfecta ea est quæ titulo justitiæ commutativæ fundatur et strictum ac rigorosum inducit debitum. De hac posteriori in præsentī Tractatu dicturi sumus.

Multipliciter dividitur, nempe in naturalem, civilem et mixtam.

Obligatio naturalis ea est quæ conscientiam tenet obstrictam, et nullam in foro externo dat actionem: talis est obligatio justum solvendi debitum quod juridice probari nequit. Obligatio civilis ea est quæ in conscientia nulla est, et tamen, ob aliquam juris præsumptionem, dat in foro externo actionem, v. g., si quis ex depositionibus falsis ad mulctam damnetur, et nulla ipsi suppetat via qua innocentiam suam probare valeat. Obligatio mixta est illa quæ in utroque foro pariter ligat. Hujus generis obligationem pariunt omnes contractus juxta leges initi, qui sufficienter probari possunt. Pariunt quidem obligationem pro foro interno, ut ex ipsius contractus definitione liquet; evidens est enim quod homines stare debeant justis quas

inierunt inter se conventionibus. Pariunt similiter obligationem civilem, seu dant actionem in foro externo, ut ex Codicis decursu patet.

Obligatio mixta oriri potest vel a lege sola, vel a facto hominis. Oritur a lege sola, quando aliam non agnoscit causam, et absque ulla utriusque partis actione existit: talis est obligatio vendendi vicino medietatem muri ipsius fundum tangentis, *Cod. civ. art. 661*; obligatio tutelam in certis casibus sibi delatam acceptandi, *Cod. art. 402 et seq.* Talis est etiam obligatio qua tenentur proprietarii mercium, quæ in tempestate salvæ factæ sunt, eos compensandi mercatores quorum merces ad navim exonerandam in mare projectæ sunt, *Code de commerce, art. 417.*

Obligatio a facto hominis proveniens, oritur vel a facto utriusque contrahenti communi, et conventionalis dicitur; vel oritur a facto quod uni contrahenti est proprium, et tunc obligatio sine conventionione vocatur: talis est ea quæ ex quasi-contractibus, ad sensum jurisperitorum, ex delicto aut quasi-delicto provenit.

Triplici articulo dicemus, 1º de obligatione contractuum generatim sumpta; 2º de variis speciebus obligationis contractuum; 3º de cessatione obligationis contractuum.

ARTICULUS PRIMUS.

DE OBLIGATIONE CONTRACTUUM GENERATIM SUMPTA.

Ex quolibet contractu nascitur obligatio aliquid agendi vel omittendi ad illum implendum, et obligatio reparandi damnum per violationem conventionis illatum. Prior obligatio vocatur *directa*, et posterior *indirecta*.

§ I. — De obligatione contractuum directa.

Hanc obligationem exprimunt articuli Codicis 1134 et 1135.

1º Ex art. 1134, ex jurisperitis et theologis, contractus legaliter initi vim habent legis, respectu contrahentium in utroque foro. Unde revocari non possunt nisi ex mutuo

consensu aut ex causis lege admissis, quibusdam exceptis casibus in quibus unius voluntas sufficit, ut in art. 1869, 1870, 2003 et 2007 exprimitur.

2º Contractus bona fide implendi sunt, id est, ut explicat art. 1135, obligant non solum ad id quod in eis formaliter exprimitur, sed ad omnia consecutaria quæ, attenta conventionis natura, postulant æquitas, lex aut usus. Studiose ergo inquirenda est contrahentium intentio, et si dubium exurgat, quidquid sit de foro externo, amicabilis consulenda est transactio pro conscientia, nisi contrahens persuasum habeat se bono jure potiri; in eo casu obtenta iudicis sententia, ea securus uti potest.

3º Ex art. 1165 contractus vim non habent nisi inter contrahentes. Unde, nec prodesse, nec nocere possunt aliis quam contrahentibus aut iis qui locum illorum tenent, ut jam diximus ubi de materia contractuum, aliquos excipientes casus lege statutos.

4º Ubi agitur de obligatione aliquid dandi, debitor tenetur rem ipsam tempore et loco convenientibus tradere, et interim eam conservare tanquam *bonus pater-familias*. Vox ista in decursu dicendorum explicabitur. *Art. 1136 et 1137.* Creditor autem dominium rei acquirit vi solius contractus; ac proinde periculum in se suscipit, etsi res tradita non fuerit, nisi debitor sit in mora culpabili eam tradendi. *Art. 1138 et 1139.*

Hinc si quis de re eadem cum duobus successive contraxerit, prior anteponendus est. Excipiuntur res mobiles quæ, ante traditionem, secundo emptori bona fide ementi venduntur et traduntur. *Art. 1141.* In utroque casu reparanda sunt in conscientia damna quæ emptor frustratus patitur.

5º Ubi agitur de re facienda aut non facienda, obligatio adimplenda est, in conscientia, secundum intentionem contrahentium. Si non adimpleatur, lex non cogit contrahentem recusantem per bonorum occupationem, nec per corporales pœnas; sed imponit compensationem omnium damnorum ex violatione pacti obvenientium creditori. *Art. 1142.* Hoc æquitate naturali evidenter fundatur.

Hinc 1° si obligatio sit de re facienda, quam alter æque facere possit, creditor exigere potest ut opus reipsa impensis debitoris præstetur, et nihilominus compensationem damni per moram illati obtinere potest. *Art. 1143 et 1144.*

Hinc 2° si obligatio sit de re non facienda, quæ tamen facta est, creditor exigere potest ut opus impensis debitoris destruat, salvo semper jure compensationem damnum obtinendi. *Iisdem articulis 1143 et 1144.*

Ordinarie requiritur sententia judicis, saltem pro foro externo, nisi urgeat necessitas: quo in casu creditor sibi consulat.

§ II. — De obligatione contractuum indirecta.

Ex jure naturali et jure nostro civili, art. 1136, 1142, 1145, etc., certum est dari obligationem compensandi damnum per violationem legitimi contractus illatum. Ut hæc obligatio rectius intelligatur, notandum est violationem contractus evenire posse casu fortuito, culpa theologica et culpa juridica. Jam in Tractatu de Restitutione explicavimus quid per illa verba intelligendum sit, et quænam requiratur culpa ut, extra contractum, detur obligatio reparandi damnum: nunc examinandum est quousque hæc applicanda sunt principia in materia contractuum et quasi-contractuum.

1° Certum est non dari obligationem, saltem ordinarie, reparandi damnum ex casu fortuito proveniens; nam tale damnum nemini imputari potest, et ita statuitur in Codicis art. 1148. Merito excipitur, 1° si debitor casus fortuitos in se susceperit, *art. 1302*; 2° si admiserit culpam quæ casum fortuito causam dederit, *art. 1807 et 1883*; 3° si fuerit in mora, nisi res pariter apud creditorem peritura fuisset, *art. 1881, 1042 et 1302*; 4° in commodato, si res æstimata fuerit, nisi contraria conventio fuerit inita, *art. 1883.*

2° Non minus constat reparandum esse damnum ex culpa theologica proveniens, ut diximus in Tractatu de

Restitutione. Hoc applicandum est non solum damnis quæ prævisa sunt aut prævideri potuerunt tempore conventionis, sed etiam iis omnibus quæ directe et immediate proveniunt ex eo quod executioni mandata non fuerit. *Art. 1151.*

3° Tota igitur difficultas ad culpam juridicam reducitur. In Tractatu de Restitutione docuimus dari obligationem, post sententiam judicis, reparandi damnum ex culpa juridica illatum: a fortiori id admittendum est in contractibus et quasi-contractibus. An vero hæc existat obligatio pro foro conscientie ante sententiam judicis, non ita patet. Communissime tamen affirmant theologi quoad contractus, tum quia contrahens se obligat ad ea quæ de jure et consuetudine veniunt; in contractibus autem jus et consuetudo volunt ut tunc fiat damni reparatio; tum quia bonum publicum exigit ut contrahentes in omnibus contractibus certam adhibeant diligentiam, alioquin res suas aliis committere et pacta inire non auderent, quod valde noceret societati. Porro hunc finem gravis momenti non sufficienter obtinerent legislatores, si non vellent dari obligationem in conscientia reparandi damnum etiam ante judicis sententiam et ex culpa mere juridica. Ergo.

Notandum est culpam juridicam, ex jure nostro, eandem non esse pro omnibus contractibus: in multis enim lex exigit ut creditor eam afferat curam quam in propriis rebus afferret, in aliis requirit diligentiam boni patris-familias, in quibusdam adhuc forte majorem. His variis distinctionibus pro conscientia standum est. Non immerito dici posset, utendo locutionibus olim apud theologos et ipsos jurisperitos usitatis, obligationem restituendi exsurgere in contractibus primi generis ex culpa juridica lata, in contractibus secundi ex culpa levi, tandem in contractibus tertii, qui vix apud nos, citra specialem stipulationem, occurrunt, ex culpa levissima.

4° Si questionem nunc expendamus quoad quasi-contractus ad sensum theologorum, id est relative ad officia seu munera, qualia sunt judicis, advocati, medici, par-

chi, confessarii, jurisconsulti, famuli, opificis, etc., in quibus tacita censetur existere conventio inter eos qui hæc exercent et eos qui opus illorum requirunt, invenimus apud theologos opinionem communiter receptam ordinariè non dari obligationem, ante sententiam judicis, reparandi damnum ex culpa mere juridica secutum. Talis quippe obligatio non nascitur, inquit, ex jure naturali, quod culpam theologicam exquirat, ut in Tractatu *de Restitutione* dictum est; neque ex jure civili in quo nullæ exprimentur hujusmodi leges præsertim in praxi receptæ; neque ex impleto qui intervenit contractu, cum homines non ita communiter apprehendant. Aliunde talis obligatio portabilis non esset, cum varia officia actus fere totius vitæ nostræ contineant: si enim ex culpa mere juridica oriretur restituendi obligatio ratione officiorum, quis timoratus ea vellet accipere? Ergo.

Diximus *ex culpa mere juridica*; nam si cum illa sit culpa theologica, applicanda erunt principia quoad culpam theologicam, sive gravem, sive levem, in Tractatu *de Restitutione* posita. Operæ igitur pretium est scire quandonam negligentia in officio erit culpa theologica. Porro talis æstimatur ubi deest cura quam viri prudentes ac diligentes in tali officio adhibere solent: qui enim publica aut privata suscipiunt officia, ad hanc adhibendam curam se obligare censentur.

Hinc 1° qui, dotibus requisitis carens, munus aliquod suscipit, contrahit obligationem conscientie reparandi damna ex incapacitate ejus secutura.

Hinc 2° patet non eundem diligentie gradum requiri pro omnibus officiis et eorum actibus, sed proportionatum tum gravitati officiorum, tum specialibus circumstantiis rerum, personarum et locorum. Sic ordinariè minus censetur obligatus qui operam gratuito præstat, magis vero qui salarium accipit, sive ab auctoritate publica, sive a privatis; magis adhuc qui se peritissimum jactat, aut majus exigit salarium, aut in causa est cur peritissimus arceatur, etc.

5° quoad quasi-contractus ad sensum jurisperitorum,

id est qui oriuntur ex facto hominis voluntario, ut explicatur articulis 1371 et 1372, juxta plures æquiparandi sunt officiis de quibus modo locuti sumus, licet quidam dicant eos annumerandos esse contractibus. Si autem de munere vi solius legis suscepto agatur, v. g., de tutela obligatoria, æquum est non majorem illi imponere obligationem ea quam homines intendunt suscipere in suis officiis, nec credendum est legislatores aliud voluisse. In utroque casu obligatio reparandi damnum ex ignorantia vel negligentia secutum non est gravis, saltem ante sententiam judicis, nisi culpa theologica fuerit mortalis. Idem videtur dicendum de eo qui, urgente necessitate, rem alienam, v. g., in incendio, suscipit custodiendam.

6° Sed quomodo debitor constituendus est in mora, ut ad compensationem teneatur ob contractum non impletum? Quædam necessaria videntur explicationes. Si de obligatione non faciendi agatur, patet nullam requiri moram, et compensationem deberi ab eo instanti quo violata fuit conventio. *Art. 1145.* Si vero agatur de obligatione aliquid dandi vel faciendi, jurisperiti varias statuunt regulas pro foro externo, ex articulis 1139, 1146, 1322, 1846, 1881, etc. In foro autem conscientie mora erit sufficiens ut debitor ad compensationem damni teneatur, quoties peccaverit theologice, et insuper in casibus specialiter a lege determinatis, scilicet quando ita fert conventio expressa, *art. 1139*; quando lex agnoscit moram pleno jure incurri, *art. 1346, 1881*; quando debitor juridice vel alio modo interpellatus fuit, *art. 1139.* In his casibus debetur compensatio in conscientia ante judicis sententiam.

7° Restat quæstio de quantitate compensationis debite ob contractus inexecutionem. Distinguendi sunt contractus de aliqua re præstanda et contractus de solvenda pecunie summa. Quoad priores, vel præcessit conventio partium compensationem determinans, vel non: si prius, conventioni standum est, ex *art. 1152*, nisi modificetur a judice, secundum *art. 1232*, et hæc dispositio servanda est in conscientia, quia fuit velut contractus aleatorius, nisi tamen creditor necessitate debitoris abusus fuerit ad im-

modicam compensationem stipulandam. Si posterius, compensandum est lucrum cessans et damnum emergens, ex naturali aequitate et ex art. 1149. Si ex parte debitoris nullus intercesserit dolus, ea duntaxat reparanda erunt damna quæ tempore contractus prævisa fuerunt aut prævideri potuerunt. *Art. 1150.* Si adfuerit dolus, compensanda erunt etiam damna non prævisa, quæ directe et immediate ex non executione conventionis sequentur. *Art. 1151.*

In contractibus autem de solvenda pecuniæ summa lex non ita permittit ut contrahentes compensationem pro libitu determinent: art. 1153 statuit compensationem generatim excedere non posse taxam legalem, scilicet 5 pro 100, vel 6 in materia commercii, sed creditorem illam semper exigere posse absque ulla damni probatione. Generaliter licet taxam legis exigere et non ultra: forte in quibusdam casibus accipietur ultra damnum reale, in aliis minus: sic quædam generalis fit compensatio, et inde magna sequitur mentium tranquillitas. Hæc regula est simplex, in praxi facilis, legi conformis, communi hominum persuasioni accommodata. Ergo.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE VARIIS SPECIEBUS OBLIGATIONUM.

In duplici paragrapho dicemus 1° de obligatione conditionali; 2° de aliis obligationibus.

§ I. — De obligatione conditionali.

1° De natura conditionum.

Obligatio conditionalis ea est quæ sub aliquo eventu futuro et incerto contrahitur, sive illius validitas ad hunc usque eventum suspendatur, sive per illum revocetur. *Cod. art. 1168.* Quod ut melius intelligatur, notandum est varias distingui conditiones: alias suspensivas et alias resolutorias, alias positivas et alias negativas, alias casuales, alias potestativas et alias mixtas.

Suspensiva ea est quæ contractus obligationum impedit donec advenerit eventus expectatus. *Resolutoria* ea est quæ obligationem jam existentem, adveniente eventu, revocat vel resolvit. Unde posterior hæc conditio non facit proprie contractum conditionatum, siquidem vim ejus non suspendit, bene vero resolubilem.

Conditio est *positiva*, quando contrahitur ex hypothesi quod quidam eventus, qui tam non evenire quam evenire potest, revera eveniat, v. g., si uxorem ducas. Est *negativa*, cum contrahitur ex hypothesi quod eventus contingens non eveniat, v. g., si uxorem non ducas.

Conditio *potestativa* ea est quæ a libera voluntate unius e contrahentibus omnino pendet, v. g., centum nummos tibi dabo si taceas. *Cod. civ. art. 1170.* Conditio *casualis* est ea quæ nullo modo a voluntate contrahentium pendet, sed respectu eorum est fortuita, v. g., villam meam tibi promitto si Petrus ex uxore sua filium non habeat. *Cod. art. 1169.* Conditio *mixta* illa est quæ simul pendet, a voluntate tertii aut a casu fortuito et a voluntate unius e contrahentibus, v. g., legatarium meum te constituam si consobrinam meam dixeris, vel si palmam in tali concursu reportaveris. *Cod. art. 1171.*

2° De efficacia conditionum.

Conditio suspensiva obligationem suspendit usque dum impleatur conditio. Interea debitor rei manet dominus, fructus ejus percipit et de periculis tenetur. Cum tamen contrahentes non merum inierint propositum, sed vinculum sibi imponere voluerint, conditionis purificationem expectare, nec quidquam ei opponere tenentur. *Art. 1182.* Conditione adveniente, consensus suspensus eo ipso transit in absolutum, et contractus fit perfectus. Ex hoc instanti res fructificat creditori, qui pericula ejus suscipit. Conditione deficiente, contractus censetur ab initio nullus.

Si conditio sit resolutoria, ea adveniente, contractus ita resolvitur ut res ad priorem dominum redeat in eodem statu ac si nunquam exstitisset obligatio. *Art. 1183.* Ea

autem deficiente, contractus censetur ab initio perfectus et jam irrevocabilis. *Art. 1183 et 1184.*

Si conditio a voluntate debitoris unice pendeat, nulla est obligatio, cum nullum sit vinculum. *Art. 1174.* At si conditio hæc sit tantum resolutoria, v. g., loco tibi domum ad decem annos, nisi prius in eam regredi voluero; valet conventio. Item si conditio non sit mere potestativa, sed adjunctum habeat aliquod factum, v. g., si intra annum iero Cenomanum, vel si conditio pendeat ab altero contrahente vel tertio. *Art. 1169.*

Conditiones impossibiles reddunt contractum nullum, quia nemo ad impossibile valide se obligare potest.

In donationibus autem, sive inter vivos, sive per testamentum, conditiones impossibiles pro non adjectis reputantur et validitati contractus non officiant. *Cod. civ. art. 900.* Hæc validitas sic a lege pro foro civili statuta, admittenda est etiam in foro conscientiae, saltem probabilis, nisi constet donatorem aut testatorem voluisse suam liberalem dispositionem ab expressa conditione pendere: in hoc enim casu verus deesset consensus ad validitatem contractus jure naturali requisitus. Lex statuendo dictas conditiones habendas esse pro non adjectis, supponit inductas esse ex errore vel ex inadvertentia.

De conditione turpi gravis movetur questio. Ut solvatur, notandum est quod res possit esse turpis *substantialiter* vel *accidentaliter*: est turpis substantialiter, quando in se mala est et nullo fine bono cohonestari potest, v. g., homicidium, adulterium, etc.: est autem turpis accidentaliter, si bona sit in se, mala vero tantum ratione alicujus circumstantiae ipsi extrinsecæ, ut opus servile die dominica factum.

Omnes fatentur contractum de objecto substantialiter bono non fieri invalidum, quia in ejus celebratione vel executione aliquod interveniat peccatum ex circumstantiis extrinsecis, v. g., ex perverso fine contrahentium; alioquin nulla unquam esset securitas in conventionibus.

Difficultas igitur est an valeat contractus de re vel actione quæ præstari non potest absque peccato, sive res

illa sit mera conditio, sive sit materia conventionis.

Certum est conventionem jure naturali nullam esse in conscientia ante purificationem conditionis, saltem eo sensu quod non producat obligationem absolutam: nulla quippe existere potest obligatio rem substantialiter turpem exsequendi aut eam expectandi. Hinc si decem francos promiseris puellæ ut tecum fornicetur, nulla est promissio: neque tu solvere debes, neque, si jam solveris, puella, conditione non impleta, pecuniam retinere potest, sed eam tibi reddere debet.

Attamen, in hoc et aliis similibus casibus, ubi turpitude ex utraque parte se tenet, judicat *Delvincourt*, t. 2, p. 309, non dari locum repetitioni pretii jam soluti: sed hoc intelligendum est de foro externo tantum, si opus turpe nondum sit patratum: nam si lex unum punire voluit, alteri favere non debuit dominium pretii illi transferendo.

At conditione turpi impleta, alter obligaturne rem promissam in se bonam solvere? Circa illud punctum gravissima inter theologos movetur controversia.

Vel turpitude conditionis appositæ erat accidentalis, vel substantialis.

Si turpitude erat tantum accidentalis, generaliter docent theologo dari obligationem, opere acto, pretium pro illo stipulatum solvendi, quia cum substantia operis supponitur bona, digna est pretio. Unde, qui opus servile die dominica faciendum mandavit, qui vinum ad se inebriandum postulavit, qui gladium ad aliquem occidendum emit, justum quod promisit pretium solvere tenetur.

Si tamen pretium ob ipsam malam circumstantiam fuisset promissum, adeo ut hæc circumstantia directe fuisset intenta, v. g., infractio legis Ecclesiæ opus servile dominica fieri prohibentis, tunc materia seu conditio esset substantialiter mala et recideret in sequentem hypothesim, an, scilicet, opere substantialiter malo, v. g., homicidio, adulterio, meretricio, jam impleto, stricta sit obligatio solvendi promissum.

Plurimi contendunt nullam esse obligationem solvendi, hisque præcipue nituntur rationibus: 1° quia turpes vel

illicitæ actiones nullo pretio sunt dignæ, sed potius æternis suppliciis; 2° quia actus in principio nullus, lapsu temporis fieri non potuit, validus absque novo voluntatis concursu, qui deest; 3° quia obligatio ad peccandum inducens valida esse non potest: porro talis esset obligatio de qua hic agitur. Sic enim qui malam promisit actionem ratiocinari poterit: Nullum adhuc habeo jus ad pretium promissum; mala actione peracta, jus habeo: oportet igitur ut illam statim impleam. Ergo. Ita *Comitolus* in tota quæst. 5, l. 3 Quæst. moralium. Sic sentire videtur *Collet* in *Cont. Tournely*, de *Rest.*, 3^a part., cap. 1, art. 4. Plures alii citantur apud *Billuart* et *S. Ligorium*.

Altera longe communior opinio tenet quod fuit promissum solvendum esse, et sequentibus fundatur motivis; 1° qui puellam sub spe matrimonii seduxit, illam ducere tenetur, ex dictis in *Tractatu de Rest.*: attamen conditio erat substantialiter turpis; 2° vel actio est pretio æstimabilis ratione laboris, periculi aut infamiæ, ut quidam volunt, vel non: si prius, actione completa, debetur pretium ex justitiâ; si posterius, debetur ex fidelitate; 3° opere completo, promissum denegari non potest quin fiat injuria ei qui illud peregit: in tantum enim injuria non fieret, in quantum solutio esset mala: at solutio non est mala, siquidem non fit tanquam malæ actionis pretium, sed ex fidelitate in promissis, quod valde honestum est. Si timendum sit ne talis obligatio incitet ad malum, nonne magis timendum est ne audaciores fiant seductores, si sciant se promissis a se factis non tenendos esse? Qui longiorem de illa quæstione legere voluerit discussionem, adeat *Sylvium* quæst. 32, art. 7: card. *de Lugo*, dist. 18, sect. 3; *Billuart*, t. 13 ubi de contract. sub conditione. Innumerati sunt alii theologo pro eadem opinione.

Certum est autem hujusmodi contractum esse jure positivo nullum, saltem pro foro externo, ex art. 1131, et nullam dari coram tribunalibus actionem. Vide *DD. Goussset*, in art. 1133.

Quod spectat ad donationes inter vivos vel per testamentum, idem dicendum videtur, ex art. 900, de condi-

tionem turpi ac supra diximus de conditione impossibili.

3° De adimplentione conditionum.

1° Quoad tempus, vel agitur de conditionibus positivis, vel de negativis, vel de potestativis.

Si de conditionibus positivis agatur, adimpletæ censentur quando casus expressus revera evenit, et tunc obligatio ab illo eventu pendens perfecta est. Si autem conventio inita fuerit sub conditione quod talis eventus tempore præfixo eveniret, et eo tempore non eveniret, conditio reputatur deficiens, et contractus est nullus; quando tempus non est præfixum, conditio deficere non judicatur nisi constet casum evenire non posse, *Cod. civ. art. 1176*, v. g., decem francorum millia mihi promisisti si navis tua hoc anno ab India venerit; non venit hoc anno, ad nihil teneris. Si simpliciter dixisses: Decem millia francorum promitto si navis mea ab India veniat, conditio adimpleta non reputabitur nisi aut navis venerit, aut constet eam periisse. *Art. 1176*.

Si de conditionibus negativis agatur, vel tempus est præfixum, vel non; si tempus sit præfixum, conditio censetur adimpleta cum dicto tempore res non eveniret, pariter adimpleta judicatur si ante hoc tempus pateat rem non eventuram esse. Si vero tempus non sit præfixum, conditio non erit impleta quin constet rem evenire non posse, v. g.: summam pecuniæ mihi promisisti ad damnum meum compensandum, si pater meus ex bello non redeat; conditio impleta non censebitur quin de mei patris morte constet, et, e contra, statim atque certa erit mors, conditio adimpleta reputabitur. *Cod. civ. art. 1177*.

Conditiones potestativæ adimpletæ censentur quando per eum ad quem pertinet non stat quominus impleantur, v. g.: decem francos mihi promittis, si per decem dies tali hora e somno te excitem; singulis diebus ea præcise hora te excitare tento, sed pluries non potui quia janua erat clausa; conditio ex parte mea est adimpleta, et decem francos mihi debes. Pariter toties conditio potestativa adimpleta judicatur, quoties qui sub illa se obligavit eam evenire impedivit. *Cod. civ. art. 1178*.

2° *Quoad modum* conditiones eo sensu adimpleri debent quo probabile est contrahentes eas impleri voluisse. *Cod. civ. art. 1175*. Itaque diligenter attendendum est quam intentionem partes inter contrahendum verisimiliter habuerint.

Hinc, si quis a debitore stipulatus esset ut pecuniæ summam Petro minori non emancipato daret, conditio non esset impleta, si debitor hanc summam dedisset ipsi Petro qui eam dissipasset; quia verisimile est intentionem stipulantis fuisse hanc summam non Petro, sed tutori ejus solvendam esse. Idem si conditio magis videatur onus impositum, vel modus conventionis quam vera conditio, statim valida est conventio; contrahens quippe non judicatur consensum suum in illo casu suspendisse, v. g.: Anna quinquaginta dat francos juniori clerico ut vestem nigri coloris sibi emat, interea vestis ejusdem coloris et qualitatis ab altera persona ipsi datur, non ideo tenetur clericus quinquaginta francos restituere, si aliunde merito judicare possit quod Anna hanc summam principaliter illi dare voluerit; secus, eam retinere non posset.

Adimpletio conditionis dividi non potest: nam contrahens censetur noluisse se obligare nisi ex hypothesi quod ex integro adimpleretur conditio. Ita *Pothier*, n. 215; *Theol. Cen. et Delvincourt*. Unde, v. g., si Titius villam suam promiserit Petro ea conditione ut mille francos prius Joanni solveret, villam suam tradere non tenebitur, quin summa ex integro fuerit soluta.

3° *Quoad personas*. Conditio impleri non potest ab hæredibus ejus cui per testamentum fuerat imposita, quia legatum, cum sit in gratiam solius legatarii, corrui, si ante ipsius mortem conditio nondum fuerit impleta. Imposita vero in contractibus ab hæredibus impleri potest, quia contrahens non pro se tantum, sed et pro hæredibus contrahere censetur. *Art. 1122*.

Aliter tamen esset si unius contrahentium interesset ut conditio ab ipsomet altero impleretur.

Similiter conditio per testamentum imposita, impleri non potest erga hæredes ejus in cujus gratiam appositæ est, quia conditio favorabilis habetur ut legatum ipsi factum

et ad hæredes non transit; secus esset in contractibus, quia non solum pro nobis, sed pro causam a nobis habentibus stipulari possumus, ex eodem art. 1122.

§ III. — De aliis obligationibus.

Septem sunt aliæ obligationis species quas velut transiendo solummodo indigitaturi sumus: eas jam proprio nomine expressimus.

1^a est obligatio ad terminum. Terminus est tempus præfixum quo obligatio impleri debet; unde ipsa obligatio non suspenditur, sed sola ejus executio ad tempus fixum differtur, ita ut ante hoc tempus premi non possit: itaque terminus multum a conditione suspensiva discrepat, siquidem conditio ipsam vim obligationis suspendit. Insuper, si debitor ante conditionis suspensivæ impletionem solvisset, daretur locus repetitioni; si vero ageretur de termino, quamvis solutio exigi non potuisset, exceptis quibusdam casibus, ex art. 1188, nullus tamen datur locus repetitioni: in priori enim casu obligatio nondum existit, in posteriori autem vere perfecta est: vide *Cod. civ. art. 1185 et seq.* Terminus censetur statutus in gratiam solius debitoris, nisi aliter expressum fuerit, aut constet ex circumstantiis, art. 1187, vel conventio sit in materia commercii. *Cod. de com. art. 146*. Si obligatio sit in diem incertum, v. g., cum navis ex India redierit, resolvitur in conditionalem et leges ejus sequitur.

2^a est obligatio alternativa, qua quis sic ad plura danda aut facienda tenetur, ut si unum faciat, a cæteris fiat liber, *Cod. art. 1189*; v. g., censum annuum tibi solvam in pecunia vel in frumento. Si electio creditori expresse non fuerit concessa, ad debitorem pertinet. Quando una ex rebus alternative promissis perit aut exstinguitur, non ideo cessat obligatio; si una tantum remaneat, eam debitorolvere tenetur, nec sufficeret pretium rei perditæ offerre.

Creditor tenetur pariter eam acceptare, nec alterius pretium exigere posset, etiamsi ex culpa debitoris periisset.

At si electionem vi contractus haberet, rem superstitem aut pretium alterius culpa debitoris perditæ exigere posset : si utraque res culpa debitoris periisset, pretium alterutrius, ad libitum, obtinendi jus haberet. *Cod. civ. art. 1194.* Si vero utraque sine culpa debitoris perierit, obligatio extincta est. *Cod. civ. art. 1195.*

3^a est obligatio indeterminata. Ea est autem cujus objectum non est absolute determinatum, licet aliquo modo tamen determinatum esse debeat, saltem quoad speciem et quantitatem, ut supra diximus, p. 236.

4^a est obligatio in solidum. Sic dicitur quando, ex titulo conventionis vel obligationis, unusquisque inter plures creditores rem aliquam integram exigere potest, vel quando eadem res integra ab unoquoque ex pluribus debitoribus exigi potest, ita ut solutio facta uni creditorum in priori casu, vel ab uno debitorum in casu posteriori, obligationem finiat : igitur duplici sub respectu obligatio in solidum considerari potest, scilicet respectu creditorum et respectu debitorum. Speciales sunt regulæ pro utraque solidaritate in *Cod. civ. art. 1187 et sequent.*

5^a est obligatio divisibilis. Ea autem sic vocatur, cujus objectum est res quæ in sua solutione vel traditione, aut factum quod in sua executione dividi potest, sive ex natura sua, ut dolium vini; sive ex fictione intellectus, v. g., jus in equum; sive ex speciali conventionione. *Cod. civ. art. 1217.*

Hæc obligatio eodem modo inter debitorem et creditorem se habet ac cæteræ obligationes, sed præcipuus illius effectus in eo consistit, quod, mortuo creditore, hæredes ejus non possint eam nisi pro sua parte exigere, vel, mortuo debitore, hæredes ipsius non teneantur hanc implere obligationem nisi juxta ordinem quo in hæreditatem veniunt. *Cod. civ. art. 1220 et seq.*

6^a est obligatio indivisibilis, et ita appellatur, quia habet pro objecto rem quæ in sua traditione, vel factum quod in sua executione dividi non potest, v. g., jus transeundi per alterius agrum, obligatio domum ædificandi. Hæc obligatio primo intuitu eadem esse videtur ac obligatio in

solidum; ab illa tamen multum differt, ac præsertim in eo quod obligatio in solidum inter hæredes creditoris vel debitoris dividatur, et obligatio indivisibilis ad singulos hæredes integra transeat, semperque indivisibilis maneat. *Cod. civ. art. 1224, v. g. :* sculpsit statuam promiserat Thomæ, singuli hæredes Thomæ exigere possunt a sculpsore ut promissam tribuat statuam.

7^a est obligatio cum clausa pœnali, et ea intelligitur qua debitor ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum se astringit, ex hypothesi quod conventioni suæ desit, v. g. : si pretium equi tui intra tres menses non solvam, triginta francos adjiciam. Hæc obligatio est duntaxat accessoria : unde si obligatio principalis sit nulla, nulla erit clausa pœnalis; si obligatio principalis extinguatur, altera pariter extinguitur. *Cod. civ. art. 1226 et seq.*

Omnes illæ diversæ obligationis species ita conscientiam obstrictam tenent, ut quicumque eas violant, ad restitutionem et ad damnum quod sequitur reparandum teneantur; evidenter enim dant alteri jus strictum, cujus transgressio onus restituendi inducere debet.

8^a tandem distingui potest, scilicet obligatio firmata per juramentum. Sed hic exurgit gravis quæstio, quæ majori elucidatione indiget, utrum scilicet contractus nullus per juramentum confirmetur, ita ut observari debeat.

Juramento promissorio, de quo hic agitur, duplex asseritur veritas sub attestatione supremi Dei nominis, una de præsentibus, scilicet sinceritas in promittendo, et altera de futuro, nempe fidelitas in exsequendo. Si jurans non haberet intentionem se obligandi vel promissum implendi, juxta plures mortaliter peccaret, etiam in materia levi, et secundum alios venialiter tantum, ut in *Tractatu de Decalogo* diximus.

Nihilominus tenetur sub peccato mortali, saltem in materia gravi, juramento stare; nam tunc vera existit obligatio juramenti, et propter summum Dei honorem implenda est, modo juramentum sit de re licita et possibili. *Sic generaliter theologi.*

Ingens autem datur discrimen inter obligationem juramenti et obligationem contractus. Obligatio enim jura-

menti in Dei honore fundatur, et vetat ne tremendum ejus nomen dehonestetur, afficit et obstringit immediate jurantem, et mediate tantum illius bona; unde ad hæredes non transmittitur. Obligatio vero contractus dat alteri jus strictum, jus proprietatis, ideoque ad hæredes obligatio transit integra. Præterea, cum obligatio juramenti sit vinculum religiosum, potestati spirituali subordinatur; dum contractus obligatio, ut pote temporalis, potestati civili subjeitur.

Ex dictis, omne juramentum de re licita et possibili obligat sub peccato mortali propter Dei honorem. Unde in contractu valido per juramentum confirmato duplex est obligatio, una religionis et altera justitiæ: si ergo hujusmodi promissio non impleatur, duplex erit peccatum speciei diversæ. Nulla igitur est difficultas, nisi circa contractum rescindibilem aut nullum juramento confirmatum; propter quod

R. 1°. Juramentum non firmat contractum eo sensu quod ex nullo faciat validum, ex rescindibili non rescindibilem; est enim actus contractui extrinsecus, et naturam ejus mutare non potest. Præterea, contractus est conventio inter duas aut plures personas produceas vinculum quo erga se invicem obstringuntur; juramentum vero est inter jurantem et Deum: igitur erga Deum tantum obligat; vis contractus ex mutua conventionione deducitur, et vis juramenti ex honore Dei. Unde obligatio juramenti ab obligatione contractus est omnino distincta. Ergo.

R. 2°. Res cum juramento valido promissa et licita semper est præstanda, quamvis contractus sit nullus vel rescindibilis; nam obligatio juramenti independenter ab obligatione contractus existit, et propter honorem Dei servanda est.

Diximus *valido*; quia si contractus esset nullus ob defectum consensus ex errore proveniente, juramentum ei appositum esset pariter nullum, cum vis ejus ultra intentionem jurantis extendi non possit. Non daretur ergo obligatio præstandi etiam rem licitam. Secus, ut patet, si contractus esset tantum rescindibilis.

Hinc qui furi mortem minitanti summam pecuniæ pro-

misit, et promissionem juramento confirmavit, eam solvere tenetur, quia promissioni deesse non potest quin gravem injuriam Deo inferat. *Ita communissime theologi contra Puffendorf.* Sed cum hæc obligatio sit ex religione, non vero ex justitia, potestne pecuniam solutam repetere? Affirmat *S. Thomas*, 2 2, q. 89, art. 7, ad 3, et, post illum, omnes fere theologi; nam, inquiunt, licet hanc summam repetere, si fur nullum in eam jus acquisierit: atqui fur nullum jus in eam acquisiit; si enim jus acquisiisset, vel ratione juramenti, vel ratione contractus seu promissionis: atqui neutrum dici potest; non ratione juramenti, siquidem juramentum jus non transfert; non ratione contractus, cum sit nullus, ut supponitur: ergo qui pecuniam solvit, contra justitiam non peccabit eam repetendo. Non peccabit pariter contra religionem; nam religio exigebat tantum ut promissioni staret pecuniam solvendo: eam solvit: ergo juramento satisfacit.

Quidam tamen negant; nam, inquiunt, verba juramenti simplicissime et cum effectu accipienda sunt: atqui in ea hypotesi cum effectu non acciperentur, et illusorie tantum juramento satisfaceret. *Ita Grotius*, lib. 2. c. 13, n. 17, et *Th. Cenom.* Vide *Pothier*, n. 103.

Quidquid sit, omnes fatentur quod, ante solutionem, dispensationem juramenti petere liceat, quæ si obtineatur, nulla erit obligatio solvendi. Item si contractui rescindibili juramentum fuerit appositum, legitima dispensatione obtenta, rescissionem petere et exigere licebit, perinde ac si juratum non fuisset. *Id sequitur ex dictis.*

At si quis per secundarium juramentum promississet se prioris juramenti relaxationem nunquam petiturum esse, secundo huic juramento stare teneretur; quia sine peccato impleri potest, et propter Dei honorem impleri debet. *Ita Collet* et multi alii, contra *Habert* et nonnullos alios.

ARTICULUS TERTIUS.

QUOMODO CESSAT OBLIGATIO CONTRACTUUM.

Obligatio contractuum cessat statim atque solvitur vin-

culum quo una persona erga alteram tenebatur ad aliquid dandum, faciendum aut non faciendum. Vinculum autem istud diversis modis solvi potest, videlicet, solutione vel traditione rei, novatione, remissione debiti, compensatione, confusione, destructione vel perditione rei debitæ, nullitate aut rescissione conventionis et præscriptione.

De præscriptione sufficienter disseruimus in Tractatu de Restitutione. Nonnullas tantum et brevissimas daturi sumus notiones circa alios extinguendi obligationes modos.

1° Per solutionem intelligitur præstatio cuiuslibet rei debitæ, et etiam executio facti promissi aut alias debiti. Si vis intelligere a quo, cui, quando, ubi et quomodo solutio fieri debeat, lege Cod. civ. art. 1235 et seq.

2° Novationis nomine intelligitur substitutio novi debiti debito veteri quod sic extinguitur, v. g. : decem vini dolia singulis annis tibi dare promisi; nunc convenio tecum ut vinum tibi dare amplius non tenear, sed mille francos; obligatio dandi vinum eo ipso est penitus extincta. Novatio etiam fieri potest interventu novi debitoris vel novi creditoris. *Cod. civ. art. 1271.*

3° In his omnibus quæ ad honum publicum non spectant unusquisque de jure suo cedere potest, modo ad contrahendum inhabilis non declaretur. Unde, si quis debitori suo ex plena libertate condonationem fecerit, ad nihil amplius debitor tenebitur. *Cod. civ. art. 1282 et seq.*

4° Compensatio est ficta et reciproca solutio quæ locum habet, quando personæ fiunt erga se invicem debitoricæ. Duplex distinguitur compensatio, una proprie dicta, et altera improprie dicta. Compensatio proprie dicta existit, cum creditor fit ipse debitor erga suum debitorem in eodem genere et eadem quantitate, v. g. : centum nummos pro vino tibi debeo, et pro centum nummis pannum tibi vendo. Compensatio improprie dicta est rei vel debiti recuperatio facta a creditore, v. g. : viginti francos mihi debes et eos non solvis, viginti apud te subripio.

Certum est utramque compensationem obligationem extinguere, imo et licitam esse si requisitæ serventur con-

ditiones, ut in Tractatu de Restitutione vidimus, p. 151.

Pro compensatione proprie dicta seu legali, vide Codicis civilis art. 1289 et seq.

5° Confusio dicitur, cum obligatio debitoris et jus creditoris in eadem persona coadunantur, v. g., si creditor fiat hæres sui debitoris, vel debitor sui creditoris, vel si eadem persona fiat hæres creditoris simul et debitoris, manifestum est confusionem extinguere obligationem; nemo quippe debitor esse potest erga seipsum. *Cod. civ. art. 1300.*

6° destructio aut perditio rei non eximit debitorem ab obligatione solvendi, si agatur de debito rei incertæ et indeterminatæ, v. g., de dandis decem modiis tritici, vel equo in genere, quia genus non perit; nisi res indeterminata esset pars quantitatis determinatæ, quæ tota periisset. Si autem agatur de debito rei determinatæ, destructio aut perditio ejus absque culpa debitoris, eum ab obligatione liberat, quia materia contractus sublata, ipse tollitur contractus. *Cod. civ. art. 1302.*

Jam diximus supra cum qua cura debitor rem conservare teneatur, et ex qua culpa, pro varietate contractuum, res ipsi pereat.

Quæritur quid debitor facere debeat, si in clade communi, v. g., in incendio, rem suam et rem alienam simul salvare nequeat; et ad quid teneatur, si rem suam, relicta aliena, salvam fecerit.

R. 1°. Si contractus sit in gratiam solius creditoris, rem ejus pretiosorem conservare tenetur debitor cum dispendio rei suæ vilioris; sed valorem rei suæ repetere potest; nam illius jacturam patitur præcise quia rem alterius conservat; ergo justum est ut hæc jactura ipsi compensetur. Contra vero rem suam pretiosorem imo et æque pretiosam cum periculo rei alienæ servare poterit, quia ipsius conditio melior esse debet. Imo, rem suam minus pretiosam poterit servare in conscientia, si prævideat justam a domino rei alienæ non sibi dandam esse compensationem, quia, in eo casu, nulla est ratio cur gratis subire teneatur dampnum ut rem alterius conservet.

R. 2°. Si contractus sit in gratiam solius debitoris, ut in commodato, rem suam pretiosiore conservare poterit, relicta re aliena viliori, sed damnum creditoris compensare tenebitur; tunc enim conditio creditoris debet esse melior: atqui non esset melior, sed deterior, si valor rei ejus ipsi non compensaretur. Ergo.

Propter eandem rationem, debitor rem creditoris æque pretiosam cum propriæ rei detrimento servare tenetur, et ita fert art. 1882 Codicis civilis, ubi de commodatario. Stando jure naturali, hæc decisio apud doctores valde controvertitur.

R. 3°. Si contractus sit in favorem utriusque contrahentis, debitor tenetur rem alienam pretiosiore cum periculo rei propriæ vilioris conservare; rem vero suam pretiosiore rei alienæ viliori præferre potest, nulla in utroque casu facta compensatione. Hæc decisio rejicitur tamen a multis dicentibus debitorem rem propriam detrimento rei alienæ pretiosioris conservare posse, si res ista sibi videatur notabilis pretii, quia sufferre non tenetur extraordinarias expensas ad conservandam rem alienam. Si autem res utraque sit æque pretiosa, debitor, a fortiori, poterit suam alteri præferre; nam in pari conditione nemo tenetur rem alienam pluris quam suam facere. Ergo. Ita *Biluart*, t. 2, de Jure et Justitia, et plures alii.

7° Jam explicavimus supra quid per nullitates et rescissiones intelligendum sit, et quinam sint earum effectus.

PARS SECUNDA.

DE CONTRACTIBUS IN SPECIE.

Non de omnibus et singulis contractibus in specie tractaturi sumus, sed de præcipuis tantum qui frequentius in praxi occurrunt. Nullo naturali ordine necessario inter se devinciuntur. Itaque hanc secundam partem in novem capita sic dividemus: in primo, tractabimus de promissione,

donatione et testamento; in secundo, de venditione et emptione; in tertio, de locatione et conductione; in quarto, de pignore, fidejussione et hypotheca; in quinto, de assecuratione, ludo, loteria et sponsione; in sexto, de deposito et mandato; in septimo, de commodato et mutuo; in octavo, de usura; in nono, de censu, cambio et societate.

CAPUT PRIMUM.

DE PROMISSIONE, DONATIONE ET TESTAMENTO.

ARTICULUS PRIMUS.

DE PROMISSIONE.

Promissio est contractus quo quis gratuito et libere obligat alteri suam fidem de re aliqua possibili et licita præstanda.

Dicimus 1° *gratuito*, quia hic non agitur de promissione onerosa; promissio enim onerosa ad eos revocatur contractus quorum est promissio.

Dicimus 2° *libere*, id est, cum plena cognitione et perfecto voluntatis consensu, ut explicavimus de contractibus gratuitis, in capite primo; alias, esset nulla vel rescindibilis.

Dicimus 3° *quo fidem suam alteri obligat de re præstanda*. Unde promissio differt a donatione in qua res donatur et præstatur. Differt etiam a simplici proposito, quo quis fidem suam alteri non obligat, sed actualem suam voluntatem manifestat.

Dicimus 4° *de re possibili et licita*; nemo enim potest valide se obligare ad faciendum aut præstandum aliquid impossibile vel illicitum, ut explicavimus agendo de objecto contractuum in genere.

Queritur 1° utrum promissio obliget in conscientia.

R. 1°. Promissio vera et serio facta obligat saltem ex fidelitate; virtus enim sinceritatis et veritatis exigit ut facta

R. 2°. Si contractus sit in gratiam solius debitoris, ut in commodato, rem suam pretiosiore conservare poterit, relicta re aliena viliori, sed damnum creditoris compensare tenebitur; tunc enim conditio creditoris debet esse melior: atqui non esset melior, sed deterior, si valor rei ejus ipsi non compensaretur. Ergo.

Propter eandem rationem, debitor rem creditoris æque pretiosam cum propriæ rei detrimento servare tenetur, et ita fert art. 1882 Codicis civilis, ubi de commodatario. Stando jure naturali, hæc decisio apud doctores valde controvertitur.

R. 3°. Si contractus sit in favorem utriusque contrahentis, debitor tenetur rem alienam pretiosiore cum periculo rei propriæ vilioris conservare; rem vero suam pretiosiore rei alienæ viliori præferre potest, nulla in utroque casu facta compensatione. Hæc decisio rejicitur tamen a multis dicentibus debitorem rem propriam detrimento rei alienæ pretiosioris conservare posse, si res ista sibi videatur notabilis pretii, quia sufferre non tenetur extraordinarias expensas ad conservandam rem alienam. Si autem res utraque sit æque pretiosa, debitor, a fortiori, poterit suam alteri præferre; nam in pari conditione nemo tenetur rem alienam pluris quam suam facere. Ergo. Ita *Biluart*, t. 2, de Jure et Justitia, et plures alii.

7° Jam explicavimus supra quid per nullitates et rescissiones intelligendum sit, et quinam sint earum effectus.

PARS SECUNDA.

DE CONTRACTIBUS IN SPECIE.

Non de omnibus et singulis contractibus in specie tractaturi sumus, sed de præcipuis tantum qui frequentius in praxi occurrunt. Nullo naturali ordine necessario inter se devinciuntur. Itaque hanc secundam partem in novem capita sic dividemus: in primo, tractabimus de promissione,

donatione et testamento; in secundo, de venditione et emptione; in tertio, de locatione et conductione; in quarto, de pignore, fidejussione et hypotheca; in quinto, de assecuratione, ludo, loteria et sponsione; in sexto, de deposito et mandato; in septimo, de commodato et mutuo; in octavo, de usura; in nono, de censu, cambio et societate.

CAPUT PRIMUM.

DE PROMISSIONE, DONATIONE ET TESTAMENTO.

ARTICULUS PRIMUS.

DE PROMISSIONE.

Promissio est contractus quo quis gratuito et libere obligat alteri suam fidem de re aliqua possibili et licita præstanda.

Dicimus 1° *gratuito*, quia hic non agitur de promissione onerosa; promissio enim onerosa ad eos revocatur contractus quorum est promissio.

Dicimus 2° *libere*, id est, cum plena cognitione et perfecto voluntatis consensu, ut explicavimus de contractibus gratuitis, in capite primo; alias, esset nulla vel rescindibilis.

Dicimus 3° *quo fidem suam alteri obligat de re præstanda*. Unde promissio differt a donatione in qua res donatur et præstatur. Differt etiam a simplici proposito, quo quis fidem suam alteri non obligat, sed actualem suam voluntatem manifestat.

Dicimus 4° *de re possibili et licita*; nemo enim potest valide se obligare ad faciendum aut præstandum aliquid impossibile vel illicitum, ut explicavimus agendo de objecto contractuum in genere.

Queritur 1° utrum promissio obliget in conscientia.

R. 1°. Promissio vera et serio facta obligat saltem ex fidelitate; virtus enim sinceritatis et veritatis exigit ut facta

verbis sint conformia, siquidem non minus mendax et impostor apud omnes habetur qui non implet quod promissit, quam qui aliud dicit et aliud sentit. Ergo. Hæc autem obligatio non est sub gravi; violatio namque hujus obligationis non differt a mendacio: porro mendacium non est per se, et secluso damno ac scandalo, grave peccatum: ergo.

R. 2°. Promissio serio facta, cum intentione se stricte obligandi, et ex altera parte sic acceptata, obligat jure naturali ex justitia; ad hoc enim sufficit ut promittens jus ad rem transferre potuerit et voluerit: atqui hæc duo certa sunt: 1° potuit, cum rei supponatur dominus; 2° voluit, cum serio ex intentione se obligandi fidem suam alteri dederit. Ergo.

Dicimus 1° cum intentione se stricte obligandi, quia contractus, præsertim gratuiti, non obligant ultra intentionem contrahentis.

Dicimus 2° sic acceptata, quia in omni contractu necessaria est acceptatio, ut explicavimus ubi de consensu. Sed in gratuitis præcipue vim habet regula juris: *Qui tacet, consentire videtur*, nisi obstet expressa dispositio, ut fert art. 932 pro donationibus.

Dicimus 3° jure naturali; leges enim nostræ de promissionibus gratuitis omnino silent, sed eas non infirmant; supponunt, e contra, valere omnes conventiones quæ nec bonis moribus, nec ordini publico, nec legibus adversantur: porro nulli ex iis adversatur promissio.

Hæc autem obligatio de genere suo est sub gravi, sicut aliæ obligationes ex justitia; sed theologo arbitrantur communius majorem requiri materiam ad peccatum mortale in violatione promissionis gratuita, quam in furto aut in damno illato, quia jus ex promissione acquisitum, licet verum, minus perfectum censetur quam si ex contractu oneroso acquisitum fuisset, et ita apprehendere videntur homines; minorem enim injuriam sibi illatam ordinarie judicarent si quatuor nummi ex promissione debiti non solverentur, quam si unicus nummus per furtum apud ipsos subriperetur. Ergo.

Hinc, præter obligationem dandi objectum promissum, promissor tenetur reparare damnum promissario emergens vel lucrum cessans occasione promissionis non impleta, quia fuit hujus damni causa efficax et injusta. Similiter tenebitur reparare damna si promissio fuit ficta, juxta ea quæ diximus ubi de consensu interno et externo. Ubi realiter defuit consensus interior, non valet promissio in se, nec adest obligatio in conscientia rem promissam tradendi; sed reparanda est injuria et compensanda sunt damna.

Quæritur 2° utrum promissiones, prout ordinarie fiunt inter homines, obligent ex justitia.

R. 1°. Sæpius promissiones, prout fiunt inter homines, non obligant ex justitia, nec etiam ex fidelitate; nam sæpe promittentes fidem suam stricte obligare non intendunt, et quando dicunt *promitto, polliceor*, nihil aliud exprimere volunt, nisi actuale suum propositum et bonam voluntatem erga alios, non vero obligationem proprie dictam sibi imponere cogitant. Ergo.

R. 2°. Sæpe promissiones, prout fiunt inter homines, obligant ex fidelitate, et non ex justitia; nam sæpe promittentes nolunt ex justitia se obligare; si ab illis quaereretur an, ex hypothesi quod promissionem non tenerent, ut fures vel boni alicujus injusti detentores haberi vellent, negative incunctanter responderent. Ita pariter ordinarie sentiunt ii in quorum gratiam hujusmodi promissiones factæ sunt. Ergo.

R. 3°. Aliquando tamen promissiones ex justitia obligant, ut supra probavimus, quando scilicet promittens jus verum transferre intendit, et promissarius jus se acquirere credit. Talis autem censetur esse promissio, 1° si juramento confirmetur; 2° si fiat coram testibus ad hoc vocatis, vel coram notario; 3° si detur chirographum aut aliud instituatur instrumentum; 4° si ex circumstantiis ita videatur stricta, ut contra justitiam peccare censeatur promittens illam non adimplendo. Hæc promissio, juxta omnes, est onus reale, ac proinde transit ad hæredes.

Si promittens non attenderit ad naturam obligationis quam sibi imponebat, tunc promissio non censetur obli-

gare ex iustitia et sub gravi, sed ex fidelitate tantum et sub levi; cum enim tota promissionis obligatio a voluntate et spontaneitate procedat, debet esse omnino libera: porro non est omnino libera, quando perfecta non fuit advertentia: ergo.

Pariter in dubio an promittens ex iustitia voluerit se obligare, videtur quod tuto judicare possit se ex iustitia non teneri; nemo enim tenetur ex iustitia ad onus grave, praesertim a plena liberalitate procedens, nisi sufficienter existentiam illius cognoscat: at in dubio promittens non videtur sufficienter cognoscere existentiam obligationis quam libere sibi imposuisset; ergo. Ita *Billuart*, qui hanc opinionem tradit ut communem.

Quæritur 3° an et quomodo promissio valida cesset obligare.

R. Obligatio promissionis validæ diversis modis cessare potest: scilicet, 1° quando promissarius jus suum remittit, tunc enim obligationem promittentis tollit; 2° si res fiat illicita aut impossibilis, *ut patet*; 3° si fiat noxia vel inutilis promissario, quia de essentia est promissionis gratuita: ut ei sit grata in cuius sit gratiam; 4° si finis illius principalis penitus cesset; nam promissor non intendit se obligare, nisi ex hypothese quod finis quem intendebat, vel motivum quo movebatur subsisteret: unde si dotem puellæ propter illius egestatem promisit, illam postea concedere non tenetur, si puella dives facta fuerit; 5° si tanta evenerit rerum aut circumstantiarum mutatio, ut prudenter judicetur quod promittens in tali casu se obligare noluisse; cum enim tota vis promissionis a voluntate promittentis pendeat, non obligat in iis casibus in quibus noluisse se obligare merito judicatur, et id verum est etiam in casu quo promissio juramento esset confirmata: nam juramentum apponitur tantum ad confirmandum obligationis existentiam; ergo si obligatio tollatur, tollitur simul juramentum. *Ita omnes.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE DONATIONE ET TESTAMENTO.

Nemo de bonis suis titulo gratuito disponere potest, nisi per donationem inter vivos, et per testamentum in formis determinatis, ait lex, art. 893.

Donatio inter vivos est contractus quo quis actualiter et irrevocabiliter dominium rei suæ alteri acceptanti transfert. *Cod. civ. art. 894.*

Testamentum vero est actus revocabilis quo quis statuit omnia bona sua, aut quamdam bonorum suorum partem alteri, post mortem suam tantummodo, transmittendam esse. *Art. 895.*

Definitiones illas ex Codice civili depromptas diversis in locis postea explicaturi sumus.

Hic etiam communiter memorant auctores donationem quæ dicitur *causa mortis*, et definitur: Dispositio qua quis ex mera liberalitate, alteri acceptanti transfert actualiter dominium rei suæ, sub conditione quod eam repetere possit, et si moriatur absque revocatione, res sit acceptantis. *Toullier, t. 5, n. 5.*

Unde hæc dispositio quasi medium tenet inter donationem inter vivos et testamentum, et ex utroque aliquatenus participat.

An et quomodo adhiberi possit, patebit ex dicendis.

Nonnullæ sunt regulæ cunctis donationibus sive inter vivos, sive per testamenta communes: aliæ donationibus inter vivos sunt speciales; aliæ vero speciales testamentis; aliæ sunt speciales donationibus inter sponso. De his omnibus in sex sequentibus dicemus paragraphis.

§ I. — De regulis donationibus inter vivos et testamentis communibus.

Aliæ spectant ad capacitatem donandi et accipiendi; aliæ ad partem bonorum quæ dari potest, et aliæ ad reductionem donationis: unde triplex erit sectio.

SECTIO PRIMA. — De capacitate donandi et accipiendi, seu de his qui ad donandum et accipiendum sunt habiles.

Hæc personarum habilitas sub duplici respectu considerari potest, scilicet quoad jus naturale et quoad jus positivum.

PROPOSITIO PRIMA.

Omnes qui usum rationis habent, valide possunt jure naturali donare inter vivos et acceptare.

Prob. 1° Omnes qui usum rationis habent, valide possunt donare et acceptare inter vivos; quisquis enim alicujus rei est dominus, eam pro libitu gratis donare potest absque cujusvis injuria. Ergo.

2° Antequam leges positivæ conderentur, homines procul dubio bona sua poterant sibi invicem titulo gratuito valide transmittre: atqui tamen id non potuissent, si hæc facultas non esset naturalis, sed a legibus positivis oriretur: ergo.

3° Si hæc facultas a legibus positivis ortum duceret, ea uti non possemus nisi in quantum lex eam nobis concederet: unde cum jus novum de donationibus rerum mobilium quæ fiunt de manu ad manum non loquatur, donationes illæ habendæ forent ut nullæ: porro illud admitti non potest; hujusmodi enim donationes ut legitimæ ab omnibus admittuntur, modo fiant inter personas jure positivo non prohibitas. Ita expresse sentit *Delvincourt*, t. 1, p. 715.

Denique lex civilis, art. 1123, eos omnes contrahere posse declarat qui a lege inhabiles non constituuntur, nec distinguit inter contractus onerosos et contractus gratuitos; imo art. 902 sic se habet: « Toutes personnes peuvent » disposer ou recevoir, soit par donation entre vifs, soit » par testament, excepté celles que la loi en déclare incapables: » ergo legislatores supponunt hanc facultatem a legibus non venire, bene vero juris esse naturalis.

PROPOSITIO SECUNDA.

Omnes pariter jure naturali possunt de bonis suis per testamentum valide disponere.

Prob. 1° ex ipsa lege civili. Art. 902 modo citato, quicumque a lege non est impeditus, disponere potest per testamentum: ergo a lege hanc non tenet facultatem.

2° Ex Scriptura sacra. Gen. xv, 3: *Addiditque Abraham: Mili autem non dedisti semen, et ecce vernaculus meus (Eliezer) hæres meus erit.* Unde sic: Abraham nullis tunc, saltem valde probabiliter, regebatur legibus positivis: atqui tamen intendebat servum suum instituere honorum suorum hæredem, sicque de bonis suis per actum testamentarium disposuisset: ergo persuasum habebat talem facultatem a legibus positivis non exoriri.

3° Ratione. Supponamus plures homines in quadam insula, nullis positivis legibus subjectos, unus prope mortem dicit aliis: *Volo ut, cum obiero, bona mea inter vos sic dividatis: Petrus habebit vestes meas, Paulus libros, etc.: vel illa dispositio esset valida, vel non.* Si valida, ergo facultas disponendi per testamentum est naturalis; si non esset valida, ergo bona defuncti erunt primi occupantis, et, non obstante illius dispositione, fortior poterit, absque cæterorum injuria, omnia sibi arrogare: at illud rectæ rationi et obvio sensui clare repugnare videtur: ergo. Hanc propositionem substantialiter admittit et fusius defendit *Lessius*, lib. 3, cap. 19, dub. 3. Idem docent vel supponere videntur *Sylvius*, *Layman*, *Collet*, et *Billuart* ubi de Testamentis.

Dices: Qui de bonis suis per testamentum disponit, eorum usque ad mortem retinet dominium: at illorum dominium post mortem transferre jam non potest: ergo dominium hujusmodi honorum vi legis solummodo transfertur. Ita multi juristæ et in primis *Delvincourt*, t. 1, p. 709 et 716.

R. Nego consequentiam; nam donatio sub conditione suspensiva facta non valet donec impleatur conditio, sed

ipsamet conditionis impletione, sine novo actu voluntatis, fit valida: atqui dispositio per testamentum nihil aliud est quam donatio sub conditione mortis: ante mortem igitur nondum est valida, sed adveniente morte, fit valida et dominium vi actus voluntatis præcedentis transit ad legatarium statim atque donator moriendo illud admittit. Ergo.

Hinc sequitur quascumque dispositiones, legibus positivis non clare prohibitas, esse validas; facultate enim naturali valide ac licite uti possumus, dum illius usus lege positiva non restringitur, et omnis restrictio clare exprimi debet; nam *odiosa sunt restringenda*, est axioma juris ecclesiastici civilis.

Nota. Etsi facultas testandi non admitteretur tanquam lege naturali fundata, saltem constat, ex Codice civ., art. 902, capacitatem donandi, sive inter vivos, sive per testamentum, pertinere ad omnes qui lege non declarantur inhabiles. Hæc igitur facultas est generalis, et nemo ea privari potest, nisi manifesta legis dispositione. Unde nobis investigandum est quinam ad donandum aut accipiendum declarentur inhabiles, et quænam solemnitates seu formalitates requirantur.

Punctum primum. — *De inhabilitate ad donandum.*

Minores, interdicti et mulieres sub potestate viri constitutæ, generatim ad donandum sunt inhabiles; non possunt enim in sui detrimentum contrahere, *ut vidimus*; per donationes autem in sui detrimentum contraherent; ergo.

Diximus generatim; nonnulli enim sunt casus in quibus donare possunt. Sic 1º minores per contractum matrimonii dare possunt, accedente consensu eorum qui matrimonio consentire debent. *Cod. civ. art. 1095.* Sed, post matrimonium contractum, alias donationes facere nequeunt, donec ad majoritatem pervenerint. Ut autem cognoscatur quorum consensus ad matrimonium sit requisitus, lege *Cod. civ. art. 148 et seq.*

Sic 2º minores qui ad annum decimum sextum com-

pletum pervenerunt, donare possunt per testamentum, sed dimidiam tantum partem bonorum quæ dare possent, si majores essent. *Cod. civ. art. 904.*

Sic 3º mulieres conjugatæ dare possunt inter vivos cum expresso maritorum suorum consensu, vel cum auctoritate tribunalis justitiæ primæ instantiæ. *Cod. 217, 219 et 905.* Pariter semper donare possunt per testamentum, sine mariti consensu, et absque judicis approbatione. *Eodem art. 905.*

Qui non est sanæ mentis, id est, non sui compos, non habetur jure positivo ut habilis ad donandum. *Cod. civ. art. 901.* Hinc donationes illæ, quæ dicuntur *ab irato*, vel aliæ, non solum irritæ sunt si rationis usus omnino fuerit perturbatus, sed in foro externo impugnari possunt, si manifesta exhibeantur signa iræ, odii, dementiæ, etc., juxta *Delvincourt*, t. 1, p. 712; *Paillet, Rogron*, etc., in art. 901. Sententia semel obtenta, valebit irritatio etiam pro foro conscientiæ. Ante sententiam, distinguendum est: vel adfuit vis aut dolus ex parte donatarii aut in ejus gratiam, vel non; in priori casu irrita est dispositio, ex dictis ubi de consensu ad actus gratuitos; in posteriori casu, valere videtur dispositio.

Adhuc inhabiles sunt ad donandum 1º civiliter mortui, ex art. 25, cum quibusdam tamen exceptionibus, ut explicatum est in speciali de illis articulo; 2º qui bona cesserunt, intra decem dies qui declarationem decoctionis præcesserunt, *Cod. de com. art. 444*; 3º subjecti concilio judiciario, sine assistentia concilii quoad actus inter vivos, *Cod. civ. art. 499 et 509*; 4º moniales quoad communitatem suam et singula ejus membra, quibus simul sumptis donare non possunt ultra quartam bonorum suorum partem, nisi donatio non excedat decem millia francorum aut sit in favorem hæredis directæ donatricis vel testatricis. Sic statuit lex 24 maii 1825, art. 5.

Punctum secundum. — *De inhabilitate ad accipiendum.*

Duplex distinguitur hujusmodi inhabilitas: alia est absoluta, et alia relativa.

Inhabilitas absoluta ea est quæ efficit ut quis a nemine acceptare possit. Sic 1º inhabilis est ille qui nondum erat conceptus tempore quo facta est acceptatio, si donatio sit inter vivos, vel tempore quo vita donator decessit, si de donatione per testamentum agatur. Ratio est, quia necesse est ut donatarius sit dominii capax tempore quo donatio suam habet effectum et proprietas transmittitur. Similiter inhabilis est qui, licet eo tempore conceptus, non tamen postea natus est vitalis: itaque, si mortuus aut moriens nascatur, donatio erit nulla, et bona ad hæredes testatoris redibunt. *Cod. civ. art. 906.*

A dispositione præcedenti excipitur casus in quo donatio habet pro objecto bona ventura quæ liberis ex tali matrimonio nascituris dari possunt. *Art. 1082.*

Hinc nulla est dispositio facta in gratiam pii instituti fundandi, nisi agatur de capella erigenda, aut donatio fiat directe alicui personæ cum onere tale fundandi pium institutum, v. g., *un établissement de sœurs dans une paroisse.* Vide *Vuillesroy*, p. 119.

Sic 2º civiliter mortui nihil omnino accipere possunt, nisi titulo alimentariæ pensionis. *Art. 26.*

Sic 3º uxores sine mariti consensu vel iudicis pacis auctoritate nihil accipere possunt.

Vi novæ legis diei 14 julii 1819, extranei non sunt inhabiles ad donandum neque ad accipiendum.

Inhabilitas relativa est illa vi cuius aliquis nihil a quibusdam personis accipere potest, quamvis ab aliis accipere valeat. Sic 1º tutor nihil etiam per testamentum accipere potest a pupillo donec ad majoritatem pervenerit, et cunctas tutelæ rationes illi reddiderit. Excipitur casus in quo tutor unus ex ascendentibus pupilli esset: tunc supponitur donationem fieri propter consanguinitatem, non vero propter metum aut aliud particulare motivum illicitum. *Art. 907.*

Sic 2º spurii nihil a patre aut matre accipere valent ultra quantitatem quam vi successionis obtinere possunt. *Cod. civ. art. 908.*

Variam autem portionem accipere possunt vi succes-

sionis, pro variis casibus qui sic in novo Codice exprimuntur: « Si le père ou la mère a laissé des descendants » légitimes, ce droit est d'un tiers de la portion héréditaire que l'enfant naturel aurait eue, s'il eût été légitime: il est de la moitié, lorsque les père ou mère ne laissent pas de descendants, mais bien des ascendants, ou des frères ou sœurs: il est des trois quarts, lorsque les père ou mère ne laissent ni descendants ni ascendants, ni frères ni sœurs. » *Art. 757.* « L'enfant naturel a droit à la totalité des biens, lorsque ses père ou mère ne laissent pas de parents au degré successible. » *Art. 758.* « La loi ne leur accorde de droits sur les biens de leur père ou mère décédés, que lorsqu'ils ont été légalement reconnus. Elle ne leur accorde aucun droit sur les biens des parents de leur père ou mère. » *Art. 756.*

Spurii igitur non legaliter recogniti nullum habent jus ad quamlibet portionem hæreditatis patris aut matris.

Intentio legislatorum videtur fuisse hanc prohibitionem, ad servandos bonos mores valde utilem, obligare etiam in foro conscientiæ, ita ut donationes ei oppositæ radicaliter sint nullæ.

Gradus consanguinitatis ad succedendum requisitus est duodecimus, juxta computationem civilem, ex articulo 758; sextus, juxta computationem canonicam.

Infantes adulterini et incestuosi nihil omnino a patre nec a matre accipere possunt præter alimenta. *Cod. civ. art. 762.*

Incestuosi ei dicuntur qui nati sunt ex commercio inter personas consanguineas aut affines in gradu a lege prohibito, id est, inter ascendentes et descendentes, sive consanguineos, sive affines in linea recta; in linea vero collateralis, inter fratrem et sororem, sive legitimos, sive naturales seu spurios, consanguineos vel affines; similiter inter amitam et nepotem, avunculum et neptem in consanguinitate. *Cod. civ. art. 161, 162 et 163.*

Sic 3º medici, chirurgi, pharmacopola et divini cultus ministri, qui operam alicui personæ in ultimo morbo præ-

luerunt, nihil ab ea titulo gratuito accipere possunt, nec per se nec per alios, vi donationis inter vivos aut per testamentum in illo morbo conditum, nisi forte donatoris sint hæredes directi, aut collaterales intra quartum gradum, et ille nullos habeat hæredes directos. *Cod. civ. art. 909.* Hoc in casu accipere possunt titulo universali, v. g., tertiam, quartam partem, et, a fortiori, titulo particulari.

Sola confessio pro ministro catholico incapacitatem accipiendi constituit.

Diximus 1° *titulo gratuito*; nam hi omnes aliquid determinationem accipere possunt titulo remunerationis, modo hæc remuneratio sit proportionata et facultatibus remunerantis et curis ac obsequiis illi a remunerato præstitis. *Eodem art.*

Diximus 2° *sive per se, sive per alios*; dispositio enim, durante ultimo morbo, in gratiam medici, chirurgi, etc., facta, expresse declaratur nulla, sive sub contractus onerosi specie sit occultata, sive videatur facta erga alias personas quæ dicuntur interpositæ. Pater, mater, conjux, liberi et alii hominis inhabilis descendentes reputantur in jure personæ interpositæ. *Art. 911.* Nulla igitur admittitur probatio contra hanc interpositionem. Contra vero interpositio aliarum personarum in foro externo probari debet; sed in foro interno, si vere existat, conscientiam tenet obstrictam. Regulas statuemus agendo de substitutione.

Sic 4° xenodochia, pauperes alicujus communitatis, seminaria, monasteria virginum approbata, aliaque publicæ utilitatis instituta, nec donationes, nec legata accipere possunt, si trecentos francos excedant, quin prius expressa Præsidis Reipublicæ approbatio fuerit obtenta. *Art. 910.* Hæc autem approbatio nunquam obtineri potest pro instituto vel pro quacumque communitate, cujus existentia non fuit prius per decretum approbata. Si donatio trecentos francos non excedat, approbatio præfecti sufficit. (*Ordonnance du 2 avril 1817 et loi du 24 mai 1825.*) Illa tamen legis dispositio vel est simpliciter forma ad es-

sentiam donationis non pertinens, vel saltem non extenditur ad donationes quæ quotidie fiunt de manu ad manum; sic enim in praxi tenetur et omnes apprehendunt. Communitates non legaliter approbatæ, ut tales nihil acceptare possunt modo legali, bene vero earum membra, quatenus sunt personæ privatæ, ut cæteri cives, et non aliter.

Contra vero aliæ personæ quæ inhabiles declarantur, nihil accipere possunt ultra id quod lex permittit; quod enim directe est contra legem, non solum est illicitum, sed etiam nullum; alioquin lex finem suum non attingeret. Ita generaliter theologi, et *Delvincourt* in decisione manuscripta. Atqui gratuita bonorum dispositio in gratiam inhabilis, etiam de manu ad manum facta, directe est contra legem; finis enim legis est ne bona ad prohibitas transeant personas: atqui finis ille obtineri non posset, si donatio de manu ad manum esset valida; semper enim donator bona immobilia posset tuta conscientia vendere et eorum pretium incapaci de manu ad manum tradere, sicut legem secure frustraret: ergo.

Prohiberi tamen non videntur modicæ illæ dispositiones quæ communiter inter timoratos fieri solent ad fovendam amicitiam, ad gratitudinem testificandam, ad beneficia obtinenda, etc., hujusmodi namque donationes strictè non reputantur gratuita, nec legibus oppositæ.

Punctum tertium. — *De solemnitatibus a lege præscriptis juxta quas donationes fieri debent.*

Ex art. 893 superius relato, omnes donationes inter vivos et per testamentum in formis determinatis fieri debent. At formæ istæ, seu solemnitates, a lege præscriptæ, suntne ita essentialiter requisite ut donatio quæ illis vel aliqua ex illis caret, eo ipso sit nulla, etiam pro conscientie foro et ante judicis sententiam? Manifestum est illam quæestionem maximi esse momenti et frequenter occurrere in praxi.

Plurima autem sunt certa et ab omnibus theologis et legisperitis admittuntur.

1° Certum est donationes istas nullam vim habere in

foro civili; semper enim iudices eas pronuntiant irritas, quando aliqua carent formalitate a lege sub pena nullitatis præscripta, atque jubent ut donatarius rem acceptam remittat illiusque fructus restituat, nisi fuerit in bona fide: quo in casu fructus facit suos, ex art. 549 et 550.

2° Certum est donationem in foro interno esse nullam, si donator plena libertate non gaudeat; cum sit enim gratuita, ex spontaneitate procedere debet, et perfectam requirit libertatem.

3° Si donator jure positivo declararetur inhabilis, donatio saltem rescindibilis esset, prout diximus ubi de minoribus et interdictis tractavimus.

4° Certum est quamcumque donationem esse nullam, si donatarius ad accipiendum jure sit inhabilis: *patet ex supradictis.*

5° Certum est denique apud omnes donationem esse nullam, si habeat pro objecto eam bonorum portionem quam leges dare non permittunt, *ut in sectione proxime sequenti visuri sumus.*

His prænotatis, quæstio igitur ad hoc reducitur, an videlicet donatio libera inter personas jure habiles facta, portionem bonorum a lege permissam non excedens, sit in foro conscientie valida, quando aliqua ei deest formalitas a lege præscripta.

Vel donatio est inter vivos vel per testamentum. De utraque seorsim agemus. Postea examinabimus an et quomodo fieri ac valere possint quædam donationes speciales absque formis consuetis, videlicet donationes manuales, indirectæ, accessoriæ, remuneratoriæ et onerosæ.

1° De donationibus inter vivos.

Triplex potissimum distingui potest opinio. Prima, quæ communior videtur, tenet donationes formis legalibus destitutas omnino validas esse pro foro conscientie. Secunda pronuntiat eas invalidas esse in foro conscientie etiam ante iudicis sententiam. Tertia docet eas esse validas, sed rescindibiles saltem per iudicis sententiam.

Duplici modo igitur tertia hæc opinio intelligi potest,

nempe 1° eo sensu quod donatio realiter valeat donec per iudicis sententiam rescindatur, et 2° eo sensu quod donatarius rem acceptam statim ac repetitur teneatur reddere, non impositis petenti et jus petendi evidentiter habenti oneribus litis.

PROPOSITIO.

Donatio inter vivos certo libera, inter personas ad donandum et accipiendum habiles, partem bonorum quæ dari potest non excedens, in foro conscientie valida est, saltem ante sententiam iudicis, licet formis a lege præscriptis sit destituta.

Prob. Donatio de qua hic agitur procul dubio valida esset jure naturali: non potest ergo fieri nulla nisi auctoritate legis, ut omnes fatentur, et non habenda est ut auctoritate legis irrita, nisi lex irritationem clare exprimat, etiam quoad forum internum; *odia enim restringi convenit.* At lex civilis irritationem prædictæ donationis non clare exprimit, etiam quoad forum internum. Citantur enim art. Codicis 931 et 948, in quibus dicitur: « Tous actes portant donation entre vifs seront passés... sous peine de nullité. Tout acte de donation d'effets mobiliers ne sera valable que pour les effets dont un état estimatif, signé du donateur et du donataire, ou de ceux qui acceptent pour lui, sera annexé à la minute de la donation. »

Porro illi Codicis articuli pronuntiant quidem nullitatem actus, id est, instrumenti quo probatur donatio, non vero infirmant in foro interno ipsam donationem. Quis enim probus homo sincerus experiretur conscientie remorsus si, cum sit habilis, a persona habili bonum libere sibi datum, partem disponibilem non excedens, accepisset etiam absque ullo scripto? Quotidie fiunt donationes bonorum mobilium sine scripto, et accipientes, positis conditionibus in propositione expressis, minime inquietantur. Ergo a fortiori non debent inquietari si quædam desint formalitates a lege præscriptæ.

Diximus *saltem ante sententiam iudicis*, quia plures contendunt talem donationem per sententiam iudicis irritari posse, ut infra dicemus agendo de testamentis.

Certum tamen nobis videtur ipsum donatorem hanc rescissionem invocare non posse si revera donare voluit, licet actus seu instrumentum aliqua formalitate legali careat; nam donatarius verum acquisiit jus strictum naturale, quod lex civilis, ut videtur, non intendit ab ipso auferre.

Si vero ageretur de re notabili, præsertim immobili, nondum tradita et instrumento non adhuc facto, quid sentiendum esset de donatore qui propositum revocaret et rem tradere nollet? Donator ille contra fidelitatem peccaret et damnum inde obventurum donatorio illuso reparare teneretur. Sed violaretne justitiam commutativam non tradendo rem quæ fuit objectum conventionis? Non liquet. Dicitur quippe potest eum non intendisse dominium rei suæ transmittere nisi per scriptum authenticum. Forsan igitur non esset adigendus sub denegatione absolutionis ad rem tradendam.

2º De testamentis.

Major est adhuc concertatio, inter theologos ac juristas, circa validitatem testamenti formis a lege præscriptis destituti.

Triplex distingui potest opinio eodem modo quo diximus de validitate donationis inter vivos. At non pauci, tenentes validas esse donationes formis a lege præscriptis destitutas, volunt tamen nulla esse testamenta pro foro interno, etiam ante sententiam judicis, idque ob rationes infra in objectionibus allegandas. Nos vero eodem modo ratiocinandum esse de donationibus inter vivos et de donationibus per testamentum arbitramur. Itaque sit

PROPOSITIO.

Donatio per testamentum certo libera, inter personas ad donandum et accipiendum jure habiles, partem bonorum quæ dari potest non excedens, in foro conscientie valida est, saltem ante sententiam judicis, licet formis a lege præscriptis sit destituta.

Prob. Omnes jure naturali per testamentum valide donare possunt; saltem lex civilis hanc facultatem generalem

omnibus agnoscit in art. Cod. 902: » Toutes personnes » peuvent disposer et recevoir soit par donation entre vifs » soit par testament, excepté celles que la loi en déclare » incapables. » Donationes igitur solemnitatibus a lege præscriptis destitutæ, pro foro interno sunt validæ, quando lex positiva expresse eas non irritat, quia *odta sunt restringendu*: atqui lex positiva non videtur irritare, pro foro interno, donationes testamentarias quibus desunt formalitates a lege præscriptæ.

1º Duo tantum allegari possunt Codicis articuli, nempe 893: « On ne pourra disposer de ses biens, à titre gratuit, » que par donation entre vifs ou par testament, dans les » formes ci-après établies; » et art. 1001, qui sic se habet: « Les formalités auxquelles les divers testaments sont assu- » jettis par les dispositions de la présente section et de la » précédente, doivent être observées à peine de nullité: » atqui duo illi articuli expresse non irritant, pro foro interno et etiam ante sententiam judicis, donationes testamentarias quibus requisita desunt formalitates. Non prior: communis est enim donationibus inter vivos et donationibus per testamentum; porro non irritat donationes inter vivos requisitis formalitatibus destitutas; probavimus enim has donationes inter personas jure habiles, portionem bonorum a lege permissam non excedentes, et ex spontaneitate procedentes, in foro interno esse validas, imo et licitas, donec per sententiam juridicam rescissæ fuerint: ergo similiter et donationes per testamentum. Sensus itaque prædicti articuli est actus donationum præscriptis solemnitatibus destitutos, nullam vim in foro externo seu coram judicibus habituros esse.

Nihil autem clare denotat articulum 1001 latiore habere sensum, et ad obligationes naturales extendendum esse.

2º Nedum lex positiva clare exprimat donationes de quibus agitur pro foro interno esse nullas, supponit, e contra, eas esse validas; si enim hæredes defuncti donationes testamentarias voluntarie confirmaverint, ratas habuerint aut executioni mandaverint, defectum formali-

tatum opponere non possunt. *Art. 1340.* Attamen ex articulo 1235, omnis solutio indebita repeti potest, sed, ex eodem articulo, solutio obligationis naturalis non reputatur indebita. Ergo supponitur ex testamento formis destituito nasci obligationem naturalem.

3° Ideo autem quædam statuta sunt formalitates pro testamentis, ut apud iudices certissime constare posset testatorem hanc aut illam dispositionem reipsa et libere fecisse, proindeque ut omnis fraus aut alia quælibet machinatio injusta sedulo præcaveretur: at in casu nostro, prout illum exposuimus, nulla existit fraus neque machinatio injusta, sed omnino libere testatus est defunctus. Ergo male infertur legislatorem prædictas dispositiones radicaliter annullare voluisse.

4° Non præsumitur legislatorem velle subditos ad aliquid nimis grave obligare, quando bonum publicum illud non expostulat. At si prædictas donationes testamentarias pro foro interno, etiam ante sententiam iudicis, irritaret, subditos ad aliquid nimis grave obligaret quamvis bonum publicum illud non expostularet: 1° ad aliquid nimis grave eos obligaret; inde enim sequeretur quod vel una formalitate ex incuria, ignorantia, culpa aut inadvertentia notarii deficiente, ultimæ testatoris voluntates subvertentur, et legatarius id omne quod vi hujusmodi testamenti suscepisset, ultro et ante iudicis sententiam refundere deberet: at certe hæc nimis sunt dura. 2° Bonum publicum talem irritationem non exigit; nam personæ supponuntur jure habiles ad donandum et ad accipiendum, portio reservata manet integra, perfecta existit libertas in donatore, nulla fuit fraus nullusque dolus, quidquid denique factum est legitime fieri poterat: ergo nihil est contra finem legis. Ergo 2°, etc. Aliunde, etc. Ergo.

Ita *Lessius*, lib. 2, cap. 19, qui dicit suam sententiam esse communem; *Molina*, *Sylvester*, *Sylvius*, inter varias resolutiones de Testamentis, t. 5; *Layman*, lib. 3, de Just. Tract. 5, c. 2, n. 17; *Billuart*, dissert. 1, art. 3; *S. Ligorius*, lib. 3, n. 927, et multi alii, contra *Suarez*, *Vasquez*, card. de Lugo, P. Antoine, Habert, Collat. Andeg., Collet, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1º. Lex quæ formalitates testamentorum præscribit, non in fraude, sed in periculo fraudis fundatur: atqui lex in periculo fraudis fundata semper obligat, etiam in casu in quo nulla fraus exstitit: ergo.

R. Dist. maj. Lex quæ formalitates, etc., fundatur in periculo fraudis, sed in foro externo solummodo vim habet, *conc.*; et in foro interno vim habet, etiam ante sententiam iudicis, *nego maj.* Itaque non diffitemur legem prædictam in periculo fraudis fundari; requiritur enim ut prudens statuatur regula quam iudices sequi debeant in tribunalibus: at propter fraudis periculum hæc instituta est regula, nempe ut soli actus scripti, quibusdam formalitatibus induti, tanquam sufficientes hujusmodi donationum probationes haberentur. Valde prudenter hæc instituta fuit regula; iudices enim veram defuncti voluntatem cognoscere non possunt nisi per signa externa; maxime interest ut eorum arbitrio nihil relinquatur et uniformitas ubique servetur: dicta igitur regula sapienter a lege fuit instituta. Sed ad forum internum non respicit, eo sensu quod obligationem naturalem penitus dirimat; rigorosa enim hæc dispositio in Codice sufficienter non exprimitur. Ergo.

Obj. 2º. Eodem modo lex pronuntiat nullum esse testamentum cui requisitæ desunt formalitates, et testamentum inter personas inhabiles conditum, aut permissam bonorum portionem excedens: ergo vel in utroque casu vel in neutro testamentum istud pro foro interno est validum.

R. Nego conseq. Nam genuina legislatoris intentio quaerenda est: at, in utroque casu, eadem non fuit legislatoris intentio. Quando enim statuitur aliquas personas esse inhabiles, aut cum certa pars bonorum reservatur, manifesta legislatoris intentio est bona ad has aut illas personas non transitura, aut liberalitatem portionem determinatam non excessuram; contra vero, ubi de formalitatibus requisitis tantummodo agitur, certum est legislatorem nolle impedire ne bona ad personas designatas transeant, siquidem

supponuntur habiles, et aliunde portio a lege præscripta reservatur: ergo id unum intendit, scilicet, determinare et assignare instrumenta quibus voluntas testatoris apud iudices constare valeat. Porro, in suppositione nostra, voluntas testatoris certissime constat, licet juridice probari nequeat: ergo valet obligatio naturalis.

Inst. Ideo plurimi ad accipiendum declarantur inhabiles, v. g., medici et ministri divini cultus respectu moribundi, tutor respectu minoris, etc., quia legislator timet ne fraus aut injusta machinatio exerceatur: ergo ubi certum est nullam fraudem nullamque machinationem injustam exstitisse, donatio hujus generis tam valida esse debet in foro interno, quam si requisitis formalitatibus duntaxat careret.

R. 1°. Non ita quidem manifestum est donationem in eo casu esse nullam, quam si portio a lege reservata læderetur, quia non ita clarum est talem esse voluntatem legislatoris.

R. 2°. *Nego consequentiam et paritatem.* Nam 1° lex in præsentī casu habet pro objecto directo ipsammet personam, quam ab actibus liberalitatis excludit; in priori vero casu, nempe ubi de solemnitatibus tantummodo agitur, lex nullo modo personam excludit, sed solum donationis actum respicit: ergo reipsa donatarius contra intentionem legislatoris non possidet. 2° Si doceremus dictas personas in quibusdam casibus pro foro interno inhabiles non esse, rationabiliter timendum esset ne plurimi, seipsos decipientes, in bonâ fide moribundos circumvenirent eosque ad testandum determinarent, quod sapienter legislator impedire voluit. Idem non existit periculum ubi de solis formalitatibus agitur; in hypothesi enim nostra, si existerent formalitates statuta, valida esset dispositio: at sæpe non minus constat testatorem perfectam habuisse cognitionem et liberum fuisse, quam si notarius et testes adstiterent, quam si cunctæ formalitates præscriptæ impletæ essent: ergo, 3° Plures et graves habemus auctores pro validitate testamenti formalitatibus destituti, nulli vero citari possunt pro validitate testamenti erga personas inhabiles con-

diti; imo contrarium expresse nobis respondit *D. Delvincourt*, die 15 anni 1818. Ergo.

Obj. 3°. Hæc opinio est nova et contra constantem ac unanimum theologorum et juristarum doctrinam: ergo est rejicienda.

R. 1°. *Nego ant.* Patet, ex numero auctorum quos citavimus, opinionem nostram non esse novam et singularem.

R. 2°. *Nego consequentiam.* Nam theologi et juristæ veteribus nitentur legibus, easque sic interpretabantur: porro veteres illæ leges nullam vim nunc habent, sed ex novis tantum ratiocinari debemus: at irritatio pro foro interno, ex formalitatum defectu proveniens, sufficienter expressa in novo Codice non videtur, propter rationes allatas. Præterea, quando de genuino sensu legum agitur, naturales earum interpretes præcipue sunt consulendi: at qui *D. Delvincourt*, in facultate Parisiensi juris professor et decanus, bis a nobis hac de re consultus, respondit nostram opinionem esse suam et veram. Ita alii nobis responderunt. *D. Guilhon*, *Traité des Donations entre vifs*, t. 1, p. 265, n. 453 et seq., clarissime opinioni nostræ favere videtur. Expresse eam tradit *D. Duranton*, *Traité des Contrats*, t. 1, n. 13 et 300. Sic etiam *DD. Gousset*, novus annotator *Collationum Andegavensium*, t. 7.

Diximus in propositione *saltem ante judicis sententiam*; multi enim volunt hæredes *ab intestato* rescissionem hujusmodi testamenti, tuta conscientia, petere posse, licet perfecte sciant defunctum sic testari intendisse: nam 1° eo modo leges obligant quo accipiuntur: atqui mos ubique invaluit ut legatarii tranquille possideant quod vi testamenti aliqua formalitate destituti obtinent, et nihilominus hæredes *ab intestato* nullitatem hujusmodi testamenti tuta conscientia coram iudicibus expostulent, eaque obtenta, hæreditatem legitime adeant. 2° Sola hæc sententia rationi est consentanea; durius enim esset legatarios testamento renuntiare teneri etiam ante sententiam iudicis, aut hæredes *ab intestato* nullitatem testamenti formis destituti petere non posse: præsens autem sententia ab utroque rigoris

excessu temperat. 3° Legislatores voluerunt simul favere libertati privatorum et securitati familiarum providere, ut patet ex discussione legis circa donationes inter vivos et per testamenta : porro utrumque sufficienter obtinetur, et nihil nimis grave præcipitur, si prædictæ dispositiones sint validæ ante sententiam judicis, dirimantur vero per sententiam judicis sicut contractus a minoribus initi : ergo. Ita Soto, Bannes, Layman, Sanchez, Cabassut, Ferraris, Billuart, S. Ligorius, et multi alii, inter quos eruditus auctor novi Tractatus de Contractibus Tolosæ impressi.

Huic sententiæ libenter assentimur pro praxi, et in hoc a doctrina in prioribus hujusce Tractatus editionibus contenta non multum recedimus ; nam olim dixeramus non monendum esse qui rescissionem testamenti formis carentis expetere in bona fide paratus esset et prævideretur monitioni non cessurus, *præsertim cum non desint doctores et theologiæ professores qui teneant illum, tuta conscientia, sic agere posse, quia facultate a lege sibi concessa utitur.*

Re de novo sedulo perpensa, arbitramur 1° testamentum inter personas habiles, portionem bonorum a lege permissam non excedens et libere conditum, creare obligationem naturalem vi cujus legatarii bona sibi data tuto postulare, accipere et retinere possunt ; 2° in tanta animorum conflictatione, hæredes *ab intestato* communiter non inquietandos esse si, beneficio legis utentes, rescissionem testamenti expostulent ; 3° testamento per sententiam judicis rescisso, legatarios teneri etiam in foro interno bona accepta reddere, et via compensationis nullo modo uti posse : imo eos, certissime scientes testamentum esse nullum in foro externo, rem acceptam reddere teneri ad minus ex charitate, quando expresse postulatur, etiam ante judicis sententiam, quia, cum eorum condemnatio futura sit certa, in causa esse non debent cur pars adversa sumptus et incommoda litis sustineat. Affirmare tamen non auderemus eum, qui etiam in hoc casu sententiam judicis expectare vellet, contra justitiam peccaturum esse.

Si vero hæres testatori moribundo promisisset se testamentum, etiamsi nullum foret, fideliter exsecuturum esse,

promissioni suæ procul dubio stare deberet ex fidelitate et probabiliter ex justitia, ob petitionem defuncti cui assensit.

Diximus in n° 2° *communiter non inquietandos esse*, quia sunt casus in quibus eos sub denegatione absolutionis cogere ad solvenda vel non repetenda legata, nempe 1° si ageretur de dispositione remuneratoria, facultatibus defuncti et servitiis præstitis proportionata, ut modo explicabitur ; 2° de dispositionibus ob pias causas statui ejus congruis, si, ex adjunctis, potius censi debeant remedia salutis quam dispositiones mere gratuita ; tunc enim sub regulis donationum cadere non debent ; 3° si probabilis existeret ratio judicandi dispositiones habere pro objecto restitutionem faciendam aut debita solvenda ; 4° si, per quamdam maculationem, effecisset ut testamentum aliqua formalitate requisita careret, etc.

3° *De quibusdam donationibus quæ ordinariis non subjiciuntur regulis.*

1° est donatio de manu ad manum : hæc donatio, si fiat inter personas jure inhabiles, est nulla ; si partem reservatam excedat, est reductibilis, ut patet *ex dictis et ex dicendis*. His casibus exceptis,

1° Donatio de manu ad manum facta inter vivos, sine ulla formalitate, sed traditione completa, in utroque foro valida est. Valet quippe in foro externo, ex art. 2279 sic se habente : *En fait de meubles, la possession vaut titre*. Sic sentiunt jurisperiti et judicant curiæ appellationis. Ergo *a fortiori* valet in foro interno.

Nomine bonorum mobilium intelliguntur tituli originales privati et omnia chirographa quæ sola traditione transferri possunt. Unde summam pecuniæ tibi mutuum dedi vel censum consignativum aut vitalitium a te sub signo privato emi, scriptum tibi trado, dicens : Hanc summam vel hunc censum in te transfero ; valet donatio, tum in foro interno, tum in foro externo.

Si vero tales essent tituli ut sola traditione transferri non

possent, ut sunt generatim scripta authentica, donatio non valeret in foro externo, et causam habentes a donatore rescissionem, ex dictis, ordinarie tuta conscientia petere possent.

Colligitur donationem a moribundo factam, cum traditione et intentione dominium hic et nunc transferendi, esse validam, quia reipsa fit inter vivos.

2° Si hæc donatio fiat ab ægroto irrevocabiliter, cum ea sola conditione quod res sibi restituatur si convalescat, communiter habetur ut valida, adhuc in utroque foro, quia dominium transfertur sub clausula resolutoria: morte adveniente, jam non datur resolutioni locus.

Verum si donator sibi reservet facultatem donationem revocandi quando voluerit, major est difficultas, quia tunc esset præcise donatio *causa mortis*, a nobis definita, quæ, ex art. 893, a jure nostro sublata esse videtur. Plures arbitrantur talem donationem esse nullam, quia lex non admittit dispositiones *causa mortis*, nisi in forma testamenti.

Sic auctor Tractatus de Justitia et Jure, Ambiani anno 1827 impressi. *Toullier*, t. 5, p. 275, negat eam in foro externo valere. Affirmant *Guilhon*, t. 1, p. 365, et auctor Tractatus de Contractibus Tolosæ impressi.

Nos vero pariter contendimus eam esse validam, præsertim in foro conscientiæ, quia ex lege nulla sufficiens deponitur ratio quæ probet non tam valere donationes manuales causa mortis quam simpliciter inter vivos. Porro donatio inter vivos sic facta valeret. Ergo.

Sed quaritur an donatio ista valeret, si res in manu tertii deponeretur cum onere eam, post mortem deponentis, personæ designatæ tradendi, vel pauperibus erogandi, aut in pias causas impendendi.

R. *affirmative* quoad forum internum: adest enim capacitas in testante,abilitas in accipiente, ut supponitur, et rei traditio, quæ reputanda est titulus, saltem ante sententiam judicis. D. *Guilhon*, t. 1, p. 371, idem expresse docet etiam pro foro externo, et n. 457 sic absolvit: « Sur les dons manuels, la cour de cassation vient de rendre

» un arrêt remarquable. Par cet arrêt, elle a décidé 1° que la tradition suffit pour la validité des dons manuels; 2° qu'un billet à ordre peut être remis avec un endossement en blanc; 3° que cette remise peut être faite par un tiers, après la mort du donateur. » *Sirey*, an. 1816, p. 122.

Sic evanescent innumere difficultates sæpe occurrentes et confessarios non parum torquentes. At hæc non possunt applicari nisi mobilibus quæ reipsa traduntur.

2^a est donatio indirecta, seu simulata, id est, quæ occultatur sub specie contractus onerosi, v. g., venditionis, census vitalitii, etc. Ex jurisprudentia nunc recepta constat hujusmodi donationem validam esse in foro externo, proindeque in foro interno, modo fiat a capaci, in gratiam habilis et intra limites honorum non reservatorum, v. g.: Petrus villam suam centum millia fr. mihi vendidit: statim exonerationem (*décharge*) mihi tradit, pretio non accepto cum intentione pretium condonandi; valet contractus etiam in foro externo, supposita utrinque habilitate et reservatione servata.

3^a est donatio accessoria, seu quæ ex conventionem cum tertio inita sequitur, v. g.: domum meam vendo Petro ea conditione ut centum nummos donet Paulo. Communiter docent auctores et Curia suprema judicavit hujusmodi donationes, licet formis præscriptis destitutas, valere, quia non sunt præcise isti donationis actus quos lex civilis attingit.

4^a est donatio remuneratoria, id est, quæ fit ob beneficium acceptum vel officium præstitum. Si hæc donatio sit tantum compensatio vel merces juris stricti, regulis donationum proprie dictarum non subjicitur, ut patet. Si autem ex mera gratitudine fiat, licet quædam sit difficultas, generaliter tamen docetur eam esse validam, sive inter vivos, sive causa mortis, modo fiat inter habiles et partem disponibilem non excedat, etsi formis a lege præscriptis destituatur. Nam ista dispositio non habetur ut donatio proprie dicta, sed ut quasi solutio naturalis debiti, quod agnoscere debet lex moralis et revera agnoscit lex civilis, art. 1235.

5^a est donatio onerosa, videlicet ea cui donator quoddam annectit onus, sive in gratiam sui, sive in gratiam tertii. In priori casu, valet donatio, etsi formis præscriptis sit destituta, quia est potius quædam solutio vel commutatio quam donatio; si tamen multum superet onus, datur locus reductioni. In posteriori casu, vera existit donatio in gratiam tertii: regulæ igitur pro donationibus statutæ huic dispositioni applicantur.

SECTIO SECUNDA. — De parte honorum quæ dari potest.

Si lex non obstaret, unusquisque omnia bona sua secundum beneplacitum libere donare posset; sed variis in casibus lex positiva certos posuit limites quos absque iniuria prætergredi non licet, nam dispositiones directe tunc contra mentem legislatoris essent. Pars autem cujus donationem lex prohibet olim dicebatur *legitima*: nunc vocatur *reservatio*, id est, portio hæredibus vi legis necessario reservata.

Ut autem reservatio recte noseatur, coadunantur omnia bona tempore mortis donatoris existentia, quibus adjiciuntur bona ab eo per actus inter vivos donata, secundum eorum statum momento donationis et valorem quem habebant tempore mortis donatoris, quibuscumque oneribus deductis. *Cod. civ. art. 922.*

Lex nullam exigit reservationem in gratiam fratrum aut sororum, nec proinde in gratiam aliorum in linea collateralis consanguineorum: unde qui nec ascendentes nec descendentes habet, omnia bona sua, sive inter vivos, sive per testamentum donare potest. *Cod. civ. art. 916.* Peccaret tamen etiam graviter, si naturales hæredes suos præsertim propinquiores sic frustraret, nisi rationabili duceretur motivo; id quædam naturalis æquitas omnibus dictare videtur. Motivum istud iudicio viri prudentis ex diversis circumstantiis pensandum est: at, etiamsi nullo rationabili motivo duceretur, contra justitiam tamen commutativam non peccaret, ac proinde legatarii restituere non tenerentur, nisi forte ex charitate ad vitandum scandalum.

Aliqua autem existit reservatio in favorem ascendentium et descendendum, et hæc pro diversis casibus variatur: itaque,

1° Qui ascendentes in utraque linea habet, dimidiam tantum partem bonorum suorum donare potest; tres vero ex quatuor partibus (*les trois quarts*), si ascendentes in alterutra duntaxat linea habeat. *Art. 915.*

2° Qui unicum et immediatum habet descendentem, id est filium aut filiam, dimidiam partem bonorum suorum dare potest; tertiam partem si duos, et quartam si tres aut plures habeat. Inter liberos reputantur nepotes, sed pro stipite tantum ex quo descendunt: hinc qui unicum habet filium et ex illo decem nepotes, nihilominus dimidiam bonorum suorum partem dare potest. *Cod. civ. art. 913 et 914.*

3° Qui ascendentes aut descendentes habet, uni ex illis eam dare potest bonorum suorum portionem de qua extraneos disponere posset, et hic nihilominus pro sua qualitate hæredis in successionem veniet, modo hoc statuerit donator. *Art. 919.* Sic pater qui tres, quinque aut decem habet liberos, quartam omnium bonorum suorum partem uni ex illis, extra ipsius partem, donare potest. At gravis requiritur ratio ut pater licite hujusmodi donationem facere possit, propter odia et dissidia quæ communiter inde oriuntur in familiis.

Si pater aut mater uni ex liberis suis bonum aliquod vendidit sub conditione census vitalis (*rente viagère*), vel usumfructum sibi reservando, venditio hæc pura esse donatio reputatur, ac proinde si excedat portionem quæ legitime dari poterat, reducitur, et pars excedens ad massam hæreditatis refertur. *Art. 918.*

SECTIO TERTIA. — De donationum reductione.

Cum donator alteri transmittere nequeat dominium bonorum suorum quæ hæredibus ipsius a lege reservantur, certum est legatarium excessum acceptare non posse, nec acceptum retinere, quando moraliter certus est partem

reservatam lædi. Non ideo donatio est nulla, sed post mortem donatoris reductibilis est ad portionem quæ dari poterat. *Art. 920.*

Soli hæredes et ab iis causam habentes, ut, v. g., creditores, reductionem donationis inter vivos exigere possunt; nam in favorem hæredum hæc reservatio fuit instituta. *Cod. art. 921.* Aliud est in donationibus per testamentum, ut infra ostendemus.

Si plures sint donationes inter vivos, reductio, post exhausta omnia legata, fit incipiendo, a novissima et sic ascendendo usque ad primam, si opus fuerit, donec reservatio debita obtineatur. Ratio est, quia ultimæ donationes impediunt ne reservatio maneat integra; donationes enim quæ fiunt, dum reservatio manet integra, sunt validæ; quæ vero reservationem lædunt, jam validæ esse non possunt: ergo ab ultimis reductio incipi debet. *Cod. civ. art. 923.*

Quamvis donationes inter vivos reservationem non lædant tempore quo fiunt, non tamen sunt validæ, nisi sub conditione resolutoria; si enim ante mortem donatoris bona reservata quacumque via pereant, donationes antea peractæ reductioni subjicientur. *Cod. art. 922, et Delvincourt, t. 1, p. 742.*

Si autem plures existant donationes per testamentum, et portionem quæ dari poterat excedant, omnes æqualiter sunt reductibiles, id est, ab omnibus pro singulorum quantitate detrahitur, et quidem merito; nam donationes per testamentum non sunt validæ nisi in ipso mortis instanti: ergo omnes eodem instanti perficiuntur, vel omnes simul reservationem lædunt: ergo omnes reduci debent. Si tamen testator aliquam ex illis privilegiatam esse voluisset, et expresse id declarasset, hæc non reduceretur, nisi ex hypothesi quod cæteræ ad reservationem constituendam non sufficerent. *Cod. civ. art. 926 et 927.*

Donationes inter vivos nunquam reducuntur, quin prius omnes donationes per testamentum exhaustæ fuerint; idque ex rationibus expositis sequitur. *Cod. art. 923.*

Ex iisdem rationibus concluditur legatarium nunquam

reductionem donationum inter vivos petere posse, nec donatarium reductionem alterius donationis præcedentis; neuter enim vel minimum jus habere potuit. Imo nec creditores donatoris defuncti reductionem petere possunt donationum quæ creditum suum præcesserunt, nec earum quæ secutæ fuerunt, nisi tunc donator jam fuerit impar ad debita solvenda, aut per ipsam donationem impar evaserit; secus enim donationes fuerunt validæ ac proinde irrevocabiles. Ergo creditores jus in bona sic donata acquirere non potuerunt. *Cod. civ. art. 921.*

Bona quæ per reductionem hæredibus defuncti adscribuntur, ad ipsos redeunt ab omni et quolibet onere libera, in cujuscumque manu tunc existant. *Art. 929.* Attamen mobilia non repetuntur apud alienos, nec ipsa immobilia, quando, discussis omnibus bonis donatarii, invenitur unde æquivalens solvatur. Similiter fructus illorum bonorum a die obitus defuncti ad hæredes pertinent, etiamsi possessor in bona fide exstitisset; nam art. 928 non distinguit, sicque in eo casu derogat articulo 549 quo statuitur fructus rei alienæ ad possessorem bonæ fidei pertinere. Si tamen hæredes intra primum annum ab obitu defuncti reductionem non postulassent, a die petitionis tantum fructus repetere possent, *art. 928*, nec præcedentes possessor rededere teneretur, si in bona fide fuisset.

Justam exigere posset compensationem pro impensis necessariis in re conservanda factis; item et pro impensis utilibus, secundum valorem inde adjectum rei a tempore donationis, non vero pro impensis ordinariis, nec pro voluptariis, nisi eas, absque detrimento rei, auferre possit: quo in casu poterit vel adjectum auferre, vel compensationem exigere. *Cod. civ. art. 861, 862.*

§ II. — De regulis donationibus inter vivos specialibus.

Regulæ illæ spectant ad formam donationis, vel ad acceptance[m] ejus, vel ad illius revocationem: itaque triplex hujus paragraphi erit punctum.

Punctum primum. — *De forma donationis.*

Omnes actus donationis coram notario in forma contractuum ordinaria fieri debent sub pœna nullitatis. *Cod. civ. art. 931.* Verum hæc nullitas non impedit quin bona sic donata, tuta conscientia retineri possint donec actus per sententiam juridicam fuerit rescissus, ut antea ostendimus. Actus donationis bonorum mobilium est nullus, si index hujusmodi bonorum æstimatorius non fuerit annexus primæ donationis præscriptioni (*à la minute de la donation*). *Cod. art. 948.* Donatio autem bonorum mobilium, facta traditione, valida est absque ullo actu, *ut supra diximus.*

Si donatio habeat pro objecto bona quæ hypotheca gravari possint, necesse est ut actus donationis et acceptationis in codice hypothecarum transcribatur (*aux bureaux des hypothèques dans l'arrondissement desquels les biens sont situés*), alioquin defectus transcriptionis opponi posset. Sed hæc formalitas non exigitur, nisi ut omnes quorum interest cognoscere possint ad quem bona immobilia pertineant. Unde rescissio hujusmodi donationis expostulari non potest ab ipso donatore sub prætextu quod transcriptio fuerit omissa. *Cod. civ. art. 941.*

Donatio quæ habet pro objecto bona futura, est prorsus nulla; nam hæc bona ad donatorem nondum pertinent: porro nemo potest donare bona ad ipsum non pertinentia. Si donatio simul habeat pro objecto bona præsentia et bona futura, sub respectu bonorum futurorum erit nulla. *Cod. civ. art. 943;* valida autem sub respectu bonorum præsentium.

Si statuatur in actu quod donatarius alia solvere teneatur debita, præter ea quæ tunc sunt certa, donatio erit nulla. *Cod. civ. art. 945.*

Punctum secundum. — *De acceptatione donationis.*

Donatio est contractus, ac proinde donatarii sicut et donatoris exigit concursus; donatio enim non potest esse

valida, quin donatarius jus in rem donatam acquirat: at jus strictum in rem acquirere non potest sine acceptatione. Unde statuitur in Codice, art. 932, donationem non ligare donatorem, priusquam expressis verbis acceptata fuerit.

Acceptari potest per actum actui donationis posteriorem, dummodo donator adhuc vivat.

Si donatarius sit major, donationem per se immediate acceptare poterit, vel per procuratorem ad hoc specialiter actu coram notario institutum. *Cod. civ. art. 933.*

Surdus-mutus per seipsum acceptare potest, si scribere valeat; si autem scribere nesciat, curator pro illo acceptabit. *Cod. civ. art. 936.*

Mulier, sub potestate viri constituta, nullam acceptare potest donationem sine mariti consensu, aut, marito non consentiente, absque iudicis auctoritate; mariti enim non parvi interest ut sciat a quo et qualem donationem uxor accipiat. *Cod. civ. art. 934.*

Donatio facta interdicto vel minori non emancipato, a tutore cum approbatione concilii familiæ acceptari debet. *Art. 935 et 463.* Minor emancipatus donationem per seipsum cum sui curatoris assistentia potest acceptare. *Eod. art.*

An autem acceptatio facta ab uxore, ab interdicto vel a minore, absque consensu mariti, etc., habenda sit tanquam ab incapaci facta, an vero tanquam formalitatibus a lege præscriptis destituta, non omnino constat. Putamus eam in foro conscientiæ habendam esse ut validam donec per sententiam iudicis rescindatur.

Pater et mater minoris, sive emancipati, sive non emancipati, aut alii ejus ascendentes, licet nec tutores illius sint nec curatores, etiam patre et matre viventibus, possunt pro illo donationem acceptare. *Cod. art. 935.*

Putat tamen *Delvincourt*, t. 1, p. 756, quod si pater minoris obsisteret, alii ejus ascendentes donationem pro illo acceptare non possent, alioquin hæc dispositio legitimæ potestati paternæ adversaretur; fieri enim potest quod pater sufficientes habeat rationes ut impediatur ne filia sua,

v. g., dona a quibusdam hominibus, qui forte eam seducere intendunt, accipiat; non convenit autem quod in hoc casu ascendentes donationem pro minore acceptare possint.

Donationes communitatibus, v. g., xenodochiis, ecclesiis, seminariis, etc., factas acceptare possunt earundem communitatum administratores, postquam facultatem acceptandi a Præsidente reipublicæ per decretum vel a præfecto obtinuerunt. *Cod. art. 937.* At si superior communitatis aliquid ei donaret, v. g., episcopus suæ diocesi, in decreto designaretur alia persona quæ nomine instituti (*établissement*) acceptaret, quia eadem persona non potest dare et acceptare.

Donatio legitime acceptata eo ipso est perfecta, et dominium rei ad donatarium etiam ante traditionem pertinet. *Cod. civ. art. 938.* Attamen si bona data sint mobilia et non tradita, atque alteri donentur aut vendantur ac tradantur, tunc ad posteriorem, modo non sit malæ fidei, vi legis positivæ pertinent; idque propter bonum publicum fuit statutum, ne possessiones in bona fide obtentæ turbarentur. *Cod. civ. art. 1141.*

Punctum tertium. — *De revocatione donationis.*

Quamvis donatio inter vivos ex natura sua sit irrevocabilis et proprietatem pro semper donatario hic et nunc transferat, in nonnullis tamen casibus revocari potest, nempe:

1º Si donator expresse stipulatus fuerit bona ad se reditura esse, ex hypothese quod donatarius solus, aut donatarius et descendentes ejus ante ipsum decederent; hæc enim stipulatio est conditio resolutoria, vi cujus contractus licet validus dissolvitur: sed requiritur ut expressis verbis et in solius donatoris gratiam existat. *Cod. civ. art. 195.*

Per hanc donationis revocationem seu resolutionem bona donata, quomodocumque a donatario aut ejus ascendentibus alienata fuerint, ad donatorem redeunt ab omni

hypotheca et a quolibet onere libera, excepta tamen hypotheca pro dote assecuranda; dummodo eodem matrimonii contractu hæc bona donentur quo hypotheca gravantur. *Cod. art. 952.*

2º Si donatarius non impleat condiciones sub quibus facta fuerat donatio, tunc revocari potest, et bona ad donatorem, sine nulla exceptione, redeunt ab omni onere libera. *Art. 954.*

3º Donatio revocari potest ob donarii ingratitude, scilicet 1º si mortem donatori inferre tentaverit; 2º si vim exercuerit, delicta erga eum commiserit, aut graves injurias ipsi intulerit; 3º si alimenta ei necessaria recusaverit. *Cod. art. 955.* Hæc revocatio nunquam pleno jure, sed sola judicis auctoritate fieri potest; fructus autem rei, seu *interesse*, a die quo petita est revocatio debentur. Hæc vero revocationis petitio fieri debet intra primum annum ex quo donator delictum aut ingratitude donarii cognovit, aut cognoscere potuit. *Artic. 956 et 957.* Illa donationis revocatio nocere non potest eis qui bona donata sive per donationem, sive per alium contractum obtinuerunt antequam revocationis petitio in indice hypothecarum inscriberetur. *Art. 958.* Unde donator recursum ad donatarium habet ut pretium bonorum alienatorum, vel compensationem oneribus iisdem impositis æquivalentem obtineat. Nemo prævidere potest donationem ob ingratitude esse revocandam, quia delictum non præsumitur: ergo convenit hanc revocationem non nocere eis qui jus in prædicta bona acquisierunt antequam revocationis petitio inscriberetur.

Donationes in gratiam alicujus matrimonii factæ, ob ingratitude revocari non possunt; non solum enim in gratiam sponsorum factæ reputantur, sed in gratiam infantium qui ex illo matrimonio forte nascentur vel nati sunt, *Cod. art. 959*: igitur convenit illas revocari non posse.

4º Quæcumque donatio ipso jure et absque judicis sententia revocatur, si proles donatori nascatur, aut si proles illegitima per subsequens matrimonium legitimetur; nam

donator præsumitur dare noluisse, nisi sub conditione tacita quod legitimam non haberet prolem; et, etiamsi revocationi huic renuntiasset, nihilominus illa in favorem prolis, ipso jure, locum haberet. Imo, donatio ista sic revocatur ut nunquam reviviscere queat, neque per mortem prolis, neque per actum confirmatorium, sed per novam tantum donationem. *Cod. civ. art. 960, 964 et 965.*

Quando donatio sic ob prolem supervenientem revocatur, bona a donatario aut causam ejus habentibus alienata, ad donatorem redeunt libera ab omni onere et hypotheca. *Art. 963.* Acquisitores bonorum hujusmodi revocationem prævidere potuerunt, illiusque probabilitatis valorem æstimare debuerunt: ergo non decipiuntur. Insuper recursum habent contra venditorem, qui eos reddere tenebitur indemnes, nisi forte debitis suis sit impar. Eadem ratio locum habet in casibus numeris 1º et 2º expositis.

§ III. — De regulis specialibus testamentis.

De formis testamentorum et eorum revocatione hic accuri sumus.

Punctum primum. — De formis testamentorum.

Ex dictis, omnes jure naturali bona sua alteri per testamentum sub qualibet voluerint forma transferre possunt; sed lex positiva semper majorem requisit solemnitatem ad testamentum quam ad alios contractus, quia illusio et deceptio facilius in hujusmodi contractibus existere possent quam in contractibus inter vivos. Præterea, qui inter vivos contraxit, facultatem habet contra dispositionem reclamandi, si velit; defunctus vero, si fuerit deceptus, contra testamentum reclamare non potest: lex igitur merito majores requirit solemnitates ad constituendum testamentum.

Omnia testamenta sine ullo scripto facta, sub pœna nullitatis jam fuerant stricte prohibita edicto anni 1735. Nunc pariter in novo Codice sub eadem pœna prohibentur: nam in art. 1001 statuitur quod formalitates quibus

diversa subjiciuntur testamenta, sub pœna nullitatis observari debeant, et in art. 893 declaratur neminem de bonis suis titulo gratuito disponere posse, nisi per donationem inter vivos aut per testamentum in formis a lege præscriptis: at inter formas pro diversis testamentis præscriptas nulla fit mentio de testamento absque scripto; imo oratores qui motiva hujus legis publice discusserrunt, et præsertim D. *Jaubert*, dicunt quod in materia testamentorum omnia stricte sint accipienda: nulla igitur admitti potest dispositio testamentaria absque scripto. Sed, præmissa doctrina quam superius exposuimus, præsens conclusio non excludit donationes sine scripto, si traditio locum habeat.

Triplex distinguitur testamentum, scilicet olographum, solemne et mysticum. Unumquodque suas habet regulas in Codice civili descriptas, ab art. 967 usque ad art. 980.

Testamentum *olographum*, sic dictum a duobus verbis græcis, *ολος, entier, γραφω, j'écris*, est illud quod propria manu testatoris integrum fuit scriptum cum indicatione anni, mensis, diei, ac nominis ejus appositione in forma chirographi. Hæc omnia sub pœna nullitatis necessaria sunt: nullas requirit alias speciales formalitates, *Art. 970.* Unica vox manu aliena in corpore testamenti scripta illud prorsus nullum efficeret. Ita *Delvincourt*, t. 1, p. 777, et *Toullier*, t. 5, p. 329. Interpositiones seu scripturæ inter lineas sunt validæ, si manu testatoris fuerint scriptæ, etsi non approbatæ.

Lituræ (*les ratures*) annullant dispositiones deletas, si testamentum in possessione testatoris existens et illius sigillo obsignatum reperiatur; secus supponi posset illas alterius esse opus, et tribunalia haberent facultatem pronuntiandi dispositiones deletas non annullari. Ita *Delvincourt*, t. 1, p. 777.

Hujusmodi testamentum in libero fieri potest papyro, id est, non signato (*papier non marqué*); at si ad justitiam deferatur, mulcta pecuniæ erit solvenda. Valebit autem in quocumque loco fuerit conditum, sive in regno, sive in terra aliena, et etiam ubi tale testamentum non est in

usu. *Art. 999.* Semper tamen necesse est ut dispositio clare sub conditione mortis facta videatur; alioquin reputaretur donatio inter vivos, et testamentum nullum. Ita *Paillet*.

Caveat adhuc testator, si de pluribus in scripto suo loquatur personis, ne aliquam exprimat vel exprimere videatur substitutionem prohibitam; nam tunc, sive volens, sive nolens id fecisset, testamentum esset nullum; vide paragraphum sequentem, ubi de substitutionibus prohibitis.

Item, si duo vel plures eodem actu testamentum suum instituissent, sive erga extraneos, sive erga se invicem, actus ille prorsus esset nullus. *Art. 968.*

Qui testamentum olographum facit, unum aut plures simul instituere potest ejusdem testamenti executores, et illud uni ex illis vel alteri personæ tutius committet, ne ab hæredibus suis post ipsius mortem destruat. *Art. 1025.*

Si hæredes defuncti negent testamentum ab ipso testatore fuisse scriptum, hanc assertionem probare non tenebuntur, inquit *Delvincourt*, t. 1, p. 778; sed legatarius probare debet illud esse genuinum opus defuncti; nam hæredes vi legis defuncto succedunt: extraneus igitur ostendere debet titulum quo eos jure legitimo privabit. Hæc autem probatio non semper est facilis: fieri debet per *expertos* qui illud scriptum cum aliis ejusdem hominis scriptis authenticis comparant et scripturæ identitatem attestantur, *Code de procédure civile*, art. 200; per testes etiam obtineri potest. *Eod. Codice*, art. 195 et 211.

Omne testamentum olographum, antequam executioni mandari queat, præsentari debet judici in tribunali primæ instantiæ præsidi, qui illud, post examen sufficiens, apud talem aut talem notarium custodiri jubebit. *Cod. civ. art. 1007.* Si legatarius sit universalis, tunc præses illum per sententiam mittet in possessionem bonorum sic legatorum; secus vero legatum ab hæredibus postulabit. *Art. 1006 et 1008.*

Sæpe fideles a parochis vel a confessariis petunt quomodo testamentum facere possint aut debeant. Propterea

interest ut sacerdotes ministerium sacrum exercentes apud prime noscant quidquid ad testamentum, præsertim olographum, pertinet, tum ut sit licitum, tum ut sit validum, sive pro foro externo, sive pro foro interno, alioquin vel non respondebunt quando respondere deberent, vel male respondebunt et injuriæ frequenter rei erunt.

Sic inter Christianos testamentum olographum institui potest:

AU NOM DE LA TRÈS-SAINTE TRINITÉ,

PÈRE, FILS ET SAINT-ESPRIT.

Je, soussigné, Louis Pierre N. propriétaire, demeurant à... déclare que le présent écrit est mon testament, que je veux être fidèlement et ponctuellement exécuté après ma mort: je charge pour cet effet N. et N. d'y veiller exactement et d'en prendre soin comme pour eux-mêmes.

Lorsqu'il plaira à Dieu de me retirer de ce monde, je le prie par les mérites de son Fils adorable, par l'intercession de la très-sainte Vierge, des anges et des saints, d'oublier mes péchés et de recevoir mon âme dans le sein de sa miséricorde.

Je veux que mon corps soit enterré à..... qu'on fasse célébrer pour le repos de mon âme.... messes.... services....

Je donne... à....

Fait à... le....

« Le testament ne serait pas nul si la date était en chiffres; cependant il vaut beaucoup mieux la mettre en toutes lettres. Après la date, le testateur signe comme il a coutume de signer, mettant son vrai nom de famille, auquel il ajoutera, s'il veut, les surnoms de terre, de religion, etc. Il faut, sous peine de nullité, que son nom soit mis en forme de signature. » *Paillet, sur l'art. 970.*

« Si le testateur voulait établir quelqu'un son légataire universel, après le préambule convenable, il peut se contenter de mettre ce peu de mots:

» *J'institue N. mon légataire universel ; ou bien : Je donne à N. tout ce qui m'appartiendra au moment de ma mort.*

» S'il y avait des héritiers nécessaires, et qu'il voulût donner à quelqu'un ce dont il peut disposer en sa faveur, il peut en toute sûreté se servir de cette formule :

» *Je donne à N. tout ce que les lois, au moment de ma mort, me permettront de lui donner.*

Testamentum *solemne* seu per actum publicum, est illud quod per duos notarios in præsentia duorum testium, aut per unum notarium in præsentia quatuor testium suscipitur. *Art. 971.* Juvat hic ipsamet Codicis verba referre.

Art. 972. « Si le testament est reçu par deux notaires, il leur est dicté par le testateur, et il doit être écrit par l'un des notaires, tel qu'il est dicté. S'il n'y a qu'un notaire, il doit également être dicté par le testateur, et écrit par le notaire. Dans l'un et l'autre cas, il doit en être donné lecture au testateur, en présence des témoins.

» Il est fait du tout mention expresse. »

Art. 973. « Ce testament doit être signé par le testateur ; s'il déclare qu'il ne sait ou ne peut signer, il sera fait dans l'acte mention expresse de sa déclaration, ainsi que de la cause qui l'empêche de signer. »

Art. 974. « Le testament devra être signé par les témoins, et néanmoins dans les campagnes il suffira qu'un des deux témoins signe, si le testament est reçu par deux notaires. Deux des quatre témoins signent, s'il est reçu par un notaire. »

Art. 975. Ne pourront être pris pour témoins du testament par acte public, ni les légataires à quelque titre qu'ils soient, ni leurs parents ou alliés jusqu'au quatrième degré inclusivement, ni les clercs des notaires par lesquels les actes seront reçus. »

Notandum est quartum gradum consanguinitatis et affinitatis, in stylo Codicis, eundem esse ac secundum in jure canonico, vel primum ad tertium. Testes debent insuper esse masculini sexus et ætate majores. *Cod. civ. art. 37 et 980.*

Testamentum *mysticum* seu secretum ab eis adhibetur qui scribere non possunt, et volunt tamen dispositiones suas manere occultas ; aut, si scribere possint, timent ne testamentum suum olographum non diligenter custodiat vel ne aliqua circa illius authenticitatem postea oriatur controversia : per tale testamentum hæc præcavent incommoda. Multæ requiruntur solemnitates ut hujusmodi testamentum valeat ; cum non sit frequens in praxi, hic non discutimus regulas quibus subjicitur. Unusquisque eas in Codice civili, ab articulo 976 usque ad art. 980, legere potest.

Cum facile inveniri possint casus in quibus impossibile esset unum ex tribus testamentis modo expositis facere, et cum aliunde lex in materia testamentorum omnes strictè prohibeat formas quas non determinavit, alias instituit testamentorum species pro militibus, navigantibus, morbo contagioso laborantibus, et eis qui apud extraneos quiescunt. Regulæ pro diversis illis testamentis in Codice reperuntur, ab art. 981 usque ad art. 1001.

In omnibus et singulis testamentis dispositio fieri potest sub titulo hæredis vel legatarii, aut sub qualibet denominatione quæ sufficienter voluntatem testatoris manifestet. *Cod. civ. art. 967.*

Legatum autem potest esse vel universale, vel titulo universali, vel titulo particulari. Est *universale*, quando testator uni aut pluribus conjunctum personis omnia bona sua donat ; est *titulo universali*, quando certam totius hæreditatis partem, v. g., dimidiam, tertiam, quartam, tota mobilia alicui legat ; est vero *titulo particulari*, quando testator aliquam dat partem honorum suorum in se determinatam, v. g., suam bibliothecam, decem fr. millia, etc.

Speciales legis dispositiones, quæ ad diversa hæc legata spectant, hic non referemus, nec alias quæ ad testamentorum exsecutores respiciunt ; facile legi possunt in Codice civili, art. 1002 et seq.

Punctum secundum. — *De revocatione testamentorum.*

1º Omnia testamenta, sub quacumque forma sint facta,

semper a testatore revocari possunt. *Art. 895.* Illa legis dispositio evidens habet fundamentum in rerum natura; quæcumque enim donatio testamentaria non nisi morte testatoris perficitur: testator igitur dominium boni sui usque ad mortem retinet: ergo dispositionem suam semper revocare potest.

2° Duplici modo autem hoc facere potest, expresse videlicet et tacite. Expresse quidem, per novum testamentum validum aut peractum coram notario quo mutatio voluntatis suæ exprimitur. Si novum condiderit testamentum, de priori nihil dicens, prius eo ipso erit nullum pro dispositionibus quibus posterius erit oppositum, non vero pro aliis. *Cod. art. 1035 et 1036.* Testamentum posterius nullum defectu formalitatum, prius non revocat, quia iudice non constat testatorem suam voluntatem mutavisse: secus, si nullum esset ob incapacitatem vel renuntiationem legatarii. Vide *Toullier*, t. 5, n. 630 et seq.

Tacite vero testamentum suum revocat, si bona legata, aut aliquam eorum partem alteri transmittat, sive per donationem, sive per venditionem, sive per commutationem, etiamsi alienatio hæc esset nulla; nam semper manifestum esset mutationis voluntatis signum. Sed revocatio locum habet tantum pro bonis quæ testator alienavit aut alienare tentavit, non vero pro aliis remanentibus. *Cod. art. 1038.*

3° Hæredes revocationem testamenti varias ob causas petere et obtinere possunt, nempe 1° si legatarius conditiones per testamentum ipsi impositas non impleat; 2° si testatorem occiderit, aut vitam illi auferre tentaverit; 3° si erga eum sævitias exercuerit, vel alicujus delicti aut gravis injuriæ reum se constituerit; 4° si memoriam ejus conviciatus fuerit. Verum in hoc postremo casu petitio rescissionis fieri debet intra primum a die convicii annum. *Cod. civ. art. 1047.*

Si legatarius ante testatorem moriatur, vel priusquam impleatur conditio sub qua dispositio fuit expressa, testamentum erit caducum. *Art. 1039 et 1040.* Etenim lega-

tarius nullum habet jus ante mortem testatoris: si ergo prior moriatur, jus ad hæredes suos non transmittet. Item si res legata ante mortem testatoris, vel etiam post mortem ejus sine culpa hæredis perierit. *Art. 1042.*

§ IV. — De regulis donationibus cum onere restituendi specialibus, et de substitutionibus.

Donationes cum onere restituendi illæ sunt in quibus donatarius bona sibi data aut certam eorum partem alteri transmittere tenetur: vocantur etiam substitutiones et fidei-commissiones.

Duplicis generis distinguuntur substitutiones seu fidei-commissiones; aliæ scilicet in quibus donatarius bona sibi data aut aliquam eorum partem statim alteri remittere tenetur; aliæ vero in quibus eadem bona aliquo tempore conservare ac postea alteri tradere debet.

Prioris generis substitutiones sunt licitæ et validæ, modo persona cui bona statim sunt remittenda, ad accipiendum sit habilis, tum absolute, tum respectu donatoris; nam tales substitutiones non prohibentur. Imo articulus 889 Codicis civilis eas approbat, aut licitas esse supponit. Præterea, quædam substitutiones ideo prohibentur, quia circulatio bonorum impeditur: at bonorum circulatio ibi non impeditur: ergo. Vide *Delvincourt*, t. 1, p. 268 et 826.

Hinc substitutiones occultæ vel simulatæ in foro interno sunt validæ, modo in favorem inhabilium non fiant, et aliunde donator sit habilis ad donandum, et portionem sibi permissam non excedat, v. g.: legatarium meum universalem instituo Petrum cui in secreto intentiones meas aperio, ut illas post mortem meam impleat; hæc dispositio erit valida si bona mea statim dare debeat, quia in dispositione ista nihil est directe contra legem, siquidem bona non conservantur.

Substitutiones autem secundi generis, nempe donationes sive inter vivos, sive per testamentum, in quibus donatarius bona sibi data aut certam eorum partem conservare et alteri postea transmittere tenetur, sunt ipso jure et ante judicis sententiam nullæ, etiam respectu ipsius dona-

tarii, sicque bona ad donatorem vel ad ejus hæredes statim redeunt. *Cod. art. 896.* Hæc nullitas non est tantum pro foro externo, sed etiam pro foro interno; alioquin bona directe contra intentionem legislatoris possiderentur, quod admitti non potest.

Ut ergo substitutio sub prohibitione legis cadat, necesse est quod donatario imponatur obligatio stricta rem alteri restituendi postquam eam certo tempore servaverit. Quale autem requiratur tempus, non est expressum; communiter censetur intelligendum esse, sub jure nostro, de tota donatarii vita. Unde si per tempus brevius res servanda esset, non ut stricte prohibita haberetur substitutio.

Testamentum quo secundus instituitur legatarius, ex hypothesi quod prior legatum accipere nolit, aut non possit, substitutio prohibita non reputatur, nam in hoc casu bona non conservantur ut postea alteri tradantur. *Cod. art. 898.*

Valet similiter donatio qua ususfructus uni, et proprietas alteri datur; nam uterque statim fit rei sibi legatæ dominus, videlicet unus habet usumfructum et alter proprietatem. *Art. 899.*

Valet adhuc testamentum sub conditione resolutoria factum, v. g. : do villam meam Petro sub conditione quod eam nepoti meo, si sacerdos ordinetur, transferat. *Art. 1040.* Dominium hic et nunc transfertur Petro qui villam meam poterit vendere, locare, in hypotheccam dare; sed hi omnes contractus, conditione adveniente, resolvuntur, ut supra diximus, et villa ad nepotem meum, si sacerdos ordinetur, omnino libera veniet: in substitutione autem nullo modo donatarius disponere posset de objecto sibi tradito, et ratio est fundamentalis cur vera substitutio prohibeatur, dum dispositio sub futura conditione non prohibetur. Ita *Delvincourt*, t. 1, p. 827. Sæpe difficile est substitutionem a donatione sub futura conditione distinguere, sed in dubio pronuntiandum est puram esse donationem et non substitutionem, quia donator non præsumitur dispositionem lege prohibitam facere voluisse. Sic ibidem *Delvincourt*.

Sapientissime tamen lex nonnullas permittit substitutiones proprie dictas in favorem liberorum, quorum pater dissipator, cuncta consumendo, eos ad paupertatem et miseriam redigeret. Sic 1° pater et mater omnia bona quorum liberam habent dispositionem, uni vel pluribus ex infantibus suis dare possunt, sive per donationem inter vivos, sive per testamentum, cum onere ea conservandi et liberis ex ipsis natis vel nascituris in primo gradu transmittendi, *Cod. civ. art. 1048*; vel usque ad secundum inclusive. *Loi du 17 mai 1826.*

2° Imo bona, de quibus ex art. 913, 915 et 916 disponere licet, donari poterunt a quocumque etiam non consanguineo nec affini, in toto vel in parte, per actus inter vivos aut per testamentum, cum onere ea conservandi ac reddendi uni aut pluribus liberis donatarii, natis vel nascituris, usque ad secundum gradum inclusive. *Loi du 17 mai 1826.* Sic gravis inducta est modificatio art. 1048 et 1049 *Cod. civ.*

Requirebatur in utroque casu ut substitutio esset in gratiam omnium infantium natorum vel nasciturorum, sine ulla exceptione sexus aut ætatis, *Cod. art. 1050*: at, ex lege diei 17 maii 1826, dispositio nunc potest fieri in gratiam unius aut plurium, cum aliorum exclusione. Si unus ex illis ante testatorem moreretur et relinqueret descendentes, hi eam substitutionis partem obtinerent quam defunctus habuisset, si vixisset, siquidem eum repræsentant. *Cod. civ. art. 1050.*

Aliæ regulæ quæ ad hujusmodi substitutiones spectant, legi possunt in Codice civili, art. 1052 et seq.

Quælibet donatio cum onere restituendi personis quæ a lege inhabiles declarantur, est omnino nulla etiam respectu donatarii, art. 911; non potest enim esse valida respectu eorum a quibus restitutio esset facienda, cum inhabiles supponantur; nec respectu donatarii, siquidem donator rem illi transferre non intendit. Ergo.

§ V.— De partitionibus ab ascendentibus inter descendentes.

Qui hæredes in linea collateralis tantum habet, bona sua

illis pro nutu distribuere potest, sive per donationem inter vivos, sive per testamentum; nam de omnibus bonis suis disponere posset erga extraneos: ergo a fortiori ea hæredibus distribuere potest in forma consueta.

Pater et mater vel alii ascendentes bona sua suis descendentes similiter dividere possunt per donationem inter vivos aut per testamentum, sub conditionibus, solemnitatibus et regulis pro donationibus et testamentis ordinariis statutis. Unde si hæc partitio fiat per actum inter vivos, non nisi bona præsentia pro objecto habere poterit. *Art. 1075.*

Si donator moriens quædam relinquat bona quæ in donatione, seu in partitione, non fuerint comprehensa, ea inter omnes hæredes secundum legitimas succedendi regulas dividuntur. *Art. 1077.*

Requiritur autem sub pœna nullitatis ut partitio ab ascendentes, vel a patre aut a matre facta, sit in favorem omnium descendentes, sine ulla exceptione, etiam in favorem nepotum, in quantum stipitem ex quo proveniunt representant. *Art. 1078.*

Hæc partitio erit rescindibilis, si unus ex descendentes plus accipiat quam lex permittit, et in omni casu, si unus ultra quartam partem sibi debitam frustretur (*s'il y a lésion de plus d'un quart*). *Art. 1079.*

Si partitio haberet pro objecto prædium quod inter descendentes commode dividi non posset, uni valide assignari posset, cum onere pecuniæ summam aliis solvendi. Ita *Toullier, t. 5, p. 724.*

§ VI. — De regulis donationibus per matrimonii contractum vel inter sponso specialibus.

Ad favendum matrimonio, donationes inter sponso, vel ab extraneis factæ sponso, regulis tam strictis quam aliæ donationes non subjiciuntur.

Punctum primum. — *De donationibus sponso ab extraneis factis.*

Donationes quæ per matrimonii contractum ab aliis

personis fiunt sponso, in his præsertim punctis ab aliis donationibus discrepant:

1° Revocari non possunt ob defectum acceptationis, nec ob ingratitudinem. *Art. 959 et 1087.* Cum enim fiant propter matrimonium, non solum in favorem sponso, sed in favorem etiam liberorum factæ censentur: non convenit ergo eas ob defectum acceptationis vel ob ingratitudinem sponsi aut sponsæ revocari posse. At si matrimonium postea non existat, donatio erit nulla. *Art. 1088.*

2° Hæc donatio bona præsentia et futura comprehendere potest, tum in favorem sponso, tum in favorem liberorum ex ipsorum matrimonio provenientium, sive natorum, sive nasciturorum. *Art. 1082 et 1684.*

3° In donatione ordinaria inter vivos, si donator facultatem de aliquo objecto in ea contento disponendi sibi reservaverit, et antequam de illo disposerit moriatur, ad ipsius hæredes illud pertinet. *Art. 946.* E contra, in donatione per matrimonii contractum, si hujusmodi objectum sibi reservaverit, atque de illo non disposerit, illud objectum in donatione contentum censebitur, sicque valet hujusmodi donatio sub conditione a sola donatoris voluntate dependente. *Art. 1086.*

Punctum secundum. — *De donationibus quas sponsi sibi invicem facere possunt.*

Sponsi sibi invicem donare possunt, sive per matrimonii contractum, sive post contractum et durante matrimonio. Sunt regulæ donationibus per matrimonii contractum et donationibus durante matrimonio peractis communes, et sunt regulæ utrisque donationibus speciales.

De regulis generalibus.

1° Donationes istæ revocari non possunt ob prolem supervenientem, *art. 191*; nulla enim esset ratio cur propter prolem supervenientem revocarentur, cum sponsi teneantur simul prolem nutrire et educare, et cum utriusque bona ad ipsam prolem pertinere debeant.

2° De diversa bonorum suorum portione erga se invi-

cem disponere possunt sponsi pro diversis casibus in quibus constituuntur, nempe 1° si conjux donator neque descendentes neque ascendentes habeat, omnia bona sua alteri conjugi donare potest; 2° si ascendentes tantum habeat, eam partem conjugi suo dare potest quam extraneo dare posset, et insuper usumfructum alterius portionis quam lex ascendentibus ejus assignat, *art. 1094*: 3° si descendentes habeat, in quocumque sint numero, dimidiam partem bonorum suorum eo sensu conjugi suo dare poterit, scilicet, quartæ partis proprietatem, et alterius quartæ partis usumfructum, vel dimidiæ partis solummodo usumfructum, *eodem art. 1094*; 4° si descendentes ex matrimonio præcedenti habeat, et secundum matrimonium iueat, novo conjugi dare potest tantum partem filii aut filiæ minus accipientis, ac in nullo casu ultra quartam bonorum suorum partem, *Art. 1078*. Unde aliquando minus dare potest suo conjugi quam alteri personæ; nam, v. g., si unicum habeat filium, dimidiam omnium bonorum suorum partem extraneo et quartam duntaxat conjugi suo dare potest.

3° Omnes donationes inter sponso simulatæ, v. g., sub forma venditionis occultæ, vel per personas interpositas factæ, sunt nullæ juxta plures; secundum alios vero sunt tantum reductibiles. Donationes indirectæ, v. g., si quis successionem vel legato renuntiaret in gratiam conjugis, non essent nullæ, nisi in quantum portionem, quæ dari potest, excederent. *Cod. art. 1099*; *Delvincourt*, t. 1, p. 863, not. 10. Reputantur autem personæ interpositæ, descendentes sponsi donatarii ex præcedenti matrimonio nati, et propinqui quorum est tempore donationis hæres præsumptus. *Cod. civ. art. 1099 et 1100*. Pro foro interno eodem modo ratiocinandum est ac de substitutionibus simulatis.

De regulis donationibus per matrimonii contractum specialibus.

Quamlibet voluerunt donationem sibi invicem facere possunt sponsi per matrimonii contractum, sub regulis in

præsenti paragrapho jam expressis. *Art. 1091*. Unde non requiritur acceptatio sub pœna nullitatis.

Attamen, si hæc donatio habeat pro objecto bona futura, aut simul bona præsentia et futura, revocatur per mortem sponsi donatarii, quando mortem donatoris antecedit, ac proinde bona ista ad liberos ex matrimonio illo natos non transeunt. *Art. 1093*. Donatio ab extraneis facta sponsis, non revocatur per donatarii mortem, *ut supra vidimus*, quia in gratiam liberorum ex illo matrimonio descendendum facta reputatur: at si per donatarii mortem revocaretur, liberi in perpetuum ea privarentur, siquidem bona tunc ad extraneum donatorem et ab eo causam habentes redirent: porro hæc ratio non existit, quando bona ad sponsum donatorem redeunt, cum liberi sint illius hæredes necessarii, et aliunde magis convenit patrem, quamdiu vixerit, bonorum suorum esse dominum.

Si donatio bona præsentia tantum contineat, non revocatur per mortem donatarii, nisi hæc conditio clare fuerit expressa; statim enim donatarius acquisiit dominium, et illud ad descendentes suos vi successionis transfert. *Art. 1082*.

De specialibus regulis pro donationibus durante matrimonio factis.

Omnia bona quæ sponsi per matrimonii contractum sibi dare potuissent, eadem durante matrimonio pariter sibi dare possunt. *Art. 1049*. At hujusmodi donationes, etiam inter vivos, quamvis bona præsentia tantum contineant, semper ad voluntatem donatoris revocari possunt: ad talem revocationem uxor non indiget consensu mariti, nec iudicis auctoritate. Verum illæ donationes non revocantur per prolem supervenientem: ratio patet. *Art. 1096*.

Donationes istæ inter sponso fieri non possunt, durante matrimonio, per unum et eundem actum. *Art. 1097*.

CAPUT SECUNDUM.

DE VENDITIONE ET EMPTIONE.

Venditio non potest esse sine emptione, nec emptio sine venditione : itaque venditio et emptio merito simul definiuntur : *Contractus quo unus proprietatem rei suæ transfert, et alter ad pretium ejus solvendum se obligat.*

Origo emendi et vendendi a permutationibus exordium habuit. Olim enim non erat nummus; neque unum vocabatur merx et aliud pretium, sed unusquisque, secundum necessitatem, inutilia pro utilibus mutabat, v. g., vinum pro tritico, fructus pro vestimentis, etc. Quia vero non semper nec facile concurrebat ut unus haberet quod alteri deerat, electa est materia, cujus publica ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret. Illa autem materia est pecunia, qua mediante, venduntur et emuntur res cujusvis generis. Sic fere dicitur l. 1, ff. xviii, 1, de Contr. Empt.

In septem articulos præsens caput dividemus. Agemus in 1º de natura venditionis et emptionis; in 2º de re vendibili seu merce; in 3º de iis qui vendere et emere possunt; in 4º de pretio; in 5º de obligationibus venditoris; in 6º de obligationibus emptoris; in 7º de diversis venditionis speciebus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE NATURA VENDITIONIS ET EMPTIONIS.

In jure Romano venditio non transferebat dominium, sed tantum venditor se obligabat ad rem tradendam et servandum emptorem contra omnem evictionem. Nunc vero, sub jure novo, venditio solo partium consensu perficitur et proprietas rei ad emptorem transmittitur, quamvis res non sit tradita, nec pretium solutum, *Cod. civ. art. 1383*; hoc merito statutum fuit et multo conformius est

sensui contrahentium : hodie igitur applicari nequit vetus axioma olim a jurisperitis et theologis admissum : *Traditionibus, non nudis pactis, dominia rerum transferuntur.*

Attamen, quædam positæ sunt exceptiones et regulæ pro variis casibus speciales quæ sunt hic notandæ.

Si res vendita sit mobilis, et ante traditionem alteri vendatur ac tradatur, ad eum, modo non fuerit malæ fidei, pertinebit; prior vero emptor recursum ad venditorem habebit ut compensationem damni ab illo sibi illati obtineat; idque propter commercium sapienter fuit statutum. *Art. 1141.*

Item si venditio habeat pro objecto res quæ juxta pondus, numerum aut mensuram venduntur, non est perfecta quin pondere, numero vel mensura quantitas reipsa determinata fuerit, nisi res istæ summam vendantur et emanant, v. g., acervus tritici, independentem a modiorum numero. *Cod. civ. art. 1585 et 1586.*

Si de rebus quæ gustari solent agatur, ut sunt vinum, aqua vitæ, oleum, etc., venditio non est perfecta quin res gustatæ sint. *Art. 1587.*

Si res vendita fuerit sub conditione probationis (*d'essai*), hæc conditio habetur ut suspensiva, et ideo venditio non est per se perfecta. *Art. 1588.*

Si promissio venditionis acceptata existat, vel datæ sunt *arrhæ*, vel non : si datæ sint *arrhæ*, promissio hæc censetur conditionata et uterque contrahens ab illa resilire potest; qui accepit *arrhas*, duplo eas reddere, et qui solvit, easdem non repetere tenetur. *Art. 1590.* Si autem datæ non fuerint *arrhæ*, promissio venditionis censetur vera venditio, modo partes in rem et in pretium consenserint. *Art. 1589.* Attamen, ante executionem promissionis, dominium rei nondum est translatum, et qui vendere promisit periculum rei servat.

Si *arrhæ* post venditionem dentur, habentur ut pars pretii vel ut pignus securitatis; nulli autem e contrahentibus ideo a contractu resilire licet.

Cum nullæ formalitates a lege pro venditione præscribantur, sequitur partes, modo sint habiles, sub qualibet

voluerint forma vendere et emere posse, sive sub scriptis authenticis, sive sub scriptis privatis, sive solis verbis: at ubi verbis tantum facta est venditio, probatio ejus in foro externo non admittitur, si pretium centum et quinquaginta fr. excedat. *Cod. civ. art. 1341.* Excipiuntur tamen conventiones et debita pro negotiatione. *Cod. de Com. art. 109.*

Pro venditione navis, pro venditione tituli dicti *Brevet d'invention*, requiruntur scripta.

Quidquid ambiguum est in venditione, in favorem emptoris explicari debet, *art. 1602*; quia venditor conditiones apposuit, et odia sunt restringenda, favores vero ampliandi. Emptor solvere debet omnes sumptus scriptorum, nisi aliter in conventionem fuerit statutum, *art. 1593*: ejus enim et non venditoris interest ut hæc existant scripta quæ sunt proprietatis tituli.

Cæterum, in variis casibus istis jure positivo determinatis, partes tenentur jure naturali bona fide conventioni stare. Semper jus positivum bonam fidem supponit, aut, quantum potest, eam supplet, et ex æquitate conventiones interpretatur.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE IIS QUI VENDERE ET EMERE POSSUNT.

Certum est, ex dictis in prima parte, capite primo, eos omnes valide emere aut vendere posse, qui a lege inhabiles non declarantur; certum est pariter eos qui declarantur incapaces ad contrahendum in genere, similiter nec vendere nec emere posse. At præter generalem hanc incapacitatem, alia est pluribus in casibus relative ad venditionem specialis incapacitas, quæ se tenere potest vel ex parte venditoris, vel ex parte emptoris, vel ex parte utriusque.

Primo, ex parte venditoris. Sic 1° ille cujus bona ex creditorum petitione sub custodia auctoritate legitima fuerunt tradita (gallice *le saisi*), bona hæc vendere non potest, quando custodia illi denunciata est, ideoque, si ea

venderet, contractus ipso jure et absque judicis sententia prorsus esset nullus. *Code de Procédure, art. 692.*

Sic 2° qui foro cessit (*qui a failli ou fait banqueroute*), cum honorum suorum administrationem ipso die cessionis amittat, *Code de Commerce, art. 442*, hæc bona alienare non potest. Cessio autem incipit qua die mercator debita sua solvere rogatus recusat. *Code de Commerce, art. 437 et 441.* Imo alienationes onerosæ bonorum immobilium ante cessionis declarationem peractæ rescindi possunt ex creditorum petitione, si probare valeant illas fraudulenter esse factas; gratuita vero alienationes sunt nullæ nisi cessionis declarationem plus quam decem diebus præcesserint. *Code de Commerce, art. 444.*

Qui scit bona sua debitis suis jam esse imparia, nihil in foro conscientiæ valide donare potest, quia bona quæ possidet jam non sunt sua, sed creditorum. Donatarius pariter in eo casu tale donum nec acceptare, nec acceptum retinere potest.

Secundo, incapacitas se tenere potest ex parte solius emptoris. Sic 1° tutor bona pupilli sui emere non potest, nec per se nec per alios, etiam in adjudicatione publica. Idem dicendum est de mandatariis respective ad bona quæ ex mandato vendere debent, de communitatum administratoribus circa bona quæ administrant, de publicis præpositis relative ad bona nationalia quæ eorum ministerio vendi debent. *Cod. civ. art. 1595.*

Sic 2° ille cujus bona sub custodia sunt posita (*le saisi réellement*), et ii qui evidenter solvere nequeunt, bona ista per adjudicationem obtinere non possunt. Hæc prohibitio extenditur ad judices, procuratores, recognitores (*substituts*), scribas, etc., tribunalis ex cujus sententia bona illa venduntur. *Code de Procédure civ. art. 713.*

Sic 3° judices, eorum vicem gerentes, procuratores, scribæ, advocati, notarii, etc., de litibus aut juribus litigiosis, pacisci nequeunt, gallice, *ne peuvent devenir cessionnaires de procès et droits litigieux, qui sont de la compétence du tribunal dans le ressort duquel ils exercent leurs fonctions.* *Cod. civ. art. 1597.*

Tertio denique, præfata incapacitas se tenere potest si-

mul ex parte venditoris et ex parte emptoris; nempe 1° si agatur de conjugibus; inter se enim vendere et emere non possunt, nisi in triplici casu in art. 1595 Cod. civ. expresso; scilicet: 1° si per sententiam iudicis sint separati, et unus aliquid cedat alteri in solutionem debiti jam existentis; 2° si maritus quaedam bona transferat uxori suae etiam non separata ad compensanda bona ejus immobilia quae fuerunt alienata, vel ad repraesentandam pecuniam summam ad eam pertinentem; sed requiritur ut haec bona et pecuniam summa constituta non fuerint in communitate; 3° si mulier bonum aliquod cedat marito ad complendam dotem quam promiserat et quam non solvit integram.

Si venditio facta inter conjuges in uno e praecedentibus casibus, includat donationem simulatam, non ideo est nulla, sed reductibilis ex hypothese quod laedatur reservatio. Si fieret in casu prohibito, rescindibilis esset juxta *Toullier, Troplong et Duvergier*, modo vere donatio intendatur; alii cum *Duranton* eam ut omnino nullam habent.

Quaedam existit incapacitas vendendi et emendi inter quosdam magistratus aut praepositos, et subditos sub eorum jurisdictione degentes; duces enim militares in urbe, in praefectura aut in divisione militari ubi nomine regis imperium exercent, praefecti et subpraefecti in locis sibi subditis commercium quorumcumque granorum, farinae aliarumque ejusdem generis substantiarum, vel vinorum aut aliorum liquorum agere non possunt, nisi forte diversa haec objecta ex propriis ipsorum oriuntur, *Cod. penal, art. 176*. Hic tamen simplex prohibitio potius quam vera incapacitas exprimi videtur: nam minime dicitur venditionem illam futuram esse nullam. Praepositi tale agentes commercium deprehensi ad multam damnantur, et merces fisco adscribuntur.

ARTICULUS TERTIUS.

DE RE VENDIBILI SEU DE MERCE.

Res quaelibet existens vel quae existere potest et in commercio civili est posita, vendibilis est: id sequitur ex dic-

tis ubi de contractuum objecto. Si qua ex conditionibus in dicto articulo requisitis desit, venditio est nulla vel rescindibilis prout fuit explicatum.

Venditio rei alienae erat in jure Romano valida, eo sensu quod venditor eam aut similem a proprietario emere et emptori tradere teneretur, aut damna inde exsurgentia compensare. Licet talis venditio nunc declaretur nulla, nihilominus venditor jure naturali tenetur rem, quam vendidit, emere ut eam tradat, vel damna inde provenientia compensare; imo ad id in foro externo damnaretur, ait *Delvincourt*, t. 2, p. 521. Unde nullum fere est discrimen reale circa illud punctum inter novam et veterem legem, quamvis utraque appareat valde opposita.

Ut intelligatur extensio art. 1559 nullitatem hujusmodi venditionis pronuntiantis, quaedam sunt notanda ex communi jurisperitorum sententia.

1° Nullitas invocari nequit a venditore in cujus gratiam non fuit statuta, nisi forte fuerit bonae fidei, et domino rei venditionem ratam habere nolente, velit statim ad vitandos majores sumptus, damna compensare.

2° Invocari potest a domino rei, vel potius ille rem suam simpliciter apprehendit.

3° Sane invocari potest ab emptore cui lex favere voluit. Olim, emptor nullitatem invocare non poterat nisi turbaretur in sua possessione, et hoc consentaneum erat principio tunc admissio. Nunc vero, sufficit periculum evictionis, quod existit quamdiu res vere est aliena, sed hoc periculum requiritur: nam si non adesset, actus venditionis idem esset respectu emptoris ac actus validus. Hinc emptor nullitatem invocare nequit si venditor factus fuerit dominus rei et actum ratum habeat; si ipsemet emptor rem acquisierit per praescriptionem vel bona fide consumpserit; si res apud ipsum casu fortuito perierit.

Nullum est dubium quin rei alienae venditio, licet injusta, fiat postea valida, si legitimus dominus eam ratam habeat; nam tunc vera fit venditio, vel condonatio, et eo instanti dominium transmittitur. Sit in exemplum

Gravis quæstio circa bona ecclesiastica quæ tempore perturbationis Gallicanæ publice vendita sunt.

Certum est 1º eos qui hujusmodi bona tempore perturbationis publice emerunt, graviter contra justitiam commutativam peccasse; nam in confesso est bona prædicta injuste vendita fuisse; ergo injuste acquirebantur et injuste post acquisitionem retinebantur. Unde non unum, sed tot peccata acquirentes perpetrarunt, quot actus voluntatis renovarunt eadem sibi retinendi; itaque, nisi de his peccatis sincere doleant, absolvi nequeunt.

1º A tempore Concordati inter summum Pontificem Pium VII et gubernium tunc in Gallia existens, die 15 augusti anni 1801 initi, possessores bonorum ecclesiasticorum proprietarii facti sunt adeo ut ea nunc restituere non teneantur. Ea namque restituere non tenentur si summus Pontifex, pro bono pacis, proprietatem illorum nomine Ecclesie condonaverit: atqui eorum proprietatem clare videtur condonasse per articulum Concordati 13, sic se habentem: « Sanctitas sua, pro pacis bono felicique religionis restitutione, declarat eos qui bona Ecclesie alienata acquisiverunt, molestiam nullam habituros, neque a se, neque a Romanis pontificibus, successoribus suis, ac consequenter proprietatem eorundem bonorum, redditus et jura iis inhærentia immutabilia penes ipsos erunt, atque ab ipsis causam habentes. » Communiter enim in Gallia, episcopi, doctores, theologiæ professores ac confessarii scientia et pietate conspicui, ex citato articulo semper intellexerunt proprietatem supradictorum bonorum revera translata fuisse, ac proinde possessores minime quoad restitutionem nunc esse inquietandos. Hunc articulum sanctissimus idem Pontifex confirmavit in bulla *Ubi primum*, data die 17 julii anni 1817, cujus hæc sunt verba, post enumeratas omnes sedes episcopales: « Cum vero Galliarum ecclesie in præterita rerum conversione suo fuerint orbatae patrimonio, et ea quæ de prædictis bonorum ecclesiasticorum alienationibus articulo 13 Conventionionis anni 1801 et pacis studio decrevimus, suum

» jam effectum nacta sint, ac firma semper suoque in robore perstare debeant, etc. »

Condonatio illa summi Pontificis non est nova et sine exemplo: in Anglia, post Henricum VIII, cardinalis Paulus, suprema rogante curia, ex facultate a Julio papa III sibi data, dispensationem omnibus bonorum ecclesiasticorum acquirentibus concessit, ut ea tranquille deinceps possiderent (*Continuateur de Fleury*, l. 150, n. 37). Dicitur non potest dispensationem istam fuisse tantum pro foro externo, nam eodem decreto matrimonia jure ecclesiastico nulla revalidat, collationes beneficiorum irritas confirmat: at certe hæc pro foro interno erant: ergo et dispensatio pro ecclesiasticorum bonorum possessione.

Monebat tamen simul Legatus injustos bonorum acquirentes, ut conscientie suæ providerent, nec in facili dispensatione Ecclesie nimis fiderent; dispensatio enim ista non auferebat peccatum injustitiæ jam commissum, quod absque sincera pœnitentia deleri non poterat; idem dicimus de acquirentibus temporis nostri.

In ipso Ecclesie Romanæ territorio quædam bona ecclesiastica tempore usurpationis fuerunt vendita: beatissimus papa Pius VII, pro bono pacis, declaravit se nullo modo molestaturum hujusmodi bonorum acquirentes, et revera nihil ab eis exegit, nisi ut onera pia eis annexa impleri curarent: ergo a pari nihil aliud in Gallia a possessoribus est exigendum.

Imo multi arbitrantur onera hæc pia exigere non posse; nam condonatio per articulum Concordati 13 facta, est generalis, absoluta et sine ulla restrictione: ergo vi illius omnia onera fuerunt extincta. Attamen, cum illa condonatio ægre admodum, et non nisi ob necessitatem fuerit concessa, non nimis extendenda est, sed potius esset restringenda. Porro extinctio onerum spiritualium non clare exprimitur: hortandi sunt ergo possessores ad implenda hæc onera. Ita fert rescriptum sacre Pœnitentiariæ apostolicæ ad me directum, die 10 martii 1818, in quo hæc leguntur verba:

« Sacra Pœnitentia, de expressa Apostolica auctori-

» tate, consulenti oratori declarat bona ecclesiastica a
 » gubernio Gallico occupata ante Conventionem initam
 » anno 1801 inter S. Sedem et gubernium Gallicum, in
 » plena acquirentium proprietate esse, adeo ut ea retinere,
 » iis gaudere atque alienare etiam illa tuto ac libere pos-
 » sint in foro, tum externo, tum interno, dummodo ta-
 » men acquisitio facta fuerit secundum leges tunc vigentes.
 » Hortatur tamen acquirentes istos ut pro sua pietate ac
 » religione satisfacere velint piis missarum, eleemosyna-
 » rum aliarumque rerum similium oneribus, quæ bonis
 » illis olim forsitan infixæ erant. »

Ex his rescripti verbis sequitur 1º proprietatem hujus generis bonorum revera et pro foro interno fuisse translata; 2º nunc licere prædicta bona vendere aut emere; 3º eos qui a tempore Conventionis anni 1801 talia obtinuerunt bona, sive titulo hæreditatis, sive donatione, sive emptione, non peccasse, nec proinde ab illis exigendum esse ut de possessione vel acquisitione ista conterantur; 4º non solum simplices possessores, sed ipsos acquirentes esse duntaxat hortandos ut pia impleant onera.

Notandum est 1º hæc summi Pontificis condonationem primarios supradictorum bonorum acquirentes a censura ecclesiastica quam incurrerunt non liberasse: ergo ab illa solveudi sunt pariter, cum via omnino iniqua divites facti sunt, maxime saltem convenit ut eleemosynas plus minusve abundantes tribuant, prout plura vel pauciora hujusmodi bona emerunt.

Notandum est 2º articulum 13 Concordati solummodo transferre proprietatem bonorum hoc tempore alienatorum; dicit enim, *qui bona Ecclesie alienata acquisiverunt*: bona ergo quæ tunc non erant alienata, non fuerunt sic condonata: unde bona quæcumque, a privatis huc usque absque legali alienatione detenta, procul dubio reddi debent, ut in Tractatu de Restitutione diximus, pag. 49, 50 et 51, ut non semel contigit.

Sed bona quæ tunc a gubernio erant occupata, habenda sunt ut jam alienata, juxta responsionem S. Pœnitentiariæ et aliam responsionem ab auctore Tractatus de Justitia et

Jure, Ambiani impressi, citatam. Unde ea a gubernio vendita privati licite emere potuerunt.

Alteræ quæstio gravis circa bona vulgo dicta

DES ÉMIGRÉS.

Certum est pariter hæc bona injuste vendita fuisse, ac proinde vendentes et ementes contra justitiam commutativam peccasse, eosque absolvi non posse, nisi de tali peccato sincere doleant.

Attamen, cum possessores hujusmodi bonorum ea juxta leges tunc existentes acquisissent, non omnino assimilabantur furi qui rem integram reddere tenetur: unde episcopi, doctores et confessarii etiam accuratiores solummodo exigebant compositionem liberam inter actuales possessores et legitimos proprietarios, vi cujus, data aliqua pecuniæ summa, proprietas manebat inconcussa penes acquirentes et ab eis causam habentes.

Nunc vero, ex quo lata est lex indemnitàtis, die 27 aprilis 1825, nova exurgit quæstio, an scilicet actuales possessores quidquam prioribus dominis solvere adhuc teneantur. Quidam arbitrantur eos teneri ad restitutionem donec proprietarii omnino indemnes fiant: 1º quia injuste hi spoliati sunt et jus ad perfectam indemnitàtem habent; 2º quia sine legitimo titulo proindeque injuste illi possident.

Cæteri autem æstimant, lege indemnitàtis impleta, nullam existere obligationem restituendi, et his præsertim rationibus fundantur: 1º licet legitimi proprietarii prorsus indemnes non fiant, certum est tamen eos multo plus hac lege recepisse, quam, ea seclusa, ex liberis compositionibus sperare potuissent: omnes tamen fatentur liberas compositiones esse sufficientes ad tutandam conscientiam. Ergo. 2º Gubernium indemnitàtem solvit nomine actualium possessorum, ut eos liberet, et maximam plagam revolutionis sanet, *pour fermer la plaie de la révolution*, sunt ipsamet verba regis Caroli X: porro gubernium hunc scopum non attigisset si, non obstante hac solutione,

nihilominus actuales possessores ad restitutionem obligantur, ut sat clare patet. 3° Repugnat proprietarios indemnitate pro bonis amissis suscipere, et dominium tamen in ea retinere: igitur indemnitate accipiendo, proprietati renuntiarunt. 4° Nisi hoc principium pro foro interno sicut pro foro externo admitteretur, in multas laborum difficultates intricatissimas quæ nusquam finem obtinerent; posita namque obligatione restitutionis, cuncti confessarii eam exigere tenerentur, a liberis pro tempore quo hæredes fient, ab uxoribus, a moribundis, etc.: at nemo non videt quantum detrimentum hæc agendi ratio afferret religioni, paci familiarum et æternæ animarum salutis. Ergo.

Certum est quidem legitimos proprietarios non esse indemnes nisi ex parte: at quot sunt alii qui, tempore perturbationis nostræ, multa passi sunt damna, et nullam obtinuerunt indemnitate! Sunt calamitates publicæ valde lugendæ, et earum consecutaria ab omnibus vitari nequeunt. Unusquisque sortem suam patienter sustineat, et aliis saltem pro bono publico indulgeat.

Quæritur 1° utrum res, quibus emptores prævidentur abusuri, vendi possint.

Notandum est 1° res illas in duas classes dividi posse: aliæ sunt quæ ex natura aut forma sua ita ad malum sunt determinatæ, ut nunquam aut fere nunquam ad bonum inserviant, qualia sunt philtuum amatorum, vestes muliebres ubera nudantes, libelli famosi vel libidinosi, picturæ lascivæ, larvæ, idola et vestes sacerdotales respectu paganorum. Aliæ autem sunt ad bonum et malum usum indifferentes: talia sunt arma, venena saltem ordinaria, fucus, tali, chartæ lusoriæ et innumera alia.

Notandum est 2° res illas etiam pessimas et ad malum usum destinatas, valide vendi posse: nam ratione substantiæ sunt pretio æstimabiles, et jus positivum, licet plures venditiones hujus generis prohibeat, eas tamen irritas non facit, *Code pénal*, art. 287, sed decernit contra vendentes multam pecuniariam et poenam carceris.

Notandum est 3° quod licet pro nullo temporali incom-

modo quis in peccatum alterius consentire valeat, possit tamen pro vitando gravi incommodo præbere illi materiam vel occasionem peccandi, non intendendo quidem peccatum ejus, sed proprium volens commodum, ut contingit in eo qui necessitate pulsus mutuum ab usurario petit; nam in eo casu peccatum non est imputabile ei qui materiam vel occasionem ponit; imputari enim non potest nisi quatenus ex parte sui esset voluntarium directe, vel saltem indirecte: porro neutrum dici potest: non directe, siquidem in se non intenditur, nec necessario ex prædictæ materiæ vel occasionis positione sequitur, sed ex sola peccantis malitia; non indirecte, nam illud non est voluntarium indirecte, seu in causa, cujus causam auferre agens non tenetur: at in nostro casu causam prædicti peccati agens auferre non tenetur; contra vero, ex hypothesi, iustum habet rationem eam ponendi: ergo.

Aliunde, nisi hæc doctrina admitteretur, dicendum foret nullam rem vendi aut arte confici posse; nam fere nulla est qua homines abuti non possint, et qua de facto non abutantur. Ergo. Ita, post *S. Thomam*, q. 13, de *Malo*, art. 4, ad 19, omnes generaliter theologi.

His prænotatis, R. 1°. Non licet vendere ex professo res quæ ex natura aut forma sua ita ad malum usum determinatæ sunt, ut ad bonum vix inservire possint; non licet enim absque legitima causa præbere alteri materiam aut occasionem proximam peccandi: porro nulla potest esse ratio sufficiens res hujusmodi ex professo vendendi: ergo.

Diximus *ex professo*; si quis enim res hujusmodi ex casu haberet, v. g., idolum, aut quid simile, et paganus mortem illi minaret nisi illud venderet, tunc vendere posset, quia periculum in quo versaretur evitandi vitam, esset ratio sufficiens ut materiam vel occasionem alterius peccati, tuta conscientia, ponere posset. Ita communiter theologi. Licet pariter res prædictas vendere, si certo prævideatur eumentem eas ad usum licitum petere, v. g., vestes sacerdotales paganorum ad tragediam honeste representandam, librum hæreticum ad illum confutandum, venenum ad mures destruendos, etc.

R. 2°. Licet vendere ex professo res quibus homo potest indifferenter bene vel male uti; nam si res hujusmodi vendere ex professo non liceret, nulla aut fere nulla res ex professo vendi posset, ex observatis: verum id nec admitti nec dici potest, siquidem societas ex parte tunc subverteretur. Hinc licet vendere ex professo vinum, arma, aleas, chartas lusorias, etc.

Non licet tamen ea vendere quæ ad malum usum potius destinata esse videntur quam ad bonum, v. g., pura venena, nisi constet ea ob bonum usum postulari. Ludovicus XIV statuerat quod venena, naturam suam semper retinentia, a nemine, ea vero quæ cum aliis rebus mixta utilia sunt, a medicis tantum, chirurgis et pharmacopolis vendi possent; et quod medici, chirurgi ac pharmacopola nemini ipsum veneni corpus venderent, sed solum commixtionem ex illo cum aliis rebus ita factam ut inservire posset. Hæc dispositio erat sapiens et ratione fundata: ideo fuit aliquo modo renovata lege condita die 11 aprilis anno 1803, in qua hæc habentur: « Toute substance vénéneuse » ne peut être vendue qu'à des personnes connues et domiciliées, qui en auraient besoin pour leur profession » ou pour cause connue, sous peine de 3,000 francs d'amende de la part des vendeurs. Les pharmaciens et épiciers doivent inscrire, sur un registre coté et paraphé du maire, les noms, qualités et demeures des personnes auxquelles ils auraient vendu de ces substances, etc. »

R. 3°. Res ad bonum et malum usum ex se indifferenter vendere non licet absque legitima causa illis qui eas in malum usum conversuri prævidentur; nam, ex dictis, non licet absque legitima causa præbere alteri materiam peccati vel occasionem peccandi. Unde non licet, v. g., vinum homini se inebriaturo vel jam ebrio dare, nisi gravis excuset causa.

Difficillimum est autem recte determinare qualis hæc causa esse debeat ut sit legitima. Debet quidem, juxta omnes, esse proportionata, tum proximitati materiæ vel occasionis, tum gravitati peccati ad quod concurritur. Unde major requiritur ratio ad vendendum gladium ei qui vult

inimicum occidere, quam ad vinum ebrio præbendum, et major ad vinum ebrio præbendum, quam ad cibum jejunium violaturis apponendum, etc. Sed hæc omnia ex judicio viri prudentis sunt pensanda. Nulla in theologia morali occurrit materia difficilior in praxi quam cooperatio ad malum; hic præsertim inter duo extrema summa cum circumspectione incedendum est.

Queritur 2° utrum quis res indifferentes vendere possit illis qui eas in abusum petunt, quando timet ne officinam suam deserant.

R. Sæpius hæc ratio non est sufficiens, aliquando vero sufficit: prudentum hominum judicio hoc æstimandum est. Si de gladio vel de veneno ad alterum occidendum ageretur, prædictus timor non esset ratio sufficiens, *ut patet*; si ageretur de vino ebriis præbendo, timor ille adhuc insufficiens videretur, quia ebrietas essentialiter est contra jus naturale: si autem de legibus jejunii aut abstinentiæ frangendis agatur, timor fundatus ne multi officinam deserant, ratio sufficiens nobis videtur, nam leges Ecclesiæ non obligant cum tanto incommodo. Secus dicendum foret si pauci tantum officinam deserturi præviderentur, quia grave non timeretur incommodum.

Queritur 3° an fucum muliebrem vendere liceat.

R. Quæstio hæc pendet ab altera, an scilicet mulieres fucum ad vultum pingendum licite uti possint. Docent communiter theologi, post *S. Thom.*, mulieres quæ fucum vultum suum pingunt, mortaliter non peccare, modo illud non faciant ad lasciviam excitandam, vel in Dei contemptum; sed omnes generaliter tenent illas semper venialiter peccare, nisi ad tegendum naturalem defectum, vel ad obediendum marito illique placendum id faciant. Igitur qui fucum vendunt, nisi prævideant illum ad lasciviam fovendam esse adhibendum, mortaliter non peccant; si manifeste sciant quod ad vanitatem petatur, et illum absque incommodo recusare possint, et tamen vendant, peccant venialiter.

ARTICULUS QUARTUS.

DE PRETIO.

Pretium est *pecunia valori rei commensurata*. Valor rei non præcise ex natura aut qualitatibus ejus intrinsicis desumendus est, sed ex ordine ejus ad usum et ex hominum æstimatione, pretium autem est de essentia venditionis: si enim nullum stipularetur pretium, esset donatio; si res una pro altera daretur, esset permutatio, nisi forte res daretur ut ex illa statim obtineretur pretium aliunde conventum.

Necesse est ut pretium a contrahentibus determinetur, sive directe, sive indirecte, scilicet, præbendo rationem sufficientem futurae determinationi, v. g., statuendo illud determinandum fore per arbitrum. Si arbiter in contractu designatus non possit aut nolit pronuntiare, venditio erit nulla. *Cod. civ. art. 1591 et 1592.*

Si arbiter in contractu nominatim non designetur et una pars de illo eligendo convenire nolit, æquum videtur quod nihilominus valeat venditio, alioquin faveretur malæ fidei: tunc arbiter, juxta multos, per judicem erit designandus, et utraque pars æstimationi ejus stare tenebitur. Si arbitri æstimatio certo videatur injusta, plurimi jurisperiti, præsertim recentiores, adhuc illi standum esse sentiunt, nec rescissionem peti posse existimant, modo non adfuerit machinatio fraudulenta, quia uterque contrahens scienter sese exponerat periculo; alii vero contradicunt, inter quos *Pothier et Delvincourt*, quia ipsis jus unius vere lædi videtur.

Duplex distinguitur pretium, legale et naturale. Pretium legale illud est quod auctoritate legitima fuit determinatum, atque indivisibile est et permanens. Pretium naturale est illud quod, juxta communem hominum æstimationem, valori rei respondet; non est permanens, sed augetur vel minuitur, habita ratione circumstantiarum, temporum, pecuniæ, mercatorum et mercium; non est indivisibile, sed quamdam habet latitudinem moralem.

Unde triplex vulgo distinguitur, infimum, medium et supremum.

Quænam autem debeat esse latitudo seu distantia ab infimo ad supremum, non facile determinatur; minor est in rebus necessariis et frequentioris usus, major in rebus superfluis, major etiam in rebus pretiosioribus, et adhuc major in rebus raris et magni pretii. *Lessius*, l. 2, c. 21, n. 10, hanc tradit regulam pro rebus necessariis: Si, inquit, et post eum communiter theologi, medium pretium sit decem, summum erit undecim et infimum novem circiter. Similiter si medium sit centum, summum erit centum et quinque, plus minusve, et infimum circiter nonaginta quinque. Sed in his omnibus ad id præcipue attendendum est quod, juxta prudentium hominum æstimationem, fieri solet in contractibus in quibus nulla est fraus, nec mala fides.

PROPOSITIO PRIMA.

Si pretium legale sit constitutum, qui supra illud vendit, contra justitiam peccat et ad restitutionem tenetur.

Prob. Justa principis aut reipublicæ decreta obligant in conscientia, et quando in favorem alicujus constituuntur, dant illi jus strictum: at decreta quibus princeps vel respublica pretium alicujus generis mercium determinat, semper supponi debent justa, nisi contrarium evidenter constet, et aliunde in favorem emptorum constituuntur: ergo obligant in conscientia et in justitia. *Ita generaliter theologi.*

Pretium istud est indivisibile, unde sive parum, sive multum venditor illud excedat, excessum restituere tenebitur. E contra, cum hæc taxa in gratiam emptorum instituat, imminutionem illius licite petere possunt. Propter eandem rationem, si venditor rem haberet malæ qualitatis et minoris valoris quam taxatur, totum pretium legale exigere non posset: si vero merx ipsius notabiliter alias merces ejusdem generis, quæ vendi solent, excederet, augmentum pretii exigere posset; nam decretum princi-

pis vel reipublicæ cadit in res ut esse solent. Sed requiritur ut notabilis sit excessus, alioquin lex principis scopum suum non attingeret.

PROPOSITIO SECUNDA.

Si nullum existat pretium legale, non licet supra summum naturale vendere nec infra infimum emere, et qui aliter facit ad restitutionem tenetur.

Prob. Qui justitiam commutativam violat, ad restitutionem tenetur: at ubi nullum est pretium legale, qui supra summum naturale vendit, vel infra infimum emit, justitiam commutativam violat; nam justitia commutativa postulat ut in contractibus onerosis æqualitas inter id quod datur et id quod accipitur servetur: ergo. Ita *S. Thomas*, 2 2, quæst. 77, art. 1, et cum illo omnes theologi.

Venditor qui in alienatione boni immobilis læsionem ultra septem ex duodecim partibus (*au-delà des sept douzièmes*) passus est, rescissionem contractus intra duos annos petere et obtinere potest. *Art.* 1674. Beneficium istud in alienatione boni mobilis non datur, et nunquam emptori conceditur. At dispositio hæc in foro externo duntaxat locum habet; nam in foro interno quidquid est supra summum vel infra infimum pretium, restituendum est, ut æqualitas servetur.

Hinc 1º venditor rem carius vendere non potest ob emptoris necessitatem, quia hæc necessitas rei valorem non auget; nec ob singularem ejus affectionem, nemo enim vendere potest quod ad se non pertinet; nec ad compensationem damni ex sua culpa orientis, v. g., quia ipse ad rem emendam, propter inscientiam propriam vel quamcumque aliam circumstantiam, nimium pretium solvisset; nec pariter a restituendi obligatione liberaretur ex eo quod emptor ultro nimium hoc pretium obtulisset; non censetur enim ex plena voluntate hoc fecisse, bene vero ex errore vel ex metu, ne rem justo pretio obtinere non posset.

Si venditor dolo adduxerit emptorem ad solvendum pretium, quod alias non dedisset, quamvis summum non excedat, ad restitutionem tenebitur; unusquisque enim jus habet ut dolo non decipiatur.

Mendacia et perjuria, quibus mercatores quotidie affirmant rem sibi tanti constitisse, aut jam tantum pro illa sibi oblatum fuisse, ut dolus, saltem ordinarie, non sunt habenda; nemo quippe nescit hæc communia esse stragemata, et nullus eis credendo decipitur: igitur qui sic mentiuntur aut perjurant, peccant quidem saltem venialiter mentiundo, et graviter perjurando: sed ordinarie contra justitiam non peccant, nec proinde ad restitutionem tenentur.

Diximus *ordinarie*; nam si talibus mediis simplicem hominem decepissent, et ad pretium adduxissent quod alias solvere nolvisset, ad restitutionem tenerentur, quia respectu illius viri dolus exstitisset.

Qui aliquid supra summum pretium petunt, ut emptores ad justum adducant, non mentiuntur, quia id apud omnes receptum est. Si tamen sumerentur ad verbum, ut aiunt, id quod excedit justum pretium remittere tenerentur.

Venditor rem suam carius vendere potest ob rerum hujusmodi penuriam, ob emptorum majorem numerum, ob pecuniæ abundantiam, etc.; nam hæc valorem rei augment. Potest similiter eam carius vendere ob singularem propriam erga illam affectionem, hæc enim affectio aliquo modo est pretio æstimabilis; eam pariter carius vendere potest ob damnum emergens, ob lucrum cessans, ob commodum vel utilitatem quam ex illa percipit; nemo enim non videt hæc omnia suo modo pretio æstimabilia esse, et ad venditorem pertinere; non autem eam carius vendere potest, quia ipse in emendo fuit deceptus et ultra pretium solvit, vel propter emptoris singularem circa rem affectionem, quia hæc affectio emptoris est, non autem venditoris.

Hinc 2º emptor, e contra, merces ob singularem venditoris necessitatem infra pretium infimum emere non po-

test; æqualitas enim, *ut patet*, non servaretur. Potest autem eas viliori pretio emere ob rerum hujus generis abundantiam, ob emptorum paucitatem, ob conditionem onerosam ipsi impositam, vel quia ultro sibi offeruntur et illis non indiget; nam, secundum communem hominum æstimationem hæc valorem rei minuunt, et *merces ultro-neæ vilescunt*, quod tamen aliquando locum non habet. Unde attendendum utrum, sensu omnium, pretium vere minuatur.

Quæritur 1° utrum quis rem suam currenti pretio vendere possit, si prævideat fore ut brevi valor decrescat, et utrum merces in usum suum convertendas aut aliis reven- dendas currenti pretio emere valeat, si certo sciat earum pretium mox auctum iri.

R. Si prævideat pretium majus aut minus futurum esse ex vitio vel ex qualitate intrinseca jam existente, quam ipse solus novit, nec vendere nec emere potest currenti pretio; nam res vere et omnium sensu jam minoris vel majoris est pretii.

Si vero ex causa extrinseca, ex circumstantiarum muta- tione pretium crescere vel minuere debeat, currenti pretio vendere et emere potest: licet enim vendere et emere justo pretio: at pretium currens est justum, neque tale esse desi- nit propter prævisionem illius qui vendit aut emit: ergo. Ita *S. Thomas, Lessius, Sylvius, P. Antoine, Collet, Billuart*, et communiter alii contra paucos, inter quos *D. Soto* et *Pothier, Traité de la vente*, part. 2, c. 2, art. 8.

Qui tamen hujusmodi venditione vel emptione alterum in necessitatem conjiceret, contra charitatem peccaret; ex charitate enim tenemur alteri necessitatem patienti etiam cum aliquo detrimento nostro succurrere; *a fortiori* tene- mur illum in talem necessitatem non conjicere ad compa- randas divitias. Sic, cum pluribus aliis, *P. Antoine*.

Quæritur 2° an qui, ratione sui officii, prævident even- tus ex quibus certo augendum vel minuendum censuum publicorum (*fonds publics*) pretium, tuta conscientia uti possint ea cognitione ad dictos census emendos aut ven- dendos, sicque facienda non modica lucra.

R. Nobis videtur hanc agendi rationem æquitati non esse conformem: notitia enim quam habent prædicti ho- mines ratione sui officii, aliis hominibus est impossibilis; ipsis ergo nocebit, cum lucrum fieri nequeat sine aliorum detrimento, et nulla ipsis suppetat via damnum sibi para- tum vitandi. Ergo, etc.

Eadem decisio applicanda esset, si ageretur de pretio legali rei cujuscumque mox a principe minuendo vel au- gendo.

Quæritur 3° utrum res quæ nullum habent pretium de- terminatum, nec legale nec naturale, ut sunt gemmæ, aves indicæ, veteres picturæ, libri rari et curiosi, etc., tanti vendi possint quanti emptor vult dare.

R. Probabilius est id non licere; non licet enim res su- pra justum pretium vendere, siquidem æqualitas semper servari debet: atqui justum pretium a voluntate vendi- toris non pendet, et si emptor aliquid supra offerat, id ex errore vel ex singulari sua affectione ad rem facit: ergo res istæ secundum æstimationem viri prudentis et periti vendi debent. Attamen in his, sicut et in aliis venditioni- bus, quando ex utraque parte bona existit fides, commu- niter penitentes non sunt inquietandi nisi ex aliquo et fundato officio appareat veram exstitisse injustitiam, v. g.: quotidie veteres libri in se optimi vili pretio venduntur; si essent novi, licet non meliores, quadruplo pluris ven- derentur; nemo suspicatur aliquam ibi esse injustitiam, quia sic inter homines receptum est. Ita *Billuart*. Secus dicendum, si de objecto magni pretii et extraordinario ageretur, nisi communiter homines etiam artis periti hanc illius objecti qualitatem ignorent. Ita *Billuart, Collet*, de Cont. part. 2, cap. 1, art. 4, sub fine.

Qui res minoris pretii in se asportant in regiones ubi maximo æstimantur pretio, v. g., cultellos vel specula ad Indos, eos pretio ibi recepto vendere possunt: quia pre- tium hujusmodi objectorum communi hominum ibi com- morantium æstimatione determinatur; hoc vero pretium excedere injustum esset.

Qui inter res communes invenit rem quam scientia pri-

vata novit pretiosam, v. g., herbam medicinalem inter herbas communes, illam cum cæteris vili pretio emere potest, si sit in loco ubi valor iste a nemine æstimatur, et etiam probabilius, licet in eodem loco plures rei valorem æstimare valeant, quia ex usu et destinatione res illa censetur amisisse pretium et honorem: sic in praxi apprehendunt omnes. Ita multi theologi, *Billuart, Dens, Fernier, etc.*, contra *Collet*.

Advertendum est, si adsit locus restitutioni, venditorem reddere teneri quod excedit summum pretium, emptorem vero quod infra pretium infimum non solvit; ratio patet ex dictis.

ARTICULUS QUINTUS.

DE OBLIGATIONIBUS VENDITORIS.

Præter obligationem vendendi justo pretio, plures sunt adhuc venditoris obligationes: aliæ scilicet spectant ad rei defectus, aliæ ad traditionem, et aliæ ad assecurationem: unde triplex erit hujus articuli paragraphus.

§ I. — De obligationibus venditoris quæ ad rei defectus spectant.

Defectus potest esse vel in ipsa rei substantia physica aut morali, ut si quis aurichalcum pro auro, vel Cenomane vinum pro Burgundino vendat, et tunc contractus est nullus, ut vidimus agendo de errore; vel est in quantitate, v. g., si non servet in vendendo debitum pondus, numerum, etc., et tunc adest obligatio restituendi, ut in præcedenti articulo diximus, nam æqualitas non servatur. Vel defectus est in rei qualitate, ut si equus non sit velox, sed nimis tardus; defectus autem iste potest esse vel occultus, ut si equus sit lunaticus; vel manifestus, ut si equus sit omnino cæcus. Iterum vel defectus efficit ut res ementi futura sit periculosa, inutilis aut noxia, v. g., si bos sit inhabilis ad arandum, vel quoscumque occurrentes cornibus feriat; vel emptori minime nocebit, ut si bos prædictus vendatur lanio qui eum statim occisurus est.

Item, aut venditor ab emente interrogatur, aut non interrogatur. *His prænotatis*, sint propositiones sequentes.

PROPOSITIO PRIMA.

Venditor interrogatus de mercis suæ defectibus, sive occultis sive manifestis, eos aperire tenetur, alioquin contractus esset injustus, etsi pretium imminueret.

Prob. Ille contractus est injustus in quem contrahens dolo adducitur: at si venditor interrogatus, rei suæ defectus non aperiat, emptorem dolo adducit in contractum: nam emptor venditorem interrogans, sufficienter manifestat se rem emere nolle, si defectus habeat. Præterea, æqualitas non servaretur; nam æqualitas non servatur quando unus non ignorat quod vendit, et alter nescit quod emit: atque ita fieret in casu nostro: ergo. Sic *S. Thom.* 2 2, q. 77, art. 3, et post ipsum theologi; sic etiam *Pothier*, et apud ipsum plures antiqui juristæ Romani, part. 2, c. 2, art. 1.

Si tamen defectus adeo levis esset, ut nihilominus emptor eum cognoscens rem emeret, nulla esset obligatio illum aperiendi etiam interroganti; mercatores enim non tam postulant an res nullos habeat defectus, quam utrum sit bona et talis qualem eam inquirere ac velle censentur. Ita *Lessius, Collet, Billuart, etc.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Venditor etiam non interrogatus aperire tenetur rei vitium occultum, quod illam reddit emptori periculosam, noxiam aut inutilem, vel notabiliter minus utilem ad finem propter quem emitur.

Prob. In contractibus onerosis æqualitas semper servanda est: at in casu præsentis æqualitas non servaretur; nam periculum quod subit emptor et inutilitas quam incurrit sunt pretio æstimabilia, et insuper jus habet ut non decipiatur. Præterea emptor in contractum non consentit, nisi ex hypothesi quod res talis sit qualis esse creditur: ergo

ille contractus injustus esset, et venditor ad restituendum teneretur. Ita *S. Ambros.*, lib. 3 offic., cap. 10, *S. Thom.*, q. 77, et generaliter theologi. Sic pariter lex positiva. *Cod. art. 1641.*

Hinc patet eos ad restitutionem teneri qui guttam hydrargyri in aures equi infundunt ut generosus appareat; qui in sacci summitate melius triticum, in doli extremitate majores pisces reponunt, ut sic emptores decipiant; qui angulum et tenebras quærunt ne mercitum suarum detegatur vitium; qui lanam aut avenam aspergunt aqua ut majoris sit ponderis; qui pannum adustum pro bono, domum ruinosam pro firma vendunt, etc.

Venditor de his vitiis occultis, etiamsi illa ignoraverit contrahendo, tenetur, nisi expresse, altero consentiente, declaraverit se nulla suscipere rei pericula. *Cod. civ. art. 1643.*

De dispositionibus juris circa vitia de quibus agitur in propositione, et quæ vocantur *redhibitoria*, infra dicitur in § sequenti, de rei assecuratione.

PROPOSITIO TERTIA.

Si vitium rei eam non reddat periculosam, nec noxiam, nec notabiliter minus utilem ad finem propter quem emitur, venditor non tenetur vitium illud aperire nisi interrogetur.

Prob. Illa doctrina admitti non potest quæ totam negotiationem inter bonos cives subverteret, quia societas maximum inde pateretur detrimentum: at talis esset doctrina juxta quam venditor etiam non interrogatus teneretur rei suæ vitium aperire, quamvis eam non redderet periculosam, nec noxiam, nec notabiliter minus utilem, etc.; nam sæpissime boni cives in emendis mercibus decipiuntur; si omne vitium ita aperire deberent, eas vendere non possent: ergo negotiationi valedicere cogerentur. Ita adhuc *S. Thom.* 2 2, quæst. 77, art. 2, et cum illo commississime theologi, contra quos insurgit *Pothier*, qui, in loco citato, *S. Thomam* corripit, *Traité de la Vente*, n. 236 et 237.

Theologi autem post *S. Thomam* requirunt ut in illo casu venditor pretium mercis pro qualitate vitii minuat; alioquin, inquirunt, æqualitas non servaretur.

Hinc qui vinum minus exquisitum eis præbent qui vinum magis exquisitum vellent, contra justitiam non peccant, si illis non noceat, nec inutile sit ad finem propter quem illud quærunt, modo pretium sufficienter imminuant. Secus, si vinum istud ad medicinam peteretur, vel ut diu conservaretur. Pariter qui vino aquam miscent, peccant contra bonam fidem et adversus societatem, quæ tales admixtiones detestatur; peccant etiam contra legem civilem quæ hujusmodi falsificatores pœnis plectendos decernit. *Cod. pénal. art. 475, n. 6.* Peccant insuper contra justitiam et ad restitutionem tenentur, si vinum aqua sic admixtum emptori noceat, vel notabiliter ille minus sit utile, aut quamvis non minus utile, si pretium non minuant; non licet enim aquam pro vino vendere. Denique peccant contra charitatem, et etiam contra justitiam, si efficiant ut emptor nimio pretio gravatus, alios gravet, et deceptus alios decipiat.

Fieri potest ut res vitiosa minoris sit valoris respectu quorundam hominum, non vero respectu aliorum; tunc his secundum totum valorem vendi potest absque revelatione vitii. Sic bos, qui propter aliquem defectum ad arandum est inhabilis, vendi potest, sine revelatione vitii et absque imminutione pretii, lanio aut mercatori qui ad lanium eum præparabit.

PROPOSITIO QUARTA.

Si vitium rei sit manifestum, quamvis eam notabiliter minus utilem reddat, venditor non interrogatus non tenetur ex justitia illud aperire, præsertim emptori qui scientiæ suæ confidit; sed de pretio pro qualitate vitii detrahere debet.

Prob. Venditor in illo casu vitium rei detegere non tenetur, si, illud non detegendo, injuriam emptori non faciat: at in illo casu injuriam, etc.; si enim injuriam proprie dictam emptori inferret, vel ratione pretii, vel ratione

vitiū : atqui neutrum dici potest. Non ratione pretiū, siquidem pro qualitate vitiū illud minuit, ut supponimus; non ratione vitiū, nam si emptor decipiatur, hoc sibi imputare debet, siquidem facile hunc errorem devitare potuisset, aut rem considerando, aut venditorem interrogando. Ergo. Ita *S. Thomas* et communiter theologi. Ita enim lex supponit. *Art. 1642.*

Si tamen emptor, propter hebetudinem, simplicitatem aut inadvertentiam, vitium rei, licet manifestum, non perspiceret, venditor eum admonere deberet. *Sic omnes.*

Diximus in propositione, *non tenetur ex justitia*, etc., nam ex charitate tenetur admonere emptorem qui scientiæ suæ videtur confidere, si prævideat fore ut res illi sit prorsus inutilis, v. g., si agricola emit ad arandum bovem, qui ad macellum tantum utilis est; charitas enim exigit ut quæ volumus nobis facere homines, hæc et illis faciamus. *Matt. VII, 12.* Ergo. Quod diximus de venditore respectu emptoris, pari ratione dicendum est de emptore respectu venditoris; si res vendenda habeat qualitates pretiosas venditori ignotas, emptor eas aperire earumque justum pretium solvere tenetur.

§ II. — De venditoris obligationibus quæ ad rei traditionem spectant.

Res in eo loco tradenda est in quo fuit vendita, nisi aliter fuerit conventum, et venditor de sumptibus traditionis tenetur, emptor vero de sumptibus asportationis, si contrarium non fuerit stipulatum. Hæc ratio dictat et lex statuit. *Art. 1608 et 1609.*

Variis modis traditio fieri debet, pro diversis rebus quæ venditionis sunt objectum. Si agatur de ædificiis, venditor ea tradidisse censetur, quando eorum claves remisit; si de altero bono immobili, cum titulos proprietatis remisit. *Art. 1605.* Traditio hæc dicitur *symbolica*.

Si bona vendita sint mobilia, requiritur ut ipsamet realiter tradantur, vel ut claves ædificiorum in quibus continentur remittantur; aliquando tamen sola partium conventionione tradita censentur, si eorundem traditio alio

modo fieri nequeat, aut si jam in possessione emptoris existant; traditio illa vocatur *facta*. *Art. 1606.*

Si venditor rem suam tempore præfixo tradere neglexerit, emptor petere poterit vel contractus rescissionem, vel rei traditionem, et in utroque casu reparationem damni quod patitur exigere. *Art. 1610 et 1611.* Si autem venditor rem dicto tempore tradere non potuerit, emptor jus habebit ad dissolutionem vel executionem contractus; non vero ad compensationem damni venditori non imputabilis. *Art. 1148.*

Venditor rem suam tempore præfixo emptori tradere non tenetur, si totum ejus pretium statim non sibi solvatur, nisi dilationem ad solvendum concesserit; et, etiamsi dilationem ei concesserit, non tenetur tamen rem illi tradere, si a tempore venditionis legitima supervenerit ratio dubitandi an postea habiturus sit unde solvat. *Art. 1612 et 1613.*

Venditor autem tenetur ante traditionem rem tanquam suam conservare, et in eodem statu in quo erat tempore venditionis tradere. Omnes tamen fructus quos interea res vendita producit, v. g., vitulus ex vacca, pullus ex equa, ad emptorem pertinent, *art. 1614*; dominium enim rei sola partium conventionione ad emptorem transit: ergo fructus illi assignandi sunt.

Hæc decisio olim non admittebatur, quia dominium rei per solam traditionem ad emptorem transibat, et quia æquum non videbatur quod fructus, pretio non soluto, ab emptore perciperentur: nunc vero dominium per solam conventionem transfertur, et in compensationem fructuum si pretii solutio differatur, solvuntur *interesse* proportionata.

Cuncta rei accessoria cum re ipsa tradi debent, tituli, claves, etc. *Art. 1615.*

§ III. — De obligationibus venditoris quæ ad rei assecurationem spectant.

Rem assecurare nihil aliud est quam præstare ut emptor tranquille eam possideat eaque fruatur. Duplici modo

emptor possessione rei quam emit privari potest, per evictionem scilicet et per illius destructionem.

Punctum primum. — *De evictione.*

Evictio est *deturbatio juridica emptoris a possessione rei quam emit*, v. g., Paulus vendit domum suam Petro: Jacobus probat hanc domum esse suam, vel hypotheca esse gravatam; et iudex decernit dictam domum Jacobo reddendam esse, quia *res clamat domino*; tunc adest evictio respectu emptoris, qui re a se empta spoliatur.

De omni evictione tenetur venditor, nisi contrarium fuerit stipulatum: ita statuitur in Codice civ., art. 1626, et quidem justissime; venditor enim non habet jus in pretium nisi dominium rei tradat, ex definitione venditionis: at non tradit dominium saltem perfectum in rem quam emptor propter causas ante venditionem existentes, reddere cogitur: ergo jure naturali venditor de illa evictione tenetur, sive bonæ sive malæ fidei fuerit.

Diximus *nisi contrarium fuerit stipulatum*; namque si periculum evictionis utrique contrahenti sit notum, possunt de illo juxta probabilitates pacisci; tunc contractus est aleatorius et justus, ac in illo casu venditor de evictione non tenetur, modo cum bona fide contraxerit, et futuram evictionem non nisi probabiliter cognoverit.

Etiamsi venditor stipulatus fuisset se rem venditam non assecurare, teneretur tamen de evictione ex facto suo proveniente, et nulla conventio tollere potest hanc assecurationem quæ ad ipsam venditionis essentiam pertinet. *Art. 1630.*

Si autem sciret rem quam vendebat esse alienam vel hypotheca gravatam, non solum integrum restituere debet pretium, sed totum insuper damnum quod emptor patitur reparare tenetur, ut sumptus contractus, valorem fructuum quos emptor solvere cogitur, etc., etiamsi stipulatus fuisset se rem non assecurare; nam tunc nihil aliud esset quam fraus odiosa. *Art. 1630.*

At, si penitus ignoraverit rem non esse suam vel hypo-

theca gravatam, in foro conscientiæ ad id solum tenetur ante iudicis sententiam ex quo factus est ditior; ad nihil enim tenetur ratione damni injuste illati, siquidem non peccavit. Ergo.

Si emptor partem rei tantum per evictionem reddere cogatur, et talis sit ut, seclusa hac parte, rem emere nolisset, contractus dissolutionem obtinere potest: si vero pars illa sit talis ut, absque illa nihilominus rem emisset, tunc pretium istius partis et nihil ultra exigere potest. *Cod. civ. art. 1636 et 1637.*

Si deprehendat rem immobilem quam emit aliqua gravatam esse servitute non apparenti, facultatem habet pro nutu aut a contractu resiliendi, aut pretium huic servituti respondens exigendi; sed si, notitia servitutis habita, nihilominus rem emere voluisset, non rescissionem, sed tantum justam pretii imminutionem petere posset. *Cod. civ. art. 1638.*

Si plures successive rem, titulo emptionis vel donationis, possederint, recentiores juristæ communius docent evictum habere recursum, si velit, non tantum in immediatum auctorem suum, sed etiam in cæteros, quod tamen non videtur clarum.

At si venditor sit defunctus et plures reliquerit hæredes, certum est eos collective sumptos teneri evictum servare indemnem. Plures dicunt, aliis contradicentibus, sufficere quod evictus contra unum agat, quia etsi *damnatio sit divisibilis, actio est indivisibilis*. Saltem tutius est actionem in omnes simul exercere.

In casu evictionis, integrum refundendum est pretium, etsi valor rei imminuerit, quia venditor nullum habet titulum ad partem retinendam, etsi valor creverit, auctarium solvi debet emptori; venditor enim in causa est cur emptor eo per evictionem privetur. Hæc solutio non est proprie restitutio, sed compensatio. *Art. 1631 et 1633.*

Ad nihil obligatur venditor propter evictionem 1° si causa evictionis declarata fuerit emptori periculum in se suscipienti; 2° si causa post venditionem tantum nata fuerit, nisi ex culpa venditoris procedat; 3° si emptor fiat si-

mul creditor et debitor circa evictionem; 4° si emptor culpa sua evincatur. *Art.* 1640.

Tales sunt præcipuæ circa evictionem regulæ.

Punctum secundum, — *De rei destructione seu perditione.*

Res perire potest sive apud venditorem, ante ejus traditionem, sive apud emptorem.

Si res apud venditorem ante traditionem pereat, vel ex vitio intrinseco aut ex culpa venditoris perit, vel ex casu fortuito: si prius, venditori perit, *art.* 1647; si posterius, v. g., si ventus domum evertat, si fures equum subripiant, vel debitor erat in mora culpabili rem tradendi, vel non: si erat in mora culpabili, res ipsi perit; si non erat in mora culpabili, perit emptori qui pretium illius solvere tenetur, licet eam non obtineat. *Cod. art.* 1138.

Si res apud emptorem pereat, vel perit vitii ipsi intrinsecis et tempore venditionis existentibus, vel casu fortuito, aut vitii post venditionem contractis. In priori casu, totum pretium refundere omnesque sumptus contractus venditor solvere teneretur; tenetur præterea, si vitia rei cognovisset, aut cognocere debuisset, cuncta compensare damna quæ emptor inde passus esset. In posteriori casu, ad nihil tenetur; res perit domino, proindeque emptori, sive res tradita fuerit, sive non. *Art.* 1647.

Fieri potest ut res non pereat, sed periculosa sit, noxia vel inhabilis ad finem propter quem emitur. Si hæc vitia ante venditionem exstiterint et non fuerint declarata, nec sint manifesta, emptor potest vel contractus rescissionem petere, vel pretii imminutionem secundum arbitratorum æstimationem obtinere; ideoque vitia ista dicuntur *redhibitoria*, quia venditor rem suam recipere et pretium ejus refundere tenetur, si emptor eam reddere velit.

Quænam autem vitia nominatim ejus naturæ reputari debeant, lex non decernit: id ex consuetudinibus locorum et ex prudentia judicum determinari debent. Nullum est pariter tempus determinatum intra quod rescissionem contractus vel pretii restitutionem postulare oporteat. Di-

citur tantum in articulo 1648 hanc postulationem intra breve tempus, juxta consuetudinem pro variis locis, esse faciendam.

Lex quidem diei 20 maii 1838 statuit moram 30 dierum pro tribus vitiiis quæ designat, et 9 tantum pro cæteris. Agit solummodo de animalibus domesticis, et cæteri casus remanent indeterminati.

Si vitia sint manifesta, ita ut emptor ea facile detegere potuisset, non datur locus rescissioni contractus; hanc deceptionem emptor sibi imputare debet. *Art.* 1641, 1642 et 1643. Vidimus supra ad quid teneatur venditor in foro conscientie.

ARTICULUS SEXTUS.

DE OBLIGATIONIBUS EMPTORIS.

Omnes fere obligationes emptoris jam retulimus et explicavimus, de obligationibus venditoris et de pretio mercium agendo. De cæteris in præsentî articulo paucis verbis dicemus.

Præcipua est ut pretium quod promisit, tempore præfixo et in loco convento fideliter solvat; si autem tempus non fuerit præfixum, nec locus determinatus, requiritur et sufficit ut eodem tempore et in eodem loco quo res traditur vel tradi debet, pretium solvat. Ita dictat æqualitas et statuit lex, *art.* 1630. Diximus *vel tradi debet*; nam si casu fortuito res perierit, non traditur, et pretium tamen est solvendum.

Aliquando emptor solutionem pretii suspendere potest, nempe: 1° si legitima ipsi superveniat ratio timendi ne propter actionem hypothecariam aut alteram actionem realem evincatur; 2° si lis aliqua circa rem istam moveatur, nisi prius venditor omnem turbationem cessare curaverit, vel nisi in utroque casu cautionem sufficientem præbuerit. *Art.* 1653.

Verum, his casibus exceptis, si emptor, tempore dicto, pretium rei non solvat, et eam non auferat, venditor a contractu resilire potest, etiam absque ulla judicis sententia,

quando de mobilibus bonis agitur. *Art. 1657.* Si de bonis immobilibus agatur, rescissio petenda est a iudice. Emptor tenetur adhuc *interesse* pretii (*les intérêts*) solvere, 1° si adsit peculiaris conventio, quia tunc *interesse* ad ipsum pretium pertinere censetur; 2° si res sit frugifera; non æquum est enim emptorem simul habere rem, fructus ejus et pretium, saltem post terminum pro solutione præfixum; 3° si emptor sit in mora culpabili, quæ sufficienter determinatur per meram interpellationem (*somme*), plerique jurisperiti dicunt in duobus prioribus casibus *interesse* deberi a die contractus, etiamsi statueretur terminus, nisi tamen, ratione hujus termini, pretium auctum fuisset. *Art. 1652.* Debet etiam damna reparare, si quædam e dilatione solutionis venditor patiatur.

An autem venditor *interesse* vel pretii augmentationem tuta conscientia, ob solam solutionis dilationem, exigere possit, facilius postea comperiemus, cum de usura tractaverimus.

ARTICULUS SEPTIMUS.

DE DIVERSIS VENDITIONIS SPECIEBUS.

Multæ distinguuntur venditionum species, pro variis modis quibus considerari possunt. Sed, cum de omnibus singulatim dicere per tempus non liceat, cunctis minus necessariis in praxi omnino prætermittis, vel ad alium locum remissis, de sequentibus tantum hic locuturi sumus, videlicet 1° de venditione cum pacto redimendi; 2° de venditione jurium incorporeorum; 3° de venditione sub hasta; 4° de venditione per proxenetas; 5° de monopolio.

§ I. — De venditione cum pacto redimendi, cum pacto legis commissoriae, et additionis ad diem.

Venditio cum pacto redimendi aut retro-vendendi, juxta art. 1659 Codicis, est illa qua venditor facultatem sibi reservat rem suam repetendi sub conditione quod pretium jeus restituat, sumptus solvat, atque alia damna inde se-

cuta resarciat: unde pactum istud est in solius venditoris gratiam.

Talis etiam potest esse ille contractus ut solus emptor jus reddendi, vel uterque contrahens jus redimendi aut reddendi sibi reservet.

Nunc dicendum est quid de his sentiendum sit.

1° Nullum est dubium quin venditio cum pacto redimendi, in favorem solius venditoris, sit licita: approbatur enim in Scriptura sacra, Lev. xxv, 29 et 30; imo aliquo modo præcipitur, siquidem statuit Deus quod Judæi hanc haberent facultatem. Approbatur in lege civili, ut videtur art. 1659 et seq. Juri autem naturali minime repugnat; nam, in conventionem libera et cum bona fide inita, pretium pro ratione oneris seu pacti retro vendendi minuitur: ergo æqualitas servatur.

Liceret stipulari quod retro-venditio minori fieret pretio, id est, quod venditor totum non teneretur refundere pretium ut rem obtineret, et tunc emptor partem pretii illi donaret; sed necesse esset ut donare posset et vere vellet.

Liceretne stipulari quod venditor majus pretium reddere teneretur? Id absolute licitum esse videtur: ratio est quia emptori imponitur onus pretio æstimabile quod potest compensari: aliunde venditor, cum jure sibi concessio uti non teneatur, merito queri non potest quod majus pretium solvi debeat. Attamen, juxta omnes, pactum istud esset valde periculosum, et ipsi iudices, teste *Delaucourt*, t. 2, p. 541, illud non permetterent, quia sub tali prætextu omnes usurae palliari possent.

2° *A fortiori* pactum retro-venditionis non permitteretur in favorem solius emptoris, nec in favorem utriusque. *Est sententia communis inter theologos.* Equidem, metaphysice loquendo, ut ait *Billuart*, talis contractus non videtur injustus, quia in eo stricte reperiri possunt conditiones ad proprie dictam venditionem, si nempe sit bona fides, vera intentio emendi et vendendi, atque servetur æqualitas. Sed in praxi illud pactum nihil aliud esse videtur quam usurarius contractus; quod melius intelligitur cum de usura disseruerimus.

Lex nec approbat, nec prohibet hoc pactum, ad quod cæteroqui hodie non recurritur, quia *interesse* ex mutuo permittuntur.

Solus ergo contractus retro-venditionis in gratiam vendentis institui potest.

Cum ad bonum societatis non parvi referat proprietates non diu manere incertas, lex prohibet ne facultas bonum aliquod redimendi ultra quinquennium extendatur: unde si in conventionem tempus non fuerit determinatum, aut longius spatium fuerit statutum, ad quinquennium necessario reducitur. *Art. 1660, 1661.*

Si venditor intra illud temporis spatium rem non petierit, ipso jure facultatem eam redimendi amittit, et emptor fit proprietarius absolutus. Spatium istud contra quascunque personas currit, etiam contra minores, *art. 1662 et 1663*; per illud autem temporis spatium non solum venditor, sed ab ipso causam habentes facultate redimendi uti possunt. Pactum retro-vendendi primæ venditioni per actum posteriorem adjici potest. Item facultas redimendi alteri transmitti potest: at si retro-venditio de facto exigatur, nova proprietatis mutatio fieri censebitur, et sumptus inscriptionis erunt solvendi. *Delvincourt, t. 2, p. 540.*

Si venditor, jure suo utens, rem velit redimere, emptor eam reddere tenetur, non autem fructus collectos, qui sui sunt: fructus nondum collecti habendi sunt ut ad currentem annum pertinentes, et dividi debent pro ratione temporis possessionis per hunc annum.

Nunc dicendum est de duabus venditionis speciebus, quas hic communiter expendunt auctores.

Quæritur 1º quid sit venditio cum pacto legis commissoriae.

R. Ea est quæ ita fit ut, si emptor intra præfixum tempus non solvat, res ad venditorem redeat, nisi ipse huic facultati renuntiet. Ille contractus nemini injuriam facit, et in Codice civili *art. 1656 et 1657* approbatur. Ergo est licitus.

Quæritur 2º quid sit venditio cum pacto addictionis in diem.

R. Illa est quæ ita fit ut si, ante diem præfixum, alius majus præfium vel promptiorem solutionem offerat, prior emptor jus suum amittat, et prima venditio fiat irrita. Certum est hanc venditionem, sicut præcedentem, esse licitam, et propter easdem rationes.

§ II.— De venditione jurium incorporeorum.

Per *jura incorporea* ea omnia intelliguntur quæ, licet *res substantiales non sint, pretio tamen sunt æstimabilia*, et triplicis distinguuntur generis: alia enim sunt pure *personalia*, ut chirographa et quæcumque credita; alia *realia*, ut usus vel usufructus; alia sunt *mixta*, ut jus ad hæreditatem apertam, id est, ad hæreditatem personæ mortuæ.

Certum est jura ista alteri variis titulis licite transmitti posse, nempe vel in solutionem alicujus debiti, vel titulo gratuito, et tunc eorum traditio fit remittendo chirographa, aut alia scripta authentica. *Cod. art. 1689.* Verumtamen cessionarius jus erga debitorem non obtinet, nisi a die quo cessio ista seu translatio ipsi fuit notificata, ita ut si interea debitor primo creditori solverit, liber erit, et cessio erit nulla. *Art. 1691 et 1693.*

Cedens fidejussorem pro debitore se constituere non censetur, nisi id expresse promittat; et quando illud promittit, pro tempore actuali tantum et non futuro solutionem crediti assecurare reputatur, nisi contrarium fuerit expressum. *Art. 1694 et 1695.*

Qui jus ad hæreditatem jam, defuncto auctore, suscipiendam vendit, nihil aliud assecurare judicatur, nisi quod vere sit hæres: at si aliquid ex hæreditate jam percipisset, illud emptori reddere teneretur, nisi in conventionem hoc sibi reservasset. *Art. 1696 et 1697.* Ex parte sua emptor, alia speciali conventionem seclusa, venditori refundere tenetur quidquid propter hæreditatem jam solvit. *Art. 1698.*

Unusquisque potest, tuta conscientia, modo bona fides existat, donare, vendere, vel alio modo cedere jus litigiosum, id est, jus circa quod lis aliqua movetur; sed, cum

emptio hujusmodi juris ordinarie sit in detrimentum ejus contra quem ceditur, odiosa reputatur, ideoque lex huic tribuit facultatem cessionem sibi adscribendi, solvendo emptori pretium cessionis et interesse a die solutionis, aliosque sumptus quos fecit, et sic lis terminatur. *Art. 1699.*

Quatuor excipiuntur casus in quibus litigans hanc non habet facultatem: 1° si jus litigiosum titulo gratuito fuerit datum, quia tunc cessio non est odiosa, et nullum determinatum est pretium quod ex art. 1699 refundere debeat; 2° si jus in solutionem alicujus debiti fuerit traditum; 3° si cohæredi vel coproprietario facta sit cessio, etiam titulo oneroso; 4° item si cessio facta sit ipsimet possessori fundi circa quem lis movetur; in his enim casibus nihil est odiosum. *Art. 1701.*

Propter rationes modo expositas, manifestum est partes litigantes inter se transigere posse et litem existentem terminare, vel litem futuram prævenire. *Art. 2044.* Transigere etiam possunt circa jus civile ex delicto proveniens, v. g., circa jus compensationem damnorum ex mutilatione exurgentium petendi; at non obstante hac transactione, nihilominus procurator reipublicæ vindictam publicam contra delinquentem provocare poterit. *Art. 2046.*

Omnis transactio in qua existit vis, aut dolus, vel error circa personam aut circa objectum, est rescindibilis. *Art. 2053.* Si omnes tituli unius partis essent nulli, transactio esset pariter nulla. *Art. 2055.*

Quæritur utrum liceat credita et chirographa infra valorem eorum numericum emere.

R. Vel sunt certa, vel incerta et litigiosa. Si sint certa, et tempore præfixo certo solvenda, non licet ea infra valorem numericum emere: alioquin æqualitas non servaretur: centum quippe nummi post annum solvendi tanti nunc valent in se quanti tunc valebunt: ergo non licet eos tunc minoris emere, nisi forte emptor aliquod subeat periculum damni emergentis vel lucri cessantis. Et vero, qui centum nummos post annum certo solvendos nonaginta emeret, revera nonaginta mutuo daret et centum post annum reciperet: talis autem contractus est injustus,

ut postea demonstrabimus: ergo. *Ita communis theologi contra plures tamen alios, ut videre est apud card. de Lugo, disp. 26, n. 75, et apud S. Ligorium, lib. 3, n. 829.*

Si autem credita vel chirographa incerta sint et litigiosa, minoris sunt valoris: licet ergo, pro ratione dubii, periculi aut laboris, imminutionem pretii stipulari. Sed ipse debitor sic transigere non potest, quia totum solvere et omne periculum tollere tenetur, nisi imminutio ex causa extrinseca oriretur, quo in casu ipse debitor transigere posset.

An vero aliquis possit eadem credita vel chirographa minoris emere, si propter circumstantiam sibi specialem soluta sint facilia, disputatur inter theologos; sed valde communius et probabilius docetur quod ea minoris enere possit: nam facilitas solutionem obtinendi a re quæ venditur non pendet, sed ab ipso emptore: valor autem alicujus rei non ex utilitate emptoris, bene vero ex communi æstimatione determinatur: ergo. *Ita card. de Lugo ac S. Ligorius citati, et multi apud eos.*

De negotiatione chirographorum commercii (*billets de commerce*) speciatim et fusius agetur infra, cap. IX, art. 2.

§ III.— De venditione sub hasta.

Venditio sub hasta, ea est in qua, ex auctoritate publica, res vendenda per præconem proclamatur, uniuscujusque libera pretii augmentatio admittitur, et majus pretium offerenti res adscribitur; sic dicitur, ab hasta quæ, apud Romanos, erat signum auctoritatis publicæ, in his venditionibus intervenientis.

Si hujusmodi venditio a privatis, absque interventione auctoritatis publicæ, instituatur, ut sæpe contingit in hæreditatibus, quando bona commode dividi nequeunt, et in multis aliis casibus, dicitur simpliciter *licitatio*. *Cod. civ. art. 827 et 828.*

Utraque hæc venditionis species iisdem regulis fere subjecitur et procul dubio licita est, si licitatio stet intra infimum ac summum pretium; res per se patet.

At difficultas est utrum liceat rem infra pretium infi-

mum licitatione emere, vel supra summum illam vendere.

R. Licitum est; si enim hoc illicitum esset, vel quia contrahenti fieret injuria, vel quia licitatio auctoritati legum repugnaret: atqui neutrum dici potest; non prius, siquidem partes huic modo vendendi et emendi se submitunt, saltem quando hujus generis venditio est libera; et contractus est aleatorius, in quo eadem est conditio lucri et damni pro vendente et emente; non posterius, nam venditio per licitationem approbatur in Codice civili, art. 827 et 1686, et Codice dicto de *Procédure*, art. 927, etc. Ergo.

Si quod existeret dubium, certe circa venditiones sub hasta quæ fiunt auctoritate judicium, invito domino, ut ipsius creditoribus satisfiat; quicumque enim debita contrahit, cuncta bona sua his debitis gravat, et, si non solvat, creditores exigere possunt ut auctoritate justitiæ hæc bona vendantur et pretium ipsis distribuatur: at in illa etiam venditione rem ultima licitatione obtinere licet, quamvis infra pretium infimum; nam auctoritas legitima talem venditionis modum instituit, talesque venditiones in individuo sic faciendas decernit; eo ipso decernit pretium ultima licitatione determinandum fore: ergo.

In quacumque autem venditione sub hasta, plures requiruntur conditiones, tum ex parte venditoris, tum ex parte ementium seu licitantium; venditor enim non debet rem pro alio exponere, nec per se aut per alios licitare ut pretium augeatur; imo nec videtur quod, attentata licitationis natura, rem possit retrahere, si minus auferatur pretium; nam ut æqualitas servetur, par esse debet venditoris et emptoris conditio: attamen par non esset utriusque conditio, si venditor rem posset retrahere; emptor enim facultatem non habet pretium quod obtulit retrahendi: ergo.

Venditor præterea rem suam offerendo, censetur inchoasse aliquo modo venditionem per licitationem perficiendam: ergo; licitatione ultima accedente, venditio perficitur, ac proinde venditor eam absque consensu emptoris dissolvere non potest. Ita *Billuart*.

Verumtamen si contrarium prævaluisset, ut prævaluisse videtur, damnandus non esset venditor qui rem sic retraheret, vel ipse licitaret; nam dici potest emptores hoc

scientes et idem in simili occasione facere paratos, juri suo renuntiare, ideoque nullam ipsis fieri injuriam. Ergo. Ita ferme adhuc *Billuart*.

Caveant emptores ne pactum inter se ineant quo ultra determinatum et infimum pretium licitare non possint; nam tunc contra justitiam peccarent; qui enim rem suam per licitationem vendit, jus habet ut emptores in licitationibus suis sint liberi: atqui non sunt liberi, quando sic inter se pacto devincti sunt: ergo.

Si tamen plures fratres vel amici idem objectum sincere desiderantes, convenirent unum tantum licitaturum, et postea objectum inter se divisuros esse, difficile eos tanquam justitiæ commutativæ violatores haberemus; durius enim foret exigere ut contra se ipsos licitarent: haberi possunt velut quædam commercii societas: at membra societatis in venditione sub hasta nunquam contra se invicem licitant, sed unus nomine cunctorum loquitur et agit, nec ideo rei injustitiæ reputantur, modo nullum cum aliis emptoribus ineant pactum: nec venditor rationabiliter conqueri potest injuriam sibi inferri, præsertim si facultatem habeat rem suam retrahendi. Ergo.

Similiter emptor qui alios simpliciter rogaret ne omnino vel ne ultra pretium determinatum licitarent, ut rem minori haberet pretio, contra justitiam non peccaret, nisi talis auctoritatis esset respectu aliorum, ut metu reverentiali eos comprimeret; nam libertas licitandi non tollitur, nec proinde jus vendentis violatur.

Ipse præco debet omnino bona fide agere, nulli e licitantibus plus quam cæteris favere, nihilque facere quod in detrimentum venditoris seu ementium in genere vergat.

§ IV. — De venditione per proxenetas.

Venditio per proxenetas ea est quæ non fit immediate ab eo ad quem res pertinent, sed per alios ex commissione, et hi proxenetae dicuntur. Possunt esse vel tantum ut amici, vel speciali mercede ad hoc conducti, vel ad diversa opera annuali pretio locati. *His notatis*,

Quæritur utrum proxeneta, si rem carius quam dominus mandavit vendiderit, excessum pretii sibi retinere possit.

R. Generatim non potest; vel enim ita se gessit ut amicus, et mercedi renunciavit, vel speciali mercede est conductus, v. g., conventum est ut unum pro centum haberet, et mercede sua contentus esse debet; vel est famulus, et jus non habet nisi ad stipendia annua.

Et vero, si excessum sibi retinere posset, maxime quia dominus pretium determinavit: atqui hæc ratio nulla est; dominus etenim pretium illi præscripsit ut infra rem non venderet, non autem ut quod supra obtineret, hoc sibi adscriberet: ergo.

Diximus *generatim*; nam si extraordinario et indebito labore, vel speciali industria aut diligentia rem meliorem fecisset et pluris vendidisset, tunc, ex communi theologorum sententia, augmentum pretii sibi retinere potest. Item *a fortiori*, si dominus expresse aut æquivalenter dixerit se ultra pretium determinatum nihil exigere, et totum excessum, quem obtinere poterit, libenter ei relinquere.

Pariter theologi docent proxenetam rem pretio a domino determinato sibi emere posse, et, si eam deinde pluris vendat, lucrum sibi retinere; sed duas requirunt conditiones, nempe 1º quod, morali adhibita diligentia, majus pretium non invenerit, alioquin injuriam domino faceret; 2º quod periculum rei in se suscipiat, alioquin ficta tantum esset emptio, dominium rei non acquireret, nec jus ad lucrum ex illa proveniens haberet: unde si illam non vendidisset aut minoris vendidisset, nihilominus integrum pretium solvere deberet.

Excipiuntur tamen, ex art. 1596 Cod. civ., mandatarii, circa bona saltem immobilia quorum venditio ipsis commissa est.

Quod de venditione per proxenetam dicitur, eodem sensu de emptione dicendum est: si proxeneta infra pretium a domino determinatum rem aliquam emat, reliquum pretii sibi retinere non potest, nisi in casibus et sub conditionibus

supra memoratis. Unde sartor, v. g., cui commissio datur pannum certo emendi pretio, nihil sibi retinere potest si minori pretio illud obtineat, nisi forte mercator hanc imminutionem alteri non concederet, et ipsi sartori proficere expresse velit. Ita *Billuart*.

§ V.— De monopolio.

Monopolium a *μῶνος*, *seul*, et *πῶλιον*, *je vends*, sic dictum, est machinatio qua unus vel plures efficiunt de industria, ut ipsi soli aliquod genus mercium vendant, vel certo pretio vendant aut emant; unde duplex distinguitur monopolium: unum quo unus vel plures efficiunt ut ipsi soli merces alicujus generis vendant, et aliud quo de mercibus non nisi certo pretio vendendis inter se conveniunt.

Triplici modo efficere possunt ut ipsi soli merces alicujus generis vendant, nempe 1º obtinendo a principe privilegium quo ceteri excludantur; 2º omnes aut fere omnes ejusdem generis merces emendo; 3º impediendo ne mercatores extranei merces ejusdem generis advehant.

Quæritur quid de diversis monopolis istis sentiendum sit.

R. 1º. Monopolium quod fit ex privilegio a principe concessio justum esse potest, si nempe ex justis causis concedatur: atqui non repugnat justas dari causas cur concedatur, v. g., quia nullus, secluso tali privilegio, propriis expensis habere vellet merces alicujus generis societati utiles, vel quia necesse est, ad securitatem societatis, quod non nisi viri probi et noti talem mercium speciem vendant; tunc expedit ut privilegium concedatur: sic legitimum est privilegium quo inventores vel perfectores alicujus operis, illud per certum tempus soli vendere possunt.

R. 2º. Si unus aut plures omnes aut fere omnes ejusdem generis merces emant et conservent ut, inducta raritate, eas pro libitu vendant, graviter peccant non solum contra charitatem, ut omnes fatentur, sed etiam contra justitiam, quia justo non vendunt pretio; justum enim pretium ex communi hominum æstimatione determinari debet: porro

in casu præsentis ex communi hominum æstimatione non determinatur, sed mercatores illud pro nutu determinant; ergo.

R. 3°. Qui vi vel fraude impediunt ne merces ab extraneis importentur, contra justitiam peccant; injustum enim damnum inferunt, tum civibus, tum extraneis mercatoribus: civibus quidem, cum efficiant via injusta ut carius emere cogantur; extraneis pariter mercatoribus, siquidem per vim aut fraudem impediunt ne legitimum habeant lucrum. Ergo.

Si neque vim neque fraudem adhibeant, contra charitatem peccare possunt etiam graviter, sed contra justitiam non peccant; nam libertas non minuitur: imo fieri potest ut nequidem contra charitatem peccent, nempe si justam habeant causam exoptandi et efficiendi ut extraneæ merces non importentur, v. g., ne ipsi et concives merces suas viliori pretio vendere cogantur.

R. 4°. Qui machinatione sua efficiunt ut alii merces alicujus generis injusto pretio vendant vel emant, contra justitiam peccant: patet ex dictis. Si autem, pacto inter se inito efficiant tantum ut non nisi summo pretio vendant, vel infimo emant, probabilius est adhuc eos contra justitiam peccare; justitia enim exigere videtur ut in negotiatione vendentes et ementes perfecte sint liberi, et pretio a privatis determinato vendere aut emere non cogantur: at, posita conventionem prædicta, libertas tollitur, et a privatis pretium determinatur: ergo. Ita multi apud card. de Lugo, disp. 26, s. 12; P. Antoine, Collet, Theol. Cen. Theol. Lug., etc., contra Lessium et ipsum de Lugo, Sylvium, Billuart, et multos alios, qui contendunt nullam esse injustitiam, quia pretium non est injustum, licet ad summum aut infimum sit determinatum, neque conventio injusta.

Mercator monopolii non particeps merces suas vendere potest majori pretio, si reipsa res hujus generis factæ sint ex monopolio rariores, quia plures valent quam si essent communes; non autem si rariores non sint, quia in eo casu majus pretium est injustum.

Quod de vendentibus et emptoribus dicimus, pari ratione dicendum est de artificibus, qui mutua conventionem sibi promittunt se tale opus non esse facturos vel perfecturos, nisi tali ducantur pretio; idem, vice versa, dicendum est de iis qui artifices ad operandum minori pretio ex mutua machinatione conducunt.

CAPUT TERTIUM.

DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

Sicut venditio et emptio sunt unus et idem contractus sub duplici respectu consideratus, ita pariter locatio et conductio; locatio quidem ex parte illius qui rem tradit, et conductio ex parte illius qui pretium solvere promittit. Locatio et conductio recte simul definiuntur: Contractus quo unus se obligat ad usum alicujus rei præbendum, vel ad opus aliquod faciendum, et alter ad pretium de quo conveniunt solvendum. *Cod. civ. art. 1709 et 1710.*

Unde duplex in genere distinguitur locatio et conductio, una rerum et altera operum. Variæ deinde numerantur locationis species, scilicet locatio domuum et ædificiorum quæ vocatur *bail à loyer*; locatio agrorum, et dicitur *bail à ferme*; locatio animalium, qua unus animalia dat alteri nutrienda et custodienda sub conditionibus de quibus conveniunt, et appellatur *bail à cheptel*; et locatio laboris et famulatus, quæ simpliciter locationis nomen retinet, *loyer*.

Quædam sunt regulæ pro omnibus locationibus generales, aliæ vero singulis locationibus speciales. De præcipuis tantum velut summam in sequentibus articulis dicemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE REGULIS QUÆ PRO OMNIBUS LOCATIONIBUS SUNT GENERALES.

Aliæ simul spectant ad locatorem et conductorem, aliæ ad locatorem tantum, et aliæ solummodo ad conductorem.

in casu præsentis ex communi hominum æstimatione non determinatur, sed mercatores illud pro nutu determinant; ergo.

R. 3°. Qui vi vel fraude impediunt ne merces ab extraneis importentur, contra justitiam peccant; injustum enim damnum inferunt, tum civibus, tum extraneis mercatoribus: civibus quidem, cum efficiant via injusta ut carius emere cogantur; extraneis pariter mercatoribus, siquidem per vim aut fraudem impediunt ne legitimum habeant lucrum. Ergo.

Si neque vim neque fraudem adhibeant, contra charitatem peccare possunt etiam graviter, sed contra justitiam non peccant; nam libertas non minuitur: imo fieri potest ut nequidem contra charitatem peccent, nempe si justam habeant causam exoptandi et efficiendi ut extraneæ merces non importentur, v. g., ne ipsi et concives merces suas viliori pretio vendere cogantur.

R. 4°. Qui machinatione sua efficiunt ut alii merces alicujus generis injusto pretio vendant vel emant, contra justitiam peccant: patet ex dictis. Si autem, pacto inter se inito efficiant tantum ut non nisi summo pretio vendant, vel infimo emant, probabilius est adhuc eos contra justitiam peccare; justitia enim exigere videtur ut in negotiatione vendentes et ementes perfecte sint liberi, et pretio a privatis determinato vendere aut emere non cogantur: at, posita conventionem prædicta, libertas tollitur, et a privatis pretium determinatur: ergo. Ita multi apud card. de Lugo, disp. 26, s. 12; P. Antoine, Collet, Theol. Cen. Theol. Lug., etc., contra Lessium et ipsum de Lugo, Sylvium, Billuart, et multos alios, qui contendunt nullam esse injustitiam, quia pretium non est injustum, licet ad summum aut infimum sit determinatum, neque conventio injusta.

Mercator monopolii non particeps merces suas vendere potest majori pretio, si reipsa res hujus generis factæ sint ex monopolio rariores, quia plures valent quam si essent communes; non autem si rariores non sint, quia in eo casu majus pretium est injustum.

Quod de vendentibus et emptoribus dicimus, pari ratione dicendum est de artificibus, qui mutua conventionem sibi promittunt se tale opus non esse facturos vel perfecturos, nisi tali ducantur pretio; idem, vice versa, dicendum est de iis qui artifices ad operandum minori pretio ex mutua machinatione conducunt.

CAPUT TERTIUM.

DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

Sicut venditio et emptio sunt unus et idem contractus sub duplici respectu consideratus, ita pariter locatio et conductio; locatio quidem ex parte illius qui rem tradit, et conductio ex parte illius qui pretium solvere promittit. Locatio et conductio recte simul definiuntur: Contractus quo unus se obligat ad usum alicujus rei præbendum, vel ad opus aliquod faciendum, et alter ad pretium de quo conveniunt solvendum. *Cod. civ. art. 1709 et 1710.*

Unde duplex in genere distinguitur locatio et conductio, una rerum et altera operum. Variæ deinde numerantur locationis species, scilicet locatio domuum et ædificiorum quæ vocatur *bail à loyer*; locatio agrorum, et dicitur *bail à ferme*; locatio animalium, qua unus animalia dat alteri nutrienda et custodienda sub conditionibus de quibus conveniunt, et appellatur *bail à cheptel*; et locatio laboris et famulatus, quæ simpliciter locationis nomen retinet, *loyer*.

Quædam sunt regulæ pro omnibus locationibus generales, aliæ vero singulis locationibus speciales. De præcipuis tantum velut summam in sequentibus articulis dicemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE REGULIS QUÆ PRO OMNIBUS LOCATIONIBUS SUNT GENERALES.

Aliæ simul spectant ad locatorem et conductorem, aliæ ad locatorem tantum, et aliæ solummodo ad conductorem.

§ I.— De regulis quæ ad locatorem simul et conductorem spectant.

Nulla in Codice præscribitur forma pro locationis et conductionis contractu, unde sub quibuslibet scriptis aut etiam solis verbis fieri potest: at, si verbis tantum constet et executio illius nondum fuerit saltem incepta, probatio per depositionem testium non admittetur, quantumcumque sit pretium conductionis. Pars existentiam contractus affirmans juramentum parti neganti deferre poterit. *art. 1714 et 1715*, et tunc juramento stare tenetur. *Art. 1363.*

Locatarius, nisi contrarium fuerit stipulatum, rem aut partem rei quam conduxit aliis semper sublocare poterit, modo nullum inde primo locatori afferatur detrimentum; aliunde primus locator recursum semper habebit ad eum cui ipse locavit, non vero ad secundum locatarium, nisi defectu prioris. *Art. 1717 et 1735.*

Quoad durationem conductionis, vel tempus fuit determinatum, vel non: si tempus fuit determinatum, conductio eo præcise termino cessat absque ulla partium declaratione. Si tamen conductor re locata post tempus præfixum tranquille frui non cesset, tunc nova incipit existere conductio tacita ad tempus indeterminatum: dominus enim merito præsumitur rem suam conductori sub iisdem conditionibus relinquere: si autem contrariam voluntatem manifestasset dominus, etiamsi post tempus præfixum conductor re locata frui statim non desineret, non ideo nova existeret conductio, quia re tranquille non fruitur et consensus domini rationabiliter præsumi non potest. *Art. 1737, 1738 et 1739.*

Conductio ad tempus indeterminatum, ad arbitrium alterius contrahentis cessare potest, dummodo alterum tempore sufficiente, juxta locorum consuetudinem et naturam rei locatæ, præmoneat. *Art. 1736.*

Si unus e contrahentibus conditiones appositæ tempore determinato non impleat, alter rescissionem contractus petere et obtinere potest. *Art. 1741.* Sed contrac-

tus per mortem contrahentium non dissolvitur: utriusque hæredes illum observare tenentur. *Art. 1742.*

Locator proprietatem rei suæ vendere potest; verum si conductor authenticum habeat contractum vel cujus epocha sit certa, emptor illum expellere non potest, nisi forte hæc clausula in locatione fuerit stipulata: in eo autem casu, si nulla facta fuerit mentio de damnis reparandis (*des dédommagements*), ad ea tenebitur locator, ex hypothesi quod emptor locatarium expellere velit. *Art. 1743 et 1744. Pothier et Delvincourt, t. 2, p. 568,* existimant quod, præfata non obstante clausula, donatarius locatarium expellere non possit; articulus enim 1744 de sola venditione, non vero de donatione loquitur.

Notandum est emptorem, quando vi clausulæ appositæ locatarium seu conductorem expellere sibi proponit, illum antea tempore sufficienti admonere teneri: tempus sufficiens unius saltem est anni, si agatur de agris. *Articulus 1748.*

§ II.— De regulis quæ ad locatorem tantum spectant.

Locator tenetur: 1º rem suam juxta conventionem tradere;

2º eam tueri et in tali statu conservare, ut ad finem propter quem fuit locata inservire valeat;

3º Curare ut locatarius toto tempore determinato illa tranquille fruatur;

4º Non debet eam supra justum pretium locare;

5º Si res habeat vitia vel defectus qui eam inutilem aut notabiliter minus utilem reddant, de iis locator tenetur, etiamsi ea ignoraverit; tenetur insuper de damnis exinde provenientibus. *Art. 1721.* Imo tenetur de vitiis tempore locationis supervenientibus, nam substantia rei ad ipsum pertinet et illius usum utilem assecurare debet. *Delvincourt, t. 2, p. 562.*

6º Si, durante locatione, res tota casu fortuito pereat, contractus eo ipso rescinditur; si ex parte pereat, tunc contractus dissolutionem vel pretii immiutionem con-

ductor petere potest, sed damni compensationem exigere nequit. *Art. 1722.*

7° Formam rei locatæ mutare non potest dominus absque locatarii consensu; attamen, si res illa reparationibus omnino necessariis indigeat, etiam invito conductore eas facere potest, nec quodcumque damnum exurgens reparare tenetur, nisi reparationes istæ intra quadraginta dies non absolvantur; in illo enim casu damnum per immi-
nutionem pretii compensare deberet, non solum post quadraginta dies, sed ab ipso die quo locatarius usu rei fuit destitutus. Sic *Delvincourt*, t. 2, p. 560. Si domus ita esset destructa vel destruenda ad reparationes faciendas, ut conductor cum familia sua in illa habitare non posset, facultatem haberet contractus dissolutionem petendi. *Cod. art. 1724.*

Tales sunt præcipuæ locatoris obligationes. Observandum tamen quod rem suam locare non debeat eis qui eam in abusum conversuri prævidentur, v. g., domum meretricibus, nisi ubi omnes adsunt conditiones quas requiri probavimus ut rem illis vendere liceat qui illa abusuri sunt; in utroque enim contractu, quando de abusu sic præviso agitur, est cooperatio ad malum usum per actionem ex natura sua bonam: ergo eodem modo in utroque casu ratiocinandum est.

Hinc si domus in ea urbis parte sita est in qua, propter bonum ordinem, omnes meretrices habitare publici magistratus jusserunt, videtur proprietarium eam illis locare posse; magistratus enim meretrices licite sic regulare possunt: frustra autem eas ita relegarent, si proprietarii domus suas in ea parte sitas illis locare non possent: ergo. Ita *Pontus*, v° *Louage*, cas. 14; *S. Ligorius*, n. 10, et plures apud ipsum.

§ III.—De regulis quæ ad conductorem tantummodo spectant.

Conductor tenetur 1° re locata tanquam bonus paterfamilias uti; eam adhibere non potest ad finem diversum ab eo propter quem fuit locata, et unde aliquod detri-

mentum locatori evenire posset, alioquin locator aut damni reparationem exigere aut a contractu statim resilire quiret, auctoritate tamen justitiæ. *Art. 1729.*

2° Rem in eodem statu reddere tenetur in quo eam accepit, exceptis quæ vetustate aut vi majori vel casu fortuito perierunt, vel deteriora facta sunt. *Art. 1730.*

3° Tenetur ea rescire vel reparare quæ culpa sua perierunt aut deteriora facta sunt.

4° In foro externo ad hæc damnatur, quoties probari non potest ea casu fortuito contigisse.

5° Locatarius ea sufferre tenetur detrimenta omnesque depravationes quæ in re locata contingunt ex culpa personarum sibi subditarum, vel ex delicto eorum quibus rem sublocavit; ad illum enim dominus directum habet recursum. *Art. 1735.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE PRÆCIPUIS REGULIS QUÆ AD SPECIALES CONTRACTUS LOCATIONIS ET CONDUCTIONIS SPECTANT.

Aliæ spectant ad locationem domuum et ædificiorum, aliæ ad locationem agrorum, aliæ ad locationem animalium, et aliæ ad locationem operum seu famulorum.

§ I.—De regulis quæ spectant ad locationem domuum et ædificiorum.

1° Ex dispositionibus novi juris, locator efficere tenetur ut conductor toto tempore determinato re locata fruatur, nec illum invitum expellere potest, ut ipse vel familia sua quacumque de necessitate in domo habitet, nisi contrarium expresse fuerit stipulatum. *Art. 1761.*

2° Locator tenetur insuper omnes facere reparationes, etiam eas quæ dicuntur *locatives*, quando ex vetustate aut vi majori fiunt necessariae; latrinas etiam et puteos evacuare et purgare tenetur, si aliud specialiter non fuerit conventum. *Art. 1755 et 1756.*

3° Si autem reparationes dictæ *locatives* non ex vetustate aut vi majori veniant necessariae, ad eas tenetur loca-

tarius, secundum consuetudinem in variis locis receptam, quales ordinariè faciendæ sunt « aux âtres, contre-cœurs, » chambranles et tablettes de cheminées ; au recrépiment » du bas des murailles des appartements et autres lieux » d'habitation, à la hauteur d'un mètre ; aux pavés et » carreaux des chambres, lorsqu'il y en a seulement quel- » ques-uns de cassés ; aux vitres, à moins qu'elles ne » soient cassées par la grêle, etc. » *Art. 1754.*

4° Ea reficere aut restituere tenetur quæ incendio fuerunt consumpta, nisi probare valeat incendium casu fortuito, vi majori aut ædificii defectu accidisse, vel a domo vicina incepisse. *Art. 1733.* Si plures sint locatarii in domo aut in ædificiis quæ communi incendio fuerunt destructa, omnes in solidum damnum reparare obligantur, nisi incendium apud unum determinatum incepisse valide probent, aut nisi unus ostendat quod apud se non incepserit, et tunc liberabitur. *Art. 1734.* Quod si hæc detrimenta absque ulla locatarii culpa contigerint, et illud in foro externo probare nequeat, ea in foro conscientia ante sententiam iudicis resarcire non tenetur ; ad ea enim teneri non potest in conscientia nisi vi culpæ aut vi contractus : atqui neutrum in præsentī casu dici potest : non vi culpæ, cum nullam esse supponatur ; non vi contractus, siquidem ad illud se non obligavit, quod adeo verum est ut ad nihil damnaretur, si probaret nullam de facto existisse culpam : ergo, etc.

Unde proprietarius cognoscens citra omnem culpam incendium accidisse, reparationem damni exigere non posset ; secus si innocentiam locatarii certo non sciret, aut, etiamsi persuasum haberet illum theologice non peccasse, si in re custodienda fuisset negligens ; nam hujusmodi negligentia est motivum sufficiens cur iudices ob bonum publicum, nempe ut ceteri sint vigilantiores, damni reparationem jubeant : ergo hanc judicium sententiam postulare licet, et illa semel data stricte debitorem obligat.

5° Locatarius qui non affert in domum suppellectilem cujus valor pretio locationis saltem æquivalcat, expelli potest, nisi sufficientem præbeat cautionem. *Art. 1752.*

6° Si domum ante tempus præfixum deserat, vel si propter ipsius culpam dominus a contractu resiliat, pretium locationis solvere tenebitur per tempus ad novam locationem necessarium, et damna insuper reparare. *Art. 1760.*

§ II.— De regulis quæ ad locationem agrorum spectant.

1° Quamvis conductor rem locatam alteri sublocare possit, nisi contrarium fuerit statutum, id tamen intelligendum non est de illo qui agros sub conditione fructus cum domino juxta certam conventionem dividendi conduxit. *Art. 1763 et 1764.*

Locatio hæc vocatur inter nos *baill à moitié* ; in tali locatione interest domini ut sciat quinam ipsius agros culturi sint.

2° Si prædii conductor non collocet in illo sive animalia, sive instrumenta et utensilia necessaria, si illud non colat aut male colat, si ad finem a destinatione naturali diversum adhibeat, v. g., si agrum in pratium aut pratium in agrum convertat ; tunc dominus facultatem habet, secundum circumstantias, aut damnorum reparationem, aut contractus dissolutionem exigendi. *Art. 1766.*

3° Item conductor omnes fructus in horrea ad hoc destinata colligere tenetur : sunt enim velut cautio et hypotheca quædam pro locationis pretio. *Art. 1767.* Similiter paleas, stercora et alia hujus generis vendere, commutare vel auferre non potest in fine conductionis, si eadem initio habuerit ; et etiamsi ea in principio non invenisset, facultatem ea retinendi haberet dominus, justum illorum pretium solvendo. *Art. 1778.*

4° Conductor adhuc tenetur proprietarium rei statim admonere, si usurpationem aliquam in fundum ejus fieri deprehendat. *Art. 1768.*

5° Si locatio ad plures sit annos, et tota messis vel dimidia pars illius casu fortuito pereat, conductor petere potest imminutionem pretii detrimento quod patitur proportionatam, nisi annis præcedentibus sufficienter fuerit

compensatus : quapropter, si in primis annis conductionis detrimentum contingat, iudex potest quidem licentiam totum pretium non solvendi concedere ; sed accuratam compensationem ad quam conductor jus habebit determinare non poterit, nisi in fine conductionis ; nam ex omnium annorum consideratione judicatur an damnum fuerit sufficienter compensatum, nec ne. Si conductio sit tantum unius anni, et saltem dimidia pars messis pereat, imminutionem pretii statim conductor exigere potest ; at nullam obtinebit, si jactura sit infra medietatem frugum ; neque si fruges postquam a solo sunt separatæ etiam totaliter pereant. *Art. 1769, 1770 et 1771.*

7° Locatio sine scripto censetur facta pro tempore ad cunctos fructus percipiendos necessario. Hinc locatio prati, vineæ, etc., pro uno tantum anno facta censetur ; locatio vero prædii divisi in partes, quæ dicuntur *soles* ou *saisons*, pro tot annis facta reputatur quot ad singularum partium fructus percipiendos requiruntur. *Art. 1774.*

§ III.—De regulis quæ ad locationem animalium seu *cheptel* spectant.

Locatio dicta *cheptel*, a voce *capitale*, quia ex capitibus componitur, vel melius a *chatal*, verbo celtico significante *bétail*, definitur : Contractus quo unus dat alteri ex parte vel ex toto gregem animalium, seu potius quemdam pecorum valorem, *un fonds de bétail*, ad illum custodiendum, nutriendum et fovendum sub certis conditionibus de quibus conveniunt.

Triples distinguitur hujusmodi locatio, quæ gallice sic exprimitur : *Le cheptel simple ou ordinaire, le cheptel à moitié, et le cheptel donné au fermier ou au colon partiaire.*

Non referemus hic regulas quæ pro singulis hujus generis contractus speciebus in Codice statuuntur ; unusquisque eas ibi legere potest, ab articulo 1800.

Species apud nos communior et generalior praxis est ea quæ vocatur *le cheptel donné au fermier ou au colon partiaire* ; *c'est ce que nous appelons le fonds de prisée donné par le propriétaire, soit à celui qui prend à ferme, soit à celui qui prend à moitié, ou colon partiaire.*

Hæc pecorum locatio est omnino dependens a locatione prædii rustici, *ferme* ou *métairie*, cui annectitur ; cum illa incipit et finitur, cum illa annullatur vel rescinditur. Proprietas pecorum vi contractus et æstimationis arbitratorum ad conductorem non pertinet, et tamen ipsi soli crescunt aut decrescunt pecora, vel pereunt etiam totaliter et quacumque ex causa, nisi aliter fuerit conventum. In fine conductionis pecora ejusdem valoris relinquere tenetur ; nec plus, nec minus ; si creverint, augmentum percipit ; si decreverint, supplere debet ; unde locatio ista dicitur *cheptel de fer.* *Art. 1821 et seq.*

Aliæ sunt regulæ pro hujusmodi locatione erga colonum partialem. Vide Cod. art. 1827.

§ IV.—De locatione seu conductione operum.

Multiplex hujus locationis est species, secundum diversa opera quæ illius objectum esse possunt, et juxta varios modos quibus conventio fieri potest. Alia est ad diem, *à la journée* ; alia ad annum, ut *famulus* ; alia secundum mensuram et pondus, v. g., *à la toise, à la livre* ; alia ad totum opus summatum, *à la traverse* ; alia ad res aut personas transvehendas, v. g., *les voituriers, les messageries* ; alia ad opus aliquod faciendum et materias simul præbendas, *à faire et à fournir* ; *ce sont les entrepreneurs.*

In cunctis contractibus istis, conditiones ab utraque parte appositæ cum bona fide implendæ sunt.

Hinc 1° famulus qui toto tempore determinato non laborat, sicut famuli rectæ conscientie laborare solent, partem pretii reddere et insuper damnum, si quod inde sequatur, reparare tenetur.

Hinc 2° herus qui famulum ante tempus præfixum et absque sufficienti causa domo expellit, totum quod patitur damnum reparare debet. Ad integrum conductionis pretium ordinarie damnatur.

Famulus non potest pro tota vita sua apud aliquem se locare : hæc conventio esset nulla, ut pote naturali libertati contraria et quamdam servitudinem inducens. *Art. 1780.*

Si herus affirmet mercedem conventam se præstitisse, nullas tenebitur probationes afferre; famulo probandum erit se revera solutionem non accepisse. *Art. 1781.*

Plures statuuntur regulæ speciales pro vellaturis facientibus, artificibus, architectis, redemptoribus, etc. Reperiuntur in Codice ab articulo 1782 usque ad articulum 1799 inclusive.

Generatim, unusquisque conventionibus æquitate fundatis vel regulis usu receptis bona fide stare debet.

Ex hypothesi quod famulus vel operarius non faciat aut non perficiat opus de quo fuerat conventum, defectus executionis provenit vel ex morbo, vel ex culpa, vel ex casu fortuito.

In primo casu, si morbus fuerit diuturnus, nulla debetur illi merces, maxime si dominus alium debuerit accersire famulum, vel operarium: si vero morbus fuerit transitorius, pro nihilo reputandus est, *S. Ligor., l. 3, n. 864.* In secundo casu, reus, quicumque sit, damnum emergens compensare debet. In tertio casu, dominus non videtur teneri solvere ultra pretium operi confecti, quia teneri non potest, in iustitia, de casu sibi non imputabili. *Coll. Andeg. Contrat, p. 443 et seq.*

Qui pro pluribus simul se obstrinxit, ab unoquoque, scilicet, singillatim conductus, pretium ab omnibus accipere imo et exigere potest, si opus promissum recte faciat; secus, non.

CAPUT QUARTUM.

DE PIGNORE, FIDEJUSSIONE ET HYPOTHECA.

ARTICULUS PRIMUS.

DE PIGNORE.

Pignus in genere, gallice *nantissement*, est contractus quo debitor rem aliquam creditori tradit, ut ex illa solutionem certo habere possit. Res quæ sic traditur, potest esse mobilis vel immobilis. Si sit mobilis, nomen pigno-

ris, *gage*, retinet; si sit immobilis, *antichresis* vocatur. *Art. 2071 et 2072.*

§ I. — De præcipuis regulis pro simplici pignore.

1° Qui pignus possidet, facultatem habet solutionem ex illo ante alios creditores obtinendi: sic est privilegiatus. At, si creditum centum et quinquaginta fr. excedat, requiritur ut illius existentia certo constet sive per contractum in forma authentica conditum, sive per scriptum sub privato chirographo in acta publica relatum, *enregistré.* *Art. 2074.* Creditor privilegium istud non habet, nisi pignus apud ipsum vel apud personam ex utriusque consensu designatam revera manserit. *Art. 2974.*

2° Creditor non habet proprietatem pignoris apud se depositi; proinde illo uti non potest, nec illud propria auctoritate vendere, sed tantum postulare ut, ex sententia iudicis, per licitationes vendatur, et solutionem sic obtineat. Quæcumque stipulatio huic dispositioni opposita est nulla. *Art. 2078.*

Si pignus ex negligentia creditoris pereat aut deterius fiat, ipsi et non debitori perit aut decrescit, sed debitor solvere debet impensas necessarias et utiles quas creditor in re conservanda aut melioranda fecit. *Art. 280.*

Fructus sive naturales sive civiles quos pignus producit, imputari debent in *interesse* si quæ debitor solvat; si *interesse* non debeantur, fructus isti debitum pro sua quantitate minuunt. *Art. 2081.*

5° Nisi creditor pignore apud se deposito abutatur, debitor illud repetere non potest, quin integrum solverit debitum; et si novum contrahat debitum cum eadem persona, pignus in assecurationem posterioris crediti sicut et prioris existet. *Art. 2082 et 2083.*

Aliæ sunt regulæ circa pignora quæ traduntur pro debitis ex negotiatione contractis, *art. 2084*, et *Code de Commerce, art. 94 et 96*; item aliæ pro mutuis ex Montibus-Pietatis acceptis. Vide decreta *du 8 thermidor an XII, Bulletin, n. 850 et 851.*

§ II.—Præcipuæ antichresis regulæ.

1° Contractus ille in foro externo non admittitur, nisi per scriptum constet et probari possit. Creditor proprietatem rei non acquirit, sed tantum jus fructus annuos percipiendi ad solutionem *interesse*, si quæ ipsi debeantur, et ad imminutionem capitalis debiti. *Art. 2085.*

Tributa aliaque onera annualia solvere debet, nec non reparationes ad rem conservandam necessarias aut utiles facere, alioquin damna inde exurgentia resarcire tenetur. Ex fructibus perceptis aut percipiendis plene se compensare poterit. *Art. 2086.* Si hæc onera ipsi graviora videantur, semper habet facultatem rem domino remittendi, nisi forsitan altera obstet conventio. *Art. 2087.*

3° Antichresis creditoribus prius hypothecam vel jus aliquod in bonum sic traditum habentibus nocere non potest; qui illud possidet, pretium cum cæteris creditoribus pro ratione et qualitate sui crediti dividet, et nihil ultra accipere potest. *Art. 2081.*

ARTICULUS SEGUNDUS.

DE FIDEJUSSIONE.

1° Fidejussio, gallice *cautionnement*, est contractus quo unus vel plures ad obligationem alterius adimplendam, ex hypothese quod illam non impleat, se adstringunt.

Unde contractus iste est accessorius et a contractu principali, cui adjicitur, omnino pendet. Est simul cum illo validus aut invalidus, cum illo reducitur, cum illo extinguitur: propterea fidejussoris obligatio ultra debitoris principalis obligationem nunquam se extendit: si aliter fidejussio instituta fuerit, non ideo est nulla, sed ad principalem obligationem necessario reducitur: et contra, pro una parte tantum debiti fieri potest. *Art. 2013.*

Si contractus principalis irritari possit ob exceptionem mere personalem obligato, non ideo fidejussio rescindi potest, v. g.: Petrus pro minore spondit, pro illo facultate rescissionis utente solvere tenebitur. *Art. 2012.*

2° Fidejussio institui potest non solum pro debito principali, sed etiam in prioris fidejussionis assecurationem; si verbis indefinitis et generalibus exprimitur, ad omnia debiti accessoria se extendit, etiam ad *interesse* si debeantur, et ad omnes sumptus quos creditor facere vel solvere tenetur. *Art. 2014 et 2016.* Hæc fidejussoris obligatio ad ipsius hæredes transmittitur, excepta tamen corporis apprehensione, si usque ad illam se adstrinxisset. *Art. 2017.*

3° Nemo in fidejussorem assumi et dari potest, nisi sit ætate major, sanæ mentis, ad contrahendum habilis, in territorio curiæ appellationis, in qua præbenda est cautio, domicilium habeat, atque bonum immobile possideat sufficiens ut principale debitum solvere queat.

4° Si fidejussor a creditore acceptatus fiat impar ad solvendum, debitor alterum præbere tenetur, nisi priorem creditor ex conventionem exegerit.

Hinc 1° interdicti, minores, mulieres conjugatæ, fidejussores esse non possunt. *Art. 2018.*

Hinc 2° qui fidejussores se constituunt, cum solvendi sint incapaces, præsertim si dubitent an principalis debitor solvere queat, graviter peccant, ac proinde, si creditor ex ista fidejussionis larva damnum aliquod patiat, illud reparare tenentur.

Si tamen ageretur de fidejussore, vi obligationis antecedentis, legis aut condonationis non imposito, sed ex libera partium stipulatione præstito, omnes supradictæ conditiones non requirentur, v. g., non requiretetur ut in territorio ejusdem curiæ suum haberet domicilium, ut bona immobilia possideret, etc. *Art. 2018.*

5° Quia fidejussor non nisi defectu alterius solvere tenetur, si quædam debitoris principalis bona immobilia noscat in territorio curiæ in quo debitum est solvendum sita, ea creditori indicare potest et exigere ut prius vendantur quam ipse solvat: sed omnes justitiæ sumptus præstare debet. Hanc facultatem, quæ vocatur *bénéfice de discussion*, semper habet fidejussor, nisi expresse illi renuntiaverit, vel in solidum pro debitore se obligaverit; tunc enim ad illum creditor statim habet recursum. *Art. 2021 et 2023.*

6° Quando plures pro uno debitore et eodem debito constituti sunt fidejussores, unusquisque ad totum debitum tenetur. Attamen si unus beneficio divisionis conventionis expressa non renuntiaverit, exigere potest a creditore ut actionem suam contra omnes fidejussores dirigat. Si unus e fidejussoribus ante divisionem actionis solvendo sit impar, obligatio ejus in cæteros confidejussores refundetur; si vero post actionis divisionem ad solvendum fiat impotens, solus creditor damnum inde exurgens patitur. Item si ipse creditor actionem proprio motu inter omnes fidejussores diviserit, et unus aut plures partem suam solvere nequeant, cæteri pro eisdem non tenentur. *Art. 2025, 2026 et 2027.*

7° Fidejussor qui pro debitore solvit, omnibus creditoris subrogatur juribus; igitur recursum semper habet in debitorem ad pretium quod solvit repetendum, ad interesse sumptus quoscunque et compensationem omnium damnorum quæ passus est, exigendum. *Art. 2028 et 2029.*

8° Fidejussio extinguitur iisdem causis generatim ac cæteræ obligationes, uti dicitur art. 2034 *Cod. civ.* Extinguitur etiam quando, creditoris facto, fidejussor ipsius juribus, hypothecis et privilegiis subrogari non potest; vel quando creditor bonum immobile aut rem aliam in solutionem accepit, etiamsi postea ille creditor evinceretur. *Art. 2037, 2038.*

Quæritur utrum fidejussor aliquid a debitore pro fidejussione stipulari possit.

R. Vel certum est nullum periculum incurrendum esse, vel aliquod periculum incurritur: si prius, nihil exigere potest, quia ipsius actio non est pretio æstimabilis; si posterius, aliquid periculo quod subit proportionatum stipulari potest, nam periculum istud pretio æstimabile est: ergo illud gratuito subire non tenetur, nisi forte ex charitate, si debitor sit pauper. Itã *Habert, P. Antoine, ferme Collet, Th. Cen.* et communius theologi contra *Pontas, Coll. Paris. et Juénin.*

ARTICULUS TERTIUS.

DE HYPOTHECA.

Hypotheca est jus reale quod habet creditor in bonum aliud immobile, ut ex illo solutionem obtinere possit, si debitor aliter non solvat. Jus istud est indivisibile, bonum in quo fundatur semper sequitur et singulas ejus partes afficit, in quoruncunque manus transferatur. *Art. 2114.*

Triplicis generis distinguitur hypotheca; alia scilicet legalis, alia judicialis, et alia conventionalis.

1° Hypotheca *legalis*, quæ etiam implicita seu tacita dicitur, ea est quæ, vi solius legis, et absque ulla speciali conventionione, instituitur.

Sic 1° uxores hypothecam in cuncta bona maritorum habent pro dote recuperanda; 2° minores et interdicti in bona tutorum, pro legitima tutelæ administratione; 3° gubernium, xenodochia, aliæque communitates hypothecam habent in bona teloniorum et administratorum, pro justa ac prudenti gestione illis commissa. *Art. 2121.* Legalis hæc hypotheca in omnia bona debitoris præsentia et futura extenditur et fundatur, *art. 2122*; et relative ad tutores et maritos, nullam exigit inscriptionem ut valeat. *Art. 2135.*

2° Hypotheca *judicialis* est illa quæ ex quacunque legitima judicis sententia sequitur in gratiam eorum qui sententiam obtinuerunt, v. g.: judex aliquem damnat ad solvendam mulctam, ad damnum aliquod resarciendum; tunc vi illius sententiæ cuncta bona immobilia damnati, præsentia et futura, gravantur hypotheca pro mulcta solvenda vel damno reparando.

Sed requiritur ut illa judicis sententia apud conservatorem hypothecarum inscribatur, et a die tantum inscriptionis vim habet. *Art. 2034.*

3° Hypotheca *conventionalis*, seu quam partes mutua conventionione inter se statuunt, est contractus accessorius et solemnus quo una persona ad contrahendum habilis, bonum aliquod vel bona aliqua immobilia quæ specialiter

designat in assecurationem alicujus obligationis determinatæ, obstringit. Locum habere non potest pro obligatione nondum existente. *Art. 2007.*

Contractus ille dicitur solemnus, quia lex nonnullas præscribit formalitates quæ sub pœna nullitatis observari debent. *Art. 2127 et 2129.*

Qui bona sua alienare non potest, ea in hypothecam tradere nequit; hinc minores, interdicti et uxores nullas in propria bona instituere possunt hypothecas.

Hypotheca conventionalis bona præsentia tantum afficit et nunquam futura. Si tamen bona præsentia obligationi assecurandæ essent imparia, debitor posset, hanc insufficientiam exprimendo in actu, bona ventura in hypothecâ supplementum assignare. *Art. 2130.*

Hypotheca privilegium inter creditores ejusdem debitoris a die inscriptionis tantum ordinat, et quando plures sunt ejusdem diei inscriptiones, tunc creditores sunt ejusdem rationis quoad privilegium. *Art. 2134.*

Inscriptio hypothecarum fieri debet apud conservatorem territorii in quo sita sunt bona quæ in hypothecam traduntur, sicque requiri et obtineri potest: creditor per se vel per alium repræsentat conservatori actum judiciale, vel contractum in quo hypotheca fuit stipulata cum duabus schedis (*bordereaux*), continentibus indicia requisita ad designandum tum ipsum creditorem, tum debitorem, tum obligationem quæ per hypothecam assecuratur, tum speciem et naturam bonorum quæ gravantur. *Art. 2148.*

Creditor sumptus inscriptionis primum solvit, sed illorum restitutionem a debitore exigere potest, nisi contrarium inter eos statutum fuerit; inscriptio autem est pro decem annis duntaxat, quo temporis spatio expirante, ipso jure fit nulla, si non fuerit renovata. *Art. 2154.*

Idem pro renovatione ac pro prima inscriptione debentur sumptus. Cum hypotheca legalis in favorem minorum, interdictorum et uxorum, inscriptione non indigeat, eo ipso renovationem non exigit; non cessat nisi per legitimam debitoris satisfactionem. Ita *Delvincourt*, t. 2, p. 676;

Excipitur tamen casus in quo tutores vel mariti bona sua alienarent; tunc acquirentes hypothecas etiam legales purgare possent utendo viis ad hoc in Codice statutis, art. 2181 et seq.

Ne quis per fraudem tradat in hypothecam bona quæ non sunt sua, vel quæ aliis hypothecis jam sunt gravata, cautum fuit ut universæ bonorum immobilium alienationes quocumque fiant titulo, apud conservatorem loci in quo sita sunt inscribantur. Sic unusquisque facile cognoscere potest utrum bonum quod sibi in hypothecam proponitur, jam sit gravatum, nec ne.

CAPUT QUINTUM.

DE ASSECURATIONE, SPONSIONE, LUDO ET LOTERIA.

Quatuor hi contractus sunt aleatorii, idcirco de illis in eodem capite tractare convenit.

ARTICULUS PRIMUS.

DE ASSECURATIONE.

Assecuratio est contractus quo unus periculum alicujus rei in se suscipit, et alter ad pretium pro hujusmodi periculo se obligat. Sic variis in urbibus existunt societates quæ, mediante aliqua pecuniæ summa quotannis solvenda, domos contra incendium assecurant, adeo ut si incendio pereant, earum valorem solvant. Sic etiam quotidie fit contractus quo unus pro certo pretio assecurat naves et merces eis impositas vel imponendas ab omni maris periculo, sive pro itu et reditu simul, sive pro itu tantum, sive pro reditu. *Code de Commerce*, art. 322 et seq. Quidquid est pretio æstimabile et periculum aliquod subire potest, est materia hujus contractus: unde non solum merces, sed etiam jura personalia, objectum assecurationis esse possunt, ipsamet hominis libertas assecurari potest contra periculum captivitatis.

designat in assecurationem alicujus obligationis determinatæ, obstringit. Locum habere non potest pro obligatione nondum existente. *Art. 2007.*

Contractus ille dicitur solemnus, quia lex nonnullas præscribit formalitates quæ sub pœna nullitatis observari debent. *Art. 2127 et 2129.*

Qui bona sua alienare non potest, ea in hypothecam tradere nequit; hinc minores, interdicti et uxores nullas in propria bona instituere possunt hypothecas.

Hypotheca conventionalis bona præsentia tantum afficit et nunquam futura. Si tamen bona præsentia obligationi assecurandæ essent imparia, debitor posset, hanc insufficientiam exprimendo in actu, bona ventura in hypotheca supplementum assignare. *Art. 2130.*

Hypotheca privilegium inter creditores ejusdem debitoris a die inscriptionis tantum ordinat, et quando plures sunt ejusdem diei inscriptiones, tunc creditores sunt ejusdem rationis quoad privilegium. *Art. 2134.*

Inscriptio hypothecarum fieri debet apud conservatorem territorii in quo sita sunt bona quæ in hypothecam traduntur, sicque requiri et obtineri potest: creditor per se vel per alium repræsentat conservatori actum judiciale, vel contractum in quo hypotheca fuit stipulata cum duabus schedis (*bordereaux*), continentibus indicia requisita ad designandum tum ipsum creditorem, tum debitorem, tum obligationem quæ per hypothecam assecuratur, tum speciem et naturam bonorum quæ gravantur. *Art. 2148.*

Creditor sumptus inscriptionis primum solvit, sed illorum restitutionem a debitore exigere potest, nisi contrarium inter eos statutum fuerit; inscriptio autem est pro decem annis duntaxat, quo temporis spatio expirante, ipso jure fit nulla, si non fuerit renovata. *Art. 2154.*

Idem pro renovatione ac pro prima inscriptione debentur sumptus. Cum hypotheca legalis in favorem minorum, interdictorum et uxorum, inscriptione non indigeat, eo ipso renovationem non exigit; non cessat nisi per legitimam debitoris satisfactionem. Ita *Delvincourt*, t. 2, p. 676;

Excipitur tamen casus in quo tutores vel mariti bona sua alienarent; tunc acquirentes hypothecas etiam legales purgare possent utendo viis ad hoc in Codice statutis, art. 2181 et seq.

Ne quis per fraudem tradat in hypothecam bona quæ non sunt sua, vel quæ aliis hypothecis jam sunt gravata, cautum fuit ut universæ bonorum immobilium alienationes quocumque fiant titulo, apud conservatorem loci in quo sita sunt inscribantur. Sic unusquisque facile cognoscere potest utrum bonum quod sibi in hypothecam proponitur, jam sit gravatum, nec ne.

CAPUT QUINTUM.

DE ASSECURATIONE, SPONSIONE, LUDO ET LOTERIA.

Quatuor hi contractus sunt aleatorii, idcirco de illis in eodem capite tractare convenit.

ARTICULUS PRIMUS.

DE ASSECURATIONE.

Assecuratio est contractus quo unus periculum alicujus rei in se suscipit, et alter ad pretium pro hujusmodi periculo se obligat. Sic variis in urbibus existunt societates quæ, mediante aliqua pecuniæ summa quotannis solvenda, domos contra incendium assecurant, adeo ut si incendio pereant, earum valorem solvant. Sic etiam quotidie fit contractus quo unus pro certo pretio assecurat naves et merces eis impositas vel imponendas ab omni maris periculo, sive pro itu et reditu simul, sive pro itu tantum, sive pro reditu. *Code de Commerce*, art. 322 et seq. Quidquid est pretio æstimabile et periculum aliquod subire potest, est materia hujus contractus: unde non solum merces, sed etiam jura personalia, objectum assecurationis esse possunt, ipsamet hominis libertas assecurari potest contra periculum captivitatis.

Quæritur utrum contractus ille sit licitus.

R. Licitus est si conditiones habeat requisitas; si enim illicitus esset, maxime quia æqualitas non servaretur: at æqualitas servari potest et reipsa servatur, si pretium stipulatum periculo sit moraliter proportionatum, juxta prudentium hominum æstimationem: ergo. *Ita communiter theologi.*

Conditiones autem requisitæ sunt: 1° ut pretium sit justum et majori vel minori periculo proportionatum; 2° ut periculum sit verum et assecuranti ac assecurato æqualiter notum: unde contra justitiam peccaret, qui navim quam sciret in portum appulisse assecuraret, vel qui pro navi jam capta aut inevitabiliter capienda pacisceretur; 3° requiritur ut assecuratus servet in bona fide conditiones expressas vel tacite in contractu inclusas, v. g., ut per talem vel talem viam navim ducat aut reducat, ut in conservanda re assecurata non sit negligens; 4° ut assecurator habeat unde solvere possit, alioquin insignis foret æriscator, qui, nihil perdere valens, ageret ut lucraretur, et si in illo casu res assecurata non periret, nihilominus quod accepisset reddere teneretur; nullum enim jus acquisisset.

Contractus gallice dictus *à la grosse aventure*, vel simpliciter *à la grosse*, olim scenus nauticum, est ille quo unus alteri negotianti de rebus quæ periculis maritimis exponuntur, dat mutuam pecunie summam sub conditione quod, si merces non pereant, lucrum percepturus sit, et, si navis periculo maris aut casu fortuito perierit, jus summam repetendi non habeat. Contractus ille licitus est sicut contractus assecuracionis, eodem sensu et propter easdem rationes. Ita omnes. *Code de Commerce, art. 311.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE SPONSIONE.

Sponsio, vulgo *gageure* seu *pari*, est contractus quo plures de veritate aut eventu rei contendentes, aliquid sibi invicem spondent, vel apud aliquem deponunt, ut ejus sit qui verum dixerit.

Quæritur utrum contractus ille sit licitus.

R. In se est licitus; nihil enim inhonesti præ se fert; quædam est recreationis species inter amicos usitata: imò stimulus utilis aliquando esse potest, v. g., ad opus aliquod perficiendum, ad artem exercendam, etc. Aliunde æqualitas inter partes evidenter servari potest, nempe si æquale periculum utraque pars subeat. Ergo. *Ita communissime theologi contra quosdam.*

At, juxta omnes, quædam requiruntur conditiones ut sit licitus, scilicet 1° ut res eodem sensu ab utroque contrahente intelligatur, alioquin consensus non esset in idem; 2° ut eventus utriusque sit incertus; nam uterque æquale debet incurrere periculum: unde qui de eventu est certus, cum alio spondere nequit, etiamsi declararet se esse certum et alius pertinaciter negaret et spondere vellet; nam revera nullum esset contractus objectum respectu illius qui periculum non subiret. *Ita communiter theologi contra plures*, apud card. de Lugo, disp. 31, n. 81. Qui tamen spondisset credens se esse certum, et postea deprehenderet se reipsa certitudinem non habuisse, pretium retinere posset; peccasset quidem, sed de facto legitimum habuisset titulum et justitiam non læsisset; 3° requiritur ut sponsio in crimen non inducat, nec illius occasionem præbeat; nam contractus in crimen inducens, vel peccandi occasionem directe præbens, nullam vim obligandi habere potest. Hinc sponsiones sequentes sunt nullæ, v. g.: spondeo te cum tali homine in duello non esse decertaturum; spondeo te tot vini pocula bibere non posse, etc. Attamen si res eveniret, pretium solvendum esset, juxta quod diximus supra. Similiter nullus aut saltem illicitus sequens haberetur contractus: Spondeo tecum avunculum tuum decem annis adhuc esse victurum; hæc enim sponsio est quoddam incitamentum ad mortem, aut ad desiderium mortis hujus hominis.

ARTICULUS TERTIUS.

DE LUDO.

Ludus generatim est dictum vel factum jucundum, ad animi relaxationem et corporis exercitationem. Sed ludus speciatim sumptus, prout hic illum considerare debemus, relative scilicet ad justitiam, est *contractus quo ludentes inter se conveniunt de certo pretio victori cessuro.*

Ludus sic definitus triplicis est generis: alii enim ludi a sola ludentium industria pendent, ut ludus discorum, ludus pilæ, ludus latrunculorum, etc.; alii, a sola fortuna, ut ludus taxillorum, plures ludi chartarum, v. g., *le bre-lan, le lansquenet*; alii ab industria simul et fortuna pendent, et dicuntur mixti: tales sunt plures ludi chartarum, v. g., *le piquet, la triomphe*; talis est pariter ludus scruporum et tesserarum, *le trictrac.*

Queritur 1º an illi ludi sint liciti.

R. Solo jure naturali spectato, nullus est illicitus si debite adsint conditiones; nam si quis illicitus esset, vel quatenus est ludus, vel quatenus pecunia exponitur, vel quatenus pendet a sorte: at nihil horum dici potest: non primum, nedum enim ludi prohibeantur ut ludi, S. Thomas, omnes philosophi et theologi affirmant illos aliquo sensu necessarios esse; non secundum, nam sicut unusquisque pecuniam suam gratis donare potest, sic et illam recreationis causa sub quibusdam conditionibus impendere valet, modo prudentiæ regulas non excedat; non tertium, tam enim aliquis oblectamentum et recreationem ex casu fortuito percipere potest quam ex industria, nec timendum est cum nonnullis Catholicis et Protestantibus ne Deus tentetur, vel sors profanetur; nam sors in se non est res religiosa, nec miraculum a Deo postulatur. Ergo. *Sic generaliter theologi.*

Diximus 1º *solo jure naturali spectato*; nam leges positivæ aliquando plures ludos in se licitos sapienter prohibent, propter abusum ex illis orientem. Sic conciliorum decreta non semel prohibuerunt clericis omnes aleæ ludos; sic etiam

olim in Gallia leges civiles eosdem ludos aleatorios erga omnes cives strictè prohibebant.

Diximus 2º *si debite adsint conditiones*; conditiones autem requisitæ, sunt: 1º ut honestum finem ludens sibi proponat, videlicet animi oblectationem vel corporis levamen, non vero solum intendat lucrum; in ludo enim lucrum non nisi cum alterius detrimento obtineri potest, non est igitur finis legitimus ludi; 2º ut modica tantum exponatur pecuniæ summa, secundum uniuscujusque facultates, adeo ut nec familia, nec creditores, nec ipsi pauperes detrimentum inde patiantur; 3º ut absit fraus, coactio et alia quævis injustitia: hinc qui fingentes se inexpertos et rudes, alios sic fraudulenter alliciunt eorumque pecuniam lucrantur, contra justitiam peccant; 4º ut nimium tempus pro cuiusque conditione in ludendo non consumatur, quia otiositas est peccatum; 5º ut ludens a debitis officiis non deterreatur, nec peccandi periculo se exponat, ut qui inter ludendum solent irasci, jurare, perjurare, blasphemare, etc.; 6º ut bonorum quæ ludo exponit ludens liberam habeat administrationem: hinc qui votum paupertatis emiserunt, ut religiosi et moniales, non nisi cum superioris licentia ludere possunt; alias facile graviter peccarent; 7º denique ut moraliter æquale sit utrinque perdendi atque lucrandi periculum; nam ille contractus est onerosus, ac proinde æqualitas servari debet: unde qui de victoria est certus, ludere non potest; et si jam luserit et lucrum obtinuerit, illud tanquam injustum collusori restituere debet.

Ludi aleatorii nunc legibus civilibus prohibiti non videntur: attamen nulla in foro externo datur actio sive ad exigendum quod ex ludo debetur, sive ad repetendum quod fuit solutum, nisi probetur exstitisse fraudem vel dolum. *Cod. civ. art. 1965 et 1967.*

Excipiuntur tamen cursus pedibus, equis aut curribus, et alii ejusdem generis ludi qui ad bonum publicum utiles judicantur; pro illis enim datur actio in foro externo. *Art. 1968.*

Queritur 2º utrum qui ludendo magnam pecuniæ summam perdidit, eam in conscientia solvere teneatur.

R. Si adfuerint conditiones requisitæ ut hanc pecuniæ summam valide exponeret, eam solvere tenetur; nam collusor æquale subiit periculum: ergo ut æqualitas servetur, qui hanc summam perdidit eam solvere debet. Ita *Sylvius, Hobart, Coll. Andeg., Pothier, Billuart, Th. Cen.* contra multos apud card. *de Lugo et Collet*. Hi tamen sola lege humana innixi videntur, quia scilicet lex dabat locum repetitioni; sed cum hæc dispositio legis non existat, præsens controversia ex sola lege naturali finienda est: porro lex naturalis dicitur, ut observavimus, liberam conventionem esse observandam, cum absque peccato servari potest.

Verum prudens confessarius per modum satisfactionis injunget pœnitenti qui sic ex ludo notabilem lucratus esset summam, ut illam vel magnam illius partem pauperibus eroget, vel in alia pia opera impendat; nam talis ludus est inhonestus: ludens igitur peccavit; porro ex peccato ditari non licet, saltem non convenit; convenit, e contra, ut pecunia sic lucrata pie impendatur, ne spes talis lucri ad novum impellat peccatum.

ARTICULUS QUARTUS.

DE LOTERIA.

Loteria, a voce gallica *lot* sic dicta, est contractus quo plures aliquid in commune deponunt, ut jus habeant sortiendi quinam multum, quinam parum et quinam nihil accepturi sint. Nonnunquam etiam sic instituitur ut objectum lucrandum sit unicum; omnes concurrentes quamdam pecuniæ summam deponunt vel promittunt, deinde sortiuntur quisnam objectum sit accepturus, et cæteri nihil accipiunt.

Loteria sic intellecta nihil habet mali, modo debitæ observentur conditiones; nam considerari potest ut contractus quo, mediante pecunia, emitur jus sortiendi et accipiendi id quod per sortem advenerit: atqui pro alicujus rei periculo pacisci licitum esse probavimus: ergo.

Præterea, loteria in pejori hypothesisi, tanquam ludus aleæ spectari potest: atqui ludus aleæ ex natura sua non est illicitus, ut in articulo præcedenti diximus: ergo. Ita *Sylvius, Nat. Alexander, Pontas, Juénin, Collet, Th. Cen.* et

generaliter theologi contra *Sainte-Beuve* et quosdam alios.

Conditiones debitæ, sunt: 1° ut nulla sit fraus in schedis educendis, nec in solvendo quod promissum est; 2° ut loteriæ institutor non excedat in lucro, nec plus moraliter lucretur quam si alio contractu merces suas distribueret, vel pecuniam impenderet. Majus tamen fieri posset luctum si in bonum opus vel in necessitatem publicam loteria esset instituta, quia ludentes jus suum ob bonum finem cedere judicarentur; 3° ut qui jus emit sortiendi (*qui met à la loterie*), caveat ne pecuniam suam in detrimentum familiæ, creditorum vel etiam pauperum consumat; 4° videat ne cupiditatis aut avaritiæ impulsu moveatur, sed bonum finem semper intendat: at ille rectæ intentionis defectus non est peccatum mortale, saltem ordinariæ; est enim duntaxat defectus relationis debitæ: defectus autem relationis debitæ in aliqua actione speciali est tantum peccatum veniale: ergo.

Studeant tamen pro viribus confessarii et parochi ut fideles a loteria aliisque ludis aleatoriis, ingentium malorum fontibus, diligenter absterneant.

Lex diei 21 maii 1836 sic habet art. 1: *Les loteries de toute espèce sont prohibées.*

Attamen, ubique quædam instituuntur loteriæ ad sustinenda pia opera destinata, ex consensu expresso vel tacito magistratuum publicæ administrationi præpositorum, juxta dispositionem art. 5 ejusdem legis.

A fortiori non prohibentur loteriæ parvi momenti, quæ per modum ludi fieri solent.

CAPUT SEXTUM.

DE DEPOSITO ET MANDATO.

ARTICULUS PRIMUS.

DE DEPOSITO.

Depositum est contractus quo res alteri custodienda committitur et ab eo suscipitur, ut eadem postea redda-

tur. In eo differt a pignore, quod in securitatem debiti non detur sicut pignus. *Art.* 1915.

Depositum ex natura sua est gratuitum, et si quid depositario solvatur, adest quædam locatio operis ad depositum attentius servandum.

Duplex distinguitur depositum: unum proprie dictum, quod res mobiles tantum pro objecto habere potest, et nomen depositi retinet; et alterum quod vocatur *sequestrum*, et locum habet quando res, sive mobilis sive immobilis, de qua litigatur, alteri tertio committitur, ut ei postea reddatur cui adjudicabitur.

§ I. — De regulis quæ ad depositum proprie dictum respiciunt.

Depositum illud potest esse liberum vel necessarium. Est *liberum*, quando deponens libere eam elegit personam cui rem suam tradit custodiendam; est vero *necessarium*, quando libere non elegit personam cui rem suam committit, ut accidit in incendio, in naufragio, in diversoriis.

Depositum liberum ab eis tantum fieri potest qui habiles sunt ad contrahendum. Attamen, si persona habilis aliquid a persona inhabili, v. g., a minore, a muliere conjugata, in deposita accepisset, omnibus subjiceretur regulis quibus alter quicumque depositarius subjicitur; non tenetur quidem erga deponentem, qui, cum sit inhabilis, depositum repetere non potest, sed erga illius tutorem, maritum, etc. *Art.* 1925.

Si, e contra, persona habilis inhabili depositum committat, illud repetere poterit si existat: si vero non existat, id tantum exigere potest ex quo depositarius factus est ditior. *Art.* 1926.

Probatio autem depositi nunquam per testes admittitur, si centum et quinquaginta francos excedat. Si nullum existat scriptum, solum neganti deferri potest juramentum. *Art.* 1924.

§ II. — De obligationibus depositarii.

1º Rem apud se depositam tanquam suam custodire et conservare tenetur: unde si res proprias ordinarie male

gerat, ad reparationem damni non damnabitur ex eo quod depositum negligenter custodierit: hoc sibi imputare debet deponens qui talem elegit cui rem committeret. At si revera peccaverit, ex culpa lata tenebitur in conscientia: hoc sequitur ex dictis in prima parte, p. 273.

Ad accuratiorem diligentiam in quatuor casibus tenebitur, nempe 1º si ad rem custodiendam sponte sese obtulerit; 2º si pretium pro illa custodienda stipulatus fuerit; 3º si depositum in sui ipsius cedat commodum, v. g., si usus rei depositæ ipsi permittatur: tunc potius est mutuum vel commodatum quam depositum; 4º si majorem diligentiam adhibere promiserit. *Art.* 1928.

2º Depositarius re deposita nullo modo uti potest, nisi expressum vel rationabiliter præsumptum habeat consensum deponentis; rem enim eandem physice, sive creverit sive decreverit, reddere debet, etiam pecuniæ summam. Si res in arca sit oclusa, vel sub involucre obsignata, quænam sit inquirere non potest, atque secretum si casu vel malitia illud detexisset, servare tenetur. *Art.* 1930, 1931 et 1932.

Juxta multos, consensus domini rationabiliter præsumitur quoad usum pecuniæ depositæ in sacco non ocluso nec signatò, modo nulla facta fuerit prohibitio utendi, et depositarius paratus sit summam statim ac exigetur reddere.

3º Si depositum pereat aut decreseat, deponenti perit aut decrescit, et depositarius ex culpa lata solummodo tenetur, exceptis casibus in art. 1928 memoratis, in quibus ex culpa levi et levissima teneretur. Si vero fructus producat, ad deponentem pertinent, seclusa speciali conventionne opposita: res namque domino fructificat, crescit, decrescit aut perit. *Art.* 1933 et 1936.

4º Depositarius exigere non potest a deponente ut demonstret rem depositam esse suam; si tamen deprehenderet illam esse furtivam, dominum admonere deberet ut intra certum temporis spatium illam repetere posset; quod si intra tempus determinatum eam non repetat dominus, depositarius eandem deponenti reddere poterit, et nullum contra se timebit recursum. *Art.* 1938.

5° Statim atque depositum postulatur reddi debet, etiamsi longius determinatum fuisset tempus; nisi enim contraria existat stipulatio, in gratiam solius est deponentis, qui ergo pro libitu illud exigere potest. *Art. 1944.*

6° Si persona quæ depositum credidit administrationem honorum suorum habere cessaverit, v. g., si mulier nupserit, si vir fuerit interdictus, tunc res non deponenti, sed tutori vel administratori ejus reddenda est, *art. 1940*; vel hæredibus ejus, si naturaliter aut civiliter ipse mortuus fuerit. *Art. 1937.*

7° In deposito necessario probatio per testes semper admittitur, quantuscumque sit illius valor; ordinarie enim in hujusmodi deposito scripta haberi non possunt; ergo convenienter in illo casu statuitur exceptio. *Art. 1950.*

Caupones sunt velut depositarii necessarii relative ad sarcinas aliasque res quas hospites vel viatores apud eos deponunt; tenentur de furto et deterioratione sive famulorum, sive aliarum personarum quæ eunt et redeunt per diversorium: at de furto cum armis vel alia vi majori peracto non tenentur. *Art. 1953.*

§ III. — De obligationibus deponentis.

Deponens tenetur solvere depositario impensas quas in re custodienda et conservanda fecit, atque eum reddere indemnem: igitur depositarius rem apud se depositam retinere potest, donec integram solutionem sibi debitam obtinuerit. *Art. 1947 et 1948.*

§ IV. — De regulis quæ spectant ad sequestrum.

Sequestrum potest esse conventionale vel judicarium. Est *conventionale*, si partes contententes rem de qua controversitur ex mutua conventionione apud tertium deponant. Depositarius in illo casu rem ante ultimam judicis sententiam reddere non potest, nisi ex utriusque deponentis consensu. Cæteris insuper subjacet regulis quas modo exposuimus.

Sequestrum *judicarium* dicitur, quando res de qua dis-

putatur, ex sententia judicis, tertio remittitur custodienda, conservanda aut etiam administranda, donec judicatum fuerit cui reddi debeat. *Art. 1961.*

Qui suscipit onus bona sequestrata conservandi jus habet pretium labori suo proportionatum postulandi et exigendi; sicut et damnorum compensationem. Iisdem aliunde tenetur obligationibus quibus cæteri depositarii subjiciuntur. *Art. 1963.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE MANDATO ET NEGOTIORUM GESTIONE.

Mandatum, gallice *procuracion*, *mandat*, est *contractus solo consensu constans, quo negotium aliquod ab uno alteri committitur, et ab altero suscipitur gratuito gerendum.* *Art. 1948.*

De natura est, non tamen de essentia mandati, ut sit gratuitum; stricte aliquid stipulari et promitti potest; sed tunc quædam est locatio et conductio operis. *Art. 1986.* Sed ubi nullum fuit stipulatum, mandatarius nihil pro labore suo sibi adscribere potest, et si quid sibi adscripsisset, restituere teneretur.

Præcipuæ mandatarii obligationes sunt: 1° ut limites mandati non excedat, v. g., pluris quam sibi præscriptum est emendo vel minoris vendendo; 2° ut rem vel negotium cum debita diligentia gerat; 3° de omnibus damnis ex culpa sua sequentibus tenetur, *art. 1992*; 4° alterum sibi substituere potest, sed de facto ejus tenetur, *art. 1994*; 5° mandanti reddere debet quidquid vi mandati percepit, etiamsi id mandanti debitum non fuisset. *Art. 1993.* Retinere vero posset quod sibi personaliter et sine ullo mandantis detrimento donatum fuisset.

Mandans autem tenetur refundere mandatario omnes impensas quas propter mandatum fecit, omniaque resarcire damna quæ occasione mandati passus est, etiamsi rem ad felicem exitum non perduxerit. *Art. 1999.*

Observandum est personas ad contrahendum jure inhæbiles, ut mulieres conjugatas et minores, valide tamen ex

mandato contrahere posse; sunt namque velut instrumenta, et mandans ipse per eas contrahit. *Art. 1990.*

Alia scitu valde utilia circa mandatum legenda sunt in Cod. civ.; nos ea, brevitatis necessariæ causa, prætermissimus.

Ad mandatum referri potest *negotiorum gestio*, sive actus quo quis absentis negotium utiliter gerendum suscipit, sine mandato, sed ex ejus commissione rationabiliter præsumpta. *Art. 1371.*

Gestor negotii, uti mandatarius, rem administrare debet tanquam bonus pater-familias, et resarcire tenetur damna ex dolo suo vel ex culpabili negligentia illata, quia adest quasi contractus cum absente, qui tenetur ipse conventiones factas servare, gestoribus impensas et damna ex gestione secuta compensare.

Gestor etiam jus habet, juxta plerosque theologos, ad mercedem congruentem; jus illud ex circumstantiis determinandum est.

Codex civilis de negotiorum gestione agit *art. 1371* et sequent.

CAPUT SEPTIMUM.

DE COMMODATO.

Commodatum est *contractus quo res ad solum usum pro aliquo tempore alicui gratis conceditur cum onere eandem in natura restituendi.* *Art. 1872.*

Ex illa definitione, commodatum differt 1° a locatione in qua usus etiam conceditur, sed non gratis; 2° a deposito in quo usus non conceditur; 3° a *precario* quo res non creditur pro aliquo tempore, sed ad nutum concedentis revocabilis manet; 4° a mutuo, ut infra melius intelligetur.

Res quæcumque utiles, in commercio civili existentes, objectum commodati esse possunt, modo usu non consumantur. *Art. 1878.*

Quamvis proprietas rei ad commodantem semper pertineat, contractus ille tamen essentialiter est gratuitus, *art. 1876*; si quod enim statueretur pretium solvendum, jam non esset commodatum, sed locatio.

De obligationibus commodatarii.

1° Tenetur rem tanquam bonus pater-familias conservare, et ad hunc adhibere usum ad quem ex natura sua vel ex conventionione destinata est; si aliter fecerit, cuncta damna inde provenientia reparare tenebitur. *Art. 1880.*

2° Cum ille contractus sit in gratiam solius accipientis, major adhibenda est diligentia in re conservanda, proindeque ex culpa levissima res debitori seu commodatario perit vel decrescit; imo pluribus in casibus ex casu fortuito ipsi perit, nempe 1° si ad alium usum illam adhibuerit, vel si in mora culpabili eam reddendi existat; 2° si in clade communi eam cum rei propriæ detrimento conservare potuisset et non servaverit; 3° si speciali conventionione casus fortuitos in se susceperit; 4° si res antequam ipsi tradere-tur fuerit æstimata; nam tunc tacita quædam conventio de periculo suscipiendo existere censetur. *Art. 1881 et seq.*

Seclusis casibus præfatis, si res vi commodati decrescat aut pereat absque ulla culpa commodatarii, domino perit aut decrescit, juxta axioma: *Res perit domino.* *Art. 1884.*

3° Commodatarius rem tempore præfixo reddere debet, aut si tempus non fuerit præfixum, eam remittere tenetur statim atque ad usum propter quem fuit tradita inserviit, *art. 1888*; fieri tamen potest ut ante tempus determinatum reddi debeat, scilicet, 1° si solius commodatarii intuitu fuisset data, et ipse moriatur, *art. 1879*; 2° si commodans ex casu improvviso re sua statim indigeat. *Art. 1889.*

4° Nulla est ratio propter quam commodatarius rem sibi retinere possit, ne quidem quia commodans ipsius est debitor. *Art. 1885.*

5° Si plures rem eandem in commodatum accepissent, omnes diversis supradictis obligationibus tenerentur in solidum. *Art. 1887.*

6° Denique commodatarius repetere non potest impensas quas fecit ut re sibi commodata uteretur, v. g., pabulum quod equo dare debuit. *Art.* 1886.

De obligationibus commodantis.

1° Commodans tenetur rem non repetere ante tempus præfixum, vel ante tempus necessarium ut ea commodatarius usi valeat. *Art.* 1888.

2° Restituere debet omnes expensas extraordinarias, necessarias et urgentes quas in re conservanda commodatarius fecit. *Art.* 1890.

3° Si res quædam habeat vitia nociva, et ea commodans non declaraverit, cuncta damna inde commodatario exsurgentia resarcire tenebitur. *Art.* 1891. Omnes illæ obligationes in jure naturali evidentè sunt fundatæ.

CAPUT OCTAVUM.

DE MUTUO ET USURA.

Præsens caput in quatuor dividemus articulos; 1us erit de mutuo generatim spectato; 2us de lucro vi mutui percepto, seu de usura; 3us de lucro occasione mutui percepto, seu de titulis propter quos aliquid supra sortem percipere liceat; 4us de regulis in praxi circa hanc materiam sequendis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE MUTUO GENERATIM SPECTATO.

Contractus ille est usuræ sedes, ut infra dicemus; sedulo igitur natura ejus investiganda est. Recte definitur: *Contractus quo rei primo usu consumptibilis dominium alteri per traditionem transfertur, cum obligatione rem similem in eadem specie et bonitate reddendi, post aliquod temporis spatium.*

Dicitur 1° *rei primo usu consumptibilis*, ut panis, vini vel pecuniæ quæ, licet usu non pereat in se, perit tamen ei qui illam tradit alteri; in rebus vero quæ primo usu non consumuntur, mutuum proprie locum non habet, sed commodatum, aut alius contractus.

Dicitur 2° *quo dominium alteri transfertur*; qui enim rem aliquam mutuo accipit, ea uti potest, alioquin merum esset depositum: at concipi non potest quod illa uti queat, si dominium ejus non habeat, siquidem res supponitur usu consumptibilis: ergo de natura mutui est dominium transferri. Ex eo præcise *Justinianus*, et post ipsum theologi et juristæ, hunc contractum vocant mutuum, quasi ex meo tuum. Hinc quovis modo res mutuo data crescat, decrescat aut pereat, mutuuario crescit, decrescit aut perit.

Dicitur 3° *per traditionem*; quia ille contractus est realis, et sola traditione perficitur.

Dicitur 4° *cum obligatione rem similem in eadem specie reddendi*; si enim res traderetur absque ulla obligatione eam reddendi, esset donatio; si res similis non esset reddenda, sed una pro alia, v. g., vinum pro frumento, frumentum pro pecunia, permutatio esset vel venditio; si res eadem physice et in individuo reddi deberet, ut equus, domus, etc., commodatum vel locatio foret, non vero mutuum.

Res autem aliquando in eadem specie physica reddi debet, et aliquando in eadem specie morali eam reddere sufficit.

Pecunia in eadem specie morali reddi potest, si contrarium juste non fuerit stipulatum, id est, sufficit ut idem valor extrinsecus detur, sive moneta quæ tradita est creverit, sive non; si e contra decreverit, idem valor extrinsecus nihilominus reddi debet; nam ubi de pecunia nummaria agitur, magis valor extrinsecus attenditur quam entitas physica. Hoc etiam Codice statuitur, art. 1895.

Diximus si contrarium juste non fuerit stipulatum; nam mutuans sufficientes habere potest rationes exigendi ut eadem species physica sibi reddatur, v. g., aurum, quia illud facilius abscondet vel transferet; pariter, si speret fo-

6° Denique commodatarius repetere non potest impensas quas fecit ut re sibi commodata uteretur, v. g., pabulum quod equo dare debuit. *Art.* 1886.

De obligationibus commodantis.

1° Commodans tenetur rem non repetere ante tempus præfixum, vel ante tempus necessarium ut ea commodatarius usi valeat. *Art.* 1888.

2° Restituere debet omnes expensas extraordinarias, necessarias et urgentes quas in re conservanda commodatarius fecit. *Art.* 1890.

3° Si res quædam habeat vitia nociva, et ea commodans non declaraverit, cuncta damna inde commodatario exsurgentia resarcire tenebitur. *Art.* 1891. Omnes illæ obligationes in jure naturali evidentè sunt fundatæ.

CAPUT OCTAVUM.

DE MUTUO ET USURA.

Præsens caput in quatuor dividemus articulos; 1us erit de mutuo generatim spectato; 2us de lucro vi mutui percepto, seu de usura; 3us de lucro occasione mutui percepto, seu de titulis propter quos aliquid supra sortem percipere liceat; 4us de regulis in praxi circa hanc materiam sequendis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE MUTUO GENERATIM SPECTATO.

Contractus ille est usuræ sedes, ut infra dicemus; sedulo igitur natura ejus investiganda est. Recte definitur: *Contractus quo rei primo usu consumptibilis dominium alteri per traditionem transfertur, cum obligatione rem similem in eadem specie et bonitate reddendi, post aliquod temporis spatium.*

Dicitur 1° *rei primo usu consumptibilis*, ut panis, vini vel pecuniæ quæ, licet usu non pereat in se, perit tamen ei qui illam tradit alteri; in rebus vero quæ primo usu non consumuntur, mutuum proprie locum non habet, sed commodatum, aut alius contractus.

Dicitur 2° *quo dominium alteri transfertur*; qui enim rem aliquam mutuo accipit, ea uti potest, alioquin merum esset depositum: at concipi non potest quod illa uti queat, si dominium ejus non habeat, siquidem res supponitur usu consumptibilis: ergo de natura mutui est dominium transferri. Ex eo præcise *Justinianus*, et post ipsum theologi et juristæ, hunc contractum vocant mutuum, quasi ex meo tuum. Hinc quovis modo res mutuo data crescat, decrescat aut pereat, mutuuario crescit, decrescit aut perit.

Dicitur 3° *per traditionem*; quia ille contractus est realis, et sola traditione perficitur.

Dicitur 4° *cum obligatione rem similem in eadem specie reddendi*; si enim res traderetur absque ulla obligatione eam reddendi, esset donatio; si res similis non esset reddenda, sed una pro alia, v. g., vinum pro frumento, frumentum pro pecunia, permutatio esset vel venditio; si res eadem physice et in individuo reddi deberet, ut equus, domus, etc., commodatum vel locatio foret, non vero mutuum.

Res autem aliquando in eadem specie physica reddi debet, et aliquando in eadem specie morali eam reddere sufficit.

Pecunia in eadem specie morali reddi potest, si contrarium juste non fuerit stipulatum, id est, sufficit ut idem valor extrinsecus detur, sive moneta quæ tradita est creverit, sive non; si e contra decreverit, idem valor extrinsecus nihilominus reddi debet; nam ubi de pecunia nummaria agitur, magis valor extrinsecus attenditur quam entitas physica. Hoc etiam Codice statuitur, *art.* 1895.

Diximus si contrarium juste non fuerit stipulatum; nam mutuans sufficientes habere potest rationes exigendi ut eadem species physica sibi reddatur, v. g., aurum, quia illud facilius abscondet vel transferet; pariter, si speret fo-

re ut moneta quam tradit crescat, stipulari potest eandem sibi reddendam, modo tamen illam conservaturus fuisset; si enim illam conservare non debuisset, nullum jus ad augmentum haberet.

Res aliæ usu fungibiles in eadem specie physica, in eadem mensura eodemque numero vel pondere reddi debent, v. g., modius tritici pro modio tritici, duodecim ova pro duodecim ovīs, una libra butyri pro una libra butyri, etc., sive pretium creverit sive decreverit, nam in iis rebus plus entitas physica attenditur quam valor earum extrinsecus. Si tamen dubium foret cujusnam valoris res illa futura esset tempore restitutionis, stipulari liceret ut redderetur secundum valorem quem habet tempore quo mutuo datur, sicque major vel minor quantitas redderetur prout pretium ejus crevisset vel decrevisset; nam mutuans jus habet ad valorem rei tempore quo eam tradit: stipulari ergo potest valorem istum sibi reddendum esse. Imo, etiamsi certus esset quod pretium decresceret, propter eandem rationem exigere posset, absque ulla injustitia, ut juxta præsentem valorem sibi redderetur, v. g., si modius tritici sex fr. valeat mense aprili quo illum dat mutuo, et certo cognoscat quatuor fr. tantum esse valiturum mense septembri quo reddi debet, stipulari potest quod modius cum dimidio sibi reddendus sit; nam solum se compensat, et lucrum ex mutuo non facit. Ita *Layman, Cabassut, Pontas, Collet, Billuart, etc.*

At nullum incrementum exigere posset, si triticum usque ad mensem septembrem certo conservaturus esset; nam lucrum ex mutuo perciperet, quod prohibitum est, ut infra dicemus. Si, e contra, triticum non servaturus, pretium ejus certo augendum prævideret, exigere non posset ut eadem quantitas sibi redderetur, siquidem tunc mutuum ipsi proficuum foret. Sic *Pontas, vº Usure, cas. 20*, citans *Sylvium*, et, post utrumque, *Billuart*.

Dicitur 5º in eadem bonitate; non sufficit enim ut res similis in eadem specie reddatur; mutuans debet esse indemnus et tantum accipere quantum dedit: atqui tantum non acciperet quantum dedit, si res similis in eadem bo-

nitate non redderetur, si, v. g., vinum commune pro vino generoso retribueretur.

Dicitur denique 6º post aliquod temporis spatium. Hinc mutuum differt a cambio in quo aurum, v. g., pro argento hic et nunc datur; differt etiam a precario, in quo res fungibilis ad mentem concedentis tribuitur, et reddi debet statim ac repetitur.

In mutuo autem, vel tempus ad illud reddendum fuit præfixum, vel non: si tempus fuit præfixum, mutuans illud ante hoc tempus repetere non potest, nisi ob extraordinariam causam, prout de commodato diximus: unde si ante hoc tempus mutuum absque causa sufficienti repetat, damna inde secutura reparare tenebitur. Pariter, si tempore dicto, mutuatarius mutuum non reddat, damnâ inde ventura resarciendi obligationem incurrit. Si autem tempus non fuerit statutum, mutuans rem suam exigere non potest ante elapsum temporis spatium moraliter requisitum ad obtinendum finem propter quem res fuit postulata: at, elapso rationabili isto temporis spatio, mutuatarius rem ad mutuantis beneplacitum reddere tenetur. Ita omnes pro diversis casibus.

Quæritur an mutuum sit de præcepto.

Notandum est quadruplicem institui posse classem inter personas quæ mutuum petunt: aliæ enim sunt divites et mutuum ad opes augendas postulant; aliæ quamvis sint divites, vere tamen hic et nunc mutuo indigent, v. g., ad litem terminandam, ut in damno repente advenienti impares suis obligationibus non reperiantur; aliæ sunt pauperes, sed fundatam spem habent bona deinde obtinendi hæreditate, v. g., vel industria; aliæ denique sunt ita pauperes ut rationabiliter judicare non liceat eas habituras esse postea unde solvere queant.

His notatis, R. 1º. Mutuum non est de præcepto respectu divitum qui ad opes augendas illud postulant; in nulla enim necessitate constituuntur: ergo nulla est obligatio justitiæ, nec etiam charitatis, illis subveniendi. Ita *Collat. Paris., t. 1.*

R. 2º. Stricta existit obligatio charitatis mutuum ex

superfluo dandi divitibus, qui propter aliquam circumstantiam illo nunc vere indigent; nam præceptum charitatis erga omnes homines etiam divites nos obstringit, et exigit ut hoc illis libenter præstemus quod in pari circumstantia nobis præstari rationabiliter vellemus: at certe rationabiliter in tali necessitate vellemus alterum nobis succurrere per mutuuum quod absque sui incommodo nobis præstare posset: ergo. Sic omnes theologi, et pro hac responsione innumera afferri possent Scripturæ sacræ et SS. Patrum testimonia.

R. 3°. Strictissima existit obligatio charitatis mutuuum præstandi pauperibus qui deinde bona sunt habituri; adest quippe obligatio necessitatem patientibus per eleemosynam vel per mutuuum subveniendi; sed eleemosynam illis largiri non necesse est, siquidem bona habituri supponuntur; requiritur ergo et sufficit ut per mutuuum illis subveniatur, non solum ex superfluo, sed aliquando ex iis etiam quæ plus minusve sunt necessaria, secundum speciales circumstantias. Hoc sensu ab omnibus intelliguntur textus Scripturæ et Patrum circa obligationem mutuuum dandi.

R. 4°. Quoad alios pauperes, qui nec bona habent nec habituri sunt, modo stricta, modo strictissima existit obligatio per eleemosynam illis subveniendi: at nulla est obligatio mutuuum eis præstandi. Quinimo existit potius obligatio mutuuum non dandi; nam, ex hypothesis, probabilius nunquam habebunt unde solvere queant: crudeliter ergo imponeretur illis obligatio id reddendi quod minime reddere possent. Unde risu vel indignatione potius quam laude dignus haberetur ille qui, eleemosynam mendicanti impertiendo, intolerabile onus illi imponeret idem postea restituendi. Ita P. de Gasquet, t. 2.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE LUCRO VI MUTUI PERCEPTO, SEU DE USURA.

Usura, ab *utendo* sic dicta, idem significat ac usus, sive bonus, sive malus; in bonam igitur et in malam partem

æqualiter sumi potest. Sed mos prævaluit ut in malam partem semper sumeretur. Vocatur a Græcis *τοζα*; quasi per antiphrasim, quia illius ope pecunia, licet de se sterilis, fetum producit; unde a Latinis *fenus* dicitur. Ab Hæbraeis appellatur *בשר* quod idem significat ac morsus, quia mordet et quasi devorat substantiam illorum qui eam solvunt.

Usura autem recte definitur: *Lucrum ex mutuo immediate seu vi mutui proveniens.*

1° Dicitur *lucrum*, sive magnum, sive parvum, vel etiam minimum. Nomine *lucris* non intelligitur tantum pecunia, sed quidquid pretio æstimabile est, ut vinum, triticum, vel onus aliquod mutuuario impositum, v. g., talem frequentandi officinam, tale obsequium præstandi. Contra vero; quod non est pretio æstimabile, vel quod aliunde est debitum, objectum usuræ esse non potest, quia non est *lucrum*. Hinc qui mutuuum dat alteri ut amicitiam illius obtineat, ut iste debitum solvat, depositum reddat, ab injusta vexatione cesset, etc., usuræ non fit reus; quia nullum proprie dictum percipit *lucrum*. Item si exigeret a sacerdote, mutuuum illi præstando, ut missas celebraret, non usura tunc esset, sed *simonia*; missæ quippe non sunt pretio æstimabiles, nec reputari possunt *lucrum*.

Dicitur 2° *ex mutuo*; usura enim, ut ab omnibus intelligitur, in solo mutuo sedem habet: unde si in aliis contractibus aliqua sit injustitia, non appellatur usura, nisi revera ibi existat mutuuum saltem implicitum, ut v. g., si in venditione *lucrum* percipiatur, præcise ob dilationem solutionis; hæc enim solutionis dilatio mutuo æquivalet.

Dicitur 3° *ex mutuo immediate seu vi mutui proveniens*; omnes enim fatentur *lucrum*, licet occasione mutui percipiatur, usuram vocari non debere, si ex mutuo et vi solius mutui non proveniat. Hinc quod titulo gratuito donatur, quod in compensationem damni emergentis vel *lucris* cessantis solvitur, non est usura, quia ex mutuo immediate non provenit.

Usura potest esse *explicita seu formalis, implicita et palliata*. Est *explicita seu formalis* quando expressa fit

conventio de illa solvenda. Est verò implicita cum mutuans nullum stipulatur lucrum, sed aliunde sufficienter manifestat se quoddam ex mutuo expectare beneficium, dicendo, v. g., se indigere ut pecunia sua aliquid sibi producat; si fingatur lucrum e contractu a mutuo diverso oriri, usura dicitur palliata.

Usura potest adhuc esse *realis, mentalis et mere mentalis*. Est realis, quando ex aliquo pacto sive explicito sive implicito percipitur; est mentalis, quando ex mutuo desideratur, intenditur, speratur ut aliquid debitum et percipitur; est mere mentalis, quando sic intenta et sperata de facto non percipitur.

Distinguitur insuper *usura sortis et usura usuræ*. Usura sortis est illa de qua jam locuti sumus, scilicet, lucrum quod ex sorte mutuo data percipitur; usura usuræ est lucrum quod ex lucro antecedenter debito et non soluto percipitur.

Nostra hæc usuræ definitio evidentissimum habet fundamentum in Scriptura et in toto traditionis decursu: nam id omne et solum ubique appellatur usura, *quod in mutuo sorti accedit, quod sortem excedit, quod est amplius, quod est superabundans*, ut in testimoniis quæ brevi allaturi sumus unusquisque videre poterit: at nostra definitio id omne et solum comprehendit quod mutuo sorti accedit, sortem excedit, quod est amplius vel superabundans; ergo est accurata. Neque dici potest textus allatos nimis probare, et etiam titulos extrinsecos excludere; in propositione generali non veniunt quæ jure vel per se excipiuntur, et sic, quando prohibetur percipere quidquid sortem excedit, hoc non intelligendum est de auctario compensatorio quod per se excipitur.

His præmissis, in duplici sectione videbimus 1º an usura sit licita; 2º quænam consecutaria ex prohibitione usuræ defluant, seu an et quomodo ratione usuræ sit restituendum.

SECTIO PRIMA. — An usura sit licita.

Circa hanc quæstionem variæ prodierunt opiniones.

1º est Judæorum qui lege Moysis, Deut. xxiii, 19, in-

nixi, crediderunt, et etiam nunc credunt omnem usuram, sive a divitibus, sive a pauperibus exigatur, licitam esse erga extraneos, id est, erga omnes qui non sunt Judæi.

2º est Græcorum schismaticorum qui, posthabita Patrum Orientalis ecclesiæ auctoritate, docent omnem usuram esse licitam et societati utilem: nituntur quibusdam legibus Imperatorum qui usuras pluries toleraverunt.

3º est Pseudoreformatorum qui post laxitatem in doctrina toties ecclesiæ Romanæ exprobratam, usuram alii aliis rationibus comprobaverunt. Dux eorum fuit *Calvinus* qui in Commentario in cap. xviii Ezechielis, aperte docet usuram esse licitam, modo 1º a pauperibus non exigatur; 2º ut quæ a divitibus exigatur non sit nimia, sed moderata. Eandem omnino opinionem amplexus est *du Moulin* in Tractatu de Usura. Illi quoque fere subscripsit *Saumaise*, docuit enim omnem usuram per se licitam esse et honestam tanquam pecuniæ locatæ pretium. Sic pariter nunc communiter sentiunt Lutherani contra ipsum Lutherum et priores ejus asseclas, ut sunt *Bucer, Melancthon, Brennius, Chemnitius*, etc. Vide *Concinam*, l. 3, cap. 6, n. 2.

4º est hæc hæreticorum doctrina quam nonnulli fere admiserunt catholici, qui duplex etiam mutui genus distinguunt, unum videlicet quo res in consumptionem datur, ut fieri solet respectu pauperum vel etiam divitum qui nunc mutuo indigent, et alterum quo res vel pecunia ad negotiationem traditur, et vocant illud *prêt de commerce*. In priori casu id omne usuram esse dicunt quod ultra sortem exigatur: in posteriori vero nullam esse usuram contendunt, si quid moderatum supra sortem exigatur. Sic *Meignot*, in suo opere dicto: *La pratique des billets*, 4 vol. in-12.

5º. Eandem sententiam fortiter tenuerunt Jansenistæ in Bataviam profugi, et præsertim in opere cui titulus: *Défense des contrats de rente rachetables des deux côtés*. In primis docuerunt 1º usuram jure naturali non esse prohibitam; 2º lege divina prohiberi tantum respectu pauperum vel indigentium qui rem consumunt, sed non respectu divitum qui ope commercii aliquid pecuniæ æqui-

valens acquirunt; 3° doctrinam istam totius fuisse Ecclesie per duodecim priora sæcula, illamque scholasticos sex abhinc circiter sæculis, duce *Scoto*, temere et imperite obnubilatam impugnasse. Sic etiam habet alter anonymus in opere inscripto: *La Théorie du Prêt*, 1 vol. in-12. Idem pariter admittunt, licet timide et velut titubantes, nonnulli recentiores catholici, inter quos *Bergier* in Dictionario suo theologico, v^o *Usure*, et auctor operis ex mandato archiepiscopi Salisburgiensis (*Salzbourg*) compositi, et in idioma gallicum sub hoc nomine traducti: *Exposition de la Morale chrétienne*, t. 2, pag. 155, seu § 114. Hæc duo opera recenter fuerunt emendata.

Alii celebres auctores, ut *D. de la Forêt*, parochus Lugdunensis, in opere: *Traité de l'Usure et de l'Intérêt*, edito an. 1769 et 1776, et, recentius, cardinalis *de la Luzerne*, in opere dicto: *Dissertation sur le Prêt de commerce*, anni 1823, 5 vol. in-8°, et *Mastrofini*, clericus Romanus, in opere cui titulus: *Discussion sur l'Usure*, 1 vol. in-8°, anno 1830, Romæ impresso, a duobus S. Officii consultoribus valde laudato, in linguam nostram super 4^a editione Italiana anno 1834 converso, fortiter contendunt lucrum ex mutuo divitibus præstito proveniens non esse prohibitum.

6°. Generaliter catholici contendunt omne lucrum ex mutuo vi mutui perceptum, sive magnum, sive parvum, sive a paupere exigatur, sive a divite, usurarium esse et illicitum.

Priusquam hæc de re discussionem aggrediamur, quasdam opus est præmittere notiones, ad quæstionem magis enucleandam et punctum difficultatis accuratius determinandum necessarias.

1° Certum est mutuatarium ex plena liberalitate aliquid supra sortem mutuanti donare posse, et tunc mutuantem non peccare hunc excessum acceptando, modo illum non exegerit, nec ut debitum speraverit.

2° Certum est mutuantem aliquid licite supra sortem exigere posse, si mutuum præstando aliquod patiat de-
trimentum, ut infra probaturi sumus.

Tota igitur quæstio est an qui mutuum sine ullo incommodo alteri præstat, aliquid vi mutui exigere possit.

Qui affirmant, ad principia juris naturalis confugiant, et omnia Scripture ac Patrum testimonia quæ sibi opponuntur, vel postponunt, vel ope solius rationis explicare nituntur; multi autem eos refellere volentes, ab ejusdem legis naturalis principiis incipiunt et ipsi, sicque interminabilis controversia instituitur; nam graves utrinque afferuntur rationes, præsertim ubi agitur de mutuo divitibus et negotiatoribus illo non indigentibus præstito. At breviori simul et lucidiori methodo præsens disputatio terminari posse nobis videtur: quamvis enim facile non concipiatur omne lucrum ex mutuo perceptum esse injustum, ita nihilominus habendum est, si existat lex divina quæ illud prohibeat ut injustum.

Eoim vero, si quis bene natus in simplicitate et bona fide, a legisperito quæreret an talem contractum inire liceat, et legisperitus ostenderet illi principem hujusmodi contractum prohibuisse, nonne statim concluderet ab illo esse abstinendum, etiamsi motiva hujus prohibitionis non comperiret? ergo a fortiori quilibet homo, et multo magis quisquis Christianus, statim concludere debet quodecumque lucrum ex mutuo perceptum illicitum esse et injustum, si existat lex divina quæ illud ut tale prohibeat, etiamsi motiva hujus legis non clare intelligeret.

His præmissis, sit

PROPOSITIO.

Omne lucrum ex mutuo immediate proveniens, seu vi mutui perceptum, est illicitum et injustum.

Prob. Tale est quippe, si existat lex divina quæ illud prohibeat ut injustum: atqui existit lex divina quæ omne lucrum ex mutuo immediate proveniens ut injustum prohibet; existentia enim legis divinæ repetitur ex Scriptura sacra, ex conciliis, ex sanctis Patribus, ex decisionibus summorum Pontificum et ex unanimi doctorum consensu: porro ex diversis his momentis constat existere legem

divinam quæ omne lucrum ex mutuo immediate proveniens, seu vi mutui perceptum, ut injustum prohibet.

PRIMO. *Argumentum ex Scriptura sacra.*

Exod. xxii, 25 : *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes.*

Levit. xxv, 35 : *Si attenuatus fuerit frater tuus, et infirmus manu.... ne accipias usuras ab eo, nec amplius quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, et frugum superabundantiam non exiges.*

Deut. xxiii, 19 : *Non fenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno. Fratri autem tuo absque usura id quo indiget commodabis, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo.*

Unde sic argumentari licet : Ut ex his textibus propositio nostra demonstretur, tria sufficiunt, scilicet, 1° quod per usuram omne lucrum ex mutuo vi mutui perceptum intelligatur ; 2° quod omnibus prohibeatur Judæis et erga omnes Judæos, sive pauperes, sive divites ; 3° quod illa prohibitio abrogata non fuerit in Lege nova, et nunc pro omnibus saltem Christianis erga omnes homines existat : atqui tria hæc certa sunt :

1° In textibus præfatis nomine usuræ intelligitur omne lucrum ex mutuo vi mutui perceptum ; nam expresse dicitur, *nec amplius quam dedisti accipias : superabundantiam non exiges* : at etiamsi non excessivum, sed parvum et moderatum exigeretur lucrum, semper esset amplius quam datum est, et vera superabundantia : ergo. Ita omnes generatim Judæi et Christiani.

2° Lucrum istud omnibus prohibetur Judæis et erga omnes Judæos. 1° Omnibus ; lex quidem non distinguit inter populum et magistratus, inter pauperem et divitem, sacerdotes et laicos : ergo nec nos distinguere debemus. 2° Erga omnes, sive pauperes, sive divites, prohibetur ; nam prohibetur erga omnes fratres, *non fenerabis fratri*

tuo : hic autem nomine fratris quilibet intelligitur Judæus, pauper et dives ; frater enim opponitur alieno : non fenerabis fratri tuo, sed alieno, recte autem non opponeretur alieno si de omni Judæo non intelligeretur ; nullus namque Judæus, sive pauper, sive dives, per alienum unquam fuit designatus. Ergo.

Unde Philo judæus, in libro de Charitate, edit. Paris, an. 1640, p. 700, ait : « Vetat Moyses fratri fenerari ; » fratrem nominans non solum ex iisdem natum parentibus, verum etiam quemcumque civem tribulumve, » iniquum ducens e pecuniis sensus tanquam e pecoribus » fetus colligere atque percipere. »

S. Clemens Alexandrinus, in lib. 2 Strom., n. 18, sic habet : « De elargitione et communicatione cum multa dici possint, sufficit hoc dicere, quod lex prohibet fratri » fenerari ; fratrem nominans non eum solum qui ex iisdem est natus parentibus, sed etiam qui fuerit ejusdem » tribus, ejusdem sententiæ, ejusdem verbi particeps, non » æquum censens ut ex pecuniis usuras colligamus. »

Sic explicat S. Ambrosius, in cap. xiv Tobię, et plures alii. Imo ipsi Judæi, nunc per orbem universum palabundi, licet quæstus cupidissimi et ut feneratores ubique notissimi, credunt tamen quæcumque usuram sibi esse prohibitam erga omnes fratres suos, seu Judæos, etiam divites et negotiatores : ergo prædictos textus alio sensu intelligere nefas est.

Mirum igitur quanta fiducia recentiores hæretici et nonnulli catholici affirmare audeant Moysen usuram erga pauperes tantum prohibuisse, quasi ipsius legem melius intelligant quam omnium sæculorum Judæi, et innumeri sancti Patres. Moyses equidem in Exodo et Levitico immanitatem usuræ præcipue intendisse videtur ; sed in Deuteronomio naturam et extensionem usuræ clarius determinat, illamque universim erga omnes Judæos absque ulla restrictione prohibet : *Non fenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem.* Hic supponit, quod prius dixerat, scilicet usuram esse id omne quod sortem excedit, et declarat nec pecuniam, nec fru-

ges, nec alias res hujusmodi ad usuram dari posse. Adhuc autem: *Fratri tuo id quo indiget absque usura commodabit.* His ultimis innituntur verbis adversarii, ut contendat præsentem Deuteronomii legem usuram prohibentem, de pauperibus tantum intelligendam esse.

At præter omnes quas jam attulimus rationes, sic responderi potest: 1º Qui mutuum postulat, etiamsi aliunde dives existat, nihilominus aliquo sensu eo indiget; ille enim re aliqua indigere merito dicitur, qui illam non habet illaque caret: dives autem vel mercator qui mutuum quaerit, pecuniam, v. g., petit, illam revera non habet, illa caret: ea ergo indiget. 2º Verba ista *id quo indiget*, in textu Hebraico non leguntur, nec in versione Septuaginta interpretum, nec illa reperit *Gaitte* in versione Syriaca, nec in Persica, nec in Arabica, nec in paraphrasi Chaldaica, nec in ulla alia quam legere aut consulere potuit, *Tract. de Usura et Fenore*, p. 311. Immerito igitur et absque ullo rationabili fundamento prohibitio usurae propter hæc verba restringeretur: ergo 2º lucrum, ex mutuo vi mutui perceptum, omnibus et erga omnes Judæos prohibebatur.

3º Hæc prohibitio per novam legem non fuit abrogata; etenim lex nova abrogavit quidem omnia præcepta cæremonialia et judicialia, sed, ex omnium consensu, præcepta moralia non abrogavit; ea potius perfecit, supprimendo et reformando quidquid in illis erat imperfectum, v. g., divortium in matrimonio: at præceptum quo omnis usura prohibetur non erat cæremoniale, nec judiciale, sed morale; siquidem prohibet usuram ut quid in se malum, ut videre est in diversis Scripturæ locis in quibus de usura agitur: *Non opprimes eum: nec amplius accipias; superabundantiam non exiges.*

Præterea sic se habet Psalmista, in Ps. XIV: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?... qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam, qui loquitur veritatem in corde suo, et non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum..., qui jurat proximo suo, et non decipit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super*

innocentem non accepit. David usuram reponit inter injustitiam, mendacium, dolum aliaque hujusmodi crimina: ergo credit illam esse malam sicut alia quæ memorat facinora. Idem habetur, Ps. LIV, 12: *Et non defecit de plateis ejus usura et dolum;* Ps. LXXI, 14: *Ex usuris et iniquitate redimet animas eorum.*

Ezechi. XVIII, 10, ita virum injustum describit: *Si genuerit (vir) filium latronem, effundentem sanguinem, uxorem proximi sui polluentem, egenum et pauperem contristantem, rapientem rapinas, pigius non reddentem, ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem, ad usuram dantem et amplius accipientem: numquid vivet? Non vivet; cum universa hæc detestanda fecerit, morte morietur; sanguis ejus in ipso erit.* Ex illo textu patet 1º usuram in eo consistere, quod aliquid supra sortem accipiatur, *ad usuram dantem et amplius accipientem;* item dicitur, v. 8 ejusdem capituli et v. 17, *usuram et superabundantiam non accepit;* 2º patet ex eodem textu usuram ut aliquid malum prohiberi; nam vocatur detestanda, et inter alia detestanda Propheta eam collocat: ergo præceptum quo prohibetur est morale, ac proinde lex nova illud non abrogare, sed potius perficere debuit.

Et vero, Christus mirandam doctrinam suam explicans, hæc dicit, Luc. VI, 34 et 35: *Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam et peccatores peccatoribus fenerantur, ut recipiant æqualia. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite et mutuum date, nihil inde sperantes.*

Unde sic: Christus loquebatur Judæis, qui omnes sciebant quamcumque usuram ipsis prohibitam esse, inter quos tamen multi tunc erant usurarii, ex quo Romani in Judæa publicam exercebant potestatem. Vetat autem ne mutuum præsent, sicut dare solent peccatores; peccatores enim mutuum dant peccatoribus ut recipiant saltem æqualia; id est ut simile beneficium in alia circumstantia sibi præstetur: at Christus expresse vetat ne aliquid ex mutuo speretur, ne quidem simile mutuum, vel, ut plures volunt, nec ipsa sors, quando ex præcepto charitatis necessitatem

patienti per mutuum subveniendum est; a fortiori vetat ne lucrum ex mutuo exigatur. Nonne enim cuncti auditores statim intelligere debuerunt Christum his verbis strictam jubere legis divinæ jam existentis observantiam? Sensus ille naturalis et obvius videtur. Sic passim sancti Patres, doctores et concilia præsentem intellexerunt textum, ut ex dicendis videbitur. « La tradition constante des conciles, à commencer par les plus anciens, celle des papes, des Pères, des interprètes et de l'Eglise romaine, est d'interpréter ce verset comme prohibitif du profit qu'on tire du prêt. » Bossuet, 2e Inst. sur la version du Nouveau Testament de Trévoux, tom. 4, page 544, édition de Versailles. Ergo nedum Christus abrogaverit præceptum quo usura in veteri Lege prohibebatur, illud e contra stabilivit, confirmavit atque perfecit; non venit enim solvere legem, sed illam adimplere et perficere: præceptum charitatis perfecit, jubendo ut ipsi diligerentur inimici; præceptum indissolubilitatis matrimonii et unitatis uxoris, prohibendo libellum repudiū et polygamiam; ita perfecit etiam præceptum omnem usuram prohibens, efficiens scilicet ut cunctos Christianos erga omnes homines obstringeret: nam lex Evangelica omnes saltem Christianos obligat; quicumque homines ut proximi et fratres nostri nunc habendi sunt: ergo denique præceptum quo omne lucrum ex mutuo perceptum prohibetur, per legem novam non fuit abrogatum; aliunde, etc. Ergo.

Dices: Ex textu Deuteronomii jam citato, Deus permisit Hebræis ut ab alieno usuram exigere possent: ergo usura non est in se mala.

R. Nego consequ. Nam 1° dici potest Deum eo sensu permisisse Hebræis usuram ab alieno exigere, quo eisdem permiserat ut vasa Ægyptiorum auferrent; in ea autem hypothesi, usura, quamvis in se mala, erat licita; malitia usuræ in eo enim consistit, quod aliquid ex mutuo absque titulo exigatur: sed, posita Dei permissione, quod propter mutuum postulatur, sine titulo non exigitur, siquidem Deus, ut pote supremus honorum omnium dominus, sua auctoritate transfert dominium incrementi quod percipi-

tur. Ergo. 2° Dicitur potest hanc facultatem a Deo Hebræis concessam, usuras scilicet ab alienis exigendi, eas tantum respexisse gentes quas exterminare debebant: porro si illas exterminare deberent, pari jure eas exspoliare poterant. Ita S. Ambrosius in cap. xv Tob. « Quis erat, inquit, tunc » alienigena nisi Amalec, nisi Amorrhæus, nisi hostis? Ibi » usuram exige cui merito nocere desideras... Ergo ubi » jus belli, ibi jus etiam usuræ. » Ipsimet hæretici fatentur Judæos per hanc concessionem jus non habuisse exigendi usuras ab aliis extraneis. 3° Dicitur potest, cum S. Th. 2 2, q. 78, art. 1 ad 2^{am}, Hebræis non fuisse permissum usuras ab extraneis exigere, sed toleratum tanquam minus malum, propter duritiam cordis eorum, sicut repudium uxorum erat toleratum. Ergo.

SECUNDO. — Argumentum ex conciliis.

Concilium Eliberitanum (d'Eluire), anno 305 celebratum, sic habet, can. 2: « Si quis clericorum detectus fuerit usuras accipere, placuit degradari et abstinere; si quis etiam laicus accepisse probetur usuras, et promissit » correptus se jam cessaturum, nec ulterius exacturum, » placet etiam ei veniam tribui. Si vero in ea iniquitate » duraverit, ab Ecclesia sciatur se esse projiciendum. » Labbe, t. 1. Ecclesia in hoc canone supponit usuram esse illicitam, et eam sub gravissimis pœnis prohibet non solum clericis, sed etiam laicis: at usura simpliciter, et absque distinctione de omni lucro ex mutuo proveniente intelligenda est, ut patet tum ex textibus Scripturæ jam allatis, tum ex multis conciliorum et Patrum testimoniis mox referendis: ergo.

Concil. Nicænum I generale, an. 325, can. 17: « Quoniam multi sub regula constituti, id est clerici, avaritiam et turpia lucra sectantur, oblitique divinæ Scripturæ dicentis, qui pecuniam suam non dedit ad usuram, » mutuum dantes, centesimas exigunt, juste censuit sancta » et magna synodus, ut si quis inventus fuerit post hanc » definitionem usuras accipiens... deiciatur a clero et

» alienus existat a regula. » *Labbe*, t. 2. Unde sic : Concilium graves decernendo pœnas contra clericos usurarios, declarat eos oblivisci præceptum divinum usuram prohibens : manifestum est autem præceptum divinum non ad solos respicere clericos : ergo, licet concilium usuram illis tantummodo interdiceret, non magis inferri potest, illam laicis non esse prohibitam quam, ex eo quod plurima concilia gravissimas decernant pœnas contra clericos concubinarios, concludi potest concubinatum laicis esse permissum, Ergo.

In concilio Carthaginensi I, circa annum 348, can. 13, cum Abundantius, episcopus Adrumetinus, repræsenteret usuram in concilio provinciæ suæ clericis fuisse interdictam et postularet ut decretum istud a concilio generali Africano confirmaretur, tunc Gratus, Carthaginensis episcopus et concilii præses, dixit : « De quibus apertissime » divina Scriptura sanxit, non differenda sententia est, » sed potius exsequenda ; proinde quod in laicis reprehenditur, id multo magis in clericis oportet prædamnari. » Universi dixerunt : « Nemo contra Prophetas, nemo contra Evangelia fecit sine periculo. » *Labbe*, t. 2.

Concilium Agathense, an. 506 : « Usura est ubi amplius requiritur quam datur, v. g., si dederis solidos » decem, et amplius quesieris, vel dederis frumenti modium, unum et super aliquid exegeris. » *Labbe*, t. 4.

In concilio Lateranensi V, sess. 10, Leo X, Pontifex maximus, sic se exprimit : « Sacro approbante concilio, » Dominus noster, Evangelista attestante, aperte nos præcepto astrinxit ne ex dato mutuo quidquam ultra sortem sperare debeamus. » *Labbe*, t. 14. Tria hæc concilia sunt ita clara ut nulla interpretatione indigeant, probantque quid sit usura, et quo sensu intelligendi sint Scripturæ textus, præsertim Luc. vi.

Concilium Viennense, sub Clemente V celebratum, sic in clementina unica de Usuris, l. 5, Clem. cap. 1. pronuntiat : « Si quis in hunc errorem incidit, ut pertinaciter » affirmare præsumat exercere usuras non esse peccatum, » decernimus illum velut hæreticum esse puniendum. »

Verum ut hæreticus non esset puniendus si non existeret lex divina usuram prohibens ; concilium autem non distinguit inter pauperes et divites ; de usura in genere loquitur, et sine dubio, prout a Scriptura, Patribus et aliis conciliis definita est : porro usura, sic generaliter intellecta, est quidquid sortem excedit, ut pluries jam ostendimus : ergo.

Hinc theologi concludunt propositionem nostram esse saltem fidei proximam. Illustrissimus *Bossuet* sine tergiversatione affirmat illam esse de fide, *Traité de l'usure*, prop. 5.

TERTIO. — *Argumentum ex sanctis Patribus.*

Quosdam tantum inter fere omnes seligemus. *Tertullianus*, lib. 4 contra Marcionem, in toto libri hujus decursu probare intendit Evangelium cum Veteri Testamento perfecte congruere, et ibi verba cap. vi S. Lucae, *Et si mutuum dederitis*, etc., explicat ; cap. 25, alias 17, sic ait : « Hic nunc de fenore cum interponit : *Et si feneraveritis a quibus speratis vos accepturos, quæ gratia est vobis ?* » Percurre sequentia Ezechielis de eodem viro justo : *Pecuniam*, inquit, suam fenore non dedit, et quod abundaverit non sumet, fenoris scilicet redundantiam, quod est usura. Prius igitur fuit ut fructum fenoris eradicaret, quo facilius assuefaceret hominem ipsi quoque fenori, si forte, perdendo. »

Ex illo textu patet 1º usuram esse sortis superabundantiam ; 2º legem divinam eam prohibere ; 3º hanc legem magis et perfectius in nova Lege quam in veteri existere.

Lactantius, lib. 6, Inst. div. c. 18 : « Pecuniæ, si quam crediderit, non accipiat usuram ; plus autem accipere quam dederit, injustum est. »

S. Basilius, in Ps. xiv : « Ezechiel id in maximis malis recenset, si fevus et quidpiam ultra sortem accipiantur. »

S. Ambrosius, in cap. xiv lib. Tobiae, ait : « Plerique refugientes præcepta legis, cum dederint pecuniam ne-

» gotiatoribus, non in pecunia usuram exigunt, sed de
 » mercibus eorum tanquam usuram emolumenta perci-
 » piunt; fraus ista circumscriptio legis est, non custodia,
 » et putas te pie facere quia a negotiatore velut munus
 » suscipis?... Quodcumque sorti accedit usura est; quod
 » velis ei nomen imponas, usura est. » Ergo non licet
 plus quam sortem exigere etiam a negotiatoribus.

S. *Augustinus*, Serm. 3, in Psalm. XXXVI, n. 6, in illa
 verba *ŷ. 26..... tota die miseretur et commodat*, dicit :
 « Nolo sitis feneratores, et ideo nolo quia Deus non vult;
 » nam si ego nolo et Deus vult, agite : si autem Deus non
 » vult, etiamsi ego vellem, malo suo ageret qui ageret...
 » Si feneraveris homini, id est, mutuam pecuniam dede-
 » ris, a quo aliquid plus quam dedisti exspectes accipere,
 » non pecuniam solam, sed aliquid plus quam dedisti,
 » sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive
 » quodlibet aliud; si plus quam dedisti exspectes acci-
 » pere, fenerator es, et in hoc improbandus, non lau-
 » dandus. » Videtur quid sit usura, et quod Deus illam
 prohibeat.

S. *Hieronymus* eandem luculentissime explicat doctri-
 nam, in cap. XVIII Ezechielis, et in hæc verba, Ps. LIV,
non defecit de plateis ejus usura et dolus, ait : « Omnia
 » quæ in lege prohibita sunt ad augendi peccati cumu-
 » lum exercuerunt : in lege enim usuræ accipi prohiben-
 » tur ; usura autem est plus accipere quam dare. »

Qui alia prope infinita, nec minus clara, conciliorum et
 Patrum testimonia inspicere ac perpendere voluerit, ad-
 eat opus dictum : *Dogma Ecclesiæ circa usuram*, 1 v. in-4º,
 vel *Tractatum de Usura et Fenore*, a *Jacobo Gætte*, 1 vol.
 in-4º.

Sic autem compendiose ostendi potest SS. Patres usu-
 ram tanquam absolute malam reprobare : 1º Arguunt ex
 Lege veteri, quam in nova Lege sub eo respectu subsis-
 tere dicunt : porro Lex vetus usuram prohibet ut malam.
 2º Arguunt ex injustitia intrinseca usuræ. 3º Rationem
 deducunt ex sterilitate pecuniæ, quæ certe pro omnibus
 ejusdem est naturæ. 4º Pluries contra se excitaverunt

omnium querelas, quia usurarios indiscriminatim dam-
 nabant. 5º Pluries tandem reprobaverunt usuras etiam
 a divitibus perceptas.

Ex tot et adeo claris testimoniis videtur quam temere
 ac falso nonnulli asserant opinionem nostram, ut aiunt,
 in duodecimo tantum sæculo, vel a *Scoto* vel a *S. Thoma*
 excogitatum fuisse.

QUARTO. — *Argumentum ex decretis summorum
 Pontificum.*

Alexander III, Decret. l. 5, tit. 19, *de Usuris*, cap. 4,
 ab archiepiscopo Panormitano interrogatus an usuram
 exercere liceret ad redimendos captivos, sic respondet :
 « Super eo vero respondemus quod, cum usurarum cri-
 » men utriusque Testamenti pagina detestetur, super hoc
 » dispensationem aliquam fieri posse non videmus ; quia
 » cum Scriptura sacra prohibeat pro alterius vita mentiri,
 » multo magis prohibendus est ne quis, etiam pro redi-
 » menda vita captivi, usurarum crimine involvatur. »

Urbanus II, Decretal. l. 5, tit. 19, *de Usuris*, cap. 10,
 a quodam Brixiensi presbytero consultus, 1º utrum qui,
 nullo inuito pacto, mutuum tamen ea mente dedit ut plus
 sorte reciperet, in periculo versetur salutis, et usurarius
 censeri debeat; 2º an eodem modo condemnandus sit
 negotiator qui merces suas multo carius vendit ob solu-
 tionis dilationem, respondit : « Quia quid in his casibus
 » tenendum sit, ex Evangelio S. Lucæ manifeste cogno-
 » scitur, in quo dicitur : *Date mutuum, nihil inde speran-*
 » *tes* ; hujusmodi homines pro intentione lucri quam ha-
 » bent (cum omnis usura et superabundantia prohibeatur
 » in lege), judicandi sunt male agere, et ad ea quæ taliter
 » sunt accepta, restituenda, in animarum judicio effica-
 » citer inducendi. » Ex his Alexandri et Urbani VIII res-
 ponsis constat 1º usuram lege divina Veteris et Novi Tes-
 tamenti esse prohibitam ; 2º ex natura sua malam esse
 sicut mendacium ; 3º vitium illius in eo consistere quod
 aliquid supra sortem exigatur.

» Multa alia summorum Pontificum decreta æque valida apud auctores jam citatos legi possunt. Sed locum cunctorum Pontificum qui citari possent abunde tenebit doctissimus ac illustrissimus *Benedictus XIV.* Sic enim se habet in exquisito et ubique notissimo opere, de Synodo diœcesana, lib. 10, c. 4, n. 2: « Omne lucrum ex mutuo, » præcise ratione mutui, uti loquuntur theologi, hoc est, » lucri cessantis, damni emergentis, aliove extrinseco titulo remoto, usurarium, atque omni jure, naturali » scilicet, divino et ecclesiastico illicitum esse perpetua » fuit et est catholicæ Ecclesiæ doctrina, omnium conciliorum, Patrum et theologorum unanimi consensione » firmata. Huic contradixere Græci schismatici,.... » Varias postea recenset hæreticorum opiniones, *Calvini, Molinæi, Salmasii*, prout eas exposuimus, deinde ait:

» N° 3: « Impiæ *Calvini* et *Molinæi* opinioni non veriti sunt subscribere pauci quidam doctores catholici. Distingunt et isti duplex genus mutui: unum quo pecunia aliave res datur ad consumptionem, quod plerumque fit cum indigentibus pecuniam mutuam accipientibus, ut se suamque familiam sustentent, debita solvant, filiam nuptui tradant, etc. Alterum quo datur ad negotiationem, ut cum mercatoribus fieri solent, qui acceptam mutuo pecuniam negotiatione augmentingensque ex ea lucrum reportant. In primo casu, usuram esse fatentur quidquid exigitur ultra sortem. At a fenoris labe excusant lucrum quod in secundo casu ex mutuo percipitur, dummodo sit moderatum, modumque servet a patriæ legibus definitum. »

» N° 4: « Novam hanc distinctionem ab hæreticis primum excogitatum præverterant Ecclesiæ Patres, qui uno ore, absolute atque indefinite feneratoritium pronuntiaverant quidquid ex mutuo ultra sortem exigitur. » Hic citat *Tertull.*, *S. Basil.*, *S. Ambros.*, *S. Hieronym.*, *S. Aug.* aliasque auctoritates, deinde pergit,

» N° 5: « Neque vero *Calvini* et *Molinæi* asseclis suffragantur aut loca Scripturæ speciatim prohibentia ne pauperes usuris opprimantur, uti *Exodi* xxii, 25, etc.,

» aut sententiæ Patrum usuras duntaxat redarguentium » immoderatas, aut canones conciliorum, puta 17 *Nicænus*, etc., solos clericos feneratores severis pœnis subjicientes. Etenim antiqui Testamenti pagina in ipsismet » in contrarium adductis locis, et adhuc clarius *Deuteronom.* xxiii, 29, *Ezech.* xviii et *Ps.* xiv, omnem omnino » usuram, absque ullo personarum a quibus exigitur discrimine, prohibet et detestatur. Pauperes autem alibi cubi expresse nominat vel tantum exempli causa, quia » plerumque contingit ut illi magis egeant opis alienæ, et » necessitate adacti mutuum accipiant etiam sub obligatione immoderatum fenus solvendi, quemadmodum ad » prædictum *Exodi* caput annotavit etiam *Hugo Grotius*, » vel quia usuræ quæ a pauperibus extorquentur, præter propriam pravitatem, quandam redolent savitiam » et immanitatem, speciali nota et reprehensione dignam. »

» N° 6: « In novo autem Testamento, *Luc.* vi, illis Christi Domini verbis, *Mutuum date, nihil inde sperantes*, præceptum tradi, seu verius naturalem legem iterum inculcari nihil prorsus lucri ex mutuo ab ullo, sive » paupere, sive divite, exigendi, non solum docet *S. Thomas*, 2 2, q. 78, art. 1 ad 4, sed concors fuit conciliorum, Patrum summorumque Pontificum sententia, » præcipue *Urbani III.* in cap. *Consuluit de usuris*, qui præfati textus auctoritate omnem quantumvis minimam usuram universim vetitam pronuntiavit; explicans enim præfata Christi Domini verba, iis prohiberi » ait *omnem usuram et superabundantiam*. Dicere autem » summos Pontifices et concilia prædicti textus verum et genuinum sensum non esse assecuta, quod aliquos » mussitare non puduit, et temerarium et fere hæreticum » est. Quidquid enim sit, an Ecclesia non solum infallibili polleat auctoritate in definiendis quæstionibus fidei » mores respicientibus, quod nullus catholicorum negat, » sed etiam in delectu rationum quas ad suas definitiones » stabiliam interdum adducit, de quo nonnulli catholici dubitaverunt, certum et indubitatum est eam errare

» non posse in interpretanda divina Scriptura, ejusdem
» genuino sensu fidelibus aperiendo. »

N° 7: « Haud absimilia reponimus ad testimonia Patrum.
» Hi siquidem, licet vehementius invehantur in usuras im-
» moderatas atque a pauperibus extortas, veluti culmen
» sceleris ad quod homines pertrahit sordida atque insa-
» tiabilis avaritia, non idcirco tamen approbant modera-
» tas a divitibus exigendas; quinimo etiam istas aliis in
» locis expresse condemnant. Tunc diversos refert textus
» Patrum.

N° 8: « Ad canones quod attinet, si argumentum quod
» ex illis instaurant quidquam haberet roboris et efficaci-
» tatis, probaret etiam fornicationes et adulteria esse lai-
» cis permissa, quia plerique canones in solos clericos for-
» nicarios et adulteros, nulla facta laicorum mentione,
» animadvertunt; quæ sane argumentatio inepta et ridicula
» foret.... »

N° 9: « Jure itaque ac merito auctores permittentes
» moderatum lucrum ex mutuo a divite et negotiatore exi-
» gere, veluti adversantes communi et perpetuæ Ecclesiæ
» catholicæ doctrinæ, inelamarunt et validissimis argu-
» mentis confutarunt *Navarrus, Gibalinus, Leotardus,*
» *card. de Lugo, Jacobus Gaille, etc.* »

N° 10: « Verum, quoniam tot doctorum auctoritate et
» argumentis minime perterriti, prædictam exoticam opi-
» nionem nonnulli iterum refricare non dubitarunt, prop-
» terea nos, ad Petri cathedram evecti, ne catholicæ
» doctrinæ puritas, cujus depositum nobis est a Christo
» concreditum, hac erroris labe sædaretur, datis ad Italiæ
» episcopos encyclicis sub die prima nov. 1745, hæc inter
» cætera declaravimus: primo, omne lucrum ex mutuo
» ratione mutui usurarium et illicitum esse; secundo, ad
» usuræ labem purgandam nullum accersiri posse subsi-
» dium, vel ex eo quod in lucrum non excessivum et ni-
» mium, sed moderatum, non magnum, sed exiguum sit;
» vel ex eo quod is a quo id lucrum solius mutui causa
» deposcitur, non pauper, sed dives existat: nec datam
» sibi mutuo summam relicturus otiosam, sed ad fortunas

» suas amplificandas, vel novis coemendis prædiis, vel
» quæstuosis agitandis negotiis utilissime sit impensurus;
» tertio, quanquam una cum mutui contractu possint
» quandoque alii tituli, ut aiunt, forte concurrere, ipsi
» mutuo extrinseci, a quibus justa oriatur causa aliquid
» ultra sortem ex mutuo debitam exigendi, attamen falso
» et temere affirmari diximus hujusmodi titulos semper
» reperiri; ac ubique præsto esse, ita ut illorum ratione,
» quotiescumque pecunia, frumentum aliudve id generis
» alteri cuicumque creditur, toties semper liceat aucta-
» rium moderatum ultra sortem integram salvamque re-
» cipere. »

Longum hunc doctissimi Pontificis textum integrum re-
ferendum duximus, quia in præsentia materia gravissimi
est ponderis, et non multi eximium opus ex quo illum de-
cerpsimus possident.

Ex ultimo autem numero, summus Pontifex Benedic-
tus XIV epistolam encyclicam, 1 nov. 1745, *Vix pervenit,*
dedit tanquam princeps et caput Ecclesiæ, *nos ad Petri*
cathedram evecti; eam dedit ad doctrinam catholicam ex-
plicandam et conservandam, *ne catholicæ doctrinæ puritas*
sædaretur; eam direxit ad universos Italiæ archiepiscopos,
episcopos et ordinarios; cunctis orbis universi episcopis
nota fuit, et nullus reclamavit: atqui nullus vere catholi-
cus contra talem summi Pontificis sententiam ita ratam et
approbatam tuta conscientia insurgere potest: ergo.

D. *d'Aviau du Bois-de-Sanzay*, vir valde commendabi-
lis, primo Viennensis, postea Burdigalensis archiepisco-
pus, tempore revolutionis nostræ Gallicanæ scripsit ad
summum pontificem Pium VII, illique exposuit varietatem
opinionum casuistarum circa usuram, quæ varietas
major adhuc esse debebat post Conventus nationalis de-
cretum, quo stipulatio lucri ex mutua pecunia permitte-
batur: a Sua Sanctitate requirebat quomodo sacerdotes
in Galliam mox reversuri, se gerere deberent erga suos
pœnitentes, sive anxietates suas aperirent, sive nihil dice-
rent, utrum scilicet eos interrogare oporteret. Sequens
accepit responsum a card. Zelada, 12 augusti an. 1795:

« SS. Dominus noster Pius, divina Providentia papa
 » sextus, de consilio selectæ cardinalium Congregationis,
 » quoad primam partem dubii, rescribendum esse man-
 » davit servandam esse constitutionem Benedicti XIV,
 » cujus initium *Vix pervenit*, diei 1 novemb. an 1745,
 » § 3, n. 2. »

« Quoad vero secundam partem dubii, rescribendum
 » esse mandavit servandam esse epistolam encyclicam Be-
 » nedicti XIV ad omnes patriarchas, archiepiscopos et
 » episcopos, diei 26 junii an. 1749, § 19 et 20. »

Quid autem in constitutione *Vix pervenit* fuerit defini-
 tum, jam vidimus; in epistola vero encyclica 26 junii 1749,
 ad præparationem Jubilæi data, Benedictus XIV docet
 confessarios pœnitentes suos interrogare debere quoties
 judicant eos peccata sua non recte confiteri: ergo inter-
 rogandi sunt etiam circa usuram, nisi forte in ignorantia
 invincibili constituentur, et nulla ex moribus futura præ-
 videatur emendatio.

Theologi legationis Apostolicæ, Parisiis anno 1802 de-
 gentes, a pluribus quos novimus sacerdotibus interrogati,
 eodem sensu responderunt; sicque ipse legatus Caprara
 cuidam Valentino rescripsit, anno 1804; sic et nobis res-
 pondit sacra Pœnitentiaria anno 1815. Cunctis hac de re
 consultationibus semper respondetur per constitutionem
 Benedicti XIV *Vix pervenit*. Ergo. Vide dissertationem
 circa usuram D. Pagès, edit. anni 1826, et opus D. Bouyon,
 dictum: *Examen du système de feu Mgr. le card. de la*
Luzerne, sur le prêt de commerce.

QUINTO.—*Argumentum ex unanimi doctorum consensu.*

Longam hic non texemus seriem doctorum qui senten-
 tiam nostram tenuerunt, nec ullum speciatim referemus.
 Unicum validissimum nobis sufficit sequens argumentum:
 fatentibus nostris adversariis, a S. Thoma usque ad nos
 universi scholæ principes ac magistri constanter docuerunt
 omnem usuram, prout eam definivimus, jure naturali,
 divino et ecclesiastico esse prohibitam: quod sic exprimit

card. de la Luzerne: « Il est certain que depuis le 13e siè-
 » cle on a regardé tout intérêt perçu en vertu du *mutuum*
 » comme usure; que l'unanimité des théologiens l'a con-
 » damné sans distinction d'usure oppressive et non op-
 » pressive; que le nombre des docteurs catholiques qui
 » ont voulu faire cette distinction est trop peu considéra-
 » ble pour rompre l'unanimité. »

Unde sic ratiocinari licet: Ecclesia nec explicite nec
 implicite approbat ea quæ sunt contra fidem vel bonos
 mores: attamen dicendum foret Ecclesiam aliquando ea
 approbare quæ sunt contra fidem vel bonos mores, si lex
 divina omne lucrum ex mutuo non prohiberet; nam, per
 multa sæcula, nemine diffidente, omnes professores in
 scholis, doctores in scriptis suis, sacerdotes ministerium
 sacrum exercentes, omnes divini verbi præcones, omnes
 episcopi et prælati in Ritualibus et in responsionibus ad
 consultationes, hanc unanimiter tenuerunt doctrinam il-
 lamque velut Ecclesiæ doctrinam fortiter propugnauerunt;
 millies definiunt eos qui lucrum ex mutuo perceperant
 ad restitutionem sub denegatione absolutionis etiam in
 articulo mortis adigendos esse: ergo dicendum foret Ec-
 clesiam docentem in errorem turpissimum inpegisse circa
 fidem et mores: porro nullus est catholicus qui talem se-
 quelam non exhorrescat: ergo firmiter tenendum est
 existere legem divinam quæ omne lucrum ex mutuo vi
 mutui perceptum prohibet, quidquid mundus obcæcatus
 et cupiditate abreptus dicat. Itaque etiamsi motiva divinæ
 illius legis sola ratione advertere non possemus, nihilo-
 minus omnem usuram jure naturali illicitam et injustam
 pronuntiare deberemus, cum lex divina eam ut in se ma-
 lam exhibeat. Ergo.

SEXTO.—*Argumenta ex ratione petita.*

Ipsa ratio legitima nobis ostendit divinæ legis motiva,
 validaque adversus usuram nobis subministrat argumenta.

Omnis usura legitime prohibetur, si revera in se mala
 sit: atqui res ita se habet; mala est enim in se, si nullus

existere possit titulus ad luerum ex mutuo vi mutui percipiendum : atqui nullus est hujusmodi titulus. Lucrum enim ex mutuo percipi non potest 1° tanquam pretium rei mutuatae ; res enim mutuata non pluris valet quam ipsa quae integra reddi debet, v. g., viginti fr. valent viginti fr., unus modius frumenti valet tantum uno modio, ex hypothese quod pretium extrinsecum non creverit. Etenim res mutuata per se non est fructifera, sicut arbor vel ager, nec ideo est lucri causa : totum lucrum ex industria mutuatarum venit ; et hoc verum est etiam respectu pecuniae, quae merum est instrumentum quo fiunt permutationes, industria exercetur et datur occasio faciendi lucrum. Ergo res mutuata non habet pretium a se distinctum, et sufficit ut ipsa reddatur. Ergo 1°. 2° Non tanquam pretium usus rei mutuatae ; cum enim res usu sit fungibilis, usus ab ipsa non distinguitur : unde ridiculus haberetur qui panem, v. g., alteri praestando sic stipularetur : eandem panis quantitatem et qualitatem mihi reddes, et insuper tot asses pro usu mihi solves. Idem autem dicendum est de pecunia et aliis rebus quae usu consumuntur. Ergo 2°. 3° Non tanquam compensatio pro rei absentia, siquidem mutuatarum pericula in se suscipit, et mutuans supponitur aliunde nullum ex tali absentia pati damnum. 4° Non tanquam pretium actionis mutuandi ; illa enim actio in se sumpta nullius est valoris, est transitoria, mutuanti non gravis, ut supponitur, alteri vero utilis : verum hujusmodi actio non est pretio aestimabilis ex parte agentis ; non magis enim pretium pro illa exigere potest, quam ad viam iter facienti iudicandam. 5° Non propter utilitatem quam mutuatarum ex mutuo percipit : cum enim periculum rei in se suscipiat, illius fit dominus et tenetur tantum ad reddendam rem similem. Advertimus supra fructus non nisi ex ejus industria procedere, proinde suos esse ; et revera, nemo etiam usurarius unquam dixit lucrum majori vel minori mutuatarum utilitati mensurari debere, et cum ea crescere vel minui. Ergo, etc.

Et vero, si in contractibus plus dare liceat quam accipitur, nunquam licet plus exigere quam datur ; at si mu-

tuans aliquid supra sortem postulet, plus exigit quam dat ; dat enim centum, v. g., ut centum et quinque obtineat. Ergo.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1° Christus, Matth. xxv, 27, servo pigritanti dicit : *Oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura : ergo Christus usuram non reprobavit, illam e contra commendavit.*

R. Nego conseq. Christus enim hoc instituit argumentum ad hominem ; servus piger ausus fuerat domino dicere : *Scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti.* Statim respondit dominus, ut habetur Luc. xix, 22 : *De ore tuo te iudico, serve nequam ; sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui... quare non dedisti pecuniam meam ad mensam ?* Porro tantisper attendenti patet Christum hoc argumento usuram non approbare, sed tantummodo pigrum servum ex malis principiis ejus condemnare ; si enim servus ille persuasum haberet dominum esse durum, et suum cum usura exigere, utique pecuniam abscondere non debuerat, sed illam potius ad mensam dare ut obtineret unde solveret : ergo male se excusabat. Nihil aliud ostendere voluit Christus.

Insuper parabola ultra genuinum sensum urgeri non debent : sensus autem hujus parabola est, quod in bonis spiritualibus semper crescere debeamus, ut dignos gratiae fructus Deo rependere valeamus.

Obj. 2°. Qui mutuum praestat, cedit quod non debet : atqui cessio ista est pretio aestimabilis : ergo aliquid pro illa stipulari licet.

R. 1°. Ille et omnes aliae objectiones ex jure naturali petita, unica et brevi solvi possunt responsione : Quod Deus prohibuit ut iniquum, revera tale est, quidquid ratio dicat ; verum, ex probatis, Deus omne lucrum ex mutuo vi mutui prohibuit ut iniquum : ergo.

R. 2°. *Nego min.* Nam illa cessio in se sumpta est duntaxat officium charitatis, vel actus benevolentiae : ergo pretio aestimari nequit.

Obj. 3°. Aliquid stipulari licet pro locatione domus, pro pecunia ad ostensionem commodata. Ita usura defensores apud *S. Thom.*, q. 78, art. 1, ad 6 : ergo et pro mutuo.

R. *Nego conseq. et paritatem* ; plures enim sunt disparitatis rationes, nempe 1° in locatione, usus rei a proprietate distinguitur et solus transfertur : proprietas vero seu substantia rei locatæ semper ad locatorem pertinet ; in mutuo autem res ipsa ad mutuatarium necessario transmittitur ; unde locatarius re aliena utitur, et mutuatarius re sua. 2° Cum in locatione dominium non transferatur, si res modo sensibili vel insensibili deterior fiat, si vitio aut casu fortuito pereat, domino perit vel decrescit : in mutuo autem hæc omnia mutuatarii detrimento eveniunt ; quidquid enim accidat, integram sortem reddere tenetur. Ergo. Ita *Domat*, lib. 1, tit. 6. 3° Lex divina prohibuit lucrum ex mutuo perceptum, non vero locationis pretium. Ergo quamvis pro re locata pretium exigere liceat, non sequitur, etc.

Inst. Pecunia usu non consumitur, saltem in manu divitum qui ex ea res æquivalentes et majores divitias sibi procurant ; ergo, etc.

R. Nego ant. Pecunia enim 1° etiam a divitibus pro re æquivalente data, ipsis moraliter perit ; ad eos quippe nullatenus jam pertinet. 2° Similiter si dives nullum percipiat lucrum ex pecunia mutuata, si illam casu vel aliter perdat ; eam enim cum *interesse* stipulatis reddere tenetur. 3° Pecunia ex se sterilis est ; fructus proveniunt ex industria mutuatarii, ad ipsum solum pertinent, et ipsi pecuniam adhibitam ac, suo modo, consumptam fuisse supponunt.

Obj. 4°. Divites et negotiatores libenter in mutuo aliquid solvunt : ergo nulla ipsis fit injuria, ac proinde contractus ille est licitus.

R. 1°. Etiam si nulla divitibus et negotiatoribus fieret injuria proprie dicta, non sequeretur talem contractum esse licitum, siquidem Deus, ut vidimus, illum stricte prohibuit.

R. 2°. *Dist. ant.* Divites libenter in mutuo aliquid su-

pra sortem solvunt, tanquam debitum, *conc.* ; ut gratuito donatum, *nego.* Etenim, ut mutuum facilius obtineant, libenter aliquid supra sortem solvunt, sed nullus arbitratur se gratuitum concedere donum : intendit solvere debitum. Porro, in ea hypothesis, mutuans nullum habet titulum ad percipiendum ac retinendum illud auctarium. Ergo fit injuria etiam divitibus et negotiatoribus. Essentia usuræ in eo consistit ut aliquid ratione mutui, absque titulo extrinseco, percipiatur tanquam debitum, quæcumque sit mutuatarii conditio, industria, lucrum, etc.

Quod vero ex vera liberalitate datur, tuta conscientia retineri potest, ut dicemus infra ubi de *donatione gratuita* : sed tunc nullum intervenire debet pactum, sive explicitum, sive implicitum.

Quo sensu quidam auctores hunc consensum omnium et hanc mutuam condonationem intelligant ipsisque vim tribuant, infra dicemus, ubi de *titulo legis civilis* ; sed etiam, juxta illos, talis est hic consensus ut efficiat titulum vere extrinsecum. Nos autem eum non admittendum esse judicamus.

Inst. Sæpe mutuatarius ingens lucrum ex pecunia mutuo accepta consequitur : atqui nulla est injustitia si mutuans partem hujus lucri, mediante sua pecunia percepti, exigat : ergo.

R. Nego min. Mutuans enim partem hujusmodi lucri exigere non potest, si nullum jus ad illud habeat : atqui mutuans nullum jus ad prædictum lucrum habet ; nam 1° *Benedictus XIV.* in sua constitutione *Vix pervenit*, expresse hoc declarat, ut vidimus, p. 412 ; 2° res mutuo data vi mutui in dominium mutuatarii transmittitur, ut supra diximus : ergo mutuatario et non mutuanti fructificare debet ; 3° valor alicujus rei nunquam ex parte accipientis pensari debet, sed ex parte illam tradentis, v. g., nunquam licet rem pluris vendere propter lucrum quod emptor ex illa vel occasione illius, mediante sua industria, percepturus est, ut omnes fatentur : ergo a *pari* non licet lucrum ex mutuo exigere propter utilitatem quam mutuatarium inde percipit ; sufficit vero, ut æqualitas servetur,

quod mutuuum tempore dicto reddatur et cuncta compensentur damna.

Ruit itaque systema D. La Forêt, qui contendit lucrum adueniens sufficientem esse titulum ad aliquid supra sortem in mutuo exigendum; principium enim istud opponitur non solum rationibus hic expositis, sed omnibus fere auctoritatibus quibus dogma Ecclesiæ circa usuram vindicavimus. Ergo.

Obj. 5º. Multi sunt, ut viduæ, domestici, etc., qui fructus ex pecunia sua aliter quam per mutuuum percipere non possunt: atqui tamen illorum valde interest ut pecunia apud ipsos otiosa non maneat: ergo.

R. Nego conseq. Nam simili argumento turpissimæ artes probarentur licitæ, siquidem multi semper dicere possent se alio modo fructus ex pecunia sua obtinere non posse, se aliter vivere non posse: *Hoc et mihi latro diceret*, inquit S. Aug. in Ps. CXXVIII, n. 6: ergo necessitas mutantis non potest legitimus esse titulus quo aliquid ex mutuo exigatur.

Obj. 6º. Si omnis usura prohibeatur, commercium necessario languescet, et societas magnum inde patietur detrimentum. Ergo. Sic Targot, Condillac, et communiter temporis nostri homines.

R. 1º. Qui divortium legitimum et societati utile probare intendunt, sua etiam deducunt argumenta ex gravibus incommodis et scandalis, quæ necessario sequentur, si illud in omnibus casibus strictè prohibeatur: attamen, non obstantibus incommodis et scandalis, divortium in uniuersis casibus prohibitum docemus, quia Deus sic iubet: ergo a pari, quidquid opponatur, tenendum est usuram esse malam et injustam, cum Deus eam ut talem prohibeat. Præcipuum enim bonum societatis in eo consistit, ut mandata Dei fideliter seruentur: unde Benedictus XIV, in Ep. encyc., n. 4: « Absit e Christianorum animis ut » per usuras aut similes alienas injurias florere posse lucrosa commercia existiment, cum contra, ex ipso oraculo » divino, discamus quod *justitia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum.* »

R. 2º. Nego ant. Nam 1º omni usura prohibita, qui pecunias habent, eas ad censum consignativum (*à rente constituée*) dabunt, societates commercii inibunt, aliquod per seipsos exercebunt negotium, vel alias quærent vias legitimum faciendi lucrum, sicque major erit æmulatio, nedum commercium languescat. 2º Sæpe justa percipere poterunt *interesse* ex pecuniis mutuo datis, ob titulos extrinsecos frequenter existentes, ut infra ostendemus. 3º Bonum societatis non pensandum est ex solis materialibus commodis, sed multo magis ex omnium cupiditatum refrenatione et virtutum universalitate ac firmitate. Porro nimia negotiorum temporalium extensio habenas cupiditatibus laxat, et, eo ipso, plerasque virtutes labefactat.

Ad bonum societatis magni refert, ut ipsius membra non maneant otiosa et inertia: at magna facilitas lucrum ex pecuniis mutuo datis obtinendi in causa est cur multi, quolibet labore postposito, solam exercent artem feneratoriam. Modo habeant pignus sufficiens, cautionem tutam vel hypothecam certam, tranquille sedent ad focum, manducant, bibunt, deambulant, ludunt, dormiunt, otiosissimam ducunt vitam, et *segnities* eorum, ut ait *Plinius*, est *quæstiosa*: nec aeris intemperiem, nec agrorum sterilitatem, nec flammaram incendium, nec hostium incursum, nec onerum publicorum augmentum, nec commercii cessationem vel imminutionem, nec quidquam aliud timeant; calamitates eos attingere nequeunt.

Unde *Bacon* aiebat quod, si usura penitus extirpari nequeat, saltem illius dentes limandi sint ut minus mordeat. Et auctor notissimi libri cui titulus: *L'ami des Hommes* (*Mirabeau*), ait, t. 2, c. 8: « J'ai enfin reconnu qu'indépendamment de l'autorité de la religion, les opinions de l'école s'accordaient à cet égard avec la droite raison et la saine morale, et qu'il en est du précepte qui défend l'intérêt du prêt à jour, comme de tous les autres, dont l'observation, loin d'être nuisible à l'industrie, au commerce et à tout ce qui peut concourir au bonheur de l'homme ici-bas, serait le plus sûr moyen de les faire fleurir. »

Conventus nationalis, anno 1789, omnem sustulit usuræ prohibitionem; hæc dispositio fuit renovata in Codice civili, art. 1805. Libera enim pro mutuo permittebatur usuræ stipulatio; sed tanta inde mox prodierunt mala, ut ex diversis regni urbibus conclamatum sit, et plurima commercii tribunalia unanimes ore postulaverint ut lex illa saltem reformaretur, et determinaretur pretium ultra quod nihil ex mutuo stipulari liceret. Citantur inter alia tribunalia, Cenomanense, Honfioriense, Catalaunense, Rhemensense, etc. Vide opus gallicum: *Considération sur le prêt à intérêt, par un Jurisconsulte. Paris, 1806, note E, p. 20.* Ut his reclamationibus satisfaceret, nova prodit lex, die 3 sept. 1817 (*Bulletin des lois, n. 2740*), qua prohibetur stipulatio lucri ex mutuo ultra quinque pro centum in materia civili et sex in materia commercii, sicque dentes usuræ limantur, ne tam mordeat: multo sapientior est igitur lex divina quæ cruentam illam bestiam penitus enecat.

Plures graves auctores arbitrantur in statu rerum actuali adesse sufficientes rationes ut lex civilis dominium *interesse* transferre valeat et reipsa transferat. Sed etiam hæc sententia, quam infra expendemus et quæ non est nostra, thesim a nobis positam non impugnat, siquidem et ipsi fatentur lucrum ex mutuo percipi non posse *vi mutui*, sed tantum ex titulo extrinseco, scilicet titulo legis civilis quem ut validum habent.

Obj. 7°. Pecunia præsens pretiosior est pecunia numeranda et absente: ergo qui dat mutuum semper damnum patitur et aliquid pro eo exigere potest.

R. Dist. ant. Pecunia præsens pretiosior est pecunia numeranda et absente, respectu illius qui negotiari vel aliquam solutionem facere intendit, *conc.*; respectu illius qui eam in arca sua relinqueret otiosam, *nego ant.* Equidem, in priori sensu, pecunia præsens est pretiosior: nulla igitur est difficultas, et tunc aliquid supra sortem exigere licet, ut brevi dicturi sumus. Sed reipsa, in posteriori sensu, non est pretiosior; nam mutuans æquale ac integrum suscipiet mutuum; interea, ut supponitur, nullum percipisset fructum, nec ullum patitur damnum: ergo, res-

pectu illius, pecunia præsens non est pretiosior quam pecunia absens.

Unde Innocentius XI sequentem damnavit propositionem: « Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit qui non pluris faciat pecuniam præsentem quam futuram, creditor potest aliquid supra sortem exigere a mutuatario, et eo titulo ab usura excusari. »

Ex huc usque dictis plura gravis momenti sunt notanda.

1° Ad fidem accedit usuram, qualem eam definivimus, sive a paupere, sive a divite percipiatur, justitiæ communitativæ esse oppositam et jure divino prohibitam. Ulterius progreditur *Bossuet*, ut supra notavimus, dicens, t. 30, p. 676: « La doctrine qui dit que l'usure, selon la notion qui en a été donnée, est défendue dans la loi nouvelle à tous les hommes, envers tous les hommes, est de foi. La raison est qu'elle est fondée sur l'esprit de la loi nouvelle reconnue par tous les chrétiens, et sur les passages formels de l'Écriture entendue en ce sens unanimement par tous les Pères et par toute la tradition, ce qui est la vraie règle de la foi reconnue dans le concile de Trente. »

2° Illicitum et injustum est lucrum vi rationis mutuo intrinsecæ perceptum, sicut lucrum quod vi ipsius mutui perciperetur; alioquin lex divina usuram prohibens esset prorsus illusoria, siquidem semper adesset titulus mutuo annexus et aliquid supra sortem exigere permittens. Hinc nihil exigi potest pro labore ordinario in pecunia numeranda, pro periculo sortis communi, pro absentia pecuniæ, etc.

« Il faut, avant toutes choses, inquit *Bossuet*, t. XXX, p. 691, bien entendre ce que Dieu défend, et comment sa sainte loi a été entendue par les saints Pères. Car c'est la règle de la foi. Cela étant bien entendu, il faut dire que tout ce qui, dans le fond, fera tout l'effet de la chose que Dieu défend, sera également défendu, de quelque nom qu'on le nomme; parce que le dessein de Dieu n'est pas de défendre ou des mots ou des tours d'esprit et de vaines subtilités, mais le fond des choses... Toutes les fois (p. 697) que nous trouverons qu'en permettant un

» certain profit de l'argent, la loi de Dieu sera éludée et ne
 » subsistera plus qu'en paroles, nous devons tenir ce pro-
 » fit comme enfermé dans la défense divine. »

3° Cum usura in se mala sit, mutuum petere non licet ab eo qui prævidetur non daturus sine lucro usurario, nisi causa gravis excuset: id sequitur ex principiis circa cooperationem admissis. *A fortiori* non licet aliquem ad mutuum sub usura præstandum inducere, quia illicitum est alterum inducere in peccatum vel in peccatum ejus consentire.

Contra vero, si mutuans sufficientem habeat titulum ad aliquid supra sortem exigendum, mutuum ab illo, etiam absque causa, petere licet: non peccat enim sic mutuando; ergo nec qui petit, accipit ac suadet.

Quando sufficiens adest causa, licet mutuum ab eo petere qui prævidetur illud non daturus absque usura sine titulo percepta: hoc sequitur etiam ex dictis ubi de cooperatione in *Tractatu de Conscientia*.

Nunc quæritur qualis hæc causa esse debeat ut sit legitima.

R. Necessitas prædium vendendi, periculum commercium notabiliter minuendi, a decentia status decidendi, est, juxta omnes, ratio sufficiens cur mutuum ab usurario petere liceat; mutuarius enim notabile damnum pati non tenetur ad peccatum mutantis præcavendum. Mortaliter vero peccaret qui mutuum ad ebrietates, comessationes aut ludos peteret.

Plures theologo dicunt illum qui petit mutuum ad opes augendas vel ad lucrum faciendum, non peccare, quia, inquiunt, gravis et honesta existit ratio ponendi causam in se bonam, unde alius ex sua sola mala dispositione peccat. Ita ferme *Sylvius* cum pluribus, q. 78, art. 4, et *Biluart*. Alii probabilius docent tunc esse peccatum quia repugnat aliquem posse, tuta conscientia, materiam vel occasionem peccati proximo præbere, ea ratione ut lucrum faciat. Sic *P. Antoine*, *Coll. Andeg.*, *Collet*, æstimantes hoc peccatum esse mortale. In ea tamen opinione sæpe fieri potest causam non esse sufficientem ut a peccato

omnino excuset, sed a mortali excusare: id judicandum est ex circumstantiis.

SECTIO SECUNDA. — De obligatione restituendi ratione usuræ.

In tribus classibus facile comprehenduntur hi omnes qui ratione usuræ ad restitutionem teneri possunt: in prima ponitur ipse usurarius; in secunda ipsius hæredes et ab eo causam habentes: in tertia ad usuram cooperantes. De his in triplici paragrapho dicemus.

§ 1. — An usurarius restituere teneatur.

Duplex distinguitur usurarius, mentalis et realis. Usurarius *mentalis* ille est qui aliquid ex mutuo tanquam debitum desiderat, sperat, intendit, sine ullo pacto externo quod usuram contineat; ille vero dicitur usurarius *realis*, qui aliquid ex mutuo vi mutui revera accipit.

1° Certum est usurarium mentalem, qui nihil accipit, ad restitutionem non teneri; nec enim rem alienam possidet, nec damni injusti fuit causa efficax.

2° Non minus certum est illum ad restitutionem non teneri, quamvis aliquid supra sortem cum affectu usurario acceperit, qui sufficientem tunc reipsa habuit titulum; in hac enim hypothesis damnum mutuuario non intulit, ut patet. Hæc decisio est contra *Collet*, *Th. Cen.* et plures alios. Item, si mente usuraria aliquid tanquam ex mutuo debitum acciperet, et mutuarius proprio motu hoc illi donaret, graviter quidem coram Deo peccaret, sed ad restitutionem non teneretur. Si vero dubitet quo motivo auctarium istud a mutuuario sibi tribuatur, illud accipere non potest; nam in dubio possessionem alicujus rei percipere non licet: vera igitur donatoris intentio quaerenda est.

De solo reali usurario nunc agitur.

PROPOSITIO.

Usurarius realis omnes quas percepit usuras restituere tenetur.

Prob. Omnes quas percepit usuras restituere tenetur, si illarum dominium non acquirat: atqui usurarius non ac-

quirit dominium usurarum quas percepit; si enim illarum dominium acquireret, vel ratione mutui, vel ratione donationis liberæ, siquidem supponitur nullum existere titulum extrinsecum: atqui neutrum dici potest: non ratione mutui, cum mutuum in se pretio æstimari nequeat; non ratione donationis liberæ, nam mutuarius auctarium istud non præcise dat sicut amicus amico, ex plena liberalitate, sed illud solvit ut aliquid promissum et debitum: ergo.

In hujusmodi restitutione faciendâ, eadem sequendâ sunt regulæ quas in Tractatu *de Restitutione* instituimus pro possessore bonæ fidei, malæ fidei, dubiæ fidei, et pro injusto damnificatore, juxta circumstantias.

Hinc 1° qui lucrum ex mutuo in bona fide percepit, id unum restituere tenetur ex quo factus est ditior: itaque, si illud donaverit, vel consumpserit et rebus suis inde non pepercerit, ad nihil tenebitur; qui, v. g., ex usuris in bona fide perceptis ita vixit, ut lucrum sufficiens ad vivendum aliunde certo percepisset, si talem contractum esse prohibitum scivisset, ad nihil obligatur, nam usuras non habet, eas accipiendo et consumendo non peccavit, ex illis non evasit ditior, cum idem quod habet capitale pariter haberet si usuras non percepisset. Ergo. Sic *Coll. Paris.*, t. 3. qui testatur trijuncta Sorbonæ doctores hanc approbasse decisionem.

Hinc 2° qui lucrum ex mutuo in bona fide percepit, et postea dubitat an sit legitimum illudque retinere valeat, ad restitutionem pro ratione dubii probabiliter tenetur, juxta id quod diximus in Tractatu *de Restitutione*, pag. 43. Item si cum fide dubia usuras possidere incœperit, et dubium excutere nequeat. Vide Tractatum *de Restitutione*, p. 79. Unde qui dubitat an talis contractus sit usurarius nec ne, illum inire non potest, et in initium, quamprimum rescindere debet.

Hinc 3° qui usuras in mala fide percepit, non solum id restituere tenetur ex quo factus est ditior, sed id omne quod accepit, sive nunc habeat, sive non, exceptis fructibus industrialibus: tenetur insuper omnia reparare damna

quæ mutuarius passus est, propter usuras quas injuste solvit: si rem frugiferam in usuram accepisset, universos fructus naturales et civiles redderet.

§ II.— De hæredibus usurarii et aliis ab ipso causam habentibus.

Præter naturales usurarii hæredes, alii ab ipso causam habentes sunt legatarii, donatarii et ii quibus vendidit aut in solutionem tradidit rem vel pecuniam in usuram acceptam. De his paucis verbis dicendum est: quod autem de usuris dicturi sumus, de quibuslibet aliis injustitiis reparandis pari ratione intelligi debet.

1° Naturales usurarii hæredes omnes usuras secundum vires hæreditatis restituere debent; non plus habent enim juris in bona hæreditatis quam defunctus cui succedunt, siquidem collective sumpti illum representant: atqui defunctus omnes usuras restituere variis modis tenebatur, prout bonæ malæ vel dubiæ erat fidei: odem modo igitur eas restituere debent hæredes quo ipse restituere debuisset. *Ita omnes.*

Diximus *secundum vires hæreditatis*; hæredes enim in tantum restituere debent pro defuncto in quantum illum representant: atqui illum non representant, nisi secundum vires hæreditatis, id est, secundum illius valorem: non tenentur ergo restituere ultra quod acceperunt, et sic de aliis debitis.

Gravis hic movetur quæstio inter theologos, an scilicet hæredes teneantur in solidum restituere pro defuncto. Afirmat *Sylvius* cum pluribus aliis, q. 78, art. 6, con. 1, et contendit unum hæredem totum defectu aliorum restituere debere, si pars hæreditatis quam accepit ad totum sufficiat, et etiamsi non sufficiat, illam integram reddere teneri; nam, inquit, omnia bona defuncti huic obligationi erant obnoxia: ergo nullus hæres ea aut eorum partem retinere potest, quin prius istiusmodi obligationi satisfactum fuerit.

Alii vero theologo communiissime docent hæredes alios pro aliis in solidum non teneri, et hæc sententia non tan-

tum probabilior, sed certa nobis videtur; nam obligatio restituendi aut debita solvendi afficit immediate personam debitoris, et mediate tantum ipsius bona: unde hæredes non contrahunt obligationem restituendi, nisi quatenus personam defuncti repræsentant: personam autem defuncti non repræsentant, nisi ratione qua in hæreditatem veniunt, pro dimidia, tertia aut quarta parte, etc., prout duo, tres vel quatuor sunt hæredes in eodem gradu: ergo.

Et vero, eo instanti quo inter se dividunt hæreditatem, omnes æqualiter ad restitutionem tenentur: si unus autem aut plures obligationi suæ desint, non videtur quo fundamento istud cohæredi fidei imputaretur: ergo injustum esset illum pro aliis ad restitutionem astringere. Ita *Lessius*, l. 2, c. 20, n. 174; *S. Ligorius*, n. 790; *Habert*, *Coll. Paris.*, *Collet*, *Billuart*, etc. Item pro foro externo statuitur in Codice civili, art. 870 et 1220.

Si vero de re aliena substantialiter existente ageretur, hæres qui illam pro parte obtineret, eam integram reddere deberet, quia res clamat domino, haberet tantum jus æquam a suis cohæredibus petendi compensationem.

Pariter, si creditores hypothecam haberent in bona debitoris, ipsius hæredes in solidum debita solvere tenerentur, id est, unus pro cæteris in foro externo cogi posset. *Cod. civ. art. 873*. Sed in foro interno et ante sententiam iudicis unus pro aliis in solidum non sic teneretur; si enim non existeret hypotheca, non tenerentur in solidum, ut vidimus: atqui hypotheca naturam obligationis principalis non mutat; in illius duntaxat securitatem traditur, ut creditor semper habeat unde solutionem obtinere queat: si ergo ad medium istud non recurrat, hoc sibi imputare debet, et rationabiliter conqueri non potest quod unus pro suis cohæredibus totum, etiam ante sententiam iudicis, non solvat. Multi tamen theologi, ut *Coll. Paris.*, *Collet*, *Billuart*, etc., contrarium sentiunt, sed firmas non videntur asserere rationes.

Cæterum usurarii hæredes restituere non tenentur, nisi sciant defunctum usuras absque legitimo titulo percepisse; nemo enim præsumitur reus, et aliunde, si hæredes, pro

variis supervenientibus dubiis, ita ad restitutionem obligarentur, infinito propemodum inter timoratos nascerentur scrupuli et anxietates: nisi ergo positivis rationibus constet usuras absque titulo perceptas fuisse, hæredes ad eas restituendas non sunt dampnandi. Ita *Coll. Paris.*, tom. 3, *troisième remarque*.

2° Legatarius universalis cunctas usuras ut tales cognitatas restituere debet: id patet. Legatarii titulo universali pro parte sua eodem modo ac hæredes restituere debent, v. g., qui tertiam partem hæreditatis per testamentum accepit, tertiam partem usurarum, sicuti aliorum debitorum, refundere debet; non enim jus habet ad hæreditatem dividendam, nisi deducto ære alieno. Ergo.

3° Qui titulo particulari sunt legatarii, ad nihil tenentur, si bona relicta adhuc sufficiant usuris restituendis, aliis debitis solvendis, et portionibus hæredibus necessariis reservatis, nempe ascendentibus et descendantibus; hæredes enim non necessarii nullum in hæreditatem jus habent, nisi omnibus deductis oneribus et legatis. Ergo.

4° Donatarii inter vivos ad nihil etiam tenentur, si tempore donationis usurarius adhuc sufficienter habuerit unde restituere potuisset si voluisset; nam tunc valide et absque ulla erga suos creditores injuria donabat: atqui donatio semel valida est irrevocabilis, nisi forte portio hæredibus necessariis a lege reservata tempore mortis non reperiatur integra. Præterea, si usuræ non restituantur, id donatariis in eo casu imputari non potest. Si, e contra, donator restitutioni faciendæ jam non esset, donatarius accipere non potuit, propter rationem oppositam: ergo ad restitutionem tenetur in quantum plus accepit quam accipere poterat. Si donatarius habeat rem ipsam usurariam a donatore acceptam, eam reddere tenetur, quia res clamat domino.

5° Qui titulo oneroso cum usurario contraxit, aliquando ad restitutionem tenetur, nempe si rem in usuram acceptam ab illo emerit, quia res clamat domino; aliquando vero onus restituendi non incurrit, videlicet si pecuniam ex usura provenientem in solutionem alicujus boni ejus-

dem valoris accipiat; ad restitutionem enim tunc non tenetur, si prædictam accipiendo pecuniam nullam mutuuario inferat injuriam: atqui nullam mutuuario infert injuriam; nam ubi de rebus usu consumptibilibus et præsertim de pecunia agitur, homines non solent ad species physicas attendere, sed ad earum valorem numericum: atqui usurarius in casu nostro eundem apud se conservat valorem, ut supponitur, proindeque eadem facilitate restituere potest: ergo qui prædictam accipit pecuniam, nullam, etc. Unde talis contractus, cum usurario initus, est validus. Ita *S. Thomas*, q. 78, art. 3; *Sylvius*, q. 78, art. 3, *Quæritur* 2, con. 1, et generaliter theologi: a fortiori validi sunt contractus quos facit usurarius propria bona vendendo.

Secus dicendum foret si usurarius, per contractus etiam titulo oneroso initos, impotens vel insufficientis ad restituendum fieret; illi enim contractus essent contra jus alterius cui restitutio facienda est. Hinc caupones, mercatores, artifices, qui aliquid vendunt aut faciunt ad ebriitates, comessationes, luxum et pompas usurarii, restituere tenentur, si certo sciant illum jam sufficienter non habere unde restituere possit: si vero ipsius insufficientiam non certo cognoscant, aut si ea duntaxat illi suppeditent quæ ad strictam sustentationem ejus sunt necessaria, contra justitiam non peccant erga creditores, ut patet. Vide *Sylvium*, loco citato, et *Coll. Paris.*, t. 3. Ex iisdem principiis, judicandum est utrum ille qui filiam usurarii in matrimonium duxit, dotem accipere valeat; utrum qui filios ejus in suo habet collegio, pensiones pro illis percipere possit, nec ne, etc.

Quæritur ad quid uxor usurarii teneatur.

R. 1. Si usurarum particeps fuerit, quia illas consulit, vel alio modo in mariti determinationem positive influxit, eodem modo ac maritus et in solidum cum illo restituere et damna reparare tenetur: hoc evidenter patet.

R. 2. Si agendi rationem mariti formaliter improbaverit, et usurarum minime particeps fuerit, ex propriis nec restituere, nec damna reparare tenetur.

R. 3. Si marito supervivat, et dimidiam partem communitalis accipiat, dimidiam partem usurarum restituere debet, quia illius dominium acquirere non potuit. Alteram vero partem, quam hæredes mariti suscepturi sunt, ex justitia restituere non tenetur; ex justitia enim teneri non potest illam restituere, nisi ratione culpæ aut ratione rei alienæ: atqui neutrum dici potest: non ratione culpæ, cum criminis mariti particeps non fuerit; non ratione rei alienæ, siquidem hanc partem usurarum non obtinet: ergo. Hæc decisio est contra *Coll. Paris.*, t. 3. Si tamen prævideret hæredes mariti has usuras non restitutos, eas ex charitate restituere debet, si commode possit, præsertim quando de propriis liberis agitur; eos namque a tentatione bonum alienum injuste detinendi liberaret.

R. 4. Juxta plures viros graves, pios ac doctos, si uxor rationabiliter timeat ne ante maritum decedat, instituere debet testamentum quo medietatem usurarum mutuatoriis restituat; hæc enim medietas ipsius nomine ad hæredes ejus transiret, qui forte illam non restituerent: ergo impedire debet ne eam obtineant. Ita *Pontas*, v^o *Usure*, cas. 35. Si tamen non nisi difficillime testamentum facere possit, v. g., quia scribere nescit, et valde timet maritum vel liberos, damnanda nobis non videretur, quia testamentum non institueret, dummodo hæredes ad faciendam hanc restitutionem fortiter hortaretur; si enim hæredes non restituant, non videtur creditores rationabiliter damnum inde sibi proveniens mulieri imputare posse, quæ sufficientes habuit rationes ut efficaciori medio illud non impediret. Ergo.

§ III. — De cooperantibus ad usuram.

Usurarius ante omnes cooperantes restituere tenetur: at si restituere non possit aut nolit, quicumque ad usuras positive cooperati sunt, illius defectu restituere debent, secundum principia in Tractatu de Restitutione statuta pro cooperantibus ad damnum. Itaque,

1° Qui mutantem ad usuras petendas inclinaverunt,

sive mandato, sive consilio, sive id esse licitum asserendo, pro ipso ad restitutionem tenentur in solidum; item qui pecuniam dat usurario ad usuras exercendas, onus restituendi incurrit; nam illarum fuit particeps. Secus, si pecuniam apud usurarium deponeret tantum ut custodiretur, de usura non cogitando, aut saltem illam non intendendo; tunc enim illius non est causa positiva. Nec pariter injustitiæ reus esset, quamvis pecunia ab ipso ad usuram exercendam peteretur, si illam absque gravissimo incommodo recusare non posset; sufficientem enim tunc haberet rationem ponendi actionem in se bonam, cujus prævideret abusum. *Ita pro his casibus communiter theologi.*

2° Advocati qui patrocinium usurariis præbent, iudices qui mutuarios ad solvendas usuras cogunt, contra justitiam peccant et ad restitutionem tenentur, si usuræ taxam legis excedant; revera quippe sunt causæ damni positivæ, efficaces et injustæ: at si usuræ taxam legis non excedant, prædicti advocati et iudices non sunt damnandi; quotiescumque enim lex non evidenter est injusta, magistratus non solum possunt, sed tenentur illius executionem premere: atqui, licet communius doceatur legem civilem sufficientem non creare titulum pro foro intereo, dici tamen non potest eam evidenter injustam esse; plures enim auctores, et quidem graviores, contendunt eam valere in conscientia, ut infra dieturi sumus.

Ita olim jam sentiebant plures theologi, *Lessius*, n. 179; *card. de Lugo*, n. 218; *S. Ligorius*, n. 787.

3° Propter eandem rationem, notarii facere possunt actus mutui secundum legis tenorem; non tenentur enim inquirere a mutante an sufficientem habeat rationem ad 5 aut 6 pro 100 exigendum. Si vero notarius perficeret actum continentem usuram taxam legis excedentem, graviter peccaret contra legem et contra juramentum quo promisit se cunctas leges fideliter servaturum. Sed peccaretne contra justitiam? Distinguendum est: si in voluntatem usurarii influeret illumque ad talem ineundum contractum determinaret, contra justitiam peccaret, atque defectu ejus damnum reparare teneretur. Si autem in vo-

luntatem usurarii minime influat, et hujusmodi actum ad preces mutuarii faciat, contra justitiam non peccat; scienti enim et volenti non fit injuria: in illo casu mutuarius petit actum, mutuum enim vult obtinere etiam cum usura: at illud habere non posset si notarius actum non exararet. Est quidem rationabiliter invitus in eo quod mutuans talem petat usuram; sed in hypothesi quod hanc usuram solvere consentiat ut mutuum obtineat, non est invitus in eo quod notarius hujusmodi actum scribat. Ergo. Ita *Lessius*, n. 180; *card. de Lugo*, disp. 41, n. 20; *Sylvius*, q. 78, art. 3, *Quæritur* 6, con. 4; *Habert*, P. *Antoine*, *Billuart*, etc.

4° Communiter docent theologi principales usurarium ministros, qui pecunia indigentes quærent eosque ad usurarios ducunt et famulos qui nomine heri usurarios incunt contractus, vel mutuarios usuram solvere cogunt, ad restitutionem teneri, quia injustitiæ fiunt causæ efficaces et in ipsomet crimine domini participant. Qui autem mutuarii partes agere videntur, v. g., qui mutuantur quærent ad subveniendum indigenti vel qui non nisi remote et mediate ad usuras cooperantur, sicut qui pecunias mutuuario tradendas numerant, eas portant, schedulas faciunt, solutionem usurarum simpliciter accipiunt, et inscriptionem in libro rationum faciunt, qui pignora conservant ne deteriora fiant, etc., nullo modo contra justitiam peccant. *Ita communiter theologi.*

5° Qui domum suam locat usurario ut tali cognito, sicque medium illi suppeditat quo feneratoriam artem exerceat, ad usuras injuste cooperatur, et onus restituendi incurrit; nam, inquit *Sylvius*, loco citato, con. 5, *idem est ac præbere instrumenta actionis injustæ*. Ita etiam *Coll. Paris.*, t. 3, contra *card. de Lugo*, disp. 25, n. 222; sed requiritur ut usuræ sint manifestæ.

Quæritur 1° quid agere debeat tutor qui in fine tutelæ 5 pro 100 pupillis reddere cogitur.

R. Pro iis qui titulum legis admittunt nulla est difficultas. Pro aliis vero eum ut insufficientem habentibus sic respondendum esse censemus.

Nullum est dubium quin viam legitimam lucrum ex pecuniis sibi commissis percipiendi totis viribus inquirere debeat: igitur consulendum est illi, ut vel negotiationi incumbat, vel societatem cum mercatore ineat, vel duplicem cum eo efficiat contractum, unum societatis et alterum assecurationis capitalis aut venditionis lucri incerti pro certo, sicut infra dicemus; vel ut census a gubernio solvendos et semper revendibiles emat (*des rentes sur l'État au cours de la Bourse*). Ubi tutor firmam habet voluntatem aliquam ex his viis eligendi et prudenter iudicat se eam invenire posse, sufficientem habet titulum exigendi lucrum ab eo qui pecuniam minorum postulat aut conservare desiderat.

Ex hypothesis quod ipse, mediante pecunia minorum, commercium quacumque via exercent, et faciat lucrum taxam legis excedens, auctarium retinere poterit in compensationem laboris et periculorum quæ subit.

At si nulla via legitima pecuniam minorum fructuose collocare queat, potestne eam mutuo dare et 5 pro 100 exigere?

Quidam contendunt illum, licet in gravissima huiusmodi circumstantia constitutum, *interesse* ex mutuo percipere non posse, quia lucrum ex mutuo vi mutui nunquam licet percipere: at in eo casu lucrum ex mutuo vi mutui perciperetur: nam damnum quod pateretur gratis mutuum dando non ex mutuo proveniret, sed ex causa mutuum antecedente et ab illo independente, nempe a lege civili tunc iniusta. Ita olim *Habert, P. Antoine, Collet, etc.* Alii, etiam ex iis qui titulum legis generaliter non admittunt, dicunt in quibusdam casibus et maxime in presenti hunc titulum admitti posse; nam, inquiunt, gravissimæ sunt rationes et lex divina non subvertitur, quia remanet ordinaria ipsius materia.

Alii denique, principiis magis stantes, sed in praxi prioribus minus rigidi, dicunt quod tutor debeat concilium familiæ convocare et angustias quibus premitur illi exponere. Si, inquiunt, per concilium familiæ statuatur hanc pecuniam dandam esse ad mutuum cum pacto lucri lege

taxati, eam sic dare potest; si enim eam non sic daret, teneretur *interesse* ex propriis solvere, quod durius est: qui ergo pecuniam istam postulat, vel libenter acceptat sub conditione solvendi 5 pro 100, invitus esse non potest erga tutorem, qui pro se nihil petit aut accipit, sed tantum exsequitur legem a qua temperare non potest.

Non videmus cur requiratur concilium familiæ, cum lex huic concilio non tribuat facultatem liberandi tutorem ab obligatione solvendi *interesse*, quando pecuniam minorum aliter quam per mutuum collocare non potest. Inutiliter ergo concilium familiæ convocatur.

Existimant tamen illius sententiæ patroni tutorem pupillos monere teneri et declarare illis se via a mutuo distincta hæc 5 pro 100 obtinere non potuisse, ut restituant vel condonationem obtineant. Si condonationem obtinere non possint, nec restituere velint, tutor non teneretur pro illis restituere. Si enim ad restitutionem teneretur vel ratione rei alienæ injustæ detentæ, vel ratione damni injuste illati: at neutrum dici potest: non ratione rei alienæ, si quidem non retinet lucrum ex mutuo proveniens; non ratione damni injuste illati, cum necessitas qua premebatur sufficienter eum excusaverit coram mutuuario, qui eum tanquam injustum erga se non habebit, nec similiter eos qui concilium familiæ constituunt.

Quidquid sit de hac controversia, certum est in presentibus rerum conjecturis tutorem qui pecuniam minorum dat mutuo juxta taxam legis, minime inquietandum esse, ut magis patebit ex infra dicendis.

Queritur 2° an officarii publici qui cautionem in assecurationem præbere tenentur, *interesse* a gubernio soluta tuto conscientia percipere possint.

R. affirmative. 1° Quia sæpe has non habent summas, sed eas ex mutuo cum *interesse* obtinere debent; 2° si eas possiderent, non relinquerent saltem indefinite otiosas; 3° quia hæc *interesse* a gubernio soluta haberi possunt tanquam pars stipendii concessi. Ergo.

Quando gubernium, civitates aliæque publicæ administrationes postulant ut pecuniæ mutuo cum *interesse* sibi

dentur, qui habent capitalia communiter sic ea tuta conscientia collocare possunt, quia ea non relinquerent otiosa et ad promovendum bonum publicum concurrunt.

Nullum est dubium quin usuræ eis restitui debeant qui inviti eas solverunt, nec obligationi suæ satisfaceret usurarius, sive malæ, sive bonæ sit fidei, si in pias causas illas impenderet. *Ita omnes.* At si ageretur de illo qui ad opes augendas mutuuum petiit, ex illo magnum reportavit lucrum et libenter usuras solvit, *S. Thomas, 2 2, q. 62, art. 5, ad 2; Coll. Andeg., Sainte-Beuve, t. 2, cas 185, etc.,* affirmant hujusmodi usuras pauperibus esse dividendas, quia mutuatarius propter suum peccatum eas amittere meretur. Cæteri vero, ut *Sylvius, Quæritur 4, con. 3, Coll. Paris., Collet* et alii communius et multo probabilius contendunt non sufficere etiam in hoc casu usuras pauperibus erogare vel in pias causas impendere, nisi de consensu mutuatarii; mutuans enim revera non acquisiit dominium in hujusmodi usuras: porro non licet eleemosynam de bonis alienis facere nec pœnam alicui privata auctoritate imponere: ergo.

Si autem constaret mutuatarium, qui usuras solvit, eandem pecuniam aliis sub majoribus usuris mutuasse, ipsi restitutio non esset facienda, nisi prævideretur restitutus; etenim damnum iis solummodo fuit illatum qui ultimo pecuniam sub usuris habuerunt: ipsis ergo et non aliis facienda est restitutio. Sic *Coll. Paris., t. 5.*

Quotiescumque illi, quibus facienda esset restitutio, inveniri non possunt, usuræ in pias causas impendendæ sunt.

Quæritur utrum qui usuras promisit, eas in conscientia solvere teneatur.

R. Eas absque dubio solvere teneretur, si certo non constaret mutuantem sufficientes non habuisse rationes eadem exigendi, ob lucrum cessans, damnum emergens, etc.; nam, eas non solvendo, aut clam se compensando, periculo se exponeret injustum damnum mutuanti inferendi; contra vero si constaret usuras absque titulo fuisse extortas, non peccaret contra justitiam eas non solvendo, vel se

crelo pro illis se compensando, contra justitiam enim peccaret usurarius eas accipiendo et retinendo: ergo contra justitiam non peccaret mutuatarius eas non solvendo. *Ita Pontas, vº Promesse, cas 6, citans Alexandrum III.*

ARTICULUS TERTIUS.

DE LUCRO OCCASIONE MUTUI PERCEPTO SEU DE TITULIS PROPTER QUOS ALIQUID EX MUTUO SUPRA SORTEM EXIGERE LICITUM ESSE POTEST.

Ex fusc dictis, mutuuum est contractus essentialiter gratuitus, et nihil unquam ratione mutui percipere licet. Quoties, e contra, reperitur in mutuo titulus extrinsecus et pretio æstimabilis, toties aliquid valori ejus proportionatum non solum percipere, sed et exigere licitum est. Titulus autem extrinsecus, id est, naturæ mutui alienus, ille est sine quo mutuuum fieri posse concipitur; et pretio æstimabilis est si in aliis negotiis vel contractibus sufficit ut lucrum ultra contractus obligationem exigi possit; mutuans enim peioris non fit conditionis mutuando. Nobis igitur sedulo investigandum est quandonam in mutuo sufficiens existat titulus, et quid ratione illius exigi queat. In hujusmodi materia sæpe occurrunt casus soluti difficillimi, ut omnes fatentur; caute admodum incedendum est, ne damnentur tanquam usurarii contractus liciti, vel approbentur ut legitimi contractus in quibus usura palliata latet. Unde Benedictus XIV in Litt. encycl. sapientissime dixit:

« Secundo loco, qui viribus suis ac sapientiæ ita confidunt, ut responsum ferre de iis quæstionibus non dubitent (quæ tamen haud exiguan sanctæ theologiæ et canonum scientiam requirunt), ab extremis, quæ semper vitiosa sunt, longe abstineant; etenim aliqui tanta severitate de iis rebus judicant, ut quamlibet utilitatem ex pecunia desumptam accusent, tanquam illicitam et cum usura conjunctam. Contra vero nonnulli indulgentes adeo remissive sunt, ut quodcumque emolumentum ab usuræ turpitudine liberum existiment. Suis privatis

» opinionibus ne nimis adhaereant, sed priusquam respon-
 » sum reddant, plures scriptores examinent, qui magis
 » inter cæteros prædicantur; deinde eas partes suscipiant
 » quas tum ratione, tum auctoritate plane confirmata in-
 » telligent. »

Plures numerari solent tituli quorum alii sunt veri, alii
 dubii et alii falsi, scilicet: 1° damnum emergens; 2° lu-
 crum cessans; 3° destinatio lucrativa; 4° periculum sor-
 tis; 5° donatio gratuita et liberalis; 6° obligatio sortem
 ante determinatum tempus non repetendi; 7° dilatio solu-
 tionis; 8° conventio pœnalis; 9° auctoritas legis. Hos om-
 nes quantum poterimus breviter et lucide expendere de-
 bebimus.

§ I. — De damno emergente.

In eo consistit damnum emergens quod mutuans prop-
 ter mutuum aliquam in rebus suis habitis patiatur jactu-
 ram, v. g., si triticum, quo indiget et quod viliori pretio
 emisisset, teneatur postea carius emere. Certum est apud
 omnes tale damnum legitimum esse titulum ut æqualis
 compensatio petatur; qui enim centum mutuando, dam-
 num decem patitur, revera centum et decem concedere
 censetur, siquidem centum et decem haberet, si mutuum
 non præstaret: nisi ergo centum et decem ipsi reddantur,
 æqualitas non servabitur. Præterea, beneficium alteri in-
 debitum cum nostro dispendio tribuere non tenemur.
 Ergo.

Plurimæ autem requiruntur conditiones ut aliquid ex
 mutuo ratione damni emergentis percipi possit, nempe
 1° ut mutuum revera sit causa damni, alioquin mutuata-
 rius illud compensare non teneretur: unde si mutuans
 alias habeat aut facile habere possit pecunias ad damnum
 impediendum sufficientes, nihil a mutuuario exigere pos-
 test; 2° ut servetur æqualitas et solummodo justa damni
 compensatio exigatur: hoc vero duplici modo fieri potest:
 primo, statuendo quod damnum, si reipsa contingat, to-
 tum compensetur; secundo, aliquid determinando certum,
 juxta prudentiam et æquitatem, pro damno futuro et in-

certo, et tunc sive damnum de facto accidat, sive non,
 pretium stipulatum erit solvendum, quia revera pericu-
 lum existit; 3° requiritur ut mutuarius præmonitus
 fuerit et ad compensationem damni se obligaverit; qui
 enim rem aliquam secundum valorem emit, non tenetur
 compensare damnum quod dominus ex illius venditione
 patitur: porro qui mutuum absque ulla conventionem ac-
 cipit, est in casu simili: si ergo mutuans aliquod patitur
 damnum, hoc mutuuario imputare non potest, nisi forte
 mutuum per vim aut dolum extorserit, vel in culpabili
 mora illud reddendi existat.

Si autem mutuans, de damno vere existente nihil di-
 cens, usuram æquivalentem stipulatus fuisset, contra jus-
 titiam non peccasset; verum enim tunc haberet titulum,
 et mutuarium per usuræ petitionem sufficienter moneret.
 Ita *Lessius*, t. 2, c. 20, n. 74; card. *de Lugo*, disp. 25,
 n. 74, et plures alii. Item si mutuans, ignorans se dam-
 num experturum, stipulatus esset usuram, videtur quod
 eam retinere posset, si de facto damnum pateretur; revera
 enim haberet in eo casu titulum quem ignorantia non tol-
 leret; valorem hujus damni mutuarius solvere debuisset,
 si monitus fuisset: at quodam modo per petitionem
 usuræ fuit monitus: ergo nullam patitur injuriam.

An et quomodo compensatio damni conformis esse
 possit taxæ legis, dicitur in § sequenti.

§ II. — De lucro cessante.

Lucrum cessans habet locum quando aliquis, præcise
 quia mutuum præstat, non percipit emolumentum quod
 alioquin certo aut verisimiliter percepisset, v. g., emptu-
 rus erat prædium cujus collegisset fructus, aut merces quas
 deinde carius vendidisset.

Evidenter hic agitur tantum de lucro cessante legitimo,
 et non de lucro injusto vel intrinsece illicito. Non datur
 lucrum cessans pretio æstimabile, nisi adsit potestas et vo-
 luntas illud obtinendi.

Nunc communissime docent theologi, contra *Soto* et

quosdam alios *S. 77.* male interpretantes, lucrum cessans legitimum esse titulum ut aliquid supra sortem in mutuo percipiatur; etenim pro damno emergente aliquid percipere licet: atqui lucrum cessans verum est damnum emergens; qui enim spe certa aut verisimili et fundata bonum aliquod proxime habendi privatur, eo ipso patitur damnum: ergo sufficientem habet titulum ad compensationem.

Sed requiritur 1° ut lucrum revera cesset, alioquin titulus non existeret: unde qui propter mutuum negotiationem reliquit, sed aliam exercuit artem ex qua æquale et tam facile obtinuit lucrum, nihil exigere potest; 2° ut lucrum præcise propter mutuum cesset, siquidem sola lucri cessatio est titulus de quo hic agitur: itaque si mutuans alias habeat pecunias otiosas, præter eas quas ad casus fortuitos rationabiliter pro statu suo potest et vult apud se conservare, compensationem lucri cessantis exigere nequit, nam hæc lucri cessatio non ex mutuo, sed ex ipsius voluntate provenit; 3° requiritur ut mutuarius moneatur et in compensationem lucri cessantis consentiat, sicut in paragrapho præcedenti diximus; 4° ut non plus exigatur quam valet lucrum cessans, deducto pretio impensarum quæ fieri debuissent, laboris scilicet, molestiæ et incertitudinis; attamen, si labor vel molestiæ tales essent ut mutuans aliquo pretio ab illis se liberare nolle, nihil a lucro compensando pro illis deducendum est: *ita communiter theologii*; 5° ut illa compensatio statim non exigatur, sed tantum tempore quo lucrum revera cessabit, vel si antea exigatur, pro anticipatione minuatur, juxta viri prudentis æstimationem. Duplici modo compensationis stipulatio fieri potest, quemadmodum diximus de damno.

Queritur an qui prædium erat empturus, 5 pro 100 supra sortem in compensationem lucri cessantis exigere posset.

R. Aliqua est ratio dubitandi, nam qui prædium rusticum emit, 5 pro 100, deductis expensis et tributis, generaliter non percipit. Attamen, si ab emendo prædio abstinereat propter mutuum quod præstat, nobis videtur illum 5

pro 100 exigere posse; equidem 5 pro 100 ex prædio non perciperet, sed proprietatem immobilem et permanentem haberet: at oblectamentum inde proveniens valde considerant et pretio æstimant homines: ergo si 5 tantum pro 100 in compensationem lucri cessantis et hujusmodi oblectamenti percipiat, non increpandus est. Ita judicant omnes et tenent in praxi, sive de prædiis agatur, sive de domibus.

Qui vero pecuniam suam erat certe in negotiationem impensurus, vel a negotiatione eam retrahit præcise ob mutuum petenti tribuendum, 6 pro 100 communiter exigere potest; tale est enim ordinarie lucrum quod ex negotiatione, deductis expensis, laboribus et periculis, percipitur, sicque lex positiva illud æstimat ac determinat.

Diximus *communiter*; nam si, omnibus attentis et sedulo perpensis, lucrum cessans vere pluris æstimaretur, plus quam 6 pro 100 stipulari et accipere jure naturali ac divino liceret; siquidem mutuans jus habet ut tantum sibi reddatur quantum propter mutuum amittit. Verum legislatores taxatum *interesse* determinantes, communem instituire voluerunt regulam a qua iudices recedere non possunt, nec privati recedere debent, nisi forte agatur de lucro extraordinario cessante. Idem dicendum est de reparatione damni emergentis.

§ III. — De destinatione lucrativa.

Quamvis præsens titulus ad lucrum cessans pertineat, ibique a theologis tractari soleat, hic tamen illum scorsum ponere censuimus, ut facilius advertatur, et quod de illo nobis dicendum est, melius intelligatur ac memoria retineatur.

In quadruplici casu aliquis pecunias habens constitui potest relative ad lucrum faciendum: vel enim 1° cessat a lucro quod jam faciebat, aut lucrum quod facturus erat reliquit propter mutuum, et tunc legitimam petere potest compensationem, sicut in paragrapho præcedenti exposuimus, vel 2° de lucro faciendo minime cogitat atque pecunias suas relicturus est otiosas, et certum est illum nihil omnino exigere posse, vel 3° de lucro quidem cogi-

tat, sed nullam in promptu habet lucrandi occasionem legitimam, nec moraliter habiturus est, et nihil iterum, juxta omnes, exigere potest; vel demum 4° quamvis nullo actu lucrum faciat, nec ullæ negotiationi speciatim pecuniam suam destinaverit, illam tamen otiosam relinquere non vult, et moraliter certus est se legitimam lucrandi viam inventurum esse: hanc mentis dispositionem vocant theologi destinationem lucrativam. Inter illos autem disputatur an hujusmodi pecuniæ destinatio legitimus sit titulus propter quem lucrum ex mutuo percipi possit.

Si mutuum a viro ita disposito petatur, omnes admittunt aliquid proportionatum lucro quod sperabatur exigi posse, et ordinarie 5 vel 6 pro 100, prout diximus de lucro cessante; in hoc enim casu compensationem lucri mutuans exigere potest, si reipsa lucrum ipsi cesset: at reipsa lucrum mutuanti cessat; licet enim modum lucrandi nondum elegerit, eo ipso quod firmam lucrandi voluntatem habeat, et modum legitimum invenire possit, jus habet ad lucrum: si ergo jus istud in gratiam alterius cedat aut relinquat, illius compensationem exigere potest. Imo, etiamsi firmum lucrandi propositum efformaret eo solum instanti quo mutuum ab ipso petitur, nihilominus compensationem exigere posset, quia tale propositum est legitimum, et semel efformatum, supposita lucrandi occasione, pretio est æstimabile: ergo mutuans illud gratis deserere non tenetur, ut alteri beneficium præstet.

Item qui non nisi probabiliter judicaret se opportunam invenire posse occasionem, aliquid pariter exigere posset; nam spes probabilis lucrandi est pretio æstimabilis: sed plaris vel minoris valet, secundum majorem vel minorem probabilitatem. *Sic communius theologi.*

At præcipua difficultas est utrum mutuans compensationem lucri cessantis exigere possit, si ipse mutuatariorum quærat, et illis pecuniam suam offerat. Non pauci affirmant, ut *Lessius*, c. 20, n. 90 et 101; *card. de Lugo*, d. 25, n. 107; *S. Ligorius*, l. 3, n. 769, et plures apud eos, sicque ratiocinantur: Compensationem lucri cessantis in illo casu exigere licet, si existat titulus a mutuo

distinctus: atqui revera existit titulus a mutuo distinctus, nempe voluntas lucrandi cum occasione aut probabilitate occasionis opportuniæ: ergo.

Et vero, mutuans aliquid exigere posset, si mutuum ab ipso postularetur, quia jus quod in eo casu habet lucrandi gratis concedere non tenetur: at jus istud non amittit, mutuum offerendo. Res illustrari potest comparatione: qui merces suas offert, non ideo tenetur eas dare gratuito; imo eas offerre potest ementi a quo magis se obtenturum sperat: ergo *a pari*, qui in casu a nobis exposito constituitur, mutuum eligere potest ut modum expeditiorem ad pecunias fructuose collocandas.

Non obstantibus tamen rationibus istis, sequentia tenenda esse arbitramur.

1° Nobis videtur mutuum eligi non posse tanquam modum faciliorem et lucrosiorem pecuniam fructuose collocandi; vitium enim usuræ in eo consistit quod aliquid ex mutuo vi mutui exigatur: at in illo casu aliquid ex mutuo vi mutui exigeretur; lucri enim excessus qui speratur, major facilitas et commoditas quæ in tali contractu inveniuntur, sunt pretio æstimabilia, ut patet: nullus autem est titulus ad hæc exigenda præter mutuum, siquidem eo præcise fine, ex hypothesi, mutuum eligitur: ergo. Ita *Lessius*, n. 95, et multi theologi apud *de Lugo*, n. 108, qui ipse præfatam sententiam tam crudam defendere non audet; illam e contra magna ex parte rejicit; nec ullum invenimus auctorem qui eam sic intellectam propugnet.

2° Qui pecuniam suam offert præcise intuitu mutuatariorum, quia scit vel suspicatur illum pecunia indigere, reparationem lucri cessantis exigere potest; tunc enim lucri cessatio mutuatariorum tribuenda est, cum ob ipsum solum eveniat: ergo illam compensare tenetur. Ita *Sylvius*, q. 77, art. 1, *Collet* et *Billuart*, ubi de lucro cessante.

3° Qui proprio intuitu pecuniam suam potius in mutuum dare elegit quam alio modo legitimo collocare, in periculo se constituit, cum viam certam relinquat ut saltem dubiam eligat, sicque ostendit se ab affectu usurario forte alienum non esse.

At si sinceram lucrandi intentionem habuerit, cum occasione probabili, et de facto mutuum elegerit, sive in bona fide, sive in mala, peccavitne contra justitiam? Afirmat *Sylvius* in loco citato, ac, post ipsum, *Collet*, *Billuart*, et non pauci alii; nam, inquiunt, proprio motu, et sui, non vero mutuatarii intuitu, lucrum reliquit ut mutuum amplecteretur; ideo jactura lucri ipsi tribuenda est. Ergo nihil exigere potest, sicut qui vendit rem sibi utilem ab emptore non sollicitatus, non potest illam pluris vendere quam secundum se valet. Idem auctores citant decisiones SS. Pauli III, Pii IV, Julii III et aliorum, qui constanter responderunt auctarium ex mutuo mōtibus pietatis facto percipi posse ab iis tantum qui, zelo charitatis adducti, non vero fenerandi animo, fructuosis occasionibus renuntiant. Ergo.

Probabile tamen videtur quod mutuans in casu supposito contra justitiam non peccaret: nam verus ades nobis videtur titulus mutuo extrinsecus et pretio aestimabilis: atqui titulus non amittitur quia mutuum offertur. Saltem facile percipi non potest quomodo jus vere existens ideo præcise destruat quia offertur: ratio autem qua *Sylvius* et alii nituntur, falsa videtur; qui enim non sollicitatus rem sibi utilem vendit, si tantum duntaxat petierit quanti secundum se valet, nihil amplius exigere poterit: si autem illam offerendo statim exegerit pretium æquivalens et valori ejus et utilitati quam ex illa percipiebat, contra justitiam non peccavit: porro mutuans, in suppositione nostra, sufficienter mutuatarium admonet et exigit tantum æquivalens mutuo quod præstat ac utilitati quam perciperet, si mutuum non præstaret: ergo.

Itaque libenter concludimus cum *Lessio*, n. 101, quod in tali casu restitutionem præcipere non auderemus. Pari-ter si quis plus exegerit quam valebat lucrum quod fecisset, propter eandem rationem, ad integram restitutionem non est adigendus. Non enim recte lucri cessatio soli imputanda dicitur mutuanti; etenim, mutuum offerendo, lucro quod facere posset renuntiat, sed conditionate tantum; mutuatarium igitur, mutuum acceptando, in causa

est cur mutuans reipsa lucrum quod alias facturus fuisset, de facto non percipiat. Nec huic rationi officere videntur decisiones citatæ. Ergo.

Dices: Si res ita sit, nullus fere ad restitutionem ratione usuræ obligabitur: atqui id admitti non potest: ergo.

R. Nego maj. Nam multi sunt qui de lucro ex pecunia sua percipiendo non cogitaverunt: multo plures sunt qui occasionem legitime lucrandi non habent, nec habere possunt; multi sunt alii qui ultra valorem tituli quem habent usuras exigunt: atqui hi omnes, ex principiis supra positis, ad restitutionem tenentur. Cæterum, non diffitemur quod in quibusdam circumstantiis multo pauciores faciendæ sint restitutiones quam in aliis, habita præsertim ratione temporis nostri et actualis rerum status.

Queritur 1° an qui pecuniam suam non nisi conditionate ad lucrum destinavit, dicens: « Vellem negotiari, sed plures mutuo indigentes pecuniam meam petaturi sunt, eam in illorum gratiam reservo, » pretium lucri cessantis in hoc casu exigere possit.

R. Afirmant *Lessius*, n. 90; *Layman*, l. 3, tract. 4, c. 6, n. 8; *S. Ligorius*, lib. 3, n. 772, et plures alii; nam, inquiunt, lucrum respectu mutuantis propter mutuum vere cessat: æquum est igitur mutuatarium illud per interesse compensare. Fatentur tamen hoc facile non esse admittendum ob periculum palliandi usuras. Negant vero *Habert*, c. 14, *Quer.* 3°; *Collet*, c. 3, sect. 3, post *Queritur* 1°; *Billuart*, etc. Mutuans enim pretium lucri cessantis exigere non potest, si lucrum ipsi ob mutuum non cesset: at lucrum ei non cessat ob mutuum. Etenim alia via vellet lucrari, sed tantum ex hypothese quod non mutuetur: solum igitur primario intendit mutuum.

Prior sententia probabilior videtur.

Queritur 2° an qui bona fide pecuniam dedit ad usuram, de alia lucrandi via minime cogitans, auctarium retinere possit, si, seclusa bona fide, certo negotiari aut alterum justum inire voluisset contractum.

R. Auctarium in hoc casu retinere non posse videtur,

quia lucrum, respectu illius, ob mutuum re ipsa non cessat, bene vero ob ipsius ignorantiam: tempore enim quo mutuum præstabat, titulum extrinsecum non habebat, sed habuisset si ignorantia non exstisset. Porro non sufficit quod aliquis titulum habere potuisset, requiritur ut revera habuerit. Plures tamen æstimant, cum *Lessio* et aliis, generalem, in ea suppositione, existere voluntatem lucrum modo legitimo faciendi, et hanc voluntatem sufficere ut dictum auctarium fiat licitum.

Cæterum ubi quis advertit se alia via lucrum legitimum facere posse, et versatur in intentione pecuniam suam non relinquendi otiosam, eo ipso verum habet titulum ad *interesse* ex mutuo percipiendum.

Imo qui generalem habebat voluntatem pecuniam non relinquendi otiosam, et medium illam fructuose collocandi habuisset si mutuum non dedisset, ad restitutionem teneri nobis non videtur, quia titulus vere existebat: eo sensu sæpe respondimus in praxi.

§ IV.— De periculo sortis.

In mutuo duplex a quibusdam theologis distinguitur periculum, unum generale omni mutuo essenziale, v. g., periculum ne incendio, devastatione, etc., cuncta mutuatarii bona pereant, atque sortem postea reddere nequeat; alterum vero mutuo extrinsecum, quod in omni mutuo non reperitur essentialiter, ut, v. g., si mutuum præstetur homini nullius conscientia, prodigo, lites amanti, per mare procellosum naviganti, etc.

1° Omnes fatentur nihil pro communi periculo exigere posse, alioquin vana esset lex divina quæ prohibet ne quid supra sortem exigatur.

2° Certum est mutuam aliquid exigere posse, si periculum ita in se suscipiat, ut sors sibi et non mutuatario pereat; nam periculum istud est pretio æstimabile et a mutuo distinctum. Imo huiusmodi contractus non est proprie mutuum, sed potius quædam assecurationis vel societatis species, siquidem mutuatarius dominium pecuniae non acquirit.

3° Sors in mutuo aliquando recuperari non potest, nisi cum laboribus, curis, sollicitudinibus vel expensis, v. g., si mutuarius mutuum reddere nolit, vel si longe maneat aut fugerit, et itinera sint suscipienda. Si expensæ jam factæ fuerint propter malam ejus fidem, tunc existit damnum emergens quod ille compensare tenetur. Pariter si tempore quo mutuum præstatur, probabile existat periculum ne huiusmodi expensæ faciendæ sint, aliquid pro earundem probabilitate et valore stipulari licet; licet enim aliquid pro periculo damni emergentis stipulari: porro ibi existit periculum damni emergentis, ut patet: ergo. Idem dicendum est de laboribus, curis et sollicitudinibus susceptis aut probabiliter suscipiendis, nam hæc pretio æstimabilia sunt.

Tota igitur quæstio est an, ratione periculi extraordinarii solius amittendæ sortis, aliquid exigere liceat, quamvis nullum assecurationis pactum intercedat, id est, quamvis mutuans semper jus habeat in quacumque hypothese sortem repetendi. In duas sententias abeunt theologi: plurimi negant quod pro huiusmodi periculo aliquid stipulari liceat. Sic *D. Soto*, l. 6, q. 4; *Collet*, in *Cont. Tourn.*, t. 1, parte 2; *Theol. Pictav., Cen., Lugd.* et multi alii. Eorum rationes infra per modum objectionum referemus. Partem affirmantem tenent *Lessius*, l. 2, c. 20, n. 111; *Sylvius*, q. 77, art. 1, *Quær.* 4; *card. de Lugo*, disp. 25, n. 77; *P. Antoine*, q. 17; *Billuart*, *S. Ligorius*, l. 3, n. 765, et innumeri alii, quibus subscribendum arbitramur: unde sit

PROPOSITIO.

Periculum mutuo extrinsecum et extraordinarium legitimus est titulus quo aliquid supra sortem exigere licet.

Prob. 1° ex decisione sacrae Cong. de Propaganda fide, data die 12 septembris 1645, ad quæsitam missionariorum Sinensium. Inter septem quæsitam hoc erat numero tertium:

« In præfato regno lege stabilitum est ut in mutuo triginta pro centum accipiantur, absque respectu lucri

» cessantis aut damni emergentis. Quæritur utrum Sinensi-
 » bus sit licitum pro pecuniarum suarum mutuo, licet
 » non interveniat lucrum cessans aut damnum emergens,
 » prædictam 30 pro 100 regni lege taxatam quantitatem
 » accipere. Hæc causa dubitationis est, quia in recupe-
 » randa pecunia est aliquod periculum, scilicet quod qui
 » accipit fugiat, quod tardet in solvendo, vel quod ne-
 » cessarium sit coram iudice repetere, vel propter alia
 » huiusmodi.»

Responsio S. Cong. ad quæsitum istud hæc est :

• Censuit S. Congregatio cardinalium S. R. E. ratione
 » mutui immediate et præcise nihil esse accipiendum ultra
 » sortem principalem; si vero aliquid accipiunt ratione
 » periculi probabiliter imminenti, prout in casu, non esse
 » inquietandos, dummodo habeatur ratio qualitatis peri-
 » culi et probabilitatis ejusdem, ac servata proportione
 » inter periculum et id quod accipitur.»

Innocentius X, tunc in cathedra B. Petri sedens, om-
 nibus missionariis in imperio Sinensi degentibus sub pœna
 excommunicationis lætæ sententiæ iussit ut præsens
 S. Cong. decretum observarent, illo uterentur et curarent
 ut ab aliis observaretur ac practicaretur, donec Sua Sanc-
 titas, vel sedes Apostolica aliud statueret: porro sedes
 Apostolica nunquam aliud statuit. Idem dicitur in instruc-
 tione missa, jussu Bened. XIV, ad P. Felicem, missiona-
 rium in Africa. Hoc pariter sensu S. Pœnitentiaria nobis
 anno 1815 respondit: ergo.

Prob. 2° ratione. Aliquid supra sortem exigere licet, non
 solum propter damnum emergens, sed etiam, ut vidimus,
 propter probabile damni emergentis periculum, ita ut si
 nullum de facto damnum eveniat, pretium tamen stipula-
 tum accipere liceat: atqui verum existit damni emer-
 gentis periculum, quando probabiliter timetur ne sors
 pereat; nam si revera sors periret, damnum contingeret:
 ergo periculum sortis est periculum damni emergentis:
 Ergo.

Quinimo, in præsentī casu, non solum est periculum
 damni emergentis, sed reipsa damnum emergit; summa

enim pecuniæ mutuo data homini qui probabiliter eam
 non reddet, non tanti valet quanti valeret si mutuo non
 daretur, vel si ei crederetur qui certo eam redditurus es-
 set: ergo mutuans verum subit damnum, cujus compen-
 sationem exigere potest.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. In famoso capite *Naviganti*, de Usuris, lib. 3,
 Decret. tit. 19, Gregorius IX sic ait: « Naviganti vel eunti
 » ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, pro
 » eo quod suscipit in se periculum, recepturus aliquid ul-
 » tra sortem, usurarius est censendus: » ergo mutuans
 pro periculo in se suscepto nihil exigere potest.

R. Nego conseq. Nam 1° multi graves theologī asserunt
 mendum ibi irrepsisse et legendum esse: *usurarius non*
est censendus, quod indicare videntur verba textum cita-
 tum sequentia: *ille quoque non debet usurarius judicari, etc.*
 2° Alii multi dicunt hunc textum pro foro externo tantum
 esse intelligendum, adeo ut qui pro tali periculo aucta-
 rium paciscitur, tanquam usurarius in foro externo sit
 habendus, quia ex intentione usuraria sic agere præsumi-
 tur. 3° Supponi potest, cum innumeris theologis, quod
 ibi agatur de eo qui mutuatarium cogit ad huiusmodi pac-
 tum, nec vult aliter mutuare; quod est usurarium: in
 tribus autem responsionibus istis nihil ex objecto textu
 contra propositionem nostram sequitur.

Obj. 2°. Vel sors peribit, vel non: si prius, nihil mu-
 tuans accipiet, neque sortem, neque auctarium stipula-
 tum; si posterius, nullum de facto patietur detrimentum:
 ergo nihil exigere debet.

R. 1°. Ex hypothesi quod sors pereat, non sequitur ne-
 cessario mutuantem nihil omnino accepturum, nam fieri
 potest ut sors non statim pereat, et tunc *interesse* quæ
 interea solventur, velut quædam pro sorte erunt compen-
 satio.

R. 2°. Quamvis nullum de facto mutuans pateretur de-
 trimentum, nihilominus aliquid supra sortem percipere

posset; nam periculum pretio æstimabile vere subiisset. Qui pro navi assicuranda pretium stipulatus est, illud juxta omnes exigere potest, licet de facto navis non perierit: ergo *a pari*, etc.

Obj. 3°. In miserrimis temporibus nostris, semper existit grave periculum sortis amittendæ aut laboris suscipiendi vel sollicitudinis exercendæ ad illam recuperandam; quotidie ditiores foro cedunt; qui probi ac religiosi judicabantur, irreligiosi, male fidei ac nullius conscientie esse deprehenduntur: ergo si periculum extraordinarium ut sufficiens titulus admittatur, aliquid supra sortem semper exigere licebit.

Plurimi equidem his rationibus innixi contenderunt in omnibus mutuis, nisi ex charitate fieri debeant, *interesse* a lege taxatum exigi posse, id est, 5 pro 100 in materiis civilibus, et 6 pro 100 in commercio.

R. Nego ant. Nam 1° licet improbitas sit nunc frequentissima, quidam tamen adhuc reperiuntur homines omni fiducia digni; 2° quando sors sufficienter per hypothecam, cautionem aut pignus assicuratur, periculum extraordinarium non existit: atqui sæpe, imo ordinarie, mutuantes non omittunt curare ut sors ita assuretur: ergo tunc nihil exigere possunt ratione periculi.

Quid sit sentiendum de titulo legis dicemus modo, ubi de conditionibus requisitis, et iterum de illo amplius infra disseremus.

Advertendum nonnullas, juxta omnes theologos, essentialiter requiri conditiones, ut periculum extraordinarium legitimus sit titulus, videlicet: 1° ut non sit apparens tantum et fictum, sed verum et probabilibus conjecturis fundatum; 2° ut animus non sit ex mutuo lucrandi, sed solum se indemnem servandi, alioquin existeret usura mentalis, non autem realis, si revera periculum adesset sufficiens, etiamsi mutuans illud ignoraret; nam ignorantia illud non tolleret, nec verum titulum destrueret: ita saltem pluribus et nobis videtur, quamvis contrarium aliquo modo dicat *S. Ligor.* n. 773. 3° Requiritur ut mutuatarius ad paciscendum pro isto periculo non cogatur,

sed facultatem habeat sortem alia via assecurandi, per fidejussorem, pignus vel hypothecam; si enim mutuans suam duntaxat indemnitate sincere querat, parum curabit qua via sors sibi assuretur, modo a periculo liberetur. 4° Ut non plus exigatur quam reipsa debetur, juxta viri prudentis judicium, habita ratione qualitatis periculi: unde manifestum est 5 aut 6 pro 100 ab omnibus indiscriminatim sub prætextu illius periculi exigi non posse. Attamen, non improbabilis est sententia plurimorum auctorum qui, aliunde titulum legis non admittentes, legem habent ut regulam determinantem *interesse* solvenda, quando adsunt tituli legitimi, et quidem vim habentem et in praxi sequendam, quia per eam dirimuntur innumeræ difficultates et multæ præcaventur usuræ, quod sufficit ut princeps hujusmodi regulam ferre poterit. Excipiendus esset, saltem, ut jam supra diximus, casus damni extraordinarii, etc. 5° Requiritur theologi ut periculum istud a principali fine mutui, scilicet a paupertate sit diversum; nam sicuti mendicantibus per elemosynam succurrere debemus, ita Deus voluit ut quibusdam indigentibus per mutuum subveniatur: atqui per mutuum crudeliter illis subveniremus, si aliquid ratione paupertatis supra capitale exigereamus; quo pauperiores essent, eo magis illos gravaremus, siquidem majus tunc esset periculum sortis amittendæ: ergo saltem contra charitatem graviter peccaremus.

§ V. — De donatione gratuita.

Nihil tam nostrum est, ut fert axioma, quam quod libenter nobis fuit donatum: unde unanimi ore docent theologi mutuante ea retinere posse quæ liberali donatione a mutuatario accepit, etiam in casu quo sciret tale donum ob mutuum duntaxat sibi fuisse præstitum; quotidie enim inter homines vel strictioris conscientie dantur et accipiuntur munera ob beneficia præstita: atqui mutuum gratis datum est beneficium majus vel minus secundum circumstantias: ergo ob illud licet munus offerre et accipere.

Cum autem hæc donatio ex plena liberalitate procedere debeat, nonnunquam circa illius motivum exurgit dubium, quod ex variis circumstantiis solvi debet: itaque,

1° Si mutuarius sit consanguineus, affinis vel amicus mutuantis, et quid moderatum illi tribuat, si indole sit ad donandum proclivis, et talia soleat gratitudinis præstare munera, donatio haberi potest ut gratuita.

2° Si, e contra, grave solvat auctarium, præsertim annuum et antequam mutuum reddiderit, si sit pauper vel indigens, atque mutuum ad suæ necessitati subveniendum postulaverit, donatio præsumi non potest gratuita; multo probabilius est eam fieri vel ne statim mutui restitutio exigatur, vel ut facilius aliud mutuum deinceps obtineri possit.

3° Donatio reputari non debet mere gratuita quando per formale pactum mutuans stipulatus est auctarium, nec quando sufficienter ostendit se aliquid ex mutuo tanquam debitum, vel secundum morem receptum, expectare; quidquid enim virtute pacti expliciti vel impliciti solvitur, eo ipso a sola liberalitate non procedit.

Quæritur 1° an aliquid a mutuuario gratis donandum sperare liceat.

R. 1°. Si mutuans ita donum intendat, ut alioquin non mutuaret, a peccato excusari non potest: ita judicat *S. Ligorius*, n. 762, et apud ipsum *Concina*; sicut enim mutuum dare non licet præcise ob lucrum ex eodem percipiendum, pariter illicitum est illud præstare principaliter ob lucrum ex eo speratum. At peccatum istud contra justitiam non esset, etiamsi lucrum tanquam ex justitia debitum mutuans speraret, modo hæc mentis intentionem exterius non manifestaret, et aliunde constaret donationem ex liberalitate provenire; quia occulta mutantis intentio in voluntatem mutuarii influere non potuit.

R. 2°. Si mutuans libenter mutuum præstet, et tamen aliquid tanquam beneficium gratuitum ex liberalitate mutuarii secundario speret vel desideret, non peccat; nam illud absque peccato desiderari potest quod absque peccato accipi potest: atqui hujusmodi donum absque pec-

cato accipi potest: ergo et desiderari. *Ita communiter theologi.*

Quæritur 2° an mutuans ostendere possit se aliquid a mutuuario tanquam purum donum expectare.

R. 1°. Omnes fatentur illum ostendere non posse se aliquid expectare tanquam debitum, non solum ex justitia, sed etiam ex sola gratitudine; nam 1° obligatio cum mera gratitudine implicare videtur; 2° hæc obligatio verum esset onus pretio æstimabile, 3° Innocentius XI sequentem damnavit propositionem: « Usura non est dum ultra sortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia et gratitudine debitum, sed solum si exigatur tanquam ex justitia debitum. » Ergo. Probabilius est etiam illum ostendere non posse se expectare, tanquam ex justitia debitos, actus qui pretio æstimari non possunt, ut ipsum laudare, visitare, honorare, pro ipso orare, etc., quia obligatio hæc præstandi pretio est æstimabilis. *Ita Sylvius et Billuart.*

R. 2°. Amicis et iis quibuscum est familiaris ostendere potest se aliquid ex mutuo tanquam gratitudinis munus expectare, vel etiam illud petere: nam munus ab altero petere licet, sive ob aliud munus prævium, sive aliud munus non præcesserit, modo non tollatur libertas nec minuatur: porro hanc facultatem quis amittere non debuit quia mutuum alteri præstitit: potest igitur illi dicere: Tale obsequium a te expecto; spero fore ut in simili circumstantia mutuum vice tua mihi præstares, etc. *Ita Billuart, S. Ligorius*, n. 762, et plures alii.

Diximus amicis et iis quibuscum est familiaris; nam in aliis personis libertas probabiliter imminueretur, ac proinde donatio censeri non posset gratuita: imo ordinarie hæc praxis valde est suspecta, etiam respectu amicorum.

Si autem, omnibus sedulo perpensis, dubitetur an donatio fuerit gratuita, restituendum est pro ratione dubii, vel nova condonatio a mutuuario postulanda et obtinenda est; qua occasione

Quæritur 3° utrum mutuans a restitutione eximatur, si mutuarius, sive rogatus, sive non rogatus, declaret

se nihil velle, se nihil exigere, se plenam condonationem facere.

R. Si indicio aliquo moraliter judicare possit mutuans condonationem non esse plene liberam, a restitutione non eximitur: ratio patet. Judicare autem debet condonationem non esse plene liberam, si usurae sint excessivae, si mutuarius sit pauper, si mutuum nondum sit redditum et illud mutuans repetat, etc.; non verisimile est enim mutuarium in his casibus ex pura liberalitate praedictas usuras solvere.

Si vero mutuarius non sit pauper, nec usurae sint excessivae, v. g., non ultra taxam legis, condonatio ut mere gratuita haberi potest, quando mutuum jam est redditum, vel ubi mutuans illud non repetit, etiam ex hypothesi quod nihil ipsi solvatur; usurarius enim non deterioris est conditionis quam fur: atqui fur a restitutione rei furatae eximitur, quando talem obtinet condonationem, etiamsi illam a domino petat: ergo a pari usurarius a restitutione liberatur, quando mutuarius libenter declarat se plenam condonationem facere, praesertim si condonatio per tertiam personam, v. g., per confessarium petatur.

Hanc viam saepe consulimus, maxime cum de usuris in bona fide perceptis ageretur.

§ VI. — De obligatione mutuum ante tempus determinatum non repetendi.

Ex definitione mutui superius exposita, constat illud ante certum tempus repeti non posse, alioquin vanum esset et nugatorium. Certum est autem apud omnes nihil pro illa obligatione exigi posse: cum enim haec obligatio mutuo sit intrinseca semper aliquid supra sortem exigi posset; sicque lex divina usuram prohibens illusoria foret.

At si mutuans se obliget ad mutuum non repetendum ante longum tempus, v. g., triennium, ut ait *S. Ligorius*, potestne pro illa obligatione quam sibi imponit aliquid

stipulari? Plures theologi affirmant, ut videre est apud card. *de Lugo*, disp. 25, n. 16, et *S. Ligorium*, n. 760.

Communiter alii negant et sententiam suam probant:

1° Ex condemnatione propositionis sequentis ab Alexandro VII: « Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem » exigere, si se obliget ad non repetendum sortem usque » ad certum tempus. » Verum cum ibi dicatur, usque ad certum tempus, non vero usque ad longum tempus, recte observat *S. Ligorius* firmam probationem ex damnatione illius propositionis erui non posse.

2° *Ratione*. Tempus est habendum relative ad mutuum sicut quantitas materiae. De essentia mutui in genere est ut aliqua sit materiae quantitas, sed de essentia est mutui in individuo ut talis sit quantitas determinata, sive parva sive magna: sic de essentia mutui in genere est ut per aliquod tempus non repetatur, sed de essentia mutui in particulari est ut tale sit tempus determinatum, breve vel longum: porro non magis aliquid supra sortem exigere licet ex mutuo propter magnam quantitatem quam propter parvam: ergo, a pari, non plus exigi potest ob longum tempus quam ob breve.

Et vero, nihil ob longum tempus supra sortem exigi potest, si spatium istud non sit respectu mutuantis pretio aestimabile: atqui longum spatium temporis non est pretio aestimabile respectu mutuantis; semper enim supponitur mutuante pecuniam relicturam otiosam: in ista autem hypothesi, ipsius non refert quod pecunia apud se vel apud alterum existat, secluso periculo: ergo.

Dices: Obligatio mutuum ante certum tempus non repetendi, ejusdem est naturae ac obligatio in futurum mutuandi; atqui obligatio in futurum mutuandi est pretio aestimabilis, ita ut qui illam in mutuo imponeret mutuatorio, reus esset usurae: ergo. Haec obiectio est ratio fundamentalis qua sententiae oppositae patroni nituntur.

R. Nego maj. Nulla est enim paritas instituenda inter duas dictas obligationes; posterior enim, scilicet obligatio in futurum mutuandi, est onus mutuo etiam in particulari spectato extrinsecum et ab illo distinctum; nam per-

fecte concipitur mutuam etiam in individuo spectatum, absque hujusmodi onere vel obligatione existere posse; contra vero obligatio mutuam ante certum tempus non repetendi, mutuo est intrinseca, sicut diximus, atque pretio aestimari non potest quin aliquid ex mutuo vi mutui percipiatur: ergo.

Notandum est tamen quod sæpe aliquid supra sortem percipere liceat ex mutuo ad longum tempus præstito nam ex antea dictis, aliquid stipulari licet ob periculum probabile lucri cessantis: atqui sæpe existit periculum lucri cessantis, quando mutuam ad longum tempus præbetur, v. g., ad decem annos, quia pauci sunt qui pecuniam suam per tot annos relicturi sint otiosam; eam aliquo modo impenderent, vel ad emendum prædium, vel ad negotiationem, vel ad liberalitatis actus exercendos; facultas autem hæc faciendi est pretio aestimabilis: ergo pro illa mutuans pacisci potest. Unde, v. g., ad pontem vel ad publicum ædificium construendum, publica per magistratus urbis aperitur subscriptio; cives qui pecunias habent invitantur ad mutuam præbendam, *interesse* ipsis promittuntur, et asseritur quod intra sexdecim annos sors restituenda sit, communiter cives sub his conditionibus mutuam præbere possunt. Interest urbis ut mutuam præbeant; illud autem gratuito præbere non tenentur, 1º quia aliquid subeunt periculum sortem aut illius partem amittendi aut tempore statuto eam non recuperandi; intra tam longum enim temporis spatium multæ contingere possunt circumstantiæ improvisæ; 2º quia fere nullus est qui per tantum intervallum nihil ex pecunia facere velit et possit. Ergo, etc.

§ VII.— De solutionis dilatione.

Omnes generaliter conveniunt solutionis dilationem per se pretio aestimabilem non esse, ac proinde nihil præcise ob illam exigere posse. At plures nihilominus circa hoc punctum nascuntur difficultates, et plurima sunt notanda.

1º Certum est aliquid exigere posse, si ex solutionis dilata-

tione damnum emergat, aut lucrum cesset, vel periculum damni emergentis aut lucri cessantis existat: patet ex dictis.

2º Si rationabiliter timeatur ne solutio post tempus statutum protrahatur, aut ne ad illam obtinendam molestiæ sint subeundæ vel labores suscipiendi, aliquid proportionatum stipulari licet: sequitur etiam ex dictis.

3º Si res credito vendita, aliunde apud dominum servanda, pluris valitura esset tempore solutionis, tanti vendi posset quanti tunc valitura præsumeretur. Hoc est evidens.

4º Quando in ipsomet venditionis contractu partes determinant tempus solutionis et statuunt *interesse* solvenda, hæc conventio videtur legitima; quia *interesse* et summa capitalis unicum sunt objectum contractus et pretium venditionis: si pretium sit nimium, adest quidem injustitia, sed non usura. Hinc inquietandi non sunt juvenes qui ad militiam pro aliis se locantes, stipulantur *interesse* summæ principalis sibi, durante militia, solvenda esse, summam vero sibi, post tempus militiae expletum vel suis hæredibus, si moriantur, tribuendam. Secus dicendum, si summam statim acceperint et eam alteri cum obligatione solvendi *interesse* tradiderint.

Sæpe tamen summa principalis et *interesse* unicum non efficiunt objectum quod dici possit venditionis pretium; de illa difficultate fere statim dicturi sumus.

5º Qui rem frugiferam, v. g., agrum, suam officinam, etc., vendit credito et eam tradit, stipulari potest ut valor fructuum sibi solvatur usque dum pretii solutionem obtinuerit; nam ante rei traditionem jus habet ad fructus, non tenetur illos gratis concedere: ergo pro illis pacisci potest, et ordinarie 5 pro 100 exigere, si agatur de agris vel de domibus, quamvis sæpius hæc bona non tot producant, quia aliquando etiam plus producant, et, præterea, compensatio pro solutionis dilatione sic in hoc casu lege taxatur, sicque ab omnibus aestimatur. Ergo. *Ita communiter theologi contra nonnullos.*

Si autem dominus rei frugiferæ eam, absque conventionem pro fructibus, vendiderit ac tradiderit, sperans fore

ut statim pretium sibi solveretur, et tamen non solvatur, potestne compensationem fructuum exigere, etiamsi pretium utiliter impendere non intendat?

R. Videtur pluribus illum jure naturali non posse, nam res ad emptorem pertinet, et res fructificat domino. Sic *Lessius*, l. 2, c. 21, n. 109, et *Billuart*, uterque plures alios citans.

Alii vero melius contendunt fructuum compensationem, seu pretii *interesse* exigi posse; nam eo casu venditor rem tradere non tenetur nisi pretium sibi solvatur, etiamsi pretio non indigeret: ergo si emptor pretium solvere nolit, venditor potest vel rem suam retinere et fructus ejus percipere, vel, si eam tradat, compensationem fructuum exigere; jus enim ad hujusmodi fructus habet et eos gratis concedere non tenetur. Ita ferme *Collet*, cap. de Venditione, art. 5; *S. Ligorius*, n. 798, et multi apud eum. Unde venditor retinere potest *inter se* quæ auctoritate judicium sibi ob dilationem solutionis assignantur, quando de re frugifera agitur.

6° Sola quæ nobis superest difficultas est utrum mercatores carius vendere possint credito, secundum morem inter eos communiter receptum, quamvis alium non habeant titulum, et res vendendæ non sint frugiferæ.

R. Multi docent sic vendere licitum esse; nam pretio currenti et communi hominum æstimatione determinato vendere licet: at communi hominum æstimatione determinato est merces carius vendi credito quam numerata pecunia, tum propter detrimentum quod mercatores ordinariè patiuntur, tum propter periculum quod plus minusve incurrunt: unusquisque ergo merces suas sub conditionibus communiter receptis vendere potest. Si nullam de facto patiatur detrimentum nullumque periculum incurrat, hoc per accidens evenit, et valor rei ejus non ideo minuitur, cum a communi æstimatione pendeat, non vero a particularibus circumstantiis. Sic *Lessius*, l. 2, c. 21, n. 56; card. *de Lugo*, disp. 26, n. 107; *S. Ligorius*, l. 3, n. 811, et multi apud eos; sic etiam *Nicole*, in parvo hac de re Tractatu, *Essais de morale*, tome 6.

Multi vero contrariam tenent sententiam, et dicunt prædictos mercatores carius vendere non posse credito quam numerata pecunia, licet mos iste sit receptus; nam, inquit, venditio facta credito in verum resolvitur mutuum, siquidem venditor majus non exigit pretium, quia merces majorem in se habent valorem, bene vero quia pretium non statim solvitur: ergo idem est ac si pretium istud ad tempus determinatum mutuaret. Communis autem hominum æstimatio in hoc casu est ipsamet cupiditas, vi cujus pecunia præsens pluris æstimatur quam pecunia absens, et usura saltem moderata fere apud omnes ut justa habetur: porro cæca hæc cupiditas legi divinæ est opposita, ut ex dictis constat: ergo, inquit, mercatores carius vendere non possunt credito quam numerata pecunia, nisi vel periculum incurrant, vel detrimentum patiantur, quod quidem sæpe accidit.

Hæc opinio magis consentanea est veris circa usuram principiis: eam tuentur *Habert*, cap. 22, § 2, *Quær.* 11; *Collet*, de Venditione, sec. 3; *Billuart*, *Theol. Cen.*, etc. Attamen mercatores sic agentes inquietandos non esse arbitramur, propter rationes superius expositas, et quia in dubio prudentia non sinit conscientias sic turbari.

Quod de venditione facta credito dicitur, pari ratione dicendum est de emptione quæ minori fit pretio ob anticipatam solutionem.

Queritur 1° quid sentiendum sit de contractu *Mohatra*.

Contractus quem Hispani vocant *Mohatra*, in eo consistit quod pecunia indigens merces carius emat credito, et statim eas eidem mercatori viliori pretio, sed numerata pecunia, vendat.

R. Contractus ille nihil aliud est quam mutuum vix paliatum, quando mercator, res suas credito vendendo, obligationem imponit emptori easdem sibi viliori pretio statim revendendi; nam idem est ac si talem mutuo præstaret summam cum obligatione auctarium super eam solvendi, ut evidenter patet. Unde *innocentius XI* hanc damnavit propositionem:

« Contractus *Mohatra* licitus est etiam respectu ejusdem

» personæ, et cum contractu retro-venditionis prævie inito
» cum intentione lucri. »

Queritur 2º utrum creditor, tuta conscientia, retinere possit *interesse* sententia iudicis sibi ob solutionis dilationem assignata, si nullum reipsa detrimentum patiatur.

R. 1º. Si debitor non sit in mora culpabili, vel quia terminus nondum est elapsus, vel quia tempore statuto solvere non potuit, creditor *interesse* sibi assignata retinere non potest, nam hæc sententia falsa præsumptione facti innixa est.

R. 2º. Si debitor sit in mora culpabili, creditor, juxta multos, retinere potest *interesse* sibi assignata, etsi nullum patiatur incommodum; nam iudicis sententia justo innixa motivo legitimus est titulus: atqui sententia iudicis, in suppositione nostra, justo innititur motivo, nempe culpa debitoris, ut illum puniat ac diligentior reddat, sicut aliquando juste præcipiuntur mulctæ in vindictam delicti: ergo. Ita *Cabassut*, l. 6, c. 7, n. 7; *Pontas*, cas. 14; *Collet*, de Usura, c. 3, s. 3, *Quer.* 1º; *Billuart*. Hæc sententia probabilior nobis videtur.

§ VIII.— De pœna conventionali.

Pœna conventionalis est ea de qua partes conveniunt a mutuuario solvenda, si tempore præfixo mutuum sua culpa non reddat.

Queritur an mutuans auctarium istud per modum pœnæ impositum retinere possit, quamvis nullum propter dilationem expertus sit detrimentum. Pauci negant; ceteri communiter affirmant, modo quædam adsint conditiones requisitæ.

Prob. Mutuans auctarium legitime impositum retinere potest: at auctarium de quo agitur legitime imponitur, ut pœna ad optimum finem assequendum constituta; namque 1º per illud firmitati contractus consulitur; 2º quando mutuarius propria culpa mutuum tempore dicto non reddit, justæ deest conventioni et gravis injuriæ erga mutantem est reus: igitur merito punitur. Ergo.

Conditiones requisitæ, sunt: 1º ut mutuans sub illo prætextu ex mutuo lucrari non intendat, sed interno affectu sincere exoptet quod tempore statuto mutuum sibi reddatur; 2º ut de facto culpa mutuarii intercedat; nam si mutuum tempore præfixo reddere non potuerit, mutuans pœnæ exigere non debet, nisi detrimentum patiatur, quia pœnæ innocentibus non juste decernuntur; 3º ut pœna sit moderata ac mutuo proportionata, nec tota exigatur si mutuum ex parte fuerit redditum; si hæc pœna ad aliquod *interesse* reducatur, constat ex antea dictis ejus taxationem 5 aut 6 pro 100 excedere non posse, et huic regulariter standum esse.

Positis his conditionibus, non timendum est ne sub prætextu illius pœnæ conventionalis semper usura palliari possit, sicque ratio fundamentalis adversariæ opinionis penitus ruit.

Multo probabilius est mutuatarium pœnam conventionalem ante iudicis sententiam solvere teneri; nam jure naturali et ante iudicis sententiam tenemur conventiones justas adimplere. Sed communiter dicunt theologi debitorem hanc pœnam solvere non teneri antequam mutuans eam expresse vel tacite petat, quia talis est mos inter homines receptus ubi de pœnis agitur.

Quæstio olim hic movebatur circa pactum *legis commissoriæ*, quo scilicet pignus in securitatem sortis tradebatur, seu *committebatur*, sub ea conditione ut esset creditoris, si debitor sua culpa determinato tempore non solveret.

Jure naturali eodem modo de illo pacto ratiocinandum nobis videtur ac de pœna conventionali: itaque, si valor pignoris non excedat quantitatem quæ in pœnam rationaliter statui potuisset, et aliæ conditiones requisitæ inveniantur, creditor non erit inquietandus. Ita plures theologi inter quos *Bonacina*, *Sylvius* et *Billuart*, solum jus naturale attendentes.

Olim hujusmodi pactum legibus positivis stricte prohibebatur. Nunc etiam irritatur si fiat eo sensu quod mutuans possit pignus sibi vindicare absque recurso ad iudicem.

Art. 2078. Nihil amplius circa illud pactum statuit lex civilis.

Hæc nullitas lata est motivo boni communis, ad præcavendos abusus ex parte mutuantium et ad cohibendas usus quæ sub eo pacto palliari potuissent; valet igitur in conscientia.

Notandum est fructus rei in pignus traditæ, juxta omnes, in sortem computari debere, nisi existat titulus mutuo extrinsecus; ratio est manifesta. Excipiunt doctores, post leges canonicas et civiles, si pignus in securitatem dotis tradatur; præsumunt enim maritum aliquod pati detrimentum ex absentia dotis, vel pignoris fructus ad onera matrimonii sustinenda gratis concedi: atqui ordinarie utrumque motivum simul reperitur, vel saltem alterutrum: ergo maritus tuto pignoris fructus percipere potest, donec dos promissa sibi solvatur; imo, ex iis principiis, legale percipere potest *interesse*. Ita card. *de Lugo*, disp. 25, n. 151 et seq.

Diximus *ordinarie*; unde si maritus nullum revera pateretur damnum, et aliunde non constaret auctarium libenter sibi concedi, nihil supra summam exigere posset.

§ IX. — De auctoritate legis.

Cum lex civilis nunc positive permittat ut 5 vel 6 pro 100 ex omni mutuo exigantur, nova inter nos exorta est quæstio, an scilicet hæc 5 vel 6 pro 100, vi legis, tuta conscientia percipere liceat.

Circa hanc quæstionem valde scinduntur theologi.

Multi affirmant in Gallia, in Germania, in Hollandia, in Anglia et in aliis regionibus in quibus tales existunt leges. Sic *Hotden*, *Pichler*, *P. Zech*, *Haunold*, *Taner*, *Lacroix*, *Gobat*, *Ledesma*, etc. In afferendis rationibus non omnes sibi concordant; sed colligendo varias probationes quibus utuntur, sic eorum sententia exhiberi et propugnari potest:

Auctoritas legis civilis sufficiens est titulus ad lucrum ex mutuo percipiendum, si legislatores necessariam ad

hoc habeant potestatem, veram habuerint voluntatem et sufficientia adsint motiva talem exercendi potestatem: at qui hæc constant.

1° *Requisitam legislatores habent potestatem*: vi enim alti sui domini princeps disponere potest de bonis subditorum, quando id requirit bonum publicum, præsertim si libenter consentiant subditi et fiant generatim indemnes: atqui hæc tria constant. Primum et secundum magis infra exponentur. Tertium patet, siquidem mutuatarii libere mutuum accipiunt, ipsi mutuare possunt, et sæpissime majus lucrum ex mutuo percipiunt. Sic fere ratiocinati sumus ubi de præscriptione, et revera ex iisdem principiis solvenda est quæstio præsens, quæ in multis eodem modo ac prior institui potest.

2° *Vera in eis adest voluntas*. Verba legis sunt generalia nec ullam supponunt restrictionem. Ergo legislatores secundum totam potestatem suam agere voluerunt, statuendo ut 5 vel 6 pro 100 ex omni mutuo percipi possent. Sic ab initio semper intellexerunt jurisperiti; sic apprehendunt generaliter fideles, persuasum habentes se non peccare, *interesse* legale petendo. Ex diversis Codicis articulis præcipiuntur *interesse* solvenda, etsi nulla adfuerit conventio, nec probetur ullum adfuisse damnum. Ergo dubitari nequit quod vera adfuerit voluntas, etc.

3° *Sufficientia existunt motiva*. Etenim 1° admissio titulo legis, evanescunt lites circa aliorum titulorum existentiam, extensionem et valorem; 2° omnes qui volunt pecunias habere mutuo, facile inveniunt; 3° graviores impediuntur usuræ, præsertim cum prohi ad pecunias suas mutuo dandas eo ipso facile adducantur; 4° mutua ad favendum commercium et bonum publicum procurandum valde nunc utilia et sæpe necessaria, melioribus conditionibus et multo facilius efficiuntur: 5° personæ quæ per se commercium exercere non possunt, ex hac incapacitate detrimentum non patiuntur; 6° res ita nunc sunt ut fere semper existant tituli extrinseci ad lucrum ex mutuo exigendum; si communis non adsit regula ab omnibus in praxi admittenda, varia licebit *interesse* stipulari: porro

inde permulta orirentur mala et frequenter palliarentur usuræ. Optimum est ergo ad securandas conscientias ut vi auctoritatis publicæ statuatur regula valorem titulorum determinans, et quandoque si opus sit, dominium auctarii transferens. Ergo.

Hoc clarius patebit si attendatur quod omnes moraliter cives libenter huic regulæ consentiant, sive mutuum dent, sive accipiant: si ergo lex non habeat vim dominium auctarii transferendi, supposito quod nullus existat titulus sufficiens extrinsecus, saltem adest mutua condonatio cuius est expressio et determinatio ab omnibus admissa.

Hinc prædicti auctores concludunt nunc sicut olim non ratiocinandum esse, propter circumstantiarum mutationem; antiquas et novas leges a se quoad sensum et vim discrepare, nec tamen legem divinam usuras prohibentem offendere, sed tantum materiam ejus, in quibusdam limitibus statutis, subtrahi, sicut fit in præscriptione. Denique juxta eosdem theologos, non est dubium quod patres nunc verbis et factis non insurgerent, sicut in prioribus sæculis, contra lucrum ex mutuo, juxta legis taxam perceptum, quia constitutio societatis est valde diversa.

Alii vero multi negant auctoritatem legis creare titulum sufficientem. Ita *S. Thomas*, 2 2, q. 78, ad 3um; *Lessius*, l. 5, cap. 20, n. 23; *de Lugo*, disp. 25, n. 13; *Bossuet*, *Gaitte*, *Cerdil*, etc., etc., qui sententiam suam sic adstruunt.

1° Concilia et SS. Patres, qui totis viribus et constanter, ut vidimus, usuras reprobaverunt, non distinxerunt inter usuras prohibitas et usuras lege permissas: porro incredibile est quod omnes sic injuste prohibuerint lucrum in se licitum, jugum Christi aggravaverint et fideles sine causa contra se et contra doctrinam Christianam concitaverint.

2° Non solum titulum legis non agnoverunt, sed pluries illum expresse rejecerunt, damnantes centesimas, decimas, aliasque usuras lege permissas vel etiam præscriptas. Sic *S. August.*, Epist. 153: « Quid dicemus de usuris quas » etiam ipsæ leges et iudices reddi jubent? Hæc atque » ejusmodi male utique possidentur. » *S. Chrysost.*: « Ne

» mihi leges externas objicias, Publicanus eas servat et » tamen dat poenas. »

Similiter auctoritatem legis rejecerunt *Adrianus VI*, et *Gregorius XIII*, *Guillelmo*, *Bavariæ duci*, eum consulenti sic respondens: « Nulla lege aut consuetudine excusari » possunt, cum ille contractus sit jure divino et naturali » prohibitus. » Videatur quid sentiat *Bened. XIV*, de Synodo diocæ., l. 10, cap. 4, n. 3.

3° Falso dicunt adversarii principem habere potestatem instituendi titulum de quo hic agitur: Deus enim omne lucrum ex mutuo vi mutui perceptum strictissima lege prohibens, eo ipso potestatem legislatorum civilium sub hoc respectu limitavit. Potestas autem legislatoribus attributa contra legem divinam prævalere non potest: atqui prævaleret, si legitimum crearet titulum aliquid in omni mutuo supra sortem percipiendi, siquidem materiam legis divinæ auferret et finem ejus impediret.

4° Non minus falso asseritur legislatorem habuisse voluntatem auctarii dominium transferendi: hæc enim voluntas nullo fundamento adscribitur viris qui, ex communi persuasione agentes, toti fuerunt in ipso auctario determinando, et nequiquam cogitaverunt de dominio ejus transferendo. Ergo.

Hinc *Congreg. S. Officii*, 11 mart. 1704, duo damnavit opera, in quibus vis purgandi usuras legibus civilibus tribuebatur.

Eandem tuentur sententiam præclari jurisperiti, inter quos *Domat* et *Pothier*. Ipse *Grotius* ait: « Lex impunitatem dare potest, non vero jus. »

Circumstantiæ quidem nunc eadem non sunt ac olim: sed non ideo eliditur vis testimoniorum a nobis allatorum quæ argumentis adversariorum expresse opponuntur. Numquid supponi potest SS. Patres non nisi phanstatam aggressos vel ambigue tantum circa hoc punctum locutos fuisse? Veteres feneratorum leges civiles invocabant: quomodo refelli potuissent si tunc exstisset persuasio auctoritatem civilem habere potestatem hujusmodi titulum instituendi?

Si ergo argumenta rationis expendantur, non videntur argumenta ex auctoritatibus deprompta elidere, et concludendum est legem civilem non nisi permittere lucrum ex mutuo perceptum et limites ejus determinare ad vitandum majus malum.

Tales sunt duæ auctorum sententiæ circa præsentem quæstionem. Posteriori ut probabiliori adhæsimus et adhæremus, præsertim ob majores quæ abducuntur auctoritates. Fatendum est tamen gravia esse momenta ad tucndam priorem allata. Non citius ergo inter utramque pronuntiandum est, nec inquietandi sunt qui priorem sequuntur in praxi, æstimantes bona fide illam veriorem esse. Eo sensu judicatum est Romæ, ut videbitur ex variis responsis in articulo sequenti referendis.

ARTICULUS QUARTUS.

DE REGULIS IN PRAXI CIRCA MUTUUM ET USURAM SEQUENDIS.

In universa theologia morali nulla fuit unquam quæstio majoris momenti et magis agitata: omnes quidem fatentur dari usuram lege divina et naturali prohibitam atque obligationem restituendi inducentem. Sed mirum est quam varie, in ultimis præsertim temporibus, opinati fuerint doctores et confessarii, et quot angustiis vexatæ fuerint conscientiæ fidelium, maxime in Gallia. Multi et pluribus vicibus scripserunt Romam, ad summum Pontificem, ad sacras congregationes S. Officii et S. Penitentiariæ, ad cardinales, ad insigniores theologos, et frequenter aut nullum obtinebant responsum, aut ad epistolam encyclicam Benedict. XIV. *Vix pervenit*, simpliciter remittebantur. Quædam tandem prodierunt responsiones, quæ non sunt quidem judicium definitivum, sed nihilominus faciliores tradunt agendi regulas. Eas quoad substantiam hic referendas esse duximus, deinde nonnullas addemus annotationes.

Decisiones ad usuram spectantes.

1° Quædam mulier Lugdunensis sua capitalia quibus-

dam tradiderat, ut ex illis fructus juxta taxam a lege civili præscriptam perciperet: ipsius director absolutionem ei denegavit, donec fructus sic perceptos restitueret, et a percipiendis abstineret. Re ad Em. Car. Galetti exposita, ipse a cong. S. Officii quæsiit, 1° an dicta mulier ad restitutionem perceptorum fructuum esset obligata: 2° an duntaxat postquam ejus bona fides desierat: 3° quoniam cessatio bonæ fidei locum haberet; 4° an sufficeret de ea audivisse, etiamsi loquentis opinio non fuisset adoptata. S. Cong. decrevit, die 3 julii 1822, quod responsa ad casus propositos tempore opportuno oratrici darentur: interea eam, restitutione non peracta, a confessario sacramentaliter absolvi posse, *dummodo vere parata esset stare mandatis.*

2° Episcopus Rhedonensis eidem sanctæ Cong. exposuit, anno 1830, eandem non esse confessariorum suæ diœcesis sententiam de lucro percepto ex pecunia negotiatoribus mutuo data; de sensu epistolæ *Vix pervenit* acriter disputari; ex utraque parte momenta afferri ad tuendam eam quam quisque amplexus erat sententiam tali lucro faventem aut contrariam. Inde nasci querelas, dissensiones, denegationem sacramentorum plerisque negotiatoribus isto ditescendi modo adhærentibus, et innumera damna animarum: inter confessarios, nonnullos penitentes de istius modi lucro consulentes ab eo deterrere, et si videant eos in consilio pecuniam mutuo dandi negotiatoribus perseverare, sub prætextu quod hæc opinio multos habeat patronos, nec a S. Sede fuerit condemnata, eosdem absolvere, modo promitterent se filiali obedientia obtemperaturos judicio summi Pontificis, si intercederet, qualemcumque esset; et si penitens non confiteretur de tali lucro et videretur in bona fide, eum nihilominus absolvere nulla interrogatione facta, quando timent ne admonitus restituere aut tali lucro cessare recusaret. Petiit itaque

1° Utrum posset horum posteriorum confessariorum agendi rationem probare; 2° utrum alios confessarios rigidiores ipsum adeuntes consulendi causa hortari posset, ut

istorum agendi rationem sequerentur donec sancta Sedes expresse ea de quæstione iudicaverit.

S. Cong. ex audientia summi Pontificis Pii VIII, *audita relatione superiorum dubiorum, una cum voto eminentissimorum cardinalium inquisitorum generalium, respondit, die 18 aug. 1830, ad primum, non esse inquietandos, et ad secundum, provisum in primo.*

3° D. Denavit, presbyter societatis S. Sulpitii, in seminario Lugdunensi theologiæ professor, ad sacram Pœnitentiam recursum habuit, eique exposuit, die 25 maii 1830, quod super cuncta dubia circa materiam proposita illa pro omni responsione semper remittere soleret ad doctrinam S. P. Bened. XIV, addens hanc doctrinam reverat claram et perspicuam esse pro iis qui bona fide eam perscrutari volunt;

Sed quosdam esse presbyteros qui contendunt licitum esse percipere auctarium 5 pro 100 solius vi legis, absque alio titulo vel damni emergentis, vel lucri cessantis, quia, inquit, lex principis est utulus legitimus cum transferat dominium auctarii sicut transfert dominium in præscriptione.

Orator subijungebat sibi videri legem divinam et legem ecclesiasticam, quæ usuras prohibent, sic prorsus annihilari, sequæ, existimantem, nullo pacto licitum esse recedere a doctrina Bened. XIV, absolutionem sacramentalem denegare presbyteris qui contendunt legem principis esse titulum sufficientem percipiendi aliquid ultra sortem, absque titulo vel lucri cessantis vel damni emergentis, atque sacram Pœnitentiam humiliter supplicabat ut sequentia dubia solveret: 1° Utrum possit in conscientia denegare absolutionem præfatis presbyteris; 2° utrum debeat.

Sacra Pœnitentia, diligenter ac mature perpensis dubiis propositis, respondendum censuit: Presbyteros de quibus agitur non esse inquietandos quoadusque sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui parati sint se subicere, ideoque nihil ob stare eorum absolutioni in sacramento Pœnitentiæ.

Datum Romæ, in Pœnitentia, die 16 sept. 1830, etc.

Idem professor ad sacram Pœnitentiam iterum scripsit die 24 septembris 1830, asserens se responso ejus humiliter acquiescere.

Attamen, aiebat, salvo sacre Pœnitentiariæ responso præfato, consultis auctoribus probatis, et attenta doctrina omnium seminariorum Galliæ, ac præsertim eorum quæ a presbyteris congregationis S. Sulpitii diriguntur, sententia quæ reficit titulum legis civilis tanquam insufficientem videtur longe probabilior, securior et solu in præxi tenenda, donec sancta Sedes definitur.

Quapropter fidelibus qui a me consilium petunt utrum possint auctarium percipere ex mutuo, et qui nullum habent titulum a theologis communiter admissum, præter titulum legis civilis, respondeo eos non posse præfatum auctarium exigere, et denego absolutionem sacramentalem si exigunt. Pariter denego absolutionem iis qui perceptis hujusmodi usuis, id est vi solius tituli legis, nolunt restituere.

Queritur 1° utrum durius et severius me habeam erga hujusmodi fideles; 2° quæ agendi ratio in præxi tenenda ergo fideles, donec sancta Sedes definitivam sententiam emiserit?

Responsum.

Sacra Pœnitentia, perpensis dubiis quæ ab oratore proponuntur respondet:

Ad primum, affirmative: quandoque, ex dato a sacre Pœnitentiariæ responso, liquet fideles hujusmodi, qui bona fide ita se gerunt, non esse inquietandos.

Ad secundum provisum in primo: unde orator priori sacre Pœnitentiariæ responso sub die 16 septembris 1830, sese in præxi conformare studeat.

Datum Romæ, die 11 nov. 1831.

4° Eodem sensu sacra Pœnitentia respondit die 15 augusti 1831 episcopo Veronensi.

5° Episcopus Vivariensis, responsione ad episcopum Rhodonensem sibi cognita, plures subiecit observationes congreg. S. Officii quæ per decretum diei 31 aug. 1831, a S. P. Greg. XVI approbatum, respondit provisum

esse in decretis feriæ IV, 17 augusti 1830, et danda esse decreta.

Porro in his decretis statuitur 1° confessarium denegare non posse absolutionem presbyteris qui contendunt legem principis esse titulum sufficientem aliquid percipiendi supra sortem, donec S. Sedes definitivam decisionem emisserit, cui parati sint se subicere; 2° non inquietandum esse confessarium qui, licet Bened. XIV et aliorum SS. Pontificum decisiones de usura noverit, docet ex mutuo divitiis aut negotiatoribus præstito, percipi posse, præter sortem lucrum 5 pro 100, etiam ab iis qui nullum omnino alium, præter quam legem civilem, titulum mutuo extrinsecum habent; nec eum qui in bona fide dimittit pœnitentem ex mutuo lucrum lege taxatum, absque alio titulo extrinseco, exigentem, dummodo ipse et pœnitens parati sint stare mandatis S. Sedis; 3° hæredes hominis qui ex pecuniis mutuo datis lucrum lege determinatum perceperat ab omni reparatione exemptos se existimare posse, donec S. Sedes definitivam emisserit decisionem, cui parati sint obedire; 4° episcopum hortari posse rigidiores confessarios ipsum consulendi causa adeuntes, ut aliorum hæc in materia benigniorum, qui videlicet putant lucrum lege taxatum ex mutuo percipi posse, aut saltem pœnitentes non esse inquietandos, agendi rationem sequantur, donec S. Sedes expressum ea de quæstione iudicium ferat.

6° S. Officium pariter respondit, per decretum diei 31 augusti 1831, a S. P. Gregorio XVI, die 7 septembris 1831, approbatum, ad quæsitæ capituli collegiæ Locarnensis in Italia, non inquietandos esse, dummodo parati sint stare mandato S. Sedis, canonicos aliosve beneficiatos qui capitalia suas dotes constituenta tribuunt personis *solvabilibus*, hypothecas sufficientes præbentibus, et nihilominus interesse 4 aut 5 pro 100 exigunt, et eam decisionem extendi posse ad ecclesias, monasteria, pia loca, pupillos, et alias personas quæ in similibus constituuntur circumstantiis, nempe opus habent fructibus ex pecunia provenientibus ut honeste sustentari possint.

7° Sacra Pœnitentiaria a D. Avvario, theologiæ doctore et regio professore Pinerolii, die 22 januarii 1832, consultata, respondit die 16 februarii ejusdem anni se opportunum censuisse ad illum transmittere *resolutiones alias datas ad quædam dubia circa usuras*, et transmittit responsiones supra recensitas. Eodem modo respondendum esse voluit die 23 novembris 1832 Aquensi episcopo, a S. Sede petenti normam circa varias quæstiones quæ de usura diversimode ab auctoribus definiuntur, idque pro quiete tam fidelium quam confessariorum.

Episc. Atrebatensis exposuerat S. Pœnitentiariæ quosdam suæ diœcesis confessarios absolvere pœnitentes qui mutuum exercent cum firma persuasione legem civilem legitimam creare titulum aliquid supra sortem exigendi; absolutionem vero denegare iis qui, re minime perpensa nec consilio a viro capaci petito, 5 pro 100 exigunt, absque titulo a theologis admissio: petierat an severior habenda esset eorum agendi ratio? S. Pœnit. respondit, die 6 junii 1834: *Provisum esse per decreta S. Inquisitionis, in quibus semper supponitur bona fides*, addens: *In reliquis consulat (episcopus) probatos auctores, aut adeat peritos theologos.*

Episcopus Vivariensis ad S. Sedem de novo recurrit anno 1835, exposuit quosdam suæ diœcesis sacerdotes in publicis concionibus prædicare licitum esse auctarium legi ex pecunia mutuo data exigere, nullam faciendo mentionem de clausula, *modo sint parati*, etc., et petiit an hi sacerdotes essent improbandi. Card. di Gregorio respondit, die 7 martii 1835, hos sacerdotes sua potius quam S. Sedis placita exponere, et ideo probari non posse, quia *privata auctoritate definiunt quæstionem quam S. Sedes nondum voluit definire.*

Episcopo Nicænsi sciscitanti an pœnitentes qui moderatum lucrum, solo legis titulo, ex mutuo dubia vel mala fide perciperunt, absolvi sacramentaliter possint, nullo imposito restitutionis onere dummodo de patrato ob dubium vel malam fidem peccato sincere doleant, et filiali obedientia parati sint stare mandatis S. Sedis, S. Pœnitentiaria, die

17 januarii 1838, respondit *affirmative, dummodo parati sint stare mandatis S. Sedis.*

Plures alia decisiones gravis momenti legi possunt in Rit. Bellicensi, t. 1.

Notanda.

1° Nullum moveri potest dubium circa dictarum resolutionum authenticitatem; earum quæ ad episcopum Rhedonensem directæ sunt vidimus instrumenta authentica. Archiepiscopus Taurinensis omnes collegit, easque inprimendas curavit cum omnibus authenticitatis characteribus.

2° Præfatæ resolutiones licet a summis Pontificibus Pio VIII et Gregorio XVI approbatæ et sibi perfectæ concordæ, definitivam non continent S. Sedis decisionem, ut patet ex earum forma, natura et terminis. Attamen qui consuetam agendi rationem Ecclesiæ Romanæ norunt, persuasum habere debent S. Sedem contrarias decisiones nunquam edituram esse.

3° Positis hujusmodi resolutionibus, unusquisque potest tuta conscientia rigorosam opinionem circa iurum ex mutuo proveniens et lege taxatum in speculatione defendere ut probabiliorum et securiorum; sed adversam damnare non potest ut doctrinæ catholicæ contrariam, nec restitutionem sub denegatione absolutionis exigere ab iis qui parati sunt iudicio S. Sedis se submittere.

4° Cum nulla sit ratio iudicandi talem restitutionem aliquando præscribendam esse, arbitramur poenitentes in bona fide existentes de hoc non esse interrogandos, si prævideatur eos admonitos non futuros esse paratos mandato S. Sedis obtemperare, quia tunc monitio ad nihil prodesset et multum obesset.

5° Nunc igitur, quoad praxim, restitutionem lucris legalis ex mutuo percepti non præscribimus, neque exigimus ut qui contractus mutui cum stipulatione lucris lege taxati iam inierunt, eos irritent, aut a perceptione lucris cessent, modo parati sint iudicio definitivo sedis Apostolicæ se subijcere, et frequenter eos nulla interrogatione vexamus,

ne saluti eorum noceamus. Unica igitur restat difficultas, scilicet, quid dicendum sit iis qui petunt an tuta conscientia mutuum eligere possint tanquam viam fructum ex pecuniis suis percipiendi. Si aliam viam certo licitam habere possent, eos hortaremur ad illam potius eligendam, et tamen id exigere nollemus, si persuasum haberent se, mutuum præferendo, non peccaturos, sive quia ipsi, rationibus hinc et inde perpensis, convictionem obtinuerunt, sive quia aliorum exemplo et argumentis in bona fide constituti sunt. Imo communiter hujusmodi homines nunc arbitrio suo relinquuntur,

Si vero de iis agatur qui aliam viam non habent et fructibus ex pecunia sua provenientius indigent, durius nobis a fortiori videretur eos a tali collocatione prohibere; nam inde sequeretur eos deterioris futuros esse conditionis quam cæteri homines præcise ob suam pietatem, simplicitatem, bonam fidem et docilitatem. Itaque, licet sacrarum Congregationum responsiones et decreta huc usque non pergant, ex firma convictione existimamus æquitatem postulare ut hujusmodi personæ a mutuo cum *interesse* legali non prohibeantur, modo sint paratæ ultimæ S. Sedis decisioni, si interveniat, obtemperare.

6° Doctrina Ecclesiæ et notanter Encyclicæ Benedicti XIV circa usuram manet inconcussa; in eo enim consistit ut nihil percipiatur ex mutuo vi mutui: at præfatæ decisiones et resolutiones supponunt aliquem existere titulum ipsi mutuo extrinsecum, quamvis theologî non sint concordæ in eo assignando: alii nempe dicunt legem civilem dominium auctarii in mutuantem transferre, eo modo quo rerum dominium ex uno in alium transfertur per legitimam præscriptionem; alii circumstantias esse mutatas et bonum publicum absolute exigere ut in præsentî statu moderatum lucrum ex mutuo, quod charitate non debetur, percipi possit; usuram vero lege divina prohibitam in eo consistere ut lucrum excessivum, vel ex mutuo charitate debito percipiatur. Alii ultroneum ac mutuum totius societatis generatim consensum invocant; constat enim mutuantes et mutuatarios, præsertim eos qui modo pe-

cunia abundant, et modo indigent, multo magis velle ut lucrum moderatum ex mutuo perceptum sit licitum quam prohibitum: sic ubique et palam fere omnes confitentur: porro unusquisque de rebus suis prout sibi libuerit disponere potest. Alii consuetudinem in orbe catholico fere ubique receptam, etiam apud homines timoratae conscientiae, afferunt tanquam titulum sufficientem. Alii alias exponunt rationes, ut *D. de la Luzerne, Mastrosini, etc.*

Insuper addi posset quod si, in praesenti rerum ordine mutuum cum moderato lucro bonis Christianis non permitteretur, paulatim accideret omnia capitalia ab eis ad alios minus timoratos transitura esse: nam timorati a mutuo cum *interesse* legali refugientes, sunt parvi numero: mutuum ab aliis obtinere non possunt absque legali *interesse*: et si pecuniam habeant, eam mutuo dare non possent, ex hypothesi, cum stipulatione lucri. Ergo ingens paterentur discrimen et brevi ad completam deducerentur ruinam. Unde commune pro ipsis, ex circumstantiarum mutatione, nascitur damnum emergens aut periculum damni emergentis, sicque, salva Ecclesiae doctrina circa usuram prohibitam, sufficiens nunc datur ratio lucrum lege taxatum ex mutuo charitate non debito exigendi.

Saltem negari non potest hanc opinionem rationibus non spernendis esse fundatam, a multis Pontificibus, piis confessariis et doctoribus catholicis probatam, et in praxi fere ubique receptam: si autem confessarius indebitam restitutionem temere praescribens, damnum poenitentis reparare teneatur, ut communiter docent theologi, similiter et qui poenitentem ad se cum fiducia recurrentem a licito lucro retrahit.

His omnibus momentis ducti, firmiter persuasum habemus lucrum lege taxatum ex mutuo charitate non debito nunc prohibendum non esse, ac timoratos sapienter esse dirigendos, ne sua simplicitate et nimia confessarii rigiditate, detrimentum patiantur.

7° Cum autem duplex sit taxa legis, alia exurgit quaestio, quandonam scilicet liceat petere 6 pro 100, uti permittitur pro mutuis commercii. Haec enim mutua non

satis clare definiuntur, nec semper *materia civilis a materia commercii* facile discernitur. Nos autem censemus eum qui pecuniam suam retrahit e commercio ut tribuat alteri petenti, vel duos negotiatores rem inter se habentes 6 p. 100 exigere posse. Si privatus tribuat negotiatori pecuniam in ejus commercio impendendam, plures dicunt 6 pro 100 exigi posse propter pericula commercii, lucrum majus mutuatarii, et quia tale mutuum vulgo dicitur *prêt de commerce*. Haec sententia nobis probabilis videtur. Eam tamen non admitteremus, si dicta pecunia assecurata fuisset, et in eo casu non nisi 5 pro 100 permitteremus.

8° Interea definitivum sanctae Sedis humiliter expectamus iudicium, cui parati sumus ex totis praecordiis obtemperare.

CAPUT OCTAVUM.

DE CENSU, CAMBIO ET SOCIETATE, UBI ETIAM
DE TRIPLICI CONTRACTU.

De his tribus contractuum speciebus in totidem dicemus articulis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE CENSU (*Rente*).

Census sic dicitur a *censo* seu *cestimo*, quia bona civium olim aestimabantur, ut cum debita proportione tributa principi solverentur, unde tributa ipsa census vocabantur, sicut videtur, Matth. xxii, 17: *Licet dari census Caesari? an non?* Recte autem definitur: *Jus annuam pensionem ex re vel persona frugifera percipiendi*. Nomine census (*rente*) quandoque intelligitur ipse contractus dans jus ad pensionem et saepius quotitas singulis annis solvenda. Qui ad solvendam pensionem se obligat, dicitur *censuarius*, vel *debitor* aut census *venditor*; qui vero jus ad illam percipiendam acquirit vocatur *censualista*, *creditor*, *emptor* census.

cunia abundant, et modo indigent, multo magis velle ut lucrum moderatum ex mutuo perceptum sit licitum quam prohibitum: sic ubique et palam fere omnes confitentur: porro unusquisque de rebus suis prout sibi libuerit disponere potest. Alii consuetudinem in orbe catholico fere ubique receptam, etiam apud homines timoratae conscientiae, afferunt tanquam titulum sufficientem. Alii alias exponunt rationes, ut *D. de la Luzerne, Mastrosini, etc.*

Insuper addi posset quod si, in praesenti rerum ordine mutuum cum moderato lucro bonis Christianis non permitteretur, paulatim accideret omnia capitalia ab eis ad alios minus timoratos transitura esse: nam timorati a mutuo cum *interesse* legali refugientes, sunt parvi numero: mutuum ab aliis obtinere non possunt absque legali *interesse*: et si pecuniam habeant, eam mutuo dare non possent, ex hypothesi, cum stipulatione lucri. Ergo ingens paterentur discrimen et brevi ad completam deducerentur ruinam. Unde commune pro ipsis, ex circumstantiarum mutatione, nascitur damnum emergens aut periculum damni emergentis, sicque, salva Ecclesiae doctrina circa usuram prohibitam, sufficiens nunc datur ratio lucrum lege taxatum ex mutuo charitate non debito exigendi.

Saltem negari non potest hanc opinionem rationibus non spernendis esse fundatam, a multis Pontificibus, piis confessariis et doctoribus catholicis probatam, et in praxi fere ubique receptam: si autem confessarius indebitam restitutionem temere praescribens, damnum poenitentis reparare teneatur, ut communiter docent theologi, similiter et qui poenitentem ad se cum fiducia recurrentem a licito lucro retrahit.

His omnibus momentis ducti, firmiter persuasum habemus lucrum lege taxatum ex mutuo charitate non debito nunc prohibendum non esse, ac timoratos sapienter esse dirigendos, ne sua simplicitate et nimia confessarii rigiditate, detrimentum patiantur.

7° Cum autem duplex sit taxa legis, alia exurgit questio, quandonam scilicet liceat petere 6 pro 100, uti permittitur pro mutuis commercii. Haec enim mutua non

satis clare definiuntur, nec semper *materia civilis a materia commercii* facile discernitur. Nos autem censemus eum qui pecuniam suam retrahit e commercio ut tribuat alteri petenti, vel duos negotiatores rem inter se habentes 6 p. 100 exigere posse. Si privatus tribuat negotiatori pecuniam in ejus commercio impendendam, plures dicunt 6 pro 100 exigi posse propter pericula commercii, lucrum majus mutuatarii, et quia tale mutuum vulgo dicitur *prêt de commerce*. Haec sententia nobis probabilis videtur. Eam tamen non admitteremus, si dicta pecunia assecurata fuisset, et in eo casu non nisi 5 pro 100 permitteremus.

8° Interea definitivum sanctae Sedis humiliter expectamus iudicium, cui parati sumus ex totis praecordiis obtemperare.

CAPUT OCTAVUM.

DE CENSU, CAMBIO ET SOCIETATE, UBI ETIAM
DE TRIPLICI CONTRACTU.

De his tribus contractuum speciebus in totidem dicemus articulis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE CENSU (*Rente*).

Census sic dicitur a *censo* seu *cestimo*, quia bona civium olim aestimabantur, ut cum debita proportione tributa principi solverentur, unde tributa ipsa census vocabantur, sicut videtur, Matth. xxii, 17: *Licet dari census Caesari? an non?* Recte autem definitur: *Jus annuam pensionem ex re vel persona frugifera percipiendi*. Nomine census (*rente*) quandoque intelligitur ipse contractus dans jus ad pensionem et saepius quotitas singulis annis solvenda. Qui ad solvendam pensionem se obligat, dicitur *censuarius*, vel *debitor* aut census *venditor*; qui vero jus ad illam percipiendam acquirit vocatur *censualista*, *creditor*, *emptor* census.

Dicitur 1° *jus annuam pensionem, etc.*; censualista enim substantiam rei non emit, nec proinde illius fit proprietarius, sed tantum quodam modo usufructuarius: imo fructus rei proprie non emit, bene vero jus ad eos percipiendos: porro magnum est discrimen inter utrumque, emere fructus et emere jus ad fructus; si enim ipsi fructus emerentur, omnes in globo per fictionem considerari deberent, et pretium valori illorum æquale dari deberet: at illud impossibile est præsertim in censu perpetuo, sicut impossibile foret omnes fructus agri in perpetuum sic per fictionem collectos æstimare; e contra jus ad fructus annuos est quid hic et nunc existens, et juxta prudentum hominum judicium æstimabile: ergo.

Diximus 2° *de re, etc.* Res autem illa potest esse vel mobilis, ut greges, vel immobilis, ut ager.

Dicitur 3° *vel de persona frugifera*, non ipsa venditur persona, nec proprie ipsius labor vel industria, sed tantum jus ad pensionem annuam ex labore vel industria ejus percipiendam.

Census in genere dividitur in reservativum et consignativum. Reservativus (*rente foncière*) est pensio annua in pecunia vel in fructibus percipienda, quam aliquis sibi reservat in re cujus dominium alteri transfert, sive donatione sive venditione: v. g., do tibi agrum meum sub conditione quod quindecim modios tritici vel quinquaginta francos quotannis mihi solvas.

Census consignativus (*rente constituée*) est jus quod, mediante pretio, quis acquirit annuam percipiendi pensionem, ex re vel persona alterius, v. g.: mille francos tibi trado, ut quinquaginta francos singulis annis mihi retribuas. Consignativus appellatur, quia censuarius jus illud censualistæ consignat.

Census etiam dividitur: 1° in realem, personalem et mixtum; 2° in perpetuum et temporarium; 3° in redimibilem et irredimibilem; 4° in pecuniarium et fructuarium.

Census *realis* ille est qui constituitur in re aliqua frugifera mobili vel immobili, ex qua annualis pensio solvenda est; illam immediate afficit, eamque semper sequitur, do-

nec legitime redimatur, vel destruaturs res in qua constituitur.

Personalis est ille qui personam directe et immediate afficit; in illius industria et labore fundatur, et in bona ejus non nisi mediate cadit. Itaque in priori casu, censualista habet actionem in rem ipsam censu gravatam; in posteriori vero, actionem habet in censuarii personam, et defectu personæ tantum, in illius bona, etiamsi census esset per hypothecam assecuratus, quia hypotheca est duntaxat contractus accessorius.

Census *mixtus* est ille qui personam censuarii et in bona ejus simul constituitur, ita ut, re pereunte, persona maneat obligata, et creditor jus suum integrum servet: tales sunt ordinarie census qui nunc creantur.

Census *perpetuus* est jus ad pensionem perpetuam, quod sola redemptione legitima extinguí potest.

Temporarius vero est jus ad pensionem annuam, sed per quoddam solummodo tempus duraturam, sive tempus illud sit certum, v. g., viginti annorum; sive sit incertum, ut vita censualistæ, vel censuarii, vel alterius personæ; sic census vitalitius qui appellatur *rente viagère*; hujusmodi census, adveniente tempore statuto, certo vel incerto, extinguítur absque ulla capitalis restitutione.

Census *redimibilis* ille est qui ad nutum unius vel utriusque contrahentis redimi potest, juxta condiciones stipulatas, v. g., si censuarius facultatem habeat a censu quem solvere tenetur, capitale refundendo, se liberandi, aut si censualista eum ad censum sic redimendum cogere possit. Hæc postea examinabimus.

Census est *irredimibilis*, si, ex statuto, ipse censuarius ab illo se liberare non possit, restituendo capitale. Dispositio ista expresse in novo Codice, art. 1911, prohibetur.

Census est *pecuniarius*, quando in pecunia pensio est solvenda: est autem *fructuarius*, si in fructibus pensio solvi debeat, v. g., tot modii tritici, vel tertia, quarta aut quinta pars fructuum agri, aut prædii.

Certum est 1° censum reservativum, sive perpetuum, sive temporalium, sive pecuniarium, sive fructuarium, esse licitum; qui enim proprietatem rei transfert, partem fructuum aut illius partis valorem sibi reservare potest, modo pretium pro ratione hujus reservationis imminuat: hoc evidentissime patet, et ita Joseph cum Ægyptiis fecisse legitur, Gen. XLVII, 23 et 24.

Certum est 2° censum realem fructuarium esse licitum; hujusmodi enim census nihil aliud est quam usufructus aut pars usufructus alicujus rei: atqui procul dubio licet alicujus rei usumfructum aut partem usufructus emere: ergo.

Certum est 3° censum realem pecuniarium esse licitum: ille enim census est licitus, si quis vendere possit jus ad pensionem annuam ex re sua solvendam: atqui unusquisque jus ad talem pensionem ex re sua solvendam vendere potest; nam 1° Martinus V, Calixtus III, Nicolaus V et Pius V hujusmodi censum approbarunt; 2° jus illud tanquam aliquid pretio æstimabile donare potest, ut multi quotidie faciunt: atqui tam illud vendere quam donare potest; siquidem in illo reperiuntur ea quæ ad venditionem essentialiter requisita sunt, nempe utriusque consensus, merx seu quid æstimabile, et pretium determinatum; 3° unusquisque vendere potest jus ad partem fructuum rei suæ, ut nemo diffitetur: atqui eadem ratione vendere potest jus ad fructuum valorem; nam eodem modo de valore morali fructuum ac de ipsis fructibus pacisci licet: ergo.

Et vero, si hujusmodi census non esset licitus, maxime quia censalista per decursum temporis plus accipit quam dedit, v. g., si 5 pro 100 singulis annis percipiat, post triginta annos 3000 pro 2000 habebit: atqui hæc ratio nulla est, nec arguit injustitiam in tali contractu; nam quicumque rem frugiferam emit, ita per decursum temporis plus accipit quam dedit, tamen non est injustus: atqui censalista in casu nostro vere emit jus ad pensionem: quamvis ergo plus decursu temporis accipiat quam dedit, non ideo est injustus.

Præterea, pecunia sic per minutas partes et intra longissimum duntaxat temporis spatium recuperanda, non ejusdem est valoris, juxta omnium hominum æstimationem, ac summa integra quæ tota simul datur et tota simul accipitur, ut in mutuo; multis periculis objicitur, omnia impediuntur luca quæ aliter fieri legitime potuissent: infinitum est igitur discrimen inter istiusmodi contractum et mutuum.

Infra in speciali quæstione de censu vitalitio tractabimus.

Si qua ergo supersit difficultas, est tantum circa census personales et mixtos, sive temporarios, sive perpetuos: itaque sit

PROPOSITIO.

Census personales et mixti in perpetuum creati, sunt liciti, si debite adsint conditiones.

Prob. 1° ex unanimi theologorum consensu. Quamvis enim acriter olim circa talem contractum disputatum fuerit, ubique nunc publice docetur et in praxi tenetur illum ex natura sua nihil habere vitii: atqui valde temerarium esset dicere illicitum et injustum esse contractum qui sic ubique ut licitus habetur: ergo.

2° Si contractus ille foret illicitus, certe quia in eo usura lateret: atqui usura in illo non latet: usura quippe in solo mutui contractu reperitur, at contractus de quo hic agitur, nullam habet mutui rationem, sed tantum venditionis et emptionis; in mutuo enim pecuniæ summa datur cum obligatione eandem reddendi tempore statuto, vel ad mutuantis voluntatem: at nihil horum est in censu consignativo personali; censalista enim eodem modo pecuniam censuario tradit, quo emptor pretium mercis venditori solvit; in possessionem et dominium accipientis penitus transit pecunia sic soluta: ergo. Ita nunc communiter theologi contra de Lugo, disp. 27, n. 25, multos alios referentem, et Concina, t. 7. Census mixti a fortiori sunt liciti.

Diximus si debite adsint conditiones. Præter ea quæ lege civili statuuntur et attente servanda sunt, eadem requiruntur jure naturali conditiones ad hujusmodi censum, quæ ad venditionem et emptionem sunt necessariae, scilicet: 1° bona fides in utroque contrahente et plena libertas; 2° sufficiens assecuratio ex parte censuarii erga censualistam pro censu solvendo; 3° justum pretium. Pretium istud ex communi hominum æstimatione jure naturali determinatur, sicut in omnibus aliis venditionibus: unde crescere potest vel decrescere secundum varias quæ sæpe occurrunt circumstantias.

Census iste olim fuit in Gallia 10, 12, 13 pro 100, ut videtur in Extrav. Martini V. Sed Ludovicus XIV statuerat, anno 1665, ut 5 tantum pro 100 acciperentur: hæc dispositio nunc etiam existit in lege condita die 3 septemb. an. 1807 (*Bulletin*, n. 6740); statuitur enim quod *int. resse* conventionale sine ulla exceptione 5 pro 100 excedere non possit in materia civili. Ergo.

In censibus olim creatis, debitor novum ex quinque a die 22 septembris anni 1796 (1er vendémiaire, an v) retinere potest, et quidem legitime; censualista enim tributa ratione census non solvit, nec ulla sustinet onera.

Attamen 5 pro 100 absque ulla restrictione nunc stipulari licet; lex enim huic dispositioni non opponitur, et sic inter timoratos communiter recepta est.

Non licebat olim censum fructuarium pro summa pecuniæ stipulari; nam cum valor fructuum crescere possit, leges civiles talem prohibuerant contractum propter usuræ periculum: at prohibitio ista non fuit renovata: ergo non existit, ac proinde non videtur cur censum fructuarium stipulari non liceret, modo 5 pro 100 moraliter non excedat; valor fructuum potest quidem crescere, sed potest etiam decrescere: itaque, si census secundum pretium commune et medium determinetur, nulla erit injustitia.

Solvantur objectiones.

Obj. 1°. S. Pius V census personales reprobavit. Ergo.

R. Dist. ant. Census personales reprobavit, id est, eos

Pontificia auctoritate prohibuit, *conc.*; definivit eos jure naturali vel divino illicitos esse, *nego ant.* Equidem non diffitemur Pium V sua auctoritate eos census prohibuisse; timebat enim ne in illis usura lateret; sed negamus quod unquam definierit eos esse jure naturali vel divino illicitos; nam 1° hoc in ipsamet bulla *Cum onus*, non reperitur; 2° Benedictus XIV, de Synodo diœcesana, lib. 20, cap. 5, num. 5, testatur eundem Pium V, supplicante catholico rege Philippo II, indulsisse Hispanis ne ad exactam constitutionis observationem astringerentur, et ab eadem obligatione contrario usu, seu legitime præscripta consuetudine, cæteras nationes eximi potuisse: declarat insuper nullam hactenus hac de re (de censu personali) prolatam esse Ecclesiæ sententiam: ergo hæc S. Pii V constitutio habet tantum vim legis positivæ, ac proinde non obligat ubi non fuit recepta, nec ubi per usum contrarium jam est abolita: porro constitutio nunquam fuit recepta in Gallia, in Hispania, in Belgio nec in Germania; quidam testantur eandem in Italia et etiam Romæ esse abrogatam, atque census personales ibi quotidie creati: ergo.

Obj. 2°. Attento jure naturali, census ex utraque parte redimibilis non repugnat: attamen non alienatur capitale. Ergo.

R. 1°. Plures negant majorem et contendunt hujusmodi censum juri naturali repugnare, quia nihil aliud est quam mutuum cum lucro stipulato. 2° Alii, fatentes illum ex natura sua licitum esse, dicunt non esse permittendum in praxi ob periculum usuræ; sed negant minorem et volunt capitale realiter alienari: supponunt enim censuarium et censualistam bona fide contractum inire. In ea hypothesi censuarius intendit venditionem census; censualista intendit illum emere: ergo fit vera mercis et pretii alienatio, licet, ex conventionione, ille contractus ad nutum utriusque contrahentis sit rescindibilis, sub conditione refundendi capitale et a percipiendis censibus annuis cessandi.

Obj. 3º. Vendere censum personalem nihil aliud est quam ipsam censuarii personam aliquo modo vendere et obstringere : at illud repugnat : ergo.

R. Nego. maj. Vendere enim censum personalem nihil aliud est quam vendere jus ad pensionem ex industria et labore censuarii obtinendam : atqui hoc non est vendere ipsam personam ; qui opera sua alteri per contractum obligat, non ideo suam personam vendit : ergo *a pari* nec qui censum personalem vendit. Cum autem ille census, licet personalis, bona censuarii mediate afficiat, ad ipsius hæredes pro ratione hæreditatis transit, nisi legitima redemptione exstinguatur.

Obj. 4º. Emere censum personalem est dare pecuniam presentem pro alia pecunia per partes recipienda : atqui talis contractus verum est mutuum : ergo, seclusis titulis extrinsecis, nullum incrementum percipere licet.

R. Nego. min. Ibi enim non est mutuum, si vera sit emptio : atqui vera est emptio, ut in probatione propositionis ostendimus : non ipsa vero emitur pecunia per partes recipienda, sed jus ad pensionem, sicut in censu reali fructuario non ipsi fructus collective sumpti emuntur, sed jus ad fructus : ergo. Sic ruunt fundamentales adversariorum rationes.

Queritur 1º utrum census redimi possit.

R. 1º. Census ex natura sua non est essentialiter redimibilis ; nam census est vera venditio, ex dictis : atqui venditio non est essentialiter redimibilis ; est, e contra, ex natura sua irredimibilis ; qui enim rem aliquam vendidit, non potest, secluso speciali pacto, ab emptore invito eam redimere : ergo *a pari*, etc.

R. 2º. Jure positivo statutum fuit censum ex parte censuarii semper redimi posse ; ita olim leges civiles habebant, et hæc dispositio expresse renovata fuit, *Cod. civ. art. 1911* ; semper igitur censuarius potest pro nutu a censu se liberare, capitale refundendo. Inter se tamen convenire possunt contrahentes quod census ante tempus determinatum non redimatur ; sed tempus istud ultra decem annos pro-

trahi non potest in censibus pro pecunia constitutis, *art. 1911* ; nec ultra triginta annos in censibus reservatis, seu pro boni immobilis pretio fundatis, *Art. 530*.

In utroque casu similiter convenire possunt contrahentes redemptionem fieri non posse, quin censualista certo antea tempore præmonitus fuerit : si vero istius generis conventio non existat, censuarius pro libitu capitale refundere poterit et sic liberabitur.

Hospitia, fabricæ ecclesiarum aliæque communitates summas pecuniæ in censuum extinctionem receptas, ad novos census creandos applicare non possunt sine approbatione præfecti, ubi summa 500 fr. non excedit ; ministri interioris, si eadem summa 2000 fr. non superet : si vero summa 2000 fr. sit major, approbatio Præsidis reipublicæ est requisita, vi decreti diei 16 julii 1810 (*Bulletin des lois*, n. 5733).

Queritur 2º utrum censualista debitorem cogere possit ad redimendum censum.

R. 1º. Jure positivo eum in triplici casu sic cogere potest, scilicet, 1º si per duos annos censum debitum non solvat ; 2º si promissam assecurationem, hypothecam, v. g., vel cautionem non tradat, *art. 1912* ; 3º si foro cedat, vel debitis solvendis fiat impar (*tombe en déconfiture*). *Art. 913*. Dispositiones illæ legis civilis, æquitate naturali fundatæ clare videntur. Ergo censualista in his casibus potest, tuta conscientia, debitorem ad censum redimendum cogere. Sed, triplici illo casu excepto, facultatem eum sic cogendi jure positivo non habet.

R. 2º. Plures contendunt non repugnare, solo attentio jure naturali, censum ex parte emptoris seu censualiste redimibilem esse, sicut ex parte venditoris ; nam ille contractus est legitimus si nulla in illo reperiatur injustitia : atqui fieri potest ut nulla in eo contractu reperiatur injustitia ; nulla enim est injustitia ubi perfecta utrinque servatur æqualitas : atqui perfecta servari potest æqualitas in censu ex parte emptoris redimibili, sicut in omnibus venditionibus ; quando enim venditor facultatem redimendi sibi reservat, non ideo tollitur æqualitas, quia præ-

tium rei pro ratione oneris imminuere censetur : emptor autem deterioris non est conditionis quam venditor, et pretium rei pro ratione oneris augere potest : ergo perfecta in eo casu existere potest æqualitas, sed requiritur ut emptor rectam habeat intentionem, nempe ut vere censum emere velit, et non tantum pecuniam in mutuum tradere. Ergo. Ita Lessius, lib. 2, c. 22, l. 56; Layman, lib. 3, tract. 4, c. 18, n. 8; S. Ligorius, lib. 3, n. 843, et plures alii; ita etiam respondit cardinalis Caprara ad episcopum Carcassonnensem, die octava maii anni 1807.

Quidquid sit de illa opinione speculative sumpta, in praxi admitti non debet; quia illa semel admissa, unusquisque lucrium ex pecunia alteri tradita percipere posset, quamvis facultatem eam repetendi semper haberet, dummodo mutuum non intenderet, sed censum emere vellet; tunc autem Ecclesiæ doctrina circa usuram nihil aliud esset quam vana subtilitas. Ergo. Ita valde communiter theologi. Imo defensores alterius sententiæ fatentur illam in praxi non esse tutam. Ergo.

Quæritur 3° an liceat censum infra pretium quo fuit creatus emere, v. g. : Petrus censum 50 fr. vendidit Paulo pro 1000 fr.; potestne illum 800 vel 900 fr. redimere, si Paulus consentiat?

R. 1°. Si Petrus a censu se liberare intendat, et tamen contrarium simulet ut imminutionem a Paulo obtineat, vel si indigentia Pauli utatur ut minus solvat, peccat contra justitiam et ad restitutionem tenetur; nullum enim habet titulum ad hanc capitalis partem quam retinet.

R. 2°. Si censum redimere sibi non proponat, et illum redimere non possit quin aliquod patiatur detrimentum, vel si malit pecuniam non habere quam censum juxta primam creationem redimere, rationabilem et proportionatam petere potest imminutionem, nam revera cedit aliquid pretio æstimabile.

R. 3°. Si census sufficienter non sit assecuratus, vel aliter solutu sit difficilis, persona a censuario distincta illum minori emere potest pretio; nam periculum quod existit vel prævidetur exstiturum pretio est æstimabile, et pro illo

pacisci licet. Idem dicendum, si hæc persona hujusmodi census non æstimet, et sincere præferat eos non habere quam supra tale pretium emere; illi enim census sunt velut merces: sed qui mercibus non indiget, nec eas desiderat, non tenetur illas emere secundum valorem quem respectu aliorum haberent, nam, ut diximus supra, p. 340, *merces ultronæ vilescent*. Ita solum spectando jus naturale, *Sainte-Beuve*, tom. 5, cas. 40; *Pontas*, v^o *Achat*, cas. 6; *Collet*, *Billuart*, etc., ubi de censibus tractant. Caveat tamen emptor ne alterius utatur miseria et angustiis ut lucrium faciat.

Diximus solum spectando jus naturale; nam si lex positiva obstaret, sic contrahere non liceret; at lex positiva ob stare non videtur ne census jam creati infra capitale redimantur; in lege enim anni 1807, supra citata, agitur tantummodo de contractu quo pecunia datur cum stipulatione interesse: ergo.

In ipsa autem census creatione tali imminutione uti non licet, quia lex positiva id prohibet, ut vidimus; sed cum taxa legis in favorem venditoris seu censuarii constituitur, ne videlicet necessitate pressus viliori pretio censum vendat ut pecuniam obtineat, minime contra legem peccabit si majori pretio censum vendat, si, v. g., 1000 fr. obtineat pro censu 40 fr. *Hoc omnes fatentur.*

Quæritur 4° an liceat census annuos in gubernio fundatos currenti pretio emere (*au cours de la Bourse*).

R. Id procul dubio licitum est; nam illi census publice venduntur et emuntur tanquam merces ordinariæ, non solum in Gallia, sed in Anglia in aliisque regionibus; pretium eorum crescit aut decrescit secundum circumstantias, et prout homines communiter judicant majus vel minus in censibus istis existere periculum: verum igitur censuum illorum pretium ex communi hominum estimatione determinatur: ergo illos currenti pretio emere et vendere licet; sicque illorum negotiatio per se licita est, sicut negotiatio mercium. Multi etiam timorati hanc eligunt viam fructuose pecuniam suam collocandi; census hujusmodi habent velut proprietates quas emunt et quas postea vendunt vel retinent pro nutu. Ergo.

Quod de censibus dicitur, pari ratione dicendum est de actionibus (*actions de la Banque*); pecunia enim non datur ad terminum sicut in mutuo, sed verum jus ad redditus annuos pluris vel minoris emitur secundum circumstantias; ipsi etiam redditus sunt modo majores, modo minores, et aliquod semper incurritur periculum: ergo realis existit titulus ad lucrum percipiendum, ac proinde legitimæ sunt illæ actiones dictæ *de la Banque*, et legitima est in se earum negotiatio, sicut negotiatio censuum gubernii.

Quæritur 5º quid sentiendum sit de negotiatione actionum quæ constituuntur in viis ferreis, in ephemeridis, in operibus industrialibus, etc., vel de collocatione pecuniæ *aux caisses d'épargnes, banques de prévoyance, etc.*

R. 1º. Negotiatio actionum est licita: illæ enim actiones sunt jus ad emolumenta sperata, pretio determinato et justo acquisita: jus istud est sane pretio æstimabile. Ergo.

R. 2º. Collocationes pecuniæ in questione expositæ pariter sunt licitæ: societates enim quibus committuntur dictæ pecuniæ, vendunt collocantibus jus ad pensionem annuam redimibilem et quandoque insuper jus ad emolumenta indeterminata partienda. Si pecuniam a se alienatam iterum habere volunt, societates habendæ sunt ut redimentes census a se venditos, quos sæpe ad alios statim transferunt: fit ergo vera venditio et emptio census. Imo S. Pœnitentiaria, die 25 februarii 1836, specialiter de collocatione *aux caisses d'épargne*, interrogata, respondit, *prout jam alias responsum fuit, nihil ob stare.*

Ubique, omnibus approbantibus, fiunt hujusmodi pecuniarum collocationes.

Quæritur 6º quid sentiendum sit de censu vitalitio, *rente viagère.*

Census vitalitius, sic dictus quia pendet a vita, ille est qui per mortem unius aut plurium personarum finiendus est, v. g.: do tibi 1000 fr. ut 100 mihi solvas singulis annis quoad vixero, vel quandiu ego et frater meus vixerimus.

Ille contractus, juxta omnes, ex natura sua est licitus;

est enim contractus aleatorius sicut sponsio: atqui contractus aleatorius ex natura sua est licitus; ergo et contractus vitalitius, modo æqualitas et bona fides utrinque serventur. Contractus hujusmodi frequentissimus est inter homines, et jure positivo approbatur. *Art. 1968 et seq.*

Lex pretium hujus census non determinat; declarat e contra, *art. 1976*, quod partes contrahentes illud pro suo beneplacito determinare debeant: habenda est autem ratio variarum circumstantiarum, ætatis, sanitatis, complexionis personæ super ejus caput constituitur census: ordinarie census ille est ab 8 usque ad 15 pro 100, prout major vel minor est probabilitas proximæ mortis censualistæ.

Censuarius non habet facultatem a censu isto se liberandi quantumcumque sit onerosus, etiamsi capitale offerret et annuas pensiones jam solutas relinqueret, nisi censualista in id consentiat. *Art. 1979*. At, vice versa, censualista cogere non potest censuarium ad refundendum capitale et censum exstinguendum, excepto tamen casu in quo promissas non daret securitates, *art. 1977*; non vero si solummodo pensiones solvere omitteret: in hoc enim ultimo casu exigere posset duntaxat ut bona debitoris venderentur, et sufficiens collocaretur summa ad solutionem census assecurandam. *Art. 1978*.

Si census vitalitius titulo gratuito sive per donationem inter vivos, sive per testamentum, constitueretur, iisdem subjiceretur regulis ac ipsæ donationes: eodem modo igitur nullus, rescindibilis vel reductibilis esset. *Art. 1969 et 1760*.

Census titulo oneroso constitutus potest esse vel in favorem illius qui pecuniam aut rem aliquam ad censum emendum dedit, vel in favorem alterius qui pretium non dedit, et tunc respectu illius est donatio gratuita: attamen in eo casu ille contractus regulis pro donationibus institutis non subjicitur, exceptis incapacitate et reductibilitate; non est enim in se gratuitus, cum pretium ipsius solvatur, sed in quantum duntaxat alteri personæ applicatur. Ergo. *Art. 1973*.

Si tempore quo census super caput alicujus personæ

constituitur, jam persona illa sit mortua, nullus est contractus; causa enim illius est falsa. Item nullus est, si persona intra viginti dies ex eo moriatur morbo quo jam detinebatur tempore creationis census. *Art. 1974 et 1972.*

Si vero morbus hoc tempore non existeret, et persona postridie moreretur, contractus nihilominus esset validus et census pro uno die tantum deberetur, juxta proportionem factam inter omnes unius anni dies, nisi forte ex speciali conventionē census per anticipationem (*d'avance*) solvi deberet; tunc pro anno solvendus esset. *Art. 1980.* Pariter, si persona, licet mortali jam correpta morbo tempore contractus, non nisi post viginti dies moriatur, contractus erit validus. *Art. 1975.*

Census vitalitius per mortem civilem censualistæ non exstinguitur, sed tantum per mortem ejus naturalem. *Art. 1782.* Si census ille haberi possit tanquam pensio alimentaria, civiliter mortuus enim percipere poterit; si vero non sit pensio alimentaria, ad hæredes civiliter mortui immediate transit: id sequitur ex art. 25 Cod. civ.

Qui jus ad censum vitalitium habet, illius solutionem exigere non potest nisi sufficienter ostendat se adhuc existere, vel mortuam non esse personam a cujus vita census ille pendet. *Art. 1983.* Qui est absens censetur mortuus donec contrarium probetur: præscriptio contra ipsum currit, et per quinque annos absolvitur pro redditibus annuis (*arrérages*), et per triginta annos pro ipso censu. Hæc equidem in foro externo locum habent, juxta principia quæ exposuimus ubi de præscriptione. *Art. 2277.*

Xenodochia accipere possunt sub censu vitalitio summas pecuniæ quas pauperes in ipsis viventes tradere volunt, modo census 10 pro 100 non excedat.

Sola præfecti approbatio sufficit, si summa 500 fr. non sit major; si excedat 500 fr. approbatio Præsidis reipublicæ necessaria est. *Décret de 1806, Bulletin, n. 1670.*

Queritur 7° quid sentiendum sit de censu ad tempus determinatum, v. g., pro decem aut viginti annis.

R. 1°. Census realis ad tempus determinatum est licitus, si vera sit intentio emendi et vendendi; nam, sicut

venditio fructuum aut partis fructuum agri in perpetuum est licita, pariter illicita esse non debet eadem venditio pro tempore determinato. Licet agrum pro pluribus annis locare: ergo et fructus ejus pro pluribus annis vendere. Ita card. *de Lugo*, disp. 26, n. 37, et multi alii. Sed requiritur ut vera sit intentio vendendi et emendi; si quis enim pecunia indigens fructus prædii sui offerret ut pecuniam obtineret, ordinarie ille contractus ut purum haberi deberet mutuum.

R. 2°. Census personalis ad tempus determinatum ex solo jure naturali judicandus est. Si ad longum tempus constituatur, v. g., ad viginti annos, non videtur illicitus; nam census realis esset licitus, ut modo probavimus: atqui eodem modo census personalis debet esse licitus; tam enim licet fructus industriæ et laboris pro tempore determinato vendere quam fructus agri: ergo. Sic *Lessius*, c. 22, n. 43; *Collet*, in *Cont. Tournely*, de Censibus, art. 4, concl. 2, etc.

Multum tamen cavendum est ne in hujusmodi censu lateat et pallietur usura: talis igitur contractus non facile admittendus est in praxi, et nunquam, si ad breve sit tempus, v. g., ad tres, quatuor aut quinque annos, nisi legitimus existat titulus quo aliquid supra sortem in mutuo percipere liceret; alioquin omnis usura facile excusari posset.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE CAMBIO.

Cambium idem est ac permutatio (gallice, *le change*), et, licet in diversis rebus locum habere possit, mos tamen prævaluit ut in pecuniis tantum sic diceretur, et recte definitur: *Permutatio pecuniæ pro pecunia diversa cum lucro camporis* (gallice, *du changeur*).

Pecunia diversa esse potest 1° ratione quantitatis, si nempe minor detur moneta pro majori; 2° ratione qualitatis, si, v. g., novi pro antiquis dentur nummi ejusdem quantitatis; 3° ratione speciei, si, v. g., argentum pro cu-

preo, aurum pro argento detur; 4° ratione loci, si videlicet detur pecunia præsens pro absente aut vice versa.

Differt a venditione in qua fit mutatio rei pro pecunia vel pecuniæ pro re aliqua; differt etiam a mutuo; nam 1° mutuum habere potest pro objecto res quaslibet usu consumptibiles, et cambium solummodo circa pecuniam exercetur; 2° mutuum fit ad aliquod tempus, et cambium statim consummari potest, dando pecuniam præsentem pro pecunia præsentem; 3° in mutuo res ejusdem speciei et qualitatis reddi debet, non vero in cambio.

Duplex distinguitur cambium, siccum seu fictum, et reale. Cambium *siccum*, ita dictum quia non habet humorem ex quo fructum producere valeat, est illud quo fingitur pecuniam de loco in locum transferri, dum revera non transfertur. Quia leges civiles mutuum cum stipulatione lucri olim non permittebant, hic modus cambiendi ad palliandum usuram fuerat excogitatus; nunc autem ad tale effugium non recurritur.

Cambium *reale* dicitur quando reipsa pecunia pro pecunia mutatur, et duplex est, minutum scilicet et locale seu per litteras. *Minutum* est illud quo mutatur pecunia præsens cum pecunia præsentem, v. g., æs cum argento, argentum cum auro, moneta extranea, Hispaniæ, Angliæ, etc., cum moneta Galliæ, et vice versa.

Cambium *locale* seu per *litteras* est illud quo mutatur pecunia præsens cum absenti, vel absens cum præsentem, v. g., accipio Parisiis pecuniam quæ Lugduni mihi debetur, vel, e contra, solvo Parisiis pecuniam quam debeo Lugduni. Distinguitur adhuc cambium *temporale* seu ad terminum, in eo consistens ut campsor vel mercator hodie det pecuniam ea lege quod, tali elapso tempore, v. g., his aut illis celebratis nundinis, reddatur cum majori vel minori lucro, prout distant nundinæ assignatæ. Cambium istud aliquando vocatur Lugdunense, Francofurtense, Nannetense, etc., e locis ubi exercetur. Notissimæ sunt illæ cambii litteræ (*lettres de change*). Tres in eis saltem necessario interveniunt personæ, nempe ille qui pecuniam transferendam solvit (*le donneur*); qui onus pecuniam

transferendi suscipit, litterasque cambii tradit, est campsor (*banquier*); et ille ad quem litteræ diriguntur, *le correspondant du banquier*. Qui litteras cambii habet easque præsentat, dicitur *le porteur*: eas alteri transferre potest inscribendo: *Payez à l'ordre de****, et vocatur *endosseur*. His notatis,

Queritur 1° utrum cambium sit licitum, seu utrum in cambio lucrum percipere liceat.

R. 1°. Certum est cambium siccum nunquam fuisse licitum, nihil enim aliud erat quam mutuum palliatum.

R. 2°. Idem dicendum est de cambio temporali seu ad tempus determinatum, ut patet: lucrum ex illo perceptum licitum esse non potest nisi ob causam extrinsecam, quæ tamen nunc communiter adest in nostra societate, uti, occasione mutui, jam advertimus.

R. 3°. Cambium reale, sive minutum siye locale, per se licitum est; valde enim utile est societati et nihil præ se fert inordinati. 1° Valde utile est societati: multi namque sunt qui minutas quæruat pecunias pro majoribus, vel majores pro minutis, v. g., argenteas pro æreis, aureas pro argenteis; multo plures sunt qui indigent ut pecunie suæ in loca remota transferantur, vel ab aliis locis referantur: hæc autem commodissime fiunt per cambium, sicque remotissimæ urbes promptum secum habent commercium. Ergo. 2° Nihil præ se fert inordinati; inordinatio quippe veniret ex defectu tituli legitimi ad percipiendum lucrum: atqui campsor legitimos habet titulos ad percipiendum lucrum; ars enim campсорia sumptuosa est et periculosa: 1° sumptuosa; ingentes enim campсор semper habere debet pecunias ad cambium paratas, et ab omni alio lucro sejunctas; famulos et ministros conducere, correspondentes in diversis regionibus habere, multosque alios sumptus facere tenetur. 2° Est periculosa, tum ex parte imminutionis quam identidem moneta subit in variis regnis, tum ex parte furum et latronum, tum ex parte debitorum qui, sive infortunio, sive mala fide, solvere nolunt aut nequeunt et foro cedunt (*font banqueroute*): certe hæc omnia sunt pretio æstimabilia. Ergo.

Præterea, cambium hujusmodi ubique est in usu nemine reclamante, a Roma usque ad Peruvium: porro talem usum sic ubique receptum improbare non debemus.

Qui vero, artem cambiendi non exercens, potest absque damno vel incommodo pretio æstimabili commutare pecunias pro pecuniis, sive majores pro minutis aut minutas pro majoribus, sive præsentibus pro absentibus, nihil exigere valet; nullum enim tunc habet titulum quo aliquid percipere possit incrementum.

Ut campsor, suam exercendo artem, non peccet, plurimæ requiruntur conditiones, videlicet: 1° bona fides et ut cambium sit reale; 2° ut nihil accipiatur præcise pro solutionis dilatione; 3° ut justum servetur pretium lege, consuetudine vel iudicio prudentum legitime determinatum; cum enim officium camporis sit licitum, eodem modo de illo ratiocinandum est ac de cæteris officiis in quibus lucrum percipitur: at in cæteris officiis totum lucrum consuetudine receptum vel legitime determinatum, et nihil ultra, exigere licet: ergo et in cambio. Conditiones istæ jure naturali sunt præscriptæ: alias insuper Pius V præscripserat bulla *In cam*, an. 1571: sed cum hæc bulla nunquam in Gallia fuerit recepta, campsores nostros non obligat.

Ex principiis pro cambio hic positis judicandum est quid de *Montibus pietatis* et *Lombardis* sentiendum sit: igitur

Quæritur 2° quid per *Montes pietatis* sit intelligendum, et utrum sint liciti.

R. 1°. *Montes pietatis* sunt notabilis cumulus pecuniæ aliæve rei mutuabilis in gratiam indigentium collectus, ut per mutuuum necessitati eorum subveniatur, nec usuris opprimantur; ideo vocati sunt *Montes pietatis*.

Montes pietatis conflare possunt vel ex solis elemosynis et piis legatis, et olim dicebantur *Italici*, quia Perusii in Italia initium habuerunt, anno 1450; vel ex pecuniis ad censum acceptis, et *Belgici* appellabantur, quia in Belgio, anno 1600, erecti fuerunt; vel coadunari possunt ex elemosynis, piis legatis, simulque ex pecuniis ad censum ac-

ceptis, et vocantur mixti: tales sunt communiter *Montes pietatis* nunc existentes.

Mutuuum in montibus istis non datur nisi sub certis conditionibus, nempe 1° ad tempus determinatum et fixum, v. g., ad sex menses, ad annum, etc.; 2° pignus æquivalens semper exigitur in assecurationem capitalis; 3° si tempore præfixo capitale non reddatur, pignus acceptum venditur, ex pretio ejus quod debitum est sumitur, et reliquum mutuuario redditur; 4° sive capitale tempore dicto reddatur, sive non, semper aliquid supra sortem accipitur, propter diversos sumptus qui necessario faciendi sunt, ad amplam domum conducendam, ad ministros competentes et numero sufficientes habendos, ad annuos census solvendos, etc. Propter ultimam hanc conditionem, acriter plures theologi olim contenderunt *Montes pietatis* ab usuræ labe non esse immunes: pro quo definiendo

R. 1°. *Montes pietatis*, prout eos exposuimus, ab omni usuræ labe sunt immunes; nam 1° Leo X in conc. Lateran. V eos expresse approbavit; 2° concil. Trid., sess. 22, cap. 9 de Reform., eosdem inter pia loca recenset: ab omni usuræ labe sunt immunes, si nihil ratione mutui exigatur: atqui nihil ratio mutui exigitur, siquidem, ut supponimus, nihil accipitur ultra id quoad ad impensas necessarias, stricte requiritur: ergo. *Ita nunc omnes theologi, contra Cajetanum et D. Soto.*

Alius etiam in quibusdam locis existit modus indigentibus per mutuuum subveniendi. Opulenti mercatores publicam ex propriis pecuniis aperiebant mensam cum auctoritate principis, et juramento se obstringebant ad mutuuum petentibus tribuendum sub conditionibus pro *Montibus pietatis* præscriptis: aliquid pro lucro cessante supra sortem percipiebant, sicut *Montes pietatis* aliquid exigunt pro solutione censuum, quando aliquos solvere debent. *Montes* hujus generis dicebantur *Lombardi*, quia in Lombardia originem habuere.

Montes isti erant procul dubio liciti, sicut *Montes pietatis* et propter easdem rationes. An autem aliquis propria auctoritate talem aperire posset mensam? Res non videtur

dubia, quia eadem recurrunt rationes quæ campsonem reddunt licitam, videlicet sumptus et pericula.

Queritur 3° utrum negotiationem chirographorum commercii (des billets de commerce) facere liceat.

Chirographa hujusmodi ubique in plateis commercii, ut aiunt, publice exponuntur et plus minusve infra valorem eorum numericum venduntur, prout plures vel pauciores sunt ementes aut vendentes, prout tempus solutionis magis vel minus distat, prout denique solutio ista plus vel minus certa judicatur; quæstio est utrum liceat hæc chirographa currente pretio emere, et deinde carius ea revendere, si pretium currens augeatur vel tempus solutionis expectare et totum valorem numericum tuta conscientia suscipere.

R. Vel chirographa illa ad extraneam diriguntur plateam commercii (*à une autre place de commerce*), ut dicitur, vel non: si ad extraneam dirigantur plateam commercii, videtur quod ea currenti pretio emere liceat; tunc enim pecunia e loco in locum transferenda est, quidam sumptus ideo sunt faciendi, quædam pericula incurruntur: atqui hæc pretio sunt æstimabilia, et eorum valor ex communi hominum æstimatione determinatur: ergo prædicta chirographa currente pretio emere licet. Si quis autem illorum solutionem absque periculo, labore aut damno obtinere possit, id per accidens evenit, et lucrum quod facit non ideo respectu ipsius est illicitum; non enim jus habet ad lucrum quia damnum patitur, sed quia talia chirographa periculum sibi adjunctum habent aut laborem vel industriam ex natura sua exigunt, ac proinde sub illo respectu sunt vendibilia: facilitas autem specialis quam aliquis habet ut solutionem obtineat, ad ipsum et non ad venditorem pertinet: ergo.

Superius quidem diximus, p. 494, privatum qui in aliquo casu particulari pecunias præsentis pro absentibus, vel majores pro minutis absque ullo incommodo commutare potest, nihil exigere debere; in cambio enim præcipuus ad percipiendum lucrum titulus ex parte campsonis desumitur, quia scilicet artem suam gratis exercere non potest

quin detrimentum patiatur; privatus autem in suppositione nostra talem non habet titulum. Sed ubi de chirographis publice vendendis et ad extraneam urbem directis agitur, titulus ad lucrum percipiendum ex parte ipsorum chirographorum desumitur, nempe ex eo quod labor et pericula eis annectantur: porro hæc rem vendendam afficiunt juxta communem hominum æstimationem, atque efficiunt ut in se minoris sit pretii: ergo.

Si vero illa chirographa ad extraneam plateam non dirigantur, sed in eadem urbe solvi debeant, vel eorum solutio est incerta, periculosa aut difficilis, vel est omnino tuta et facilis. Si prius ea infra valorem numericum emere licet; nam incertitudo, periculum et difficultas sunt aliquid pretio æstimabile: pro illis igitur pacisci licet secundum communem hominum æstimationem: porro communis hominum æstimatio in eo casu manifestatur per currens pretium chirographorum: ergo.

Si autem solutio prædictorum chirographorum sit certa aut facilis, major est difficultas. Ea tamen infra valorem numericum emere non licet, secluso speciali titulo, si publice non exponantur vendenda; nam talis emptio nihil aliud esset quam mutuum cum lucro, ut attente consideranti evidenter patebit, v. g.: pecunia indiges, chirographum 1,000 fr. ad sex menses certo et facile solvendum possides, illud mihi transfers pro 950 fr. quos hic et nunc tibi solvo: itaque 1,000 fr. pro 950 fr. post sex menses certo accipiam; nonne contractus iste verum est mutuum? ergo.

At si hæc chirographa publice exponantur vendenda, duplex est sententia. Multi contendunt quod non liceat ea minori pretio quam in se valent emere; qui enim ea publice exponunt vendenda habendi sunt tanquam indigentes, qui mutuum publice petunt et usuram offerunt: atqui non licet mutuum cum pacto lucri præstare, etiam quando lucrum istud publice offertur: ergo.

Alii vero dicunt negotiationem hujusmodi chirographorum per se licitam esse; nam, inquiunt, per se licita est, si chirographa sic publice exposita ut merces haberi de-

beant : atqui ut merces haberi debent; ita enim ab omnibus et vendentibus et ementibus judicantur, et eorum pretium crescit aut decrescit secundum varias circumstantias. Præterea, negotiatio hæc licita est si nulla injuria vendentibus inferatur : atqui nulla injuria vendentibus inferatur : statim enim atque sua chirographa publice sic exposuerunt, rationabiliter sperare non possunt aliquem ea supra currens pretium accepturum esse : ergo ipsorum interest quod pretium currens augeatur : porro eo magis augebitur quo plures erunt ementes : ergo qui talia emunt chirographa, nullam inferunt vendentibus injuriam, sed e contra favorem illis præstant. Ergo.

Hæc opinio sat probabilis nobis videtur, ut eam sequentes inquietare nolimus.

Quæritur 4° quid sentiendum sit de iis qui temporum turbarionis Gallicæ chartas nummarias (*papier-monnaie*) emerunt pro pecuniis et eas vendiderunt, atque lucrum sic reportaverunt.

R. Si chartas emerint ut debita legitime contracta extinguerent, videndum est quod diximus in Tractatu de Restitutione, p. 90.

Si vero simpliciter chartas istas currente pretio emerint, et easdem pariter currente pretio vendiderint ac lucrum fecerint, lucrum istud non est injustum; nam chartæ illæ erant depretiatæ : valor earum identidem augebatur, et postea magis ac magis minuebatur; itaque haberi debebant ut merces ordinariæ, saltem ut chirographa periculosa in platea publice exposita : negotiatio igitur de illis in bona fide facta erat licita.

ARTICULUS TERTIUS.

DE SOCIETATE ET TRIPLICI CONTRACTU.

Cum plures contractus contractui societatis adjici possint, famosissima de triplici contractu quæstio apud theologos celebratur ubi de societate tractant : igitur hunc articulum in duplicem dividemus paragraphum : primus erit de ipsa societate, et secundus de triplici contractu.

§ I.— De societate.

Societas est contractus quo duæ vel plures personæ conveniunt de re aliqua in communi ponenda ad honestum faciendum lucrum, secundum justam proportionem inter eos dividendum. *Cod. civ. art. 1832.*

Dicitur 1° *contractus*; est enim contractus synallagmaticus et sollemnis; sola partium conventionione perficitur; sed probatio ejus in foro externo non admittitur, nisi per scriptum, si centum et quinquaginta fr. excedat. *Art. 1834.*

Dicitur 2° *quo duæ vel plures personæ*, quia societas duas saltem exigit personas; sed multo plures esse possunt.

Dicitur 3° *conveniunt*; nam si una persona aliquid ad societatem contribueret et absque ulla conventionione, ut socius haberi non posset; ad summum, laboris vel industriæ suæ pretium exigere valeret.

Dicitur 4° *de re aliqua in communi ponenda*; id est de re pretio æstimabili, qualia sunt pecunia, cujusdam generis merces, instrumenta, labor, industria, etc.; hæc enim ad societatem constituendam suo modo concurrere possunt.

Dicitur 5° *ad honestum faciendum lucrum*; finis enim societatis commercii, de qua hic agitur, est aliquod faciendi lucrum : at lucrum istud necessario debet esse honestum, alioquin societas esset nulla, *art. 1833*; nullum enim potest esse vinculum proprie dictum ad aliquod malum.

Dicitur 6° *secundum justam proportionem dividendum*; omnes enim personæ quæ societatem inter se constituunt, jus habent ad lucrum quod inde provenit, sed non habent jus æquale, nisi ex hypothesis quod æqualiter ad societatem concurrant; si una plus contribuat et altera minus, ut sæpe contingit, lucrum inter se juxta proportionem geometricam in bona fide dividere debent. Eadem proportionem damnum, si quod accidat, in omnes socios refundi debet. Si vero res ipsa in societatem adducta pereat, ei a quem pertinet perire debet, seclusa alia speciali et legitima conventionione, nam res perit domino.

Societas dividitur in universalem et particularem. Societas *universalis* duplex est: alia quæ omnia bona præsentia complectitur, sive mobilia, sive immobilia, et beneficia ex iis provenientia: alia etiam comprehendere potest lucra futura, non vero bona per hæreditatem, legatum aut donationem adventura, nisi quoad eorum fructus; omnis stipulatio contraria est nulla, excepto quod diximus de sponsis ex art. 1084. Vide *Cod. civ. art. 1836 et 1837.*

Altera societas *universalis*, quæ dicitur societas lucrorum, habet pro objecto omnia lucra quæ contrahentes acquisituri sunt per societatis decursum, sive industria propria aut communi, sive quovis alio titulo; hæc societas continet necessario cuncta bona mobilia et usumfructum bonorum immobilium quæ partes possident tempore quo inicitur conventio. *Art. 1838.* Talis semper censetur quælibet societas *universalis*, nisi contrarium clare exprimitur. *Art. 1839.*

Societas *universalis* aliquo modo naturæ donationis participat; difficile est enim unam partem non plus conferre ad lucrum quam alteram; ideo prohibitum fuit ne hujusmodi societas inter eos iniretur, qui ad donandum et accipiendum sunt erga se invicem inhabiles, v. g., inter mulierem et filium ejus naturalem, inter patrem et unum ex liberis ejus, vel etiam inter patrem et extraneum; quia pater-familias de omnibus bonis suis titulo gratuito erga extraneum disponere non potest. *Art. 1840.*

Societas *particularis* est illa quæ habet pro objecto res aliquas determinatas, vel rerum usum, vel fructus percipiendos, *Art. 5845.* Plurimæ sunt regulæ pro societate ista in Codice civili statutæ; cum fere omnes ad forum externum respiciant, eas hic prætermitemus.

Pro foro interno autem requiritur et sufficit ut æqualitas inter socios juxta viri prudentis æstimationem servetur, et omnes conditiones, de quibus convenerunt, in bona fide ex utraque parte adimpleantur.

Certissimum est societatem, prout supra fuit explicata, esse licitam. Hujusmodi enim societas est in usu apud omnes gentes, et neque auctoritas civilis, neque aucto-

ritas ecclesiastica eam unquam reprobavit. Ad bonum publicum valde utilis est; nam multa sunt opera multaque negotiationes maximi momenti, quæ suscipi vel ad felicem exitum deduci non possunt, nisi ope talium societatum. Ergo.

Quinque tamen communiter assignantur conditiones necessario servandæ; scilicet, 1° ut negotiatio ad quam datur pecunia sit realis et ad lucrandum serio sit formata, alioquin esset mutuum palliatum; 2° ut hæc negotiatio sit tam in se quam in circumstantiis licita; 3° ut singuli socii aliquid utile ad attingendum scopum conferant; 4° ut omnes, secundum justam proportionem, idem habeant jus ad lucrum et debitum ad onera; 5° ut ita inear societas, quod ante tempus rationabile, aut tempus determinatum socii repetere non valeant ea quæ contulerunt: id enim exigunt natura et finis societatis, salvo tamen art. 1869.

Societas legitime contracta sequentibus modis extinguitur: 1° ipso adveniente tempore determinato; 2° per negotiationis consummationem et per destructionem rei quæ est objectum aut materia societatis, *art. 1865*; 3° per mortem naturalem aut civilem unius sociorum; tunc societas erga omnes dissolvitur, nisi in principio conventum fuerit quod in hoc casu societas inter cæteros socios et hæredes defuncti permaneret, vel inter cæteros socios duntaxat, et tunc hæredes defuncti statim e societate retrahent ea quæ ad illum in instanti mortis pertinebant, *art. 1868*; in hoc puncto jus novum veteri derogat: nam in jure veteri societas necessario per mortem unius sociorum extinguebatur; 4° si unius socius interdicatur, vel debitis solvendis impar fiat et declaretur, societas dissolvitur; 5° potest etiam dissolvi ad nutum unius aut plurimorum sociorum, modo hanc dissolutionem in bona fide et tempestive petant suamque voluntatem aliis omnibus sociis manifestent. *Art. 1869.* Mala fide petere censetur socius qui ideo renuntiat, ut solus habeat lucrum quod omnibus futurum erat commune; vel intempestive renuntiat, quando scilicet

interest societatis, attento negotiorum statu, quod dissolutio non statim locum habeat.

Attamen si societas ad tempus determinatum condita esset, tunc illius dissolutio ante hoc tempus exigi non posset, nisi gravis supervenisset mutatio, v. g., continua unius socii infirmitas, vel mala illius agendi ratio vel infidelitas, etc. *Art. 1871.*

Præcipuæ sociorum obligationes sunt, 1° ut unusquisque societati assecuret rem promissam, si sit corpus determinatum: si agatur de pecunia quæ non solvatur, debentur *interesse*, alioquin læderetur æqualitas; 2° ut res societatis gerat cum ea diligentia quam ad res proprias adhiberet. *Art. 1846 et 1850.* Hinc in Gallia socius tenetur tantum, specialibus seclusis conventionibus, de culpa lata et de dolo. Sedulo servandæ sunt regulæ in Codice civili statutæ.

Ea solum dividenda sunt lucra, quæ e societate immediate oriuntur, non vero ea quæ ex alia parte sociis obvenire possunt.

Ubi nulla existit specialis conventio circa lucrorum divisionem, partitio fieri debet juxta uniuscujusque participationem. Si, e contra, inita fuerit conventio, ei standum est, etsi primum partitio videatur inæqualis, salvis tamen exceptionibus in art. 1855 positis.

Qui solam contulit industriam, tantum censetur dedisse quantum qui minus dedit, et non reprobatur conventio vi cuius de damno non tenetur, quia ea conventionione non obstante, incurrit periculum amittendi fructum suæ industriæ.

Quandonam præcise res in societatem collata periculo sit ipsius societatis, vel adhuc periculo conferentis, statuitur in Cod. civ. art. 1846, 1850 et 1851.

§ II. — De triplici contractu.

Duplex contractus societati adjici potest, unus scilicet assecurationis capitalis et alter assecurationis lucri; seu

venditio lucri majoris ex societate sperati pro minori lucro, sed certo et assecurato. Sic illi contractus institui possunt: Petrus 50,000 fr. ponit in societate cum Paulo, juxta conditiones requisitas; ex societate ista 15 circiter pro 100 sperat, at timens ne sors sua pereat, secundum init contractum cum eodem Paulo et 5 pro 100 illi promittit ut assecurationem sortis in se suscipiat. Hinc si lucretur 15 pro 100, 50 tantum percipiet; si lucretur 10, 5 solummodo; si nihil lucretur, 5 ex propriis solvet Paulo: igitur, societate inita, et contractu assecurationis ipsi superaddito, potest adhuc Petrus plus minusve lucrari, vel nihil lucrari. Tunc tertium eidem Paulo proponit contractum quo illi lucrum majus incertum pro minori vendit, v. g., sperat adhuc 10 pro 100 circiter, sed modo plus, modo minus percipiet, modo nihil; convenit cum Paulo de quinque certis sibi quotannis solvendis, et quidquid supererit ad Paulum pertinebit pro utroque contractu emptionis lucri incerti et assecurationis capitalis. Petrus itaque, quidquid accidat, 5 pro 100 certo percepturus est.

Tres illi contractus, societatis, assecurationis sortis et venditionis majoris lucri incerti pro minori lucro certo, notissimi sunt in scholis et vocantur gallice, *les trois contrats*. Eos excogitasse dicitur *Martinus Navarrus*, celeberrimus juris canonici professor, ut placeret Lusitaniæ regi, qui vehementer quærebat medium quo subditi sui ad mutuum mercatoribus præbendum allicerentur.

Contractus illi fieri possunt cum diversis personis vel cum eadem persona; simultaneæ vel successive.

Si fiant cum diversis personis, v. g.: Petrus legitimam init societatem cum Paulo; deinde contractum assecurationis capitalis facit cum Jacobo; postea lucrum incertum vendit Philippo: tunc contractus isti sunt liciti. *Ita omnes et ratio patet.*

Alii vero sunt modi in quibus majores occurrunt difficultates pro quibus solvendis sequentes statuendæ sunt propositiones.

PROPOSITIO PRIMA.

Duos ex tribus prædictis contractibus simul cum eadem persona inire licet, nempe societatem et venditionem lucri, sorte non assecurata, vel societatem et assecurationem sortis, lucro non vendito.

Prob. Duplicem hunc contractum sic explicatum cum eadem persona simul inire licet, si in utroque casu societas non destruat: atqui societas in utroque casu non destruitur. Non in 1°; ubi enim sors non assecuratur, revera manet in dominio tribuentis, ipsi crescit, decrescit aut perit: ergo ille habet jus ad lucrum quod inde proveniet: porro jus istud secundum leges æquitatis, vendere potest, et illud vendendo, periculum sortis non tollit: ergo nec societatem destruit. In 2° casu scilicet quando sors assecuratur, non vendito lucro, societas pariter non destruitur; nam societas non destruitur, si assecurans dominium pecuniæ non habeat: atqui dominium pecuniæ non habet; non potest enim eam a negotiatione retrahere, nec ad aliam negotiationem, aut alio modo applicare, quia socius habet jus ad lucrum inde proventurum. Nec obstat art. 1855, ex quo necesse est ut socii damna et lucra inter se dividant; nam pecunia pro assecuratione sortis data, pro periculo sortis computatur, et commune remanet periculum pro lucro sperato. Ergo 2°. Ita præter eos qui tres approbant contractus, *Sylvius*, q. 78, art. 2; *Collet*, *Billuart*, et communius alii, contra *Coll. Paris.*, t. 2, et plures alios.

PROPOSITIO SECUNDA.

Legitima societate semel inita, duos contractus, assecurationis capitalis et venditionis lucri, cum eodem tertio inire licet.

Prob. Qui legitimam inicit societatem jus habet ad fructus ex illa proventuros, et jus istud majoris vel minoris est valoris secundum circumstantias et prout sors magis

vel minus secunda est: atqui jus illud alteri cedere potest; unusquisque enim quod suum est alteri pro libitu cedere potest, nisi quædam obstant leges: non tenetur autem jus istud gratis concedere, ut evidens est: ergo illud vendere potest etiam cum stipulatione assecurationis capitalis, modo sufficiens habeatur ratio hujus oneris in determinando pretio. Ita fere omnes contra *Genet*, auctorem *Moralis Gratianopolitanæ*, t. 1, tract. 4, c. 14, d. 13, et *Pontas*, v^o *Société*, cas. 5.

PROPOSITIO TERTIA.

Probabile videtur tres contractus cum eadem persona successive iniri posse, si bona sit fides.

Prob. Tres contractus successive cum eadem persona inire, nihil aliud est quam duplicem contractum assecurationis sortis et venditionis lucri, societati realiter existenti adjicere: atqui duplicem hunc contractum societati realiter existenti adjicere licet; qui enim legitimam inicit societatem, duplicem prædictum contractum cum altera persona inire potest, ut probavimus: atqui pariter illum cum eadem persona seu cum suo consociato inire potest; nam si cum eadem persona illum inire non posset, certe quia societas respectu ipsius destruitur illique renuntiat: atqui pariter societati renuntiat quando duplicem contractum assecurationis sortis et venditionis lucri cum altera inicit persona, illique jus suum cedit, et tamen pretium istius juris legitime exigit: ergo a pari si renuntiet societati in gratiam consociati, illique jus suum cedat, legitimum juris istius pretium exigere potest; non magis enim tenetur illud gratis concedere quam extraneo. Ergo. Hæc propositio, que a plerisque theologis, etiam iis qui tres contractus simul cum eadem persona initos condemnant, propugnatur, est contra *Collet*, *Billuart* et plures alios.

Diximus si bona sit fides; id est, si pecuniam conferens minime de aliis contractibus, societatem ineundo, cogitet, aut eos saltem expresse sibi non proponat; si enim, socie-

tatem ineundo, exigeret a consociato ut promitteret se deinde sortem et lucrum assecuraturum, vel ad duplicem hunc contractum pervenire expresse sibi proponeret, non nisi illusoria ex parte ipsius esset societas, nullum jus proprie dictum acquireret: ergo pro illo pacisci non posset.

PROPOSITIO QUARTA.

Tres contractus cum eadem persona simul initi ut illiciti et usurarii haberi debent.

Hæc propositio est contra *Navarrum*, *Lessium*, l. 2, c. 25, n. 23; *de Lugo*, disp. 30, n. 40; *Layman*, l. 3, tract. 4, c. 18, n. 11; *S. Ligorium*, l. 3, n. 908, et multos alios.

Prob. Illi contractus sunt illiciti et usurarii in quibus lucrum ex mutuo ratione mutui percipitur: at in tribus contractibus cum eadem persona simul initis lucrum ex mutuo ratione mutui percipitur; lucrum enim ex mutuo ratione mutui percipitur, si societas in illo casu nihil aliud sit quam mutuum proprie dictum: atqui societas in illo casu, etc.; qui enim mille nummos, v. g., in societatem ponit, et simul exigit ut sors sibi assecuratur atque lucrum certum sibi promittatur, nihil plus facit sub illo respectu, quam qui mille nummos simpliciter in mutuum præstat: ergo societas in illo casu nihil aliud est quam mutuum proprie dictum. Ergo.

Et vero, totum inter societatem et mutuum discrimen in eo consistit, quod mutuans nullum incurrat periculum nec pecuniæ dominium retineat; unde nullum habet jus ad lucrum; e contra, socius ideo habet jus ad lucrum ex societate proveniens, quia dominium pecuniæ retinet sicque periculum incurrit: at positis tribus contractibus, nullum incurrit periculum, nec dominium pecuniæ retinet: non incurrit periculum, ut supponitur, siquidem sors assecuratur; dominium pecuniæ non retinet; ipsi enim amplius non crescit, nec decrescit, nec perit, sed alteri contrahenti qui eam pro nutu ad quemlibet voluerit usum adhibere potest: quidquid iste agat, tribuens

pecuniam conqueri non potest, modo lucrum sibi promissum solvatur; quidquid accidat, semper lucrum percipiet; et capitale postea nihilominus obtinebit: ergo inter triplicem hunc contractum et mutuum nullum est discrimen.

Præterea, ut quis lucrum incertum pro certo vendere possit, jus ad illud non illusorium, sed reale et pretio æstimabile habere debet: sed qui triplicem simul init contractum cum eadem persona, nondum habet verum jus ad lucrum; jus enim ad lucrum in illo casu ex societate proveniret, atqui nondum existit societas, quando pro lucro paciscitur: imo existere non potest, quando simul assecurantur et capitale et lucrum; ex definitione quippe societatis, necesse est ut aliquid in communi ponatur: atqui tunc nihil est in communi. Lex ipsa, *art. 1855*, expresse declarat conventionem qua unus socius omnia perciperet lucra vel nullum pro re sua periculum subiret, fore nullam: ergo revera societas cum duplici contractu assecuratoris et venditionis lucri existere non potest. Ergo.

Insuper, admitti non potest illa doctrina quæ omnibus usuris saltem in mutuis commercii, ut aiunt, latam aperiret januam: at doctrina quæ tenet tres contractus cum eadem personâ simul initos esse licitos, omnibus usuris, saltem in mutuis commercii, latam aperiret januam; quis enim mutuum præstat negotiatoribus, semper lucrum exigere posset, dummodo intentionem haberet non mutuandi, sed triplicem ineundi contractum; nam, juxta illius doctrinæ patronos, non necesse est ut tres contractus fiant separatim expresse aut formaliter, sed sufficit ut manifestetur intentio ex alterius negotiatione lucrandi. Ergo.

Denique, acriter hac de re disputantibus *Dominico Soto* et *Martino Navarro*, summus Pontifex Sixtus V, ad quem *Navarrus* fiducialiter appellaverat, celebrem edidit bullam *Detestabilis avaritiæ ingluvies*, anno 1586, qua tres famosos contractus reprobavit, sicque victor evasit *Soto*.

Attamen fatendum est hanc bullam non absolute controversiam diremisisse; nam multi theologi catholici illam

alio sensu explicantes, nihilominus postea tres contractus propugnauerunt; contendunt enim Sixtum V tres contractus propter periculum usuræ reprobasse, non autem ut essentialiter malos eos damnasse. Ipse *Benedictus XIV*, in celebri opere jam citato, de Synodo diœcesana, lib. 10, c. 7, n. 6, post recensita momenta et allatas pro utraque opinione rationes, sic loquitur: « Neque Apostolica sedes » priori opinioni » (quæ affirmat tres contractus esse licitos), « etsi minus congruere videatur Sixtinæ constitutioni, ullam hactenus censuram inussit, a qua proinde » eidem infligenda debet episcopus abstinere. » Nullam ergo temeritatis notam adversariis infligere debemus: verum ipsi conveniunt suam opinionem in praxi esse periculosam et usuræ valde suspectam, et *Benedictus XIV*, in loco citato, ait: « Ad usum vero quod attinet, tuto poterit » (episcopus) contractum trinum, quem etiam ejusdem » patroni periculosum fatentur, pro viribus impedire, » atque ab eo ineundo suos subditos dehortari, etc. » Ergo firmiter cum *Soto*, lib. 6, q. 6, art. 2; *Sylvio*, q. 78, art. 2, et omnibus theologis nostris, concludere debemus tres illos contractus ut illicitos et usurarios esse habendos.

Si rationes et auctoritates ab adversariis allegatæ, quas videre est apud *S. Ligorium*, speculative tantum attendantur, fatemur eorum sententiam improbabilem non videri. Fundamentalis enim eorum ratio est quod tres contractus seorsim sumpti sint liciti: si autem sint in se liciti, cur eorum complexio illegitima esset, modo ineanitur sine intentione usuras palliandi et sub conditione negotiandi cum pecuniâ sic collata? Sed quæstione in praxi spectata, jam redeunt incommoda superius exhibita, quod ex solutione objectionum magis adhuc patebit.

Solvantur objectiones.

Obj. 1º. Vera societas existere potest cum assecuratione sortis et assecuratione lucri sperati: ergo triplicem inire licet contractum cum eadem persona.

R. Nego ant. Etenim duplici illa assecuratione posita,

jam nullum est commune periculum inter socios. Ergo illusoria est societas.

Obj. 2º. Assecurans de re in societate posita disponere non potest juxta suum libitum, sed eam in commercium impendere debet. Ergo.

R. Nego ant. Assecurati minime interest quod assecurans pecuniam sibi traditam tali vel tali modo impendat; unum intendit, unum curabit, scilicet quod lucrum sibi promissum et assecuratum solvatur, sive pecunia in commercio, sive alio modo impendatur. Ergo realiter et in praxi, triplex contractus nihil aliud est quam usura palliata.

Obj. 3º. Tres contractus cum diversis personis sunt liciti: ergo et cum eadem persona.

R. Nego consequ. Societas enim, ut probavimus, per tres contractus cum diversis personis non destruitur; et contra necessario dissolvitur et, saltem de facto, in mutuum convertitur, quando tres contractus cum eadem persona simul efficiuntur. Ergo.

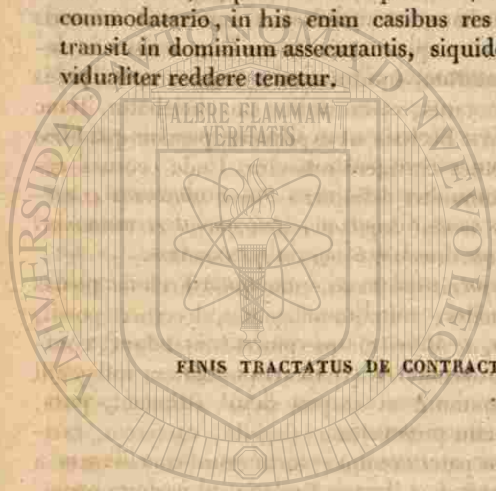
Inst. Justitia contractus non consistit in respectu ad personas, sed in æqualitate rei ad rem: ergo si tres contractus cum diversis personis sint liciti, debent pariter esse liciti cum eadem persona.

R. Nego adhuc consequent., propter eandem rationem; res enim non est eadem quando tres contractus cum diversis personis aut cum eadem persona ineuntur, siquidem in priori casu vera existit societas, in posteriori vero nihil aliud est quam mutuum, ut ostendimus: quamvis ergo justitia contractus in æqualitate rei ad rem consistat, non sequitur tres contractus cum eadem persona initos esse licitos, quia licet eosdem cum diversis personis inire, sicque evertitur adversariorum fundamentum quo principaliter nituntur.

Obj. 4º. Assecurationem rei locatæ stipulari licet, et tamen pretium locationis determinatum exigere: ergo a pari, etc.

R. Nego consequentiam et paritatem. Ratio disparitatis est quod assecuratio rei locatæ locationem non destruat;

non obstante enim assecuratione, res ad locatarium non pertinet, de illa pro nutu disponere non potest, sed eandem in se reddere tenetur; contra vero, socius qui capitale et lucrum certum respectu alterius assecuravit, de capitali pro nutu disponere potest, dummodo illud in specie, tempore convenienti, reddat, et promissum lucrum solvat. Ergo. Idem dicendum est quando assecurantur merces a transvectore, depositum a depositario, commodatum a commodatario, in his enim casibus res assecurata non transit in dominium assecurantis, siquidem eadem individualiter reddere tenetur.

FINIS TRACTATUS DE CONTRACTIBUS.

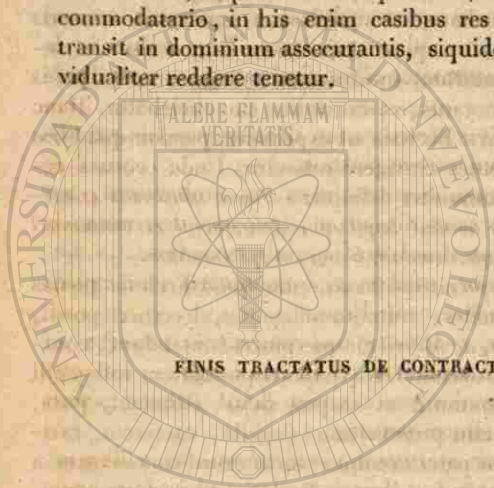
TRACTATUS DE CENSURIS.

Vox *cenſura*, a verbo *cenſeo* derivata, apud veteres Romanos erat uſitata, et ſignificabat ſententiam cenſoris mores corrigentis: quem enim cenſor in cenſu ſeu in deſcriptione ſenatorum, equitum, etc., non computabat, iſ infamia erat notatus, et ex ordine ſuo eſciebatur. Hanc vocem uſurpavit Eccleſia ut exprimeret pœnam qua filios ſuos delinquentes corrigere niteretur. Unde cenſura eccleſiaſtica communiter deſinitur: *Pœna ſpirituſalis et medicinalis, qua homini baptizato, delinquenti et contumaci auferitur uſus quorundam bonorum ſpirituſalium.*

Dicitur 1° *pœna ſpirituſalis*, non quod Eccleſia pœnas tantum ſpirituſales, animum affligentes, decernere poſſit, ut *Van-Eſpen*, de *Marca* aliiſque plures contendunt; communius enim docetur eam habere poteſtatem infligendi pœnas quæ animum et corpus ſimul attingant, puta, jejunia, mulctam pecuniariam, flagella, carcerem, exſilium, etc., ut patet exemplo plurimorum conciliorum a *Devoti* relatorum, t. 4. Itaque Eccleſia, ut perfecta reſpublica, regit animum et corpus, et duplicis generis pœnas, ſpirituſales videlicet et corporales, ſtatuerè poteſt. Cenſura pertinet ad ordinem ſpirituſalem, licet quandoque effectus temporales inducat, v. g., privationem fructuum beneficii; quia primarius ejus finis ſemper eſt excluſio a participatione bonorum ſpirituſalium, ut explicabimus infra.

Dicitur 2° *medicinalis*; duplicis enim generis diſtinguuntur pœnæ ſpirituſales, ratione finis; ſcilicet, *vindicative*, quæ ad vindictam delinquentis tendunt et ad procurandum bonum publicum præcipue referuntur; et *medicinales*, quarum finis principalis eſt correctio peccatoris. Ad hoc genus pertinent omnes et ſolæ cenſuræ proprie dictæ.

non obstante enim assecuratione, res ad locatarium non pertinet, de illa pro nutu disponere non potest, sed eandem in se reddere tenetur; contra vero, socius qui capitale et lucrum certum respectu alterius assecuravit, de capitali pro nutu disponere potest, dummodo illud in specie, tempore convenienti, reddat, et promissum lucrum solvat. Ergo. Idem dicendum est quando assecurantur merces a transvectore, depositum a depositario, commodatum a commodatario, in his enim casibus res assecurata non transit in dominium assecurantis, siquidem eadem individualiter reddere tenetur.

FINIS TRACTATUS DE CONTRACTIBUS.

TRACTATUS DE CENSURIS.

Vox *censura* , a verbo *censeo* derivata, apud veteres Romanos erat usitata, et significabat sententiam censoris mores corrigentis: quem enim censor in censu seu in descriptione senatorum, equitum, etc., non computabat, is infamia erat notatus, et ex ordine suo ejiciebatur. Hanc vocem usurpavit Ecclesia ut exprimeret pœnam qua filios suos delinquentes corrigere niteretur. Unde *censura ecclesiastica* communiter definitur: *Pœna spiritualis et medicinalis, qua homini baptizato, delinquenti et contumaci auferitur usus quorundam bonorum spiritualium.*

Dicitur 1° *pœna spiritualis* , non quod Ecclesia pœnas tantum spirituales, animum affligentes, decernere possit, ut *Van-Espen, de Marca* aliique plures contendunt; communius enim docetur eam habere potestatem infligendi pœnas quæ animum et corpus simul attingant, puta, jejunia, multam pecuniariam, flagella, carcerem, exsilium, etc., ut patet exemplo plurimorum conciliorum a *Devoti* relatorum, t. 4. Itaque Ecclesia, ut perfecta respublica, regit animum et corpus, et duplicis generis pœnas, spirituales videlicet et corporales, statuere potest. *Censura* pertinet ad ordinem spiritualem, licet quandoque effectus temporales inducat, v. g., privationem fructuum beneficii; quia primarius ejus finis semper est exclusio a participatione bonorum spiritualium, ut explicabimus infra.

Dicitur 2° *medicinalis* ; duplicis enim generis distinguuntur pœnæ spirituales, ratione finis; scilicet, *vindictivæ* , quæ ad vindictam delinquentis tendunt et ad procurandum bonum publicum præcipue referuntur; et *medicinales* , quarum finis principalis est correctio peccatoris. Ad hoc genus pertinent omnes et solæ *censuræ* proprie dictæ.

Dicitur 3° *qua homini baptizato*; quia Ecclesia non habet potestatem in infideles, nec igitur eos ope censurarum corrigere potest: bene vero hæreticos, licet quandoque ex circumstantiis eos attingere noluisse satis comperiatur.

Dicitur 4° *delinquenti*; alioquin pœnam non mereretur, et *contumaci*, id est, obedire recusanti, in peccato perseverare volenti; si enim monitus statim obediret, Ecclesia tenera mater eum censuris non afficeret, ut ex pluribus juris canonici capitibus colligitur. Imo si obedire recusans ignoraret pœnam ideo sibi minatam, communiter docent canonistæ eum non incurrere censuram, quia non est strictè contumax. Vide *S. Ligoriam*, l. 7, n. 43 et 44; *Reiffenstuel*, l. 5, tit. 39, n. 13, etc.

Dicitur 5° *aufertur usus quorundam*, etc.; Ecclesia enim per censuras non privat bonis personalibus, v. g., fide, charitate, meritis acquisitis, sed bonis communibus ipsius administrationi commissis, ut jurisdictione spirituali, suffragiis publicis, participatione sacramentorum et sacrificio missæ, officiis ecclesiasticis, etc.

Censura dividitur 1° in censuram a jure et censuram ab homine. Censura *a jure* ea est quæ lege vel statuto permanente in omnes hoc vel illud facientes decernitur; censura vero *ab homine* ea dicitur quæ per modum sententiæ aut mandati specialis fertur, et ordinarie in aliquem determinatum, qualis fuit sententiæ qua Pius VII Napoleonem excommunicavit anno 1809.

Dividitur 2° in censuram latæ sententiæ et in censuram ferendæ sententiæ. Censura dicitur *latæ sententiæ*, quando ipsi legis vel mandati transgressionem adnectitur, ita ut per ipsam vetitam actionem, absque ulla superioris sententiæ, incurratur; v. g., hominem occidendo, clericum percutiendo. Signa hujus censuræ sunt: 1° istæ voces in textu legis expressæ: *ipso facto*; *ipso jure*; *eo ipso*, vel aliæ similes; 2° verba præsentis vel præteriti temporis, v. g., *sit excommunicatus*, *excommunicatur*, *excommunicationis sententiâ innodandum duximus*, *noverit se esse excommunicatum*.

Censura *ferendæ sententiæ* ea est quam superior jubet

inligi, vel minatur se inflicturn: ipso facto non incurritur; sed per judicis sententiâ inligi debet. Agnoscitur 1° si verba sint comminatoria, v. g., *præcipimus sub pœna excommunicationis*; 2° si verba futurum tempus expriment, aut actionem judicis exigant, v. g., *excommunicabitur*, *excommunicandus erit*, *excommunicetur*, etc.

Quando verba sunt ambigua, et dubitatur an censura sit latæ vel ferendæ sententiæ, pronuntiandum est eam esse ferendæ sententiæ; nam regula juris 49 sic habet: *In pœnis benignior est interpretatio faciendâ*.

Dividitur 3° ratione specierum in excommunicationem, suspensionem et interdictum; in capite enim 20, tit. 40, l. 5 Decretal. Innocentius III quærenti *quid per censuram ecclesiasticam debeat intelligi*, respondet intelligendum esse excommunicationem, suspensionem et interdictum. Ipsius autem responsio incorrecta et falsa esset, si aliæ darentur censuræ species. Unde communiter theologi, contra paucos, docent cessationem a divinis, quia ecclesia fuit polluta, et irregularitatem ex delicto de qua alibi dicitur, proprie dictas non esse censuras, quia non imponuntur per modum medicinæ ad corrigendos mores.

Idem dicendum est, 1° de prohibitionem facta sacerdoti graviter accusato, licet non convicto, ne sacras obeat functiones, ad vitandum scandalum; 2° de prohibitionem, sive ad tempus, sive perpetua, ne sacerdos etiam pœnitens, correctus, Deo reconciliatus, sacris fungatur officiis, quia fideles graviter offenderentur; 3° de revocationem concessionum gratiosarum; quia cum illæ facultates non sint debite, earum limitatio vel revocatio non est pœna proprie dicta; 4° de destitutionem, depositionem, degradationem, infamiam, quæ sunt pœnæ vindicativæ, et non censuræ. *Reiffenstuel*, l. 5, tit. 37, n. 16 et seq.; *Collet*, part. 1, cap. 1.

His notatis, præsentem Tractatum in septem dividemus capita: primum erit de potestate et modo ferendi censuras; secundum, de iis in quos ferri possunt censuræ; tertium, de causis excusantibus a censuris; quartum, de cessationem censurarum; quintum de excommunicationem; sextum, de suspensionem; septimum, de interdictum.

CAPUT PRIMUM.

DE POTESTATE ET MODO FERENDI CENSURAS.

Vicifistæ et Hussitæ potestatem ferendi censuras sugillabant, ut patet n. 30, inter 45 errores a concilio Constantiensi damnatos, sic habente: « Excommunicatio Papæ vel cujuseunque prælati non timenda, quia est censura » Antechristi. » Lutherus contendebat excommunicationem esse penam mere externam tuendæ disciplinæ utilem, sed nullum effectum spirituales habere; sic enim se habet prop. 89, inter propositiones Lutheri a Leone X, anno 1520, damnatas: « Excommunicationes sunt tantum externæ » pœnæ, nec privant hominem communibus spiritualibus » Ecclesiæ orationibus. » *Labbe*, t. 14. Hic ergo statuendum est 1° existere in Ecclesia potestatem ferendi censuras; 2° quinam hanc exercent potestatem; 3° ob quam causam, et 4° in qua forma.

PROPOSITIO PRIMA.

Ecclesia habet potestatem ferendi censuras.

Hæc propositio est de fide; probatur scriptura sacra, testimoniis Patrum, praxi Ecclesiæ et ratione.

1° *Est de fide*, ut pote definita in concilio Constantiensi et in bulla Leonis X ubique recepta.

2° *Prob. Scriptura sacra*, Matt. XVI, 19: *Tibi dabo claves regni cœlorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis.* Et ibid. XVIII, 17: *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ: si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligati et in cœlo.* Hic agitur de corripiendis delinquentibus: Ecclesia igitur aliquas in eos ferre potest pœnas, quæ non sunt mere externæ cum ligent in cœlo: ergo sunt pœnæ spirituales, seu veræ censuræ. Sic interpretes et traditio hunc intellexerunt textum.

Ea potestate usus est B. Paulus tradens Satanæ incetosum Corinthium in interitum carnis, ut spiritus salvus esset, I Cor. v, 5; item Hymenæum et Alexandrum, ut discerent non blasphemare, I Tim. 1, 20, Ergo 2°.

3° *Testimoniis Patrum. Tertull. Apol. cap. 39*: « Ibidem etiam exhortationes, castigationes et censura divina: » nam... summum futuri judicii præjudicium est, si quis » ita deliquerit, ut a communicatione orationis et conventus, et omnis sancti commercii relegatur. »

S. Aug. lib. de Fide et Operibus, cap. 26: Nisi essent » quædam ita gravia ut etiam excommunicatione plectenda » sint, non diceret Apostolus: *Congregatis vobis et meo » spiritu tradere ejusmodi Satanæ.* » etc. Ergo 3°.

4° *Praxi Ecclesiæ.* A temporibus enim Apostolorum usque ad nos semper viguit usus ferendi censuras, ut constat canonibus dictis Apostolorum, multis conciliis, summorum Pontificum decretis et tota historiæ ecclesiasticæ serie. Ergo 4°.

5° *Ratione.* Ecclesia est societas sapientissime constituta: at omnis societas perfecta habet jus privandi subditos delinquentes bonis communibus: ergo et Ecclesia hanc habet potestatem, non in destructionem, sed in bonum individui, ad coercendam ejus contumaciam, ut spiritus salvus fiat, et in bonum fidelium, ne scilicet modicum fermentum totam massam corrumpat. Ergo.

PROPOSITIO SECUNDA.

Omnis et solus superior ecclesiasticus, habens jurisdictionem in foro externo, censuras ferre potest.

Prob. Potestas ecclesiastica fori externi instituta est ad servandam disciplinam per leges, præcepta et sententias, seu ad gubernandam Ecclesiam: at talis potestas incompleta et infirma esset, si pœnis rebelles coercere et ad obediendum compellere non posset: ergo quicumque hujusmodi habet jurisdictionem, is solus censuras ferre potest.

Unde 1° summus Pontifex et concilium generale censuras in tota Ecclesia ferre possunt; 2° episcopi in suis diocesi-

bus et concilium provinciale in provincia; 3° archiepiscopi in diocesisibus sibi suffraganeis, sed tempore visitationis tantum, nisi causa sit ad ipsos per appellationem devoluta; 4° episcopi confirmati, etsi non consecrati, quia tunc habent potestatem regendi, seu jurisdictionem in foro externo; 5° vicarii generales, episcopi, ut communissime docent theologi contra paucos, quia unum cum episcopo faciunt tribunal; sed tantum extrajudicialiter, quia, ut tales, non habent jurisdictionem contentiosam; 6° officiales episcoporum per sententiam judicalem, quia eadem etiam censentur esse personæ cum episcopo in contentiosis; 7° generales, provinciales et superiores locales religionum respectu subditorum; 8° congregationes religionum, capitula provincialia quorundam religiosorum: quæ tamen intelligenda sunt de religionibus virorum ab Ecclesia approbatis, et secundum propria earum statuta, ait *Collet*, c. 2, art. 2; 9° capitulum ecclesiæ cathedralis, sede vacante, seu vicarii capitulares, quibus cura diocesis committitur. Hi omnes enim habent jurisdictionem in foro externo.

Olim parochi censuris innodare poterant suos parochianos, ut supponit Alexander III, in Decretal. l. 1, tit. 31, cap. 3: hoc autem a multo tempore obsolevit.

Hujusmodi facultatem nunquam habuerunt abbatissæ, quia jurisdictionis ecclesiasticæ non sunt capaces. Unde si dicatur in jure eas ab officio vel beneficio suspendere posse clericos sibi subditos, id intelligendum est de quadam prohibitione celebrandi, aliudve officium exercendi, et non de censura proprie dicta, ut advertunt *Bonacina*, *Layman*, *Billaart*, *S. Ligorius*, l. 7, n. 11, etc.

Qui ordinariam habent potestatem censuras ferendi, eam alteri clerico delegare possunt, quia de natura est jurisdictionis ordinariæ ut per alium idoneum exerceri valeat. Sic aliunde expresse statuitur in Sexto, l. 1, tit. 16, cap. 7, *Cum episcopus*. Ex variis autem juris capitibus, laicus delegari non potest, nisi a Papa, qui, ex plenitudine suæ potestatis, juri canonico derogare potest. At communius et probabilius tenent auctores eum nullatenus

feminam delegare posse, quia feminæ potestatis clavium jure divino sunt incapaces. Ita *Billaart*, *S. Ligorius*, etc.

Hinc inferitur episcopum sibi eligere non posse pro vicario generali nisi clericum saltem tonsura initiatum.

PROPOSITIO TERTIA.

Censuræ ferri non possunt nisi ob peccatum externum, factum cum contumacia, mortale et in genere suo completum.

Hæc propositio ab omnibus admittitur, et sola verborum expositione sufficienter probatur.

1° *Nisi ob peccatum*; censura enim, cum sit pœna medicinalis, supponit culpam. Hoc tamen inter censuras datur discrimen quod excommunicatio incurri non possit nisi ob culpam personalem, et ideo Innocentius IV penitus prohibet, cap. 5, tit. 11, lib. 5 Sexti, ne sententia excommunicationis in universitatem vel collegium feratur. Contra vero suspensio et interdictum communitati ob illius vel capitis ejus culpam infligi possunt, licet aliqui in ea sint innocentes.

2° *Externum*; censura enim, ut supra diximus, est actus fori externi ad externam disciplinam pertinens: ergo inferri non potest ob culpam mere internam.

3° *Factum cum contumacia*: id evidenter supponit ratio censuræ, quæ non est pœna vindicativa, sed ad corrigendum præcipue destinata.

4° *Mortale*; quia censuræ, saltem generatim, sunt pœnæ gravissimæ: ergo gravem supponunt culpam. Dicimus *saltem generatim*, ut excipiamus excommunicationem minorem, suspensionem vel interdictum ad paucos dies, quæ ob culpam venialem incurri possunt.

5° *In suo genere completum*; nisi lex positiva dicat solam attentionem sufficere; quia, ex regula juris 15, *odia restringi convenit*: unde latam excommunicationem propter homicidium non incurreret qui, ex intentione hominem occidendi, eum graviter tantum vulneraret.

At sedulo attendendus est actus cui imponitur censura,

et mandanda sunt verba legis aut sententiæ; nam sæpe mandantes, consilium dantes, vel aliter ad actum principalem, v. g., ad duellum, ad raptum, cooperantes, eadem censura plectuntur.

PROPOSITIO QUARTA.

Censuræ ferri non debent nisi prævia aliqua monitione et signis externis sufficienter exprimantur.

Prob. 1°. Aliqua præmittenda est monitio, ut expresse habetur in Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 48, et ratio est quia censura, cum sit pœna medicinalis, supponit contumaciam: dici autem non potest aliquem esse contumacem, si nullo modo præmonitus fuerit: ergo. In censuris autem a jure vel etiam ab homine pro culpa futura non requiritur monitio a lege vel prohibitione superioris distincta: ista quippe lex vel prohibitio quasi perpetua est monitio.

Ubi tamen censura est ferendæ sententiæ, specialis requiritur sententia ad declarandam censuram, et reus citari debet, ut facti sui excusationem offerat, nisi, juxta communem extraneorum sententiam, culpa adeo sit notoria, ut constet nullam allegari posse excusationem. Gallicani autem canonistæ semper exigunt citationem coram judice. Vide *Collet*, *Curs. compl. t. 17, col. 56; Coll. Andeg.*, etc.

Verum in censuris ab homine, pro culpa præsentis vel præterita, præter citationem omnino requisitam, semper necessaria est monitio necessitate præcepti, ut *Alexander III*, in Decretal. l. 2, tit. 28, cap. 26, relatus statuit. Imo probabilius videtur monitionem canonicam ad essentiam censuræ pertinere, et ipsum Papam aliquem censuræ proprie dictæ valide innodare non posse, nulla monitione præmissa: quia in eo casu nulla existeret contumacia, et censura ferri non potest nisi in contumaces. Ita *S. Ligorius*, l. 7, n. 53, et multi cum illo.

Ut sententia sit licita, trina requiritur monitio canonica, et tamen una pro tribus sufficit, modo id enuntie-

tur, et tempus æquivalens concedatur, videlicet sex dies. Aliquando tamen si periculum sit in mora, v. g., si clericus ducatur ad mortem, si reprimenda sit violentia hic et nunc exercita, unica sufficit monitio sine tribus spatiis, modo assignetur terminus. Colligitur ex Decreto, part. 2, causa 24, q. 3, can. 6, ex pluribus cap. tit. 11, de Sententia excommun., l. 5, in Sexto, et ita *S. Ligorius*, cum pluribus aliis, l. 7, n. 56.

2° Requiritur ut censuræ signis externis sufficienter exprimantur; sunt enim actus fori externi: ergo interna superioris voluntas non sufficit, nisi verbis, scripto vel alio sensibili signo innotescat. Ad validitatem censuræ nulla præscribitur forma; requiritur tantum ut persona, crimen et pœna sufficienter determinentur. Verum, si per modum sententiæ judicariæ pronuntietur, ut sit licita, servandæ sunt solemnitates ab Innocentio IV præscriptæ, et in Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 1, relatæ, nempe ut sententia sit scripta, causam censuræ exprimat, exemplar illius superior infra mensem tradere teneatur, si requisitus fuerit, et super hac requisitione det publicum instrumentum seu litteras testimoniales, sigillo authentico consignatas.

CAPUT SECUNDUM.

IN QUOS CENSURÆ FERRI POSSINT.

Censuræ in omnes et solos homines baptizatos, viatores, doli capaces et subditos ferri possunt.

1° *In homines*; soli quippe homines rationis compotes censuræ proprie dictæ sunt capaces. Unde quando locustæ aliæ animalia nociva dicuntur excommunicari vel anathematizari, id non debet intelligi de vera excommunicatione, quæ sit censura, sed de quadam adjuratione pro ipsorum interitu vel expulsionem. Eo sensu adjurari possunt infideles, non vero proprie excommunicari. Sic *Calixtus III* publicas indicavit preces, anno 1456, contra Turcas, et simul contra calamitates quas populi falso

tribuebant comete tunc splendenti et anno 1835 reditura, non autem Turcas et cometam excommunicare intendit, ut celebris quidam in astronomia peritus nuper affirmare non erubuit.

2° *Baptizatos*; censura enim sunt actus jurisdictionis ecclesiastica: Ecclesia autem nullam habet jurisdictionem in non baptizatos. Ergo.

3° *Omnes baptizatos*; nulla etenim est exceptio: quicumque baptizati sunt, jurisdictioni ecclesiasticæ subji- ciuntur: ergo omnes censuris ligari possunt, etiam hæretici, schismatici et apostata, quia per suam inobedientiam jus Ecclesiæ nec destruere nec limitare potuerunt.

4° *Viatores*; quia ii soli correctionis sunt capaces. Si ergo mortui quandoque in jure dicuntur excommunicari, id intelligendum est de quadam execratione, vel de excommunicationis quam ante mortem incurrerant declaratione, vel de excommunicatione indirecta, qua Ecclesia prohibet ne vivi pro iis orent, vel alia officia christiana ipsis exhibeant.

5° *Doli capaces*; cum enim censura gravem culpam supponat, eo ipso constat doli incapaces, ut infantes et perpetuo amentes, eam incurrere non posse. Insani, furiosi, ebrii, dormientes, censuram tamen incurrere possunt ob delictum vigente usu rationis commissum, eo scilicet instanti quo producit effectus.

An impuberes doli capaces censuris ligari possint disputant theologi; probabilior videtur sententia affirmans, quia si Deus peccata impuberum pœnis afficiat, cur Ecclesia eos plectere non posset? De facto impuberes rationis compotes, claustra monialium intrantes vel clericum graviter percutientes, excommunicationem incurrunt, ut constat ex concilio Trid., sess. 25, cap. 5, de Regul. et Monial., et Decretal. lib. 5, tit. 40, cap. 60.

At communiter docetur censuras generaliter latas, sive a jure, sive ab homine, ab impuberibus non incurri, nisi hoc fuerit expressum, et eos vi monitorii ad revelationem non teneri. Vide *S. Ligorium*, l. 7, n. 14; *Collet*, part. 1, c. 3, art. 3.

6° *Subditos*; censura enim est actus jurisdictionis; jurisdictio autem exerceri non potest, nisi in subditos. Ergo.

Hinc 1° Papa censuris ligari non potest, quia nullum habet superiorem, et seipsum ligare nequit: excipitur nisi fiat hæreticus, quo in casu concilium generale eum per censuras cogere posset, ait *S. Ligorius*, ex can. 6, dist. 40, 1^a part. decret. 2° Nec episcopi ligantur censuris ab ipsis emanatis, propter eandem rationem, nec etiam suspensione aut interdicto a jure latis, nisi expressa de ipsis mentio habeatur, ut Innocentius IV expressis verbis statuit in Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 4. Hæc non exprimitur exceptio pro excommunicatione. 3° Quamvis reges, reginæ eorumque filii episcopis ordinariis subjiciantur quoad spiritualia, ab eis tamen censura ligari non possunt, quia, ex privilegio, hoc reservatur summo Pontifici, ut communiter docent auctores. 4° Eadem ratione censuris episcopi non subji- ciuntur religiosi exempti quoad ea in quibus sunt exempti, non vero quoad ea in quibus pendent ab episcopo, v. g., in administratione sacramentorum.

Varie autem difficultates ex territorio exsurgunt. 1° Censuris ligantur diocesani extra diocesim existentes, si quid sub censura præscriptum et in diocesi faciendum omit- tant, v. g., residentiam, assistentiam synodo, restitutionem furti, revelationem delicti aut impedimenti, etc., quia ibi delinquere censentur ubi non faciunt quod facere tenentur, et sic habet Innocentius III, in Decretali, l. 3, tit. 4, cap. 11. 2° Item subditi extra territorium delinquentes, ab ordinario censura per sententiam plecti possunt, quando citati, comparere aut satisfactionem dare recusant. At, si agatur de censura *late sententiæ*, vel est a jure, et tunc conveniunt omnes eam non incurri extra territorium, quia lex est localis et mediate tantum attingit personas: vel est ab homine; v. g., Petrus excommunicatur si hoc vel illud faciat aut omittat, et tunc alii affirmant censuram incurri, quia mandatum est personale; alii negant, dicentes mandatum, etsi aliquo sensu personale, nihilominus intra certos limites circumscribi quoad

effectus, idque concludunt ex Sexto, lib. 1, tit. 2, cap. 2. 3° Advenæ, peregrini et vagi censuris locorum in quibus delinquant ligantur, id est, censuris a jure, propter rationem allatam, sed probabiliter non censuris ab homine. Dicimus *probabiliter*, quia non liquet eos non ligari censura, si mandato episcopi jubentis, v. g., sub pœna excommunicationis ut qui noseunt auctores talis furti vel homicidii illos manifestent, parere nolunt: non videtur enim cur mandatum eos non ligaret in tali casu sicut statutum permanens. Communiter autem docent eos censura per sententiam plecti posse, si ob crimen ibi commissum citati satisfacere recusent. Vide Decretal., l. 2, tit. 2, cap. 14, et l. 5, tit. 17, cap. 1. 4° Prælati regulares subditos suos ubicunque existentes censuris ligare possunt; est *sententia communis*. 5° Episcopus, extra propriam diocesim degens, jurisdictionem contentiosam exercere non potest, ac consequenter nec censuras per sententiam judicariam ferre. Excipitur si contumacia sit adeo manifesta ut cognitione causæ non indigeat, aut si causa in proprio territorio fuerit instructa, vel si episcopus a diocesi sua injuste fuerit expulsus, quo in casu totam jurisdictionem suam in vicinioribus locis exercere potest, petita, etsi non obtenta, ab ordinario loci licentia, ut in Clementin., l. 2, tit. 2, cap. unico habetur. Legem autem vel statutum aut mandatum, cum censura ei annexa, pro sua diocesi, ubicunque decernere potest, quia hujusmodi lex vel mandatum non est actus jurisdictionis contentiosæ.

Non repugnat eundem hominem pluribus simul ligari censuris, sicut non repugnat eum pluribus peccatis mortalibus gratiam sanctificantem amittere, sive ob idem delictum a pluribus superioribus, v. g., a Papa et ab episcopo vetitum, sive ob transgressionem plurium legum quibus annexæ sunt censuræ ejusdem vel diversi generis, sive ob iterationem ejusdem actus sub censura prohibiti. *Sic generaliter auctores.*

CAPUT TERTIUM.

DE CAUSIS A CENSURA EXCUSANTIBUS.

Cum omnis censura, ut pote pœna, culpam supponat, quidquid excusat a culpa, eo ipso excusat a censura. Plurimæ autem sunt causæ a peccato excusantes, scilicet:

1° Ignorantia invincibilis, sive juris, sive facti, *ut in Tractatu de Actibus humanis probavimus*: a censura vero non excusaret ignorantia vincibilis aut supina, quia non excusat a peccato, et sic statuitur in Sexto, l. 1, tit. 2, cap. 2.

Hinc 1° qui percutit vel occidit clericum, invincibiliter ignorans esse clericum, excommunicationem contra clericorum perensores latam non incurrit, quia licet reus sit homicidii, immunis est a sacrilegio cui annexa est censura: si sciret esse clericum, et ignoraret legem Ecclesiæ, vel pœnam ab Ecclesia decretam, eam probabiliter adhuc non incurreret, quia non esset contumax erga Ecclesiam. *Ita communiter auctores.*

Hinc 2° qui in dubio de existentia censuræ, rem cui revera annexa est censura facit, censuram incurrit si mortaliter peccet; censetur enim contumax erga Ecclesiam.

Hinc 3° si ignorantia vincibilis a gravi culpa excuset, eo ipso a gravi censura excusat. Patet ex superius dictis, ubi de culpa ad incurrendam censuram requisita.

Hinc 4° Si inadvertentia, parvitas materiæ, defectus consensus a gravi peccato excusent, excusant pariter a censura gravi.

2° Metus respectivo gravis, si agatur de præcepto ecclesiastico, plerumque tollit obligationem ac proinde censuram, quia lex ecclesiastica in se sumpta non obligat cum tanto incommodo. Dicimus *plerumque*, quia fieri potest ut obligatio cum metu gravi existat; v. g., si episcopus sub pœna censuræ jubeat ut parochus, vel ejus defectu vicarius, sacramenta peste infectis administret. Si autem de

præcepto naturali aut diviso ageretur, plures adhuc dicunt censuram non incurri, quamvis adsit peccatum, quia lex ecclesiastica eam imponens desinit obligare, nec igitur est contumacia contra Ecclesiam. At in utraque hypothesi, si metus, etsi gravis, in contemptum Ecclesiae incuteretur, a peccato gravi non excusaret, nec igitur a censura.

3° Impotentia, sive physica, sive moralis, quia, ex regula juris 6, *nemo potest ad impossibile obligari*: unde talis impotentia excusat a peccato: ergo et a censura.

4° Ex Decretal. l. 2, tit. 28, cap. 40, censura ferri potest sub conditione, et tunc non existit de facto ante impletionem conditionis. Si autem ante conditionis impletionem fiat appellatio legitima, suspenditur censura; non item post conditionis purificationem, quia censuram jam existentem non aufert appellatio, ut habetur in cap. 53, ejusdem tituli libri modo citati.

Ut appellatio autem sit legitima, tres requiruntur conditiones, videlicet 1° causa sufficiens: nam « appellatio » remedium non est ad defensionem iniquitatis, sed ad « præsidium innocentiae institutum, » ait Innocentius II in Decretal. l. 2, tit. 28, cap. 61; 2° ut ab inferiori iudice ad superiorem fiat: unde vana esset appellatio ab Ecclesia dispersa ad concilium generale; 3° ut fiat tempore statuto, id est, de jure communi intra decem dies a die publicationis sententiæ, ut docent canonistæ ex Sexto, l. 2, tit. 15, cap. 8.

5° Censura evidenter invalida nullatenus obligat, ut ex solis terminis patet et generaliter docent auctores. Attamen si invaliditas sit occulta, censura pro foro interno nulla, suos obtinet effectus in foro externo, propter reverentiam potestati ecclesiasticæ debitam: unde qui propter allegationem falsam fuit excommunicatus aut interdictus, censuram servare tenetur, non vi censuræ, quæ nulla est, sed vi legis naturalis dictantis vitandum esse scandalum. Recurrat ad superiorem, veritatem ei patefacere conetur, et interea ab eis quæ censura prohibet, saltem coram personis quæ invaliditatem ejus ignorant, caute absteineat. Insuper caveat ne sibi illudens, ut invalidam habeat cen-

suram reipsa validam: in eo casu consulendi sunt viri prudentes, et in dubio standum est iudicio superioris. Ita ipse S. Liguorius, n. 68, cum pluribus aliis Probabilistis, *quia in dubio possidet potestatem iudicis*.

Unde perniciosæ judicatæ sunt propositiones Quesnel, in bulla *Unigenitus*, n. 91 et 92 recensitæ, quibus hortatur ad contemnendam excommunicationem injustam.

In dubio vero an incurta sit censura, v. g., an percussio clerici satis fuerit injuriosa, an censura sit latæ vel ferendæ sententiæ, an conditio apposita in sententia sit impleta vel non, communiter docetur eam haberi posse ut nullam, donec pronuntiaverit iudex, quia restringendæ sunt pænæ, ex regula juris 15: *Odia restringi convenit*.

Censura potest esse injusta et tamen valida, si nempe ob causam sufficientem, sed ex inordinatis motivis, omnis solemnitatibus requisitis non substantialibus, etc., feratur: tunc superior peccat, et nihilominus censura obligat.

CAPUT QUARTUM.

DE CESSATIONE CENSURARUM.

Quandoque pronuntiantur sententiæ suspensionis et interdicti ad tempus duraturæ: tunc per solum temporis lapsum finem habent. Sed potius sunt pænæ vindicativæ quam censuræ.

Censuræ vero proprie dictæ et jam incurtæ non cessant per mortem superioris, nec per emendationem rei, nec per ejus mortem, nec per dispensationem; censura enim est vinculum spirituale animam ligans, quod semel contractum perdurat donec actu jurisdictionis dissolvatur: ille autem actus non est dispensatio, sed vera absolutio: ergo. Ita omnes, ex pluribus juris capitibus.

Diximus jam incurtæ, quia si censura sub conditione lata fuisset, et superior decederet, conditione nondum impleta, eo ipso cessaret. Item si superior, qui aliquid sub

pœna censuræ mandavit, moriatur antequam contracta fuerit censura, mandatum cum sua pœna expirat.

1° A censuris ab homine per sententiam vel per mandatum particulare latis solus qui eas tulit, vel ejus successor aut superior, aut ad hoc legitime delegatus absolvere potest, quia est causa determinata cognosci cœpta, quæ ideo ab alieno judice terminari non debet, alioquin ordo jucandi turbaretur. *Ita omnes*. Si ageretur de censuris ab homine per modum generalis mandati latis, v. g., in eos qui tale admiserint crimen, multi docent quemvis sacerdotem approbatum ab eis absolvere posse, modo a superiore non fuerint reservatæ. *S. Ligorius*, l. 7, n. 73, hanc tradit sententiam ut probabilior.

2° A censuris a jure latis, et non reservatis, quilibet sacerdos approbatus absolvere potest, et idcirco in forma absolutionis sacramentalis hiis utitur verbis: *Ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti, in quantum possum et tu indiges*. Ita generaliter theologi et canonistæ, innixi ultimis verbis c. 29, tit. 39, l. 5 Decretal. et praxi Ecclesiæ. Quamvis enim simplices sacerdotes, ad audiendas confessiones approbati, jurisdictionem in foro externo non habeant, ad solvenda censurarum vincula certe delegari possunt: atqui, ex usu Ecclesiæ, quicumque ad audiendas confessiones simpliciter approbantur, eo ipso a jure delegantur ad absolvendum a censuris non reservatis, et eorum absolutio valet etiam pro foro externo, ut dicunt *S. Ligorius*, n. 70, et multi cum illo. Sed absolutio a confessario data non valet pro foro externo, si censura sit notoria. *Reiff*. l. 5, tit. 39, n. 246; *Coll. Andeg.*, t. 12, p. 88, *Lequeux*, n. 1451 et 1453, etc.

3° A censuris reservatis is solus absolvere potest cui reservantur vel ejus successor, vel ipsius quoad hoc superior, aut legitime delegatus: optime enim intelligitur illusoriam fore reservationem si alius absolvere posset, et aliunde reservatio efficit ut alius jurisdictionem in dictas censuras non habeat. Ergo, etc. Successor autem cum eandem habeat jurisdictionem, nullum est dubium quin a censuris a prædecessore suo latis absolvere possit. Item

superior quoad hoc, ut dictat ratio et habetur in Decretal. l. 1, tit. 31, cap. 8. Dicimus *superior quoad hoc*, quia archiepiscopus, quamvis superior episcopis sibi suffraganeis, eorum subditos tamen absolvere non potest, nisi in casu appellationis aut visitationis ubi est in usu, ut in Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 7, statuitur. Unde concluditur eos qui habent potestatem absolvendi a censuris summo Pontifici reservatis, non ideo ab eis quas episcopus sibi reservavit absolvere posse.

Nulla requiritur forma verborum signorumve determinata ut absolutio a censuris valeat; sufficit ut voluntas superioris aliquo sensibili signo manifestetur. Ut autem hæc absolutio sit licita, servanda est forma in Rituali præscripta, si detur in foro externo; si in foro interno, tantum utendum est forma consueta: *Absolvo te ab omni vinculo excommunicationis*, etc.

Notandum absolutionem a censuris non esse sacramentalem, sed relaxationem vinculi ab Ecclesia impositi; quæ relaxatio pronuntiari potest in absentes per nuntium, per litteras, ut in pluribus juris canonici locis supponitur, et sæpe factum est. Hoc tamen intelligendum est de iis qui habent potestatem ordinariam; delegati enim verbis delegationis vel consuetudini receptæ derogare non debent. Unde simplices presbyteri, ad audiendas confessiones approbati, extra penitentiae tribunal a censuris absolvere nequeunt.

Tempore Jubilæi, omnes confessarii extraordinariam habent potestatem absolvendi a censuris reservatis; ut extensio illius potestatis noscatur, attendenda sunt verba concessionis prout sunt in bulla summi Pontificis.

CAPUT QUINTUM.

DE EXCOMMUNICATIONE.

Excommunicatio, idem significans ac extra communionem, est censura qua quis usu honorum spiritualium fi-

pœna censuræ mandavit, moriatur antequam contracta fuerit censura, mandatum cum sua pœna expirat.

1° A censuris ab homine per sententiam vel per mandatum particulare latis solus qui eas tulit, vel ejus successor aut superior, aut ad hoc legitime delegatus absolvere potest, quia est causa determinata cognosci cœpta, quæ ideo ab alieno judice terminari non debet, alioquin ordo jucandi turbaretur. *Ita omnes*. Si ageretur de censuris ab homine per modum generalis mandati latis, v. g., in eos qui tale admiserint crimen, multi docent quemvis sacerdotem approbatum ab eis absolvere posse, modo a superiore non fuerint reservatæ. *S. Ligorius*, l. 7, n. 73, hanc tradit sententiam ut probabilior.

2° A censuris a jure latis, et non reservatis, quilibet sacerdos approbatus absolvere potest, et idcirco in forma absolutionis sacramentalis hiis utitur verbis: *Ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti, in quantum possum et tu indiges*. Ita generaliter theologi et canonistæ, innixi ultimis verbis c. 29, tit. 39, l. 5 Decretal. et praxi Ecclesiæ. Quamvis enim simplices sacerdotes, ad audiendas confessiones approbati, jurisdictionem in foro externo non habeant, ad solvenda censurarum vincula certe delegari possunt: atqui, ex usu Ecclesiæ, quicumque ad audiendas confessiones simpliciter approbantur, eo ipso a jure delegantur ad absolvendum a censuris non reservatis, et eorum absolutio valet etiam pro foro externo, ut dicunt *S. Ligorius*, n. 70, et multi cum illo. Sed absolutio a confessario data non valet pro foro externo, si censura sit notoria. *Reiff*. l. 5, tit. 39, n. 246; *Coll. Andeg.*, t. 12, p. 88, *Lequeux*, n. 1451 et 1453, etc.

3° A censuris reservatis is solus absolvere potest cui reservantur vel ejus successor, vel ipsius quoad hoc superior, aut legitime delegatus: optime enim intelligitur illusoriam fore reservationem si alius absolvere posset, et aliunde reservatio efficit ut alius jurisdictionem in dictas censuras non habeat. Ergo, etc. Successor autem cum eandem habeat jurisdictionem, nullum est dubium quin a censuris a prædecessore suo latis absolvere possit. Item

superior quoad hoc, ut dictat ratio et habetur in Decretal. l. 1, tit. 31, cap. 8. Dicimus *superior quoad hoc*, quia archiepiscopus, quamvis superior episcopis sibi suffraganeis, eorum subditos tamen absolvere non potest, nisi in casu appellationis aut visitationis ubi est in usu, ut in Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 7, statuitur. Unde concluditur eos qui habent potestatem absolvendi a censuris summo Pontifici reservatis, non ideo ab eis quas episcopus sibi reservavit absolvere posse.

Nulla requiritur forma verborum signorumve determinata ut absolutio a censuris valeat; sufficit ut voluntas superioris aliquo sensibili signo manifestetur. Ut autem hæc absolutio sit licita, servanda est forma in Rituali præscripta, si detur in foro externo; si in foro interno, tantum utendum est forma consueta: *Absolvo te ab omni vinculo excommunicationis*, etc.

Notandum absolutionem a censuris non esse sacramentalem, sed relaxationem vinculi ab Ecclesia impositi; quæ relaxatio pronuntiari potest in absentes per nuntium, per litteras, ut in pluribus juris canonici locis supponitur, et sæpe factum est. Hoc tamen intelligendum est de iis qui habent potestatem ordinariam; delegati enim verbis delegationis vel consuetudini receptæ derogare non debent. Unde simplices presbyteri, ad audiendas confessiones approbati, extra penitentiae tribunal a censuris absolvere nequeunt.

Tempore Jubilæi, omnes confessarii extraordinariam habent potestatem absolvendi a censuris reservatis; ut extensio illius potestatis noscatur, attendenda sunt verba concessionis prout sunt in bulla summi Pontificis.

CAPUT QUINTUM.

DE EXCOMMUNICATIONE.

Excommunicatio, idem significans ac extra communionem, est censura qua quis usu honorum spiritualium fi-

delibus communium totaliter vel partialiter privat. Duplex enim distinguitur excommunicatio, major scilicet et minor. Major externa fidelium communione totaliter privat, et facit ut excommunicatus sacramenta Ecclesie nec suscipere, nec administrare possit; minor vero ab eorum participatione passiva tantum privat. Hæc distinctio sæpe invenitur in jure.

Dicemus 1º de effectibus excommunicationis; 2º de præcipuis excommunicationibus a jure latis, ipso facto incurrendis; et 3º de monitoriis.

ARTICULUS PRIMUS.

DE EFFECTIBUS EXCOMMUNICATIONIS.

Excommunicatio minor contrahitur ab iis qui modo illicito cum excommunicato non tolerato, de quo infra, communicant, et duplex est tantum illius effectus, scilicet privatio passiva sacramentorum, et privatio passivæ electionis, id est, qui excommunicatione minori est innodatus nec sacramenta suscipere, nec ad officium aut beneficium eligi potest; sed eadem sacramenta administrare, non tamen sine peccato veniali juxta multos, et in electione suffragium suum emittere posset, ut patet ex Decretal. lib. 5, tit. 27, cap. 10. Quilibet confessarius ab ea excommunicatione absolvere potest, ex Decretal. lib. 5, tit. 39, cap. 29. Hæc de excommunicatione minori sufficiunt.

Excommunicatio simpliciter dicta semper est major et a participatione bonorum spiritualium omnibus fidelibus communium excludit. Duplicis autem generis distinguntur excommunicati, alii nempe sunt vitandi et alii tolerati: ii dicuntur vitandi a quorum consortio abstinere jubentur fideles, et tolerati ii sunt quos fideles nullatenus vitare tenentur.

Notandum omnes excommunicatos ante concilium Constantiense vitandos fuisse, modo constaret eos excommunicationem incurrisse: sed, ad vitanda scandala et multa pericula, quæ conscientis timoratis contingebant, Martinus V, constitutione incipienti *Ad vitanda scandala*, sta-

tuit ut deinceps ii soli vitandi essent qui nominatim et publice fuissent denunciati, et notorii clericorum percussores. Hæc autem Martini V concessio facta est unice in favorem fidelium, non vero in gratiam excommunicatorum. Effectus igitur excommunicationis iidem sunt respectu eorum ac erant antea, sed non respectu fidelium.

De effectibus excommunicationis respectu excommunicatorum.

Primus effectus est privatio publicorum Ecclesie superiorum, quæ sunt missæ sacrificium, horæ canonicæ, orationes, indulgentiæ, etc. Hæc enim a ministris, nomine Ecclesie agentibus, cunctis fidelibus applicantur; sed excommunicati, sive denunciati, sive tolerati, ab ea applicatione excluduntur. Licet tamen orare et etiam missam offerre pro iis omnibus privatim, imo probabiliter quandoque nomine Ecclesie pro toleratis, ut agendo de missæ sacrificio explicavimus. Ecclesia quæ feria VI in Parasceve, publice orat pro schismaticis, hæreticis et paganis, pro excommunicatis non orat, sicque eos specialiter afficit pœna in hac die immensæ misericordiæ.

Secundus est privatio passiva sacramentorum; excommunicatus enim etiam toleratus mortaliter peccaret si sacramentum aliquod susciperet, nisi forte gravis causa, v. g., necessitas vitandi scandalum, infamiam, etc., eum excusaret; censura quippe non obligat cum tanto incommodo. *S. Ligorius*, l. 7, n. 158.

Tertius est privatio activa sacramentorum, id est excommunicatus mortaliter peccaret sacramentum aliquod administrando nisi necessitas, v. g., subveniendi adulto in extremis posito per Pœnitentiam, vel, si confiteri non possit, per Extremam-Uctionem, vel puero per Baptismum, eum excusaret. Valida tamen sunt sacramenta ab excommunicato tolerato administrata, quia suam retinet jurisdictionem in aliorum utilitatem; imo valeret ab excommunicato vitando collata, excepta Pœnitentia, quæ, ob defectum jurisdictionis, non valeret, nisi in articulo mortis. *Sic omnes.*

Quartus est privatio divinarum officiorum, ita ut excommunicatus ea celebrare nequeat, nec eis assistere, v. g., missæ, horis canonicis, processionibus, consecrationi S. chrismatis, benedictioni solemnique aquæ, cinerum, palmarum, etc., nisi necessitas vitandi infamiam aut scandalum excuset, ex Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 29 et 43, et ex Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 24. Potest, e contra, privatim orare, sacras imagines et reliquias habere easque venerari, aquam benedictam sumere, panem benedictum edere, aliisque sacramentalibus uti, non quidem ut obtineat fructum quem ex benedictione vel institutione Ecclesiæ producunt, sed ut ea ex pietate veneretur. Potest etiam, tempore quo non celebrantur officia divina, ecclesiam ingredi et ibi seorsum orare. Vide *S. Ligorium*, l. 7, n. 174.

Attamen qui ratione ordinis, voti, vel beneficii horas canonicas recitare tenetur, ab eis per excommunicationem non excusatur; sed privatim eas recitare debet, absque alterius consortio, ut expresse docent theologi. Vide *S. Ligorium*, l. 7, n. 178. Et si presbyter vel diaconus sit, dicere debet: *Domine, exaudi orationem meam*, loco *Domini vobiscum*. Si tamen diceret: *Dominus vobiscum*, aut cum socio recitaret, venialiter tantum peccaret, et nullo modo si esset toleratus, et ab altero rogatus, cum illo recitaret. Ita *S. Ligorius* et plures cum illo.

Notandum quod excommunicatus in sua excommunicatione voluntarie remanens, probabilius peccet contra Ecclesiæ præcepta audiendi sacrum, suscipiendi Pœnitentiæ et Eucharistiæ sacramenta, quia lex præcipiens auditionem missæ aut sacramentorum susceptionem, eo ipso ad removenda impedimenta ab ipsius voluntate pendentiâ obligat. Ita *Billuart*, *Collet*, *Dens*, etc. Concionem audire potest, sed ea peracta statim exire debet, vel expellendus est: id sequitur ex Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 43.

Quintus effectus excommunicationis est inhabilitas ad quodvis officium vel beneficium ecclesiasticum; quoniam enim excommunicatus etiam toleratus cum aliis licite communicare, vel officium exercere non potest, inde sequitur eum ad suscipiendum munus ecclesiasticum inha-

bilem esse, et ita statuit Innocentius III, in Decretal. l. 5, tit. 27, cap. 7. Excipitur si beneficium vel officium a summo Pontifice conferatur, quia summus Pontifex in provisionibus apponere solet clausulam absolutionis a censura quæ effectum concessionis impedire posset. In eo casu valet absolutio censuræ etiam ignotæ, excepta excommunicatione ob hæresim incursa quæ speciali indiget absolutione.

Excommunicatio per se non privat beneficio jam acquisito, nec fructibus ejus, ut fert probabilior sententia; verum si excommunicatus uno anno in excommunicatione perseveret, beneficio legitime acquisito privari potest.

Sextus est privatio usus liciti jurisdictionis ecclesiasticæ, non tamen usus validi, nisi excommunicatus sit vitandus. Decreti parte 2, causa 24, q. 1, cap. 4.; Decretal. lib. 1, tit. 6, cap. 16, et lib. 5, tit. 27, cap. 10.

Septimus est nullitas rescriptorum apostolicorum, ex Sexto, l. 1, tit. 3, cap. 1, et ideo in rescriptis introducta est clausula absolutionis a censuris.

Octavus est privatio sepulturæ ecclesiasticæ, ut habetur in Decretal. l. 3, tit. 28, cap. 12. Polluitur locus sacer in quo sepelitur excommunicatus, et qui eum scienter sepeliunt, excommunicationem etiam majorem incurrunt. Si tamen excommunicatus signa pœnitentiæ ante mortem dederit, absolvi et sepultura donari poterit.

Hæc de excommunicato vitando intelligenda sunt; excommunicatus namque toleratus sepultura ecclesiastica non privatur, nisi ut talis publice cognoscatur, aut alia ratione excludendus sit. In nulla autem hypothesi cœmeterium sepultura hujus excommunicati polluitur jure communi.

Nonus est privatio communicationis forensis, ita ut excommunicatus non possit esse judex, advocatus, testis, etc., ex Decretal. l. 2, tit. 27, cap. 24, et Sexto l. 5, tit. 11, cap. 8. Attamen cum hæc exceptio in foro nostro civili non admittatur, si ab ipso talia requirantur, non peccabit ea præstando, modo curam habeat ut quamprimum reconcilietur.

Decimus est privatio communicationis civilis, quæ consistit in commercio inter homines in societate viventes solito, v. g., eos visitando, cum illis colloquendo, ad eos scribendo, eos salutando, cum eis cohabitando, contrahendo, laborando, etc. Hæc omnia vetantur excommunicato etiam tolerato, nisi ab ipso in commodum aliorum exigantur. Decret. part. 2, causa 11, q. 3, can. 18; Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 29, etc.

Præter effectus supra memoratos, duo alii quandoque sequuntur per accidens, nempe irregularitas de qua infra dicemus, et nullitas absolutionis generalis in litteris pontificiis expressæ, si excommunicatus uno anno in excommunicatione perseveret.

De effectibus excommunicationis respectu fidelium.

Quamvis excommunicatus toleratus, sicut vitandus, omnem communicationem cum fidelibus vitare debeat, fideles eum vitare non tenentur, vi constitutionis Martini V, *Ad vitanda scandala*, sed duntaxat excommunicatum non toleratum. In sequentibus autem casibus eum vitare debent.

1° Sacerdotes alique ministri Ecclesiæ pro eo publice orare aut missam offerre non debent.

2° Sacramenta Ecclesiæ coram illo ministrare vel officia divina celebrare non licet, et clerici qui admitterent ad officia divina excommunicatum a Papa, excommunicationem majorem Papæ reservatam incurrerent, ut in Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 18, statuitur: qui vero alios admitterent excommunicatos, excommunicationem minorem contraherent, et ab ingressu ecclesiæ prohiberentur donec prælato a quo lata fuisset sententia satisfacissent, ex Sexto, l. 5, tit. 7, cap. 8.

3° Prorsus illicitum est sacramenta ab excommunicato denunciato petere aut accipere, nisi urgeat extrema necessitas, ut supra explicavimus, et alius sacerdos deficiat. Idem dicendum est de excommunicato etiam non denunciato, qui sectæ publice separatæ et anathematizate adhereret.

Videantur quæ in Decalogo dicta sunt de pœnis hæreticorum et schismaticorum.

Ab aliis vero excommunicatis sacramenta petere licet, servatis tamen iis conditionibus quas in Tractatu *de Sacramentis in genere* indicavimus erga eos qui sacrilege administrare præsumerentur.

4° Strictè prohibitum est clericis et laicis divinis officiis coram excommunicato vitando assistere, quia eo ipso cum illo communicarent in divinis. Unde si talis excommunicatus interveniat dum officium celebratur, nec possit excludi, cessandum est. Ipsa missa esset interrumpenda, saltem ante canonem; hoc autem incepto, sacerdos cum solo ministro, cæteris abeuntibus, pergeret usque ad communionem inclusive, reliqua vero in sacristia perageret. *S. Ligorius*, n° 177.

5° Fideles eum vitare debent non solum in divinis, sed etiam in rebus profanis, prout in sequenti versu exprimitur:

Os, orare, vale, communicio, mensa negatur.

Os, per quod intelligitur osculum, colloquium etiam privatum, per nutus, litteras, internuntium, et quodvis benevolentiae signum.

Orare, id est quælibet communicatio in divinis, de qua supra diximus.

Vale, quod comprehendit omnem salutationem honorificam, verbo, signo, amplexu, et juxta multos, etiam resalutationem et urbanitatis signa, quod tamen alii negant præsertim si excommunicatus sit superior vel persona publica. Vide *S. Ligorium*, l. 7, n. 192 et 193.

Communicio; per hanc vocem intelligitur omnis mutua concertatio et quæcumque societas cum excommunicato, ut cum illo collaborare, sedere, habitare, dormire, contractum inire, etc. Si tamen hæc non fierent per modum societatis, sed ex occasione, ex propria necessitate, v. g., deambulare in eadem via, commorari in eodem diversorio, dormire in eodem cubiculo, sine ulla concertatione, prohibita non essent.

Mensa, qua intelligitur omnis convictus et convivia per modum societatis et commercii.

Omnia quæ præcedunt statuuntur in Decreto, parte 2, causa 11, q. 3, can. 16, 17, 18 et 24.

Plurimi sunt tamen casus in quibus cum excommunicato denunciato communicare licet, et sequenti versu exprimuntur :

Utile, lex, humile, res ignorata, necesse.

1° *Utile*, per quod intelligitur utilitas spiritualis vel corporalis ipsius communicantis vel alterius tertii, ut petere ab excommunicato debitum, eleemosynam, consilium, medicinam pro se vel pro aliis, etc. Item utilitas ipsius excommunicati, ut dare ei eleemosynam, consilium, eum ad conversionem exhortari, ægrotantem sublevare, etc. Excommunicatio enim est poena medicinalis ad excommunicati salutem, non vero ad ejus destructionem.

2° *Lex* significat matrimonium, cujus leges per excommunicationem unius conjugis non solvuntur : unde conjux excommunicati denunciati cum illo habitare, vivere, dormire, etc., potest et tenetur, perinde ac si excommunicatus non esset.

3° *Humile* ; hoc verbo intelligitur subjectio : unde liberi communicare possunt cum parentibus excommunicatis, et famuli cum dominis.

4° *Res ignorata* ; id est, qui ignorat aliquem esse excommunicatum, non peccat cum illo communicando, nisi ignorantia facile depelli possit.

5° *Necesse* ; id est, si aliqua excommunicati vel alterius necessitas physica aut moralis communicationem exigat, v. g., periculum mortis, vel metus alterius gravis aut notabilis damni.

Cunctæ illæ exceptiones reperiuntur in Decreto, parte 2, causa 11, q. 3, can. 103.

Qui extra præfatos casus cum excommunicato denunciato communicat in divinis, peccat mortaliter ; si communicet in profanis, etsi excommunicationem minorem incurrat, venialiter tantum, secluso contemptu, peccare

censetur. Ita *S. Ligorius*, l. 7, n. 196, et plures apud ipsum.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE PRÆCIPUIS EXCOMMUNICATIONIBUS A JURE LATIS ET IPSO FACTO INCURRENTIS.

Quidam doctores excommunicationes latæ sententiæ improbare visi sunt, ut notat *Bened. XIV*, de Synodo diocæses. l. 10, c. 1, n. 5. *Van-Espen*, etsi eas absolute damnare non audeat, affirmat recenter fuisse inventas, per decem priora sæcula ignotas, in toto Gratiani decreto vix aliquam reperiri excommunicationem latæ sententiæ. Hanc opinionem amplectitur et laudat auctor *Theologiæ Lugdunensis*, et alii auctores Gallicani ab ea non recedunt.

At *Bened. XIV*, loco citato, n. 6 et seq. pluribus exemplis, testimoniis ac rationibus, ostendit morem decernendi censuras latæ sententiæ patribus nostris etiam in remota antiquitate inusitatum non fuisse. Fatendum tamen ex decimo tertio et posterioribus sæculis, frequentiores evasisse hujusmodi censuras, multa reperiri in conciliorum decretis, in summorum Pontificum constitutionibus decreto Gratiani posterioribus, et in episcoporum statutis. Inter excommunicationes latæ sententiæ aliæ nulli reservantur, aliæ reservantur episcopis, et aliæ summo Pontifici.

Præcipuæ excommunicationes quæ nulli reservantur.

Usitatiores sunt contra omnes : 1° in eos qui vexant clericos directe vel indirecte, eo quod eligere noluerint eum pro quo rogati fuerant, *Sexti*, l. 1, tit. 6, cap. 12 ; 2° in eos qui vocati ad dirigendas monialium electiones, discordias fovent, *ibid.* cap. 43 ; 3° in extorquentes absolutionem a censura per vim aut metum, *ibid.* l. 1, tit. 20, cap. unico ; 4° in compellentes ecclesiasticos ut jura Ecclesiæ laicis submittant ; *ibid.* l. 3, tit. 9, cap. 2 ; 5° in docentes leges vel medicinam religiosos qui dimiserunt habitum, vel eos in scholis suis retinentes, *ibid.* l. 3, tit. 24, cap. 2 ; 6° in sepelientes tempore interdicti, vel interdictos

aut excommunicatos non toleratos, vel manifestos usurarios, Clem. l. 3, tit. 7, cap. 1; 7° in impediētes visitatores monialium, Clem. l. 3, tit. 10, cap. 2; 8° in contrahentes matrimonium in gradibus prohibitis vel cum monialibus, Clem. l. 4, tit. unico, cap. unico; 9° in eos qui concilium Tridentinum per glossam interpretantur, ex bulla 73 Pii IV *Benedictus Deus*, de qua diximus in *Tractatu de Legibus*, part. 2, c. 6, art. 1; 10° in imprimētes libros sine superiorum licentia, ex bulla 12 Leonis X, quæ apud nos non fuit recepta, et in eos qui *libros hæreticos vel cujusvis auctoris scripta, ob hæresim vel ob falsi dogmatis suspicionem damnata atque prohibita, legerint vel habuerint*, ut fert Regula Indicis X, quæ etiam in Galliis vim non obtinet; 11° in cogentes injuste ad matrimonium, conc. Trid., sess. 24, cap. 9 de Reform. matrim.; 12° in falso affirmantes matrimonia filiorum-familias, sine consensu parentum contracta, esse irrita, ac parentes ea rata vel irrita habere posse, *ibid.*, cap. 1; 13° in abortum fetus animati attentantes, ex const. Greg. XV, incipiente *Sedes Apostolica*; 14° in docentes necessariam non esse confessionem sacramentalem ante sumptionem Eucharistiæ, concil. Trid. sess. 13, can. 11; 15° in raptōres mulierum et in omnes consilium et favorem eis præbentes, *ibid.* sess. 24, cap. 6 de Reform. matr.; 16° in ingredientes septa monialium, cujuscumque generis, conditionis, sexus vel ætatis fuerint, sine licentia episcopi vel superioris scriptis data, *ibid.* sess. 25, cap. 5 de Regul. et Monial.; 17° in cogentes mulieres ingredi monasterium et profiteri, et in impediētes, sine justa causa, sanctam voluntatem mulierum emittendi votum, vel accipiendi velum, ut fusius explicatur *ibid.* c. 18; 18° in dominos temporales concedentes in terris suis locum pro duello, *ibid.* cap. 19 de Reform., quæ apud nos non recipitur.

Contra clericos: 1° in clericos in dignitate constitutos et sacerdotes audientes publice jus aut medicinam, Decretal. l. 3, tit. 50, cap. 10; 2° in clericos præfecturas sæculares recipientes, *ibid.* cap. 4; 3° in alienantes bona Ecclesiæ vel ultra triennium locantes, Extrav. comm. l. 3, t. 4,

cap. unico; 4° in impugnantēs in concionibus montes pietatis, ex bulla 11 Leonis X; 5° in eos qui sacris Ordinibus initiati, matrimonium contrahere volunt, Clem. l. 4, tit. 1, cap. unico; 6° in ficte resignantes vel permutantes beneficia, bulla 58 S. Pii V; 7° in procurantes ut alii occupent jura et bona ecclesiarum vacantium, Sexti, l. 1, tit. 6, cap. 13.

Contra regulares: 1° in eos qui extra claustra jus vel medicinam audiunt, ex capite supra citato pro clericis et sacerdotibus idem facientibus; 2° in habitum dimittentes vel matrimonium contrahere attentantes, Clem. l. 4, tit. 1, cap. unico; 3° in instituentes novum ordinem sine licentia papæ, Sexti, l. 3, tit. 17, cap. unico; 4° in adeuntes curias principum ut monasteriis suis vel prælatis noceant, Clem. l. 3, tit. 10, cap. 1, § *Quia vero*; 5° in tenentes arma intra claustra sine licentia, *ibid.*; 6° in moniales professas quæ absque legitima licentia limites clausuræ violant, concil. Trid., sess. 25, cap. 5 de Regular. et Monial., et variis summorum Pontificum const.

Aliæ sunt excommunicationes latæ sententiæ, in variis juris canonici partibus expressæ ac non reservatæ, sed vel fuerunt abrogatæ, vel apud nos non receptæ.

Excommunicationes episcopis reservatæ.

Sunt: 1° ea que contrahitur ex levi, sed tamen mortaliter culpabili percussione clerici aut monachi, vel ex gravi percussione, si sit mulier, ut ex infra dicendis patebit; 2° ea quam incurrunt qui, absoluti a censura reservata in articulo mortis a potestatem non habente, superiori se non sistunt postquam convalescunt; 3° ea quam contrahunt procurantes abortum fetus animati, effectu secuto; 4° ea quam incurrunt qui communicant cum excommunicatis ab episcopo in actu propter quem excommunicati sunt; 5° illæ quas episcopi propriis statutis tulerunt et sibi reservarunt. Hæc omnia per se patent, vel ex dicendis intelliguntur, sed non ubique eodem modo recepta sunt.

Excommunicationes Papæ reservatæ et in Gallia receptæ.

1^a in percussores clericorum ab Innocentio II in concilio generali Lateran. II, anno 1139 celebrato, lata, in sequenti canone expressa, Decreti parte 2, causa 17, q. 4, can. 29 : « Si quis, suadente diabolo, hujus sacrilegii reatum incurrit, quod in clericum vel in monachum violentas manus injecerit, anathematis vinculo subjaceat, et nullus episcoporum illum præsumat absolvere nisi mortis urgente periculo, donec apostolico conspectui præsentetur, et ejus mandatum suscipiat. »

Diximus 1° *Si quis*; quo nomine intelliguntur personæ cujuscunque sexus, status et ætatis, modo sint rationis compotes et doli capaces. Hoc extenditur ad efficaciter mandantes, consulentes et consentientes, non vero ad ineffaciter mandantes aut consulentes. Ita communiter *theologi*. Item ad non impediētes, si ex officio vel justitia impedire teneantur, ut reges, judices, cæteri superiores, patres, tutores, etc. Sic *S. Ligorius*, l. 7, n. 268, et multi cum illo.

Diximus 2° *clericum*, id est, omnis qui prima tonsura est initiatus, dummodo in statu ecclesiastico perseveret, et habitum clericalem ex consuetudine deferat.

Diximus 3° *vel in monachum*; qua voce intelligendus est quilibet religiosus, professus, novitius, conversus, laicus utriusque sexus; item Tertiarii S. Dominici, S. Francisci, si gestent habitum, et vivant in communitate: similiter eremita subjecti alicui regulæ et superiori. Ita *Busenbaum* et post eum *S. Ligorius*, n. 272. Unde apud nos Fratres Doctrinæ Christianæ et Sorores Charitatis hoc privilegio muniuntur, saltem ii qui sequuntur regulam a summo Pontificæ approbatam, et probabiliter etiam qui subjiciuntur regulæ sola episcopi approbatione munitæ. *Reifsteinst.*, l. 3, tit. 39, n. 107; *S. Lig.*, l. 7, n. 271.

Diximus 4° *manus violentas injecerit*; per quod intelligitur quævis contumeliosa actio exterior mortalis circa personam clerici, vel res ei ad hærentes, sive fiat manu, sive

baculo, sive gladio, catapulta, lapide, luto, aqua, pulvere, sputo, etc. Cum ille canon in favorem clericorum conditus fuerit, non stricte, sed latissime illum interpretandum esse censent theologi, ac proinde quamlibet actionem externam graviter peccaminosam, habita ratione honoris personæ, ecclesiasticæ debiti, ad hanc excommunicationem incurrendam sufficere. Hinc infertur ut excommunicatos habendos esse eos qui clericum conspuunt, aqua conspergunt, crines ejus evellunt, vestes dilacerant, pileum vel pallium per vim eripiunt; eum in carcere injuriose retineant; equum cui insidet occidunt vel graviter vulnerant, aut persequuntur et in causa sunt quod cadat, etc. Consensus clerici a censura non excusaret, quia in honorem status clericalis hæc fuit decreta. Contra vero ad excommunicationem non sufficeret percussio jocosa, ex casu contingens, ex ignorantia clericum esse proveniens, ad justam sui vel alterius injuste lacessiti defensionem facta; neque si sit sub omni respectu levis, si a patre, præceptore aliove superiore correctionis causa fiat.

Diximus 5° *subjaceat*; hoc verbum excommunicationem ferendæ censuræ denotare videtur: sed generaliter doctores eam esse latæ sententiæ judicant.

Notorius percussor cujus factum nulla tergiversatione celari potest, a Martino V, in constitutione *Ad vitanda scandala*, fuit exceptus a necessitate denuntiationis publicæ: statim ergo jure communi est vitandus; sed in Gallia notorietas facti communiter non agnoscitur, nisi aliqua intervenerit sententiæ judicis; secus enim factum fere semper aliqua tergiversatione celari vel saltem imminui potest, ita ut de existentia censuræ absolute non constet. Unusquisque stet statutis propriæ diœcesis.

Diximus 6° *et nullus episcoporum*, etc.; hæc quippe censura jure communi reservatur summo Pontifici, juxta verba canonis: attamen ex usu receptum est, saltem in Gallia, episcopos ab illa absolvi, 1° quando percussio non fuit enormis seu atrox; percussio autem clerici reputatur enormis seu atrox, si mors inferatur, membrum abscidatur aut frangatur, si magna fiat sanguinis effusio

aliter quam per nasum; aut si actio injuriosa, ex se levis, erga personam in dignitate constitutam, ut Papam, cardinalem, episcopum exerccatur; vel ex illa magnum oriatur scandalum, ut si quis alapam superiori in loco publico impingat, episcopum in carcere detineat, etc. Episcopi est judicare an percussio reputanda sit enormis et pontifici maximo reservata, vel non; 2° quando percussio, etsi enormis, est occulta, seu aliqua tergiversatione celari potest; 3° si facta sit ab impubere, muliere, sene, paupere vel aliis qui propter legitimum impedimentum ad summum Pontificem recurrere non possunt. Sic pro his præcedentibus generaliter theologi nostri capitibus 26 et 58, tit. 39, lib. 5 Decretal., innixi. 4° In multis diocesisibus, puta Parisiensi, Andegavensi, Cenomanensi, sola percussio clerici in sacris Ordinibus constituti ponitur in statutis diocesisanis tanquam summo Pontifici reservata.

In his capitibus apponitur conditio, ut, sic ob quandam necessitatem absoluti, *impedimento cessante, ad sedem Apostolicam accedant, illius mandatum suscepturi*, pueris exceptis. Verum illa conditio usu contrario abrogata est.

2^a excommunicatio sanctæ Sedi reservata est in incendiarios, quando per Ecclesiæ sententiam, id est, ab episcopo fuerint publicati, Decretal. l. 5, tit. 39, c. 19;

3^a in habentes litteras Apostolicas falsas et eas destruere nolentes, ibid. tit. 20, cap. 4;

4^a in falsificantes litteras Apostolicas: datur etiam in complices et fautores et in falsificatis utentes, sed non videtur reservata, ibid. c. 7;

5^a in ecclesiarum efractores et simul spoliatores, si fuerint ab episcopo denunciati, ibid. tit. 39, cap. 22;

6^a in recipientes aliquid ex pacto ob admissionem ad religionem; in simoniacos reales circa ordinem vel beneficium, et in mediatores ac cooperatores, Extrav. comm. l. 5, t. I, cap. 1 et 2;

7^a in committentes confidentiam, secundum dicta in Tractatu de Decalogo, ubi de pœnis contra simoniacos.

8^a in communicantes eodem crimine cum excommunicatis a Papa, Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 29;

9^a in duellantes et ad duellum cooperantes, in dominos temporales qui locum in terris suis ad duellum inter Christianos concesserint, ex concil. Trid., sess. 25, cap. 19 de Reform.; sed hæc reservatio in Gallia non admittitur. *Coll. Andeg.*

10^a in hæreticos, schismaticos eorumque fautores; sed nec ista reservatio apud nos recepta videtur;

11^a in violantes clausuram monialium ad malum finem, ex decreto S. Cong. concilii, edito jussu Clementis VIII, anno 1602, et in quascumque personas utriusque sexus ingredientes monasteria monialium, vel feminas ingredientes claustra religiosorum, prætextu facultatum revocatarum, ex bulla Greg. XIII *Ubi gratia*, diei 13 julii 1575, ut fusius explicatur agendo de clausura religiosa. Sed hæc reservatio est intra Italiam et extra Urbem. *Ferraris, v^o Moniales*, art. 35, n. 47;

12^a in religiosos qui sine licentia episcopi vel parochi, S. Viaticum aut Extremam-Uctionem administrant clericis aut laicis, vel matrimonium celebrant, Clement., l. 5, tit. 7, cap. 1.

Notandum episcopos a præcedentibus excommunicationibus absolvere quoties non sunt publicæ vel ad forum externum delatæ, ut ex concil. Trid., sess. 24, cap. 6 de Reform., eruitur et in praxi observatur. Item quando excommunicati sunt moniales, feminae, valetudinarii, senes, pauperes, et denique, quacumque ex causa, summum Pontificem aut ejus legatum adire moraliter non possunt, ut constat ex Decretal., l. 5, tit. 39, cap. 6, 13 et 33, et ex praxi.

Plures aliæ excommunicationes summo Pontifici reservatæ inveniuntur in corpore juris, in decretis conciliorum et in constitutionibus pontificum Romanorum, sed quæ desuetudine fuerunt abrogatæ vel apud nos nunquam fuerunt admittæ, ut:

1° In vexantes eos qui censuram in aliquos tulerunt; 2° in dantes vel recipientes aliquid pro gratia vel justitia apud sedem Apostolicam; 3° in exenterantes corpora defunctorum; 4° in falsificantes monetam regis Franciæ;

5° in imponentes tributa ecclesiasticis; 6° in trahentes personas ecclesiasticas ad forum laicale; 7° in violantes immunitatem ecclesiasticam; 8° in taxantes de hæresi opinionem pro Immaculata vel contra Immaculatam Conceptionem B. Mariæ Virginis; 9° in eos qui sacras Scripturas in sensu contrario sensui ab Ecclesia approbato interpretantur; 10° in eos qui societatibus secretis participant, juxta dicta ad secundum Decalogi præceptum; 11° in sacerdotes qui confessionem sacramentalem personæ complicitis in peccato turpi exceperint, etc.

Excommunicationes bullæ quæ inscribitur In cæna Domini.

Hæc bulla, incipiens *Consueverunt*, invenitur in Bullario Mainardi, t. 6, p. 140, et sic vocata est quia diu feria V Majoris hebdomadæ Romæ publicari solebat; est opus plurium pontificum Romanorum. Quidam dicunt eam primum habuisse initium sub Martino V, anno 1420; alii contendunt originem ejus tribuendam esse Clementi V, vel etiam probabiliter Bonifacio VIII, qui anno 1294 fuit electus. Julius II jussit, anno 1511, ut hæc bulla ubique vigeret; Paulus III absolutionem censurarum in ea expressarum sibi reservavit, anno 1536; Pius V præcepit, anno 1568, ut per universalem Ecclesiam publicaretur.

In ea anathemate percutiuntur 1° hæretici, eorum fautores et qui libros eorum legunt vel retinent, ut explicavimus in *Tract. de Decalogo*, agentes de prohibitione librorum; 2° piratæ et eorum fautores; 3° pædagia nova imponentes vel prohibita exigentes; 4° falsificantes litteras Apostolicas; 5° arma et alia inimicis nominis Christiani deferentes; 6° impediendo eos qui victualia seu alia necessaria Romam deferunt, vel eis faventes; 7° vexantes sine jurisdictione eos qui in curia Romana commorantur; 8° vexantes quoquo modo patriarchas, archiepiscopos, episcopos eorumque mandatores, 9° lædentes eos qui ad Romanam curiam recurrunt, vel negotia in ea prosequuntur; 10° impediendo executionem litterarum Apostoli-

carum; 11° laici judices qui ecclesiasticas personas, capitula, conventus, collegia, etc., ad se trahunt vel trahi faciunt; 12° statuentes aliquid contra libertatem ecclesiasticam; 13° usurpantes bona et jurisdictionem ecclesiarum; 14° omnes, etiamsi imperiali, regali, ducali, vel alia quacumque præfulgentes dignitate, qui, per se vel per alios, causas spirituales aut spiritualibus annexas a iudicibus ecclesiasticis terminari impediunt, vel in eas se immittunt; 15° offendentes peregrinos Romam adeuntes, ibi commorantes, vel inde revertentes; 16° bona sedis Apostolicæ occupantes.

Greg. XIII addidit, anno 1583, ut videre est in Bullario, t. 9, p. 27: 1° appellantes a Papa ad futurum concilium; 2° naufragorum bona rapientes aut ab aliis rapta accipientes; 3° imponentes decimas et alia onera personis ecclesiasticis vel ecclesiis absque Romani pontificis licentia; 4° judices sæculares se interponentes in causis criminalibus contra personas ecclesiasticas, et omnes eorum cooperatores.

Hæc famosissima bulla nunquam fuit recepta in Hispania, neque in Germania, neque Venetiis, neque in Gallia, et ideo in his regionibus non obligat. Clemens XIV, anno 1769 electus, annuam ejus publicationem neglexit, et ipsius successores exemplum ejus hoc in puncto imitati sunt; nullus tamen eam positive revocavit. Unde sequitur censuras per eam latis adhuc vigere in locis ubi fuerat recepta.

ARTICULUS TERTIUS.

DE MONITORIIS.

Monitorium est simul monitum et mandatum iudicis ecclesiastici quo jubetur auctores alicujus criminis vel iniustitiæ erga proximum commissæ intra tempus determinatum sub pena excommunicationis revelari.

Nomine iudicis ecclesiastici intelliguntur episcopi, vicarii generales et officiales: concil. Trid., sess. 25, cap. 3 de Reform., dicit quidem monitoria a nemine præterquam

ab episcopis decerni posse, sed eorum vicarios generales et officiales eandem cum illis jurisdictionem exercentes, ex Sexto, l. 1, tit. 4, cap. 2, excludere noluit.

Cum excommunicatio sit pœna gravissima, infligi non potest ob levem causam, neque ob finem qui aliter obtineri potest. Hinc monitorium decernere non licet, 1° si iniustitia erga proximum commissa non sit gravis; 2° si crimen, cujus auctores sunt ignoti et revelandi sunt, bono societatis graviter non noceat; 3° si rei alia via detegi possint.

In causis pure spiritualibus monitoria publicari possent absque licentia magistratus civilis, ut patet ex ipsius rei natura; non autem in causis ad tribunalia sæcularia spectantibus, juxta antiquas hujus regni consuetudines.

Olim ipsi iudices sæculares quandoque a iudicibus ecclesiasticis petebant monitoria, ut, ope revelationum, ad accuratam auctorum criminis vel iniustitiæ notitiam pervenirent: nunc hujusmodi praxis a moribus nostris est prorsus aliena, et ideo episcopi ab illa etiam in causis pure spiritualibus abstinere.

Non est dubium quin, publicatis monitorialibus litteris, stricta existat obligatio pro cunctis episcopi subditis statim deveniendi ad revelationem postulatam vel ad satisfactionem præscriptam; episcopi enim habent jus imperandi sub gravi, in materia gravi: porro supponitur materiam esse gravem, et excommunicationis denuntiatio est signum gravissimi mandati: ergo.

A revelatione tamen excusantur in jure 1° qui revelationem facere non possent sine periculo vite, infamiae, alteriusve gravis damni sibi aut suis propinquis imminenti; 2° consanguinei et affines usque ad quartum gradum, nisi de hæresi, prodicione regni, ac de aliis ad bonum commune patriæ aut religionis spectantibus ageretur; quo in casu nemo eximitur, præter sceleris auctores et complices; 3° famuli respectu dominorum suorum, nisi ageretur de criminibus intra familiam patris quæ a solis domesticis probari possent; 4° qui rem sub secreto naturali sciunt, ut advocati, notarii, medici, obstetrices; 5° ecclesiastici viri, si de causis capitalibus agatur, nisi bonum generale id pos-

tulet, quia Ecclesia horret a sanguine; 6° qui rem imperfecte norunt, vel eam didicerunt ab alio qui eam revelavit, quia eorum testimonium nihil adderet.

Qui vero nulla causa exempti, intra tempus determinatum revelationem non facerent, mortaliter peccarent, et excommunicatione majori ligarentur in ipso termini elapsu.

Quando intra tempus assignatum nulla fit revelatio, nova obtineri potest sententia quæ dicitur aggravatio, et deinde tertia quæ appellatur reaggravatio. Tres illæ sententiæ una et eadem sunt censura, cum diversis circumstantiis terrorem excitantibus iterata, juxta quosdam; secundum alios, tres expriment gradus excommunicationis; prima honorum spiritualium communium interiorum privationem significat; secunda, privationem communionis in civilibus cum cæteris Christianis, et tertia prohibet ne fideles cum excommunicato in rebus etiam profanis communicent.

Prima sententia simpliciter legitur intra missarum solemniam; quando aggravatio pronuntiatur, interea campanæ pulsantur, cerei accensi exstinguuntur, et in terram projecti conculari solent, feretris passim in ecclesia expositis, aliisque terribilibus cæremoniis simul adhibitis, ut videre est in Decreto, part. 2, causa 11, q. 3, cap. 106. Deinde per reaggravationem iudex ecclesiasticus sub pœna ejusdem anathematis prohibet fidelibus ne quamcumque habeant societatem cum homine tali anathemate percusso. Hinc vulgaris opinio homines, ab humana societate sic repulsos et Satanae traditos, in horrendas bestias verti, vocari populariter *loups-garous*, per noctem circumvagari, cum occurrentibus pugnare, etc.

Opinio tamen monstrorum dictorum *loups-garous* antiquior est excommunicationibus per monitoria latis, ut videre est in Actibus Sanct. Boll. t. 2, p. 503, nota A. Apud Græcos et Latinos jampridem invaluerat tempore Plinii majoris qui eos hac de re suggillat, l. 8, cap. 22.

Notandum triplicem olim fuisse excommunicationis speciem, scilicet simplicem quæ solis verbis proferebatur; *anathema*, quod cum solemnitate et pluribus adhibitis cæ-

remoniiis, ad ostendam sceleris admissi enormitatem, pronuntiabatur, et *maranatha*, quo excommunicatus ab Ecclesia derelictus, ad solius Dei iudicium remittebatur. *Benel. XIV*, de Synodo dioeces., l. 10, cap. 1, n. 7.

CAPUT SEXTUM.

DE SUSPENSIONE.

Suspensio est censura privans clericum, ex parte vel ex toto, usu potestatis quam habet ratione ordinis, officii vel beneficii. Igitur alia est totalis, quæ suspendit ab ordine simul et ab officio, ac beneficio, et alia partialis, quæ ab ordine tantum, vel ab officio, vel a beneficio suspendit. Hinc suspensio ab aliis censuris in eo differt, quod in solos clericos fieri possit, quia ii soli potestatis ecclesiasticæ sunt capaces. Impropris ergo vocibus utuntur qui de clerico aliqua suspensione innodato loquentes dicunt eum esse interdictum.

Suspensio non est essentialiter censura proprie dicta: aliquando infertur ad puniendam culpam præteritam, ut habetur in Decretal. l. 2, tit. 20, cap. 33, vel ad vitandum scandalum, præcavenda sacrilegia, etc., ut eruitur ex cap. 10, tit. 34, l. 5. Hæc promiscue intelliguntur ab auctoribus sub nomine suspensionis, et eisdem communiter habent effectus.

Inter suspensiones, aliæ jure communi latæ sunt, et aliæ ab ordinariis feruntur per statuta dioecesana, vel per sententias speciales, quæ dicuntur ab homine.

Præcipuæ suspensiones in jure communi existentes.

Aliæ sunt contra episcopos, aliæ contra regulares et aliæ contra clericos, præter illas quæ attingunt conventus et capitula.

Contra episcopos, 1º ordinantes religiosos non professos, S. Pius V, const. *Romanus pontifex* 2º ordinantes non

subditum, absque licentia ipsius ordinarii; concil. Trid., sess. 23, cap. 8 de Reform.; 3º conferentes ordines simoniace, Extrav. l. 5, t. 1, cap. 2; 4º conferentes tonsuram clericalem infanti, illitterato, aut conjugato, Sexti, l. 1, tit. 9, cap. 4; vel ante ætatem præscriptam ordines sacros conferentes, Decret. l. 1, tit. 11, cap. 14; 5º submittentes laicis bona et jura Ecclesiæ absque consensu capituli et sedis Apostolicæ licentia, Sexti, l. 3, tit. 9, cap. 2; 6º alienantes bona Ecclesiæ, Extrav. comm., l. 3, t. 4, c. unico; 7º accedentes ad ecclesias ad quas fuerunt promoti, nondum expeditis litteris apostolicis suæ promotionis, Extravag. l. 1, t. 3, cap. 1.

Contra regulares, 1º recipientes alumnos ad professionem ante annum probationis, Sexti l. 3, tit. 14, cap. 2; 2º non deferentes habitum regula determinatum, Clement. l. 3, tit. 10, cap. 1, § *Si quis*; 3º apostatas sacros ordines in apostasia suscipientes, Decretal. l. 5, tit. 9, cap. 6; 4º ordines sacros ante professionem suscipientes, S. Pius V, const. *Romanus pontifex*; 5º introducentes mulieres intra claustra monialium, S. Pius V, const. 20; 6º capitulares recipientes prelatos eisque obedientes absque litteris Pontificiis, Extrav. l. 1, t. 3, cap. 1.

Contra clericos, 1º recipientes ordines sacros ante legitimam ætatem, Decretal. l. 1, tit. 11, cap. 14; 2º recipientes hos ordines extra tempora absque legitima dispensatione, S. Pius V, const. *Cum ex sacrorum*; 3º recipientes ordines non servatis interstitiis sine dispensatione, Decretal. l. 1, tit. 11, cap. 8; 4º recipientes ordines ab alieno episcopo absque proprii episcopi licentia, Decreti part. 1, dist. 71, cap. 1, et concil. Trid. sess. 23, cap. 8, de Reform.; 5º recipientes ordines sacros ab eo qui renuntiavit episcopatu et non sedi suæ tantum, Decretal. l. 1, tit. 13, cap. 1; 6º recipientes ordines a proprio episcopo in aliena dioecesi, absque licentia episcopi illius loci, quo in casu episcopus ordinans est etiam suspensus, concil. Trid. sess. 6, cap. 5 de Reform.; 7º recipientes ordines a schismaticis, vel ab excommunicato aut suspenso, Decretal. l. 5, tit. 8, cap. 1, et l. 1, t. 13, cap. 2; 8º recipientes

remoniiis, ad ostendam sceleris admissi enormitatem, pronuntiabatur, et *maranatha*, quo excommunicatus ab Ecclesia derelictus, ad solius Dei iudicium remittebatur. *Bene l. XIV*, de Synodo dioecese., l. 10, cap. 1, n. 7.

CAPUT SEXTUM.

DE SUSPENSIONE.

Suspensio est censura privans clericum, ex parte vel ex toto, usu potestatis quam habet ratione ordinis, officii vel beneficii. Igitur alia est totalis, quæ suspendit ab ordine simul et ab officio, ac beneficio, et alia partialis, quæ ab ordine tantum, vel ab officio, vel a beneficio suspendit. Hinc suspensio ab aliis censuris in eo differt, quod in solos clericos fieri possit, quia ii soli potestatis ecclesiasticæ sunt capaces. Impropris ergo vocibus utuntur qui de clerico aliqua suspensione innodato loquentes dicunt eum esse interdictum.

Suspensio non est essentialiter censura proprie dicta: aliquando infertur ad puniendam culpam præteritam, ut habetur in *Decretal. l. 2, tit. 20, cap. 33*, vel ad vitandum scandalum, præcavenda sacrilegia, etc., ut eruitur ex *cap. 10, tit. 34, l. 5*. Hæc promiscue intelliguntur ab auctoribus sub nomine suspensionis, et eisdem communiter habent effectus.

Inter suspensiones, aliæ jure communi latæ sunt, et aliæ ab ordinariis feruntur per statuta diocæsana, vel per sententias speciales, quæ dicuntur ab homine.

Præcipuæ suspensiones in jure communi existentes.

Aliæ sunt contra episcopos, aliæ contra regulares et aliæ contra clericos, præter illas quæ attingunt conventus et capitula.

Contra episcopos, 1º ordinantes religiosos non professos, *S. Pius V, const. Romanus pontifex* 2º ordinantes non

subditum, absque licentia ipsius ordinarii; concil. Trid., sess. 23, cap. 8 de Reform.; 3º conferentes ordines simoniace, *Extrav. l. 5, t. 1, cap. 2*; 4º conferentes tonsuram clericalem infanti, illitterato, aut conjugato, *Sexti, l. 1, tit. 9, cap. 4*; vel ante ætatem præscriptam ordines sacros conferentes, *Decret. l. 1, tit. 11, cap. 14*; 5º submittentes laicis bona et jura Ecclesiæ absque consensu capituli et sedis Apostolicæ licentia, *Sexti, l. 3, tit. 9, cap. 2*; 6º alienantes bona Ecclesiæ, *Extrav. comm., l. 3, t. 4, c. unico*; 7º accedentes ad ecclesias ad quas fuerunt promoti, nondum expeditis litteris apostolicis suæ promotionis, *Extravag. l. 1, t. 3, cap. 1*.

Contra regulares, 1º recipientes alumnos ad professionem ante annum probationis, *Sexti l. 3, tit. 14, cap. 2*; 2º non deferentes habitum regula determinatum, *Clement. l. 3, tit. 10, cap. 1, § Si quis*; 3º apostatas sacros ordines in apostasia suscipientes, *Decretal. l. 5, tit. 9, cap. 6*; 4º ordines sacros ante professionem suscipientes, *S. Pius V, const. Romanus pont.*; 5º introducentes mulieres intra claustra monialium, *S. Pius V, const. 20*; 6º capitulares recipientes prelatos eisque obedientes absque litteris Pontificiis, *Extrav. l. 1, t. 3, cap. 1*.

Contra clericos, 1º recipientes ordines sacros ante legitimam ætatem, *Decretal. l. 1, tit. 11, cap. 14*; 2º recipientes hos ordines extra tempora absque legitima dispensatione, *S. Pius V, const. Cum ex sacrorum*; 3º recipientes ordines non servatis interstitiis sine dispensatione, *Decretal. l. 1, tit. 11, cap. 8*; 4º recipientes ordines ab alieno episcopo absque proprii episcopi licentia, *Decreti part. 1, dist. 71, cap. 1, et concil. Trid. sess. 23, cap. 8, de Reform.*; 5º recipientes ordines sacros ab eo qui renuntiavit episcopatu et non sedi suæ tantum, *Decretal. l. 1, tit. 13, cap. 1*; 6º recipientes ordines a proprio episcopo in aliena diocesi, absque licentia episcopi illius loci, quo in casu episcopus ordinans est etiam suspensus, concil. Trid. sess. 6, cap. 5 de Reform.; 7º recipientes ordines a schismaticis, vel ab excommunicato aut suspenso, *Decretal. l. 5, tit. 8, cap. 1, et l. 1, t. 13, cap. 2*; 8º recipientes

scienter ordines dum sunt aliqua censura ligati, Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 32; 9° ordines sacros per saltum suscipientes, Decret. l. 5, t. 29, c. unico, et concil. Trid. sess. 23, cap. 14 de Reform.; 10° duos ordines majores eodem die vel duobus immediate sequentibus diebus recipientes, Decretal. l. 1, tit. 11, cap. 13 et 15; 11° recipientes ordinem sacrum post matrimonium contractum etiam non consummatum, Extrav. Joan. XXII, tit. 6, cap. unico; 12° recipientes ordines sacros cum litteris capituli, sede vacante, ante annum elapsum, concil. Trid. sess. 7, cap. 10 de Reform.; 13° Parochus jungens matrimonio sponso alterius parochiæ, sine licentia parochi vel episcopi, concil. Trid. sess. 24, cap. 1 de Reform.

Suspensiones præcedentes multum variantur quoad extensionem, durationem, reservationem et alias circumstantias, ut videre est in locis citatis. Multæ summo Pontifici sunt reservatæ: attamen episcopi absolvere possunt, per se vel per alios, 1° ab eis quæ sunt occultæ et ad forum contentiosum non deductæ; 2° ab eis quæ sunt publicæ, quando recursus ad summum Pontificem est moraliter impossibilis; 3° in omni casu ab eis quæ incurruntur suscipiendo ordinem per saltum, vel extra tempora, vel ante ætatem legitimam, vel ab alieno episcopo absque litteris dimissoriis, vel ab episcopo excommunicato, vel cum dimissoriis capituli ante annum, etc., et extraneos parochianos matrimonio jungendo. Vide *Coll. Andeg., Contin. Tournely, t. 4.*

Præterea sedulo discendæ et memoria retinendæ sunt suspensiones unicuique diœcesi propriæ, et quæ reperiuntur in Rituali, vel in statutis synodalibus, vel in libello qualis est apud nos Enchiridion, in quo legitur suspensionem semper reservari, et tamen quemlibet sacerdotem approbatum in casu necessitatis ab ea absolvere posse, cum ea conditione ut sic absolutus teneatur adire reverendissimum episcopum, per se vel per confessarium, intra mensem, sub pœna in eandem reincidendi suspensionem, p. 18.

Notandum periculum mortis non esse rationem cur sa-

cerdos simpliciter approbatus absolvere possit a suspensione, quia suspensio susceptionem sacramentorum non prohibet, excepta promotione ad ordinem superiorem.

Effectus suspensionis.

1° Suspensio simpliciter dicta semper est totalis et omni usu potestatis ecclesiasticæ privat: suspensio vero partialis aliqua parte tantum hujus potestatis privat, id est, ea parte quæ in lege, statuto vel mandato, aut sententia exprimitur.

2° Qui suspensionem violat mortaliter peccat, nisi ignorantia invincibili aut alia causa legitima excusetur, quia Ecclesiæ in re gravi resistit. Potest tamen ea facere quæ a laicis fieri solent, v. g., baptizare sine solemnitate in necessitate, cantare in choro laicorum more, divinum officium privatim recitare.

3° Suspensus ab ordine non solum mortaliter peccat actum ordinis exercendo, sed fit irregularis, *ut dicemus infra.*

4° Suspensio ab ordine simpliciter privat exercitio cujuslibet ordinis, quia tunc nulla est ratio cur ad unum ordinem potius quam ad alterum terminetur: suspensio vero ab ordine superiore exercitium ordinis inferioris non impedit, quia unus ab alio separari potest, et odia restringi convenit. Unde episcopus a pontificalibus suspensus missam celebrare et sacramenta præter confirmationem et ordinem administrare potest. Verum disputatur inter theologos an suspensus ab ordine inferiori, functiones ordinis superioris exercere possit: quidam negant, alii probabilius affirmant, modo inferior ordo, a quo suspensus est, cum superiori non sit ita connexus ut ejus functiones exercere debeat, ordinem superiorem exercendo: hinc suspensus a diaconatu missam celebrare non posset, quia evangelium legeret; sed episcopus a facultate dandi tonsuram suspensus, alios ordines subditis jam tonsuratis conferre posset.

5° Suspensio a jurisdictione privationem jurisdictionis

importat ex toto vel ex parte prout est totalis vel partialis, non vero exercitium ordinis, nisi id exprimat, aut agatur de iis functionibus ordinum quæ exercitium jurisdictionis aliquo modo includunt. Unde episcopus suspensus a jurisdictione, diocesim suam administrare, censuras ferre, etc., non potest: sed ordines conferre, confirmationem administrare, missam celebrare non prohibetur.

6° Suspendio ab officio sine limitatione privat usu cujuscumque ministerii ecclesiastici, tum ordinis, tum jurisdictionis, quia officium ecclesiasticum, sine addito, hæc omnia complectitur. Unde parochus suspensus ab officio nec missam celebrare, nec prædicare, nec catechizare, nec officiis Ecclesiæ præesse, nec sacramenta ministrare potest. Reddit etiam inhabilem ad obtinenda beneficia vel officia ecclesiastica, vel ad ea conferenda, ut recte concluditur ex Decretal. l. 1, tit. 4, cap. 8.

7° Suspendus in uno loco, ubique habendus est suspensus; sic expresse habet Glossa in can. 24, q. 1, causæ 7, 2^a partis decreti.

8° Actus ordinis a suspendo etiam non tolerato exerciti, sunt quidem graviter illiciti ex parte exercentis et ex parte petentis, nisi gravis causa excuset; sed nihilominus sunt validi, quia, ut supponitur, pendent solummodo a characterem. Actus vero jurisdictionis a suspendo tolerato facti, sunt ex parte ipsius illiciti, excepto casu magnæ necessitatis proximi, et tamen validi, ex bulla *Ad vitanda scandala*: sed, ex eadem bulla, actus jurisdictionis a suspendo nominatim et publice denunciato exerciti prorsus nulli sunt, quia hujusmodi clericus omni potestate destituitur: tales habendi sunt parochi qui per sententiam ab homine nominatim suspenduntur.

Sed notandum, ex dictis in Tractatu *de ordine*, cap. 7, simplicem facultatum revocationem sufficere apud nos ut actus parochorum non titularium et a fortiori vicariorum fiant invalidi; proinde, nec suspensione nec denuntiatione opus esse, si velit episcopus.

9° Suspendus a beneficio, vel etiam simpliciter suspensus, titulum beneficii non amittit, sed fructus durante sus-

pensione non facit suos, et eos restituere tenetur. Potest tamen ea desumere quæ ad necessariam sui sustentationem necessaria sunt, modo non obstinate insordescat in censura, et eas obligationes beneficii expleat quibus suspensio non interdicat, *S. Ligorius*, n. 316; *Collet*, etc. In præsentem rerum statu, apud nos raro supersunt fructus beneficii seu officii ecclesiastici, sublata portione ad necessariam titularis sustentationem requisita. Raro igitur ex hac parte dari potest obligatio restituendi.

Notandum insuper clericos suspensos stipendia pro obviandis muneribus ecclesiasticis taxata percipientes, peccare sine ullo dubio mortaliter obeundo functiones a quibus suspensi sunt; tamen hæc stipendia faciunt sua eodem modo ac non suspensi, ut asserit *Coll. Andeg.* Ratio est, quia cum hæc ex beneficio non proveniant, ab Ecclesia non censentur interdicta, nisi clare exprimantur: at jus canonicum ea nullibi expresse prohibuit percipi: ergo, etc.

10° Quando suspensio est occulta, absolutio ab illa datur sub forma generali: *Absolve te ab omni vinculo*, etc.; ubi vero est publica, vel absolutio conceditur in foro interno, et alia non adhibetur forma; vel in foro externo, et tunc specialis ad hoc obtinenda est licentia a superiore, et adhibenda forma solemnem in Rituali determinata.

De depositione et degradatione.

Depositio et degradatio sunt gravissimæ pœnæ, non vero censuræ, quia non decernuntur per modum remedii medicinalis: assimilari tamen solent suspensioni, quia solis clericis infliguntur, et privationem beneficiorum ac honorum ecclesiasticorum inducunt.

Depositio virum ecclesiasticum non solum privat usu potestatis ecclesiasticæ, sed ipso titulo: est igitur ex se pœna perpetua et irremissibilis.

Degradatio est solemnem omnium titularum, privilegiorum, honorum et insignium ecclesiasticorum privatio, ita ut degradatus, solo sibi remanente characterem indelebili,

ad conditionem laicalem reducatur. Cunctis ornamentis suo ordini competentibus indutus, in publicum profertur, et episcopus eum exiit, unum ornamentum post aliud extrahendo, sicut in ordinatione eum successive induerat, sed modo inverso incipiens scilicet a paramento ultime collato. Deinde caput ejus abraditur ut ne unum quidem clericatus vestigium in eo remaneat. Sic olim degradari solebant clerici qui de aliquo crimine convicti, ultimo supplicio vel aliis poenis infamantibus pleetendi erant: jam pridem hæc terribilis cæremonia obsolevit in Gallia; communius æstimant canonistæ nostri eam cessasse versus finem decimi sexti sæculi.

CAPUT SEPTIMUM.

DE INTERDICTO.

Interdictum est censura qua usus quorundam sacramentorum, participatio divinis officiis et sepultura ecclesiastica prohibentur.

Dividitur in locale, personale et mixtum. Interdictum locale immediate afficit locum et mediate personas in eo degentes, sive incolas, sive extraneas; personale, e contra, immediate afficit personas et eas ubique sequitur; mixtum simul afficit locum et personas, ut, v. g., si civitas et cives ejus interdicantur.

Interdictum, tum locale, tum personale, potest iterum esse generale, vel particulare: est generale si omnia loca sacra vel omnes incolas, vel simul loca et personas alicujus urbis, provinciæ aut regni afficiat: contra vero si quedam loca determinata vel aliquas personas tantum afficiat, est particulare.

Effectus interdicti sunt: 1º prohibitio celebrationis et auditionis divinatorum officiorum sub peccato mortali. Attamen, quia ex stricta hujusmodi statuti observatione exerescebat indevotio populi, ut ait Bonifacius VIII, in Sexti l. 5, tit. 11, cap. 24, permisit idem Pontifex maximus ut

in generali alicujus loci interdicto, singulis diebus in ecclesiis et monasteriis missæ celebrarentur aliaque divina officia dicerentur, *sed submissa voce, januis clausis, excommunicatis ac interdictis exclusis, et campanis etiam non pulsatis*. Solemniter vero hæc fierent in festivitibus Natalis Domini, Paschæ, Pentecostes et Assumptionis B. Mariæ Virginis, solis excommunicatis exclusis; quod Martinus V et Eugenius IV ad quasdam alias festivitates extenderunt.

2º Privatio usus activi et passivi sacramentorum, solis exceptis Baptismate, Pœnitentia, Confirmatione ac S. Viatico in periculo mortis, non autem Extrema-Uncione, Decretal. l. 5, tit. 39, cap. 43, et Sext. l. 5, tit. 11, cap. -9.

3º Privatio sepulturæ ecclesiasticæ, ut in pluribus juris canonici locis habetur: in loco interdicto nemo sepeliri potest, nec etiam infans, sed, interdicto cessante, omnes in loco sacro reponendi sunt; in interdicto personali, generali, personæ quæ non fuerant nominatim denunciatae, in loco sacro sepeliri possunt cum silentio et absque campanarum pulsatione: eruitur ex Clementin. l. 3, tit. 7, cap. 1, et ex Glossa.

Si episcopus aliquam ecclesiam, ob crimen in ea patratum vel ob gravem injuriam ei illatam, interdicat, ut quandoque accidit conditiones interdicti in sua sententia exprimit: eis sedulo standum est.

Sæpius olim summi Pontifices generalia tulerunt interdicta in monasteria, in dioceses, in urbes, in provincias, in respublicas, in regna, ut populos rebelles compescerent, et frequentius ut reges vel magistratus graviter delinquentes ad meliorem frugem adducerent; tunc enim populi solo metu pœnarum ecclesiasticarum exterriti, et sacramentorum ac divinatorum officiorum privationem ægre ferentes, satisfactionem debitam præstabant, vel rationibus et querimoniis suis principem aut magistratus ad satisfaciendum compellebant. Sicque finis intentus sæpe obtinebatur; non tamen semper, et aliquando infelices inde prodire exitus.

Nunc vero, habita ratione incredulitatis vel indifferentiæ in hoc sæculo fere universalis, tale remedium nullius foret utilitatis; risum potius quam horrorem in plerisque hominibus excitaret, et in detrimentum religionis vergeret.

Interdictum *ab homine* ab eo solo auferri potest qui illud tulit, vel ab ejus successore, aut superiore aut delegato: hoc patet ex supradictis in capite IV. Nullum agnoscimus interdictum a jure ipso facto latum, saltem reservatum.

De cessatione a divinis.

Cessatio a divinis est prohibitio facta clericis divina officia in aliquo loco celebrandi, sacramenta administrandi et sepulturam ecclesiasticam faciendi. Alia est *a jure*, quæ ipso facto existit quando ecclesia polluitur ve exsecratur; et alia est *ab homine*, quæ a superiore jurisdictionem in foro externo habente, in signum mœroris, vel ad reparationem gravis injuriæ Deo illatæ, per sententiam particularem alicui loco imponitur, et tunc omnes qui sunt in eo loco afficit. Non tamen est censura proprie dicta; non enim adhibetur ad corrigendos delinquentes, nec unquam personas immediate afficit, sed tantum ratione locorum eas attingit.

Quamvis cessatio a divinis magnam habeat similitudinem cum interdicto, ab illo tamen in pluribus punctis discrepat; 1º enim interdictum potest esse personale, non cessatio a divinis; 2º interdictum est censura: unde qui illud violat fit irregularis; licet autem transgressor cessationis a divinis graviter peccet, nullam incurrit penam canonicam; 3º durante interdicto generali, divina celebrare licet officia, januis clausis et submissa voce, ac solemniter in quibusdam festis; hæc vero in cessatione a divinis non permittuntur, etc.

FINIS TRACTATUS DE CENSURIS.

DE IRREGULARITATIBUS.

Irregularitas, juxta vim nominis, idem sonat ac *extra* vel *contra regulam*. Multam habet affinitatem cum censuris, et tamen non est censura, quia non fuit instituta nec infligitur ad corrigendos mores, sed propter ministerii sacri honorem. Definitur: *Impedimentum canonicum prohibens ne quis clero adscribatur, vel ad ordinem superiorem ascendat, vel functiones ordinis suscepti exerceat.*

Dicitur 1º *impedimentum*, id est, moralis inhabilitas ex aliqua indecentia proveniens, quæ delictum non semper supponit, et in hoc a censura distinguitur. Hinc ignorantia etiam invincibilis solius irregularitatis ab ea non excusat, quia inhabilitatem non tollit.

Dicitur 2º *canonicum*; quia illud impedimentum solo jure ecclesiastico fuit introductum: unde infertur nullam admittendam esse irregularitatem nisi in jure sit expressa, ut in Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 18, supponitur. Nomine juris autem non intelligitur tantum corpus juris canonici, sed etiam bullæ summorum Pontificum et concilia generalia.

Dicitur 3º *prohibens ne aliquis*, etc.; directe prohibet susceptionem ordinum etiam tonsuræ, ut communiter docent auctores, ac proinde ascensum ad ordinem superiorem, et indirecte ordinum susceptorum exercitium. Non prohibet vero exercitium jurisdictionis: unde irregularis valide ac licite ferret censuras, diœcesim administraret, sacerdotes approbaret, etc.; sed illicite, quamvis valide, sacramentaliter absolveret, benedictiones episcopales aut sacerdotales impertiret, etc., quia hæc ad ordines pertinent. Ea omnia ipsi licent quæ laico competunt,

Nunc vero, habita ratione incredulitatis vel indifferentiæ in hoc sæculo fere universalis, tale remedium nullius foret utilitatis; risum potius quam horrorem in plerisque hominibus excitaret, et in detrimentum religionis vergeret.

Interdictum *ab homine* ab eo solo auferri potest qui illud tulit, vel ab ejus successore, aut superiore aut delegato: hoc patet ex supradictis in capite IV. Nullum agnoscimus interdictum a jure ipso facto latum, saltem reservatum.

De cessatione a divinis.

Cessatio a divinis est prohibitio facta clericis divina officia in aliquo loco celebrandi, sacramenta administrandi et sepulturam ecclesiasticam faciendi. Alia est *a jure*, quæ ipso facto existit quando ecclesia polluitur ve exsecratur; et alia est *ab homine*, quæ a superiore jurisdictionem in foro externo habente, in signum mœroris, vel ad reparationem gravis injuriæ Deo illatæ, per sententiam particularem alicui loco imponitur, et tunc omnes qui sunt in eo loco afficit. Non tamen est censura proprie dicta; non enim adhibetur ad corrigendos delinquentes, nec unquam personas immediate afficit, sed tantum ratione locorum eas attingit.

Quamvis cessatio a divinis magnam habeat similitudinem cum interdicto, ab illo tamen in pluribus punctis discrepat; 1º enim interdictum potest esse personale, non cessatio a divinis; 2º interdictum est censura: unde qui illud violat fit irregularis; licet autem transgressor cessationis a divinis graviter peccet, nullam incurrit pœnam canonicam; 3º durante interdicto generali, divina celebrare licet officia, januis clausis et submissa voce, ac solemniter in quibusdam festis; hæc vero in cessatione a divinis non permittuntur, etc.

FINIS TRACTATUS DE CENSURIS.

DE IRREGULARITATIBUS.

Irregularitas, juxta vim nominis, idem sonat ac *extra* vel *contra regulam*. Multam habet affinitatem cum censuris, et tamen non est censura, quia non fuit instituta nec infligitur ad corrigendos mores, sed propter ministerii sacri honorem. Definitur: *Impedimentum canonicum prohibens ne quis clero adscribatur, vel ad ordinem superiorem ascendat, vel functiones ordinis suscepti exerceat.*

Dicitur 1º *impedimentum*, id est, moralis inhabilitas ex aliqua indecentia proveniens, quæ delictum non semper supponit, et in hoc a censura distinguitur. Hinc ignorantia etiam invincibilis solius irregularitatis ab ea non excusat, quia inhabilitatem non tollit.

Dicitur 2º *canonicum*; quia illud impedimentum solo jure ecclesiastico fuit introductum: unde infertur nullam admittendam esse irregularitatem nisi in jure sit expressa, ut in Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 18, supponitur. Nomine juris autem non intelligitur tantum corpus juris canonici, sed etiam bullæ summorum Pontificum et concilia generalia.

Dicitur 3º *prohibens ne aliquis*, etc.; directe prohibet susceptionem ordinum etiam tonsuræ, ut communiter docent auctores, ac proinde ascensum ad ordinem superiorem, et indirecte ordinum susceptorum exercitium. Non prohibet vero exercitium jurisdictionis: unde irregularis valide ac licite ferret censuras, diœcesim administraret, sacerdotes approbaret, etc.; sed illicite, quamvis valide, sacramentaliter absolveret, benedictiones episcopales aut sacerdotales impertiret, etc., quia hæc ad ordines pertinent. Ea omnia ipsi licent quæ laico competunt,

ut funciones minorum ordinum exercere, in ecclesia cantare, sacramenta, præter ordinem, suscipere, etc.

Irregularitas dividitur 1° in totalem et partialem: totalis ea est quæ omnis ordinis susceptionem, et suscepti exercitium prohibet; ut homicidium, bigamia, etc. Partialis illa est quæ vel ascensum ad ordinem superiorem, vel exercitium alicujus ordinis, aut quarumdam tantum ejus functionum prohibet, v. g.: sacerdos cæcitate percussus, missam celebrare non potest, sed ad concionandum, ad confessiones audiendas non ideo est inhabilis; diaconus qui sinistram amittit oculum ad sacerdotium fit inhabilis, ut *infra ostensuri sumus*, verum in suo ordine ministrare potest.

Dividitur 2° in irregularitatem ex delicto, quæ semper supponit peccatum mortale, per se externum et in sua specie consummatum, quia gravis pœna gravem supponit culpam, et in pœnis stricta adhibenda est interpretatio, juxta regulam: *Odia restringi convenit*; et in irregularitatem ex defectu, quæ absque ulla culpa contrahi potest, ut *ex dicendis patebit*.

His prænotatis, dicemus 1° de irregularitate ex delicto, 2° de irregularitate ex defectu, et 3° de irregularitatis cessatione.

CAPUT PRIMUM.

DE IRREGULARITATE EX DELICTO.

Septem numerantur delicta ex quibus oritur irregularitas, videlicet: 1° homicidium; 2° mutilatio sui vel alterius; 3° illegitima ordinum susceptio; 4° indebita ordinum usurpatio; 5° indigna ordinum administratio contra censuram; 6° Baptismi iteratio; 7° hæresis.

Homicidium.

Triplex distinguitur homicidium, justum, injustum et casuale. Homicidium justum irregularitatem ex delicto

inducere non potest, cum non sit peccatum; homicidium casuale, id est, præter intentionem accidens, si non fuerit voluntarium in causa, ab omni peccato excusatur, ac proinde irregularitatem ex delicto producere nequit. Restat igitur homicidium injustum, voluntarium in se vel in causa.

Homicidium injustum, voluntarium in se vel in causa, ita ut sit peccatum mortale, publicum vel occultum, physice aut moraliter volitum, irregularitatem inducit. Id constat ex decreto, parte 1, dist. 50, can. 4 et seq., ex Decretal. l. 5, toto titulo 12, de Homicidio, ex aliis juris canonici capitibus, et ex concil. Trid. sess. 14, cap. 7 de Reform. Cum illi textus loquantur de homicidio culpabili etiam in causa, ut expresse habetur in Decretal. l. 5, tit. 12, cap. 10 et 11, sequitur omnes qui ad injustam occisionem hominis efficaciter concurrerunt, sive physice, sive moraliter, irregulares fieri, nisi aliqua ratione a mortali peccato excusari possint.

Hinc 1° si homicidia, inflicto vulnere, facti pœniteat ante mortem vulnerati, secuta morte, nihilominus est irregularis, quia per gravem culpam efficaciter ad mortem cooperatus est; contra vero, qui alterum graviter vulneravit illum occidere volens, non est irregularis, si mors de facto non secuta fuerit, vel ex alia causa provenierit.

Hinc 2° qui homicidium mandavit, et mandatum revocare voluit sed non potuit, homicidii inde secuti fit reus ac proinde irregularis; secus si revocationem mandati sufficienter manifestasset. Si vero consilio vel suasionibus aliquem ad alterum occidendum determinasset, homicidio patrato irregularis esset, etsi illud postea impedire voluisset, quia illius causa efficax vere fuisset.

Hinc 3° omnes qui ad homicidium se excitant, quamvis unus tantum mortem inferat, omnes qui in bello injusto præliantur, etsi unus occidatur, omnes qui pecuniam vel arma ad homicidium vel ab bellum injustum subministrant, omnes qui innocentem accusant aut judicant ad mortem, vel in causa ejus injuste testificantur, omnes qui occisorem sua præsentia, suis verbis aliove

modo ad occidendum determinant, vel jam determinatum positive commovent, fiunt irregulares, ut communiter docent theologi et S. Ligorius, l. 7, n. 374. Qui vero homicidium nomine suo patratum approbant, mortaliter peccant, ut patet, sed irregularitatem non incurrunt, quia in homicidium reipsa non influxerunt et rati habitio nulli exhibetur in jure ut irregularitatem inducens.

Hinc 4° qui homicidium impedire potest, et illud impedire non vult, si ad id teneatur solum ex charitate, non fit irregularis: ita omnes; si ex justitia, scinduntur theologi: multi negant eum irregularitatem incurrere, quia in homicidium vere non influit; alii vero, inter quos Navarrus, Suarez, Bonacina, Tournely, etc., affirmant, dicentes eum vere esse homicidam; etenim damnum in eo casu injuste illatum imputatur ei qui cum ex justitia illud impedire posset et deberet, non impedit: ergo similiter, etc. S. Ligorius æstimat priorem sententiam esse probabilem, et posteriorem communiorem ac probabilem.

Hinc 5° qui prævidet aut prævidere potest et debet mortem alterius ex actione sua licita vel illicita secutura esse, et hoc periculum culpabiliter præcavere negligit, irregularitatem contrahit, quia homicidium ei imputatur; secus, si nulla aut venialis tantum sit culpa. Sic expresse habetur in Decretal. l. 5, tit. 12, cap. 7 et seq.

Hinc 6° qui abortum fetus animati directe vel indirecte cum gravi culpa procurat, fit irregularis. Decretal. l. 5, tit. 12, cap. 20.

Hinc 7° qui cum moderamine inculpata tutelæ injustum sui vel alterius occidit invasorem, irregularitatem non incurrit, quia non peccat; si vero periculum mortis aliter vitare posset, aut pro solis temporalibus aggressorem occideret, mortaliter peccaret, homicida ac proinde irregularis esset. Decretal. l. 5, tit. 12, cap. 2.

Mutilatio.

Qui sibi vel alteri aliquod amputat membrum per culpam gravem fit irregularis, ut statuitur in Decreto, par-

te 1, dist. 55, can. 5 et 6; in Sexto, l. 3, tit. 4, cap. 8; et supponitur in Clementin. l. 3, tit. 5, cap. unico.

Diximus 1° sibi vel alteri, quia in jure mutilatio sui ipsius strictius quam mutilatio alterius prohibetur et irregularitatem producit, Decreti 1^a parte, dist. 33, can. 2, et dist. 36, can. 1.

Diximus 2° aliquod amputat membrum, quia per mutilationem simpliciter dictam intelligitur membri abscissio, et nomine membri illa pars hominis quæ habet officium per se distinctum, ut manus, pes, auris, etc. Qui ergo aliquam hujusmodi partem sibi vel alteri, per culpam gravem, abscinderet, sive physice instrumentum adhibendo, sive moraliter, abscissionem fieri jubendo, consulendo, etc., irregularitatem ex delicto incurreret. Secus, saltem probabilius, si tantummodo partem membri auferret, v. g., extremitatem digiti, cartilaginem auris, vel etiam, juxta multos, nasi, quia illæ cartilagine sunt quidem ornamenta odoratus et auditus, sed non proprie organa. Item qui hominem excæcavit, eum visu privando, sed oculum non extrahendo, qui membrum debilitavit, sed non abscidit, non est irregularis, quia proprie dicta non existit mutilatio.

Qui tamen digitum sibi truncavit, vel, absque justa ac licita causa, seipsum eviravit aut evirari fecit, irregularis declaratur in jure, Decreti parte 1, dist. 55, can. 4, 5, 6, etc. Qui vero natus est eunuchus, vel talis factus est ex morbo, ex accidenti, ex operatione necessaria, nullo modo irregularis est, ut omnes fatentur, et in jure ibid., can. 7, habetur.

Illegitima ordinum susceptio.

Ordines illegitime suscipit, 1° qui non examinatus, vel non admissus, inter ordinandos se sistit et ordinationem suscipit; qui sine episcopi dispensatione plures ordines, quorum unus est sacer, eodem die recipit, Decretal. l. 5, tit. 30, cap. 1, 2, 3, etc.; 3° qui post matrimonium contractum, etiam non consummatum, sacramentum ordinis, invita uxore, suscipit, Extrav. Joan. XXII, tit. 6, cap.

unico. Aliæ numerantur furtivæ ordinum susceptiones quæ potius suspensionem quam irregularitatem inducunt; sed quoniam pro earum absoluteione, sicut pro irregularitatum dispensatione, recurrendum est ad Papam, parvi refert, quoad proximum, an in his casibus sit irregularitas vel suspensio.

Indebita ordinum usurpatio.

Ille dicitur ordines usurpare qui functiones ordinis quem non recepit ex officio exercet. Clericus qui serio, scienter et solemniter ministrat in ordine sacro quem non recepit, irregularitatem incurrit, ut statuitur in Decretal. l. 5, tit. 28, cap. 1 et 2.

Dicimus 1° *clericus*, quia non constat laicum sic agentem irregularitatem incurrere: *S. Ligorius*, l. 7, n. 359, opinionem negantem tradit ut probabiliorem.

Dicimus 2° *serio*; quia si ad discendum, representandum aut jocandum ita se gereret, procul dubio irregularis non fieret, non enim functiones ordinis non suscepti proprie usurparet.

Dicimus 3° *scienter*; quia in textu Decretalium citato supponitur adesse temeritatem, et aliunde, seclusa scientia, gravis non existeret culpa ad irregularitatem ex delicto omnino necessaria. Unde qui crederet se talem ordinem suscepisse, vel tale ministerium sui esse ordinis, irregularitatem non incurreret.

Dicimus 4° *solemniter*; id est, cum circumstantiis requisitis ut ex officio ministrare censeatur. Hinc qui evangelium cantaret sine stola, vel epistolam sine manipulo, functiones diaconi vel subdiaconi exercere non censeretur, cum simplices clerici vel etiam laici id aliquando faciant. Plures tamen advertunt id non esse tolerandum nisi apud regulares respectu professorum, præsertim quoad evangelii cantum. Clericus qui ex ignorantia vel ex falso parochi consilio epistolam cantaret cum manipulo, non ideo irregularis esset, quia graviter non peccaret.

Dicimus 5° *in ordine sacro*; in minoribus enim ordini-

bus laici ministrare possunt, etiam cum vestibus ecclesiasticis.

Dicimus 6° *quem non recepit*; nam si exerceret functiones ordinis realiter suscepti, sed illicite vel invalide, v. g., ob jurisdictionis defectum, graviter peccaret, et tamen, irregularitatem non contraheret.

Notandum hanc irregularitatem ascensum ad superiorem ordinem impedire, non vero exercitium ordinis suscepti, nisi per modum suspensionis ad biennium aut triennium, juxta beneplacitum episcopi, Decretal. l. 3, tit. 2, cap. 29.

Indigna ordinum ministratio contra censuram.

Qui excommunicatione majori, suspensione aut interdicto ligatus, actum ordinis sacri solemniter exercet, irregularitatem incurrit. Id constat 1° ex toto titulo 27, l. 5 Decretal.; 2° ex Sexto, l. 5, tit. 11, cap. 1, 18 et 20; 3° ex communi doctorum consensu.

Qui vero cum excommunicatione minori sacram exerceret functionem, irregularitatem non contraheret, ut expresse statuitur in Decretal. l. 5, tit. 28, cap. ultimo, nec qui alia censura innodatus minores exerceret ordines, cum hujusmodi actus a laicis et clericis indistincte nunc exercantur, nec qui functiones majorum ordinum exerceret, sed non solemniter, v. g., evangelium sine stola transversa, vel epistolam sine manipulo cantaret, cum hæc a cantoribus fieri possint, saltem in quibusdam circumstantiis, ut supra diximus, nec qui solemniter canit officium, nisi præsideat ut sacerdos, nec qui actus solius jurisdictionis exercet, v. g., diocesim administrat, matrimonio assistit, etc.

Hinc diaconus qui sine licentia episcopi officio vespertino vel defunctorum præsidet, concionem ad populum habet, solemniter baptizat, communionem distribuit, graviter peccat, sed irregularitatem non incurrit, quia functiones sui ordinis exercet: at si benedictionem cum sanctissimo Sacramento impertiret, aliasve benedictiones sacerdotales

aut episcopales faceret, populum cum aqua benedicta ante missam parochialem solemniter aspergeret, irregularis esset.

Qui ex ignorantia cum censura ministrat, irregularitatem non incurrit: hæc exceptio in Decretal. l. 5, tit. 27, cap. 9, exprimitur. Idem videtur dicendum de eo qui ex gravi necessitate cum censura ministrat: at episcopus vel sacerdos qui aliquem censuris innodatum cogit ad ministrandum, fit irregularis, ut docent *S. Ligorius*, l. 7, n. 358, et alii ex Decretal. l. 5, tit. 27, cap. 5.

Qui celebrat in ecclesia polluta non fit irregularis, quia censuram non violat; secus, si in ecclesia interdicta hoc faceret, *ut patet*. Item qui ab episcopo excommunicato, suspenso, interdicto, schismatico, hæretico, ordinationem scienter accipit, similiter est irregularis, ut ex pluribus juris canonici locis probat *S. Ligorius*, l. 7, n. 358.

An qui cum censura ordinationem suscipit irregularitatem incurrat, non sibi consentiunt doctores: sed omnes fatentur eum fieri suspensum et dispensatione summi Pontificis indigere.

Baptismi iteratio.

Irregulares ex delicto fiunt rebaptizans, ei assistentes seu ministrantes et rebaptizatus adultus, id est, qui reiterationi Baptismi sui libere consentit, idque constat quoad rebaptizatum, ex Decreto, p. 1, dist. 50, can. 65; quoad assistentes, ex Decretal. l. 5, tit. 9, cap. 2, ubi acolythus, qui baptismatis iterationi ministerium suum præstiterat, declaratur irregularis, si actio ejus sit publica. Unde theologo et canonistæ communiter inferunt ipsum rebaptizantem a fortiori irregularem fieri, et plures asserunt hanc irregularitatem incurri, ex consuetudine, tum a rebaptizante, tum a ministrante, sive actio sit publica, sive sit occulta. Vide *Dens*, t. 5, p. 208.

Qui baptismum dubium sub conditione iterant, certe non fiunt irregulares, ut omnes fatentur; si vero Baptismum nullo rationabili motivo dubium iterarent licet sub conditione, irregulares fierent, juxta Catechismum concilii

Trident., *Bened. XIV* et alios multos, contra alios non paucos, inter quos *Suarez*, *Tournely*, *S. Ligorius*, l. 7, n. 356, etc. De hac questione jam egimus in Tractatu de *Baptismo*, cap. 6, art. 1, § 8.

Qui ab hæretico nominatim declarato, sine ulla necessitate baptizatur, in qualibet ætate, modo sit doli capax, est irregularis, ut in secunda parte Decreti, causa 1, q. 7, can. 10, expresse declaratur.

Hæresis.

In Sexto, l. 5, tit. 2, cap. 2, hæretici credentes, receptatores, defensores, fautores eorum ipsorumque filii, usque ad secundam generationem, declarantur irregulares: sed illa Decretalis in Gallia non fuit admissa, et quicumque hæretici vere conversi, a fortiori eorum filii ad clericatum idonei, ab episcopis ordinari solent sine ulla summi Pontificis dispensatione. Vide *Coll. Andeg.*, t. 13.

CAPUT SECUNDUM.

DE IRREGULARITATE EX DEFECTU.

In veteri Lege quilibet ex stirpe Aaron descendens, si cæcus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si jugem scabiem, si impetiginem in corpore, si herniosus, omnis qui habuerit maculam... non accedet offerre hostias Domino, nec panes Deo suo. *Lev. XXI, 18-21*. Ergo quædam tunc existebant irregularitates ex defectu.

In primis Ecclesiæ sæculis, nulla agnoscebatur irregularitas ex defectu: in quinto vel in sexto sæculo quædam fuerunt in usu; aliæ decursu temporis eis additæ sunt, et nunc juxta præsentem disciplinam octo numerantur, scilicet: 1° defectus natalium, 2° defectus animi, 3° defectus corporis, 4° defectus ætatis, 5° defectus libertatis, 6° defec-

aut episcopales faceret, populum cum aqua benedicta ante missam parochialem solemniter aspergeret, irregularis esset.

Qui ex ignorantia cum censura ministrat, irregularitatem non incurrit: hæc exceptio in Decretal. l. 5, tit. 27, cap. 9, exprimitur. Idem videtur dicendum de eo qui ex gravi necessitate cum censura ministrat: at episcopus vel sacerdos qui aliquem censuris innodatum cogit ad ministrandum, fit irregularis, ut docent *S. Ligorius*, l. 7, n. 358, et alii ex Decretal. l. 5, tit. 27, cap. 5.

Qui celebrat in ecclesia polluta non fit irregularis, quia censuram non violat; secus, si in ecclesia interdicta hoc faceret, *ut patet*. Item qui ab episcopo excommunicato, suspenso, interdicto, schismatico, hæretico, ordinationem scienter accipit, similiter est irregularis, ut ex pluribus juris canonici locis probat *S. Ligorius*, l. 7, n. 358.

An qui cum censura ordinationem suscipit irregularitatem incurrat, non sibi consentiunt doctores: sed omnes fatentur eum fieri suspensum et dispensatione summi Pontificis indigere.

Baptismi iteratio.

Irregulares ex delicto fiunt rebaptizans, ei assistentes seu ministrantes et rebaptizatus adultus, id est, qui reiterationi Baptismi sui libere consentit, idque constat quoad rebaptizatum, ex Decreto, p. 1, dist. 50, can. 65; quoad assistentes, ex Decretal. l. 5, tit. 9, cap. 2, ubi acolythus, qui baptismatis iterationi ministerium suum præstiterat, declaratur irregularis, si actio ejus sit publica. Unde theologo et canonistæ communiter inferunt ipsum rebaptizantem a fortiori irregularem fieri, et plures asserunt hanc irregularitatem incurri, ex consuetudine, tum a rebaptizante, tum a ministrante, sive actio sit publica, sive sit occulta. Vide *Dens*, t. 5, p. 208.

Qui baptismum dubium sub conditione iterant, certe non fiunt irregulares, ut omnes fatentur; si vero Baptismum nullo rationabili motivo dubium iterarent licet sub conditione, irregulares fierent, juxta Catechismum concilii

Trident., *Bened. XIV* et alios multos, contra alios non paucos, inter quos *Suarez*, *Tournely*, *S. Ligorius*, l. 7, n. 356, etc. De hac quæstione jam egimus in Tractatu de *Baptismo*, cap. 6, art. 1, § 8.

Qui ab hæretico nominatim declarato, sine ulla necessitate baptizatur, in qualibet ætate, modo sit doli capax, est irregularis, ut in secunda parte Decreti, causa 1, q. 7, can. 10, expresse declaratur.

Hæresis.

In Sexto, l. 5, tit. 2, cap. 2, hæretici credentes, receptatores, defensores, fautores eorum ipsorumque filii, usque ad secundam generationem, declarantur irregulares: sed illa Decretalis in Gallia non fuit admissa, et quicumque hæretici vere conversi, a fortiori eorum filii ad clericatum idonei, ab episcopis ordinari solent sine ulla summi Pontificis dispensatione. Vide *Coll. Andeg.*, t. 13.

CAPUT SECUNDUM.

DE IRREGULARITATE EX DEFECTU.

In veteri Lege quilibet ex stirpe Aaron descendens, si cæcus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si jugem scabiem, si impetiginem in corpore, si herniosus, omnis qui habuerit maculam... non accedet offerre hostias Domino, nec panes Deo suo. *Lev. XXI, 18-21*. Ergo quædam tunc existebant irregularitates ex defectu.

In primis Ecclesiæ sæculis, nulla agnoscebatur irregularitas ex defectu: in quinto vel in sexto sæculo quædam fuerunt in usu; aliæ decursu temporis eis additæ sunt, et nunc juxta præsentem disciplinam octo numerantur, scilicet: 1° defectus natalium, 2° defectus animi, 3° defectus corporis, 4° defectus ætatis, 5° defectus libertatis, 6° defec-

tus famæ, 7° defectus sacramenti seu bigamia, 8° defectus lenitatis.

1° Defectus natalium.

Corruptio quæ, durantibus nono et decimo sæculis, clericum invaserat, fuit in causa cur concilium Bituricense, anno 1031 celebratum, stricte prohibuerit, can. 8, ne filii presbyterorum, sive diaconorum, sive subdiaconorum, ad clericatum susciperentur; quæ prohibitio ad omnes alios illegitimos fuit extensa, ut patet ex Decretal. l. 1, toto titulo 17, et præsertim capite 1 et ultimo, idque convenienter ob reverentiam sacro ministerio debitam, propter peccati parentum detestationem, et ob metum ne filii incontinentiæ paternæ forent imitatores, ut frequenter accidit.

Illegitimi autem sunt, 1° qui nascuntur ex simplici fornicatione; 2° a fortiori adulteri et incestuosi; 3° qui ex matrimonio civiliter tantum contracto proveniunt; 4° qui suscepti sunt ex matrimonio legitimo quidem, sed cujus usus factus est illicitus per solemne votum castitatis in religione approbata, vel per ordinis sacri susceptionem, ut habetur in Decretal. l. 1, tit. 17, cap. 14. 5° Multi volunt infantes expositos, quorum parentes ignorantur, habendos esse ut illegitimos, quia sæpe de facto extra matrimonium validum nati sunt. Ita Bonacina, Tournely, Collet, Billuart, Coll. Andeg., Dens, etc. S. Ligorius vero, l. 7, cap. 432, cum pluribus aliis, contrariam habet sententiam ut probabilior, quia illegitimitas non constat, et in dubio odia restringi convenit. In tali conflictu obtinenda esset dispensatio saltem ab episcopo.

Illegitimitas tolli posset, quoad ordines, 1° per legitimum subsequens matrimonium, modo inter partes nullum exsiterit impedimentum canonicum tempore copulæ, ex Decretal. l. 4, tit. 17, cap. 6. Unde si quis filium habuerit naturalem ex Anna et duxerit Mariam, atque, Maria mortua, matrimonium inierit cum Anna, filius ex ea natus fit legitimus. Contra vero, si quis, vivente uxore sua, filium habuerit ex Martha, et deinde, mortua uxore

sua, hanc Martham ducat, filius ex illa habitus manet illegitimus. Qui ergo prolem ex muliere sibi consanguinea vel affine habuit et eam vult ducere, postulando dispensationem ab impedimento, simul postulare debet ut proles legitimetur. Hanc clausulam scribæ cancellariæ Romanæ omittere non solent, quando expositum fuit prolem existere.

Notat S. Ligorius, l. 7, n. 423, filium naturalem, qui ante matrimonium parentum sacris ordinibus fuisset initiatus, dispensatione non obtenta, per matrimonium eorum sequens legitimum fieri, ita ut ministrare et ad superiores ordines ascendere posset absque ulla dispensatione, quia, licet susceptio ordinis cum tali irregularitate gravis sit culpa, novam tamen non producit irregularitatem.

Si matrimonium esset nullum ob impedimentum occultum uni saltem sponsorum ignotum, filii ex illo nati reputarentur legitimi, modo solemnitates ab Ecclesia præscriptæ, videlicet denuntiationes in locis determinatis, non fuissent omissæ, aut legitima obtenta fuisset dispensatio; secus enim matrimonium esset clandestinum, et bona fides adesse non censeretur. Ita S. Ligorius et plures apud ipsum.

2° Illegitimitas quoad ordines tollitur per professionem religiosam, non vero quoad dignitates etiam in religione, v. g., abbatiam, prioratum, etc. : ad hoc requiritur dispensatio.

3° Tolli potest per legitimam dispensationem, quam episcopus concedere potest ad tonsuram et minores ordines recipiendos, et possidenda beneficia quibus ordo sacer non est annexus; ad sacros vero ordines solus Papa dispensare potest. Ita communiter theologi.

Ad hæreditates et officia sæcularia olim dispensabat summus Pontifex cum illegitimis, quia lex civilis solam admittebat legitimitatem ab Ecclesia probatam : nunc autem apud nos illius dispensatio ad effectus civiles prorsus nulla est, sicut dispensatio principis vel legitimatio a lege civili admissa, ad suscipiendos ordines insufficientes esset.

2° Defectus animi.

Triplex distinguitur defectus animi, scilicet defectus rationis, defectus scientiæ et defectus fidei confirmatæ. Triplex ille defectus irregularitatem producit.

1° Defectus rationis quo laborare censentur perpetuo amentes, ii qui vel semel ex læsione organorum, non vero ex feбри aliave causa transeunte, fuerunt insani; lunatici, qui per temporum intervalla usum rationis amittunt; epileptici et arreptitii seu a dæmone vexati, ut ex Decreto, p. 1, dist. 33, cap. 2, constat. Hi omnes ad suscipiendos ordines sunt irregulares, etiamsi videantur sanati, propter quandam indecentiam et periculum ne eadem infirmitate corripiantur. Ordines vero susceptos exercere permittuntur si per temporis spatium ab episcopo determinandum relapsi non fuerint. Can. 3 dist. modo citatæ requirit spatium unius anni pro iis qui a dæmone vexantur.

2° Defectus scientiæ competentis irregularitatem inducit, ut constat ex Decreto, p. 1, dist. 36, can. 1, et ex dictis in Tractatu de Ordine, cap. 7, art. 2, n. 4.

3° Defectus fidei confirmatæ, quo intelligendi sunt neophyti, seu adulti recenter conversi ex paganismo, Judaismo, Mahumetismo, ne superbia elati, in iudicium incidant diaboli, ut ait ipse B. Paulus, I Tim. III, 6, et habetur in Decreto, p. 1, dist. 48, can. 1 et 2. Episcopi est iudicare an sufficiens effluxerit tempus ab eorum conversione ut neophyti jam non sint reputandi.

3° Defectus corporis.

Ex variis canonibus distinctionis 55, p. 1 Decreti, ex Decretal. l. 1, tit. 20, de corpore vitiatu ordinandis, et l. 3, tit. 6, de clerico ægrotante vel debilitato, hi omnes sunt irregulares qui propter aliquem corporis defectum functiones ordinum vel nullatenus exercere possunt, vel non sine magna indecentia, aut horrore vel scandalo assistentium.

Hinc irregulares iudicantur 1° mutilatus, crus ligneum

habens, manu, pollice vel indice uti non valens; verum qui caret tantum ungue pollicis vel indicis, non est irregularis; qui jam est ordinatus et habet pollicem vel indicem impeditum, in casu necessitatis aliis digitis Eucharistiam ministrare posset, sed probabilius celebrare nequiret, ut S. Ligorius docet et plures apud ipsum, l. 6, n. 244 et l. 7, n. 408. Qui uno tantum minori digito caret, aliter quam per voluntariam mutilationem, non iudicatur irregularis; nec, juxta *Turnely*, qui caret duobus; nec, juxta communem sententiam, qui sex habet digitos, modo sextus aliorum usum non impediatur; et sextus ille digitus abscindi potest sine periculo irregularitatis, quia hæc resectio non est proprie mutilatio.

2° Cæcus, visu omnino carens vel ita cæcutiens, ut in Missali legere non possit: si tamen jam sit sacerdos, et moraliter certus sit se non erraturum pronuntiando, facultatem obtinere potest missas votivas de B. Maria vel de *Requiem* celebrandi, ut in Tractatu de Eucharistia diximus. Qui visu oculi dextri tantum privatur, non est irregularis, modo notabilis inde non nascatur deformitas; si vero non videat oculo sinistro, qui dicitur oculus canonis, ut irregularis communiter habetur, nisi canonem oculo dextro sine deformitate legere possit, quod episcopi iudicio subijcitur.

3° Surdus, quia vocem ministri respondentis audire non potest, nec igitur sine indecentia celebrare: ita communissime doctores, contra nonnullos qui hanc indecentiam negant, dicentes celebrantem ex aliis signis percipere posse ministrum respondisse. Si tamen surditas, sacerdotio suscepto, adveniat, sacerdos non reputatur irregularis, quia defectus facilius toleratur in promotu quam in promovendo. Surdaster non est irregularis neque ad ordines exercendos, neque ad eos suscipiendos. S. Ligorius, l. 7, n. 450.

4° Mutus aut balbutiens, qui verba integra pronuntiare non potest, aut non nisi cum magna difficultate, et risum vel contemptum excitat.

5° Claudus qui sine baculo in altari sustentari non potest, non vero ille qui claudicat vel crura distorta habet, si baculo non indigeat, nisi inde magna sit in eo deformitas.

6° Leprosus aut alio morbo perpetuo celebrationem impediens, aut horrorem excitante, laborans, v. g., cancro aliave plaga valde deformante: item qui haberet labia corrosa vel abscissa ad instar leporis, inquit *S. Ligorius*; qui careret naso, vel haberet valde distortum, demissum aut promissum. Qui tamen jam esset ordinatus, posset in his casibus celebrare secreto, ut in Tractatu de Eucharistia diximus.

7° Monstruosus, v. g., habens gibbam enormem quæ magnam producit deformitatem, incurvus qui recto capite stare non potest, pygmæus adeo brevis statura ut risum moveat, præsertim si ingens caput habeat, qui brachia tantum extendere non potest quantum ad ministerium altaris necesse est; Æthiops qui apud nos risum movet, aut quemdam horrorem excitaret, si divina celebraret mysteria.

In dubio autem an aliquis ex defectu corporis sit irregularis, Ordinarius habet jus pronuntiandi, licet a defectu vere existente dispensare non possit, ut ex Decretal. l. 1, tit. 20, cap. 2, et ex communi doctorum sententia constat.

4° Defectus ætatis.

De hoc defectu sufficienter egimus in Tractatu de Ordine.

5° Defectus libertatis.

Hoc defectu irregulares censentur, quoad ordines suscipiendos, 1° servi proprie dicti, donec plenam consecuti fuerint libertatem, ex Decreto, p. 1, dist. 54, can. 1 et 19, ex Decretal. l. 1, tit. 18. Cum servi proprie dicti apud nos non existant, de hac irregularitate longius disserere inutile esset.

2° Conjugati, nisi eorum uxores castitatem voluntarie profiteantur in religione approbata, vel in sæculo, ex consensu episcopi. Si conjugatus promovendus esset ad episcopatum, uxor ejus religionem ingredi teneretur. Hæc statuuntur in Decretal. l. 3, tit. 32, cap. 5, 6 et seq. Si vir fieret religiosus, et uxor esset juvenis, ipsa etiam vitam monasticam amplecti deberet; si vero esset senex et steri-

lis, in sæculo remanere posset, viro ad religionem ex consensu ejus transeunte, ibid. cap. 9. Qui per divortium perpetuum, v. g., ob adulterium, ab uxore separatus esset, absque consensu ejus ordines sacros suscipere vel religionem ingredi posset, ut docet *S. Ligorius*, l. 6, n. 969, *Notandum*.

3° Curiales, id est omnes qui publicam gerunt administrationem, vel etiam privatam, ex communi sententia; vel curam habent honorum temporalium aut rerum sæcularium alterius, quales sunt thesaurarii vel depositarii publici, donec rationem negotiationis vel gestionis suæ reddiderint; item magistratus et milites donec officio suo, consentiente principe cui sunt obstricti, penitus renuntiaverint, Decreto, p. 1, dist. 54, can. 3, et Decretal. l. 1, tit. 19, cap. unico. Olim in Gallia officiales regii ordinari poterant retentis officiis quorum munera cum dignitate ecclesiastica non erant incompatibilia.

6° Defectus famæ.

Duplex distinguitur infamia, una juris, et altera facti. Infamia juris ea est quæ incurritur per sententiam declarantem aliquem de enormibus criminibus esse convictum. Infamia facti ea est quæ contrahitur per notorietatem publicam alicujus criminis enormis, vel per exercitium artis ignominiosæ. Hæc divisio indicatur in Decretal. l. 1, tit. 11, cap. 17, ubi dicitur: *Si proposita crimina ordine judiciario comprobata, vel alias notoria non fuerint.*

Quicumque vere sunt infames, quia ad pœnas infamantes fuerunt damnati, vel ratione criminum notiorum aut artis ignominiosæ infamati, sunt irregulares, ut expresse statuitur in Decreto, p. 2, causa 6, quæstione 1, can. 17. Crimina autem quibus annexa est infamia, sunt homicidium, perjurium factum in judicio, hæresis, simonia, sodomia, crimen læsæ majestatis, adulterium, proditio, rapina, lenocinium, exercitium usurarum, invasio cardinalium vel episcoporum; et, ex jure novo, nempe ex conc. Trid. sess. 24, cap. 5 de Reform., mulierum raptus, ad illum cooperatio; item duellum, paratio armorum contra

parentes, exercitium histrionis cum turpibus representationibus, etc.

Notandum 1° hæc crimina, quamdiu manent occulta, irregularitatem non producere, excepto solo homicidio: porro reputantur occulta quoties in iudicio non fuerunt probata, vel aliunde non evaserunt ita notoria ut nulla tergiversatione celari possint.

Notandum 2° innocentes ex falsis testimoniis ad pœnas infamantes, v. g., ad trirèmes, ad exsilium, ad deportationem, ad publicam expositionem damnatos, nihilominus manere irregulares, donec sententia fuerit revocata vel legitimam dispensationem obtinuerint, quia de facto sunt infames.

Qui olim publicam egerant pœnitentiã, censebantur infames, ac proinde irregulares, Decreto. p. 1, dist. 33, can. 2, et dist. 61, can. 3.

Item qui professionem ex jure infamantem exercuerunt, nempe artem scenicam, histrionicam, et generaliter ii omnes qui in theatris ex professione luserunt.

Alii sunt conditionis adeo vilis, ut quamvis proprie non sint infames, ad ordines tamen propter honorem ecclesiasticum, admitti nequeunt, v. g., qui actu exercent artem macellariam, cloacariam, funambulariam, a fortiori carnificinam: non vero excluduntur eorum filii, nec ii qui a multo tempore has viles artes non exercent, vel eas in aliis regionibus exercuerunt et hoc ignoratur. Attamen sæpe prudentia exigit ut filii carnificum, ultimo supplicio aliave pœna infamanti damnatorum, latronum, decoctorum, etc., quamvis non irregulares, a statu clericali removeantur; et sic agere consuevimus.

Infamia juris per solam legitimam dispensationem auferri potest; infamia vero facti, per longam et sinceram emendationem tollitur. Episcopus autem iudicat an sufficiens existiterit probatio ut bona recuperata fuerit fama.

7° Defectus sacramenti, seu bigamia.

Bigamia in eo consistit ut quis duas vel plures habuerit uxores. Triplex in jure canonico distinguitur, nempe rea-

lis, interpretativa et similitudinaria: Bigamia realis ea est quam modo definivimus, cum quis scilicet duas vel plures duxit uxores. Bigamia interpretativa dicitur, cum quis matrimonium iniit cum muliere non virgine, videlicet cum vidua, vel cum meretrice aut cum puella ab alio corrupta, non vero a se cognita: in posteriori hoc casu non existeret divisio carnis nec ideo bigamiæ interpretatio. Secus si ad propriam accederet uxorem post adulterium ab ea commissum, aut si post matrimonium consummatum, aliud cum alia muliere etiam virgine invalide contrahat et consummet. Bigamia similitudinaria locum habet cum quis post castitatem solemniter promissam vel in professione religiosa, vel in ordinis sacri susceptione, matrimonium etiam cum virgine contrahere attentat et consummet. Sed qui plures habuit concubinas, vel cum diversis mulieribus fornicationem commisit, non est bigamus, quia reipsa plures non habuit uxores nec plures habere tentavit nec quid simile fecit.

Triplex bigamia supra recensita irregularitatem producit, ut constat ex variis juris capitibus, præsertim ex Decreto, p. 1, dist. 3, can. 2 et part. 2, causa 31, q. 1, canone 10, ex Decretal. l. 1, tit. 21, de Bigamis non ordinandis; et hæc irregularitas fundatur in textibus Apostoli, qui I Tim. III, 2, et ad Titum, I, 4, requirit ad ordines sacros viros *unius uxoris*. Et rationes sunt, 1° defectus sacramenti, id est significationis, quia tunc unio Christi cum Ecclesia, scilicet unius cum una, virginis cum virgine, non perfecte repræsentatur; 2° signum incontinentiæ quod in secundo matrimonio, quamvis licito, invenitur.

Bigami non solum sunt irregulares quoad ordines suscipiendos vel ordinum susceptorum exercitium, sed insuper omni privilegio clericali privantur, v. g., tonsuram et habitum clericalem deferre non possunt, ex Sexto, l. 1, tit. 12, de Bigamis, capite unico. Quod tamen non intelligendum est de clericis in ordinibus sacris constitutis qui, propter reverentiam ordinum, privilegio clericali, tonsura et habitu non privantur nisi per degradationem.

Hæc irregularitas, quoad susceptionem et usum ordinum majorum, a solo Pontifice maximo tolli potest. Plures volunt episcopos ab illa dispensare posse quoad ordines minores; sed opposita sententia nunc communior et probabilior videtur. Excipitur tamen bigamia similitudinaria in qua episcopus, post linguam pœnitentiam et laudabilem vitam, dispensare potest, ex Decretal. l. 3, tit. 3, cap. 4; *S. Lig.*, l. 7, n. 452.

8° Defectus lenitatis.

Cum Christus fuerit mitissimus, pertransierit benefaciendo et nemini nocuerit, maxime congruit ut ipsius ministri sua lenitate sint commendabiles: viri sanguinis ad altare stantes potius occisores Christi quam vices ipsius gerentes viderentur. Deus ipse noluit ut David sibi ædificaret templum, quia multum sanguinem effuderat et plurima bella bellaverat, I Paralip. xxii, 8. Eadem ratione innixa statuit Ecclesia eos qui, post Baptismum, ad mortem vel mutilationem, illa secuta, voluntarie licet juste concurrerint, irregulares futuros esse, ut patet ex variis juris canonici capitibus, maxime ex Decreto, p. 1, dist. 51, can. 1 et 5; ex Decretal. l. 3, tit. 20, cap. 1; ex Sexto, l. 3, tit. 24, cap. 3, et ex unanimi doctorum consensu.

Diximus 1° *post Baptismum*, quia id formaliter exprimitur in jure, nempe in Decreto, p. 1, dist. 50; can. 8 et 61, et dist. 51, can. 1.

Diximus 2° *ad mortem vel mutilationem*, quia utraque exprimitur.

Diximus 3° *illa secuta*, quia lex factum supponit: non sufficit ergo sola intentio occidendi vel mutilandi, nec solus conatus, effectu non secuto.

Diximus 4° *voluntarie*, quia, ex Clement. l. 3, tit. 4, cap. unico, furiosus, infans, dormiens, si occidant aut mutilent, irregulares non fiunt. Idem dicendum est *a pari* de ebrio, nisi prævidere potuerit se in ebrietate occisurum esse. Qui ad tuendum propriam vel alterius vitam injustum occidit vel mutilat aggressorem, hoc voluntarie facere

non censetur, et ideo irregularitatem non incurrit, ut supra ostendimus, et quia irregularitas non statuitur in jure nisi ob homicidium vel mutilationem in bello justo vel in judicio.

Diximus 5° *juste*, si enim injuste ageret, irregularitatem ex delicto et non tantum ex defectu incurreret.

Diximus 6° *concurrerint*, quo verbo omnes comprehenduntur qui ad justam alterius mortem vel mutilationem proxime cooperati sunt.

Hinc 1° qui in bello justo offensivo propria manu aliquem occidit vel mutilat, fit irregularis, non vero qui ad bellum justum incitavit, in bello ad fortiter dimicandum exhortatus est, qui in carceravit, percussit, vulneravit, etc., quia jus loquitur tantum de occasione vel mutilatione. Unde qui nullum certe occidit nec mutilavit, quamvis strenue decertaverit et multi fuerint occisi, non est irregularis, et in hoc ingens datur discrimen inter bellum justum et bellum injustum, quoad irregularitatem; nam in bello injusto omnes decertantes fiunt irregulares, etsi unus occiderit vel mutilaverit. *Ita communiter theologi*, et ex professo *Benedictus XIV*, inst. 101, n. 9. Probatur insuper ex decretalium lib. 5, tit. 12, cap. 24, laicum et clericum in bello justo defensivo occidentem vel mutilantem non fieri irregularem. Sæpe autem bellum ex utraque parte potest esse justum, saltem respectu militum, qui regi vel duci suo parere debent quoties non præcipitur aliquid evidenter injustum.

Attamen Cong. concilii Trident. sancivit, die 13 januarii 1703, clericum in sacris constitutum vel beneficiatum, qui militiæ nomen dedit, in bello militavit, irregularem esse si aliquando sclopetum adhibuerit in aliquo conflictu, etiamsi juramentum præstaret se nullum læsisse. Vide *S. Ligorium*, l. 7, n. 459.

In dubio an existat factum cui annexa est irregularitas, v. g., occisio vel mutilatio in bello justo, judicandum est eam existere pro foro interno, quia pars tutior est eligenda. Itaque in eo casu non licet ordines suscipere nec susceptos exercere. Sed clericus beneficio adeptus non privaretur ante

sententiam iudicis, quia dubia irregularitas habetur ut nulla in foro externo donec probetur. Ita *Bened. XIX*, Inst. 101, n. ultimo.

Hinc 2° qui in iudicio justo ad mortem aut mutilationem alicujus active, efficaciter, proxime et per actionem ex natura sua ad id ordinatam cooperantur, irregulares fiunt. 1° *Active*, quia sola præsentia executioni sententiæ, vel exhortatio confessarii ad mortem patienter subeundam irregularitatem non pareret. 2° *Efficaciter*, quia, ut jam diximus, intentio et conatus, effectu non secuto, ad irregularitatem non sufficiunt. 3° *Proxime*, qui enim remote tantum ad mortem aut mutilationem concurrunt, v. g., arma bellica faciunt, vendunt, præparant, instrumenta pro truncandis, suspendendis aut mutilandis damnatis fabricant, erigunt, irregulares non fiunt; neque rex constituens leges quibus malefici ad supplicia damnandi sint, vel iudicibus delegans potestatem has leges applicandi; nec episcopus tradens brachio sæculari clericum degradatum, vel hominem de hæresi convictum; nec doctor, concionator, confessarius, etc., docens malefactores puniendos esse, modo aliquem vel aliquos in particulari non designent. 4° *Per actionem ex natura sua*, etc., quia effectus qui per accidens evenit, non est imputabilis: unde confessarius qui dicit carnifici: *Officium meum implevi; nihil impedit quin tuum impleas*, irregularis non fit. 5° *Cooperantur*: hoc verbo comprehenduntur 1° iudices eorumque assessores et scribæ ad sententiam positive concurrentes, non vero domini temporales etiam ecclesiastici, causas alii committentes, ut habetur in *Sexto*, l. 3, tit. 24, cap. 3; 2° testes qui libere se offerunt ad deponendum contra reum, etiamsi protestarentur se non intendere sententiam sanguinis: ab irregularitate vero excusantur qui ad testificandum coguntur, ut communiter docent theologi; 3° accusatores qui coram iudice sæculari reum de crimine digno sententia sanguinis accusant; criminalem petentes vindictam, ut faciunt procuratores Reipublicæ eorumque substituti seu vicem gerentes; vel denunciatores, nisi propriorum vel cognatorum usque ad quartum gradum

damna præcavere aut eorum reparationem obtinere volentes, protestentur se nolle sententiam sanguinis, juxta expressam dispositionem juris in *Sexto*, l. 5, tit. 4, cap. 2. Hæc autem protestatio in causa aliena ab irregularitate non excusaret. Vide *S. Ligorium*, l. 7, n. 468.

Medici et chirurghi laici qui artem suam secundum regulas prudenter exercent, irregulares non sunt, etiam quando membra absciderunt et mortem ex remediis vel operationibus suis cum bona fide administratis aut factis accidere procuraverunt: si vero, propter ignorantiam, præcipationem, vel incuriam, mortaliter peccarent aliquem mutilando, vel morti ejus occasionem præbendo, irregulares fierent ex delicto, ut patet.

Stricte prohibitum est clericis, in concilio Later. III, ad sententiam sanguinis concurrere, vel ubi exercetur interesse; vel, si in sacris ordinibus sint constituti, ullam chirurgiæ artem quæ adustionem vel incisionem inducit, exercere, *Decretal.* l. 3, tit. 20, cap. 9. Unde clerici ad sententiam sanguinis positive concurrentes, non tantum fiunt irregulares sicut laici, sed mortaliter peccant propter Ecclesiæ prohibitionem: si executioni sententiæ simpliciter intersint, in illam sua auctoritate vel præsentia minime influentes, peccant saltem venialiter, propter prohibitionem et scandalum inde proveniens, sed irregulares non fiunt. Item nec ii sunt irregulares, qui medicinam vel chirurgiam scienter ac prudenter exercent, modo nec adustio, nec incisio intervenerit. Sedulo tamen caveant ne, per remedia imprudenter præscripta, mortem alicujus etiam infantis nondum nati procurent: nam tunc irregularitatem ex delicto facile incurrerent.

CAPUT TERTIUM.

DE IRREGULARITATIS CESSATIONE.

Quædam irregularitates cessant 1° per ablationem causæ, si nempe cesset defectus corporis aut ætatis, si obliga-

tus ad publica officia ea deserat vel aliter ab eis solvatur; 2° per Baptismum, quo irregularitates ex delicto, v. g., ex homicidio, ex mutilatione, tolluntur: ea via tamen non auferitur irregularitas ex bigamia, sive culpabili, sive non culpabili, oriens: 3° per professionem religiosam qua irregularitas ex defectu natalium ad suscipiendos ordines tollitur, non vero ad dignitates possidendas, ut supra notavimus; 4° per dispensationem; omnes enim irregularitates proprie dictæ solo jure ecclesiastico fuerunt institutæ: ergo legitima dispensatione auferri possunt, sicut impedimenta matrimonium dirimentia vel impediencia.

Diximus *irregularitates proprie dictæ*, id est, quadam indecentia fundatæ; nam si vere existerent impossibilitates, ut si vir careret manibus, cruribus, scientia omnino necessaria, jure naturali inhabilis esset et a nemine legitime dispensari posset.

Summus Pontifex a qualibet irregularitate, tum ex delicto, tum ex defectu, dispensare potest, quia habet potestatem in omni jure ecclesiastico dispensandi.

Episcopi autem dispensare possunt per se, vel per vicarium generalem ad id specialiter deputandum, in omni irregularitate ex delicto occulto proveniente, excepta ea quæ oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis ad forum contentiosum deductis: hanc facultatem expresse eis concessit conc. Trid. sess. 24, cap. 6 de Reform. Hinc, ut advertit *Ferraris*, v° *Irregul.*, art. 3, n. 8, dispensare possunt ab irregularitate proveniente ex homicidio occulto causa defensionis propriæ vel alienæ, non servato moderamine inculpatæ tutelæ, quia tale homicidium non censetur voluntarium, et ab irregularitate ex mutilatione occulta etiam voluntaria, quia mutilatio non excipitur a concilio.

In irregularitatibus ex defectu dispensare nequeunt, sola bigamia similitudinaria excepta, de qua superius diximus, p. 571.

Capitulum, sede vacante, eandem habet potestatem ab irregularitatibus dispensandi ac episcopus, quia jurisdictionem episcopalem exercet. Ita *Ferraris*, *ibid.*, n. 13.

Prædicta concilii Trid. concessio facta episcopis, prælatis, episcopis inferioribus, non competit, ut S. Cong. concil. declaravit, die 9 decemb. 1582, quia reipsa hi prælati, etsi subditos et jurisdictionem quasi episcopalem habeant, proprie tamen non sunt episcopi.

Verum plures summi Pontifices hanc facultatem prælati regularibus relative ad subditos concesserunt, v. g., S. Pius V, prælatis ordinis Prædicatorum, Sixtus IV prælatis ordinis Minorum, Paulus III præpositis generalibus societatis Jesu, etc. Juxta *S. Ligorium*, l. 7, n. 353, prælati regulares in genere, ex privilegio S. Pii V, et ex alio Gregorii XIII, dispensare possunt cum suis subditis in omni irregularitate occulta, in qua episcopi dispensant cum suis.

Major Penitentiarius in cunctis casibus occultis dispensare potest pro foro interno super irregularitate ex quocunque delicto vel defectu proveniente.

Nulla præscribitur forma sub qua dispensatio ab irregularitate applicari debeat: sola sufficit voluntas superioris irregularitatem vel irregularitates, si plures sint, cognoscentis, tollere formaliter volentis, et suam voluntatem clare exprimentis. Attamen una est formula in Rituali nostro, p. 6, p. 129 relata, quæ videtur præscripta: ea uti debent sacerdotes qui, vi concessionis in Enchiridio, p. 18, factæ, vel ex facultate specialiter obtenta, ab irregularitate aliqua dispensare volunt, quamvis doceamus illius usum non esse præscriptum sub pœna nullitatis.

De irregularitate dubia.

Duplici ratione irregularitas dubia esse potest, scilicet 1° si dubitetur an existat lex tale factum aut talem defectum inter irregularitates inducens, et dubium est juris; et 2° si, lege certo existente, dubitetur an admissum fuerit factum vel existat defectus cui annexa est irregularitas, v. g., an in abortu fetus fuerit animatus, an mors ex facto agentis provenerit, an quis sit satis gibbosus, elaudus, maculatus, etc., ut sacrum ministerium decenter exercere queat, et dubium istud dicitur facti.

Jam monuimus episcopi esse judicare, in dubio, an defectus sit ad irregularitatem sufficiens, Decretal. l. 1, tit. 20, cap. 2. Itaque episcopus super hac irregularitate non dispensat, sed determinat an certo existat, quo in casu vel ab ordinibus eorumve exercitio abstinendum, vel dispensatio a summo Pontifice obtinenda est.

In dubio juris communiter docent theologi, ex cap. 18, tit. 11, l. 5 Sexti, neminem teneri se gerere ut irregularem; nam ibi supponitur nullam existere irregularitatem, quæ in jure non sit expressa: sed cum odia sint restringenda, irregularitas dubia non est proprie expressa in jure: ergo, etc. Ita multi Probabilistæ cum *S. Ligorio*, l. 7, art. 346 et alii de laxitate non suspecti, ut *P. Antoine*, *Collet*, *Billuart*, etc. Si tamen, omnibus perpensis, longe probabilius esset legem existere, tunc recte dicit *Collet* unumquemque se gerere teneri ut irregularem, quia in tali conflictu, ex principiis nostris circa probabilismum, pars tutior est eligenda.

In dubio an commissum fuerit homicidium voluntarium, v. g., an mors ex vulnere, ex potione, etc., secuta fuerit, standum est pro irregularitate, ut expresse statuit Innocentius III, in Decretal. l. 5, tit. 12, cap. 18 relatus, et generaliter docent auctores.

An in aliis dubiis facti admittenda sit irregularitas, valde controvertitur inter theologos. *S. Ligorius* cum aliis multis, ut *Suarez*, *Cabassut*, *Collet*, negat, quia odia sunt restringenda, et in dubio nemo habendus est ut reus: *Daelman*, *Billuart*, *Dens*, volunt irregularitatem existere, quia rationes a summis Pontificibus allegatæ pro validitate irregularitatis ex homicidio voluntario dubio provenientis, valent etiam pro alio quocumque dubio. Ergo, etc.

Prior sententia probabilior nobis videtur, et certum esse arbitramur episcopum in tali dubio ad cautelam dispensare posse.

FINIS TRACTATUS DE IRREGULARITATIBUS.

APPENDIX.

Cum doctrinæ in celebri Bulla *Auctorem fidei* expressæ, in cursu theologiæ sæpissime recurrant, antequam his Institutionibus finem imponamus, ipsammet Bullam in extenso referendam duximus, prout in *Bullario magno Romano* jacet. Sic omnes hanc fidei definitionem errorumque confutationem, nostris præsertim temporibus maximi momenti, facile adire poterunt, quam forte, nisi hic submitteremus, reperire nequirent.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

PII DIVINA PROVIDENTIA PAPÆ VI

DAMNATIO quamplurium propositionum excerptarum ex libro italico idiomate impresso sub titulo: *Atti e Decreti del concilio diocesano di Pistoja dell' anno 1786. In Pistoja per Atto Braccali, stampatore vescovile. Con approvazione; cum prohibitionem ejusdem libri, et aliorum quorumcumque in ejus defensionem tam forsitan editorum, quam in posterum edendorum.*

PIUS EPISCOPUS, SERVUS SERVORUM DEI, universis Christi fidelibus salutem, et apostolicam benedictionem.

§ I. Auctorem fidei et consummatorem Jesum aspicientes, nos jubet Apostolus ¹ sedulo recogitare qualem quantamque ille sustinuit a peccatoribus adversum semet-

¹ Ad Hebr. XII.

Jam monuimus episcopi esse judicare, in dubio, an defectus sit ad irregularitatem sufficiens, Decretal. l. 1, tit. 20, cap. 2. Itaque episcopus super hac irregularitate non dispensat, sed determinat an certo existat, quo in casu vel ab ordinibus eorumve exercitio abstinendum, vel dispensatio a summo Pontifice obtinenda est.

In dubio juris communiter docent theologi, ex cap. 18, tit. 11, l. 5 Sexti, neminem teneri se gerere ut irregularem; nam ibi supponitur nullam existere irregularitatem, quæ in jure non sit expressa: sed cum odia sint restringenda, irregularitas dubia non est proprie expressa in jure: ergo, etc. Ita multi Probabilistæ cum *S. Ligorio*, l. 7, art. 346 et alii de laxitate non suspecti, ut *P. Antoine*, *Collet*, *Billuart*, etc. Si tamen, omnibus perpensis, longe probabilius esset legem existere, tunc recte dicit *Collet* unumquemque se gerere teneri ut irregularem, quia in tali conflictu, ex principiis nostris circa probabilismum, pars tutior est eligenda.

In dubio an commissum fuerit homicidium voluntarium, v. g., an mors ex vulnere, ex potione, etc., secuta fuerit, standum est pro irregularitate, ut expresse statuit Innocentius III, in Decretal. l. 5, tit. 12, cap. 18 relatus, et generaliter docent auctores.

An in aliis dubiis facti admittenda sit irregularitas, valde controvertitur inter theologos. *S. Ligorius* cum aliis multis, ut *Suarez*, *Cabassut*, *Collet*, negat, quia odia sunt restringenda, et in dubio nemo habendus est ut reus: *Daelman*, *Billuart*, *Dens*, volunt irregularitatem existere, quia rationes a summis Pontificibus allegatæ pro validitate irregularitatis ex homicidio voluntario dubio provenientis, valent etiam pro alio quocumque dubio. Ergo, etc.

Prior sententia probabilior nobis videtur, et certum esse arbitramur episcopum in tali dubio ad cautelam dispensare posse.

FINIS TRACTATUS DE IRREGULARITATIBUS.

APPENDIX.

Cum doctrinæ in celebri Bulla *Auctorem fidei* expressæ, in cursu theologiæ sæpissime recurrant, antequam his Institutionibus finem imponamus, ipsammet Bullam in extenso referendam duximus, prout in *Bullario magno Romano* jacet. Sic omnes hanc fidei definitionem errorumque confutationem, nostris præsertim temporibus maximi momenti, facile adire poterunt, quam forte, nisi hic submitteremus, reperire nequirent.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

PII DIVINA PROVIDENTIA PAPÆ VI

DAMNATIO quamplurium propositionum excerptarum ex libro italico idiomate impresso sub titulo: *Atti e Decreti del concilio diocesano di Pistoja dell' anno 1786. In Pistoja per Atto Braccali, stampatore vescovile. Con approvazione; cum prohibitionem ejusdem libri, et aliorum quorumcumque in ejus defensionem tam forsitan editorum, quam in posterum edendorum.*

PIUS EPISCOPUS, SERVUS SERVORUM DEI, universis Christi fidelibus salutem, et apostolicam benedictionem.

§ I. Auctorem fidei et consummatorem Jesum aspicientes, nos jubet Apostolus ¹ sedulo recogitare qualem quantamque ille sustinuit a peccatoribus adversum semet-

¹ Ad Hebr. XII.

ipsum contradictionem, ut ne, laboribus et periculis defatigati, deficiamus aliquando animis nostris, peneque concidamus. Hac saluberrima cogitatione muniri nos, ac refici tum maxime necessum est, cum adversus corpus ipsummet Christi, quod est Ecclesia¹, diræ istius, nec unquam desiturae conjurationis æstus acrius exardescit; ut a Domino confortati, et in potentia virtutis ejus scuto fidei protecti resistere possimus in die malo, et omnia tela iniquissimi ignea exstinguere². In hoc sane motu temporum, in hac rerum perturbatissima conversione gravis est quidem bonis omnibus contra omnes cujusque generis christiani nominis hostes colluctatio subeunda: gravior Nobis quibus pro credita pastoralis Nostræ sollicitudini gregis totius cura et moderatione, *major cunctis, christianæ religionis zelus incumbit*³. Verum in hac ipsa oneris gravitate, quæ humeris nostris imposita est, *portandi onera omnium qui gravantur*, quo magis conscii Nobis sumus infirmitatis Nostræ, eo firmiorem in spem erigit Nos, et sublevat apostolici hujusce muneris in persona B. Petri divinitus instituta ratio, ut qui semel tradita sibi a Christo Ecclesiæ gubernacula nunquam derelicturus erat, ipse apostolicæ gubernationis onera in illis portare non desineret, quos ei Deus protegendos perpetua successione, ac tuendos hæredes dedisset.

§ 2. Et in hisce quidem ærumnis quæ undique circumstant ad cæterarum molestiarum velut cumulum accessit, ut unde oportuerat Nos gaudere, majorem inde tristitiam hauriremus. *Quippe cum aliquis sacrosanctæ Ecclesiæ Dei præpositus sub sacerdotis nomine ipsum Christi populum a tramite veritatis in præceps devicæ persuasionis avertit, t hoc in amplissima urbe, tum plane est geminanda lamentatio, et major sollicitudo adhibenda*⁴.

§ 3. Fuit sane non in ultimis terris, verum in media luce Italiæ, sub oculis urbis, et prope Apostolorum limina; fuit episcopus duplicis sedis honore insignis (Scipio

¹ Ad Coloss. 1. — ² Ad Ephes. vi. — ³ S. Siricius ad Himerium Tarrac. *epist.* I ap. *Const.* — ⁴ S. Cælest. I, ep. 12 apud *Const.*

de Riceis, antea episcopus Pistoriensis et Pratensis), quem ad Nos pro pastoralis munere suscipiendo accedentem paterna charitate complexi sumus; qui vicissim Nobis, atque huic apostolicæ Sedi in ipso sacrae suæ ordinationis ritu debitam fidem et obedientiam solemnem jurisjurandi religione obstrinxit. Atque is ipse non longo intervallo posteaquam a complexu Nostro cum osculo pacis dimissus, ad commissas sibi plebes accessit, coacervatorum perversæ sapientiæ magistrorum fraudibus circumventus, eo cœpit intendere, ut quam superiores antistites ex ecclesiastica regula laudabilem, et pacatam christianæ institutionis formam jam jam pridem invexerant, ac pene defixerant, non ille pro eo ac debebat, tueretur, coleret, perficeret, sed contra per speciem fictæ reformationis importunis inducendis novitatibus perturbaret, convelleret, funditus everteret.

§ 4. Quin etiam cum et hortatu Nostro ad synodum diocesanam animum adjunxisset, præfracta ejus in suo sensu pertinacia effectum est ut unde remedium aliquod vulnere petendum erat, inde gravior perniciēs enasceretur. Sane postquam synodus hæc Pistoriensis e latebris erupit, in quibus aliquandiu abdita delituit, nemo fuit de summa religione piè sapienterque sentiens, qui non continuo adverterit hoc fuisse auctorum consilium, ut quæ antea per multiplices libellos pravarum doctrinarum semina sparserant, ea in unum velut corpus compingerent, proscriptos dudum errores exsuscitarent, apostolicis, quibus proscripti sunt, decretis fidem auctoritatemque derogarent.

§ 5. Quæ cum cerneremus, quo graviora sunt per sese, tanto impensius pastoralis Nostræ sollicitudinis opem efflagitare, mentem convertere non distulimus ad ea capienda consilia, quæ surgenti malo vel sanando, vel comprimendo accommodatiora viderentur. Atque in primis sapientis moniti memores prædecessoris nostri B. Zosimi¹, *ea quæ magna sunt magnum pondus examinis desiderare,*

¹ S. Zosimus, ep. 2, ad *Const.*

synodum ab episcopo editam primum quatuor episcopis, aliisque adjunctis et clero sæculari theologis examinandam commisimus, tum et plurium S. R. E. cardinalium, aliorumque episcoporum congregationem deputavimus, qui totam actorum seriem diligenter perpenderent, loca inter se dissita conferrent, excerptas sententias discuterent, quorum suffragia coram Nobis voce et scripto edita exceperimus; qui et synodum universe reprobendam, et plurimas inde collectas propositiones, alias quidem per sese, alias attendita sententiarum connexionem plus minusve acerbis censuris perstringendas censuerunt; quorum auditis perpenisique animadversionibus, illud quoque Nobis curæ fuit, ut selecta ex tota synodo præcipua quædam pravæ doctrinarum capita, ad quæ potissimum fusæ per synodum reprobandæ sententiæ directe vel indirecte referuntur, in certum deinceps ordinem redigerentur, eisdemque sua cuique peculiaris censura subjiceretur.

§ 6. Ne vero ex hac ipsa tametsi accuratissime peracta sive locorum collatione, sive sententiarum disquisitione, perversitates homines obtrectandi occasionem arriperent, ut huic forte jam paratæ calumniæ obviam iretur, sapienti consilio uti statuimus, quod in emergentibus huiusmodi periculosis noxiisque novitatibus reprimendis plures Nostri sanctissimi prædecessores, tum et gravissimi antistites, ac generales etiam synodi rite cauteque adhibitum, illustribus exemplis testatum commendatumque reliquissent. Norant illi versutam novatorum fallendi artem, qui catholicarum aurium offensionem veriti, captionum suarum laqueos persæpe student subdolis verborum involucris obtegere, ut inter discrimina sensuum 'latens error lenius influat in animos, fiatque ut corrupta per brevissimam adjectionem aut commutationem veritate sententiæ, confessio quæ salutem operabatur, subtili quodam transitu vergat in mortem. Atque hæc quidem involuta, fallax deserendi ratio, cum in omni orationis genere vitiosa est, tum in synodo minime ferenda, cujus est hæc laus præcipua, eam in docendo dilucidam consecrari diceudi ratio-

¹ S. Leo M. ep. 129, edit. Baller.

nem, quæ nullum offensionis periculum relinquat. Quo in genere proinde si quid peccatum sit, hac nequeat, quæ afferri solet, subdola excusatione defendi, quod quæ alicubi durius dicta exciderint, ea locis aliis planius explicata, aut etiam correctæ reperiantur; quasi procaax isthæc affirmandi, et negandi, ac secum pro libito pugnandi licentia, quæ fraudulenta semper fuit novatorum astutia ad circumventionem erroris, non potius ad prodendum, quam ad excusandum errorem valeret: aut quasi rudibus præsertim, qui in hanc vel illam forte inciderint partem synodi vulgari lingua omnibus expositæ, præsto semper essent alia, quæ inspicienda forent, dispersa loca, aut his etiam inspectis, satis cuique facultatis suppeteret ad ea sic per sese componenda, ut, quemadmodum perperam isti effutiunt, erroris omne periculum effugere valerent. Exitiosissimum profecto insinuandi erroris artificium, quod in Constantinopolitani antistitis Nestorii litteris jam olim sapienter detectum, gravissima reprehensione prædecessor Noster Cælestinus¹ coarguit; quibus nempe in litteris vestigatus veterator ille, deprehensus, et tentus, suo se multiloquio labefaciens, dum vera involvens obscuris, rursus utraque confundens, vel confiteretur negata, vel niteretur negare confessa. Ad quas depellendas insidias nimium sæpe omni ætate renovatas non alia potior via inita est, quam ut iis exponendis sentiis, quæ sub latibulo ambiguitatis periculosam, suspiciosamque involvunt discrepantiam sensuum, perversa significatio notaretur, cui subesset error, quem catholica sententiæ reprobaret.

§ 7. Quam et Nos moderationis plenam rationem libentius amplexi sumus, quo magis ad reconciliandos animos, et ad unitatem spiritus in vinculo pacis adducendos (quod favente Deo in pluribus gaudemus jam feliciter evenisse) magno fore adjumento prospeximus, providere primum, ne pertinacibus, si qui supererunt, quod Deus avertat, synodi sectatoribus integrum sic posthac ad novas turbas ciendas, justæ suæ damnationis consor-

¹ S. Cælestinus, ep. XIII, n. 2, ap. Coust.

tes veluti ac socias sibi adsciscere scholas catholicas, quas invitas plane ac repugnantes, per detortam quamdam affinio vocabulorum similitudinem in expressa, quam illæ testantur sententiarum dissimilitudine, in partes suas pertrahere nituntur. Deinde si quos imprudentes aliqua fessellit adhuc præconcepta mitior opinio de synodo, his etiam omnis conquerendi locus præcludatur, qui si recte sapiunt, ut videri volunt, ægre ferre nequeant doctrinas damnari sic denotatas, quæ errores præ se ferant, a quibus ipsi profitentur se longissime abesse.

§ 8. Necdum tamen satis ex animo lenitati nostræ factum putavimus, seu verius charitati, quæ urget Nos erga fratrem nostrum, cui omni opè volumus, si adhuc possumus, *subvenire*¹. Charitas nempe illa urget Nos, qua inductus prædecessor Noster Cælestinus² etiam *contra fas*, seu majori quam fas esse videretur, patientia sacerdotes corrigendos exspectare non abnebat. Magis enim cum Augustino Milevitanisque patribus volumus et optamus homines prava docentes *pastorali cura in Ecclesia sonari, quam desperata salute ex illa rescari, si necessitas nulla compellat*³.

§ 9. Quam ad rem, ne quod genus officii ad lucrandum fratrem prætermisum videretur, præfatum episcopum, antequam ad ulteriora progredieremur, amantissimis litteris ad eum jussu Nostro natis ad Nos acciendum duximus, polliciti fore, ut benevolo animo a Nobis exciperetur, nec vetaretur quin, quæ in rem suam facere sibi viderentur, libere aperteque exprimeret. Nec vero spes Nos omnis deseruerat fieri posse, ut siquidem animum illum docibilem afferret, quem ex Apostoli sententia in episcopo maxime Augustinus⁴ requirebat cum simpliciter et candide, omni remota concertatione et acerbitate, recognoscenda ei proponerentur præcipua doctrinarum capita, quæ visa essent majori animadversione digna, tum facile sese ipse colligens non dubitaret, quæ ambigue po-

¹ S. Cælest. ep. xiv, ad populum C. P. n. 8 ap. Coust.—² Ep. xliii, ad Nestor. n. 9.—³ Ep. clxxvi, n. 4; clxxviii, n. 2, edit. Maur.—⁴ L. iv, de Bapt., contra Donat. c. v, et l. v, c. xxvi.

sita essent, in sanio rem sensum exponere, quæve manifestam pravitatem præ se ferrent, aperte repudiare: atque ita magna cum sui nominis existimatione, tum lætissima bonorum omnium gratulatione, pacatissima qua fieri posset ratione, orti in Ecclesia strepitus optatissima correctione comprimerentur¹.

§ 10. Nunc vero cum ille oblato beneficio, incommodæ valetudinis nomine, minus utendum sibi esse censuerit, differre jam non possumus quin apostolico Nostro muneri satisfaciamus. Non unius tantummodo alteriusve diocesis periculum agitur: *universalis Ecclesia quacumque novitate pulsatur*². Undique jam pridem non exspectatur modo, verum assiduis repetitis precibus efflagitatur supremæ apostolicæ Sedis iudicium. Absit ut vox Petri in illa unquam Sede sua conticescat, in qua perpetuo vivens ille ac præsidens præstat querentibus fidei veritatem³. Tutâ non est in talibus longior conniventia, quia tantundem pene criminis est connivere in talibus, quanti est tam irreligiosa prædicare⁴. Abscidendum igitur tale vulnus, quo non unum membrum læditur, sed totum corpus Ecclesiæ sauciatur⁵. Atque divina opitulante pietate, providendum ut amputatis dissensionibus fides catholica inviolata servetur, et his, qui privata defendunt, ab errore revocatis, Nostra auctoritate, quorum fides probata fuerit, muniantur⁶.

§ 11. Implorato itaque cum assiduis nostris, tum et piorum Christi fidelium privatis publicisque precibus, Spiritus sancti lumine, omnibus plene et mature consideratis, complures ex actis et decretis memoratæ synodi propositiones, doctrinas, sententias, sive expresse traditas sive per ambiguitatem insinuatâs, suis, ut præfatum est, cuique appositis notis, et censuris damnandas et reprobandas censuimus, prout hac Nostra perpetuo valitura constitutione damnamus et reprobamus:

Sunt autem quæ sequuntur.

¹ S. Cælest. epist. xvi, n. 2. ap. Coust.—² Idem, epist. xxi ad episcopos Galliarum.—³ S. Chrysost. ep. ad Eutychem.—⁴ S. Cælest. ep. xii, n. 2.—⁵ Idem, ep. xi Cyrillo, n. 3.—⁶ S. Leo M. ep. xlii, Flaviano C. P. n. 2.

De obscuracione veritatum in Ecclesia (Ex decr. de Grat. § 1.)

I.

§ 12. Propositio, quæ asserit postremis hisce sæculis sparsam esse generalem obscuracionem super veritates gravioris momenti, spectantes ad religionem, et quæ sunt basis fidei, et moralis doctrinæ Jesu Christi,

Hæretica.

De potestate communitati Ecclesiæ attributa, ut per hanc pastoribus communicetur. (Epist. Convoc.)

II.

§ 13. Propositio, quæ statuit potestatem a Deo datam Ecclesiæ, ut communicaretur pastoribus, qui sunt ejus ministri pro salute animarum;

Sic intellecta, ut a communitate fidelium in pastores derivetur ecclesiastici ministerii ac regiminis potestas,

Hæretica.

De capitis ministerialis denominatione Romano pontifici attributa. (Decr. de Fide, § 8.)

III.

§ 14. Insuper quæ statuit Romanum pontificem esse caput ministeriale;

Sic explicata, ut Romanus Pontifex non a Christo in persona beati Petri, sed ab Ecclesia potestatem ministerii accipiat, qua velut Petri successor, verus Christi vicarius, ac totius Ecclesiæ caput pollet in universa Ecclesia,

Hæretica.

De potestate Ecclesiæ quoad constituendam et sancendam exteriorem disciplinam. (Decret. de Fide, §§ 13, 14.)

IV.

§ 15. Propositio, affirmans abusum fore auctoritatis

Ecclesiæ transferendo illam ultra limites doctrinæ ac morum, et eam extendendo ad res exteriores, et per vim exigendo id quod pendet a persuasionem et corde, tum etiam, multo minus ad eam pertinere, exigere per vim exteriorem subjectionem suis decretis;

Quatenus indeterminatis illis verbis extendendo ad res exteriores, notet velut abusum auctoritatis Ecclesiæ, usum ejus potestatis acceptæ a Deo, qua usi sunt et ipsimet Apostoli in disciplina exteriore constituenda et sancienda,

Hæretica.

V.

Qua parte insinuat Ecclesiam non habere auctoritatem subjectionis suis decretis exigendæ aliter quam per media quæ pendent a persuasionem;

Quatenus intendat Ecclesiam non habere collatam sibi a Deo potestatem non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed etiam jubendi per leges, ac devios contumacesque exteriore judicio ac salubribus penis coercendi atque cogendi;

Ex Bened. XIV, in brevi *Ad assiduas*, anni 1755, primatis, archiepiscopis et episcopis regni Poloniæ.

Inducens in systema alias damnatum ut hæreticum.

Jura episcopis præter fas attributa. (Decr. de Ord. § 25.)

VI.

§ 16. Doctrina synodi, qua proficitur persuasum sibi esse, episcopum accepisse a Christo omnia jura necessaria pro bono regimine suæ diocesis;

Perinde ac si ad bonum regimen ejusque diocesis necessaria non sint superiores ordinationes spectantes sive ad fidem et mores, sive ad generalem disciplinam, quarum jus est penes summos pontifices et concilia generalia pro universa Ecclesia,

Schismatica, ad minus erronea.

VII.

Item in eo quod hortatur episcopum ad *prosequendam naviter perfectiorem ecclesiasticæ disciplinæ constitutionem*, idque, *contra omnes contrarias consuetudines, exemptiones, reservationes, quæ adversantur bono ordini diocesis, majori gloriæ Dei, et majori ædificationi fidelium*;

Per id quod supponit episcopo fas esse proprio suo iudicio et arbitratu statuere et decernere contra consuetudines, exemptiones, reservationes, sive quæ in universa Ecclesia, sive etiam in unaquaque provincia locum habent, sine venia et interventu superioris hierarchiæ potestatis, a qua inductæ sunt aut probatæ, et vim legis obtinent,

Inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea.

VIII.

Item quod et sibi persuasum esse ait *jura episcopi a Jesu Christo accepta pro gubernanda Ecclesia nec alterari, nec impediri posse; et ubi contigerit horum jurium exercitium gravis de causa fuisse interruptum, posse semper episcopum, ac debere in originaria sua jura regredi, quotiescumque id exigit majus bonum suæ ecclesiæ*;

In eo quod innuit jurium episcopalium exercitium nulla superiori potestate præpediri aut coerceri posse, quandoque episcopus proprio iudicio censuerit minus id expedire majori bono suæ Ecclesiæ,

Inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea.

Jus perperam tributum inferioris ordinis sacerdotibus in decretis fidei et disciplinæ. (Epist. convoc.)

IX.

§ 17. *Doctrina, quæ statuit reformationem abusum circa ecclesiasticam disciplinam in synodis diocesanis ab*

episcopo et parochis æqualiter pendere, ac stabiliri debere; ac sine libertate decisionis indebitam fore subjectionem suggestionibus et jussionibus episcoporum,

Falsa, temeraria, episcopalis auctoritatis læsiva; regiminis hierarchici subversiva; favens heresi Aerianæ a Calvino innovatæ.

Ex ep. convoc. Ex ep. ad vic. for. Ex orat. ad syn. § 8.

Ex sess. 3.

X.

Item doctrina, qua parochi aliive sacerdotes in synodo congregati pronuntiantur una cum episcopo iudices fidei, et simul innuitur iudicium in causis fidei ipsis competere jure proprio, et quidem etiam per ordinationem accepto,

Falsa, temeraria, ordinis hierarchici subversiva, detrahens firmitati definitionum, judiciorumve dogmaticorum Ecclesiæ, ad minus erronea.

Orat. synod. § 8.

XI.

Sententia enuntians veteri majorem instituto ab apostolicis usque temporibus ducto, per meliora Ecclesiæ sæcula servato, receptum fuisse *ut decreta, aut definitiones, aut sententiæ etiam majorum sedium non acceptarentur, nisi recognite fuissent, et approbatæ a synodo diocesana,*

Falsa, temeraria, derogans pro sua generalitate obedientiæ debitæ constitutionibus apostolicis, tum et sententiis ab hierarchica superiore legitima potestate manantibus, schisma fovens, et heresim.

Calumniæ adversus aliquas decisiones in materia fidei ab aliquot sæculis emanatas. (De Fide, § 12.)

XII.

§ 18. *Assertiones synodi complexivæ acceptæ circa decisiones in materia fidei ab aliquot sæculis emanatas, quas*

perhibet velut decreta ab una particulari Ecclesia, vel paucis pastoribus profecta, nulla sufficienti auctoritate suffulta, nata corrumpendæ puritati fidei ac turbis excitandis, intrusa per vim, et quibus inflicta sunt vulnera nimium adhuc recentia,

Falsæ, captiosæ, temerariæ, scandalosæ, in Romanos pontifices et Ecclesiam injuriosæ, debitæ apostolicis constitutionibus obedientiæ derogantes, schismaticæ, perniciosæ, ad minus erroneæ.

De pace dicta Clementis IX. (Or. synod. § 2, in nota.)

XIII.

§ 19. Propositio relata inter acta synodi, quæ innuit Clementem IX pacem Ecclesiæ reddidisse per approbationem distinctionis juris et facti in subscriptione formularii ab Alexandro VII præscripti,

Falsa, temeraria, Clementi IX injuriosa.

XIV.

Quatenus vero ei distinctioni suffragatur, ejusdem fautores laudibus extollendo, et eorum adversarios vituperando,

Temeraria, perniciosa, summis Pontificibus injuriosa, schisma fovens, et hæresim.

De coagmentatione corporis Ecclesiæ. (Append. n.º 28.)

XV.

§ 20. Doctrina, quæ proponit Ecclesiam considerandam velut unum corpus mysticum coagmentatum ex Christo capite, et fidelibus qui sunt ejus membra per unionem infefabilem, qua mirabiliter evadimus cum ipso unus solus sacerdos, una sola victima, unus solus adorator perfectus Dei Patris in spiritu et veritate;

Intellecta hoc sensu, ut ad corpus Ecclesiæ non pertineant nisi fideles qui sunt perfecti adoratores in spiritu et veritate,

Hæretica.

De statu innocentie (De Grat. §§ 4, 7; de Sacr. in gen. § 1, de Pœnit. § 4.)

XVI.

§ 21. Doctrina synodi de statu felicitatis innocentie, qualem eum representat in Adamo ante peccatum, complectente non modo integritatem, sed et justitiam interiorem cum impulsu in Deum per amorem charitatis, atque primævam sanctitatem aliqua ratione post lapsum restitutam;

Quatenus complexive accepta innuit statum illum sequelam fuisse creationis, debitum ex naturali exigentia, et conditione humanæ naturæ, non gratuitum Dei beneficium,

Falsa, alias damnata in Baio et Quesnellio, erronea, favens hæresi Pelagianæ.

De immortalitate spectata ut naturali conditione hominis. (De Bap. § 2.)

XVII.

§ 22. Propositio his verbis enuntiata: *Edocti ab Apostolo spectamus mortem non jam ut naturalem conditionem hominis, sed revera ut justam pœnam culpæ originalis;*

Quatenus sub nomine Apostoli subdole allegato insinuat mortem, quæ in præsentis statu inflicta est velut justa pœna peccati per justam subtractionem immortalitatis, non fuisse naturalem conditionem hominis, quasi immortalitas non fuisset gratuitum beneficium, sed naturalis conditio,

Captiosa, temeraria, Apostolo injuriosa, alias damnata.

De conditione hominis in statu naturæ. (De Grat. § 10.)

XVIII.

§ 23. Doctrina synodi enuntians *post lapsum Adami Deum annuntiasse promissionem futuri liberatoris, et voluisse consolari genus humanum per spem salutis, quam Jesus Christus allaturus erat, tamen Deum voluisse ut genus humanum transiret per varios status, antequam veniret plenitudo temporum, ac primum ut in statu naturæ homo relictus propriis luminibus disceret de sua cæca ratione diffidere, et ex suis aberrationibus moveret se ad desiderandum auxilium superioris luminis;*

Doctrina, ut jacet, captiosa, atque intellecta de desiderio adjutorii superioris luminis in ordine ad salutem promissam per Christum, ad quod concipiendum homo relictus suis propriis luminibus supponatur sese potuisse movere,

Suspecta, favens heresi Semipelagianæ.

De conditione hominis sub lege. (Ibid.)

XIX.

§ 24. Item quæ subjungit hominem sub lege, *cum esset impotens ad eam observandam, prævaricatorem evasisse, non quidem culpa legis, quæ sanctissima erat, sed culpa hominis, qui sub lege sine gratia magis magisque prævaricator evasit, superadditque legem, si non sanavit cor hominis, effecisse ut sua mala cognosceret, et de sua infirmitate convictus desideraret gratiam Mediatoris;*

Qua parte generaliter innuit hominem prævaricatorem evasisse per observantiam legis, quam impotens esset observare; quasi *impossibile aliquid potuerit imperare qui justus est, aut damnaturus sit hominem pro eo quod non potuit evitare, qui pius est,*

Ex S. Caesario, serm. 75, in append. S. Augustini, serm. 273, edit. Maur.

Ex S. Aug. de Nat. et Gr. c. 43, de grat. et lib. arb. c. 16, Enar. in psal. 56, n. 4.

Falsa, scandalosa, impia, in Baio damnata.

XX.

Qua parte datur intelligi hominem sub lege sine gratia potuisse concipere desiderium gratiæ mediatoris ordinatum ad salutem promissam per Christum; quasi *non ipsa gratia faciat ut invocetur a nobis,*

Ex concil. Araus. II, Can. 3.

Propositio, ut jacet, captiosa, suspectiva, favens heresi Semipelagianæ.

De gratia illuminante, et excitante. (De Grat. § 11.)

XXI.

§ 25. Propositio, quæ asserit *lumen gratiæ, quando sit solum, non præstare, nisi ut cognoscamus infelicitatem nostri status, et gravitatem nostri mali: gratiam in tali casu producere eundem effectum quem lex producebat: ideo necesse esse, ut Deus creet in corde nostro sanctum amorem, et inspiret sanctam delectationem contrariam amori in nobis dominantanti: hunc amorem sanctum, hanc sanctam delectationem esse proprie gratiam Jesu Christi inspirationem charitatis, qua cognita sancto amore faciamus; hanc esse illam radicem, e qua germinant bona opera, hanc esse gratiam Novi Testamenti, quæ nos liberat a servitute peccati, et constituit filios Dei;*

Quatenus intendat eam solam esse proprie gratiam Jesu Christi, quæ creat in corde sanctum amorem, et quæ facit ut faciamus, sive etiam qua homo liberatus a servitute peccati constituitur filius Dei, et non sit etiam proprie gratia Christi ea gratia, qua cor hominis tangitur per illuminationem Spiritus sancti (Trid. sess. 6, cap. 5), nec vera detur interior gratia Christi, cui resistitur,

Falsa, captiosa, inducens in errorem in secunda propositione Jansenii damnatum ut hereticum eumque renovans.

De Fide velut prima gratia. (De Fide, § 1.)

XXII.

§ 26. Propositio, quæ innuit fidem, a qua incipit series gratiarum, et per quam velut primam vocem vocamur ad salutem, et Ecclesiam, esse ipsammet excellentem virtutem fidei, qua homines fideles nominantur, et sunt;

Perinde ac prior non esset gratia, illa, quæ ut prævenit voluntatem, sic prævenit et fidem,

Ex S. Aug. de dono persever. c. 16, n. 41,

Suspecta de hæresi eamque sapiens, alias in Quesnellio damnata, erronea.

De duplici amore. (De Grat. § 8.)

XXIII.

§ 27. Doctrina synodi de duplici amore dominantis cupiditatis, et charitatis dominantis, enuntians hominem sine gratia esse sub servitute peccati: ipsumque in eo statu per generalem cupiditatis dominantis influxum omnes suas actiones inficere et corrumpere;

Quatenus insinuat in homine, dum est sub servitute, sive in statu peccati, destitutus gratia illa qua liberatur a servitute peccati, et constituitur filius Dei, sic dominari cupiditatem, ut per generalem hujus influxum omnes illius actiones in se inficiantur et corrumpantur: aut opera omnia, quæ ante justificationem fiunt, quacumque ratione fiant, sint peccata;

Quasi in omnibus suis actibus peccator serviat dominantanti cupiditati,

Falsa, perniciosa, inducens in errorem a Tridentino damnatum ut hæreticum, iterum in Baio damnatum, artic. 40.

§ 12.

XXIV.

Qua vero parte inter dominantem cupiditatem et charitatem dominantem nulli ponuntur affectus medii a natura

ipsa insiti, suapteque natura laudabiles, qui una cum amore beatitudinis, naturalique propensione ad bonum, remanserunt velut extrema lineamenta, et reliquæ imaginis Dei;

Ex S. August. de spir. et lit. c. 28.

Perinde ac si inter dilectionem divinam, quæ nos perducit ad regnum, et dilectionem humanam illicitam, quæ damnatur, non daretur dilectio humana licita, quæ non reprehenditur,

Ex S. August. serm. 349, de carit. edit. Maur.,

Falsa, alias damnata.

De timore servili. (De Pœnit. § 3.)

XXV.

§ 28. Doctrina, quæ timorem pœnarum generatim perhibet duntaxat non posse dici malum, si saltem pertingit ad cohibendam manum;

Quasi timor ipse gehennæ, quam fides docet peccato infligendam, non sit in se bonus et utilis, velut donum supernaturale, ac motus a Deo inspiratus præparans ad amorem justitiæ,

Falsa, temeraria, perniciosa, divinis donis injuriosa, alias damnata, contraria doctrinæ concilii Tridentini, tum et communi Patrum sententiæ; opus esse, juxta consuetum ordinem præparationis ad justitiam, ut intret timor primo per quem veniat charitas; timor medicamentum, charitas sanitas.

Ex S. August. in epist. Joan. c. 4, tract. 9, n. 4, 5.

In Joann. evang. tract. 41, n. 10.

Enarratione in psal. 127, n. 7.

Sermone 157, de verbis apostoli, c. 13.

Sermone 161, de verbis apostoli, n. 8.

Sermone 349, de charitate, n. 7.

De pœna decedentium cum solo originali (De Bapt. § 3.)

XXVI.

§ 29. Doctrina, quæ velut fabulam Pelagianam explodit locum illum inferorum (quem limbi puerorum nomine fideles passim designant), in quo animæ decedentium cum sola originali culpa pœna damni citra pœnam ignis puniuntur;

Perinde ac si hoc ipso quod qui pœnam ignis remouent, inducerent locum illum, et statum medium expertem culpæ, et pœnæ inter regnum Dei et damnationem æternam, qualem fabulabantur Pelagiani,

Falsa, temeraria, in scholas catholicas injuriosa.

De sacramentis, ac primum de forma sacramentali cum adjuncta conditione. (De Bapt. § 12.)

XXVII.

§ 30. Deliberatio synodi, qua prætextu adhesionis ad antiquos canones in casu dubii baptismatis propositum suum declarat de omittenda formæ conditionalis mentione,

Temeraria, praxi, legi, auctoritati Ecclesiæ contraria.

De participatione victimæ in sacrificio Missæ. (De Euch. § 6.)

XXVIII.

§ 31. Propositio synodi, qua postquam statuit victimæ participationem esse partem sacrificio essentialem, subiungit, non tamen se damnare ut illicitas missas illas, in quibus adstantes sacramentaliter non communicant, ideo quia isti participant licet minus perfecte de ipsa victima, spiritu illam recipiendo;

Quatenus insinuat ad sacrificii essentiam deesse aliquid

in eo sacrificio, quod peragatur sive nullo adstante, sive adstantibus qui nec sacramentaliter, nec spiritualiter de victima participant: et quasi damnandæ essent ut illicitæ missæ illæ in quibus, solo sacerdote communicante, nemo adsit qui sive sacramentaliter, sive spiritualiter communicet,

Falsa, erronea, de hæresi suspecta, eamque sapiens.

De ritus consecrationis efficacia. (De Euch. § 2.)

XXIX.

§ 32. Doctrina synodi, qua parte tradere instituens fidei doctrinam de ritu consecrationis, remotis quæstionibus scholasticis circa modum quo Christus est in Eucharistia, a quibus parochos docendi munere fungentes abstinere hortatur, duobus his tantum propositis: 1° Christum post consecrationem vere, realiter, substantialiter esse sub speciebus; 2° tunc omnem panis et vini substantiam cessare solis remanentibus speciebus, prorsus omittit ullam mentionem facere transsubstantiationis, seu conversionis totius substantiæ panis in corpus, et totius substantiæ vini in sanguinem, quam velut articulum fidei Tridentinum concilium definivit, et quæ in solemnī fidei professione continetur;

Quatenus per inconsultam istiusmodi suspiciosamque omissionem notitia subtrahitur tum articuli ad fidem pertinentis, tum etiam vocis ab Ecclesia consecratæ ad illius tuendam professionem adversus hæreses, tenditque adeo ad ejus oblivionem inducendam, quasi ageretur de quæstione mere scholastica,

Perniciosa, derogans expositioni veritatis catholice circa dogma transsubstantiationis, favens hereticis.

De applicatione fructus sacrificii. (De Euch. § 8.)

XXX.

§ 33. Doctrina synodi, qua dum profitetur credere sacrificii oblationem extendere se ad omnes, ita tamen ut in

liturgia fieri possit specialis commemoratio aliquorum tum vivorum quam defunctorum, precundo Deum peculiariter pro ipsis; dein continuo subjicit: Non tamen quod credamus in arbitrio esse sacerdotis applicare fructus sacrificii cui vult, imo damnamus hunc errorem velut magnopere offendentem jura Dei qui solus distribuit fructus sacrificii cui vult, et secundum mensuram quæ ipsi placet: unde et consequenter traducit velut falsam opinionem invecam in populum, quod illi qui eleemosynam subministrant sacerdoti sub conditione quod celebret unam missam, specialem fructum ex ea percipiant;

Sic intellecta, ut præter peculiarem commemorationem et orationem specialis ipsa oblatio, seu applicatio sacrificii, quæ lit a sacerdote, non magis prosit, cæteris paribus illis pro quibus applicatur, quam aliis quibusque; quasi nullus specialis fructus proveniret ex speciali applicatione, quam pro determinatis personis, aut personarum ordinibus faciendam commendat ac præcipit Ecclesia, speciatim a pastoribus pro suis ovibus; quod velut ex divino præcepto descendens a sacra Tridentina synodo diserte est expressum,

Sess. 23, cap. 1 de Reform.

Bened. XIV, constit. *Cum semper oblatas*, § 2.

Falsa, temeraria, perniciosa, Ecclesie injuriosa, inducens in errorem alias damnatum in Vicleffo.

De convenienti ordine in cultu servando (De Euch. § 5.)

XXXI.

§ 34. Propositio synodi enuntians conveniens esse pro divinatorum officiorum ordine, et antiqua consuetudine, ut in unoquoque templo unum tantum sit altare, sibi que adeo placere morem illum restituere,

Temeraria, perantiquo, pio multis abhinc sæculis in Ecclesia præsertim latina vigenti et probato mori injuriosa.

Ibid.

XXXII.

Item præscriptio vetans ne super altaria sacrarum reliquiarum thecæ floresve apponantur,

Temeraria, pio ac probato Ecclesie mori injuriosa.

Ibid. § 6.

XXXIII.

Propositio synodi, qua cupere se ostendit ut causæ tollerentur, per quas ex parte inducta est oblivio principiorum ad liturgiæ ordinem spectantium, *revocando illam ad majorem rituum simplicitatem, eam vulgari lingua exponendo, et elata voce proferendo;*

Quasi vigens ordo liturgiæ ab Ecclesia receptus, et probatus aliqua ex parte manasset ex oblivione principiorum, quibus illa regi debet,

Temeraria, piarum aurium offensiva, in Ecclesiam contumeliosa, favens hæreticorum in eam conviciis.

De ordine pœnitentiæ. (De Pœnit. § 7.)

XXXIV.

§ 35. Declaratio synodi, qua postquam præmisit ordinem pœnitentiæ canonicæ sic ad Apostolorum exemplum ab Ecclesia statutum fuisse, ut esset communis omnibus, nec tantum pro punitione culpæ, sed præcipue pro dispositione ad gratiam, subdit, se *in ordine illo mirabili, et augusto totam agnoscere dignitatem sacramenti adeo necessarii, liberam a subtilitatibus, quæ ipsi decursu temporis adjunctæ sunt;*

Quasi per ordinem, quo sine peracto canonicæ pœnitentiæ cursu hoc sacramentum per totam Ecclesiam administrari consuevit, illius fuisset dignitas imminuta,

Temeraria, scandalosa, inducens in contemptum dignitatis sacramenti, prout per Ecclesiam totam consuevit administrari, Ecclesie ipsi injuriosa.

De Pœnit. § 10, n. 24.

XXXV.

Propositio his verbis concepta : *Si charitas in principio semper debilis est, de via ordinaria ad obtinendum augmentum hujus charitatis, oportet ut sacerdos præcedere faciat eos actus humiliationis et pœnitentiæ, qui fuerunt omni ætate ab Ecclesia commendati; redigere hos actus ad paucas orationes, aut ad aliquod jejuniû post jam collatam absolutionem, videtur potius materiale desiderium conservandi huic sacramento nudum nomen pœnitentiæ, quam medium illuminatum, et aptum ad augendum illum fervorem charitatis, qui debet præcedere absolutionem, longe quidem absumus ab improbanda praxi imponendi pœnitentias etiam post absolutionem adimplendas : si omnia nostra bona opera semper adjunctos habent nostros defectus, quanto magis vereri debemus ne plurimas imperfectiones admiserimus in difficillimo et magni momenti opere nostræ reconciliationis;*

Quatenus innuit pœnitentias, quæ imponuntur adimplendæ post absolutionem, spectandas potius esse velut supplementum pro defectibus admissis in opere Nostræ reconciliationis, quam ut pœnitentias vere sacramentales, et satisfactorias pro peccatis confessis : quasi ut vera ratio sacramenti non nudum nomen servetur, oporteat de via ordinaria ut actus humiliationis et pœnitentiæ, qui imponuntur per modum satisfactionis sacramentalis, præcedere debeant absolutionem,

Falsa, temeraria, communi praxi Ecclesie injuriosa, inducens in errorem hæreticali nota in Petro de Osma confixum.

De prævia necessaria dispositione pro admittendis pœnitentibus ad reconciliationem. (De Grat. § 15.)

XXXVI.

§ 36. *Doctrina synodi, qua postquam præmisit : Quando habebuntur signa non æquivoca amoris Dei dominantis in corde hominis, posse illum merito judicari dignum qui admittatur ad participationem sanguinis Jesu Christi, quæ sit in sacramentis, subdit, supposititias conversiones, quæ fiunt per attritionem, nec efficaces esse solere, nec durabiles : consequenter pastorem animarum debere insistere signis non æquivocis charitatis dominantis, antequam admittat suos pœnitentes ad sacramenta, quæ signa, ut deinde tradit (§ 18), Pastor deducere poterit ex stabili cessatione a peccato, et fervore in operibus bonis, quem insuper fervorem charitatis perhibet (de Pœnit. § 10) velut dispositionem, quæ debet præcedere absolutionem ;*

Sic intellecta, ut non solum contritio imperfecta, quæ passim attritionis nomine donatur, etiam quæ juncta sit cum dilectione, qua homo incipit diligere Deum tanquam omnis justitiæ fontem, nec modo contritio charitate formata, sed et fervor charitatis dominantis, et ille quidem diuturno experimento per fervorem in operibus bonis probatus, generaliter et absolute requiratur, ut homo ad sacramenta, et speciatim pœnitentes ad absolutionis beneficium admittantur,

Falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, tute ac probatæ in Ecclesia praxi contraria, sacramenti efficacia detrahens et injuriosa.

De auctoritate absolvendi. (De Pœnit. § 10, n. 6.)

XXXVII.

§ 37. *Doctrina synodi, quæ de auctoritate absolvendi accepta ordinationem enuntiat post institutionem diaconis et parochiarum conveniens esse ut quisque judicium*

hoc exerceat super personas sibi subditas sive ratione territorii, sive jure quodam personali, propterea quod aliter confusio induceretur et perturbatio;

Quatenus post institutas dioceses et parochias enuntiat tantummodo conveniens esse ad præcavendam confusionem, ut absolventi potestas exerceatur super subditos; sic intellecta tanquam ad validum usum hujus potestatis non sit necessaria ordinaria, vel subdelegata illa jurisdictio, sine qua Tridentinum declarat nullius momenti esse absolutionem a sacerdote prolatam,

Falsa, temeraria, pernicioza, Tridentino contraria et injuriosa, erronea.

Ibid. § 11.

XXXVIII.

Item doctrina, qua postquam synodus professæ est se non posse non admirari illam adeo venerabilem disciplinam antiquitatis, quæ, ut ait, ad penitentiam non ita facile, et forte nunquam eum admittebat, qui post primum peccatum et primam reconciliationem relapsus esset in culpam, subjungit, per timorem perpetuæ exclusionis a communione et pace, etiam in articulo mortis, magnum frenum illis injectum iri, qui parum considerant malum peccati, et minus illud timent,

Contraria can. 13 concilii Nicæni I, Decretali Innocentii I ad Exuperium Tholos. tum et Decretali Cælestini I ad episcopos Viennens. et Narbonens. provincie, redolens pravitatem, quam in ea Decretali sanctus pontifex exhorret.

De peccatorum venialium confessione. (De Pœnit. § 12.)

XXXIX.

§ 38. Declaratio synodi de peccatorum venialium confessione quam optare se ait non tantopere frequentari, ne nimiam contemptibiles reddantur hujusmodi confessiones,

Temeraria, pernicioza, sanctorum ac piorum præci a S. conc. Trid. probatæ contraria.

De indulgentiis. (De Pœnit. § 16.)

XL.

§ 39. Propositio, asserens indulgentiam secundum suam præcisam notionem aliud non esse quam remissionem partem ejus penitentiae, quæ per canones statuta erat peccanti;

Quasi indulgentia præter nudam remissionem penæ canonice non etiam valeat ad remissionem penæ temporalis pro peccatis actualibus debitæ apud divinam justitiam,

Falsa, temeraria, Christi meritis injuriosa, dudum in art. 19 Lutheri damnata.

Ibid.

XLI.

Item in eo quod subditur, scholasticos suis subtilitatibus inflatos invexisse thesaurum male intellectum meritorum Christi et sanctorum, et claræ notioni absolutionis a penæ canonice substituisse confusam, et falsam applicationis meritorum;

Quasi thesauri Ecclesiæ, unde Papa dat indulgentias, non sint merita Christi et sanctorum,

Falsa, temeraria, Christi et sanctorum meritis injuriosa, dudum in art. 17 Lutheri damnata.

Ibid.

XLII.

Item in eo quod superaddit, luctuosius adhuc esse quod chimerica isthæc applicatio transferri volita sit in defunctos,

Falsa, temeraria, piarum aurium offensiva, in Romanos

Pontifices, et in praxim et sensum universalis Ecclesie injuriosa, inducens in errorem hereticali nota in Petro de Osma conficuum, iterum damnatum in artic. 22 Lutheri.

Ibid.

XLIII.

In eo demum quod impudentissime invehitur in tabellas indulgentiarum, altaria privilegiata, etc.,

Temeraria, piarum aurium offensiva, scandalosa, in summos Pontifices atque in praxim tota in Ecclesia frequentatam contumeliosa.

De reservatione casuum (De Pœnit. § 19.)

XLIV.

§ 40. Propositio synodi, asserens reservationem casuum nunc temporis aliud non esse quam improvidum ligamen pro inferioribus sacerdotibus, et sonum sensu vacuum pro pœnitentibus assuetis non admodum curare hanc reservationem,

Falsa, temeraria, male sonans, perniciosa, concilio Tridentino contraria, superioris hierarchicæ potestatis lesiva.

Ibid.

XLV.

Item de spe quam ostendit fore ut reformato Rituali, et ordine pœnitentiæ nullum amplius locum habituræ sint hujusmodi reservationes;

Prout attentata generalitate verborum innuit per reformationem Ritualis et ordinis pœnitentiæ factam ab episcopo, vel synodo, aboleri posse casus quos Tridentina synodus (sess. 14, c. 7) declarat Pontifices maximos potuisse pro

suprema potestate sibi in universa Ecclesia tradita peculiari suo iudicio reservare,

Propositio falsa, temeraria concilio Tridentino et summorum Pontificum auctoritati derogans et injuriosa.

De censuris. (De Pœnit. §§ 20, 22.)

XLVI.

§ 41. Propositio, asserens effectum excommunicationis exteriorem duntaxat esse, quia tantummodo natura sua excludit ab exteriore communicatione Ecclesie;

Quasi excommunicatio non sit pœna spiritualis, ligans in cœlo, animas obligans,

Ex S. Aug. ep. 250. Auxilio episcop. tract. 50 in Joann. n. 12,

Falsa, perniciosa, in art. 23 Lutheri damnata, ad minus erronea.

§§ 21, 23.

XLVII.

Item quæ tradit necessarium esse juxta leges naturales et divinas, ut sive ad excommunicationem, sive ad suspensionem præcedere debeat examen personale, atque adeo sententias dictas *ipso facto*, non aliam vim habere, nisi seriæ comminationis sine ullo actuali effectu,

Falsa, temeraria, perniciosa, Ecclesie potestati injuriosa, erronea.

§ 22.

XLVIII.

Item quæ pronuntiat inutilem ac vanam esse formulam nonnullis abhinc sæculis inductam absolvendi generaliter ab excommunicationibus, in quas fidelis incidere potuisset,

Falsa, temeraria, praxi Ecclesie injuriosa.

§ 24.

XLIX.

Item quæ damnat ut nullas et invalidas suspensiones ex informata conscientia,

Falsa, perniciosa, in Trid. injuriosa.

Ibid.

L.

Item in eo quod insinuat soli episcopo fas non esse uti potestate quam tamen ei differt Tridentinum (sess. 14, c. 1, de Ref.) suspensionis ex informata conscientia legitime intelligendæ,

Jurisdictionis prælatorum Ecclesiæ læsiva.

De Ordine. (De Ordine § 4.)

LI.

§ 42. Doctrina synodi, quæ perhibet, in promovendis ad ordines hanc de more, et instituto veteris disciplinæ rationem servari consuevisse, ut si quis clericorum distinguebatur sanctitate vitæ, et dignus æstimabatur qui ad ordines sacros ascenderet, ille solitus erat promoveri ad diaconatum, vel sacerdotium, etiamsi inferiores ordines non suscepisset: neque tum talis ordinatio dicebatur per saltum, ut postea dictum est.

§ 5.

LII.

Item quæ innuit non alium titulum ordinationum fuisse, quam deputationem ad aliquod speciale ministerium, qualis præscripta est in concilio Chalcedonensi: subjungens (§ 6), quamdiu Ecclesia sese his principiis in delectu

sacrorum ministrorum conformavit, ecclesiasticum ordinem floruisse, verum beatos illos dies transiisse, novaque principia subinde introducta, quibus corrupta fuit disciplina in delectu ministrorum sanctuarii.

§ 7.

LIII.

Item quod inter hæc ipsa corruptionis principia refert, quod recessum sit a vetere instituto, quo, ut ait (§ 3), Ecclesia insistens Apostoli vestigiis neminem ad sacerdotium admittendum statuerat, nisi qui conservasset innocentiam baptismalem;

Quatenus innuit corruptam fuisse disciplinam per decreta et instituta,

1º Sive quibus ordinationes per saltum vetitæ sunt;

2º Sive quibus pro ecclesiarum necessitate et commoditate probatæ sunt ordinationes sine titulo specialis officii, velut speciatim a Tridentino ordinatio ad titulum patrimonii: salva obedientia, qua sic ordinati ecclesiarum necessitatibus deservire debent iis obeundis officiis, quibus pro loco ac tempore ab episcopo admoti fuerint, quemadmodum ab apostolicis temporibus in primitiva Ecclesia fieri consuevit;

3º Sive quibus jure canonico facta est criminum distinctio, quæ delinquentes reddunt irregulares: quasi per hanc distinctionem Ecclesia recesserit a spiritu Apostoli, non excludendo generaliter et indistincte ab ecclesiastico ministerio omnes quoscumque qui baptismalem innocentiam non conservassent,

Doctrina singulis suis partibus falsa, temeraria, ordinis pro ecclesiarum necessitate et commoditate inducti perturbativa, in disciplinam per canones, et speciatim per Trid. decreta probatam, injuriosa.

§ 23.

LIV.

Item quæ velut turpem abusum notat unquam prætere-
dere eleemosynam pro celebrandis missis, et sacramentis
administrandis, sicuti et accipere quemlibet proventum
dictum *stolæ*, et generatim quodcumque stipendium et ho-
norum, quod suffragiorum aut cujuslibet parochialis
functionis occasione offerretur;

Quasi turpis abusus crimine notandi essent ministri Ec-
clesiæ, dum secundum receptum et probatum Ecclesiæ
morem et institutum utuntur jure promulgato ab Apostolo
accipiendi temporalia ab his quibus spiritualia minis-
trantur,

*Falsa, temeraria, ecclesiastici ac pastoralis juris læsiva,
in Ecclesiam ejusque ministros injuriosa.*

§ 14.

LV.

Item qua vehementer optare se profitetur, ut aliqua
ratio inveniretur minutuli cleri (quo nomine inferiorum
ordinum clericos designat) a cathedralibus et collegiatis
submovendi, providendo aliter, nempe per probos, et pro-
vectioris ætatis laicos, congruo assignato stipendio, minis-
terio inserviendi missis et aliis officiis velut acolythi, etc.,
ut oïam, inquit, fieri solebat, quando ejus generis officia,
non ad meram speciem pro majoribus ordinibus susci-
piendis redacta erant.

Quatenus reprehendit institutum, quo cavetur, ut *mino-
rum ordinum functiones per eos tantum præstentur, exer-
ceanturve, qui in illis constituti adscriptive sunt* (Concil.
prov. IV. Mediol.): idque ad mentem Tridentini (sess. 23,
c. 17), ut sanctorum ordinum a diaconatu ad ostiariatum
functiones ab apostolicis temporibus in Ecclesia laudabili-
ter receptæ, et in pluribus locis aliquandiu intermissæ
juxta sacros canones revocentur, nec ab hæreticis tanquam
otiosæ traducantur,

*Suggestio temeraria, piarum aurium offensiva, eccle-
siastici ministerii perturbativa, servandæ, quoad fieri po-
test, in celebrandis mysteriis decentiæ imminutiva, et in
minorum ordinum munera et functiones, tum in discipli-
nam per canones, et speciatim per Trid. probatam injuriosa,
favens hæreticorum in eam conviciis et calumniis.*

§ 18.

LVI.

Doctrina, quæ statuit conveniens videri in impedimen-
tis canonicis, quæ proveniunt ex delictis in jure expressis
ullam unquam nec concedendam, nec admittendam esse
dispensationem,

*Æquitatis et moderationis canonice a sacro concilio Tri-
dentino probate læsiva, auctoritati et juribus Ecclesiæ
derogans.*

Ibid. § 22.

LVII.

Præscriptio synodi, quæ generaliter et indiscriminatim
velut abusum rejicit quancumque dispensationem, ut
plus quam unum residentiale beneficium uni eidemque
conferatur: item in eo quod subjungit, certum sibi esse
juxta Ecclesiæ spiritum plus quam uno beneficio tametsi
simplici neminem frui posse,

*Pro sua generalitate derogans moderationi Tridentini, sess.
7, c. 5, et sess. 24, c. 17.*

*De sponsalibus et matrimonio. (Libel. memor. circa spon-
salia, etc., § 2.)*

LVIII.

§ 43. Propositio, quæ statuit sponsalia proprie dicta
actum mere civilem continere, qui ad matrimonium cele-

brandum disponit, eademque civilium legum præscripto omnino subjacere;

Quasi actus disponens ad sacramentum non subiaceat sub hac ratione juri Ecclesiæ,

Falsa, juris Ecclesiæ quoad effectus etiam e sponsalibus vi canonicarum sanctionum profluentes læsiva, discipline ab Ecclesia constitutæ derogans.

De matrim. §§ 7, 11, 12.

LIX.

Doctrina synodi, asserens ad supremam civilem potestatem duntaxat originarie spectare contractui matrimonii apponere impedimenta ejus generis quæ ipsum nullum reddunt, dicunturque dirimentia, quod jus originarium præterea dicitur cum jure dispensandi essentialiter connexum, subjungens, supposito assensu, vel conniventia principum potuisse Ecclesiam juste constituere impedimenta dirimentia ipsum contractum matrimonii;

Quasi Ecclesia non semper potuerit, ac possit in christianorum matrimoniis jure proprio impedimenta constituere, quæ matrimoniis non solum impediant, sed et nullum reddant quoad vinculum, quibus christiani obstricti teneantur etiam in terris infidelium, in eisdemque dispensare,

Canonum 3, 4, 9, 12, sess. 24 Concil. Trid. eversiva, hæretica.

Cit. libel. memor. circa sponsal. § 10.

LX.

Item rogatio synodi ad potestatem civilem, ut e numero impedimentorum tollat cognationem spirituales, atque illud quod dicitur publicæ honestatis, quorum origo reperitur in Collectione Justiniani, tum ut restringat impedimentum affinitatis et cognationis ex quacumque licita aut illicita conjunctione provenientis ad quartum gradum juxta civilem

computationem per lineam lateralem et obliquam, ita tamen ut spes nulla relinquatur dispensationis obtinendæ;

Quatenus civili potestati jus attribuit sive abolendi, sive restringendi impedimenta Ecclesiæ auctoritate constituta vel comprobata: item qua parte supponit Ecclesiam per potestatem civilem spoliari posse jure dispensandi super impedimentis ab ipsa constitutis vel comprobatis,

Libertatis ac potestatis Ecclesiæ subversiva, Tridentino contraria, ex hæreticali supra damnato principio profecta.

De officiis, exercitationibus, institutionibus ad religiosum cultum pertinentibus;

Et primum de adoranda humanitate Christi. (De Fide, § 3.)

LXI.

§ 44. Propositio, quæ asserit adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam ejus partem, fore semper honorem divinum datum creaturæ;

Quatenus per hoc verbum directe intendat reprobare adorationis cultum, quem fideles dirigunt ad humanitatem Christi, perinde ac si talis adoratio, qua humanitas, ipsaque caro vivifica Christi adoratur non quidem propter se et tanquam nuda caro, sed prout unita divinitati, foret honor divinus impertitus creaturæ, et non potius una eademque adoratio, qua verbum incarnatum cum propria ipsius carne adoratur,

Ex concil. C. P. V. Gen. can. 9,

Falsa, captiosa, pio ac debito cultui humanitati Christi a fidelibus præstito ac præstando detrahens et injuriosa.

De orat. § 10.

LXII.

Doctrina, quæ devotionem erga sacratissimum cor Jesu

rejjcit inter devotiones quas notat velut novas, erroneas, aut saltem periculosas;

Intellecta de hac devotione, qualis est ab apostolica Sede probata,

Falsa temeraria, pernicioſa, piarum aurium offeñſiva, in apostolicam Sedem injuriosa.

De orat. § 10, et Append. n. 32.

LXIII.

Item in eo quod cultores cordis Jesu hoc etiam nomine arguit, quod non advertant sanctissimam carnem Christi, aut ejus partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione, aut præcisione a divinitate adorari non posse cultu latriæ;

Quasi fideles cor Jesu adorarent cum separatione vel præcisione a divinitate, dum illud adorant, ut est cor Jesu, cor nempe personæ Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exsanguis corpus Christi in triduo mortis sine separatione aut præcisione a divinitate adorabile fuit in sepulcro,

Captiosa, in fideles cordis Christi cultores injuriosa.

De ordine præscripto in piis exercitationibus obeundis. (De orat. § 14. Append. n. 34.)

LXIV.

§ 45. Doctrina, quæ velut superstitiosam universe notat quæcumque efficaciam, quæ ponatur in determinato numero precum et piarum salutationum;

Tanquam superstitiosa censenda esset efficacia, quæ sumitur non ex numero in se spectato, sed ex præscripto Ecclesiæ certum numerum precum, vel externarum actionum præficientis pro indulgentiis consequendis, pro adimplendis pœnitentiis, et generatim pro sacro et religioso cultu rite et ex ordine peragendo,

Falsa, temeraria, scandalosa, pernicioſa, pietati fidelium injuriosa, Ecclesiæ auctoritati derogans, erronea.

De Pœnit. § 10.

LXV.

Propositio enuntians irregularem strepitum novarum institutionum, quæ dictæ sunt exercitia, vel missiones..... forte nunquam, aut saltem perraro eo pertingere ut absolutam conversionem operentur, et exteriores illos commotio- nis actus, qui apparuere, nil aliud fuisse quam transeuntia naturalis concussionis fulgura,

Temeraria, male sonans, pernicioſa, mori pio salutariter per Ecclesiam frequentato, et in verbo Dei fundato injuriosa.

De modo jungendæ vocis populi cum voce Ecclesiæ in precibus publicis. (De orat. § 24.)

LXVI.

§ 46. Propositio asserens fore contra apostolicam præxim et Dei consilia, nisi populo faciliores viæ pararentur vocem suam jungendi cum voce totius Ecclesiæ;

Intellecta de usu vulgaris linguæ in liturgicas preces inducendæ,

Falsa, temeraria, ordinis pro mysteriorum celebratione præscripti perturbativa, plurium malorum facile productrix.

De lectione sacræ Scripturæ. (Ex nota in fine Decr. de Gratia.)

LXVII.

§ 47. Doctrina perhibens a lectione sacrarum Scripturarum non nisi veram impotentiam excusare, subjungens ultro se prodere obscurationem, quæ ex hujusce præcepti neglectu orta est super primarias veritates religionis,

Falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, alias in Quesnellio damnata.

De proscriptis libris in Ecclesia publice legendis. (De orat. § 29.)

LXVIII.

§ 48. Laudatio, qua summopere synodus commendat Quesnellii commendationes in Novum Testamentum, aliaque aliorum Quesnellianis erroribus faventium opera licet proscripta, eademque parochis proponit, ut ea tanquam solidis religionis principiis referta in suis quisque parœciis populo post reliquas functiones perlegant,

Falsa, scandalosa, temeraria, seditiosa, Ecclesie injuriosa, schisma fovens et heresim.

De sacris imaginibus. (De orat. § 17.)

LXIX.

§ 49. Præscriptio, quæ generaliter et indistincte inter imagines ab Ecclesia auferendas, velut rudibus erroris occasionem præbentes, notat imagines Trinitatis incomprehensibilis,

Propter sui generalitatem temeraria, ac pio per Ecclesiam frequentato mori contraria, quasi nullæ existent imagines sanctissimæ Trinitatis communiter approbatæ, ac tuto permittendæ.

Ex Brevi Sollicitudini Nostræ, Bened. XIV, an. 1745.

LXX.

Item doctrina et præscriptio generatim reprobans omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imagini solent fideles impendere, et ad ipsam potius quam ad aliam confugere,

Temeraria, perniciosa, pio per Ecclesiam frequentato mori, tum et illi Providentiæ ordini injuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult.

Ex S. Aug. ep. 78 clero, senioribus, et universæ plebi Ecclesie Hipponen.

LXXI.

Item quæ vetat ne imagines præsertim B. Virginis ullis titulis distinguantur præterquam denominationibus, quæ sint analogæ mysteriis de quibus in sacra Scriptura expressa fit mentio;

Quasi nec adscribi possent imaginibus piæ aliæ denominationes, quas vel in ipsismet publicis precibus Ecclesia probat et commendat,

Temeraria, piarum curium offensiva, venerationi B. præsertim Virgini debitæ injuriosa.

LXXII.

Item quæ velut abusum extirpari vult morem quo velatæ asservantur certæ imagines,

Temeraria, frequentato in Ecclesia, et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria.

De Festis (Libel. memorial. pro fest. reform. § 3.)

LXXIII.

§ 50. Propositio enuntians novorum festorum institutionem ex neglectu in veteribus observandis, et ex falsis notionibus naturæ et finis earundem solemnitatum originem duxisse,

Falsa, temeraria, scandalosa, Ecclesie injuriosa, favens hæreticorum in dies festos per Ecclesiam celebratos con-

Ibid. § 8.

LXXIV.

Deliberatio synodi de transferendis in diem Dominicum festis per annum institutis : idque pro jure, quod persuasum sibi esse ait episcopo competere super disciplinam ecclesiasticam in ordine ad res mere spirituales ; ideoque et præceptum missæ audiendæ abrogandi diebus in quibus, ex pristina Ecclesiæ lege, viget etiamnum id præceptum : tum etiam in eo, quod superaddit de transferendis in adventum episcopali auctoritate jejuniis per annum ex Ecclesiæ præcepto servandis ;

Quatenus adstruit episcopo fas esse jure proprio transferre dies ab Ecclesia præscriptos pro festis jejuniisve celebrandis : aut indictum missæ audiendæ præceptum abrogare,

Propositio falsa, juris conciliorum generalium et summorum Pontificum lesiva, scandalosa, schismati favens.

De juramentis. (Libell. memorial. pro juram. reform. § 5.)

LXXV.

§ 51. Doctrina, quæ perhibet beatis temporibus nascentis Ecclesiæ juramenta visa esse a documentis divini præceptoris, atque ab aurea evangelica simplicitate adeo aliena, ut *ipsummet jurare sine extrema et ineluctabili necessitate reputatus fuisset actus irreligiosus, homine Christiano indignus* : insuper continuatam patrum seriem demonstrare juramenta communi sensu pro vetitis habita fuisse : indeque progreditur ad improbanda juramenta, quæ curia ecclesiastica, jurisprudentiæ feudalis, ut ait, normam secuta in investituris, et in sacris ipsis episcoporum ordinationibus adoptavit : statuitque adeo implorandam a sæculari potestate legem pro abolendis juramentis, quæ in curiis etiam ecclesiasticis exiguntur pro suscipiendis muniis et officiis, et generatim pro omni actu curiali,

Falsa, Ecclesiæ injuriosa, juris Ecclesiastici lesiva, disciplinæ per canones inductæ et probatæ subversiva.

De collationibus ecclesiasticis. (De collat. ecclesiast. § 1.)

LXXVI.

§ 52. Insectatio, qua synodus scholasticam exagitat, velut eam quæ viam aperuit invehendis novis, et inter se discordantibus systematibus, quoad veritates majoris pretii, ac demum adducit ad probabilismum et laxismum ;

Quatenus in scholasticam rejicit privatorum vitia, qui abuti ea potuerunt, aut abusi sunt,

Falsa, temeraria, in sanctissimos viros et doctores, qui magno catholice religionis bono scholasticam excollere injuriosa, favens infestis in eam hæreticorum conviciis.

Ibid.

LXXVII.

Item in eo quod subdit, *mutationem formæ regiminis ecclesiastici, qua factum est ut ministri Ecclesiæ in oblivionem venirent suorum jurium, quæ simul sunt eorum obligationes, eo demum rem adduxisse ut obliterari faceret primitivas notiones ministerii ecclesiastici, et sollicitudinis pastoralis ;*

Quasi per mutationem regiminis congruentem disciplinæ in Ecclesia constitutæ et probatæ obliterari unquam potuerit, et amitti primitiva notio ecclesiastici ministerii, pastoralisve sollicitudinis,

Propositio falsa, temeraria, erronea.

§ 4.

LXXVIII.

Præscriptio synodi de ordine rerum tractandarum in collationibus, qua posteaquam præmisit, *in quolibet arti-*

culo distinguendum id quod pertinet ad fidem et ad essentiam religionis, ab eo quod est proprium disciplinae, subjungit, in hac ipsa (disciplina) distinguendum quod est necessarium, aut utile ad retinendos in spiritu fideles ab eo quod est inutile, aut onerosius, quam libertas filiorum novi foederis patitur, magis vero ab eo quod est periculosum aut noxium, ut pote inducens ad superstitionem et materialismum;

Quatenus pro generalitate verborum comprehendat, et praescripto examini subiciat etiam disciplinam ab Ecclesia constitutam et probatam, quasi Ecclesia, quae spiritu Dei regitur, disciplinam constituere posset non solum inutilem, et onerosiorem, quam libertas christiana patitur, sed et periculosam, noxiam, inducentem in superstitionem et materialismum,

Falsa, temeraria, scandalosa, pernicioosa, piarum aurium offensiva, Ecclesiae ac spiritui Dei, quo ipsa regitur, injuriosa, ad minus erronea.

Convicia adversus aliquas sententias in scholis catholicis usque adhuc agitatae. (Orat. ad synod. § 2.)

LXXIX.

§ 53. Assertio, quae conviciis et contumeliis insectatur sententias in scholis catholicis agitatae, et de quibus apostolica Sedes nihil adhuc definiendum aut pronuntiandum censuit,

Falsa, temeraria, in scholas catholicas injuriosa, debite apostolicis constitutionibus obedientiae derogans.

De tribus regulis fundamenti loco a synodo positae pro reformatione regularium. (Libell. memorial. pro reform. regularium, § 9.)

LXXX.

§ 54. Regula 1^a quae statuit universe et indiscriminim

statum regularem aut monasticum natura sua componi non posse cum animarum cura, cumque vitae pastoralis muneribus, nec adeo in partem venire posse ecclesiasticae hierarchiae, quin ex adverso pugnet cum ipsiusmet vitae monasticae principiis,

Falsa, pernicioosa, in sanctissimos Ecclesiae Patres et praesules, qui regularis vitae instituta cum clericali ordinis muneribus consociarunt, injuriosa, pio, vetusto, probato Ecclesiae mori, summorumque Pontificum sanctionibus contraria; quasi monachi, quos morum gravitas et vitae ac fidei institutio sancta commendat, non rite, nec modo sine religionis offensione, sed et cum multa utilitate Ecclesiae clericorum officiis aggregentur.

Ex S. Siricio epist. decret. ad Himerium Tarracon. c. 13.

LXXXI.

Item in eo quod subjungit, sanctos Thomam et Bonaventuram sic in tuendis adversus summos homines mendicantium institutis versatos esse, ut in eorum defensionibus minor aetate, accuratio major desideranda fuisset,

Scandalosa, in sanctissimos doctores injuriosa, impiis damnatorum auctorum contumeliis favens.

LXXXII.

Regula 2^a multiplicationem ordinum ac diversitatem naturaliter inferre perturbationem et confusionem: item in eo quod praemittit § 4, regularium fundatores, qui post monastica instituta prodierunt, ordines superaddentes ordinibus, reformationes reformationibus, nihil aliud effecisse quam primariam mali causam magisque dilatare;

Intellecta de ordinibus et institutis a sancta Sede probatis, quasi distincta piorum munerum varietas, quibus distincti ordines addicti sunt, natura sua perturbationem et confusionem parere debeat,

Falsa, calumniosa, in sanctos fundatores, eorumque fideles alumnos, tum et in ipsos summos Pontifices injuriosa.

LXXXIII.

Regula 3^a, qua postquam præmisit *parvum corpus degens intra civilem societatem, quin fere sit pars ejusdem, parvamque monarchiam figit in statu, semper esse periculosum, subinde hoc nomine criminatur privata monasteria, communis instituti vinculo sub uno præsertim capite consociata velut speciales totidem monarchias civili reipublicæ periculosas et noxias,*

Falsa, temeraria, regularibus institutis a sancta Sede ad religionis profectum approbata injuriosa, favens hæreticorum in eadem instituta insectationibus et calumniis.

De systemate, seu ordinationum complexione ducta ex al-latis regulis, et octo sequentibus articulis comprehensa pro reformatione regularium (§ 10.)

LXXXIV.

§ 55. Art. 1. *De uno duntaxat ordine in Ecclesia retinendo, ac de seligenda præ cæteris regula sancti Benedicti, cum ob sui præstantiam, tum ob præclara illius ordinis merita: sic tamen ut in his, quæ forte occurrent temporum conditioni minus congrua, instituta vite ratio apud Portum-regium lucem præferat ad explorandum quid addere, quid detrudere conveniat.*

2. *Ne compotes fiant ecclesiasticæ hierarchiæ, qui se huic ordini adjunxerint, nec ad sacros ordines promoveantur, præterquam ad summum unus, vel duo, initiandi tanquam curati, vel capellani monasterii, reliquis in simplici laicorum ordine remanentibus.*

3. *Unum in unaquaque civitate admittendum monasterium, idque extra mœnia civitatis in locis abditioribus et remotioribus collocandum.*

4. *Inter occupationes vite monasticæ pars sua labori manuum inviolate servanda, relicto tamen congruo tem-*

pore psalmodiæ impendendo, aut etiam, si cui libuerit, litterarum studio. Psalmodia deberet esse moderata, quia nimia ejus prolixitas parit præcipitantiam, molestiam, evagationem. Quo plus auctæ sunt psalmodiæ, orationes, preces, tantundem peræqua proportione omni tempore imminutus fervor est, sanctitasque regularium.

5. *Nulla foret admittenda distinctio monachos inter sive choro, sive ministeriis addictos; inæqualitas isthæc gravissimas omni tempore lites excitavit, ac discordias, et a communitatibus regularium spiritum charitatis expulit.*

6. *Votum perpetuæ stabilitatis nunquam tolerandum. Non illud norant veteres monachi, qui tamen Ecclesiæ consolatio et christianismi ornamentum exstiterunt. Vota castitatis, paupertatis et obedientiæ non admittentur instar communis et stabilis regulæ. Si quis ea vota, aut omnia, aut aliqua facere voluerit, consilium et veniam ab episcopo postulabit, qui tamen nunquam permittet ut perpetua sint, nec anni fines excedant. Tantummodo facultas dabitur ea renovandi sub iisdem conditionibus.*

7. *Omnem episcopus habebit inspectionem in eorum vitam, studia, progressum in pietate: ad ipsum pertinebit monachos admittere, et expellere, semper tamen accepto contubernaliu consilio.*

8. *Regulares ordinum, qui adhuc remanent, licet sacerdotes, in hoc monasterium admitti etiam possent, modo in silentio et solitudine propriæ sanctificationi vacare cuperent: quo casu dispensationi locus fieret in generali regula numer. 2° statuta, sic tamen ne vite institutionem sequantur ab aliis discrepantem, adeo ut non plus quam una, aut ad summum duæ in diem missæ celebrentur, satisque cæteris sacerdotibus esse debeat una cum communitate celebrare.*

Item pro reformatione monialium. (§ 11.)

Vota perpetua usque ad annum 40, aut 45, non admittenda. Moniales solidis exercitationibus, speciatim labori addicende: a carnali spiritualitate, qua pleræque disti-

nentur, avocandæ: expendendum utrum, quod ad ipsas attinet, satius foret monasterium in civitate relinquere;

Systema vigentis, atque jam antiquius probatæ ac receptæ disciplinæ subversivum, perniciosum, constitutionibus apostolicis et plurimum conciliorum etiam generalium tum speciatim Tridentini sanctionibus oppositum et injuriosum, favens hæreticorum in monastica vota et regularia instituta stabiliori consiliorum evangelicorum professioni addicta conviciis et calumniis.

De nationali concilio convocando. (Libel. memorial. pro convoc. concil. national. § 1.)

LXXXV.

§ 56. Propositio enuntians qualemcumque cognitionem ecclesiasticæ historiæ sufficere, ut fateri quisque debeat convocationem concilii nationalis unam esse ex viis canonicis, qua finiatur in Ecclesia respectivarum nationum controversiæ spectantes ad religionem;

Sic intellecta, ut controversiæ ad fidem et mores spectantes in Ecclesia quacumque subortæ, per nationale concilium irrefragabili judicio finiri valeant: quasi inerrantia in fidei, et morum quæstionibus nationali concilio competere,

Schismatica, hæretica.

§ 57. Mandamus igitur omnibus utriusque sexus Christi fidelibus, ne de dictis propositionibus et doctrinis sentire, docere, prædicare præsumant, contra quas in hac Nostra constitutione declaratur, ita ut quicumque illas vel earum aliquam conjunctim vel divisim docuerit, defenderit, ediderit, aut de eis etiam disputando publice vel privatim tractaverit, nisi forsitan impugnando, ecclesiasticis censuris aliisque contra similia perpetrantes a jure statutis pœnis, ipso facto, absque alia declaratione subiaceat.

§ 58. Cæterum, per hanc expressam præfatarum propositionum et doctrinarum reprobationem, alia in eodem libro contenta nullatenus approbare intendimus; cum præsertim in eo complures deprehensæ fuerint propositiones et doctrinæ sive illis, quæ supra damnatæ sunt, affines, sive quæ communis ac probatæ cum doctrinæ et disciplinæ temerarium contemptum, tum maxime infensum in Romanos pontifices et apostolicam Sedem animum præ se ferunt.

§ 59. Duo vero speciatim notanda censemus, quæ de augustissimo sanctissimæ Trinitatis mysterio, § 2 Decreti *de Fide*, si non pravo animo, imprudentius certe synodo exciderunt, quæ facile rudes præsertim et incautos in fraudem impellere valeant. Primum, dum posteaquam rite præmisit Deum in suo esse unum et simplicissimum permanere, continuo subjungens ipsum Deum in tribus personis distingui, perperam discedit a communi et probata in christianæ doctrinæ institutionibus formula, quæ Deus unus quidem in tribus personis distinctis dicitur, non in tribus personis distinctus: cujus formulæ commutatione hoc vi verborum subrepat erroris periculum, ut essentia divina distincta in personis putetur, quam fides catholica sic unam in personis distinctis confitetur, ut eam simul profiteatur in se prorsus indistinctam.

§ 60. Alterum, quod de ipsismet tribus divinis personis tradit, eas secundum earum proprietates personales, et incommunicabiles exactius loquendo exprimi, seu appellari Patrem, Verbum, et Spiritum sanctum, quasi minus propria et exacta foret appellatio Filii tot Scripturæ locis consecrata, voce ipsa Patris e cœlis et e nube delapsa, tum formula baptismi a Christo præscripta, tum et præclara illa confessio, qua beatus ab ipsomet Christo Petrus est pronuntiatus; ac non potius retinendum esset quod edoctus ab Augustino Angelicus præceptor¹ vicissim ipse docuit in nomine Verbi eandem proprietatem importari, quæ in nomine Filii, dicente nimirum Augustino², eo dicitur Verbum quo Filius.

¹ S. Th. 1 p. q. 34, art. 2. ad. 3. — ² Aug. de Trinit. l. 7, c. 2.

§ 61. Neque silentio prætereunda insignis ea fraudis plena synodi temeritas, quæ pridem improbatam ab apostolica Sede conventus Gallicani declarationem an. 1682, ausa sit non amplissimis modo laudibus exornare, sed quo majorem illi auctoritatem conciliaret, eam in Decretum *de Fide* inscriptum insidiosè includere, articulos in illa contentos palam adoptare, et quæ sparsim per hoc ipsum Decretum tradita sunt, horum articulorum publica et solemni professione obsignare. Quo sane non solum gravior longe se Nobis offert de synodo, quam prædecessoribus Nostris fuerit de comitiis illis expostulandi ratio, sed et ipsimet Gallicanæ ecclesiæ non levis injuria irrogatur, quam dignam synodus existimaverit, cujus auctoritas in patrocinium vocaretur errorum, quibus illud est contaminatum Decretum.

§ 62. Quamobrem quæ acta conventus Gallicani mox ut prodierunt, prædecessor Noster ven. Innocentius XI per litteras in forma Brevis die xi aprilis anni MDCLXXXII, post autem expressius Alexander VIII Constit. *Inter multiplices* die 4 augusti anni 1690, pro apostolici sui muneris ratione improbarunt, resciderunt, nulla et irrita declararunt, multo fortius exigit a Nobis pastoralis sollicitudo recentem horum factam in synodo tot vitis affectam adoptionem, velut temerariam, scandalosam ac præsertim post edita prædecessorum Nostrorum Decreta, huic apostolicæ Sedi summopere injuriosam reprobare ac damnare, prout eam præsentī hac Nostra constitutione reprobamus et damnamus, ac pro reprobata et damnata haberi volumus.

§ 63. Ad id genus fraudis pertinet, quod synodus in hoc ipso Decreto *de Fide* quamplures articulos complexa, quos Lovaniensis facultatis theologi ad Innocentii XI judicium detulerunt, tum et alios duodecim a card. de Noailles Benedicto XIII oblatos, non dubitaverit ex reprobato secundo Ultrajectensi concilio vanum vetusque commentum exsuscitare, temereque his verbis jactare in vulgus, nempe universæ Europæ notissimum esse, eos articulos Romæ severissimo examini subjectos fuisse, et non solum a qualicumque censura immunes exiisse, sed etiam a laudatis

Romanis pontificibus fuisse commendatos : cujus tamen assertæ commendationis non modo nullum exstat authenticum documentum, quin potius eidem refragantur acta examinis, quæ in Nostræ supremæ inquisitionis tabulis assertantur, e quibus id tantum apparet, nullum super iis prolatum fuisse judicium.

§ 64. Hisce propterea de causis librum hunc ipsum, cui titulus : *Atti e Decreti del concilio diocesano di Pistoja dell'anno MDCCCLXXXVI. In Pistoja per Atto Bracali stampatore vescovile. Con approvazione* ; sive præmisso, sive quovis alio titulo inscriptum, ubicumque, et quocumque idiomate, quavis editione, aut versione hactenus impressum aut imprimendum, auctoritate apostolica tenore præsentium prohibemus et damnamus, quemadmodum etiam alios omnes libros in ejus, sive ejus doctrinæ defensionem, tam scripto quam typis forsā jam editos, seu, quod Deus avertat, edendos, eorumque lectionem, descriptionem, retentionem, et usum omnibus et singulis Christi fidelibus sub pœna excommunicationis per contra facientes ipso facto incurrendæ, prohibemus pariter et interdiciamus.

§ 65. Præcipimus insuper venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis et episcopis aliisque locorum ordinariis, nec non hæreticæ pravitalis inquisitoribus, ut contradictores et rebelles quoscumque per censuras et pœnas præfatas, aliaque juris et facti remedia, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, brachii sæcularis auxilio, omnino coerceant et compellant.

§ 66. Volumus autem ut earumdem præsentium transumptis, etiam impressis, manu alicujus notarii publici subscriptis, et sigillo personæ in dignitate ecclesiastica constitutæ munitis, eadem fides prorsus adhibeatur, quæ ipsis originalibus litteris adhiberetur, si forent exhibitæ vel ostensæ.

§ 67. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam Nostræ declarationis, damnationis, mandati, prohibitionis et interdictionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem

omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Romæ apud Sanctam-Mariam-Majorem anno Incarnationis Dominicæ millesimo septingentesimo nonagesimo quarto, quinto kalendas septembris, pontificatus Nostri anno vigesimo.

PH. CARD. PRODATARIUS. R. CARD. BSACHIUS DE HONESTIS.

Visa

DE CURA J. MANASSEI.

ALBERG. LOCO † PLUMBI.

F. LAVIZZARIUS.

Registrata in Secretaria Brevium.

Anno a Nativitate Domini Nostri Jesu Christi millesimo septingentesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die vero trigesima prima Augusti, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris, et Domini Nostri Domini PII divina Providentia PAPÆ SEXTI anno vigesimo, supradictæ Litteræ Apostolicæ affixæ et publicatæ fuerunt ad valvas Basilicæ Lateranens., et Principis Apostolorum, Cancellariæ Apostolicæ, Curie generalis in Monte Citorio, in Acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis et consuetis Urbis per me Joannem Renzonî Apostolicum Cursorem.

FELIX CASTELLACCI, Magister Cursorum.

FINIS BULLE *Auctorem fidei*.

INDEX.

TRACTATUS DE JURE, INJURIA ET RESTITUTIONE.

PARS PRIMA.

	Paginæ.
De justitia et principiis generalibus juris.....	4
CAPUT I. De justitia in genere.....	<i>ib.</i>
CAP. II. De principiis generalibus juris.....	3
ART. I. De dominio.....	4
§ I. Quid et quotuplex sit dominium.....	<i>ib.</i>
§ II. Quodnam sit domini subjectum, seu quinam domini sint capaces.....	5
Sectio I. De parvulis et amentibus.....	<i>ib.</i>
Prop. Parvuli et amentes domini sunt capaces.....	<i>ib.</i>
Sectio II. De filiis-familias.....	6
Quæritur 1º utrum filius-familias perfectum habeat dominium in bona a parentibus sibi data.....	8
Quæritur 2º specialiter utrum lucra que filius-familias in domo paterna facit, ad ipsum vel ad patrem pertineant.....	<i>ib.</i>
Prop. Filius-familias contra justitiam non peccat petendo vel etiam clam sumendo prædicta lucra, modo adsint conditiones infra notandæ.....	9
Sectio III. De uxoribus.....	11
Quæritur an uxor ex bonis communibus eleemosynas facere possit, aut aliquid pro se vel liberis vel pro aliis personis clam sumere valeat.....	13
Sectio IV. De clericis.....	14
§ III. De objecto domini.....	20
Quæritur 1º utrum servis fugere liceat.....	24
Quæritur 2º utrum commercium <i>Nigrorum</i> sit licitum.....	<i>ib.</i>
§ IV. Quibus modis dominium acquiri possit.....	25
Sectio I. De occupatione.....	26
Quæritur quid sentiendum sit de iis qui ligna cedunt in sylvis, vel jumenta, v. g., equos, asinos, oves, etc., mittunt in pastua publica, sed prohibita.....	30
Sectio II. De inventionione.....	31
Punctum I. De thesauris.....	<i>ib.</i>
Quæritur 1º an homo qui pretio communi emit agrum, suspicans thesaurum in eo esse reconditum, totum sibi retinere possit, si reipsa illum inveniat.....	33

omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Romæ apud Sanctam-Mariam-Majorem anno Incarnationis Dominicæ millesimo septingentesimo nonagesimo quarto, quinto kalendas septembris, pontificatus Nostri anno vigesimo.

PH. CARD. PRODATARIUS. R. CARD. BSACHIUS DE HONESTIS.

Visa

DE CURA J. MANASSEI.

ALBERG. LOCO † PLUMBI.

F. LAVIZZARIUS.

Registrata in Secretaria Brevium.

Anno a Nativitate Domini Nostri Jesu Christi millesimo septingentesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die vero trigesima prima Augusti, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris, et Domini Nostri Domini PII divina Providentia PAPÆ SEXTI anno vigesimo, supradictæ Litteræ Apostolicæ affixæ et publicatæ fuerunt ad valvas Basilicæ Lateranens., et Principis Apostolorum, Cancellariæ Apostolicæ, Curie generalis in Monte Citorio, in Acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis et consuetis Urbis per me Joannem Renzonî Apostolicum Cursorem.

FELIX CASTELLACCI, Magister Cursorum.

FINIS BULLE *Auctorem fidei*.

INDEX.

TRACTATUS DE JURE, INJURIA ET RESTITUTIONE.

PARS PRIMA.

	Paginæ.
De justitia et principiis generalibus juris.....	4
CAPUT I. De justitia in genere.....	<i>ib.</i>
CAP. II. De principiis generalibus juris.....	3
ART. I. De dominio.....	4
§ I. Quid et quotuplex sit dominium.....	<i>ib.</i>
§ II. Quodnam sit domini subjectum, seu quinam domini sint capaces.....	5
Sectio I. De parvulis et amentibus.....	<i>ib.</i>
Prop. Parvuli et amentes domini sunt capaces.....	<i>ib.</i>
Sectio II. De filiis-familias.....	6
Quæritur 1º utrum filius-familias perfectum habeat dominium in bona a parentibus sibi data.....	8
Quæritur 2º specialiter utrum lucra que filius-familias in domo paterna facit, ad ipsum vel ad patrem pertineant.....	<i>ib.</i>
Prop. Filius-familias contra justitiam non peccat petendo vel etiam clam sumendo prædicta lucra, modo adsint conditiones infra notandæ.....	9
Sectio III. De uxoribus.....	11
Quæritur an uxor ex bonis communibus eleemosynas facere possit, aut aliquid pro se vel liberis vel pro aliis personis clam sumere valeat.....	13
Sectio IV. De clericis.....	14
§ III. De objecto domini.....	20
Quæritur 1º utrum servis fugere liceat.....	24
Quæritur 2º utrum commercium <i>Nigrorum</i> sit licitum.....	<i>ib.</i>
§ IV. Quibus modis dominium acquiri possit.....	25
Sectio I. De occupatione.....	26
Quæritur quid sentiendum sit de iis qui ligna cedunt in sylvis, vel jumenta, v. g., equos, asinos, oves, etc., mittunt in pastua publica, sed prohibita.....	30
Sectio II. De inventionione.....	31
Punctum I. De thesauris.....	<i>ib.</i>
Quæritur 1º an homo qui pretio communi emit agrum, suspicans thesaurum in eo esse reconditum, totum sibi retinere possit, si reipsa illum inveniat.....	33

<i>Quæritur</i> 2 ^o an opifex qui in angulo parietis, vel in area veteri, aut in veste summam pecuniæ invenit, illam aut illius partem sibi retinere valeat.....	33
<i>Punct.</i> II. De rebus amissis.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> quid sit agendum, si postquam res ab inventore fuit consumpta, vel in pios usus impensa, dominus compareat....	35
<i>Punct.</i> III. De bonis derelictis et vacantibus.....	36
<i>Sectio</i> III. De præscriptione.....	38
<i>Punct.</i> I. De præscriptione in se spectata.....	39
<i>PROP.</i> Præscriptio, servatis conditionibus debitis, legitimus est modus quo quis potest in conscientia dominium alicujus rei acquirere, vel ab aliqua obligatione liberari.....	<i>ib.</i>
<i>Punct.</i> II. De conditionibus ad legitime præscribendum requisitis.....	40
<i>PROP.</i> I. Bona fides interna et realis requiritur.....	41
<i>PROP.</i> II. Ad legitime præscribendum, omnes conditiones lege positiva determinate impleri debent.....	46
<i>Quæritur</i> utrum census annui olim ecclesiis aut privatis debiti, qui ab initio perturbationis Gallicanæ non fuerunt soluti, nec hodie juridice repetuntur, in foro conscientie solvendi sint, an vero virtute præscriptionis maneat extincti, saltem quoad præteritos redditus vocatos <i>arrérages</i>	49
<i>Sectio</i> IV. De aliis modis minus præcipuis dominium acquirendi.....	51
<i>ART.</i> II. De usufructu, usu et servitute.....	53

PARS SECUNDA.

De injuria et restitutione in genere.....	57
<i>Quæritur</i> utrum scienti et volenti fiat injuria proprie dicta... <i>ib.</i>	
<i>QUESTIO</i> I. Quenam sit obligatio restituendi, et unde oriatur....	59
<i>ART.</i> I. De obligatione restituendi.....	<i>ib.</i>
<i>PROP.</i> Restitutio in re vel in voto absolute necessaria est ad salutem.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> utrum præceptum restituendi sit affirmativum vel negativum.....	61
<i>ART.</i> II. De radicibus restitutionis.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> 1 ^o an ex sola justitia commutativa obligatio restituendi oriatur.....	62
<i>Quæritur</i> 2 ^o utrum obligatio restituendi semper supponat culpam.....	63
<i>QUESTIO</i> II. Quinam ad restitutionem teneantur, et quid ac quantum restituere debeant.....	64
<i>ART.</i> I. De possessore rei alienæ.....	65
§ I. De possessore bonæ fidei.....	<i>ib.</i>

<i>Quæritur</i> 1 ^o an possessor bonæ fidei fructus quos, durante bona fide, ex re aliena percepit, restituere teneatur.....	66
<i>Quæritur</i> 2 ^o quid possessor bonæ fidei agere debeat, si rem non habeat quando illius dominum agnoscit.....	67
<i>Quæritur</i> 3 ^o utrum possessor bonæ fidei, qui rem alienam dono accepit vel mediocri pretio comparavit, et eam summo vendidit pretio, auctarium pretii domino reddere teneatur.....	69
<i>Quæritur</i> 4 ^o utrum qui rem furtivam in bona fide emit, possit, ubi advertit fuisse ablatam, eam furi remittere ut pecuniam suam recuperet, an vero eam domino reddere teneatur.....	70
§ II. De possessore malæ fidei.....	71
<i>Quæritur</i> 1 ^o an possessor malæ fidei restituere teneatur valorem rei furatæ, quæ apud ipsum perit et similiter apud dominum periisset.....	72
<i>Quæritur</i> 2 ^o ad quid teneatur fur si res varii fuit valoris pro vario tempore quo eam possedit; v. g., pullus crevit, factus est equus generosus, postea decrevit, et factus est equus commendus; frumentum cujus pretium crevit et deinde decrevit, etc.....	74
<i>Quæritur</i> 3 ^o utrum possessor malæ fidei deducere et retinere possit expensas quas in re conservanda aut melioranda fecit.....	75
<i>Quæritur</i> 4 ^o utrum milites retinere possint bona quæ in bello obtinuerunt, vel in urbis deprædatione diripuerunt.....	76
§ III. De possessore dubiæ fidei.....	79
<i>ART.</i> II. De injusto damnificatore.....	80
§ I. De his qui immediate damnum alteri inferunt.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> 1 ^o quid faciendum sit in dubio an actio fuerit damnificativa vel non.....	81
<i>Quæritur</i> 2 ^o quenam sit obligatio reparandi damnum injuste illatum per culpam theologicam, sed venialem.....	83
<i>Quæritur</i> 3 ^o utrum qui per levia furtiva successive commissa grave intulit damnum proximo, illud sub peccato mortali resarcire teneatur.....	86
<i>Quæritur</i> 4 ^o an aliquis resarcire teneatur damnum quod ex errore invincibili qui intulit, volens illud alteri inferre.....	87
<i>Quæritur</i> 5 ^o an qui inculpabiliter dixit aut fecit aliquid ad quod jus non habebat, et unde damnum proximo impendit, illud ex justitia impedire teneatur, aut restituere debeat si illud quantum potest non impediatur.....	88
<i>Quæritur</i> 6 ^o ad quid teneatur ille qui culpabiliter aliquid dixit aut fecit, ex quo, præter opinionem ejus, damnum alteri fuit illatum.....	89
<i>Quæritur</i> 7 ^o ad quid teneantur qui, tempore perturbationis publicæ in Gallia (<i>temps de la Révolution</i>), debita ex chartis nummariis (<i>papier-monnaie</i>) solverunt, a die 1 januarii 1791 usque ad mensem thermidor an IV (1 Julii 1796).....	90

<i>Quæritur 8º ad quid teneantur conscripti desertores (conscripti deserteurs).....</i>	91
<i>Quæritur 9º utrum artifices et professionem quamdam exercentes, ut cæmentarii, lignarii, advocati, medici, chirurgi, notarii, etc., reparare teneantur damnum quod ex eorum negligentia vel imperitia sequitur.....</i>	93
<i>Quæritur 10º ad quid teneantur juvenes qui ope aliena gratuitam acceperunt educationem sub spe quod futuri essent clerici, si postea hunc statum sponte deserant, aut illo se indignos culpa sua efficiant.....</i>	94
§ II. De his qui damnum per alios inferunt, seu de cooperantibus.....	95
Sectio I. De jubente.....	96
<i>Quæritur 1º ad quid mandans teneatur, si mandatarius mandati limites excesserit.....</i>	97
<i>Quæritur 2º utrum qui verbis, notibus vel aliis signis manifestavit se gratum habiturum si quoddam alteri inferatur damnum, illud resarcire debeat.....</i>	ib.
<i>Quæritur 3º utrum mandans reparare teneatur damnum quod mandatarius ex errore inculpabiliter alteri intulit; v. g., jussum acceperat occidendi Petrum, et ex errore occidit Paulum.....</i>	98
<i>Quæritur 4º utrum mandans reparare teneatur damna quæ mandatarius ipse jussioni obtemperans patitur.....</i>	ib.
Sectio II. De consulente.....	99
<i>Quæritur 1º utrum qui, bona fide, injustum dedit consilium, teneatur ex justitia illud, ubi deprehendit esse falsum, revocare.....</i>	101
<i>Quæritur 2º utrum qui minus consulit malum ad avertendum majus, restituere teneatur.....</i>	ib.
<i>Quæritur 3º an liceat avertere maleficum a damno pauperi inferendo, consulendo illi ut potius alios quærat ditiores quibus noceat, nullos in particulari designando.....</i>	102
<i>Quæritur 4º utrum consulens, qui consilium suum ante operis executionem revocavit, reparare teneatur damnum si nihilominus sequatur.....</i>	ib.
<i>Quæritur 5º utrum qui malo exemplo alios ad damnum alteri inferendum inducit, illud reparare teneatur.....</i>	ib.
Sectio III. De consentiente.....	103
Sectio IV. De palpone et recursu.....	105
Sectio V. De participante.....	106
PROP. I. Nunquam licet, etiam ad mortem vitandam, cum alio immediate concurrere ad actionem qua proximus in bonis corporis læditur, nisi forte agatur de vita mutilandi servanda.....	107
PROP. II. Non licet generatim immediate ad actionem alteri in bonis fortunæ damnificativam concurrere, ne ad mortem quidem vitandam.....	108

PROP. III. Licet mediate ad actionem alteri damnificativam concurrere, ob mortem, mutilationem, aut aliud grave damnum vitandum.....	109
Sectio VI. De mulo, non obstante et non manifestante.....	111
<i>Quæritur 1º utrum confessarius qui cognoscit penitentem ad restitutionem teneri, et illum de restitutione facienda monere negligit, ad restitutionem teneatur.....</i>	113
<i>Quæritur 2º utrum pater-familias videns aliquod damnum ab iis qui sibi subjiuntur aliis inferri, et non prohibet, ad restitutionem teneatur.....</i>	114
<i>Quæritur 3º utrum famuli restituere teneantur si non impediant, cum possent, ne damnum hero suo inferatur.....</i>	116
<i>Quæritur 4º an custodes vectigalium muletas non exigentes in iis circumstantiis in quibus exigere possent, ad restitutionem teneantur erga principem, vel erga dominum, si vectigalia sint locata.....</i>	117
<i>Quæritur 5º utrum custodes qui, data opera, se abscondunt ut delinquentes facilius deprehendant et ab illis pœnas exigant, contra justitiam peccent.....</i>	ib.
<i>Quæritur 6º an testis restituere teneatur, quando veritatem in judicio non manifestavit, et sic in causa fuit cur damnum illatum non repararetur.....</i>	118
<i>Quæritur 7º an reus qui, legitime interrogatus crimen suum negavit, teneatur solvere muletam ad quam certo alioquin fuisset damnatus.....</i>	ib.
<i>Quæritur 8º quandonam iudex ipse restituere teneatur pro damno ab ipso illato vel non impedito.....</i>	119
§ III. De iis qui alterum a consecutione alicujus boni impediunt.....	120
<i>Quæritur ad quid teneantur illi qui, ut eleemosynas obtineant, fingunt esse pauperes, ægros, claudos, etc., dum revera tales non sunt.....</i>	122
ART. III. Quantum singuli damnificantes et in quo ordine restituere debeant.....	123
<i>Quæritur quo ordine damnificantes, qui ad damnum reparandum tenentur in solidum, illud reparare debeant.....</i>	125
QUESTIO III. Cui facienda sit restitutio.....	128
PROP. I. Bona certa legitimo domino ordinarie reddenda sunt, vel ei qui in illius jura successit.....	129
<i>Quæritur an quis restituere possit creditori sui creditoris.....</i>	ib.
PROP. II. Bona incerta injuste acquisita, post adhibitam diligentiam ad dominum inveniendum requisitam, haberi possunt ut res inventæ, quarum dominus non detegitur.....	130
PROP. III. Bona incerta injuste acquisita, quorum dominus inveniri non potest, in pias causas distribuenda sunt.....	ib.
<i>Quæritur 4º quid facere teneatur debitor, si bona ipsius non sufficiant ut omnibus creditoribus suis debita solvat.....</i>	132

	Pagin.
<i>Quæritur</i> 2 ^o quis servandus sit ordo inter creditores ex delicto et creditores ex contractu.....	134
<i>Quæritur</i> 3 ^o utrum creditores certi incertis præferri debeant....	135
<i>Quæritur</i> 4 ^o utrum, cæteris paribus, creditores pauperes divitibus anteferi debeant.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> 5 ^o an quæ debita sunt titulo oneroso prius solvere oporteat quam ea quæ titulo gratuito debentur.....	136
<i>Quæritur</i> 6 ^o utrum debitor ad debita sua jam impar, tuta conscientia et absque injustitia integrum debitum tui solvere possit. . .	<i>ib.</i>
QUESTIO IV. Quæ circumstantiæ observandæ sint in restitutione faciendâ.....	137
PROP. I. Possessor bonæ fidei rem alienam in eo loco restituere tenetur ubi est, quando advertit non esse suam.....	138
PROP. II. Possessor malæ fidei rem alienam propriis expensis eo transferre tenetur ubi dominus eam possideret, si ablata non fuisset.....	<i>ib.</i>
PROP. III. Qui ad restitutionem tenetur, debet quamprimum moraliter restituere, nisi rationabilis causa illum excuset; atque, si statim non restituat, totum tenebitur reparare damnum ex mora culpabili emergens.....	140
PROP. IV. Restitutionem eo modo fieri sufficit quo plene justitiæ violatæ satisfiat.....	141
QUESTIO V. De causis a restitutione excusantibus.....	<i>ib.</i>
ART. I. De causis quæ ad tempus a restitutione excusant.....	<i>ib.</i>
§ I. De impotentia debitoris.....	142
PROP. Qui restituere non potest, nisi se suosve in extremam vel gravem conjiciat necessitatem, generatim a restitutione tandiu excusatur, quandiu necessitas durat.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> 1 ^o utrum necessitas debitoris, sive extrema, sive gravis, a restitutione excuset, si creditor in eadem versetur necessitate.....	143
<i>Quæritur</i> 2 ^o utrum qui in extrema necessitate re aliena usus est, eam postea reddere teneatur.....	144
<i>Quæritur</i> 3 ^o utrum debitor restituere teneatur cum dispendio boni alterius ordinis.....	145
<i>Quæritur</i> 4 ^o utrum qui habuit rationem sufficientem ut restitutionem differret, damnum inde emergens reparare teneatur.....	146
<i>Quæritur</i> 5 ^o utrum qui restituere non potest quin a statu suo magno dedecore notabiliter excidat, restitutionem differre possit.....	147
§ II. De damno creditoris vel alterius personæ.....	<i>ib.</i>
PROP. I. Debitor potest, et aliquando ex charitate restitutionem ob damnum domino eventurum differre tenetur.....	<i>ib.</i>
PROP. II. Debitor aliquando tenetur ex justitia restitutionem differre ob damnum alteri personæ eventurum.....	148

	Pages.
§ III. De bonorum cessione.....	148
<i>Quæritur</i> 1 ^o utrum voluntaria cessio, in qua creditores cum debitore componunt, et de viginti, v. g., pro centum conveniant, conscientiam penitus liberet.....	149
<i>Quæritur</i> 4 ^o an qui bona cessurus est, aliquid occulte sibi retinere possit ad honestam sui suorumque sustentationem.....	150
ART. II. De causis a restitutione omnino excusantibus.....	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> utrum qui, debiti sui immemor, aliquid gratuito creditori suo donavit, ad restitutionem adhuc teneatur.....	154

PARS TERTIA.

De restitutione in specie.....	<i>ib.</i>
QUESTIO I. De bonis animi.....	155
PROP. I. Qui metu vel fraude alterum in bonis animi supernaturalibus hædit, illum, v. g., inducendo ad peccatum, a vera fide avertendo, etc., damnum istud ex justitia reparare tenetur... .	<i>ib.</i>
PROP. II. Qui sine metu, vi aut fraude alterum induxit in errorem vel in peccatum, v. g., suasionibus, precibus, non tenetur ex justitia, sed tantum ex charitate, damnum istud reparare... .	<i>ib.</i>
<i>Quæritur</i> utrum qui alium ab ingressu religionis avertit, restituere teneatur.....	156
PROP. III. Qui alium in bonis animi naturalibus hædit injuste, ex justitia damnum istud reparare tenetur.....	157
QUESTIO II. De bonis corporis.....	158
ART. I. De homicidio et mutilatione.....	<i>ib.</i>
PROP. Aliqua restitutio ordinariè faciendâ est ad compensandum naturale damnum injuste illatum.....	159
<i>Quæritur</i> utrum hæredes occisoris vel mutilatoris restituere teneantur illius defectu, pro naturali damno.....	160
PROP. I. Qui injuste alium occidit vel mutilavit, tenetur reparare omne damnum temporale quod per se ex homicidio vel mutilatione sequitur.....	162
PROP. II. Qui alium injuste occidit, omnia reparare tenetur damna temporalia inde per se subsequentiâ, saltem omnibus hæredibus necessariis.....	164
<i>Quæritur</i> utrum homicida restituere teneatur creditoribus illius quem injuste occidit.....	165
PROP. III. Injustus homicida nullam debet restitutionem pauperibus et aliis, liberalitates ab eo qui occisus est sperantibus... .	167
PROP. IV. Injustus homicida ab omni restitutione videtur liberatus, exceptis tamen strictè debitis, si defunctus ante mortem declaravit expresse omnia se ei condonare.....	<i>ib.</i>
ART. II. De stupro.....	168
PROP. I. Stuprator ad nihil tenetur erga puellam, ratione stupri, si sponte ipsa consenserit in crimen.....	169
PROP. II. Qui vi, metu aut fraude virginem in stuprum adduxit,	

	Pagin.
omne damnum inde secutum reparare tenetur	469
PROP. III. Qui puellam seduxit sub promissione matrimonii, ordinarie illam ducere, aut, si ipsa velit, dotare tenetur.....	471
<i>Quæritur</i> 1 ^o ad quid ratione prolis teneatur stuprator.....	473
<i>Quæritur</i> 2 ^o ad quid teneatur stuprator respectu parentum puellæ, propter damnum temporale quod experiuntur, quia scilicet dotem illius augere tenentur ut convenienter nubere possit.	474
ART. III. De adulterio.....	475
PROP. Adulter et adultera tenentur in solidum totum reparare damnum quod occasione prolis ex adulterio sequitur.....	476
<i>Quæritur</i> 1 ^o quantum et quibus restituendum sit, ut damnum per adulteram prolem illatum sufficienter reparetur.....	477
<i>Quæritur</i> 2 ^o utrum adulter et adultera restituere teneantur ea quæ ab ipsorum consanguineis dantur aut legantur spurio, quia filius legitimus reputatur, et quæ certo aliquo data aut legata non fuissent.....	478
<i>Quæritur</i> 3 ^o quomodo mulier adultera restituere possit.....	479
<i>Quæritur</i> 4 ^o utrum filius teneatur credere matri suæ ipsam illegitimum esse asserenti.....	481
QUESTIO III. De bonis famæ et honoris.....	ib.
PROP. I. Qui injuste alterum infamavit, tenetur ex justitia damnum istud reparare.....	482
<i>Quæritur</i> 1 ^o utrum superior qui non impedit detractionem quam impedire posset, ipse defectu detractoris ad restitutionem teneatur.....	483
<i>Quæritur</i> 2 ^o ad quid hæredes diffamatoris teneantur, quando ipse non restituit.....	484
PROP. II. Qui injuste alterum infamavit debet, quantum in se est, malam opinionem quam in aliorum mente impressit, delere.	485
<i>Quæritur</i> utrum et quænam sint causæ quæ restitutione famæ vel honoris excusent.....	486
<i>Quæritur</i> an debitor teneatur solvere debitum creditori de ipso injuste detrahenti, et an quis aliquid etiam surripere possit maledico vel calumniatori titulo compensationis.....	489
QUESTIO IV. De bonis fortunæ.....	ib.
ART. I. Utrum res ob turpem causam accepta retineri possit.....	490
PROP. I. Res ob turpem causam accepta retineri non potest, si malum opus nondum sit patratum.....	ib.
PROP. II. Probabilius est nullam esse obligationem, ex justitia, ea restituendi quæ pro crimine patrato accepta sunt.....	ib.
ART. II. Utrum res ob causam honestam, sed aliunde debitam, accepta reddi debeat.....	491
PROP. I. Res ob causam ex justitia debitam accepta reddi debet.	ib.
PROP. II. Res accepta ob causam ex charitate debitam retineri potest, quando in causa ista præstanda est labor, periculum aut quid aliud pretio æstimabile.....	492

PROP. III. Res accepta ob causam ex charitate debitam et in qua præstanda non est labor, nec periculum, nec aliud pretio æstimabile, reddi debet.....	492
ART. III. Utrum et qualis sit obligatio ratione tributorum restituendi.....	493
§ I. Utrum leges tributariæ obligent sub peccato et ex justitia..	494
PROP. Omnes leges tributariæ justæ obligant sub peccato mortali et ex justitia.....	ib.
§ II. Quædam solvuntur difficultates ad tributa indirecta spectantes.....	200
<i>Quæritur</i> 1 ^o an liceat vendere aut emere merces quæ absolute prohibentur.....	201
<i>Quæritur</i> 2 ^o utrum ille peccet et ad restitutionem teneatur, qui per fraudem vendit merces quarum commercium iis tantum permittitur qui speciale ad hoc obtinuerant privilegium... ..	ib.
<i>Quæritur</i> 3 ^o an qui merces, pro quibus tributum debetur, a fraudulentibus emunt, peccent, et ad restitutionem teneantur.	202
<i>Quæritur</i> 4 ^o utrum stricta sit obligatio solvendi tributa indirecta antequam petantur.....	203
<i>Quæritur</i> 5 ^o an in contractibus tributum prescriptionis (<i>d'enregistrement</i>) patientibus, et in successioneibus, valor integer bonorum necessario sit declarandus.....	204
<i>Quæritur</i> 6 ^o quid sentiendum sit de iis qui bonum immobile emunt cum intentione illud revendendi, et ideo, ad vitandum duplex prescriptionis tributum, emunt sub chirographo privato (<i>par sous seing</i>) et stipulantur unicum actum authenticum faciendum esse nomine primi venditoris.....	205
<i>Quæritur</i> 7 ^o utrum confessarius suum interrogare debeat penitentem, quando scit aut suspicatur filium fraudes exercere.	206

TRACTATUS DE CONTRACTIBUS,

AD NORMAM JURIS NOVI GALLIÆ REDACTUS.

Definitio	208
-----------------	-----

PARS PRIMA.

De contractibus in genere.....	211
CAP. I. De consensu ad contrahendum requisito.....	212
ART. I. De dotibus consensus ad contrahendum requisiti.....	ib.
ART. II. De vitiis quæ consensui nocere possunt.....	217
<i>Sectio</i> I. De errore.....	ib.
<i>Sectio</i> II. De dolo.....	220
<i>Sectio</i> III. De vi et metu.....	221
<i>Sectio</i> IV. De læsione.....	226

	Pagin.
CAP. II. De formalitatibus et nullitatibus a lege statutis.....	238
ART. I. Quomodo nullitates jure nostro statuta distinguantur.....	239
ART. II. Quinam sint nullitatum effectus pro conscientia.....	233
CAP. III. De objecto contractuum.....	235
CAP. IV. De personis quae contrahere possunt.....	239
ART. I. De iis in genere qui contrahere possunt.....	ib.
ART. II. De minoribus.....	40
§ I. De tutela.....	241
§ II. De emancipatione.....	245
§ III. De vi et rescindibilitate actuum qui a minoribus fiunt.....	246
ART. III. De interdictis et prodigis.....	249
ART. IV. De uxoribus.....	231
ART. V. De civiliter mortuis.....	252
CAP. V. De obligatione contractuum.....	233
ART. I. De obligatione contractuum generatim sumpta.....	254
§ I. De obligatione contractuum directa.....	ib.
§ II. De obligatione contractuum indirecta.....	256
ART. II. De variis speciebus obligationum.....	260
§ I. De obligatione conditionali.....	ib.
1 ^o De natura conditionum.....	ib.
2 ^o De efficacia conditionum.....	261
3 ^o De adimplerione conditionum.....	265
§ II. De aliis obligationibus.....	267
ART. III. Quomodo cessat obligatio contractuum.....	271
Quæritur quid debitor facere debeat, si in clade communi, v. g., in incendio, rem suam et rem alienam simul salvare nequeat, et ad quid teneatur, si rem suam, relicta aliena, sal- vam fecerit.....	273

PARS SECUNDA.

De contractibus in specie.....	274
CAP. I. De promissione, donatione et testamento.....	275
ART. I. De promissione.....	ib.
Quæritur 1 ^o utrum promissio obliget in conscientia.....	ib.
Quæritur 2 ^o utrum promissiones, prout ordinarie fiunt inter homines, obligent ex justitia.....	277
Quæritur 3 ^o an et quomodo promissio valida cesset obligare.....	278
ART. II. De donatione et testamento.....	279
§ I. De regulis donationibus inter vivos et testamentis commu- nibus.....	279
Secctio I. De capacitate donandi et accipiendi, seu de his qui ad donandum et accipiendum sunt habiles.....	280
PROP. I. Omnes qui usum rationis habent, valide possunt jure naturali donare inter vivos et acceptare.....	ib.

	Pagin.
PROP. II. Omnes pariter jure naturali possunt de bonis suis per testamentum valide disponere.....	281
Punct. I. De inhabilitate ad donandum.....	282
Punct. II. De inhabilitate ad accipiendum.....	283
Punct. III. De solemnitatibus a lege præscriptis juxta quas donationes fieri debent.....	287
1 ^o De donationibus inter vivos.....	288
PROP. Donatio inter vivos certo libera, inter personas ad do- nandum et accipiendum habiles, partem bonorum quæ dari potest non excedens, in foro conscientie valida est, saltem ante sententiam judicis, licet formis a lege præscriptis sit destituta.....	289
2 ^o De testamentis.....	290
PROP. Donatio per testamentum certo libera, inter personas ad donandum et accipiendum jure habiles, partem bonorum quæ dari potest non excedens, in foro conscientie valida est, saltem ante sententiam judicis, licet formis a lege præscrip- tis sit destituta.....	ib.
3 ^o De quibusdam donationibus quæ ordinariis non subjiciun- tur regulis.....	297
Secctio II. De parte bonorum quæ dari potest.....	300
Secctio III. De donationum reductione.....	301
§ II. De regulis donationibus inter vivos specialibus.....	363
Punct. I. De forma donationis.....	304
Punct. II. De acceptatione donationis.....	ib.
Punct. III. De revocatione donationis.....	306
§ III. De regulis specialibus testamentis.....	308
Punct. I. De formis testamentorum.....	ib.
Punct. II. De revocatione testamentorum.....	313
§ IV. De regulis donationibus cum onere restituendi specialibus, et de substitutionibus.....	315
§ V. De partitionibus ab ascendentibus inter descendentes.....	317
§ VI. De regulis donationibus per matrimonii contractum, vel inter sponso, specialibus.....	318
Punct. I. De donationibus sponsis ab extraneis factis.....	ib.
Punct. II. De donationibus quas sponsi sibi invicem facere possunt.....	319
De regulis generalibus.....	ib.
De regulis donationibus per matrimonii contractum specia- libus.....	320
De specialibus regulis pro donationibus durante matrimonio factis.....	321
CAP. II. De venditione et emptione.....	322
ART. I. De natura venditionis et emptionis.....	ib.
ART. II. De iis qui vendere et emere possunt.....	323
ART. III. De re vendibili seu de merce.....	326

	Pagin.
Gravis quaestio circa bona ecclesiastica, quae tempore perturbationis Gallicanae publice vendita sunt.....	328
Altera quaestio gravis circa bona vulgo dicta DES ÉMIGRÉS.....	331
<i>Queritur</i> 1° utrum res quibus emptores praevidentur ab usuri vendi possint.....	332
<i>Queritur</i> 2° utrum quis res indifferentes vendere possit illis qui eas in abusum petunt, quando timet ne officinam suam deserant.....	333
<i>Queritur</i> 3° an fucum muliebrem vendere liceat.....	<i>ib.</i>
ART. IV. De pretio.....	336
PROP. I. Si pretium legale sit constitutum, qui supra illud vendit, contra justitiam peccat et ad restitutionem tenetur.....	337
PROP. II. Si nullum existat pretium legale, non licet supra summum naturale vendere nec infra infimum emere, et qui aliter facit ad restitutionem tenetur.....	338
<i>Queritur</i> 1° utrum quis rem suam currenti pretio vendere possit, si praevideat fore ut brevi valor decrescat, et utrum mercis in usum suum convertendas aut aliis revendendas currenti pretio emere valeat, si certo sciat earum pretium mox auctum iri.....	340
<i>Queritur</i> 2° an qui, ratione sui officii, praevident eventus ex quibus certo augendum vel minuendum censuum publicorum (<i>fonds publics</i>) pretium, tuta conscientia uti possint ea cognitione ad dictos census emendos aut vendendos, sicque facienda non modica lucra.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> 3° utrum res quae nullum habent pretium determinatum, nec legale nec naturale, ut sunt gemmae, aves indicæ, veteres picturae, libri rari et curiosi, etc., tanti vendi possint quanti emptor vult dare.....	341
ART. V. De obligationibus venditoris.....	342
§ I. De obligationibus venditoris quae ad rei defectus spectant..	<i>ib.</i>
PROP. I. Venditor interrogatus de mercis suae defectibus, sive occultis, sive manifestis, eos aperire tenetur, alioquin contractus esset injustus, etsi pretium imminueret.....	343
PROP. II. Venditor etiam non interrogatus aperire tenetur rei vitium occultum, quod illam reddit emptori periculosam, noxiam aut inutilem, vel notabiliter minus utilem ad finem propter quem emitur.....	<i>ib.</i>
PROP. III. Si vitium rei eam non reddat periculosam, nec noxiam, nec notabiliter minus utilem ad finem propter quem emitur, venditor non tenetur vitium illud aperire, nisi interrogetur.....	344
PROP. IV. Si vitium rei sit manifestum, quamvis eam notabiliter minus utilem reddat, venditor non interrogatus non tenetur ex justitia illud aperire, praesertim emptori qui scientiae suae confidit; sed de pretio pro qualitate vitii detrudere	

	Pagin.
debel.....	345
§ II. De venditoris obligationibus quae ad rei traditionem spectant.....	346
§ III. De obligationibus venditoris quae ad rei assecurationem spectant.....	347
Punct. I. De evictione.....	348
Punct. II. De rei destructione seu perditione.....	350
ART. VI. De obligationibus emptoris.....	351
ART. VII. De diversis venditionis speciebus.....	352
§ I. De venditione cum pacto redimendi.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> 1° quid sit venditio cum pacto legis commissoriae.....	353
<i>Queritur</i> 2° quid sit venditio cum pacto additionis in diem..	<i>ib.</i>
§ II. De venditione jurium incorporeorum.....	355
<i>Queritur</i> utrum liceat credita et chirographa infra valorem eorum numericum emere.....	356
§ III. De venditione sub hasta.....	357
§ IV. De venditione per proxenetas.....	359
<i>Queritur</i> utrum proxeneta, si rem carius quam dominus mandavit vendiderit, excessum pretii sibi retinere possit.....	360
§ V. De monopolio.....	361
<i>Queritur</i> quid de diversis monopolii istis sentiendum sit....	<i>ib.</i>
CAP. III. De locatione et conductione.....	363
ART. I. De regulis quae pro omnibus locationibus sunt generales..	<i>ib.</i>
§ I. De regulis quae ad locatorem simul et conductorem spectant.	364
§ II. De regulis quae ad locatorem tantum spectant.....	365
§ III. De regulis quae ad conductorem tantummodo spectant....	366
ART. II. De praecipuis regulis quae ad speciales contractus locationis et conductionis spectant.....	367
§ I. De regulis quae spectant ad locationem domuum et aedificiorum.	<i>ib.</i>
§ II. De regulis quae ad locationem agrorum spectant.....	369
§ III. De regulis quae ad locationem animalium seu <i>cheptel</i> spectant.....	370
§ IV. De locatione seu conductione operum.....	371
CAP. IV. De pignore, fidejussione et hypotheca.....	372
ART. I. De pignore.....	<i>ib.</i>
§ I. De praecipuis regulis pro simplici pignore.....	373
§ II. Praecipuae antichresis regula.....	<i>ib.</i>
ART. II. De fidejussione.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> utrum fidejussor aliquid a debitore pro fidejussione stipulari possit.....	376
ART. III. De hypotheca.....	377
CAP. V. De assecuratione, sponsione, ludo et loteria.....	379
ART. I. De assecuratione.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> utrum contractus ille sit licitus.....	380
ART. II. De sponsione.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> utrum contractus ille sit licitus.....	381

	Pagin.
ART. III. De ludo.....	382
<i>Queritur</i> 1 ^o an ludi sint liciti.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> 2 ^o utrum qui ludendo magnam pecuniæ summam perdidit, eam in conscientia solvere teneatur.....	382
ART. IV. De loteria.....	384
CAP. VI. De deposito et mandato.....	385
ART. I. De deposito.....	<i>ib.</i>
§ I. De regulis quæ ad depositum proprie dictum respiciunt.....	386
§ II. De obligationibus depositarii.....	<i>ib.</i>
§ III. De obligationibus deponentis.....	388
§ IV. De regulis quæ spectant ad sequestrum.....	<i>ib.</i>
ART. II. De mandato.....	389
CAP. VII. De commodato.....	390
De obligationibus commodatarii.....	391
De obligationibus commodantis.....	392
CAP. VIII. De mutuo et usura.....	<i>ib.</i>
ART. I. De mutuo generatim spectato.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> an mutuum sit de præcepto.....	395
ART. II. De lucro vi mutui percepto, seu de usura.....	396
Sectio I. An usura sit licita.....	398
PROP. Omne lucrum ex mutuo immediate proveniens, seu vi mutui perceptum, est illicitum et injustum.....	401
1 ^o Argumentum ex Scriptura sacra.....	402
2 ^o Argumentum ex conciliis.....	407
3 ^o Argumentum ex sanctis Patribus.....	409
4 ^o Argumentum ex decretis summorum Pontificum.....	411
5 ^o Argumentum ex unanimi doctorum consensu.....	416
6 ^o Argumenta ex ratione petita.....	417
Sectio II. De obligatione restituendi ratione usurae.....	425
§ I. An usurarius restituere teneatur.....	<i>ib.</i>
PROP. Usurarius realis omnes quas percipit usuras restituere tenetur.....	<i>ib.</i>
§ II. De hæredibus usurarii et aliis ab ipso causam habentibus.....	429
<i>Queritur</i> ad quid uxor usurarii teneatur.....	432
§ III. De cooperantibus ad usuram.....	433
<i>Queritur</i> 1 ^o quid agere debeat tutor qui in fine tutela 5 pro 100 pupillis reddere cogitur.....	435
<i>Queritur</i> 2 ^o an officarii publici qui cautionem in assecurationem præbere tenentur, interesse a gubernio soluta, tuta conscientia percipere possint.....	437
<i>Queritur</i> utrum qui usuras promisit, eas in conscientia solvere teneatur.....	438
ART. III. De lucro occasione mutui percepto, seu de titulis propter quos aliquid ex mutuo supra sortem exigere licitum esse potest.....	439
§ I. De damno emergente.....	440
§ II. De lucro cessante.....	441

	Pagin.
<i>Queritur</i> an qui prædium erat empturus, 5 pro 100 supra sortem in compensationem lucri cessantis exigere posset.....	442
§ III. De destinatione lucrativa.....	443
<i>Queritur</i> 1 ^o an qui pecuniam suam non nisi conditionate ad lucrum destinavit, dicens : « Vellem negotiari, sed plures mutuo indigentes pecuniam meam petitori sunt, eam in illorum gratiam reservo, » pretium lucri cessantis in hoc casu exigere possit.....	447
<i>Queritur</i> 2 ^o an qui in bona fide pecuniam dedit ad usuram, de alia lucrandi via minime cogitans, auctarium retinere possit, si, seclusa bona fide, certo negotiari aut alterum justum inire voluisset contractum.....	<i>ib.</i>
§ IV. De periculo sortis.....	448
PROP. Periculum mutuo extrinsecum et extraordinarium legitimum est titulus quo aliquid supra sortem exigere licet.....	449
§ V. De donatione gratuita.....	453
<i>Queritur</i> 1 ^o an aliquid a mutuario gratis donandum sperare liceat.....	454
<i>Queritur</i> 2 ^o an mutuans ostendere possit se aliquid a mutuario tanquam purum donum expectare.....	455
<i>Queritur</i> 3 ^o utrum mutuans a restitutione eximatur, si mutuatarius, sive rogatus, sive non rogatus, declaret se nihil velle, se nihil exigere, se plenam condonationem facere.....	<i>ib.</i>
§ VI. De obligatione motuum ante tempus determinatum non repetendi.....	456
§ VII. De solutionis dilatione.....	458
<i>Queritur</i> 1 ^o quid sentiendum sit de contractu <i>Mohatra</i>	461
<i>Queritur</i> 2 ^o utrum creditor, tuta conscientia, retinere possit interesse, sententia judicis sibi ob solutionis dilationem assignata, si nullum reipsa detrimentum patiatur.....	462
§ VIII. De pena conventionali.....	<i>ib.</i>
<i>Queritur</i> an mutuans auctarium istud per modum penæ impositum retinere possit, quamvis nullum propter dilationem expertus sit detrimentum. Pauci negant; ceteri communiter affirmant, modo quædam adsint conditiones requisite.....	<i>ib.</i>
§ IX. De auctoritate legis.....	464
ART. IV. De regulis in praxi circa mutuum et usuram sequendis.....	468
Decisiones ad usuram spectantes.....	<i>ib.</i>
CAP. IX. De censu, cambio et societate, ubi etiam de triplici contractu.....	477
ART. I. De censu (<i>Rente</i>).....	<i>ib.</i>
PROP. Censu personales et mixti in perpetuum creati, sunt liciti, si debite adsint conditiones.....	481
<i>Queritur</i> 1 ^o utrum census redimi possit.....	484
<i>Queritur</i> 2 ^o utrum censalista debitorem cogere possit ad redimendum censum.....	485

	Pagin.
<i>Quæritur</i> 3 ^o an liceat censum infra pretium quo fuit creatus emere, v. g. : Petrus censum 50 fr. vendidit Paulo pro 1000 fr., potestne illum 800 vel 900 fr. redimere, si Paulus consentiat? 486	
<i>Quæritur</i> 4 ^o an liceat census annuos in gubernio fundatos currenti pretio emere (<i>au cours de la Bourse</i>)..... 487	
<i>Quæritur</i> 5 ^o quid sentiendum sit de negotiatione actionum quæ constituuntur in viis ferreis, in ephemeridis, in operibus industrialibus, etc., vel de collocatione pecuniæ <i>aux caisses d'épargnes, banques de prévoyance, etc.</i> 488	
<i>Quæritur</i> 6 ^o quid sentiendum sit de censu vitalitio (<i>rente viagère</i>)..... <i>ib.</i>	
<i>Quæritur</i> 7 ^o quid sentiendum sit de censu ad tempus determinatum, v. g., pro decem aut viginti annis..... 490	
ART. II. De cambio..... 491	
<i>Quæritur</i> 1 ^o utrum cambium sit licitum, seu utrum in cambio lucrum percipere liceat..... 493	
<i>Quæritur</i> 2 ^o quid per Montes pietatis sit intelligendum, et utrum sint liciti..... 494	
<i>Quæritur</i> 3 ^o utrum negotiationem chirographorum commercii (<i>billets de commerce</i>) facere liceat..... 496	
<i>Quæritur</i> 4 ^o quid sentiendum sit de iis qui tempore turbationis Gallicæ chartas nummarias (<i>papier-monnaie</i>) emerunt pro pecuniis et eas vendiderunt, atque lucrum sic reportaverunt. 498	
ART. III. De societate et triplici contractu..... <i>ib.</i>	
§ I. De societate..... 499	
§ II. De triplici contractu..... 502	
PROP. I. Duos ex tribus prædictis contractibus simul cum eadem persona inire licet, nempe societatem et venditionem lucri, sorte non assecurata, vel societatem et assecurationem sortis, lucro non vendito..... 504	
PROP. II. Legitima societate semel inita, duos contractus, assecurationis capitalis et venditionis lucri, cum eodem tertio inire licet..... <i>ib.</i>	
PROP. III. Probabile videtur tres contractus cum eadem persona successive iniri posse, si bona sit fides..... 505	
PROP. IV. Tres contractus cum eadem persona simul initi ut illiciti et usurarii haberi debent..... 506	
TRACTATUS DE CENSURIS.	
Definitio..... 511	
CAP. I. De potestate et modo ferendi censuras..... 514	
PROP. I. Ecclesia habet potestatem ferendi censuras..... <i>ib.</i>	
PROP. II. Omnis et solus superior ecclesiasticus, habens jurisdictionem in foro externo, censuras ferre potest..... 515	
PROP. III. Censuræ ferri non possunt nisi ob peccatum exter-	

	Pagin.
num, factum cum contumacia, mortale et in genere suo completum..... 517	
PROP. IV. Censuræ ferri non debent nisi prævia aliqua monitione, et signis externis sufficienter exprimantur..... 518	
CAP. II. In quibus censuræ ferri possint..... 519	
CAP. III. De causis a censura excusantibus..... 523	
CAP. IV. De cessatione censurarum..... 525	
CAP. V. De excommunicatione..... 527	
ART. I. De effectibus excommunicationis..... 528	
De effectibus excommunicationis respectu excommunicatorum..... 529	
De effectibus excommunicationis respectu fidelium..... 532	
ART. II. De præcipuis excommunicationibus a jure latis et ipso facto incurrendis..... 533	
Præcipuæ excommunicationes, quæ nulli reservantur..... <i>ib.</i>	
Excommunicationes episcopis reservatæ..... 537	
Excommunicationes Papæ reservatæ et in Gallia receptæ... 538	
Excommunicationes bullæ quæ inscribitur <i>In cena Domini</i> 542	
ART. III. De monitoriis..... 543	
CAP. VI. De suspensione..... 546	
Præcipuæ suspensiones in jure communi existentes..... <i>ib.</i>	
Effectus suspensionis..... 549	
De depositione et degradatione..... 551	
CAP. VII. De interdicto..... 552	
De cessatione a divinis..... 554	

TRACTATUS DE IRREGULARITATIBUS.

Definitio..... 555	
CAP. I. De irregularitate ex delicto..... 556	
Homicidium..... <i>ib.</i>	
Mutilatio..... 558	
Illegitima ordinum susceptio..... 559	
Indebita ordinum usurpatio..... 560	
Indigna ordinum ministratio contra censuram..... 561	
Baptismi iteratio..... 562	
Hæresis..... 563	
CAP. II. De irregularitate ex defectu..... <i>ib.</i>	
1 ^o Defectus natalium..... 564	
2 ^o Defectus animi..... 566	
3 ^o Defectus corporis..... <i>ib.</i>	
4 ^o Defectus ætatis..... 568	
5 ^o Defectus libertatis..... <i>ib.</i>	
6 ^o Defectus famæ..... 569	

	Pagin.
7° Defectus sacramenti, seu bigamia.....	571
8° Defectus lenitatis.....	572
CAP. III. De irregularitatis cessatione.....	575
De irregularitate dubia.....	577
APPENDIX.....	579
INDEX GENERALIS.....	645

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

INDEX GENERALIS

RERUM MEMORABILIUM

QUE IN THEOLOGIA TUM DOGMATICA TUM MORALI DD. BOUVIER, EPISCOPI CENOMANENSIS, CONTINENTUR.

Numerus Romanus volumen, paginam voluminis numerus Arabicus indicat. Quando plura ex eodem volumine continuo citantur, initio citationum numerum voluminis indicamus, postea vero solummodo paginas, non amplius denuo indicato volumine.

A

ABBATIS vel abbatissæ benedictio videtur esse ejusdem generis ac sacramentalis, tom. II, pag. 460.

ABIGEATUS, V, 457.

ABLUTIO in fine missæ, III, 222. Ablutiones Baptismi. Vide *Baptismus*.

ABORTUS. Quid sit et quæ ejus pœnæ, V, 440.

ABROGATIO legis, IV, 606. Vide *Derogatio*.

ABSOLUTIO in sacramento Pœnitentiæ, quid, III, 448. Quæ verba essentialia, 450. Quotuplici modo enuntari possit, 451. Quis defectus validitati ejus noceat, ibid. An in verbis ore prolatis essentialiter consistat, ibid. An conditionata sit valida, ibid. An deprecatoria, 453. An in peccatum dubium dari possit, 413. — Absolutio a reservatis, III, 415. — Absolutio ab hæresi, V, 410. — Absolutio a censuris, VI, 000.

ABSTINENTIA a carnibus, V, 584. Ab ovis et lacticiniis, 585. — Abstinentia extra jejunium, 605.

ACCESSIO. Modus dominium acquirendi, VI, 53.

ACCIDENTIA in Eucharistia, III, 38.

ACCUSATIO et ACCUSATOR, V, 495.

ACREDIA, V, 64.

ACOLYTHI an vasa sacra tangere possint, III, 284. Eorum ordinatio, IV, 12.

ACTUS humani quid sint, IV, 426. — Actus elicit et imperati, 427. An admittantur indifferentes, 481. Eorum finis, 452. Moralitas, 481. Specificatio, 484. Quomodo actus referantur ad Deum, 476. An idem actus plures bonitatis vel malitiæ species simul habere possit, 486. — Actus exterior bonitatem aut malitiam actus interni augeat, ibid. — Actus fidei, V, 72.

	Pagin.
7° Defectus sacramenti, seu bigamia.....	571
8° Defectus lenitatis.....	572
CAP. III. De irregularitatis cessatione.....	575
De irregularitate dubia.....	577
APPENDIX.....	579
INDEX GENERALIS.....	645

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

INDEX GENERALIS

RERUM MEMORABILIUM

QUE IN THEOLOGIA TUM DOGMATICA TUM MORALI DD. BOUVIER, EPISCOPI CENOMANENSIS, CONTINENTUR.

Numerus Romanus volumen, paginam voluminis numerus Arabicus indicat. Quando plura ex eodem volumine continuo citantur, initio citationum numerum voluminis indicamus, postea vero solummodo paginas, non amplius denuo indicato volumine.

A

ABBATIS vel abbatissæ benedictio videtur esse ejusdem generis ac sacramentalis, tom. II, pag. 460.

ABIGEATUS, V, 457.

ABLUTIO in fine missæ, III, 222. Ablutiones Baptismi. Vide *Baptismus*.

ABORTUS. Quid sit et quæ ejus pœnæ, V, 440.

ABROGATIO legis, IV, 606. Vide *Derogatio*.

ABSOLUTIO in sacramento Pœnitentiæ, quid, III, 448. Quæ verba essentialia, 450. Quotuplici modo enuntari possit, 451. Quis defectus validitati ejus noceat, ibid. An in verbis ore prolatis essentialiter consistat, ibid. An conditionata sit valida, ibid. An deprecatoria, 453. An in peccatum dubium dari possit, 413. — Absolutio a reservatis, III, 415. — Absolutio ab hæresi, V, 410. — Absolutio a censuris, VI, 000.

ABSTINENTIA a carnibus, V, 584. Ab ovis et lacticiniis, 585. — Abstinentia extra jejunium, 605.

ACCESSIO. Modus dominium acquirendi, VI, 53.

ACCIDENTIA in Eucharistia, III, 38.

ACCUSATIO et ACCUSATOR, V, 495.

ACREDIA, V, 64.

ACOLYTHI an vasa sacra tangere possint, III, 284. Eorum ordinatio, IV, 12.

ACTUS humani quid sint, IV, 426. — Actus elicti et imperati, 427. An admittantur indifferentes, 481. Eorum finis, 452. Moralitas, 481. Specificatio, 484. Quomodo actus referantur ad Deum, 476. An idem actus plures bonitatis vel malitiæ species simul habere possit, 486. — Actus exterior bonitatem aut malitiam actus interni augeat, ibid. — Actus fidei, V, 72.

- ADAMUS. In quo statu creatus, II, 284.
 ADJURATIO, V, 279.
 ADMINISTRATOR, IV, 185.
 ADOPTIO perfecta et imperfecta, IV, 296.
 ADORATIO, V, 186.
 ADULATIO, V, 470.
 ADULTERATIO libri, I, 60.
 ADULTERIUM, VI, 175. Impedimentum matrimonii, IV, 258. An sit causa dissolvendi matrimonium quoad vinculum, 237. Quam obligationem restituendi inducat, VI, 176. An filius credere teneatur matris revelanti eum esse illegitimum, 181.
 ADVENA, IV, 595. Ad quid teneatur erga leges, ibid.
 ADVENTUS, V, 531.
 ADVOCATUS, V, 502.
 AEDIFICATIO. Modus dominium acquirendi, VI, 52.
 AERE alieno gravatus, V, 325.
 AETAS ad suscipiendos ordines, IV, 55; VI, 568.
 AFFINITAS dirimit matrimonium, IV, 310.
 AGAPE, III, 1.
 AGGÆUS propheta, I, 127.
 AGGRESSOR. Quotuplex et an occidi possit, V, 430.
 AGNUS DEI, unum e sacramentalibus, II, 460. Una ex orationibus missæ, III, 218.
 ALBA, III, 292.
 ALLELUIA, III, 203.
 ALLUVIO. Modus dominium acquirendi, VI, 52.
 ALMANACH, V, 202.
 ALTARE, III, 265. Ornamenta, 277. Necessitas, ibid. Consecratio, 264. Exsecratio, 274. Destructio, 272. Privilegiatum, 179.
 AMBO, III, 243.
 AMENTES. An baptizari possint, II, 508. An possint Eucharistiam suscipere saltem in articulo mortis, III, 83. An teneantur legibus divinis aut humanis, IV, 590. An sint capaces dominii, VI, 5.
 AMENTIA, impedimentum matrimonii, IV, 309.
 AMICTUS, III, 292.
 AMISSIO. Res nuper amissæ, VI, 33.
 AMOR Dei et proximi, V, 129. Vide *Charitas et Dilectio*. — Amor creaturarum non est essentialiter vitiosus, II, 293.
 AMPHIBOLOCIUS uti an liceat, V, 472.
 ANGELORUM chori, V, 558.
 ANIMA. Quomodo culpam originalem contrahat, V, 22. Animarum defunctorum status, V, 84. Animæ beatæ Deum intuitive videbunt, IV, 458. Animæ in purgatorio detentæ, III, 539.
 ANIMALIA. Eorum occupatio et proprietas, VI, 26.
 ANIMUS. De bonis animi, VI, 455. Animi defectus irregularitatem inducentes, VI, 566.

- ANNUS ecclesiasticus et civilis, III, 331. Ecclesiasticus quando incipiat, V, 531.
 ANNULUS, III, 301.
 ANTICHRISIS, VI, 374.
 ANTIPHONA, III, 197.
 ANNUNTIATIONIS festum, V, 547.
 APES. De examine apum, VI, 28.
 APOCRYPHOS liber, I, 50. Scripta apocrypha, II, 38.
 APOSTASIA, V, 422. Pœnæ apostatarum, 423. Non sunt de Ecclesia, I, 468. Ipsius legibus tamen ligantur, IV, 592.
 APOSTOLI Evangelium viva voce prædicabant, II, 63. An Christus eos ordinaverit episcopos, IV, 107. Eorum miracula, I, 177. Orationem jungebant prædicationi, IV, 125. Confessiones excipiebant juxta multos, III, 392. Per orbem dispersi alii alias addiderunt vel subtraxerunt orationes, lectiones et cæremonias liturgiis, 184. Quanam obligant sub gravi, III, 304.
 APOSTOLICITAS est nota veræ Ecclesiæ, I, 252. Protestantes eam non habent, 260.
 APPARITIONES mortuorum, gallice *revenants*, V, 210.
 APPELLATIO. Jus appellationum, I, 425. Ejus condiciones ut suspendat censuram, VI, 524.
 APPROBATIO ad audiendas confessiones, III, 471. Pro monialibus specialis, 466. An capellani militum approbatione episcopi indigeant, 472.
 AQUÆ benedictæ usus, III, 264. Benedictio, 266. Aspersio, ibid. Profanatio, 267. Miscenda vino in Eucharistia, 58. Materia Baptismi, II, 475.
 ARCA, I, 83.
 ARTICULORUM fidei fundamentalium distinctio, I, 232.
 ARTIFICES. An excusentur a jejuniis, V, 597. An teneantur reparare damnum ex eorum imperitia aut negligentia illatum, VI, 93.
 ASCENSIO, V, 540.
 ASSECURATIO, VI, 379. Obligationes venditoris quoad rei assecurationem, 347.
 ASSENSUS relative ad fidem, II, 69.
 ASSUMPTIO, V, 551.
 ASTROLOGIA, V, 201.
 ATTENTIO in recitatione Horarum, IV, 80. In administratione Sacramenti, II, 445.
 ATTRITIO, III, 376. Potest esse supernaturalis, 377. Si aliquem contineat Dei autorem, ad justificationem potest sufficere cum sacramento, 382.
 AUCTOREM fidei (Bulla), VI, 581.
 AUCTORES sacri quo idiomate usi fuerint, II, 48. Magna inter eos sermonis diversitas, ibid.
 AUCTORITAS Ecclesiæ, I, 288. Est via tuta et unica cognoscendi li-

bro divinos, II, 34. — Auctoritas publicæ potestatis, an excuset ab obligatione restituendi, VI, 152.

AUTHENTICUS liber, I, 50. Potest esse authenticus et non verus, 60. AVARITIA, IV, 58.

B

BAIUS et ejus errores, II, 264.

BACULUS gallicæ *croscæ*, III, 304.

BALSAMUM, ejus species et mixtio cum oleo ad S. Chrisma; II, 526.

BANNORUM proclamationes, IV, 260. Eorum necessitas, 61. Circumstantiæ, 262. De eorum dispensatione, 266. Quid, si sponsi sint ex diversis diocesisibus, 267. De bannis civilibus, 269.

BAPTISMUS, II, 462. Ejus institutio, 463. Differentia a Baptismate Joannis, 463, 493. Ejus necessitas, 464. An suppleri possit, 470. Ejus materia, aqua naturalis, 475. An debeat esse benedicta, 477. Immersio, infusio et aspersio, 478. Sola lotio est essentialis, ibid. Ea necessaria est aquæ quantitas ut vera sit ablutio, 479. Probabile est effusionem faciendam esse in caput, ibid. Carandum est ut pellis aqua tangatur, ibid. Forma Baptismi, 480. Invocatio trium personarum SS. Trinitatis est necessaria, 482. Mutationes quæ formam reddunt vitiosam, ibid. Fides ministri non necessaria, 436. Minister Baptismi, 484. Delegatio diaconi, 486. In necessitate omnes baptizare possunt, 488. Baptismi effectus, 489. Characteris impressio, 492. Subjectum Baptismi, 494. Parvuli baptizari possunt, 495. Quo tempore, 498. An invitis parentibus christianis, 499. An invitis parentibus infidelibus, 500. Quid de foetibus abortivis, 501. Quid de monstris, 503. Quid de expositis et domi baptizatis, 504. De adulterorum baptismo, 506. Nullus ad baptismum cogendus, 507. Ad impressionem characteris solus sufficit suscipientis consensus, ibid. Ad justificationem requiruntur fides et contritio, ibid. De patris et matris, 510. De nominibus imponendis, 513. De caeremoniis, 514. De iis supplendis, 515. De baptismo ab hæreticis collato, 516. De baptismali registro, 517. Baptismi iteratio irregularitatem inducit, VI, 562.

BASILICA, III, 244.

BEATIFICATIO, I, 386. Duplex, V, 512. De conditionibus ejus, ibid. Processus ad beatificationem, 515. Miracula requisita, 516. Cultus Beatificatis exhibendus, 518.

BEATITUDO hominis, IV, 454. Ejus objectum, ibid. — Beatitudo animæ in altera vita, 457. Corporis beatitudo, 468. Ejus qualitates, 472.

BELLUM, V, 445. Conditiones requisitæ ut sit licitum, 447. Efficaciora adhiberi possunt media ad vulnerandos et occidendos hostes, 448. Quolibet die, tempore et loco præliari licet, 450. Princeps catholicus hæreticos et infideles in adiutorium suum advocare vel auxilium eis præbere potest, ibid. De obligationibus ducum, ibid. De clericis relative ad bellum, 453.

BENEDICTIO in fine missæ, III, 224. — Benedictio paramentorum

sacrorum, 296. Ejus amissio, 297. — Benedictio nuptialis, IV, 406.

BENEFICIUM, V, 249. An redditus annui parochiis a gubernio concessi naturam beneficii induant, 250.

BIBLIA. Vide *Scriptura sacra*. — Societates biblicæ, II, 60.

BIGAMIA, VI, 571.

BIRETUM, III, 298.

BLASPHEMIA, V, 251. Quid de formulis inter rusticos usitatis, S.... B...., S.... M...., 254. Propositio blasphemia, II, 80.

BONA FIDES ad præscribendum, VI, 41.

BONUM ex integra causa, IV, 485. Discrimen inter bonum et malum morale, ibid. Non sunt facienda mala ut eveniant bona, IV, 448. Bona communia, VI, 13. Bona derelicta et vacantia, 36. Bona inventa, 31. Bona restituenda, 428. Bona in quibus fieri potest læsio, 454. Bona necessaria et bona superflua, V, 150. Bona clericorum, VI, 14. Bona ecclesiastica tempore perturbationis gallicanæ vendita, 328. Bona vulgo dicta *des émigrés*, 331. Bonum alterius qui impediunt, ad quid teneantur, 420.

BREVIARIUM. Vide *Officium*.

BULLA *In cæna Domini*, VI, 542.

BULLA *Auctorem fidei*, VI, 581.

BURSA, III, 290.

C

CABALA et ejus species, II, 41.

CELIBATUS. An matrimonio præstet, IV, 496. An clericis præscribatur, 61.

CAEREMONIE sacramentorum, II, 454. Vide *Ritus*.

CAFFÈUM, V, 588.

CALIX, III, 281. Ejus materia et consecratio, ibid. Elevatio calicis in missa, 214.

CAMBIVM duplex, VI, 591. Conditiones ut non sit peccatum, 504.

CAMPANÆ. Earum institutio, III, 264. Pulsationes, 263. Benedictio vulgo *baptismus*, 262. Usus, 263. Apud Turcas prohibitus, 261.

CANDELABRA in altari ponenda, III, 278.

CANON Scripturarum sacrarum, II, 33. — Canon missæ, III, 211. — Canones penitentiales, III, 433.

CANONICI libri, II, 35.

CANONICI. Eorum origo, IV, 434. Obligationes, 446. Jura et prerogative, 440. Tenentur cantare cum choro, 449. Assistere missæ conventuali, 450. Episcopo solemniter celebranti servire, 452. Canonicus alienus ecclesiæ urbis Romæ quolibet alio est dignior, 444.

CANONIZATIO, I, 386. Quomodo obtinenda, V, 515.

CANTORES, IV, 11.

CAPITULUM, IV, 134. Sede vacante vicarium constituere tenetur, IV, 155. Constitutio capitulorum, 135. Conditiones requisitæ ut actus capituli sint validi, 143.

- CAPPA seu pluvialis, III, 302.
 CAPUT Ecclesiae. Vide *Ecclesia*. — Caput corporis moralis, II, 206.
 CARDINALES. Eorum origo, numerus et functiones, IV, 178. Eorum insignia, 179.
 CARNES certis diebus prohibita, V, 584.
 CARTHUSIANORUM constitutio relative ad usum carnis, IV, 555.
 CASULA, III, 294.
 CASTITAS. Votum castitatis, V, 315. Ad essentiam religionis pertinet, 304. Summo Pontifici reservatur, 305. Dirimitne sponsalia et matrimonium? IV, 289.
 CASUS reservati, III, 475. Summo Pontifici reservati, 477. Quando episcopi ab eis absolvant, 478. Nulla est reservatio in articulo mortis, 481.
 CATECHUMENI, II, 508. Tempus catechumenatus, 509. An sint membra Ecclesiae, I, 468.
 CATHOLICITAS, I, 244. Est verae Ecclesiae nota positiva, 244. Protestantibus eam non habent, 258. Ecclesia Romana est catholica, 277.
 CAUSA. Res accepta ob causam debitam, VI, 191. Ob causam turpem, 190. Causae a restitutione excusantes, 141.
 CELEBRATIO missae. Vide *Missa*.
 CENSURA, VI, 511. Quotuplex, 512. Potestas ferendi censuras, 514. Qui eam exercent, 515. In quos, 519. Ob quale peccatum, 517. An monitio canonica sit necessaria et qualis esse debeat, 518. Supponit culpam, 520. Evidenter nulla non obligat, 524. Quid sit dubia, 525. Quomodo cessat, ibid. Absolutio a censuris, ibid. Quomodo exprimi debeat, 527. — Censura theologica, II, 77. Quotuplex sit, 79. Qua auctoritate innitatur, 81.
 CENSUS gallice *rente*, VI, 477. Censurales, 479. Redimibiles, ibid. In gubernio fundati, 487. Vitalitii, 488. Ad tempus determinatum, 490. Utrum census redimi possit, 484.
 CEREBI in ecclesiis oblato ad quem pertineant, V, 189.
 CERTITUDO fidei, II, 69. Triplex distinguitur, ibid. Ejus principium, 71.
 CESSATIO a divinis, VI, 554.
 CESSIO honorum, *Banqueroute ou faillite*, VI, 148. An bona cessurus aliquid occulte sibi retinere possit, 150.
 CHARACTER sacramentalis, II, 411. Sacramenta ejusdem sunt efficitatis quoad characteris impressionem, ibid.
 CHARITAS, V, 129. Ejus obiectum duplex, Deus et proximus, ibid. Natura charitatis erga Deum, 130. Ejus obligatio et conditiones, 133. — Charitas erga proximum, 136. Ordo in ea servandus, 143. Datur medium inter charitatem et cupiditatem, II, 293.
 CHARTA hummaria, VI, 90 et 498.
 CHEPTEL, VI, 370.
 CHOCOLAT, V, 588. An frangat jejunium, ibid.
 CHIROGRAPHUM, VI, 496. An negotiationem chirographorum commercii facere liceat, ibid. An ea infra valorem emere liceat, ibid.

- CHIROTHECA episcopi, III, 301.
 CHOREPISCOPUS, IV, 185.
 CHRISMA, II, 526.
 CHRISTUS, II, 128. An sit homo, ibid. An habeat corpus, 129. An animam, 130. An sit Deus, 128. Unica in eo persona, 142. Duplex natura, 132. Duae voluntates, 158. Ejus scientia, 183. Sanctitas, 186. Impeccabilitas, 188. Libertas, 190. Corporis dotes, 194. Unio hypostatica cum sanguine, 196. Ejus speciositas, 197. Passibilitas, ibid. Ipsius tituli, 200. Filius Dei, ibid. Sacerdos vel Pontifex, 203. Mediator, 205. Caput Ecclesiae et angelorum, 206. Pro nobis satisfacere debuit, 207. Vere satisfecit, 208. Satisfecit superabundanter, 213. An ex indebitis, 217. An ad strictos justitiae apices, 219. An ad alterum, 218. De ejus merito, 220. De ejus gratia Vide *Gratia*. De ejus cultu, 222.
 CIRCONIUM, III, 285.
 CINGULUM, III, 293.
 CIRCUMCISIO. Quis fuerit ejus effectus apud Judaeos, II, 496. — Circumcisionis festum, V, 533.
 CIRCUMSESSIO, II, 411.
 CIRCUMSTANTIAE in actibus humanis, IV, 485. Circumstantiae peccati, V, 42. Declaratio circumstantiarum in confessione, III, 407.
 CIVILITER mortui, VI, 252.
 CLANDESTINITAS matrimonii, IV, 376.
 CLARITAS fidei, II, 72.
 CLAUSURA respectu religiosorum, V, 357. Monialium, 348. Qui septa monialium ingredi possint, 358.
 CLERUS, IV, 7. De clericis relative ad calibatam, 61. Ad horas recitandas, 70. Ad habitum clericalem, 87. Ad tonsuram, 90. Ad promissionem in ordinatione factam, 97. Ad venationem, ibid. Ad armorum gestationem, 92. Ad negotiationem, 93. Ad ministerium saeculare, 94. Ad popinarum ingressum, ibid. Ad ludos alearum, 95. Ad choreas et spectacula, 96. Ad leges civiles, 593. Ad statuta dioecesis, 595. Ad jurisdictionem temporalem quam haberent, V, 430. Ad bellum, 453. Ad dominium honorum temporalium, VI, 44. Ad dominium honorum ecclesiasticorum, 17.
 COACTIO. Quae est violentia, IV, 301.
 COADJUTOR, IV, 185.
 COELUM, V, 85.
 COEMETERIUM pollutum, III, 249.
 COESA Domini, V, 536.
 COENULA seu collatio, V, 590.
 COGNATIO, IV, 290. Naturalis, ibid. Spiritualis, 294. Legalis, 296.
 COLLECTA, III, 201.
 COLLEGIATE. Vide *Canonici*.
 COMMIXTIO specierum in Missa, III, 218.
 COMMODATUM, VI, 390.

- COMMUNICANTES, III, 213.
 COMMUNICATIO cum infidelibus, V, 193. Cum excommunicati, VI, 532.
 COMMUNIO. An sit de precepto divino, III, 98. An de ecclesiastico, 102. Quibus danda sit, 82. An pueris, *ibid.* An amentibus, 83. An surdis et mutis, 84. An capite damnatis, 85. Communio Paschalis et notanda circa illam, 102. Communio sub utraque specie, 107. Communio frequens, 113. Communio celebrantis, 221. Sacerdos non celebrans quomodo ad communionem accedere debeat, 97. Communio, pars missæ, 223. Communio sanctorum, V, 88.
 COMMUNITAS, regimen conjugum, VI, 41.
 COMPAGI, III, 301.
 COMPAGNONS du devoir, V, 277.
 COMPASSIO, festum B. M. V., V, 547.
 COMPENDIA historica, I, ad eadem. 1um De schismate anni 1791, 478. 2um De concordato anni 1801, et de secta quæ dicitur *La petite Eglise*, 485. 3um De conciliis generalibus, 495.
 COMPENSATIO, VI, 454.
 COMPLEX. An manifestari possit aut debeat in confessione, III, 418. An in iudicio, V, 501.
 CONCEPTIONIS festum, V, 555.
 CONCILIUM, I, 360. Conditiones ut sit œcumenicum, 361. Ejus auctoritas, 363. Ejus necessitas, 369. Concilia particularia, 370. Compendium de conciliis generalibus, I, 495. — Concilium familiarum, VI, 243.
 CONCIATOR in peccato existens, an peccet, II, 429.
 CONCLAVE, IV, 180.
 CONCLUSIONES theologice, II, 6.
 CONCORDATUS 1801, I, 485.
 CONCUSPISCENTIA. An fuerit in Christo, II, 189.
 CONCURRERE et concursus, VI, 123.
 CONDIGNUM. Vide *Meritum*.
 CONDITIO relative ad matrimonium, IV, 288. Ad obligationes, VI, 260.
 CONDONATIO, VI, 150.
 CONDUCTIO, VI, 363. Vide *Locatio*.
 CONFESSARIES, III, 483. Ejus obligationes, *ibid.* Probitas in eo necessaria, 484. Scientia, 485. Prudentia, 488. Obligatio audiendi confessiones, *ibid.* Obligatio interrogandi penitentes, 490. Quid agere debeat erga ignorantes, 495. Quid erga sequentes opinionem quam ipse iudicat minus probabilem et minus tutam, 498. Quid erga senes, hebetes et rudes, 499. Quid erga obligationem habentes restituendi aut reconciliandi, 504. Quid erga eos qui versantur in occasione peccandi, 505. Consuetudinarios et recidivos, 508. Eos qui peccata sua negant, 514. Moribundos, 515. Scrupulosos, 519. Personas devotas, 521. Eos quos male absolvit, 523. An et qualem penitentiam injungere

- teneatur, 432. Ad quid teneatur ratione sigilli, 524. An quandoque uti possit notitia in confessione accepta, 530. Quæ cadant sub sigillo, 527. An confessarii qui non movent penitentem de restitutione facienda ad eam faciendam teneantur, VI, 113.
 CONFESSIO sacramentalis quid, III, 385. An necessaria jure divino, 387. An ecclesiastico, 399. An debeat esse publica vel secreta, 394. An obliget sub gravi, 400. Quos obliget, *ibid.* Quandonam, 402. Ejus conditiones, 404. Causæ ab integritate ejus excusantes, 409. An peccata dubia sint declaranda, 412. Mentiri in confessione quale peccatum, 411. Confessiones iteranda, 414. Confessio generalis, 416. Quomodo fieri debeat, 417. Confessio scripta aut per litteras, 421.
 CONFESSIO in principio missæ, III, 197.
 CONFESSOR, V, 527.
 CONFIRMATIO. An sit sacramentum, II, 548. Quæ ejus materia, 523. Notanda circa manuum impositionem, 525. Circa chrisma, 526. Circa unctionem, 529. Quæ ejus forma, 530. Quis minister, 531. Minister extraordinarius, 536. Ejus effectus, 538. Necessitas, 540. Dispositiones ad eam suscipiendam, 543. De caeremoniis confirmationis, 545.
 CONFUSIO. Modus dominium acquirendi, VI, 52.
 CONGREGATIONES cardinalium, IV, 179.
 CONJUGICIDIUM, IV, 298.
 CONJUGES an separari possint theologice, IV, 243. An civiliter, 248. Eorum obligationes, V, 415.
 CONSANGUINITAS. Quid sit, IV, 290. An et quo gradu matrimonium dirimat, 293.
 CONSCRIPTI desertores, ad quid teneantur, VI, 91.
 CONSCIENTIA. Quid et quotuplex, IV, 488. An contra conscientiam veram et falsam seu erroneam agere liceat, 489. Conscientia certa et dubia, 493. Conscientia lata et scrupulosa, 496. Vide *Scrupuli*. Conscientia probabilis et improbabilis, 500.
 CONSECRATIO in missa, III, 66. Consecratio ecclesiarum, 246.
 CONSENSUS relative ad matrimonium, IV, 359. Consensus parentum, 378. Consensus ipsorum contrahentium, 359. Ad valide contrahendum requiritur consensus, VI, 212. Vitia quæ lædunt consensum, *ibid.*
 CONSENTIENS, VI, 103.
 CONSUBSTANTIALIS, II, 407.
 CONSUBSTANTIATIO, juxta Lutherum, III, 32.
 CONSUEUDINARIUS, III, 508.
 CONSUETUDO. Quotuplex, IV, 616. Conditiones ut legem abroget, interpretetur, aut inducat, 617. In jure civili gallico nulla agnoscitur consuetudo ut vim legis habens, 616.
 CONSULENS, VI, 99.
 CONTENTIO, V, 464.
 CONTINENTIA, IV, 61. In ordinibus sacris imposita, *ibid.* Ad quid obliget, 65.
 CONTRACTUS, VI, 208. Variæ ejus species, *ibid.* Qui contrahere

possint, 239. Objectum contractus, 235. De contractuum causa, 212. De obligatione, 253. An contractus nullus per iuramentum firmetur, 269. De triplici contractu, 502.

CONTRITIO, III, 357. Quid et quotuplex, 358. Ejus necessitas, ibid. Quando ejus præceptum obliget, 360. Contritionis perfectæ effectus, 371. Et imperfectæ, 382. Ejus qualitates, 362. Contritio est pars essentialis sacramenti Pœnitentiæ, 377. Elicita sine ullo ordine ad sacramentum non sufficit, 379. A Deo postulanda est, 364.

CONTROVERSIE. Judex controversiarum fidei, I, 289.

CONVERSIO infidelium, V, 401.

COOPERATIO ad aliorum peccata, IV, 450. Ad damnum VI, 95.

COPULA, IV, 494.

CORPORALE, III, 287.

CORPORIS bona, VI, 458. Defectus corporis quoad irregularitatem, 566. Qualitates corporum resurrectorum, IV, 472. Qualia erunt corpora reproborum, 476.

CORPORIS Christi festum, V, 547.

CORRECTIO fraternalis, V, 456. Ejus præceptum, ibid. Ordo in ea servandus, 459. Ejus finis, 458.

CRAPULA, V, 61.

CREATURA an satis pati possit pro peccato, II, 174.

CREDENDA ex necessitate mediæ, V, 76. Ex necessitate præcepti, 81.

CREDIBILITAS. Motiva credibilitatis, II, 48. A motivo fidei distinguenda, 21.

CREDITORES privilegiati et non privilegiati, VI, 432. Ordo inter eos servandus, 434. An creditor retinere possit quod ei tribuitur sententia judicis, si de facto damnum non fuerit expertus, 462.

CRIMEN. Impedimentum matrimonii, IV, 361. Crimina quid, V, 481. An occulta revelare liceat, 482. An criminosi notorii religionem ingredi possint, 326.

CRUX CHRISTI. De cultu ejus, II, 233. Inventio S. Crucis, V, 543. Exaltatio ejusdem, 544. Crux in altari ponenda, III, 276. Cruces cooperiendæ, 258. Crux pectoralis episcopi, 301.

CULPA obligationem restituendi inducens quotuplex, VI, 63.

CULTUS et ejus species, II, 222. Cultus Christi, 223. SS. Cordis ejus, 225. Crucis ejus, 233. Sanctarum Reliquiarum, 242. Imaginum, 245.

CUSTODES vectigalium, VI, 417.

D

DEMONES. An fides in eis existat, II, 87.

DALMATICA, III, 300.

DAMNATORUM pœnæ, V, 46.

DAMNUM, VI, 80. Quotuplici modo inferri possit, ibid. Quæ conditiones ut sit obligatio illud reparandi, ibid. Quid si ex errore fuerit illatum uni pro altero, 87. Quo ordine damnificantes debeant resti-

tuere, 123. An in solidum, 125. An facienda sit restitutio pro damno naturali, 157. Damnum emergens, 440.

DAMNIFICANTES. Quo ordine ad restitutionem teneantur, VI, 123.

DANIEL. Ejus prophetia, I, 124.

DATABIA, IV, 333.

DEBITOR, VI, 422. Quid facere debeat quando ipsius bona non sufficiunt, 432. Quæ causæ eum excusant a restitutione, 444. An omnibus impar integrum debitum uni solvere possit, 456. Quandonam res debita ipsi pereat, 443. An cogi possit ad redimendum censum, 485.

DECALOGUS et ejus tabulæ, V, 56.

DECIME, V, 494.

DECLARATIO cleri Gallicani, I, 452.

DECLARATIONES congregationum cardinalium, IV, 479 et 584.

DECRETALES falsæ, IV, 584.

DEDICATIO ecclesiarum, V, 565.

DEFECTUS rei vendendæ, VI, 342.

DEFUNCTORUM commemoratio, V, 564.

DEGRADATIO ut pœna, VI, 551.

DELECTATIO, ad sensum Jansenii, II, 274.

DELICTA, V, 490. Delicta ex quibus oritur irregularitas, VI, 556.

DEPOSITIO ut pœna, VI, 551.

DEPOSITUM, VI, 385. Obligationes depositarii et deponentis, 386, 388.

DEROGATIO legis, IV, 606.

DESponsatio B. M. V. cum S. Joseph, V, 545.

DESTINATIO lucrativa, VI, 443.

DESTRUCTIO rei debite, VI, 273.

DETRACTIO, V, 476. Detractio interna, ibid. Externa et ejus divisiones, 478. Vitium ejus, 480. Eam audientes, 484. Detractio judicialis, 489. Vide *Fama*.

DEUS unica substantia in tribus personis, II, 95. Vult sincere salutem omnium hominum, 341.

DEUTEROCANONICI libri, II, 38.

DEVOTIO. Quid sit, V, 472. Ejus causa, 473. Devotio erga SS. Cor Jesu, II, 229. Erga Cor Mariæ, 232.

DIACONATUS, IV, 46. Materia et forma, 17.

DIACONISSÆ, IV, 46.

DIACONUS seu levita, IV, 46. Minister extraordinarius Baptismi, II, 481.

DIES dominica, V, 365. Præceptum eam servandi, ibid. Quos obligat, 476. Quæ prohibentur, 377. Opera servilia, ibid. Alia opera prohibita, 379. De itinere die dominica, 382. De peccato, 383. De causis ob quas opera servilia facere liceat, ibid. De præcepto audiendi missam, 389. Vide *Missæ*. De aliis pietatis operibus, 402.

DILECTIO proximi, V, 436. Dilectio inimicorum, 439.

DIMISSORIUM, IV, 41.

DIPTYCHA, III, 212.

- DISCIPLINA Ecclesie, I, 373.
 DISCIPULI et studentes, V, 420.
 DISCORDIA, V, 463.
 DISPARIAS cultus, impedimentum matrimonii, IV, 299.
 DISPENSATIO legis, IV, 607. Potestas dispensandi, 608. Causa dispensandi, 610. Dispensationis cessatio, 612. Dispensatio impedimentorum matrimonii, 317. An episcopi dispensare possint et quo jure, 318. De eorum potestate in Gallia, 322. De causis ob quas dispensare liceat, 325. De dispensationibus vitiatas, 326. De dispensationum executione, 339. De modo dispensationes ab episcopo obtinendi et exsequendi, 347. Dispensationes in radice, 421. De dispensatione impedimentorum civilium, 376. Dispensatio a jejunio et ab abstinentia, V, 600.
 DISPUTATIO cum hæreticis, V, 421.
 DISTRACTIO in recitandis horis, IV, 31.
 DIVINATIO, V, 498. Variæ ejus species, 200.
 DIVORTIUM seu dissolubilitas matrimonii, IV, 225. Divortium improprie dictum, seu separatio quoad torum, 243.
 DOLUS, VI, 220.
 DOMICILIUM, IV, 395. In ordine ad suscipienda sacramenta, III, 461.
 DOMINI, V, 416. Eorum officia erga famulos, ibid. Quid si mandent decem fargalis ut per horam die dominica laboreat, 588. An restituere teneantur si a damno non prohibeant subditos cum possint, VI, 414.
 DOMINIUM quid et quotuplex, VI, 4. Qui sunt domini capaces, 5. An parvuli et amentes, ibid. An filii-familias, 6. An uxores, 11. An clerici, 14. Objectum domini, 20. De modis dominium acquirendi, 25.
 DOMINE, non sum dignus, III, 221.
 DOMINUS vobiscum, III, 200.
 DOMUS Lauretanæ translatio, V, 555.
 DONATIO, VI, 279. Regulæ donationibus inter vivos et testamentis communes, ibid. Capacitas donandi et accipiendi, 280. Inhabilitas ad donandum, 282. Et ad accipiendum, 283. Solemnitates a lege præscriptæ, 287. Donatio de manu ad manum, 297. Donationes indirectæ, 299. Portio disponibilis, 300. Forma donationis, 304. Acceptatio donationis, ibid. Donationum reductio, 301. Regulæ donationibus inter vivos speciales, 303. Regulæ ad testamenta spectantes, 308. Donationes cum onere restituendi, 315. Donationes factæ sponis, 318. Donationes inter sponso, 319. Revocatio donationis, 306.
 DOS, VI, 42. In quo regimen dotale ab aliis regiminibus differat, ibid.
 DUBIUM. Quid in dubio agendum sit, IV, 494. Peccata dubia, III, 412. Dubium in damno, VI, 81.
 DUELLUM, V, 442. Pœnæ duellantium, 415.

E

- EBRIETAS, V, 62.
 ECCLESIA. Quid, I, 224. Extra illam non est salus, 225. Ejus corpus et anima, 463. Ejus visibilitas, 250. Indefectibilitas, 251. Invariabilitas, 241. Auctoritas in docendo, 288. Infallibilitas, 344. Ejus notæ, 226. Notæ a Protestantibus assignatæ, 228. Notæ veræ, quæ sunt unitas, sanctitas, catholicitas et apostolicitas, 230. Ecclesia Romana habet has notas, 270. In quibus auctoritas Ecclesie residet, 324. Non in plebe, 325. Nec in principibus, 327. Nec in simplicibus presbyteris, 330. In solis ergo episcopis, 335. — Ecclesia Græca, I, 266. — Ecclesia cathedræ, IV, 414. — Ecclesiarum origo, III, 242. Forma antiqua, ibid. Consecratio, 245. Exsecratio, 248. Reconciliatio, 252. Necessitas ad missam celebrandam, 253.
 ECCLESIASTICUS liber, II, 38.
 EDUCATIO, V, 408. Parentes convenientem debent educationem cunctis liberis suis, ibid. Ad quid tenentur juvenes qui gratuitam acceperunt educationem, VI, 94.
 EFFECTUS indirecte voliti, an imputabiles, IV, 447.
 EJECTUS. An professus e monasterio ejici possit, V, 341. An ab omnibus obligationibus suis per ejectionem liberetur, 343.
 ELECTIO episcoporum, IV, 401.
 ELEEMOSYNA spiritualis et corporalis, V, 448. Actus eleemosynæ spiritualis, ibid. Actus eleemosynæ corporalis, ibid. Præceptum eleemosynæ, ibid. Ejus qualitates, 52. Effectus, 155. Regulæ in ea sequenda, 449.
 ELEVATIO hostiæ, III, 214.
 EMANCIPATIO, VI, 245.
 EMPATIO. Quid, VI, 322. Quis vendere et emere possit, 324. Res vendibilis, 326. An liceat vendere res quibus emptor prævidetur abusus, 332. An qui rem furtivam bona fide possidet eam vendere possit, 370. Qui eam bona fide emit, ad quid tenetur, ibid. An liceat rem infra pretium infimum emere, 338. Obligationes emptoris, 351. An res pereat emptori vel venditori, 350. Vide *Venditio*.
 EPIEIKIA, IV, 603.
 EPIPHANIE festum, V, 533. Non est suppressum sed translatum, 568.
 EPISCOPATUS. An sit sacramentum, IV, 27. Ejus materia et forma, 29. Concursus episcoporum assistentium, 404.
 EPISCOPUS. Quid, IV, 26. An episcopi simplicibus presbyteris superiores sint, 30. Ad constituendum episcopum requiruntur electio, institutio et ordinatio, 401. Episcopi consecrati dignitas, privilegia, etc. 406. Episcopus dicitur ordinarius, diœcesanus, etc., 407. Vocatur a Papa Venerabilis Frater, 408. Episcopi sedes, 409. Ei celebranti assistentes, 410. Simples sacerdotes eo inferiores, 412. Tenetur ad residentiam nisi legitime excusetur, 419. Ad prædicationem verbi divini, 424. Ad orationem, 423. Ad diœcesis visitationem, 426. An

ad synodi celebrationem, 130. Est iudex ecclesiasticus, VI, 516. Controversias fidei iudicio prævio in sua diocesi compescit, I, 342. Ejus est puellas ad habitum religiosum receptas et novitias examinare per se vel per delegatum, V, 370. Episcopi titulares in partibus infidelium, IV, 482. An ordinarii sint fidei iudices, I, 342.

EPISCOPISSÆ, IV, 46.

EPISTOLA, pars missæ, III, 202.

ERROR. Quid, VI, 217. Impedimentum erroris, IV, 286. Propositio erronea, II, 80.

ESODAS, II, 35.

ESTHAN liber, I, 35.

EUCCHARISTIA. Quid, III, 1. Christus immediate hoc instituit sacramentum, II, 418. Præsentia realis in Eucharistia, III, 3. Quomodo Christus sit sub speciebus, 31. Est sub singulis partibus, saltem separatione facta, 42. Est permanenter donec species corrumpantur, 45. Materia Eucharistiæ, 49. Panis triticus, 50. Azyms et fermentatus, 53. Vinum ex vite, 55. Aqua miscenda, 58. De modo quo materia debet esse præsens, 61. Necessitas utriusque speciei, 64. Forma hujus sacramenti, 66. Minister confectionis, 69. Minister distributionis, 72. Ordinarius, ibid. Extrordinarius, 73. An aliquis Eucharistiam sibi ministrare possit, 75. Tempus communionis, ibid. Locus, 77. Modus eam dandi, ibid. Eam asservandi, 79. Eam ad absentes deferendi, 81. Quibus sit distribuenda, 82. Dispositiones ad eam suscipiendam, 85. Ex parte animæ, ibid. Ex parte corporis, 89. Notanda circa jejunium, 91. Casus in quibus jejunium non exigitur, 94. Mundities, 96. Vide *Communio*. Cultus Eucharistiæ debitus, 48. Effectus Eucharistiæ, 120.

EUCLOGIÆ (palm hœmit), III, 208.

EUTYCHUS et ejus errores, II, 151.

EVA. Quid contigisset si sola peccasset, V, 24.

EVANGELIUM in Missa primum, III, 205. Ultimum, 225.

EVICTIO, VI, 348.

EVIDENTIA, II, 70.

EXCELLENTIA, motivum cultus, V, 186.

EXCOMMUNICATI duplicis generis, tolerati et vitandi, VI, 528.

EXCOMMUNICATIO. Quid et quotuplex, VI, 527. Excommunicationis majoris effectus, 528. Excommunicationis minoris, ibid. Respectu excommunicatorum, 529. Respectu fidelium, 532. Excommunicationes summo Pontifici reservatæ, 538. Episcopis reservatæ, 537.

EXCOMMUNICATUS etiam toleratus religionem ingredi non potest, V, 325.

EXEMPTIONES nunc in Gallia abrogatæ, IV, 142.

EXEGESIS germanica, II, 45.

EXODUS, II, 35.

EXORCISMUS, V, 223. Solis presbyteris exorcismos facere reservatur, IV, 41. Exorcismi inter sacramentalia, II, 460.

EXOICISTÆ, IV, 11.

F

FABRICÆ. An donationes accipere possint, VI, 286.

FACTA a Moyse descripta sunt vera, I, 73. Facta supernaturalia Veteris et Novi Testamenti evidenter vera, II, 25.

FAMA. Quid, VI, 181. Obligatio restituendi ob infamationem, 182. Ad quid teneatur superior detractionem non impediens, 183. Ad quid hæredes diffamatoris, 184. Reparatio honoris, 185. Causæ excusantes, 186. An sacramenti administrationem simulare liceat ad vitandam aliquis infamiam, II, 453. Defectus famæ causa irregularitatis, VI, 569.

FAMULI. Quid debeant dominis, V, 418. Quid si damnum non impediunt, cum possent, VI, 116.

FACTORES hæreticorum, V, 107.

FESTORUM dies, V, 507. Ecclesia potest instituere festa, 508. Papa et concilium generale pro universa Ecclesia, ibid. Episcopi pro suis diocesis, 510. Objecta festorum, 511. Festa Domini, 531. Festa B. M. V. 545. Festa Sanctorum, 558. Veteris Testamenti, 568. Novi Testamenti, 561. Festa suppressa, 566. Festa translata, 568. Festum patris, 571.

FETUS humanus, II, 501. Quo tempore animetur, ibid.

FIDEICOMMISSIONES, VI, 315.

FIDEIUSSIO, VI, 374.

FIDELIS. Eorum communicatio cum excommunicatis, VI, 532. Omnis utriusque sexus fidelis, III, 400. Quid hæc verba sonent, 394.

FIDES christiana. Quid, II, 2. Fidei natura, 2. Fidei objectum, 5. Propositiones immediate et mediate revelatæ, 6. An objectum fidei decursu temporum creverit, 9. Motivum fidei, 14. Resolutio fidei, 22. Regulæ fidei, 24. Veritas fidei, 67. Certitudo fidei, 69. Obscuritas fidei, 72. Scientia et fides circa idem objectum, ibid. Moralitas fidei, 75. An existat fides in peccatoribus, 83. An in hæretico, 81. An in dæmonibus et damnatis, 87. An in beatis in cælo et in animabus in purgatorio detentis, 88. Fidei necessitas ad salutem, V, 71. Præceptum fidei internæ pro adultis, 73. Credenda ex necessitate medii, 76. Ex necessitate præcepti, 81. Externa fidei professio, 90. Præceptum affirmativum, ibid. Præceptum negativum, 94. Vitia fidei opposita, 109. Dubius in fide infidelis est, 106. Fides non est prima gratia, II, 297. Bonum opus morale sine fide, 302. Fides sola non justificat, 366. Fides ad validitatem sacramentorum non requiritur in ministro, 434. Neque in subjecto, excepta pœnitentia, 449. Bona fides ad præscribendum requisita, VI, 65.

FILIATIO in Deo, II, 101.

FILII quid debeant parentibus, V, 408.

FILII-FAMILIAS, VI, eorum bona, utrum habeant perfectum dominium in bona a parentibus data, 6.

FINIS. Quid et quotuplex, IV, 452. Quo sensu homo ad finem ultimum tendere debet, IV, 477.

- FODINE, VI, 29.
 FŒDUS NOVUM, I, 416.
 FORMA, II, 412. Forma Sacramentorum, *ibid.* Quomodo Christus eam determinavit, 421. Duplex mutatio in forma, 414. Quale peccatum mutare formam, 415. An liceat eam iterare, 416. Unio materiae et formae duplex, 413. An verba formae sint consecratoria, 415.
 FORMALITATES in contractibus, VI, 228.
 FOSSARIJ specialiter caeremonia olim consecrati, IV, 6.
 FRANCIS-MAGONS, V, 275.
 FRATRES erga fratres et sorores, V, 412.
 FRUCTUS quadruplicis generis, VI, 66.
 FURUM muliebrem an vendere liceat, VI, 335.
 FURTUM multiplex, V, 456. Quale peccatum, 457. Quae materia ad constituendum peccatum mortale, 460. Furta minuta, 461. Major requiritur quantitas ad peccatum mortale si furta minuta sint respectu diversarum personarum, 462. Furta domestica, 463. An sit obligatio gravis restituendi summam notabilem per minuta furta acquisitam, VI, 86. Ad quid teneatur fur, si res ablata apud se perierit, 72. An furem occidere liceat pro servandis aut recuperandis bonis, V, 435.

G

- GENESIS. Vera sunt facta in ea narrata, I, 73.
 GENTES humanas immolarunt victimas, III, 127. Jus gentium, IV, 529.
 GLORIA in excelsis, III, 199.
 GLORIA Patri, V, 536.
 GRADUALE in Missa, III, 203.
 GRATIA. Quid est, II, 253. Quomodo dividitur, *ibid.* Varii circa gratiam errores, 254. Gratia habitioalis, 289. Gratia actualis: ejus natura, 290. Gratiae necessitas ad verum cognoscendum, 295. Ad habendum fidei initium, 297. Ad quodlibet opus supernaturae, 299. Ad implenda omnia legis naturalis praecipia, 312. Ad Deum perfecte diligendum, 313. Ad superandas omnes tentationes, 314. Ad vitanda peccata venialia, *ibid.* Ad vitanda mortalia, 316. Ad perseverantiam finalem, 317. Gratia sufficiens, 320. Conceditur omnibus justis, 325. Peccatoribus etiam magis obduratis, 330. Infidelibus, 334. Judicis in veteri Lege, 337. Ipsi parvulis in utero materno morientibus, 340. Gratia efficax, 352. Gratia efficax libertati hominis non nocet, 354. Unde repetenda est ipsius efficacia, 338. Historia compendiosa controversiarum circa concordiam liberi arbitrii et gratiae efficaciae, *ibid.* Gratiae effectus, 362. Justificatio et meritum, 363. Gratia sacramentalis, 450.
 GRATIARUM actio post missam, 330.
 GULA, V, 60.

H

- HABITUS clericalis, IV, 87. Obligatio illum deferendi, *ibid.* — Habitus novitiatus, V, 326. Nulla in jure canonico determinatur aetas ad illum suscipiendum, *ibid.*

- HÆREDES occisoris aut mutilatoris an illius defectu pro damno naturali restituere teneantur, VI, 460. An revocationem testamenti petere possint tua conscientia, 314. An pro defuncto teneantur in solidum ad restitutionem, 429. An teneantur restituere usuras et quando, *ibid.*
 HÆRESIS, V, 104. An virtutem fidei destruat, 106. Quis ab ea absolvere possit, 410. Est causa irregularitatis, VI, 563.
 HÆRETICI, II, 84. An firmiter adhaereant veritatibus fidei quas retinent, 86. Poenae haereticorum, V, 406. An sint irregulares, VI, 563. An clerici haeretici jurisdictionem retineant, I, 470. An legibus Ecclesiae et principum christianorum subjiciantur, IV, 592. An sacramenti Matrimonii sint capaces, 213, 300. Obligatio decreti concilii Tridentini respectu ipsorum, 391.
 HAGIOGRAPHI libri, II, 50.
 HEXAPLA ab Origine inventa, II, 54.
 HIERARCHIA, IV, 97.
 HOLOCAUSTUM, III, 125.
 HOMICIDA. Quando, quid et quibus restituere homicida teneatur, VI, 158.
 HOMICIDIUM. Quid et quotuplex, V, 421. Homicidium fortuitum seu casuale, V, 455. Homicidium causa irregularitatis, VI, 556.
 HOMO. An in statu naturae purae creari potuisset, II, 279. An in statu innocentiae fuerit creatus, 284. An in illo perseverare potuisset, 288. An perseveraverit, 288. Homines tempore ultimi adventus Christi viventes morientur et resurgent, IV, 474. Utrum dominium habeat in vita sua, VI, 21.
 HONESTAS publica, IV, 307.
 HONOR, V, 476 et VI, 168. An occidere liceat honoris invasorem, V, 437.
 HORÆ canonicae dicenda, IV, 70. Vide *Officium*.
 HOSANNA, III, 210.
 HOSTIA pacifica, III, 124. Hostiae fractio in Missa, 217.
 HYPOCRISIS, V, 474.
 HYPOTHECA, VI, 377.
- I
- ICONOCLASTAE, II, 245.
 IDOLOLATRIA, V, 495.
 IDOLUM, V, 495.
 IENIS inferni an sit materialis, V, 48.
 IGNORANTIA, IV, 437. Ignorantia vincibilis an tollat liberum, 439. An ignorantia invincibilis, 441. An ignorantia vincibilis fieri possit invincibilis, 444. An ignorantia invincibilis vim impedimenti dirimentis auferat, 285. An excuset a poena lege statuta, 563. An a nullitate actus, 564.
 ILLEGITIMITAS quoad ordines, VI, 564.
 ILLEGITIMUS an religionem ingredi possit, V, 325. Quinam censendi sint illegitimi, VI, 564.

IMAGINES. Quid, II, 245. Earum cultus, 246. Vetustior imago in Ecclesia exhibita fuit crux sine crucifixo, III, 257. An imagines in templis exponendæ benedici debeant, 258.

IMPANATIO, III, 32.

IMPEDIMENTA matrimonii, IV, 278. An Ecclesia impedimenta dirimentia instituere possit, 281. An principes sæculares, 349. Impedimenta canonica, 278. Impedimenta civilia, 349. Impedimenta impedientia, 278.

IMPIETAS, nota theologica, II, 80.

IMPOSITIO manuum in pluribus sacramentis. Vide *Confirmatio et Ordo*.

IMPOTENTIA duplex: physica et moralis, V, 596. Impotentia jejunandi, ib. Impotentia restituendi, VI, 442. Integre confitendi, III, 409.

INCARNATIO, II, 427. An et quibus ante Christum innouerit, 437. Ejus necessitas, 469. Ejus causa efficiens, 477. Causa meritoria, ibid. Causa finalis, 479.

INGESTUOSI, VI, 285.

INDEFECTIBILITAS Ecclesie, I, 231. Summi Pontificis, 445.

INDEX quoad libros, V, 412.

INDIGNATIO, V, 64.

INDIGNI. An Sacramenta indignis conferre liceat, II, 451.

INDULGENTIA. Quid, III, 541. An sit in Ecclesia potestas concedendi indulgentias, 542. Quid habeant potestatem concedendi indulgentias, 544. Cause ob quas concedi possunt indulgentiæ, 545. Thesaurus indulgentiarum quid, 546. Earum effectus, 548. Earum efficacia respectu vivorum, ibid. Respectu mortuorum, 549. Conditiones ad eas lucrandas, 551. Indulgentiæ festis suppressis annexæ, V, 568.

INFAMATIO, V, 479. Qui injuste alterum infamat, ad quid teneatur, VI, 482. An infames religionem ingredi possint, V, 326.

INFANTES. An sint ordinis capaces, IV, 45. An teneantur legibus, 590. Infantes spurii et adulteri, quoad eorum jura, VI, 284.

INFERNUS, V, 40. An existat, 47. Qualis pœna, 48. Ubi sit, 49. An in ipso sint vermes, ibid. An ignis materialis, 48. An tenebræ, sletus, stridor dentium, 49. An pœna sit æqualis omnibus, 50.

INFIDELES non sunt de Ecclesia, I, 468. Inter infideles numerandi sunt pagani, Judæi et Mahumetani, V, 401. Infidelibus datur gratia sufficiens, II, 334. An omnia infidelium opera sint peccata, 305. Infideles tenentur legibus civilibus, non legibus Ecclesie, IV, 592. Sola persuasionis via sunt convertendi, V, 402. Cum illis communicare non licet in cæremoniis religionis, licet in civilibus, 403.

INFIDELITAS fidei opposita, V, 400. An sit impedimentum matrimonii. Vide *Disparitas cultus*.

INIMICORUM dilectio, V, 439. Cum ipsis reconciliatio, 441.

INJURIA. Quid, VI, 57. An scienti et volenti fiat injuria, ibid.

INJUSTITIA, VI, 57. Quotuplici modo aliquis injustitiæ fieri possit particeps, 95.

INNOCENS in genere, V, 492. An aliquando licitum sit innocentem occidere, 438.

INNOCENTIA. Status innocentie, II, 281.

INSPIRATIO. Quid et quotuplex, II, 25.

INSUFFLATIONES, II, 509.

INTELLECTUS læsus per peccatum et non extinctus, II, 295.

INTENTIO in ministro Sacramentorum, II, 438. An necessaria, 439. An debeat esse determinata et absoluta, 444. An interna vel externa, 442. Intentio in suscipiente sacramenta, 446. De intentione in recitandis Horis, IV, 80. An intentio venialiter mala totum corruptat actum, 486.

INTERDICTI, VI, 249.

INTERDICTUM ut censura quid et quotuplex, VI, 552. Ejus effectus, ibid. Irregularitatem inducit, 561.

INTERESSE e mutuo an petere et accipere liceat, VI, 428 et seq., 466.

INTERPRETATIO legis humanæ triplex, IV, 599.

INTERSTITIA. Quid, IV, 58.

INTROITUS Missæ, III, 498.

INVENTIO. Modus acquirendi dominium, VI, 31. An inventor rem sibi retinere possit, 35. Ad quid tenetur si dominus post rei consumptionem appareat, ibid.

INVIDIA, V, 59.

INVITI non valide baptizantur, II, 507. Nec valide ordinantur, IV, 45.

INVOCATIO Sanctorum, II, 239.

IRA, V, 63.

IRREGULARITAS, quid, VI, 555. Ejus divisiones, 556. Ex delicto septem, ibid. Ex defectu, octo, 563. Quis ab eis dispensare possit, 576. In dubio quid agendum, 578.

IRRELIGIOSITAS, V, 225.

IRE, missa est, III, 223.

ITER agere in diebus dominicis, V, 382.

JACOB propheta, I, 419.

JANSENI errorēs, II, 268.

JEJUNIUM quotuplex, V, 577. An Ecclesia præcipere possit jejunia, 578. Quæ præcepit, 580. Modus jejunandi, 583. Cause ab illo excusantes, 593. Jejunium eucharisticum, III, 89.

JESUS. Festum S. Nominis ejus, V, 533.

JOANNIS-BAPTISTÆ festum, V, 562.

JOSEPH an semper fuerit virgo, II, 136.

JURENS seu mandans quoad damnum, VI, 96.

JERILZUS et ejus privilegia, V, 301.

JUDÆI inter infideles computati, V, 401. Specialius tolerati, 404. Quomodo ante Christum justificati, II, 338.

IMAGINES. Quid, II, 245. Earum cultus, 246. Vetustior imago in Ecclesia exhibita fuit crux sine crucifixo, III, 257. An imagines in templis exponendæ benedici debeant, 258.

IMPANATIO, III, 32.

IMPEDIMENTA matrimonii, IV, 278. An Ecclesia impedimenta dirimentia instituere possit, 281. An principes sæculares, 349. Impedimenta canonica, 278. Impedimenta civilia, 349. Impedimenta impedientia, 278.

IMPIETAS, nota theologica, II, 80.

IMPOSITIO manuum in pluribus sacramentis. Vide *Confirmatio et Ordo*.

IMPOTENTIA duplex: physica et moralis, V, 596. Impotentia jejunandi, ib. Impotentia restituendi, VI, 442. Integre confitendi, III, 409.

INCARNATIO, II, 427. An et quibus ante Christum innouerit, 437. Ejus necessitas, 469. Ejus causa efficiens, 477. Causa meritoria, ibid. Causa finalis, 479.

INGESTUOSI, VI, 285.

INDEFECTIBILITAS Ecclesie, I, 231. Summi Pontificis, 445.

INDEX quoad libros, V, 412.

INDIGNATIO, V, 64.

INDIGNI. An Sacramenta indignis conferre liceat, II, 451.

INDULGENTIA. Quid, III, 541. An sit in Ecclesia potestas concedendi indulgentias, 542. Quid habeant potestatem concedendi indulgentias, 544. Cause ob quas concedi possunt indulgentiæ, 545. Thesaurus indulgentiarum quid, 546. Earum effectus, 548. Earum efficacia respectu vivorum, ibid. Respectu mortuorum, 549. Conditiones ad eas lucrandas, 551. Indulgentiæ festis suppressis annexæ, V, 568.

INFAMATIO, V, 479. Qui injuste alterum infamat, ad quid teneatur, VI, 182. An infames religionem ingredi possint, V, 326.

INFANTES. An sint ordinis capaces, IV, 45. An teneantur legibus, 590. Infantes spurii et adulteri, quoad eorum jura, VI, 284.

INFERNUS, V, 40. An existat, 47. Qualis pœna, 48. Ubi sit, 49. An in ipso sint vermes, ibid. An ignis materialis, 48. An tenebræ, sletus, stridor dentium, 49. An pœna sit æqualis omnibus, 50.

INFIDELES non sunt de Ecclesia, I, 468. Inter infideles numerandi sunt pagani, Judæi et Mahumetani, V, 401. Infidelibus datur gratia sufficiens, II, 334. An omnia infidelium opera sint peccata, 305. Infideles tenentur legibus civilibus, non legibus Ecclesie, IV, 592. Sola persuasionis via sunt convertendi, V, 402. Cum illis communicare non licet in cæremoniis religionis, licet in civilibus, 403.

INFIDELITAS fidei opposita, V, 400. An sit impedimentum matrimonii. Vide *Disparitas cultus*.

INIMICORUM dilectio, V, 139. Cum ipsis reconciliatio, 141.

INJURIA. Quid, VI, 57. An scienti et volenti fiat injuria, ibid.

INJUSTITIA, VI, 57. Quotuplici modo aliquis injustitiæ fieri possit particeps, 95.

INNOCENS in genere, V, 492. An aliquando licitum sit innocentem occidere, 438.

INNOCENTIA. Status innocentie, II, 281.

INSPIRATIO. Quid et quotplex, II, 25.

INSUFFLATIONES, II, 509.

INTELLECTUS læsus per peccatum et non extinctus, II, 295.

INTENTIO in ministro Sacramentorum, II, 438. An necessaria, 439. An debeat esse determinata et absoluta, 444. An interna vel externa, 442. Intentio in suscipiente sacramenta, 446. De intentione in recitandis Horis, IV, 80. An intentio venialiter mala totum corruptat actum, 486.

INTERDICTI, VI, 249.

INTERDICTUM ut censura quid et quotplex, VI, 552. Ejus effectus, ibid. Irregularitatem inducit, 561.

INTERESSE e mutuo an petere et accipere liceat, VI, 428 et seq., 466.

INTERPRETATIO legis humanæ triplex, IV, 599.

INTERSTITIA. Quid, IV, 58.

INTROITUS Missæ, III, 498.

INVENTIO. Modus acquirendi dominium, VI, 31. An inventor rem sibi retinere possit, 35. Ad quid tenetur si dominus post rei consumptionem appareat, ibid.

INVIDIA, V, 59.

INVITI non valide baptizantur, II, 507. Nec valide ordinantur, IV, 45.

INVOCATIO Sanctorum, II, 239.

IRA, V, 63.

IRREGULARITAS, quid, VI, 555. Ejus divisiones, 556. Ex delicto septem, ibid. Ex defectu, octo, 563. Quis ab eis dispensare possit, 576. In dubio quid agendum, 578.

IRRELIGIOSITAS, V, 225.

IRE, missa est, III, 223.

ITER agere in diebus dominicis, V, 382.

JACOB propheta, I, 419.

JANSENI errorēs, II, 268.

JEJUNIUM quotplex, V, 577. An Ecclesia præcipere possit jejunia, 578. Quæ præcepit, 580. Modus jejunandi, 583. Cause ab illo excusantes, 593. Jejunium eucharisticum, III, 89.

JESUS. Festum S. Nominis ejus, V, 533.

JOANNIS-BAPTISTÆ festum, V, 562.

JOSEPH an semper fuerit virgo, II, 136.

JURENS seu mandans quoad damnum, VI, 96.

JERILZUS et ejus privilegia, V, 301.

JUDÆI inter infideles computati, V, 401. Specialius tolerati, 404. Quomodo ante Christum justificati, II, 338.

JUDEX controversiarum fidei : ejus necessitas, I, 289. Ejus qualitates, ibid. Non est Scriptura, 294. Non spiritus privatus, 299. Est corpus docens in Ecclesia, 302. Corpus docens est infallibile, 346. Judex in tribunali, quid, V, 489. Ejus obligationes relative ad se, 490. Ad leges, 494. Ad accusatum, 493. Ad quid tenetur si pœnas pecuniarias relaxat, VI, 419. — Judex ecclesiasticus, V, 489.

JUDICIUM ultimum, V, 85. Exercendum in valle Josaphat, 88.

JUDICIUM temerarium, V, 477.

JURA incorporata, VI, 355.

JURAMENTUM, V, 255. Ejus divisiones, 257. An sit licitum, 258. Obligationis ejus cessatio, 272. Ejus irritatio, 273. Ejus dispensatio, ibid. Ejus commutatio, 275. Conditiones ad hoc requisitæ, 261. Ejus obligatio, 264. Ejus interpretatio, 269.

JURÉS, eorum obligationes, V, 494.

JURISDICTIO. Quid, III, 459. An ad valide absolvendum necessaria, ibid. Qui habeant ordinariam, 461. Qui delegatam, 463. Quandiu duret delegata, 467. An uti liceat jurisdictione probabili, 470. Jurisdictio in articulo mortis, 481.

JURY, V, 494.

JUS, quid et quotuplex, VI, 3. Jus canonicum. Quid, IV, 574. Corpus juris canonici habet sex partes, 575. Auctoritas juris canonici, 578. Methodus leges ecclesiasticas apud nos receptas a non receptis discernendi, 580. Jus civile in Gallia, 585.

JUSTIFICATIO et dispositiones ad eam acquirendam, II, 363. Per justificationem peccata delentur et gratia infunditur, 367. Nemo credere potest de fide se esse justificatum, 369.

JUSTITIA amitti potest, II, 372. Non est æqualis in omnibus, 373. In materia restitutionis, quid est justitia, VI, 4. Quotuplex, 2.

JUSTUS pertinet ad animam Ecclesiae, I, 475. Vitam æternam mereri potest, II, 380.

JUVENES gratuito in seminariis educati ad quid teneantur, VI, 94.

K

KYRIE, eleison, in Missa, III, 498.

L

LESIO in contractibus, VI, 226.

LAUDES, III, 329.

LECTIONARIUS vel lectionarium, III, 203.

LECTORATUS, IV, 41.

LECTORIUM, gallice *lutrin*, III, 203

LEGATARIUS quoad restitutionem, VI, 434.

LEGATI Papæ triplicis generis, IV, 481.

LEGATUM, VI, 313.

LEGISLATOR, an propriis teneatur legibus, IV, 588.

LEXITATIS defectus, VI, 572.

Lex quid sit, IV, 522. Quomodo dividitur, 523. Lex divina, ibid. Lex æterna, ibid. Lex naturalis, 520. Ejus præcepta, 525. An mutari possit, 528. Lex vetus, 529. Ejus bonitas, 531. Destinatio, 533. Obligatio, 535. Cessatio, ibid. Quo tempore cessavit, ibid. Lex nova, 538. Quæ sit differentia inter utramque, 540. Legis novæ duratio, 541. Lex humana, 542. Ejus auctor, ibid. Ecclesia, 543. Principes sæculares, 546. Ejus obligatio, 548. Obligatio legis justæ, 549. Obligatio legis injustæ, 551. An leges tyranni obligent, 552. Quomodo lex justa obliget, 553. Lex pœnalis, 560. Lex irritans, 564. Lex dubia, 565. Legum humanarum species, 574. Earum objectum, 586. Subjectum, 588. Mutatio, 598. Cessatio, 605. Promulgatio, 566. Abrogatio, 599. Dispensatio, 607. Interpretatio, 599. An peccet qui ponit impedimentum impletioni legis, 560.

LIBAMEN, III, 425.

LIBELLUM repudii, IV, 231.

LIBERA nos, quæsumus, III, 217.

LIBERI. eorum officia, V, 408.

LIBERTAS Christi, II, 490. Libertas hominis sub influxu gratiæ efficacis, 354. Libertas in actibus humanis, IV, 428. Cause tollentes aut minuentes liberum, 435. Defectus libertatis quoad ordines, VI, 568.

LIBRI Veteris et Novi Testamenti; eorum divinitas, II, 25. An fuerint inspirati, ibid. Quomodo, 32. An canonici, 33. Qua via certo cognosci possint, 34. Quinam revera sint canonici, 33. Libri Veteris Testamenti fide dignissimi, I, 95. Libri Novi Testamenti sunt authentici, 431. Integri, 438. Veri, 443. Liber vitæ, quid sit, II, 388. Prohibitio librorum, V, 412. Prohibitio librorum in Gallia, 418.

LIGAMEN matrimonii impedimentum, IV, 305.

LIGNA. Qui cadant ligna in sylvis, VI, 30.

LINGUA hebraica, II, 48. Linguae latine usus in liturgia, III, 314. II, 459.

LITES, V, 490.

LITTERAS alienas aperire, quale peccatum, V, 487.

LITURGIAE quot sint, III, 483. Liturgia S. Jacobi, 485. S. Basilii, ibid. S. Chrysostomi, 486. Romana, 487. Ambrosiana, 488. Gallicana, ibid. Hispanica seu Mozarabica, 490. Aliæ liturgiæ, 492. Variæ partes liturgiæ nostræ, 497.

LOCATIO ejusque species et regula, VI, 363.

Locus ad receptionem ordinum requisitus, IV, 56. Quo in loco restitutio facienda sit, VI, 438.

LOCUTORIA monasteriorum, V, 290, 360.

LOTERIA, VI, 384.

LOTIO pedum, II, 459.

LOUPS-GAROUS, VI, 345.

LUCRUM, VI, 439. Lucrum cessans, 444.

LUDUS ut contractus, VI, 382. An qui magnam pecuniæ summam

in ludo perdidit eam in conscientia solvere teneatur, 383.
 LUMINA. Usus luminum inter sacra peragenda, III, 278.
 LUMINA ostensorii, III, 286.

M

MACHABEORUM libri, II, 35.
 MAGI et magia. Quid, V, 215. Magiæ species, ibid. Magorum existentia, 216. Hujus superstitionis peccatum, 217.
 MAGISTRORUM officia erga discipulos, V, 419.
 MAGNETISMUS, an sit licitus, V, 209.
 MAHOMETANI infideles, V, 404. De Mahometismo appendix historica, I, 211.
 MALACHIE prophetia, I, 427.
 MALEDICTIONES in se vel in alios, v. g., *Que je meure*, etc., V, 254. Maledictiones in Scriptura sacra peccatoribus exoptate, 438.
 MALEFACTORES an occidere liceat, V, 426.
 MALEFICIUM, V, 216. Remedia, 218.
 MALITIA. Quid, V, 3. Estne aliquid positivum, ibid. An idem actus plures malitiæ species simul habere possit, IV, 486.
 MANDANS, VI, 96.
 MANDATUM et ejus regula, VI, 389.
 MANIFESTANS (non) ad quid tenetur, VI, 412.
 MANIPULUS, III, 293.
 MANUTERGIUM, III, 291.
 MAPPE, III, 275. Quot esse debent, ibid. Ex qua materia, ibid.
 MARCI (Festum S.), V, 561.
 MARE. Res in mare projectæ, VI, 36.
 MARIA sæpe antonomastice Virgo, sanctissima Virgo, etc., appellatur, II, 436. Ejus conceptio, V, 25. An debitum peccati originalis habuerit, 26. An labem, 27. Joseph fuit desponsata, IV, 494. Votum perpetuæ castitatis emiserat, 493. Matrimonium valide contraxit, ibid. Remansit Virgo in conceptu, II, 433. In partu, 434. Post partum, 435. Est mater Dei, 449. Quo sensu dicatur *Spes nostra*, 241. Festa in ejus honorem instituta, V, 545.
 MARTYR. Quid, I, 202. An veritas religionis christianæ ex numero ac fortitudine martyrum demonstratur, ibid. Qui dicendi sunt martyres, II, 471. An infantes in odium Christi occisi sint martyres, 473.
 MARTYRIUM. Quid sit, II, 471. An baptismum suppleat, 472. Quomodo justificationem producat, 472.
 MASSORA, quid sit, II, 49.
 MATERIA sacramentorum. Vide *Forma*.
 MATRIMONIUM, IV, 488. Ejus essentia, 490. Honestas, 216. Obligatio, 494. Quid de cælibatu et de virginitate, 195. An matrimonium sit sacramentum, 197. Quæ dispositiones ad illud suscipiendum, 203. An libellum confessionis exigendum sit, 204. An sponsi facilius absolventi, 205. Quis minister hujus sacramenti, 207. Quæ materia

et forma, 210. An validum sit matrimonium ex consensu facto in-
 itum, 272. An conditionatum, 274. Unitas matrimonii, 218. Ejus firmitas seu indissolubilitas, 225.
 MATRINA, II, 510. Vide *Patrinus*.
 MATUTINUM et Laudes, III, 329.
 MEDIATOR, titulus Christi, II, 205.
 MENDACIUM, V, 465. An sit peccatum, 466. Triplex: perniciosum, jocosum et officiosum, 470.
 MENSURA, V, 443.
 MERCATORES, VI, 322. An carius vendere possint credito, 460.
 MERCES, VI, 326. Relative ad tributa triplicis sunt generis, 200. An qui per fraudem eas vendit ad restitutionem teneatur, 201. An qui eas emit, 202. In dubio quid agendum, ibid.
 MERITUM, quid sit, II, 374. An existat, 375. Unum est de condigno et alterum de congruo, 376. Objectum meriti, 378.
 METROPOLIS, quid significat, IV, 482.
 METROPOLITA, V, 482.
 METUS. Quid et quotplex, IV, 436 et VI, 221. An irritet matrimonium, IV, 362. An metus gravis quo stante homo remanet sui compos, tollat liberum, IV, 437. An metus ministro Sacramenti incussus validitati ejus noceat, II, 445. Metus filialis, mundanus et servilis, III, 376.
 MILITES ad quid teneantur tempore belli, V, 452. Ad quid respectu matrimonii, IV, 465. Utrum retinere possint bona deprædata, VI, 76.
 MINISTER sacramentorum duplex, II, 422. Ejus sanctitas ut sacramenta licite administret, 426. Ut valide, 423. An ea a malo ministro petere liceat, 430. An sit obligatio sacramenta ministrandi, 432. Fides in ministro, 434. Minister in missa privata, III, 229.
 MINISTRATIO ordinum indigna, VI, 561.
 MINORES, VI, 240. An beneficium rescissionis invocare possint, 247.
 MIRACULUM, I, 28. An sit possibile, 30. An certo cognosci possit, 31. An vim habeat probandi veram esse doctrinam in cuius gratiam patrat, 33. An liceat miraculum a Deo petere, V, 227.
 MISSA. Quid sit, III, 129. An in missa verum offeratur sacrificium, 431. Ejus essentia, 442. Effectus, 444. Sacrificium istud est propitiatorium, ibid. Impetratorium, 446. Quomodo suos producat effectus, ibid. Quis sit ejus valor, 448. Pro quibus offerri possit, 150. Ejus minister, 154. Obligatio illud offerendi, ibid. Fructum ejus applicandi, 460. Frequens celebratio missæ, 456. Stipendium pro missa, 465. Ejus origo et legitimitas, ibid. Ejus quantitas et ad alios transmissio, 468. Modus satisfaciendi pro stipendiis acceptis, 471. Intentio requisita, ibid. Missarum dilatio, 478. Missæ fundatæ, 480. Earum reductio, ibid. — Missarum species, 227. Missa solemnis et privata, ibid. Præsanctificatorum, 230. Sicca, 231. De tempore, ibid. Missæ sanctorum, 232. Missæ votivæ, ibid. Missæ defunctorum, 236. Missæ sponsalium, 240. Coram SS. Sacramento exposito, ibid. — Missæ privatæ ritus et cæremoniæ, 311. Observationes ad missam solemnem

spectantes, 319. Defectus in missa occurrentes, 325. Hora celebrandi missam, 327. Præparatio ad missam, 328. Gratiarum actio post missam, 330. Interruptio missæ, 331. — Missam audiendi præceptum, V, 389. Modus eam audiendi, 391. Missa parochialis, 494. Causæ ab audienda missa excusantes, 397. An qui legitime excusatur, alium religionis actum in compensationem elicere teneatur, 401. An in peccato mortali existens præcepto satisfaciatur, ibid.

MISSIO divina in Deo, II, 121.

MONASTRA contractus, VI, 461.

MONASTERIA tam virorum quam mulierum, V, 346.

MONIALIUM nomine quæ mulieres intelligendæ, III, 473. Earum monasteria, V, 346. Earum dos et numerus, 347. Earum clausura, 348. Accessus ad eas, 358. Locutio cum illis, 359. Earum confessarius ordinarius et extraordinarius, 361. Earum superiores, 368. Earum obligationes quoad officium, etc., 372.

MONITORIUM, VI, 543.

MONOPOLIUM, VI, 361.

MONTES Pietatis, VI, 494.

MORIBUNDI quando et a quibus absolvi debeant, III, 515, 581.

MOZAICA religio divina, I, 97. Abrogari debuit, 114. De facto abrogata fuit, 117.

MOYSES auctor Pentateuchi, I, 51. Quare bona et mala temporalia præannuntiat populo, 114. Cur Deus voluit corpus ejus manere occultum, II, 244.

MULIERES. An sint ordinationis capaces, IV, 46. An ad missam ministrare possint, III, 229. An pudicitie aggressorem occidere vel mutilare possint, V, 436.

MUSICA in ecclesia, III, 321.

MUTILATIO, causa irregularitatis, VI, 558. An liceat seipsum mutilare, V, 425. An pueros castrare ad servandam in eis vocem dulcem, 426. An sit restituendum pro alterius mutilatione, VI, 160.

MUTUS. Quid sit, VI, 112.

MUTUUM. Quid sit, 392. An sit de præcepto, 395. An mutuum ab usurario petere liceat, 426.

N

NATALIUM defectus, VI, 564.

NATIVITAS, festum Domini, V, 532. — Nativitas B. Mariæ Virginis, V, 552. — Modus dominium acquirendi, VI, 51.

NATURA. Status naturæ, II, 279. Status naturæ puræ an sit possibilis, ibid. Status naturæ innocentis, 284. Duplex naturæ in Christo, 152.

NECESSITAS. Quid, IV, 455. Necessitas in qua proximus versari potest, V, 149, et VI, 142. Necessitas quoad salutem duplex: medii et præcepti, V, 76.

NEGOTIATIO actionum, VI, 488.

NESTORIUS et ejus errores, II, 439.

NEUMA, III, 203.

NIGRORUM commercium, VI, 24.

NOMINA concreta et abstracta, II, 163.

NOTÆ veræ Ecclesiæ, I, 226. — Notæ theologice, II, 77.

NOTARIUS an contractus usurarios facere possint, VI, 434.

NOTIONES divine, II, 123.

NOVATUS et Novatianus, III, 335.

NOVATIONIS nomine quid intelligatur, VI, 272.

NOVITIATUS religiosus, V, 326.

NULLITATES in contractibus, VI, 228. Effectus nullitatum pro conscientia, 233.

NUPTIÆ secundæ an licitæ, IV, 323.

O

OBDIENTIA. An ad essentiam religionis pertineat, V, 312. Ejus natura et obligatio, 304. Obedientiæ promissio in ordinatione, IV, 91.

OBJECTUM voluntatis, IV, 483. An actus ex objecto, etc., 484.

OBLATIO, pars missæ, III, 207.

OBLATIONES. Quid, V, 187. An debeantur, ibid.

OBLIGATIO. Quid et quotuplex, VI, 254. Obligatio conditionalis, 260. Quando conditiones censeantur impletæ, 265. An adimpletio conditionis sit indivisibilis, 266. Aliæ obligationes, 267. Quibus modis obligationes cessent, 271.

OBREPPIO. Quid, IV, 325.

OBSCURITAS fidei, II, 72.

OBSERVANTIÆ vanæ quid et quotuplex, V, 211.

OBSESSIO, V, 220.

OBSTANS (non), VI, 112.

OCCASIO peccati, III, 505.

OCCISIO sui ipsius, V, 422. Malefactoris injusti aggressoris vitæ, 426, 430. Invasoris pudicitie, 436. Invasoris honoris, 437. Fortunæ, 435.

OCCULTA. De occultis non pronuntiandum, II, 430.

OCCUPATIO, VI, 25.

OCTAPLA, II, 54.

ODIUM. Quid, V, 161. Odium Dei, ibid. Proximi, ibid.

OFFERRE, primum sacerdotis munus, IV, 25.

OFFERTORIUM, pars missæ, III, 207.

OFFICIALITATES, IV, 583.

OFFICIUM divinum, IV, 66. Ejus origo, 67. Ejus divisio, 70. Ejus obligatio, ibid. Quo utendum est Breviario, 72. De ordine divini officii, 74. De ejus tempore, 75. De integritate, 76. De continuatione, 79. De intentione in eo recitando, 80. De attentione, ibid. De situ corporis, 83. De signo crucis aliisque signis externis, ibid. De causis ab illo recitando excusantibus, 84.

OLEUM sanctum. Quis benedicere possit, III, 559.

ONERA portare die dominica, V, 382.

OPERA quoad justificationem, quadruplicis generis, III, 532. An bona opera per peccatum mortificata reviviscant et quo gradu, 533. An totum opus bonum gratiæ sit tribuendum, II, 301. An omnia opera supernaturalia sint meritoria, 378. Opera in satisfactionem injungenda, III, 440. Opera servilia, V, 377.

OPERATIO Cæsarea, II, 503.

OPINIO. Quid, IV, 500. Opinio probabilis, *ibid.* Quotuplici modo potest esse probabilis, *ibid.* Quid agendum in conflictu duarum opinionum probabilium, 504.

OPUS. Mirabile opus, V, 216. Vide *Magia*.

ORATIO. Quid et quotuplex, V, 173. Ejus necessitas, 174. Conditiones ad eam requisitæ, 176. Qui orandi sint, 179. Quæ peti possint, 179. Pro quibus orandum, 180. — Oratio dominica et ejus explicatio, *ibid.* Orationes matutinae et vespertinae, 184. Orationes missæ, III, 201.

ORDO et ordinatio, IV, 1. An existat sacramentum ordinis, 2. De numero ordinum, 5. Minores ordines in genere, 9. In specie, 11. Eorum materia et forma, 13. Ordinis minister ordinarius, 35. Extraordinarius, 37. Ordinis effectus, 32. De iteratione ordinum ab hæreticis collatorum, 33. Qui ordinari possint, 44. Conditiones ad ordines licite suscipiendos, 47. Vocatio divina, *ibid.* Intentio recta, 50. Sanctitas probata, *ibid.* Scientia competens, 52. Ætas legitima, 55. Locus decens, 56. Tempus statutum, *ibid.* Insteritiorum servatio, 58. Titulus requisitus, 59. Ordinatio gradatim et non per saltum, 60. Ordinum illegitima susceptio causa irregularitatis, VI, 559. Indebita ordinum usurpatio, 560.

ORGANUM, III, 321.

OSCULUM pacis, III, 219.

OSTENSORIUM, III, 285.

OSTIARIUM eorumque officia, IV, 10.

P

PAGANI inter infideles, V, 101.

PALLE, III, 287.

PALLIUM. Quid sit et quibus detur, IV, 183.

PALPO. Quid sit et ejus obligationes, VI, 105.

PAPIER-MONNAIE, VI, 90, 498.

PARABOLA. Quid sit, II, 41.

PARAPHERNALIA bona, VI, 13.

PARASCÆVE, V, 537.

PARENTES, V, 404. Eorum officia erga liberos, *ibid.*

PAROCHUS et Rector. Quid sit, IV, 159. Initium parochiarum, IV, 160. Semel institutus ordinariam habet jurisdictionem, 161. Tenetur in sua parochia residere, 166. Orationi vacare, 170. Sacramenta administrare, II, 432. Verbum Dei annuntiare, IV, 171. Qui raro prædicant, a peccato mortali excusari non possunt, 172. Qui munus habent Sacramenta ministrandi tenentur semper esse in statu gratiæ, II, 427.

Parochianos errantes corrigere debent, IV, 176. Eos excommunicare non possint, 162. In processionibus et in ecclesiis quem ordinem servare debent, 165.

PARTICIPANS, VI, 106.

PARTITIONES ab ascendentibus inter descendentes, VI, 317.

PARVULI domini capaces, VI, 5. An sint baptizandi, II, 494. An Deus salutem eorum velit, 330. Quomodo eis sufficienter providerit, *ib.*

PASCHA (festum), 539.

PASSIONES, IV, 445. An liberum tollant, 446.

PASTOPHORIA, III, 243.

PASTORES et eorum obligationes, IV, 160. Pastor gregem suum deserere non potest ob pestem imminentem, II, 433. Tenetur pro ovibus suis missam offerre, III, 460. Pro eis orare, V, 175.

PATENA et ejus consecratio, III, 281.

PATER. Una ex personis SS. Trinitatis, II, 95. Est Deus, *ibid.* A nullo procedit, 117. — Pater, pars missæ, III, 216.

PATERNITAS est perfectio passiva, II, 114.

PATRIARCHE et eorum jura, IV, 181.

PATRINI et matrina, II, 510. Qui admittendi aut excludendi, 511. Eorum numerus et qualitates, 512. Obligatio quam contrahunt, 513.

PATRONI et titularis festa, V, 571.

PAUPERES, Qui se ita fingunt, ad quid teneantur, VI, 122.

PAUPERITAS religiosa, V, 396.

PECCATORES sunt de corpore Ecclesiæ, I, 475. Duplicis sunt generis, occulti et publici, II, 451. Quando eis concedenda, quando neganda sacramenta, *ibid.*

PECCATUM, V, An omne peccatum sit offensa Dei, 2. Subjectum peccati, 3. Causa peccati, 6. Distinctio specifica peccatorum, 9. Distinctio numerica, 10. Circumstantiæ peccati, 12. — Peccati originalis existentia, 14. Causa, 23. Natura, 20. Transmissio, 22. Subjectum, 24. Effectus, 31. Status eorum qui cum solo peccato originali decedunt, 33. — Peccata mortalia et venialia, 35. An sint peccata ex natura sua venialia, 36. Quibus signis mortalia a venialibus distinguantur, 38. An ex genere suo mortalia fieri possint venialia, et vice versa, 40. An plura venialia unum mortale facere possint, 42. Effectus peccati mortalis, 43. Macula in animo, *ibid.* Offensa Dei, 44. Reatus pœnæ, 46. Pœna peccati et existentia inferni. Vide *Infernus*. Effectus peccati venialis, 51. Peccata commissionis et omissionis, 52. Peccata carnalia, spiritualia, ex infirmitate, etc., 54. Peccata capitalia, 56.

PECCULIATUS, V, 457.

PENTATEUCHUS, I, 50. An sit authenticus, *ibid.* Integer, 60. Verus, 66.

PENTECOSTES, 541.

PERDITIO rei cujus detrimento, VI, 350.

PEREGRINUS. An peregrini teneantur legibus locorum per quæ transiunt, IV, 595. Peregrinationes dictæ *Pèlerinages*, V, 213.

- PERSECUTIO**, An eam fugere liceat, V, 93.
- PERSEVERANTIA** finalis, II, 317.
- PERSONA**, Quid sit, II, 94.
- PETRUS** (S.) primatum habuit, I, 392. Sedem suam transtulit Romam, 402. Festum SS. Petri et Pauli, V, 562.
- PIGNUS**, gallice *Nantissement*, VI, 372.
- PISCARI** an et quomodo liceat, VI, 27.
- PLACITUM** requisitum ut constitutiones pontificie vim obligandi apud nos habeant quid, IV, 573. — Placitum diebus festis, V, 381.
- PLAGIATUS**, genus furti, V, 457.
- PŒNA** legis, IV, 560. Pœna peccati. Vide *Peccatum*.
- PŒNITENTIA**. Quid sit, III, 334. Pœnitentiæ sacramenti existentia, 334. Ejus efficacia quoad remissionem peccatorum, 340. Ejus distinctio a Baptismate, 345. Quando fuerit institutum, 350. Ejus materia remota, 351. Materia proxima, 354. Forma, 448. An forma conditionata sit valida, 451. An deprecatoria, 453. Pœnitentiæ sacramenti minister, 455. Vide *Jurisdictio*. — Pœnitentia a confessario injungenda, 432. Canones pœnitentiales, 424. Pœnitentia nunc injungenda, 437. Opera injungenda, 440. Obligatio pœnitentiam acceptandi et adimplendi, 442. Quo tempore implenda est pœnitentia, 444. An pœnitens in peccatum mortale post absolutionem relapsus, pœnitentiæ suæ satisfacere possit, 443. An pœnitentia a confessario injuncta mutari et quomodo mutari possit, 446.
- PŒNITENTIARIA** Romana, IV, 336.
- POLYGAMIA**, Quid et quotuplex, IV, 219. An simultanea sit licita, ibid. An successiva, 223.
- POLYGLOTTE**, II, 54.
- POMPA** in ecclesiis catholicis, II, 456.
- PONTIFEX** Romanus et ejus primatus, I, 401. Habet jure divino primatum honoris et jurisdictionis, 404. Ejus monarchia, 44. Prærogativæ dignitati ejus annexæ, 417. Ejus indefectibilitas in fide, 445. Est centrum unitatis, 418. Potestas edendi fidei decreta et condendi leges, 420. Dispensandi a legibus conciliorum, 422. Concilia œcumenica convocandi, 423. Episcopos instituendi, 426. Ejus potestas in temporalia regum, 433. Ejus jurisdictio, 435. Infallibilitas, 445. Auctoritas respective ad concilium generale, 449.
- POSSESSIO** a damone, V, 220.
- POSSESSOR** rei alienæ triplex, VI, 65. Ad quid tenetur possessor bonæ fidei, 66. Ad quid possessor malæ fidei, 71. Ad quid possessor dubiæ fidei, 79.
- POST-COMMUNIO**, III, 223.
- POTESTAS** ecclesiastica et civilis respectu ad se invicem, IV, 559.
- PŒCEPTA**. An pluribus eodem actu simul satisfieri possit, IV, 557. An qui totum implere non potest, ad partem possibilem teneatur, 558. Quid si duo occurrant æque urgentia quæ simul impleri nequeant, ib.
- PRÆDESTINATIO**. Quid sit, II, 381. An existat, 382. Quæ ejus cau-

- sæ seu motivum ex parte Dei, ibid. An numerus prædestinatorum sit certus et invariabilis, 387. An major vel minor sit numero reproborum, ibid. Signa prædestinationis, 388.
- PRÆDESTINATI**, II, 260.
- PRÆDICATIO**, vulgo *Prône*, III, 206. Ejus obligatio, IV, 471.
- PRÆFATIO**, pars missæ, III, 209.
- PRÆLATI**. Quid eorum nomine intelligendum, IV, 486.
- PRÆSCRIPTIO**. Quid, VI, 38. An sit modus legitimus dominium acquirendi, 39. Bona fides ad eam requisita, 44. Conditiones a lege positiva determinatæ, 46. Quo tempore census annui præscribantur, 49. Præscriptio quoad causas Ecclesiasticas, ibid.
- PRESBYTER**, IV, 21. Presbyteratus materia et forma, ibid. Ejus efficacia, 25.
- PRETIUM** rei. Quid et quotuplex, VI, 336. An qui supra pretium legale vendit peccet contra justitiam, 337. Quid si non existat pretium legale, 338. An quis rem suam currenti pretio vendere possit, si prævideat fore ut pretium brevi decrescat, 340. Quid si res nullam habeant pretium determinatum, ut sunt gemmæ, etc., 341.
- PRIMATES**, IV, 482.
- PRIMITIÆ**, V, 490.
- PRIMOGENITUS**, II, 437.
- PRINCIPES**. Eorum obligationes, V, 413. Eorum matrimonium, IV, 365.
- PRIVILEGIUM**. Quid et quotuplex, IV, 613. Privilegiati creditores, VI, 432.
- PROBABILE**. Quid, IV, 500.
- PROBABILISTÆ**, IV, 509. Vide *Opinio*.
- PROGRESSIO** in SS. Trinitate, II, 420.
- PROCESSIONES** ecclesiasticæ, III, 320.
- PRODIGES**. An cum illo contrahere liceat, VI, 249.
- PROFESSIO** religiosa et ejus condiciones, V, 334. Ejus effectus, 333. Religiosorum privilegia, 337.
- PROMISSIO**. Quid sit, VI, 275. An obliget in conscientia, 276. An ex justitia, 277. An promissio de re illicita aut turpi sit implenda, 283. An et quomodo promissio valida cesset obligare, 278.
- PROPHETIA**, I, 41. An sit possibilis, 42. An certo cognosci possit, ibid. An habeat vim probandi, 43.
- PROPOSITIO** Ecclesiæ ad fidem, II, 6. — Propositiones relative ad notas theologicas, 77.
- PROTESTANTES**. An protestantium societas sit vera Christi Ecclesia, I, 256. Non habent unitatem, ibid. Nec sanctitatem, 257. Nec catholicitatem, 258. Nec apostolicitatem, 260. Sunt ergo schismatici, 263. Imo et hæretici, 266.
- PROTOTYPA** in imaginibus honore digna, II, 247.
- PROXENETÆ**, VI, 359.
- PROXIMI** nomine quid intelligendum, V, 436.

PRUDENTIA in confessorio, III, 488.

PUDICITIE inuasor, V, 436.

PERGATORIUM, III, 534. An existat, 535. Duplex pœna in eo, 538. Ubi sit, ibid. Quanto tempore animæ in eo detineantur, 539. An de salute sua certæ sint, ibid. An orare possint, ibid. An suffragiis vivorum adjuvari possint, 540.

PURIFICATIONIS festum, 546.

PURIFICATORIUM, III, 289.

Q

QUADRAGESIMA: Quid sit, V, 534. Quoad abstinentiam, 604. Quoad jejuniū, 580.

QUIETISTE, V, 126.

R

RAPTUS. Quid, IV, 313. Duplex, ibid.

RECEPTOR ut causa damni, VI, 106. Receptor hæreticorum, V, 107.

RECIDIVUS. Quid sit, III, 508. Quando absolvendus, 509.

RECURSUM præstans, VI, 106.

REGEM unctio videtur ejusdem generis esse ac sacramentalia, II, 460.

REGULARIS inobediens quale admittit peccatum, V, 312. An regulæ et constitutiones regularium obligent sub peccato, 318. Condiciones requisitæ ut regulares de bonis temporalibus disponere possint, 310.

RELATIO in genere, I, 123. Relationes in Deo, ibid. Relatio actuum nostrorum ad Deum, IV, 176.

RELIGIO in genere, II, 41. Religio primæva, 46. Religio mosaica an sit vera, 50. An sit divina, 96. Religio Christiana an sit vera, 131. An divina demonstretur adversus Judæos, 155. An adversus incredulos, 171. — Religio ut virtus et ejus actus, V, 174. Vitia religioni opposita, 194. — Religio seu status religiosus, 302. Ejus institutio, ibid. Religio-num origo et distinctio, 318. Impedimenta professionem religiosam dirimentia, 323. Impedimenta impediencia, 325. An qui ad restitutionem tenentur religionem ingredi possint, ibid.

RELIQUIARUM nomine quid intelligatur, II, 242. Earum cultus, ibid. Reliquiæ privatim spectatæ ab omnibus tangi possunt non publice, III, 260. Recenter inventæ aut productæ ab episcopo recognoscendæ, II, 245. Vendi nec emi possunt, V, 524. Reliquiæ in altaribus consecrandis reponendæ, III, 270.

REMISSIO seu condonatio, VI, 150.

REPROBATIO duplex, una positiva et altera negativa, II, 389. Causa reprobationis negativæ, 391.

REPROBI. Qualitates quæ erunt corporibus reproborum, IV, 476.

RES sacræ, V, 230.

RESERVATIO. An sit censura, III, 476.

RESIDERE. Quid sit, V, 167.

RESTITUTIO, VI, 58. Ejus obligatio est præceptum affirmativum. 61. Radices ejus, ibid. An obligatio restituendi semper supponat culpam, 63. Quinam ad restitutionem teneantur, 64. Cui facienda est restitutio, 128. Circumstantiæ in restitutione facienda observandæ, 137. Restitutio in specie, 154. Pro bonis animi, 155. Pro bonis corporis, 158. Pro homicidio et mutilatione, ibid. Pro stupro, 168. Pro adulterio, 175. Pro bonis famæ et honoris, 181. Pro bonis fortunæ, 189. Causæ excusantes a restitutione, 150. Dilatio restitutionis, 441. RESTRICTIO mentalis, V, 472. An liceat adhibere restrictiones mentales, 464.

RESURRECTIO Christi. Ex illa veritas religionis christianæ demonstratur, I, 180. Corpora resurgent, IV, 469. Qualitates eorum, 472.

REUS. An fugere possit, V, 498. An legitime interrogatus crimen suum confiteri teneatur, 500. Si negaverit crimen suum, teneturne solvere multam ad quam fuisset damnatus, VI, 118.

REVELATIO, I, 12. An sit possibilis, 13. An Deus revelare possit veritates captum humanum superantes, 16. An nova præcepta legi naturali addere possit, 21. Methodus eam inquirendi, 22. Characteres quibus illius existentia constare possit, 26. Revelatio quoad fidem quomodo dividitur, II, 15. Custoditur velut depositum in Scriptura et traditione, 16. Revelationes privatæ, ibid. Ad depositum fidei non pertinent, 18.

RITUALE. Unusquisque Rituale propriæ diœcesis ediscere tenetur et ab illius præceptis recedere non licet, III, 431.

RITUS sacramentales, II, 454. An sint boni et utiles, 455. An laudabiles et probandi, 456. An obligent sub peccato, 557.

RIXA, V, 164.

ROCHETUM, III, 303.

RUBRICÆ, III, 303. Aliæ sunt præceptivæ et aliæ directivæ, ibid. Obligatio rubricarum ad missam spectantium, ibid. Modi quibus peccari potest contra rubricas in missa servandas, 305. Omissio, ibid. Additio, 307. Mutatio, ibid. Pronuntiationis defectus, 302. Confusio, 304.

S

SABBATUM quid significat, V, 375. Sabbatum sanctum, 338.

SACERDOS. Vide *Presbyter*.

SACRAMENTALIA. Eorum sensus et numerus, II, 459. Quomodo effectus suos produciunt, 460.

SACRAMENTUM. Quid, II, 393. Sacramentorum existentia, 395. An et quomodo produciunt gratiam, 402. An eam producant physice vel moraliter, 408. Qualem gratiam produciunt, ibid. An producant characterem et quis sit, 414. Cur character maneat in anima dum gratia amittitur, 412. Vide *Forma*. Sacramentorum institutor Christus, 418. Quomodo materiam et formam determinavit, 421. An sacramentum valide et licite conferatur sub conditione, 417. Vide *Minister*.

- SACRIFICIUM.** Quid et quotuplex, III, 423. Sacrificia in genere, 425. Sacrificia in lege Mosaica, ibid. In statu innocentiae, 426. Post lapsum hominis, ibid. Ab origine mundi fuerunt praescripta, 426. Soli Deo offerenda sunt, 428. Missae sacrificium, 429. Ejus existentia, ibid. Ejus essentia, 439. In qua actione praecise consistat, 442. Vide *Missae*.
SACRILEGIUM. V, 230.
SALUS. An extra veram Ecclesiam salus obtineri possit, I, 225. An Deus velit omnes homines salvos fieri, II, 341.
SAMARITANI. Appendix historica, I, 208.
SANGUINARIUM. III, 243.
SANCTUS in Missa, III, 210.
SANCTI Veteris Testamenti, V, 560. Sancti Novi Testamenti, 561. Festum omnium Sanctorum, 563.
SAPIENTIAE liber, II, 36.
SATISFACTIO. Quid et quotuplex, III, 423. Satisfactionis necessitas, 424. An confessarius satisfactionem proportionatam imponere teneatur, 432. An pro venialibus aut mortalibus jam remissis, si absolutionem concedat, ibid. An unus pro altero satisfacere possit, 447. Satisfactio Christi. Vide *Christus*.
SCANDALUM. V, 465. Quale peccatum, 466. Quae sint omittenda ut vitetur, 468. Quomodo reparandum, 471. An herus aut domina aliquid ponere possit ad furandum filiis aut famulis, ut probitas eorum cognoscatur, 470.
SCHISMA. V, 461. Quid sentiendum de schismate anni 1791, I, 478.
SCHISMATICI non sunt de Ecclesia, I, 469. Poenae schismaticorum, V, 409.
SCRIPTURA sacra, I, 220 et II, 24. An sit in omnibus clara, 43. A quo facta fuerit Scripturae sacrae divisio in capita et versiculos, 50. De multiplici sensu Scripturae sacrae, 39. Versiones variae, 52.
SCRUPULI triplicis generis, IV, 496. An contra scrupulos agere liceat, 497. Quibus regulis scrupulosus judicare possit sua dubia meros esse scrupulos, ibid. Quae remedia contra scrupulos sint opportuna, 498. Agendi ratio confessarii erga scrupulosos, III, 519.
SECRETA. III, 209.
SECRETUM quotuplex, V, 486. An illud revelare liceat, ibid. Litteras alienas furtim aperire et legere, quale peccatum, 487.
SEDITIONE. V, 164.
SEPULTURA ecclesiastica et ejus circumstantiae, III, 577. Quibus neganda est, 578.
SEQUENTIA seu prosa, III, 204.
SEQUESTER quid sit et quibus regulis subficiatur, VI, 388.
SERVITUS quid et quotuplex, VI, 55. Quomodo cessent, 56. An status servitutis sit licitus, 22. An servus fugere liceat, 23.
SIGILLUM confessionis. Quae sit ejus obligatio, III, 524. Ex qua oriatur confessio, 526. Quae sub obligatione sigilli cadunt, 527. An penitens obligatione sigilli teneatur, 530. An confessarius quandoque

- loqui possit cum penitente de ipsius confessione, ibid.
SIMONIA. Quid et quotuplex, V, 232. An et quale sit peccatum, 235. Quibus modis committatur simonia juris divini, 236. Quibus juris ecclesiastici, 239. Tituli a simonia excusantes, 240. Poenae in simoniacos decretae, 245. Obligatio restituendi ex simonia nascens, 247.
SIMULATIO. V, 470.
SOCIETAS ut contractus, VI, 499.
SOLUTIO obligationis, VI, 272. Solutionis dilatio, 490.
SOMNIUM quotuplicis generis, V, 203.
SORTILEGIUM. V, 203. Sortes divisoriae, ibid. Sortes consultariae, ibid. Sortes divinatoriae, 207.
SPECIFICATIO. Modus dominium acquirendi, 52.
SPES. Quid, V, 424. Duplici modo peccatur contra spem, 427.
SPIRATIO passiva in Deo, II, 114.
SPIRITUS sanctus Patri et Filio consubstantialis, II, 107. A Patre et Filio procedit, 118. Per spirationem procedit, 120. Spiritus sancti dona, 559.
SPONSALIA. IV, 249. Sex ad eorum validitatem conditiones, 250. Eorum obligatio, 252. Dissolutio, 256.
SPONSI qualem per matrimonii contractum inire possint conventionem, VI, 11. An in eadem domo manere possint ante matrimonium, IV, 206. An facilius sint absolventi, 205. Donationes sponsis vel inter sponsos, VI, 319.
SPONSIO, vulgo *Gageure* ou *Parl*, VI, 380.
STATUS. Status termini et status vie, II, 273. Varii status naturae humanae, ibid.
STEPHANI (festum S.), V, 564.
STOLA. Quid et quando ea utendum est, III, 293.
STRUMOSI. Quid de facultate in Galliarum Regibus sanandi strumosos, V, 213.
STRUPRUM. VI, 468. Ad quid teneatur qui puellam libere consentientem stupravit, 470. Ad quid si vi, metu aut fraude eam in stuprum adduxit, ibid. Ad quid si eam sub spe matrimonii seduxit, 469. Ad quid respectu parentum puella, 475. Ad quid ratione prolis, 477.
SUBDIACONATUS. IV, 13. An sit sacramentum, 14. Ejus materia, ibid. Ejus officia, 15. An subdiaconi vasa sacra vi suae ordinationis tangere possint, III, 284.
SUBDITI erga principes ad quid teneantur, V, 413. An in quibusdam casibus a juramento fidelitatis dispensari possint, 415.
SUBREPTIO. Quid, IV, 326.
SUBSTANTIA. Quid, II, 94. Substantia in Deo, ibid.
SUBSTITUTIONES seu fideicommissiones, VI, 315.
SUICIDIUM. Vide *Occisio*.
SUPERBIA. V, 56. Remedia, 57.
SUPERPELLICEUM. III, 302.
SUPERSTITIO. Quotuplex, V, 194.

SUSPENSIO est censura, VI, 546. Præcipuæ suspensiones in jure communi existentes, *ibid.* Suspensionis effectus, 548.

SYMBOLUM fidei, II, 11. Plura symbola, 12. Symbolum Apostolorum et brevis ejus explicatio, V, 483. Symbolum Nicenum, II, 12. Symbolum S. Athanasii, *ibid.* An conveniens fuerit præcipuos fidei articulos in Symbolis contexere, 14. Symbolium in missa, III, 206.

T

TABACUM. An frangat jejunium, III, 93.

TABERNACULUM in majori altari singularum ecclesiarum, exceptis cathedralibus, collocandum, III, 79. Specialiter benedicendum, 287.

TARGUM, explicatio Scripturæ, II, 50.

TENERARUM officium, V, 536.

TENTATIO Dei, V, 225. Homo lapsus solis naturæ viribus omnes tentationes superare non potest, II, 317.

TESTAMENTUM, VI, 290 et 308. Vide *Donum*. Forma Testamentorum, 308. Revocatio testamentorum, *ibid.* Triplex testamentum, 309. Omnia testamenta usque ad mortem testatoris semper revocari possunt, 313.

TESTIS legitime citatus an comparere teneatur, V, 496. An restituere teneatur si non compareat, aut veritatem non dicat, et in causa sit cur dandum illatum non reparatur, VI, 118. Quinam a ferendo testimonio jure naturali eximantur, V, 497.

THALMUS, II, 49.

THESAUROS, VI, 31. Quid si homo suspicans thesaurum esse in agro, etc., 33. Quid si opifex summam pecuniæ in angulo parietis, veteri arca, etc., inveniat, 34.

THUS et Thurificatio, III, 323.

TIMOR, III, 376. Vide *Metus*.

TONSURA. Quid, IV, 6. An sit obligatio deferendi tonsuram, 90. An tonsura monacalis suppleat tonsuram clericalem, IV, 8.

TRACTUS, pars missæ, III, 204.

TRADITIO, I, 220, et II, 60. An divine existant traditiones, II, 62. An certo cognosci possint, 65. Regulæ quibus veræ traditiones a falsis tuto discernuntur, 66. An exstiterint traditiones ab Adam ad Moysen et a Moysæ ad Christum, *ibid.*

TRANSFIGURATIO Christi, V, 545.

TRANSSUBSTANTIATIO, III, 31.

TRIBUNALIA nunc apud nos existentia, V, 490. Vacant die Dominica, 381. Tribunalia ecclesiastica, IV, 582.

TRIBUTORUM nomine quid, VI, 193. An tributariæ leges obligent sub peccato, 194. Conditiones requisitæ ut leges tributariæ censeantur justæ, 197. In dubio an sint justæ, quid agendum, 198. Difficultates ad tributa indirecta spectantes, 200. An stricta sit obligatio ea solvendi, 203.

TRINITAS in Deo, II, 94. Errores circa Trinitatem, 90. An myste-

rium istud existat, 94. An ante Christum fuerit notum, 115. Festum SS. Trinitatis, V, 541.

TUNICA et tunicella, III, 300.

TUNSO pectoris, inter Sacramentalia, II, 459.

TUTELA et ejus officia, VI, 241. Causæ ab illa excusantes, 243. Nulla nunc admittitur exceptio pro clericis, *ibid.*

TETIONISTÆ eorumque sententia, IV, 507.

TYRANNUS. Duplex, IV, 552. An eum occidere liceat, V, 429.

U

UNCTIO. Vide *Baptismus*, *Confirmatio* et *Ordo*. — Unctio-Extrema, quid, III, 555. An existat Sacramentum Extremæ-Unionis, *ibid.* Ejus materia remota, 558. Proxima, 561. Forma, 563. Minister, 565. Effectus, 567. Necessitas, 569. An et quando iterari possit, 570. Quibus Extrema-Unctio sit administranda, 572. Quibus neganda, 574. Ordo servandus inter eam et S. Viaticum, 576.

USUARIUS, VI, 55.

USURA. Unde dicta, VI, 396. Recia ejus definitio, *ibid.* An lucrum ex mutuo percipere liceat; omne lucrum ex mutuo vi mutui perceptum est illicitum et injustum, 401. De cooperantibus ad usuram, 433. Decisiones Romanæ ad usuram spectantes, 468. Notanda circa illas, 474. Tituli propter quos aliquid ex mutuo exigere licitum esse potest, 439. Damnum emergens, 440. Lucrum cessans, 441. Destinatio lucrati-va, 443. Periculum sortis, 448. Donatio gratuita, 453. Obligatio mutuum ante longum tempus non repetendi, 456. Solutionis dilatio, 458. Pœna conventionalis, 462. An auctoritas legis sufficiat, 464.

USURARIUS an et quid restituere teneatur, VI, 427.

USUS. Quid sit, VI, 54.

USUFRUCTUS et usufructuarius, VI, 57.

UXOR, VI, 14 et 251. An ex bonis communibus eleemosynas facere possit, 13. Bona ejus sunt dotalia vel paraphernalia, *ibid.* Uxor usurarii ad quid tenetur, 432.

V

VAGUS. Quid sit, IV, 595. Quibus vagi teneantur legibus, 597. Vagi quoad matrimonium, 402.

VASA SACRA, III, 281. Ea in usus profanos convertere quale peccatum, 285. Quod peccatum ea vacua tangere, *ibid.*

VELUM calicis, III, 290.

VENATIO clericis prohibita, IV, 91. An liceat venari sine permissione legali (*port-d'armes*), VI, 27.

VENDITIO. Vide *Emptio*, VI, 322. Venditio cum pacto remendi, 352. Venditio jurium incorporateorum, 356. Venditio sub hasta, 357. Venditio per proxenetas, 359. Monopolium, 361.

VENDOR an defectus rei vendendæ aperire teneatur, VI, 342. Obligationes quoad rei traditionem, 346. Quoad assecurationem, 347. Quibus causis carius rem vendere potest, 339.

VERITATES duplicis generis, II, 295. Homo in presenti rerum statu non potest, absque speciali auxilio divino, omnes veritates naturales cognoscere, 296.

VERSIONES Scripturæ sacrae. An verbum Dei contineant, II, 51. Versiones graecæ, 52. Latinae, 54. Vernacula seu in lingua vulgari, 57.

VESTES sacrae quot sint, III, 291. Earum benedictio, 296. Quis eas in Gallia benedicere possit, *ibid.* Quomodo amittant benedictionem, 297. Vestis talaris ad celebrandum necessaria, 291.

VIATICUM. Præceptum divinum illud suscipiendi, III, 99. Quibus administrandum, *ibid.* A quo administrandum, 102.

VICARUS, quid sit, IV, 177. Soli episcopi apud nos eos eligunt, approbant et mittunt, 164. Vicarii ab episcopo missi vices Parochorum pro posse suo gerere tenentur, 176. — Vicarius generalis, quid sit, 132. Ejus origo, jurisdictio et revocatio, 133. An diœcesim visitare possint, 138. — Vicarii capitulares, 157.

VIOLENTIA. An liberum tollat, IV, 435.

VIRGA divinatoria, V, 207.

VIRGINITAS an matrimonio præstet, IV, 196.

Vis. Vide *Coactio*.

VISIO Dei intuitiva, IV, 457. Quo tempore sit inceptura, 460. Quae sunt ejus proprietates, 466.

VITA. An homo habeat dominium absolutum in vitam suam, VI, 21, 158. An injustum vitæ aggressorem occidere liceat, V, 431. An injustum vitæ proximi aggressorem, 434.

VITIUM. Quid sit, V, 3.

VOCATIO divina, IV, 47.

VOLUNTARIUM. Quid et quotuplex, IV, 426. Causæ quæ voluntarium liberum tollunt vel minuunt, 435.

VOTUM. Quid et quotuplex, V, 280. Materia voti, 282. Ejus obligatio, 284. Meritum, 288. Interpretatio, 289. Quibus modis obligatio voti cessare possit, 293. Per circumstantiarum mutationem, *ibid.* Per causæ finalis cessationem, 294. Per remissionem, *ibid.* Per irritationem, *ibid.* Per dispensationem, 295. Vota summo Pontifici reservata, 297. Voti commutatio, 299. Votum solemne an matrimonium dirimat, IV, 288. An dirimat matrimonium ratum et non consummatum, 240. An summus Pontifex a voto solemnî dispensare possit, 289. Quibus signis cognoscatur an votum sit solemne vel simplex, *ibid.* An stricte nunc existant in Gallia vota solemnîa, 290.

VULGATA. Quid sit et cujus auctoritatis, II, 55.

X

XENODOCHIA, Seminaria, Monasteria, Fabricæ an donationes accipere possint, VI, 286. An summus in censuum extinctionem receptas ad novos census applicare possint, 485.

FINIS.

UNIVERSIDAD AUTONOMA DE NUEVO LEON
CAPILLA ALFONSINA BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

6-7-83 MICROFILMADO R=72

UE

OTE